

ROMÂNIA SUB IMPERIUL HAOSULUI

(1919 - 1989)

- II -

Gheorghe Buzatu, Corneliu Bichineț

OPERA OMNIA

TIPO MOLDOVA

GHEORGHE BUZATU CORNELIU BICHINEȚ
Coordonatori

ROMÂNIA
SUB
IMPERIUL HAOSULUI
- II -
(1919-1989)

IAȘI
TIPO MOLDOVA
2011

S U M A R U L

Gh. Buzatu, A R G U M E N T	
Marusia Cîrstea, Gh. Buzatu, Europa sub regimul „păcii armate” (1919-1939)	
Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, Relații internaționale și desfășurări militare (1939-1945)	
Gh. Buzatu, URSS – factor de insecuritate pentru Europa și România	
Marusia Cîrstea, Gh. Buzatu, URSS și România în război (1941-1945) ...	
Mihai Aurelian Căruntu, Sudul Bucovinei în perioada 3 iulie 1940 – 22 iunie 1941: O regiune disputată în relațiile româno-sovieto-germane	
Dumitru Șandru, Guvernul Antonescu și problema evreilor din România ...	
Adrian Nicolae Petcu, Despre o altă istorie a vieții religioase din Transnistria	
Corneliu Bichineț, Gh. Buzatu, N. Iorga și Unirea tuturor românilor	
Gh. Buzatu, 22 iunie 1941 – „Agresiunea” României împotriva Rusiei comuniste: Ziua astrală a istoriei naționale	
Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț. Un trio pentru istorie: N. Titulescu – I. Antonescu – Gh. Brătianu	
Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, 23 august 1944 – Conspirația ... conspiratorilor	
Gh. Buzatu, România și proba Labirintului – Evoluții și involuții (1939-1989)	
Mircea Stănescu, Gabriel Catalan, Scurtă istorie a Securității	
Gh. Buzatu, Despre haosul planetar actual	
Ion Coja, Românii, un popor de oi? Interviu	

ARGUMENT

Prefațând volumul *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)*, apărut în condiții excepționale sub egida prestigioasei Case Editoriale **R.A.O.** (București, 2007, 700 p.), am avansat următoarele considerații în privința valabilității și actualității temei asupra căreia îmi îngădui să revin:

„ ... Pacea de la 1919 a rezistat exact 20 de ani. Nici o zi în plus ori în minus! Al Doilea Război Mondial, declanșat la 1 septembrie 1939, a beneficiat – dacă s-ar putea spune astfel – de o sumă de premise care, în 1936-1939, s-au aglomerat de o manieră alarmantă, vecină cu insuportabilitatea. În context, un fapt esențial - la 23 august 1939 - Pactul Hitler-Stalin sau Ribbentrop-Molotov a pus capăt la toate și a deschis irevocabil calea războiului.

Dar, ceea ce a fost cel mai tragic, Pactul cuprindea un Protocol secret, care punea în discuție situația unor state suverane și independente din Europa Est-Centrală, între ele și România. Astfel că, deși războiul nu începuse, dar splendorile și mizeriile s-au făcut în modul cel mai dramatic resimțite pe seama României. Și nu numai pentru ea. Rezultatul? Războiul s-a dovedit, dacă mai era

necesar, un dezastru pentru numeroase state și popoare, după cum și Pacea ce avea să rezulte la 1946-1947. În acest fel, s-au adeverit, o dată în plus, fiind preferabil să survină contrariul, cuvintele lui N. Iorga (***Pacea are atâta preț cât războiul din care a ieșit***).

Ceea ce trebuie subliniat, în chip special, rezidă în realitatea tragică că, într-o măsură sporită în raport cu leatul 1914, anul 1939 a inaugurat, în istoria europeană și mondială, epoca haosului. Cu toate că, potrivit unor reputați istorici, 1914 și 1939 pot fi incluși în aceeași serie, ambele conflicte mondiale putând fi contopite într-unul singur, rezultând, fără pretenții, un al doilea război de 30 de ani (1914-1945), iar, dacă avem în vedere că marele conflict din 1939-1945 și întregul lui cortegiu de consecințe nu s-a încheiat nicidecum odată cu capitularea Italiei, Germaniei, Japoniei și a aliaților lor (inclusiv România), ele afectând și azi evoluțiile internaționale, atunci, mai mult decât sigur, am putea vorbi chiar de ... UN NOU RĂZBOI DE O SUTĂ DE ANI!

Ne situăm, prin urmare, în plină domnie a Haosului, care, după o serie de episoade post-1945 (Războiul Rece, Războaiele din Coreea și Vietnam, Criza Rachetelor, Războaiele din Orientul Apropiat și Mijlociu, Războaiele din Algeria, Maldive, Afganistan, Cecenia și Transnistria, Războiul General – în plină desfășurare și actualitate - împotriva Terorismului etc. etc.), s-a instalat și copleșește deja planeta. Ca o dovadă, în anii din urmă, D-l Alai Joxe, de la Școala de Înalte Studii de Științe Sociale din Paris, a lansat, simultan în Franța și SUA, provocatorul și excelentul eseu intitulat Imperiul Haosului (apărut, imediat după aceea, adică în 2003, și la București). Violența – observa profesorul francez, fiul cunoscutului fost colaborator al lui Charles de Gaulle – a devenit deja globală, “barbaria” războaielor ante -90 extinzându-se peste limitele admisibilului, devenind de-acum predictibil că “*se poate și mai rău: totul e posibil*”, de vreme ce lumea a intrat într-un “*ciclu fără speranță*” (cf. Alain Joxe, ***Imperiul haosului***, traducere, București, Editura Corint, 2003, p. 18-19, 209-210). În același context, britanicul Robert Cooper, concomitent cu Alain Joxe, a descoperit, fără putința de a fi combătut, că “*trăim într-o lume plină de pericole care cu siguranță se vor amplifica. Pericolele îngemănate reprezentate de terorism și armele de distrugere în masă ne pun în fața unui mediu de securitate modificat în mod radical. Conflictele vor produce pierderi mai mari decât până acum. Este esențial să începem să căutăm soluții atât la problemele noastre, cât și la problemele altora. În trecut, era suficient ca o națiune să aibă grijă exclusiv de ea. Acest lucru nu mai este valabil și azi. Într-o eră a globalizării, nici o țară nu mai poate fi o <<insulă>>*”. Ce este de făcut – se întreabă britanicul. Pentru unii, observă el, ne-ar subjugă visul, care “*a rămas moștenire de la o generație anterioară. El se bazează pe premisa că statele-națiuni sunt fundamental periculoase și că singura cale de a anihila anarhia dintre națiuni este aceea de a impune o structură hegemonică. Este foarte curios că acum, când statul-națiune a fost transformat într-o structură pașnică și*

civilizată, și mai bine adaptată condițiilor lumii de azi, există încă unii care doresc înlocuirea sa printr-o structură și mai demodată. Dacă statul-națiune reprezintă o problemă majoră, atunci cu siguranță supra-statul nu reprezintă o soluție”; oricum, avem toate motivele să fim îngrijorați, întrucât “secolul în care tocmai am intrat riscă să fie deturnat din nou de anarhie și tehnologie. Acești doi mari distrugători ai istoriei s-ar putea susține reciproc. Și există suficient potențial rămas din secolele precedente sub formă națională, ideologică și religioasă, în așa fel încât să apară iar contextul necesar distrugerii (subl. ns.)” (cf. Robert Cooper, *Destrămarea națiunilor. Ordine și haos în secolul XXI*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, *passim*). Mai cu seamă că, după cum sublinia la 12 ianuarie 2007 prestigiosul “The Financial Times”, S. U. A., *unica superputere a lumii în momentul de față, nu mai exportă bunăstare și democrație, ci, predominant, haosul ...*

În mod sigur, optând pentru *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)* am fost influențat de vigoarea și logica argumentelor lui Pamfil Șeicaru, cel mai mare dintre ziariștii români ai veacului trecut. Având în seamă că, oriunde și oricum, evenimentele trebuie examinate și expuse cu obiectivitate în înlănțuirea lor cauzală, trebuie să admitem că, dacă la început a fost Pactul Hitler-Stalin și protocolul său secret (articolul 3), din acestea au rezultat în chip logic și necesar, la 26-27 iunie 1940 notele ultimative ale URSS succedate, din partea României, de evacuările Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța, apoi de subscrierea dictatelor de la Viena (30 august 1940) și Craiova (7 septembrie 1940). România Mare a eșuat, iar Războiul Refacerii Unității Naționale, care i-a urmat, a fost stăvilit, urmare a capitulării și trădării de la 23 august 1944, când – considera Pamfil Șeicaru (1950) – “Statul român s-a prăbușit”. Și, tot pe atunci, el observa că România se dovedise în general după Primul Război Mondial un factor neglijabil al oricărei “*politici de insurecție împotriva geografiei și a istoriei, politică inițiată de cei care <<jucau cartea rusească>>.* Astăzi poporul român expiază concluzia politicii făcute de la 1919 până la 23 august 1944”. Iar, pentru a ne opri aici, același a reținut, în cuvinte cumplite, această realitate de forță și blestem a evoluției noastre contemporane: “Tot ce s-a abătut, după 23 august, asupra nenorocitei noastre patrii era virtual cuprins în actul loviturii de stat” (1952). Tot ce-i posibil ca un atare punct de vedere, expus tranșant, dar cu sinceritate, să-l intrige pe cititor, dar, cu obligativitate, el nu este nici apocaliptic, nici aistoric, cum ar fi putut să se exprime însuși Pamfil Șeicaru. Și aceasta pentru simplul motiv că, acolo, în străfunduri, unde se face istoria, cei “mici” – după expresia lui N. Iorga – aveau deja presentimentul dezastrului ce însoțește haosul și care, dacă nu se instalase, oricum se profila. Mă gândesc, în context, la unul dintre cele mai convingătoare exemple ce se pot aduce. Am în vedere scrisoarea unui simplu pensionar, D. Ionescu, din comuna Model, județul Ialomița, expediată la finele anului 1943 pe numele lui Gheorghe I. Cepoiu din comuna Izvoarele, județul Prahova, din care

extrag aceste rânduri, ajunse tot pe atunci la cunoștința Mareșalului Ion Antonescu, și anume că:

“ ... *O să ne mănânce gaia sau uliul de la Răsărit, și pe noi, și pe toate țările din Balcani. După război va face din această țărișoară un imperiu nou, dându-i altă denumire și altă credință, care nu va fi nici bolșevică, nici catolică. Dumnezeu ne pedepsește pentru păcatele noastre. Bisericele sunt goale și cârciumile sunt pline, pe când la ruși contrariu, căci le-a dat voie Episcopul din Moscova (sic!) ca în toate bisericile să facă rugăciuni și te-deum-uri pentru biruință ...*” (Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 438/1943, f. 284).

Era, atunci, Haosul ori, doar, preludiul Haosului actual?

După cum constatăm, nu-i de loc imposibil să detectăm ceea ce realmente s-a întâmplat, dar este exclus să prevedem *CE VA FI*? Astfel că devine preferabil, din toate punctele de vedere, să aflăm, cel puțin, grație unor documente fundamentale descoperite în arhivele interne și străine (SUA, Marea Britanie, Franța, Germania și Federația Rusă), în marea lor majoritate inedite dar interesând România, *CE A FOST*? Fără îndoială, nu are rost să detaliez, acum și aici, *DE CE*? Fie numai și pentru motivul, determinant, că, probabil, **DINTRU ÎNCEPUT A FOST ... SFÂRȘITUL!**

DE CE – mă întreb – nu ne-am aventura să descifrăm magistrala *Glossă* a lui Eminescu: *Viitorul și trecutul// Sunt a filei două fețe, // Vede-n capăt începutul// Cine știe să le-nvețe [?]*”.

După cum se poate lesne constata, într-o perioadă atât de scurtă au survenit și survin fapte și elemente atât de evidente care atestă că, realmente, Imperiul Haosului nu numai s-a extins în spațiu și în timp, dar a sporit și în intensitate și manifestări, din moment ce Programul Globalizării Totale a fost înșușit oficial de către cele mai multe dintre Guvernele Marilor Puteri și este proclamat deschis ca obiectiv al tendințelor actuale și viitoare în cele mai de seamă domenii de activitate. Este motivul esențial pentru care ne-am hotărât să punem la îndemâna CITITORULUI acest volum colectiv de studii consacrate ***României sub Imperiul Haosului (1919-1989)***.

Iași, 10 ianuarie 2011

EUROPA SUB REGIMUL „PĂCII ARMATE” (1919-1939)

MARUSIA CÎRSTEA
GH. BUZATU

Harta politică a Europei¹

Tratatul din 1919-1920 confirmau noile raporturi de forțe din Europa² și desemnau o nouă hartă politică a bătrânului continent, care corespundea mai bine decât în trecut repartizării naționalităților și revendicărilor identitare ale popoarelor, dar nu aduceau nici o soluție la profunda zdruncinare a structurilor – economice, sociale, politice, instituționale – pe care războiul le provocase sau le accelerase³.

Tot ca urmare a primului război mondial, harta politică a Europei – statuată prin Tratatul de la Paris-Versailles – capătă o nouă configurație.

Din Rusia țaristă s-au desprins cinci state independente, toate proclamate republici constituționale: Lituania, Letonia, Estonia, Finlanda și Polonia (la Polonia, la tronul fost rusesc s-au adăugat și teritoriile poloneze stăpânite de Austria și Germania – noul stat având o suprafață de 386 000 km²)⁴.

Din fostul Imperiu Austro-Ungar se va desprinde⁵ statul independent Cehoslovacia, republică, având ca președinte pe profesorul de filosofie al Universității din Praga, Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937), liberal, care va administra republica în perioada 1918-1935.

Din același imperiu se vor desprinde Croația, Slovenia și Voievodina – provincii care se vor uni cu Serbia în decembrie 1918, constituind Regatul Sârbo-Croato-Sloven și care mai târziu va lua denumirea de Iugoslavia.

¹ Cf. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, I, 1919-1939, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 13-69.

² Vezi, pe larg, Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Istoria continentului european de la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, București, Editura Cartier, 2000; Herman Kinder, Werner Hilgemann, *Atlas de istorie mondială*, II, București, Editura RAO, 2002.

³ Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 5, *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Iași, Institutul European, 1998, p. 10.

⁴ Nicolae Ciachir, *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*, București, Editura Oscar Print, 1997, p. 219.

⁵ Cf. Hugh Seton-Watson, *The „Sick Heart” of Modern Europe*, Seattle and London, University of Washington Press, 1975, *passim*.

De asemenea, teritoriile românești, de peste Carpați – Transilvania, Maramureș, Banat, Crișana – din Imperiul dualist s-au unit cu România.

Austria și Ungaria au devenit state independente, de sine stătătoare, fiecare nedepășind o sută de mii de kilometri pătrați ca suprafață. Austria⁶ era o republică federală, cu neutralitatea recunoscută, până în martie 1938, când a fost înglobată în cel de-al treilea Reich (sub denumirea de provincie Ostmark); iar Ungaria se proclamă republică în 1918, apoi timp de 133 de zile republică socialistă, iar din 1920 a avut la conducere, ca regent, pe amiralul M. Horthy, care instaurează un regim autoritar.

În sud-estul Europei erau patru monarhii constituționale: România, Bulgaria, Iugoslavia și Grecia și care tind spre regimuri autoritare ori semi-totalitare.

Albania (28 748 km²) – proclamat stat independent în 1912 – se declară republică în 1925. În anul 1928, unul din marii feudali locali se proclamă rege sub numele de Zogu I (1928-1939) și va părăsi țara în 1939, în urma invaziei italiene⁷.

Italia (301 252 km²) era monarhie constituțională, dar prin „marșul” reușit asupra Romei, de către Benito Mussolini, practic puterea este acaparată de acesta, supranumit *Ducele* (Conducătorul) și care instaurează dictatura fascistă (octombrie 1922)⁸.

Spania, neutră în primul război mondial, era monarhie constituțională. În 1931 este abolită monarhia, ulterior, în timpul războiului civil (1936-1939) și după, fiind instaurată dictatura generalului Francisco Franco.

Portugalia se proclamă republică în 1910. În ianuarie 1919, la Porto și Lisabona este proclamată monarhia. Are loc un scurt război civil, din care republicanii ies învingători. În 1933 s-a promulgat o nouă Constituție, iar primul ministru Antonio de Oliveira Salazar, devine dictator.

În nordul continentului, Suedia, Norvegia, Olanda, Danemarca, Belgia erau monarhii constituționale⁹ – regate ereditare.

Islanda (103 100 km²), stat suveran de la 1 decembrie 1919, era în uniune personală cu Danemarca – având același suveran. Devine republică independentă la 17 iunie 1944.

Statului Luxemburg (2 586,4 km²) – cu o populație de circa un sfert de milion – i se recunoscuse independența prin tratatul de la Londra, din 1867, și neutralitatea perpetuă. Era o monarhie ereditară¹⁰.

⁶ Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, II, traducere, București, Editura Enciclopedică, 1997.

⁷ Ernest Weibel, *Histoire et géopolitique des Balkans de 1800 à nos jours*, Paris, Ellipses, 2002, p. 480-482.

⁸ Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 220.

⁹ E. H. Kossmann, *The Low Countries. 1780-1940*, Oxford, At the Clarendon Press, 1978, p. 567 și urm.

Compiègne, 11 noiembrie 1918 – Armistițiul

Irlanda (70 283 km²) își proclamă independența la 21 ianuarie 1919. Marea Britanie îi stopează această acțiune și îi permite numai statutul de dominion. La 29 decembrie 1937, Irlanda se declară independentă și suverană sub denumirea de Eire și republică pe baza Constituției din 1937¹¹.

Germania (470 628) pierde 1/8 din teritoriul său, coloniile erau luate, serviciul militar obligatoriu interzis, flota și aviația confiscate și, totodată, obligată să plătească o sumă uriașă drept despăgubiri de război.

¹⁰ Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 221.

¹¹ W. N. Medlicott, *Contemporary England. 1914-1964*, London, Longmans, 1967, p. 377.

În acest context, Franța și Marea Britanie, țările de bază ale Antantei, rămân stâlpii democrației burgheze, prima – republică, iar a doua – monarhie constituțională.

În total, în Europa după primul război mondial erau 30 de state independente, republici și monarhii constituționale (nemaipunând în discuție micile state ca: Monaco, Andorra, San Marino)¹².

Bilanț tragic la sfârșitul primului război mondial

La sfârșitul primului război mondial sacrificiile umane – din fiecare țară europeană – erau imense¹³.

Acestea erau într-adevăr înspăimântătoare: mai mult de opt milioane de morți și milioane de invalizi, fără a mai socoti victimele războiului civil și ale războiului de intervenție în Rusia.

Astfel, Franța, cu 1 400 000 de morți și dispăruți, a pierdut 10,5% din populația activă, la care trebuie adăugate cele 100 000 de decese în urma gazării sau a rănilor grave și cei aproape 1 100 000 de invalizi de război, dintre care 130 000 de mutilați.

Germania și Austro-Ungaria au plătit un tribut aproape tot atât de mare: 1 800 000 de morți pentru prima, reprezentând 9,8% din populația activă, iar cea de a doua – 1 290 000 (9,5%).

Rusia a lăsat pe câmpurile de luptă 1 700 000 de oameni până în 1917 și 5 000 000 în total până în 1921 (adăugându-se victimele directe și indirecte ale revoluției).

Regatul Unit și Italia au suferit ceva mai puțin de pe urma acestui măcel, pierderile acestora ridicându-se la 947 000 de morți și, respectiv, 615 000 (5,1 și 6,2% din populația activă)¹⁴.

Bilanțul general trebuie să includă și Statele Unite ale Americii – cu 116 000 de victime, Serbia cu 45 000, Turcia cu 325 000 și, desigur, România cu 835 000¹⁵.

La aceste pierderi trebuiesc adăugate decesele civililor datorită operațiunilor militare și mortalității crescute din timpul războiului din cauza condițiilor proaste de igienă și a bolilor.

De asemenea, amploarea distrugerilor materiale este tot atât de spectaculoasă. Acolo unde s-au înfruntat armatele, în Franța de nord și est, în Belgia, în nord-estul Italiei, în Serbia, în România, în Rusia, infrastructura

¹² Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 222.

¹³ Vezi, pe larg, Nicolae Ciobanu și colaboratori, *Enciclopedia primului război mondial*, București, Editura Teora, 2000, p. 273-275; Mircea N. Popa, *Primul război mondial (1914-1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 467 și urm.

¹⁴ Nicolae Ciobanu și colaboratori, *Enciclopedia primului război mondial*, p. 273.

¹⁵ *Ibidem*.

industrială, mijloacele de comunicații, regiuni agricole, toate au avut foarte mult de suferit¹⁶.

În Franța, au fost distruse aproape 300 000 de case, 3 000 000 de hectare de pământ arabil nefolosite. Retrăgându-se, germanii au inundat minele din nord, Pas Calais și cele din Lorena, reducând cu aproape 60% producția de minereuri de fier și pe cea de cărbune.

Anglia nu a fost atacată pe teritoriul propriu, dar a pierdut și ea o mare parte din flota comercială. Peste tot, materialul folosit până la limita maximă a mizeriei a trebuit înlocuit.

În aceste condiții, situația financiară a Europei devine foarte gravă. Pentru a finanța aprovizionarea cu alimente și achiziționarea materialului de război, țările europene au trebuit să lichideze o parte din activele lor din străinătate și să-și folosească rezervele de aur, aceste resurse de finanțare devenind curând insuficiente a trebuit să se recurgă la împrumuturi¹⁷.

La început, au fost împrumuturile interne. Datoria publică a luat proporții îngrijorătoare.

În Franța, aceasta crește între 1914 și 1919 de la 33,5 miliarde de franci aur la 219 miliarde; în Marea Britanie de la 17,6 la 196,9 miliarde, în Germania de la 6 la 169 miliarde. Apoi au fost împrumuturile externe. Țările europene au făcut împrumuturi mai ales în SUA. Astfel, datoria externă a Franței se ridică în 1919 la 33 miliarde de franci-aur, cea a Marii Britanii la 32 miliarde, iar cea a Italiei la 20 miliarde.

În sfârșit, pentru a finanța enormele cheltuieli de război, Statele Unite au mărit considerabil cantitatea de bancnote puse în circulație, cu mult mai mult decât le permitea totalul valorilor existente în băncile centrale.

Europa intră într-o perioadă de inflație, agravată după război¹⁸ de dezechilibrul dintre producția insuficientă și crearea foarte mare de produse de consum. În Franța, de exemplu, în cinci ani, prețurile au crescut de patru ori. În Germania, acestea s-au mărit de 12,5 ori. Toate acestea au dus la o devalorizare a principalelor monede europene care, spre deosebire de dolar, nu mai sunt convertibile în aur. La sfârșitul anului 1919, lira sterlină și-a pierdut 10% din valoare, francul francez a scăzut cu 50%, iar marca germană cu aproape 90%.

¹⁶ Pentru situația României, vezi Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, *passim*; Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, *România Întregită*, coordonator Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, *passim*.

¹⁷ Serge Bernstein, Pierre Milza, *op. cit.*, vol. 5, p. 32-33.

¹⁸ Ernst Nolte, *Războiul civil european. 1917-1945*, București, Editura Corint, 2005, p. 48-157; F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol. 3, *Evoluția lumii contemporane*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 373-386.

Ceea ce, în linii generale, a caracterizat situația Europei între războaiele mondiale din 1914-1918 și 1939-1945 a fost evoluția/involuția bătrânului continent între destabilizare și securitate colectivă, finalmente aflată în eșec sub presiunea jocului de interese al Marilor Puteri¹⁹.

Însă povara financiară care apasă asupra bugetelor se mărește și mai mult după război, căci trebuia finanțată reconstrucția. Și pentru a reconstrui, statele europene trebuie să facă împrumuturi înainte de a începe să producă – fapt ce avantajează SUA, care devin, treptat, cel mai puternic stat din lume²⁰.

Evoluții politico-diplomatice

Primul război mondial a lăsat în urmă o societate ruinată pe plan material, dar cu atât mai zdruncinată pe plan politic – dintre cele patru imperii dinaintea de război, german, rus, austro-ungar, turcesc, nu mai exista nici unul – și pe plan moral; toate valorile tradiționale fuseseră puse sub semnul întrebării de uriașul masacru și imensele cheltuieli materiale.

Dizolvarea marilor imperii dinastice și absolutiste, cât și a unor imperii coloniale, a desfăcut „pachete” de popoare eterogene care au căutat să-și găsească locul în cadrul noilor relații politice, economice și ideologice ce se prefurau în noua organizare a societății omenești²¹.

Alianții, victorioși în război, acum trebuiau să „câștige” pacea, lucru care – a sesizat „Tigru” politiciii franceze a timpului, Georges Clemenceau – era „și mai dificil”²².

Pentru a preîntâmpina aceste dificultăți, președintele Statelor Unite, Wilson, definise, la 8 ianuarie 1918, în 14 puncte țelurile urmărite în război de țara sa și le impusese după aceea asociaților și adversarilor săi drept bază a negocierilor. Această declarație, alături de unele principii generoase (suprimarea diplomației secrete, abolirea barierelor economice, libertatea totală a mărilor etc.), cuprindea dispoziții care se refereau la dreptul popoarelor de a dispune de ele însele (restaurarea Belgiei; restituirea către Franța a Alsaciei și Lorenei; reconstituirea unei Polonii independente, cu acces la mare; rectificarea

¹⁹ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *Istoria Europei*, București, Editura Humanitas, 2006; Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, I, 1918-1935; II, 1936-1939, Paris, PUF, 1960; A. J. P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Iași, Editura Polirom, 1999.

²⁰ Vezi informații referitoare la datoriile în lire sterline și în dolari ale statelor europene în 1914-1925 față de Marea Britanie și față de SUA, precum și la rezervele lor de aur în perioada 1914-1918 (Nicolae Ciobanu și colaboratori, *Enciclopedia primului război mondial*, p. 274-275).

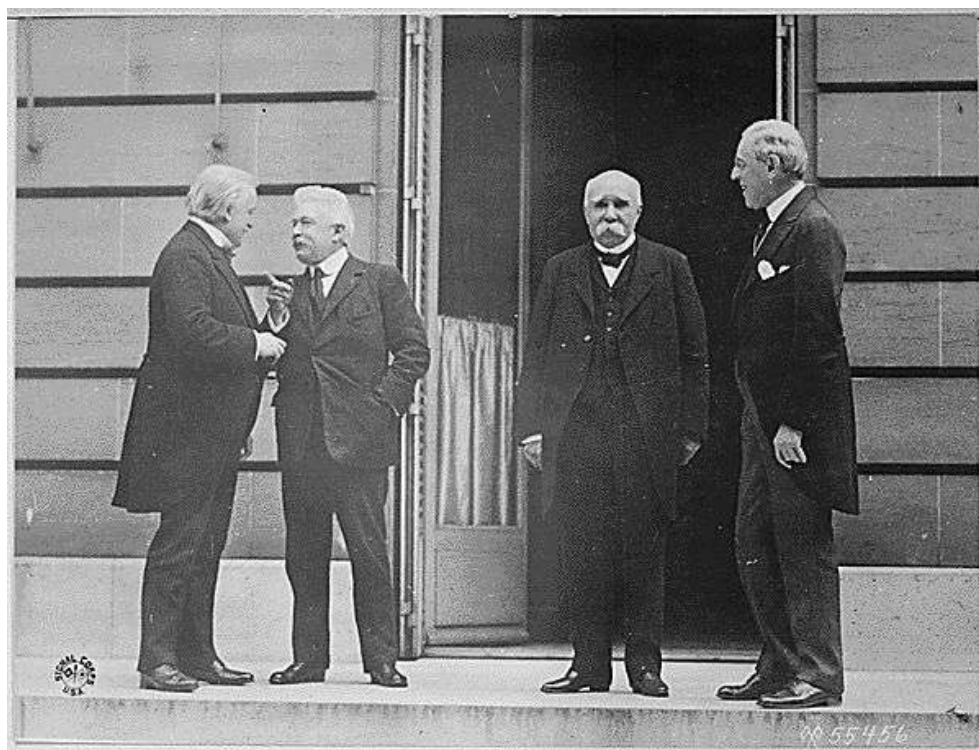
²¹ Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 27-55.

²² F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *op. cit.*, vol. 3, p. 357.

granițelor italiene; autonomia și independența popoarelor din Austro-Ungaria; reglarea problemelor balcanice, evacuarea României, Serbiei și Muntenegrului)²³. Prin aplicarea acestor principii și decizii, Wilson înțelegea să impună un nou statut politic al lumii care să fie garantat prin instituirea unei „Ligi a Națiunilor”.

► Tratatul de Pace de la Paris, 1919-1920

La 18 ianuarie 1919 debuta Conferința de Pace de la Paris. La lucrări participau 27 de state independente, patru dominioane (Canada, Australia, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană) și India, în total aproximativ zece mii de delegați, experți, traducători etc.

Paris, 1919: Cei „Patru Mari” – Lloyd George, Orlando, Clemenceau și Wilson

Statele participante formau patru categorii, cu statute diferite, și anume²⁴:

²³ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, eds., *Relații internaționale în acte și documente*, I, 1917-1939, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 12-14.

²⁴ Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2006, p. 55.

- *Puterile învingătoare, foste beligerante* (Franța, Marea Britanie, SUA, Italia și Japonia); aceste state erau considerate ca participanți cu interese generale și aveau dreptul de a fi prezente în toate comisiile și la toate întrunirile ce se desfășurau în cadrul Conferinței;

- *Statele beligerante* (Belgia, Cehoslovacia, Grecia, Finlanda, Polonia, Portugalia, România, Serbia, precum și Brazilia, China, Cuba, India, dominioanele engleze), considerate state cu interese speciale, practic „nelimitate”, deci având dreptul de a participa doar la lucrările Conferinței care se ocupau de chestiuni care le priveau nemijlocit;

- *Statele neutre* și

- *Statele în formare*, care puteau să-și expună dezideratele în scris și să participe numai la ședințele ce se ocupau direct de probleme privindu-le numai pe ele.

Conferința a ilustrat predominanța Marilor Puteri²⁵. Forumul Păcii a fost condus la început de „Consiliul celor Zece” (SUA, Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia, fiecare cu doi reprezentanți: șeful delegației și, respectiv, ministrul de Externe), care în luna martie 1919 s-a divizat în „Consiliul celor patru” (SUA, Marea Britanie, Franța, Italia), sau „Cei Patru Mari”, și în

²⁵ Maxime Mourin, *Histoire des Grandes Puissances. France – Allemagne – Angleterre – Italie – URSS – États-Unis – Chine – Japon de 1918 à 1958*, 3-e édition revue et complétée, Paris, Payot, 1958; Harold Nicolson, *Peacemaking, 1919*, Boston, Houghton Mifflin, 1933. Pentru studiul politicii interbelice globale a Marilor Puteri, în speță Marea Britanie, Franța, SUA, Germania, Italia și URSS, vezi colecțiile oficiale fundamentale de acte diplomatice valorificate sistematic după al doilea război mondial: *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, seriile B (1925-1933); C (1933-1937) și D (1937-1941), Baden-Baden – Bonn – Göttingen, 1950-1979; *Documents diplomatiques français. 1932-1939*, Paris, 1963 ---, Serii I (1932-1935) și II (1936-1939), 18 vols., editate în 1963-1985 de Ministère des Relations Extérieures (France), Commission de Publications des Documents Relatifs aux Origines de la Guerre 1939-1945; *Documents on British Foreign Policy. 1919-1939*, London, HMSO, 1946 ---, Serii: I (1919), vols. I-VI, apărute 1947-1956; IA (1925-1930); II (1928-1938) și III (1938-1939), 9 vols. + 1 vol. index, editate de Sir L. Woodward, Rohan Butler, sub egida Great Britain, Foreign Office (Historical Section); *Dokumenty vneșnei politiki SSSR*, Moskva, 1957 ---, volumele I (1917) – XXIII (1940), editate de Ministerstvo Inostrannih del Rossiiskoi Federatii, Moskva; *I Documenti Diplomatici Italiani*, Roma, 1952 ---, Serii VI, VII și VIII, editate de MAE din Roma; *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers*, Washington, 1942 ---, publicându-se, tematic și pe ani, documentele privind: Conferința Păcii din 1919, toți anii interbelici, anul 1939 (5 volume), 1940 (5 volume) sau 1946 (10 volume, din care vols. 3-4 despre Conferința Păcii de la Paris din 1946), editate sub egida Departamentului de Stat din Washington, DC. Relativ la Conferința Păcii din 1919, vezi: USA, Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919 – The Paris Peace Conference*, vols. I-XIII, Washington, GPO, 1942-1947.

„Consiliul celor Cinci” (în care intrau miniștrii de externe ai Franței, Marii Britanii, Italiei, SUA, Japoniei)²⁶.

Președinte al *Biroului Conferinței* a fost desemnat Georges Clemenceau, iar ca vice-președinți: Robert Lansing (SUA), David Lloyd George (Marea Britanie), Vittorio Emanuele Orlando (Italia) și Saionyi Kimmochi (Japonia).

Conferința de Pace²⁷ a avut și un Secretariat General, condus de P. Dutasta (Franța).

Principalele probleme care au stat în atenția Conferinței de Pace au fost²⁸:

- Societatea Națiunilor;
- Răspunderile pentru război și sancțiuni;
- Reparațiile (despăgubirile) de război;
- Legislația internațională a muncii;
- Regimul internațional al porturilor, căilor navigabile și căilor ferate;
- Chestiunile financiare;
- Problemele economice;
- Aeronautică;
- Chestiunile teritoriale.

Complexitatea problemelor, dar mai ales interesele și revendicările Marilor Puteri au provocat dispute aprigi, „Cei Patru” înfruntându-se pentru obținerea de avantaje teritoriale, despăgubiri de război, hegemonie ori impunerea unor puncte de vedere și soluții²⁹:

- Marea Britanie, prin primul său delegat, David Lloyd George, a manifestat, încă din primele zile ale Conferinței, o atitudine care ținea cont de necesitățile tradiționale de „echilibru” ale politicii externe engleze. Marea Britanie nu privea cu ochi buni revenirea Franței în poziție de principală putere continentală și, în plus, nu dorea slăbirea prea accentuată a Germaniei, pe care o vedea ca un obstacol serios în calea propagării comunismului. Mai mult, la Paris, Foreign Office-ul a urmărit constant diminuarea totalului indemnizațiilor germane ce reveneau Franței;

²⁶ Alexandru Oșca, *România în sistemul relațiilor internaționale contemporane*, partea I, 1917-1939, București, Editura C.T.E.A., 2006, p. 32-33.

²⁷ Desfășurată în perioada 18 ianuarie 1919 – 21 iunie 1920.

²⁸ Valentin Ciorbea, *Din istoria secolului XX (1918-1939)*, vol. 1, Constanța, Editura Ex Ponto, 2006, p. 18.

²⁹ Cu referire specială la România, vezi îndeosebi Mircea Djuvara, *Principiile și spiritul ultimelor Tratatate de Pace*, în *Politica externă a României – 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român*, București, 1925, p. 1-34; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Sistemul Tratatelor de Pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, Institutul European, 1993, p. 32-33.

- De asemenea, cercurile engleze vor încerca, în timpul Conferinței de Pace, să contracareze tendința Franței de a-și asigura hegemonia politică în Europa Est-Centrală;

- SUA erau nemulțumite de solicitările Japoniei, temându-se de ascensiunea ei în imensul spațiu din Extremul Orient și bazinul Pacificului;

- Franța era preocupată, în principal, de propria sa securitate și, de aceea, căuta să-și asigure cele mai avantajoase poziții în disputa cu Germania³⁰.

Tratatul cu Germania

Primul și cel mai important tratat semnat la Conferința de Pace a fost cel cu Germania, la Versailles³¹.

Palatul Versailles, unde s-a semnat Tratatul cu Germania

La 7 mai 1919, Conferința de Pace se întrunea în ședință oficială cu plenipotențiarilor germani, cărora li se punea la dispoziție proiectul Tratatului cu

³⁰ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 3-4.

³¹ Vezi despre *Sistemul Versailles*, inclusiv principalele prevederi ale tratatelor, în Mircea N. Popa, *Primul război mondial*, p. 443-457; V. F. Dobrinescu, *România și sistemul Tratatelor de Pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, Institutul European, 1993, *passim*.

Germania. După lungi discuții și amenințări, Germania a fost nevoită să semneze tratatul la 28 iunie 1919, în Marea Sală a Oglinzilor, aceeași unde în 1871 Imperiul German impusese pacea care îngeunchea Franța.

În cele 440 de articole ale Tratatului de la Versailles se prevedea³²:

- în preambulul Tratatului a fost inclus Statutul Ligii (Societății) Națiunilor;

- teritoriul și populația Germaniei se diminuau (teritoriul cu 1/8, iar populația cu 1/10);

- Franța reintegra Alsacia și Lorena;

- Belgia prelua Eupen, Malmedy și Merlanot;

- se recunoștea independența Poloniei care prelua și teritorii din Silezia Superioară;

- Danzigul (Gdansk) trecea în administrația Societății Națiunilor, ca *Oraș Liber*;

- Schleswigul de Nord trecea (după un plebiscit) la Danemarca³³;

- Germania pierdea orașul Memel;

- malul stâng al Rinului, deși rămânea în componența Germaniei, era ocupat de trupele Antantei, urmând a fi eliberat pe măsură ce se achitau datoriile de război către Aliați. Evacuarea trupelor aliate era prevăzută astfel: zona Köln (1925); zona Koblenz (1930); zona Mainz (1935). Regiunea Saar era administrată, timp de 15 ani, de Societatea Națiunilor (de fapt, de Franța), apoi populația era chemată să se pronunțe, printr-un plebiscit, dacă trecea la Franța sau rămânea în Germania³⁴;

- coloniile germane erau împărțite între Marea Britanie, Franța, Japonia, Belgia și Portugalia.

În afara Tratatului de la Versailles, în săptămânile sau lunile următoare au mai fost încheiate încă patru tratate, și anume³⁵:

- Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye cu Austria (10 septembrie 1919);

- Tratatul de la Neuilly cu Bulgaria (27 noiembrie 1919);

- Tratatul de la Trianon cu Ungaria (4 iunie 1920);

- Tratatul de la Sèvres cu Turcia (10 august 1920), înlocuit însă prin Tratatul de la Lausanne (24 iulie 1923).

³² Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 9-19; Pierre Milza, *De Versailles à Berlin. 1919-1945*, Paris, Editura Masson et Cie, 1972, p. 7-11; N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, Tip. Al. Țerek, 1936, p. 21-22.

³³ *Istoria politicii externe românești în date*, coordonator Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 232.

³⁴ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 57.

³⁵ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *Istoria Europei*, p. 319.

În ansamblu, Tratatul semnat au instaurat ceea ce istoricul german I. Geiss a denumit **pacea la cerere**³⁶, zguduită rapid de **reacția germană**³⁷, sistematică după 1933, o dată cu venirea lui Adolf Hitler la putere, totală după 1939, când Führerul, beneficiind de „undă verde” din partea lui I. V. Stalin în urma Pactului din 23 august 1939, a invadat Polonia³⁸.

Tratatul cu Austria

A fost semnat la 10 septembrie 1919 și se consacra prăbușirea Imperiului Austro-Ungar și constituirea Republicii Austria cu o suprafață de 84 000 km² și o populație de 6,7 mil. locuitori, din care un sfert locuiau în Viena; armata se limita la 30 000 de oameni³⁹. Este de subliniat că articolul 80 din Tratatul de la Versailles și art. 88 al Tratatului de la Saint-Germain-en-Laye interziceau *Anschlussul*. Tratatul a fost completat cu *Tratatul minorităților* ce a determinat reacții negative din partea României, Poloniei, Cehoslovaciei și Serbiei.

Delegația română a încercat să propună modificări la textul Tratatului cu Austria, în sensul că „România acorda tuturor minorităților de limbă, rasă și religie, cu ale celorlalți cetățeni români”, dar Consiliul a refuzat să le accepte⁴⁰. Delegația română a formulat observații și în legătură cu problema reparațiilor, dar demersurile nu au fost luate în considerație. Mai mult, conclucrarea între Consiliul Suprem (Consiliul celor Patru) și România este pusă în discuție odată cu propunerile pentru trasarea graniței dintre România și Ungaria, cât și dintre Ungaria și ceilalți vecini ai ei.

Față de atitudinea negativă a Conferinței în problema Tratatului cu Austria, I. I. C. Brătianu a decis să plece de la Paris, apreciind că România „este un stat suveran, căruia nimeni nu i-a contestat independența”⁴¹.

După demisia din 12 septembrie 1919 a lui I. I. C. Brătianu, România s-a străduit să adopte aceeași linie de intransigență față de hotărârile forumului păcii. Dar, deciziile Consiliului Suprem, din 12 octombrie, 3 și 7 noiembrie, cât și misiunea lui George Clerk la București au avut drept scop să determine o schimbare de atitudine a României față de forumul păcii.

În cele din urmă, România a semnat Tratatul cu Austria, cât și cel al minorităților – prin delegatul său generalul C. Coandă – la 10 decembrie 1919. Partea pozitivă a prevederilor Tratatului de la Saint-Germain se referea la

³⁶ Imanuel Geiss, *Istoria lumii din preistorie până în anul 2000*, ediția a II-a, București, Editura All, 2008, p. 483 și urm.

³⁷ *Ibidem*, p. 486 și urm.

³⁸ *Ibidem*, p. 492.

³⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 21-22.

⁴⁰ Alexandru Oșca, *op. cit.*, I, p. 64.

⁴¹ Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, eds., *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, Focșani, Editura Empro, 1999, p. 84.

desființarea monarhiei dualiste austro-ungare și la recunoașterea proceselor revoluționare care avuseseră loc pe teritoriul fostului imperiu în cursul anului 1918⁴²; acest fapt îl observa și deputatul Ion Nistor care, cu prilejul ratificării Tratatului de Parlamentul de la București, declara: „Cred că desființarea Austriei (monarhiei dualiste) și ratificarea acestui tratat nu implică numai reîntoarcerea Bucovinei la Patria-mamă, ci, mai mult, acest tratat are o însemnătate cu mult mai mare decât atâta. Dezmembrarea împărăției austro-ungare ne-a redat Bucovina, ne-a dat Transilvania și Banatul, această mult așteptată dezmembrare a făcut posibilă întregirea noastră națională”⁴³.

Tratatul cu Ungaria

Tratatul cu Ungaria a fost semnat de România la 4 iunie 1920, la Trianon⁴⁴. Tratatul cuprindea, în cele 14 părți, 364 de articole. La ceremonia semnării, delegații României, Iugoslaviei, Cehoslovaciei au sosit împreună. Ședința a fost prezidată de Alexandre Millerand. Lângă el se aflau reprezentanții SUA, Marii Britanii, Italiei, Japoniei, Canadei, Greciei și Poloniei. În urma semnării Tratatului, Ungaria era nevoită să cedeze: la est, Transilvania (pentru România); la sud regiunea Fiume, Croația, Slovenia, Batchka – între Dunăre și Tisa –, Banatul occidental (toate revenind Iugoslaviei, mai puțin regiunea Fiume); și, la nord, Slovacia și Rutenia subcarpatică, ce constituiau o parte a noii Cehoslovacii⁴⁵. După cedarea acestor teritorii, Ungaria dispunea de o populație de 8 457 000 de locuitori și un teritoriu de 92 915 km².

În afara art. 1-26, referitoare la Pactul Ligii Națiunilor, Tratatul prevedea⁴⁶:

- art. 27-35 se referea la traseul frontierei româno-ungare;
- art. 45 preciza că Ungaria renunță, în favoarea României, la drepturile pe care le avea în fosta monarhie asupra Transilvaniei și Banatului;
- la art. 74 se preciza: „Ungaria declară de pe acum că recunoaște și primește fruntariile Austriei, Bulgariei, Greciei, Poloniei, *României*, Statului Sârbo-Croato-Sloven și ale Statului Ceho-Slovac, astfel precum aceste fruntarii vor fi fixate de către principalele Puteri Aliate și Asociate”⁴⁷.

⁴² N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 22-23,

⁴³ Apud Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 13.

⁴⁴ Cf. C. Gh. Marinescu, *Diplomația României și Tratatul de la Trianon*, Iași, CICE, 1998, *passim*.

⁴⁵ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 22; Constantin Bușe, Alexandru Vianu, eds., *Relații internaționale în acte și documente*, I, p. 38-40.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 22-23; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 23-25.

⁴⁷ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 25.

Palatul Trianon, 4 iunie 1920: Semnarea Tratatului cu Ungaria

Ca și în Tratatul cu Austria, și în cel de la Trianon era înscris un articol potrivit căruia România consimțea să semneze un document special cu principalele Puteri Aliate și Asociate privind ocrotirea intereselor „locuitorilor care se deosebeau prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populației, precum și de a ocroti libertatea tranzitului, de a aplica un regim echitabil comerțului cu celelalte națiuni”⁴⁸.

Prin semnarea acestui tratat, de la 4 iunie 1920, *Marele act de autodeterminare de la 1 Decembrie 1918* s-a impus opiniei publice internaționale și reprezentanților Puterilor Aliate și Asociate ca un drept istoric inalienabil al națiunii române: „Tratatul de la Trianon, aprecia Nicolae Titulescu, apare tuturor românilor și îndeosebi celor din Ardeal, ca o consfințire a unei ordini de drept mult mai redusă decât aceea pe care veacuri de conviețuire și suferințe comune au săpat-o în conștiința istorică (...) Această reacție instinctivă constituie cel mai frumos omagiu adus Conferinței Păcii și cea mai strălucită mărturie a permanenței operei ei”⁴⁹.

Tratatul cu Bulgaria

A fost semnat la 27 noiembrie 1919, la Neuilly-sur-Seine⁵⁰. Documentul a consemnat teritoriile cedate vecinilor de către Bulgaria: Tracia Occidentală a revenit Greciei; orașele Țaribrod, Basilograd și Strumița au intrat în componența

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, eds., *op. cit.*, p. 86.

⁵⁰ *Istoria politicii externe românești în date*, p. 235.

Serbiei; iar frontiera româno-bulgară a fost fixată conform *Tratatului de la București*, din august 1913. Diplomația română a făcut, în timpul negocierilor Tratatului de la Neuilly-sur-Seine, unele contrapropuneri la doleanțele bulgare, care urmăreau să obțină o mai mare siguranță la atacurile comitagiilor bulgari (bande înarmate, care atacau populația civilă) și anume „menținerea, fără nici o schimbare, a clauzelor militare cu modificarea art. 133, care se referea la problemele financiare”⁵¹. România a ratificat tratatul cu Bulgaria la 20 septembrie 1920.

Tratatul cu Turcia

A fost semnat la 10 august 1920, la Sèvres, de către guvernul sultanului care era lipsit de autoritate. Turcia devenea „stat sub protectorat”, cu un teritoriul restrâns la zona centrală a Asiei Mici și Istanbulului. Celelalte teritorii au fost trecute sub mandat englez, francez ori au fost preluate de Italia și Grecia. Strâmtoarele (Bosfor și Dardanele) erau demilitarizate și neutralizate sub controlul unei comisii internaționale. În plus, Turcia trebuia să-și predea flota, iar armata era redusă la 50 000 de oameni⁵².

Prevederile Tratatului de la Sèvres n-au fost acceptate de patrioții conduși de Mustafa Kemal⁵³ și în urma unor lupte susținute cu forțele intervenționiste, în 1923 s-a impus un nou tratat semnat la Lausanne.

Tratatul Basarabiei

După cum am menționat, Rusia Sovietică n-a fost prezentă la Paris în 1919-1920, nefiind invitată. Totuși, Marii Aliați au abordat și reglementat o serie de probleme, iar în prima ordine statutul unora dintre fostele achiziții teritoriale ale decedatului Imperiu țarist, inclusiv a ținutului dintre Prut și Nistru, ocupat inițial de Kremlin prin Pacea de la București (1812), apoi pierdut parțial (județele din sudul provinciei) în urma Tratatului de la Paris (1856) și redobândite prin Tratatul de la San Stefano și Berlin (1878)⁵⁴. În cursul Conferinței Păcii de la Paris, delegații Bucureștilor, în frunte cu I. I. C. Brătianu, apoi Take Ionescu și N. Titulescu s-au străduit să obțină recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu Țara-mamă, iar faptul s-a consumat, după

⁵¹ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 16; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 23.

⁵² Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 26; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 25-29.

⁵³ Viorica Moisuc, *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, București, Editura Fundației România de Măine, 2002, p. 103.

⁵⁴ Detalii în Alexandre Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines. (La Question bessarabienne et le droit international)*, Paris, J. Gamber, Éditeur, 1927, p. 25-35.

încheierea forumului păcii, tot pe malurile Senei, la 28 octombrie 1920, prin **Tratatul Basarabiei**, semnat între România, pe de o parte, și Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, pe de alta⁵⁵.

Toate Părțile Contractante au recunoscut „**suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei**” (articolul 1)⁵⁶, dar, ulterior, au apărut probleme în privința ratificării documentului care intra în vigoare numai după depunerea instrumentelor de ratificare de către toți semnatarii (articolul 9)⁵⁷; în context, se impune a reține că Tratatul Basarabiei avea să fie ratificat de Marea Britanie (19 mai 1922), Franța (11 mai 1924) și Italia (7 martie 1927), iar de Japonia – nicicând⁵⁸.

Moscova a protestat și a declarat că nu va recunoaște nicicând valabilitatea Tratatului. Mai mult, situația semnalată a încurajat pretențiile anexioniste ale URSS de-a lungul întregii perioade interbelice, astfel că Imperiul Roșu, după ce a inclus problema teritoriului basarabeian în protocolul secret al Pactului din 23 august 1939⁵⁹, a considerat oportun să „rezolve” diferendul prin forță, prin notele ultimative din 26-27 iunie 1940⁶⁰.

Liga Națiunilor

O altă problemă soluționată la Conferința de Pace a fost crearea *Ligii Națiunilor* (Societatea Națiunilor)⁶¹. Acest deziderat a fost susținut de Wilson – prin punctul 14 al Declarației din ianuarie 1918 – care spunea că „trebuie formată o asociație generală a națiunilor pentru a aduce garanții mutuale de independență politică și de integritate teritorială statelor mari ca și celor mici”⁶².

Dezbaterile privind Pactul Societății Națiunilor s-au desfășurat la Hotelul „Crillon” din Paris, în ianuarie 1919. La 25 ianuarie 1919, în plenul primei ședințe a Conferinței, s-a hotărât crearea Ligii Națiunilor, iar la 28 aprilie s-a adoptat textul de funcționare al acestei organizații. Wilson a insistat ca primul secretar general să fie James Eric Drumond. Pactul a fost inclus atât în textul Tratatului de la Versailles la 28 iunie 1919, cât și în tratatele de la Saint-

⁵⁵ Apud N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 27-33.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 32.

⁵⁸ Alexandre Boldur, *La Bessarabie, passim*; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 33; Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 29.

⁵⁹ Vezi, mai jos, capitolul „Târgul otrăvit”.

⁶⁰ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 83 și urm.

⁶¹ Vezi Dimitrie Gusti, *Origina și ființa Societății Națiunilor*, în *Politica externă a României – 19 prelegeri*, p. 247-394.

⁶² Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 44.

Germain, Neuilly, Trianon și Sèvres⁶³. Din partea României, Pactul a fost semnat de Ion Cantacuzino și Nicolae Titulescu⁶⁴.

Geneva: Palatul Națiunilor, construit între 1929 și 1938

La scurt timp după constituire, Dimitrie Gusti a explicat sensul „ființei” Societății Națiunilor, descifrând: „... Societatea Națiunilor nu înseamnă un echilibru între state, în sensul vechii teorii a *echilibrului* și *balanței* Puterilor, adică un echilibru calculat de forțe antagoniste, ci este un echilibru liber de voințe autonome. Politica învechită a *echilibrului* nu era altceva decât organizarea rivalităților, în vederea războiului, în timp ce politica Societății Națiunilor este organizarea păcii. Formulei meschine: *si vis pacem para bellum*, i se opune: *si vis pacem para pacem*. Organizarea păcii rezumă obiectul și este definiția Societății Națiunilor”⁶⁵.

Membrii Societății Națiunilor erau⁶⁶:

- țările semnatare din 1919-1920, din partea Aliaților;
- statele neutre în timpul războiului, în număr de 13, care au aderat la Pact în 1919-1920;
- orice alt stat independent care accepta obligațiile internaționale ce decurgeau din Pact și era admis de Adunare cu o majoritate de două treimi.

⁶³ *Politica externă a României – 19 prelegeri*, p. 397-403; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 51-64. Anexate lista statelor fondatoare (p. 65) și cea a statelor invitate (*ibidem*).

⁶⁴ Cf. Gh. Buzatu, ed., *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 159 și urm.

⁶⁵ Dimitrie Gusti, *Origina și ființa Societății Națiunilor*, p. 361.

⁶⁶ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 45.

Țările învinse erau provizoriu excluse de la aceasta. Oricine putea fi expulzat din Liga Națiunilor printr-un vot al Consiliului și al tuturor celorlalți membri ai Societății. Oricine se putea retrage, cu un preaviz de doi ani.

Societatea Națiunilor era alcătuită din trei organisme principale⁶⁷:

- *Adunarea* – care cuprindea cel mult trei delegați ai fiecărui stat membru. Fiecare stat dispunea de un vot. Adunarea își alegea comitetul executiv (un președinte și șase vicepreședinți);

- *Consiliul* – era compus din cinci membri permanenți (până la urmă au rămas patru, din cauza retragerii americanilor), și din patru membri nepermanenți, începând din 1922, și nouă, începând din 1926. Consiliul se ocupa de toate chestiunilor care interesau pacea lumii. Deciziile sale trebuiau votate în unanimitate. În caz de amenințare de război, acționa drept conciliator;

- *Secretariatul* – pregătea documentele și rapoartele pentru Adunare și Consiliu. Secretariatul conducea și publicațiile Societății, ale căror două limbi oficiale erau franceza și engleza.

Obiectivele Societății Națiunilor erau exprimate în Preambulul Pactului: în esență, organizația trebuia să dezvolte colaborarea între națiuni, pentru a garanta pacea. Pentru aceasta, membrii organizației aveau o serie de obligații: să nu recurgă la război, decât în condiții specificate în Pact; să facă o diplomatie la vedere, să respecte principiile dreptului internațional.

Pentru prima dată printr-un document de recunoaștere și consacrare internațională „se preconiza înlocuirea violenței din raporturile interstatale printr-un sistem întemeiat pe principiile dreptului internațional, pe obligațiile tratatelor, pe respectul reciproc și cooperarea internațională”⁶⁸. Astfel, Societatea Națiunilor avea să devină prima organizație internațională cu vocație de universalitate, întemeiată pe egalitatea în drepturi a statelor membre, indiferent de mărimea și gradul lor de dezvoltare, pe respectul suveranității și independenței naționale, pentru eliminarea războiului și soluționarea pașnică a disputelor în viața internațională.

Toate Tratatelor încheiate la Paris în anii 1919-1920 au avut drept rezultat realizarea unei profunde transformări a hărții Europei, și anume⁶⁹:

- Rusia Sovietică era împinsă spre est (pierdea teritorii la Oceanul Înghețat de Nord, precum și de la Marea Baltică la Marea Neagră, pe o fâșie de 300 până la 400 de kilometri în profunzime);

- Franța recăpăta Alsacia și Lorena;

- Italia obținea „teritoriile iredente”;

⁶⁷ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, vol. 1, p. 28.

⁶⁸ Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României. 1919-1940*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 35.

⁶⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 19-47.

- erau create sau întregite unsprezece state: Finlanda, Letonia, Lituania, Estonia, Polonia, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, Serbia (care-i unea în jurul ei pe slavii de sud, transformându-se în Iugoslavia), România, Grecia (care lua Tracia de la Bulgaria);

- marii perdanți erau Germania, Bulgaria, Turcia;

- posesiunile coloniale ale țărilor învingătoare au sporit. Sub forma unor *mandate* ale Societății Națiunilor, partea cea mai însemnată a fostelor colonii germane, ca și țările arabe luate Imperiului Otoman au fost încredințate Franței și Angliei.

Tratatul de la Paris au schimbat harta Europei – și nu numai – dar, făcând aceasta, totodată ele au dat naștere unui mare număr de probleme și tensiuni, și anume⁷⁰:

- au apărut încă aproape 2 800 km de granițe noi, afectate de taxe, care trebuiau supravegheate;

- s-au creat noi surse de tensiuni prin noile reglementări teritoriale. Pentru a se putea asigura fiecărui popor un stat independent, fusese necesară „balcanizarea” unei părți a Europei; adică foarte mulți etnici trăiau în alte state, deși prin constituirea sau reîntregirea statelor naționale fuseseră „eliberați totuși de trei ori mai mulți oameni de sub o dominație națională străină decât cei pe care i-au supus ei”⁷¹;

- mai multe regiuni au rămas în dispută: Silezia Superioară între Germania și Polonia; Fiume între Italia și Iugoslavia; partea occidentală a Ucrainei și Bielorusiei între Polonia și Rusia ș.a.;

- o serie de state ca Germania, Ungaria, Bulgaria, Rusia, mai apoi Italia, deși învingătoare în 1918, au intervenit pentru revizuirea tratatelor;

- o altă sursă de tensiune o reprezenta chestiunea reparațiilor ce presupunea stabilirea sumei totale a datoriilor de război. Apoi încercările de a obliga Germania să plătească despăgubirile (exorbitante) va crea noi și insurmontabile dificultăți⁷².

Peste toate acestea, Societatea Națiunilor nu-și putea deloc îndeplini rolul de organizator al păcii. Lipsită de participarea Statelor Unite ale Americii, în urma refuzului Congresului american de a ratifica Tratatul de la Versailles, de prezența Rusiei Sovietice, care nu fusese invitată nici la Paris în 1919-1920, ca și de sprijinul învinșilor, Societatea Națiunilor nu era altceva decât clubul țărilor învingătoare, fără o autoritate – politică, economică, militară, morală – deosebită.

⁷⁰ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *op. cit.*, p. 319-321.

⁷¹ R. J. Crampton, *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea ... și după*, București, Editura Curtea Veche, 2003, p. 49.

⁷² Cf. Emilian Bold, *Contribuții la reglementarea problemei reparațiilor primului război mondial*, în Gh. Buzatu, ed., *Titulescu și strategia păcii*, p. 112-131.

► Relațiile politico-diplomatice în perioada 1920-1929

În perioada imediat următoare războiului, aplicarea Tratatelor a provocat mari dificultăți, conducând, nu de puține ori, la conflicte armate, dintre care amintim⁷³:

- conflictul armat din Silezia, dintre combatanții polonezi și trupele neregulate germane, stins abia la 15 ianuarie 1922, când a fost semnat un acord care favoriza Polonia în detrimentul Germaniei;

- în orașul Fiume, care era revendicat de Italia, poetul naționalist italian Gabriele d'Annunzio⁷⁴ s-a instalat împreună cu partizanii săi, fiind izgonit abia în decembrie 1920. Orașul Fiume fiind declarat oraș liber, sub controlul Ligii Națiunilor;

- Atena, care urmărea crearea unei Grecii Mari, a ocupat nu numai regiunea Smirna (ce-i revenea prin Tratatul de la Sèvres), ci a pus mâna pe o mare parte a Asiei Mici, fapt ce a dus la un război cu naționaliștii turci ai lui Mustafa Kemal;

- o altă criză politică a izbucnit în momentul în care s-a încercat impunerea recunoașterii de către Germania a sumei totale pe care trebuia s-o plătească; în urma „ultimatumului de la Londra”, din martie 1921, Berlinul a acceptat cifra „definitivă” de 132 miliarde de mărci-aur, dar imediat după aceea a adus la cunoștință că situația ei economică o împiedica să plătească. În fața atitudinii Germaniei, Poincaré ia hotărârea să ocupe regiunea Ruhr, cu titlul de ... garanție (11 ianuarie 1923)⁷⁵.

Este de remarcat că în anii '20 se conturează, în viața internațională, un tablou extrem de complex de evenimente, procese și acțiuni aflate în conexiune și într-o permanentă transformare previzibilă sau mai puțin previzibilă. Realitatea internațională a fost constant dinamică și a înregistrat procese și evoluții contradictorii. Gesturi și angajamente oficial ferme, aparent liniștitoare, au fost urmate, adeseori, de declarații sau de poziții voit confuze, care diminuau sau anulau orice speranțe puse în ele. Statele învinse în război, dezavantajate – în concepția lor – de Tratatul de Pace, încercau să-și îndeplinească obiectivele, prin mijloace de forță, prin lupta diplomatică, susținută de o abilă și intensă propagandă, declarându-se „victime” ale unor conjuncturi nefericite ori pe nedrept „pedepsite” pentru tot ceea ce se întâmplase în război. Treptat, în relațiile internaționale interbelice s-au distins două tendințe politice principale:

- *revizionist*

⁷³ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *op. cit.*, p. 331-332.

⁷⁴ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *op. cit.*, vol. 3, p. 363-364; vezi și *Istoria ilustrată a fascismului*, București, Editura RAO, 2006, p. 28.

⁷⁵ Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, II, p. 256 și urm.

- antirevizionist.

Curentul revizionist reunea, în principiu, statele învinse în război sau cele nemulțumite de situație, în acest grup se aflau, în primul rând Germania, apoi Ungaria, Bulgaria și, într-o mai mică măsură, Austria. Foarte repede, cauza lor a fost împărtășită de Rusia Sovietică și apoi de Italia. Aceste state, care formau curentul revizionist – generator de insecuritate – inițiau acțiuni și luări de poziție provocatoare, la început izolat, apoi unite prin diferite acorduri sau convenții interstatuale.

Curentul antirevizionist grupa Marile Puteri învingătoare în război, Franța în primul rând, Marea Britanie, SUA, apoi țările Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, alte state interesate în menținerea *statu-quo*-ului.

În acest context internațional, s-a impus opinia ca Tratele din 1919-1920 să fie completate cu altele noi, care să asigure o mai mare stabilitate lumii contemporane.

Problema reparațiilor

Problema imediată, ce se impunea rezolvată – și ca urmare a situației economice precare, ce afecta atât Puterile învinse, cât și pe cele învingătoare – o reprezentau *despăgubirile de război*⁷⁶. Pentru soluționarea acestei probleme, la sugestia lui John Foster Dulles, s-a constituit Comisia de reparații „având menirea să fixeze suma pe care țările învinse trebuiau s-o plătească, capacitatea lor de plată, metoda și forma după care trebuia să se asigure plata, perioada în care trebuia să se efectueze...”⁷⁷. Astfel, Tratatul de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Nuilly-sur-Seine și Sèvres au fixat răspunderile statelor învinse. Comisia trebuia să stabilească până la 1 mai 1921 suma exactă pe care trebuia s-o plătească țările învinse și să alcătuiască un plan de vărsăminte prin care suma totală să fie achitată în maximum 30 de ani.

Între Aliți – mai ales între Franța și Anglia – s-au manifestat profunde disensiuni în chestiunea sumei totale și a modului de repartizare între țări. Pentru a se definitiva această problemă a urmat un șir de opt conferințe la Amsterdam (1919), San Remo (20-27 aprilie 1920), Hythe (19 iunie 1920), Boulogne (iunie 1920), Bruxelles (2 iulie și 16-22 decembrie 1920), Spa (16 iulie 1920), Paris (30 ianuarie 1921) și Londra (martie-mai 1921)⁷⁸.

Conferința de la Spa, la care a participat și Germania, a fixat următoarele procente pentru fiecare țară, din totalul ce avea să fie fixat: 52% pentru Franța; 22% pentru Anglia; 10% pentru Italia; 8% pentru Belgia; 6,5% pentru Grecia,

⁷⁶ Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919-1932)*, Iași, Editura Junimea, 1976, p. 23-43.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 12.

⁷⁸ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, vol. 1, p. 31.

România și Iugoslavia; 0,75% pentru Japonia și 0,75 pentru Portugalia⁷⁹. Suma totală – de 132 miliarde mărci-aur – a fost stabilită la Conferința de la Londra.

Pentru punerea în practică a acestor acorduri cu privire la problema reparațiilor s-a inițiat o conferință internațională la *Genova* în aprilie 1922. Pentru prima dată au fost invitate la o reuniune internațională Germania și Uniunea Sovietică.

Delegației sovietice i s-a înmănat un memorandum prin care i se solicita⁸⁰:

- recunoașterea datoriilor statului rus; împrumuturi de 11 până la 12 miliarde de franci-aur (mai ales față de francezi);

- plata datoriilor față de străini, mai ales față de englezii și francezii care investiseră capitaluri considerabile în întreprinderile industriale rusești, naționalizate de regimul sovietic după 1917.

Aceste revendicări s-au ciocnit de o contrapropunere rusească. G. V. Cicerin, șeful delegației sovietice, a cerut 30 de miliarde de ruble-aur cu titlu de indemnizație pentru daunele cauzate de intervenția statelor occidentale în războiul civil rus.

Astfel, Conferința de la Genova a eșuat, realizându-se un acord pentru continuarea negocierilor la Haga (15 iunie – 20 iulie 1922). Totuși, reuniunea genoveză a avut un rezultat neprevăzut: G. V. Cicerin și W. Rathenau, delegatul Germaniei, s-au întâlnit la Rapallo (lângă Genova) și au semnat un acord, la 16 aprilie 1922⁸¹.

Acordul de la Rapallo – stabilea relațiile diplomatice dintre Rusia și Germania, iar cele două state renunțau reciproc la rambursarea datoriilor de război și a pagubelor produse de război și puneau clauza națiunii celei mai favorizate la baza relațiilor lor economice; la 5 noiembrie 1923, acordul era extins și la Ucraina, Georgia, Azerbaidjan și Armenia.

Privind lucrurile în perspectivă istorică, Kissinger scria despre semnificația politică și practică a Acordului de la Rapallo: „În interval de un an, Germania și Uniunea Sovietică au ajuns să negocieze acorduri secrete pentru cooperarea militară și economică... [Acordul] a însemnat cel mai puternic stimulent pentru Germania și Uniunea Sovietică de a trece peste ostilitatea de

⁷⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 18.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 52. Pentru punctul de vedere al părții sovietice – vezi A. A. Gromîko, B. N. Ponomarev, eds., *Istoriia vneșnei politiki SSSR*, I, 1927-1945, Moskva, Izd. Nauka, 1976, p. 162-178.

⁸¹ *Ibidem*, p. 170. Despre contactele sovieto-române la Genova, inclusiv despre predarea unui memorandum al Bucureștilor referitor la Tezaurul depus la Moscova în 1917, cf. *Relațiile româno-sovietice. Documente*, I, 1917-1934, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 179 și urm.

resort ideologic dintre ele și de a coopera în scopul surpării edificiului constituit la Versailles”⁸².

Rapallo

Marile Puteri europene – Franța și Marea Britanie –, după eșecul de la Genova, au încercat să determine Germania să-și onoreze obligațiile ce îi reveneau din Tratatul de la Versailles. Pentru a forța guvernul german să plătească sumele în contul reparațiilor, la Conferința interaliată de la Paris, din 2 ianuarie 1923, francezii, secondati de belgieni, au reușit să-și impună o linie dură față de Berlin. Guvernul german, condus de Gustav Stresemann, a acceptat – după septembrie 1923 – să rezolve situația de criză pe cale diplomatică.

S-a ajuns astfel la *Planul Dawes*⁸³. Acesta era rezultatul muncii unei echipe conduse de americanul Charles Dawes, care publicase un raport la 9 aprilie 1924. Pornind de la sloganul „afaceri, nu politică”, planul prevedea reorganizarea Reichsbank sub controlul internațional, astfel încât Germania să poată relua plata datoriilor în contul reparațiilor la un nivel de un miliard de mărci-aur anual.

Planul Dawes, aprobat de Reichstag, netezea calea pătrunderii capitalului străin, în special a celui american și britanic, în economia germană. Planul va rămâne în vigoare până în 1928, interval în care Germania a plătit cu titlu de reparații 502,2 milioane mărci-aur și a primit credite străine în condiții avantajoase însumând 21 miliarde mărci-aur⁸⁴. Urma, în ceea ce privește reparațiile, *Planul Young*, adoptat în ianuarie 1930 de *Conferința de la Haga*, și

⁸² Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 82-83.

⁸³ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 57-58.

⁸⁴ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 88.

care hotărârea reducerea datoriei de război a Germaniei la suma de 38 miliarde, față de 132 miliarde, cât se stabilise anterior.

Mica Înțelegerere

Dar Marile Puteri europene, învingătoare în primul război mondial, precum și noile state independente din Europa Est-Centrală doreau, pe lângă plata reparațiilor, să se asigure că o nouă agresiune a Germaniei și statelor revizioniste nu va mai avea loc. Din această cauză, diplomații acestor state au încercat să găsească soluții valabile și viabile, menite să contribuie la preîntâmpinarea unui nou conflict. Astfel, căutând să dubleze asigurările Sistemului de la Versailles, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au format deja în 1921 o alianță defensivă denumită *Mica Înțelegerere*⁸⁵. Ideea constituirii Miciei Înțelegeri s-a născut în împrejurările sfârșitului primului război mondial și organizării păcii. În 1918, această idee era considerată de Tomáš Masaryk, viitorul președinte al Cehoslovaciei, ca având puține șanse de reușită. Take Ionescu a fost unul dintre susținătorii ideii constituirii unei grupări de state care să reunească țări cu interese apropiate din Europa Centrală și de Est.

Bazele Miciei Înțelegeri au fost puse prin semnarea tratatului dintre Cehoslovacia și Iugoslavia, la 14 august 1920, la Belgrad⁸⁶. Respectivul act politic avea în vedere apărarea celor două state în cazul unui atac neprovocat din partea Ungariei, care, cu foarte mare greutate, admitea îndeplinirea obligațiilor prevăzute de Tratatul de la Trianon, guvernul maghiar încercând „prin toate mijloacele să eludeze clauzele prevăzute în acest tratat, în special cele privitoare la reducerea armatei”⁸⁷.

Peste câteva luni, la 23 aprilie 1921, se încheia la București Convenția de alianță defensivă româno-cehoslovacă; articolul patru din Convenție stabilea că „părțile se vor consulta în toate problemele de politică externă care aveau legătură cu Ungaria”⁸⁸.

În sfârșit, la 7 iunie 1921 România a semnat și cu Iugoslavia o Convenție similară și care avea în plus un articol referitor la cooperarea între cele două țări⁸⁹ pentru impunerea respectării Tratatului de la Neuilly-sur-Seine de către Bulgaria. Odată semnat și acest document, Take Ionescu mărturisea: „Dorința mea ar fi de a descoperi formula care să acopere interesele generale, ca și pe cele indirecte ale popoarelor victorioase în primul război mondial. Mica Antantă

⁸⁵ Vezi Eliza Campus, *Mica Înțelegerere*, București, Editura Științifică, 1968; Milan Vanku, *Mica Înțelegerere și politica externă a Iugoslaviei. 1920-1938*, București, Editura Politică, 1979.

⁸⁶ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 415.

⁸⁷ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 436.

⁸⁸ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 414-415; Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 90.

⁸⁹ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 415-416.

ar deveni atunci o bază pentru alianța tuturor învingătorilor din Europa Centrală și de Est pentru menținerea tuturor Tratatelor de Pace împotriva oricărui atac. Speranța mea este ca ceea ce am făcut să evolueze în acest sens în viitor”⁹⁰.

Convențiile în domeniul politic general au fost urmate de Convenții militare: româno-cehă, la 2 iulie 1921, ceho-iugoslavă, la 1 august 1921, și româno-iugoslavă, la 23 ianuarie 1922, iar, într-un fel, consolidate și prin acordurile militare, separate, cu Polonia⁹¹. Aceste convenții care legau statele Micii Antante au fost înregistrate de Liga Națiunilor în timp util. În concepția autorilor, ele erau înțelegeri regionale, cu scopul asigurării respectului Tratatelor de Pace și, de aceea, se înscriau în întregime în cadrul Ligii și în spiritul Pactului. Situația aceasta avea să fie întru totul confirmată de Take Ionescu, în sensul că „un război nu se termină cu semnarea tratatelor de pace. El se continuă chiar în sufletele popoarelor, iar datoria oamenilor de stat este de a crea și menține o stare a lucrurilor care să convingă pe cei ce ar năzui să răstoarne ordinea nou stabilită de lipsa de sens și chiar de pericolul unei asemenea încercări”⁹².

În acest fel, Mica Antantă era constituită, iar Europa trebuia să ia în considerare această realitate, care se va impune în toate acțiunile continentale în perioada interbelică. Mica Înțelegere va fi un participant activ pe frontul antirevizionist și va promova cu hotărâre interesele celor trei state.

În prima etapă a existenței sale, politica externă a Micii Înțelegeri poate fi caracterizată prin⁹³:

- tendința de a atrage în orbita sa Grecia și Polonia;
- o poziție contrară revizionismului maghiar, mișcării „legitimiste” și pro-Anschluss austriece;
- fidelitate față de Tratatul de Pace, de Franța și de Societatea Națiunilor;
- libertatea statelor membre de a-și fixa politica față de Rusia Sovietică.

Mai târziu, în conjunctura intensificării politicii revizioniste, la 27 iunie 1930, alianța s-a consolidat prin așa-numitul Acord complementar de la Strbské Pleso, semnat de către toți cei trei contractanți⁹⁴, dar îndeosebi la 16 februarie 1933 prin *Pactul de Organizare al Micii Înțelegeri*⁹⁵, prin care aceasta era transformată într-o „organizație internațională unificată, deschisă eventual și altor țări”; se hotăra constituirea „ca organ director al politicii externe comune, a

⁹⁰ Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1919-1933*, Iași, Institutul European, 1993, p. 85.

⁹¹ Pentru detalii, cf. Mihai Retegan, *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, București, Editura Semne, 1997, p. 28 și urm.

⁹² Frederic C. Nanu, *op. cit.*, p. 85.

⁹³ Alexandru Oșca, *op. cit.*, I, p. 117.

⁹⁴ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 416-417.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 417-420.

unui Consiliu Permanent al Micii Înțelegeri, compus din miniștri de Externe ai celor trei țări”, fiecare dintre aceștia exercitând președinția Consiliului prin rotație, pe termen de un an (articolele 1-3)⁹⁶.

Din acel moment și până la dispariția sa, în 1938, Mica Înțelegere s-a așezat și pe „o poziție antihitleristă, combătând, torpilând, înlăturând, în măsura posibilităților celor trei țări – adânc integrate în politica promovată de Franța și de Marea Britanie – acele acțiuni ale statelor fasciste și revanșarde ce contraveneau intereselor lor vitale”⁹⁷.

Pactul de la Locarno

Începutul anului 1925 a coincis cu apariția pe scena politicii europene a unui plan – emis în urma unei propuneri făcute de ministrul de Externe englez, Austen Chamberlain – ce prevedea constituirea unei alianțe limitate între Marea Britanie, Franța și Belgia, care să garanteze doar granițele ultimelor două față de Germania. Cancelarul Gustav Stresemann se va opune, declarând: un pact fără Germania ar fi de fapt un pact împotriva Germaniei⁹⁸.

Aristide Briand (1862-1932)
Premier al Franței în zece rânduri (1909-1929),
laureat Nobel (1929)

⁹⁶ *Ibidem*, p. 418-419; Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 90.

⁹⁷ Eliza Campus, *op. cit.*, p. 7-8.

⁹⁸ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 95.

Tratativele diplomatice dintre Anglia, Franța, Germania, Italia, Belgia, Cehoslovacia și Polonia s-au desfășurat la Locarno între 5 și 16 octombrie 1925⁹⁹.

În cadrul ei s-au adoptat mai multe documente¹⁰⁰, dintre care cel mai important a fost Tratatul dintre Germania, Belgia, Franța și Marea Britanie, numit și *Pactul Renan*. Pactul cuprindea garanția Angliei și Italiei, oferită Franței, Belgiei și Germaniei, urmată de angajamentul Marilor Puteri de a menține *statu-quo*-ul teritorial pe frontierele germano-belgiene și germano-franceze, precum și inviolabilitatea acestor frontiere, așa cum acestea fuseseră stabilite prin Tratatul de la Versailles, inclusiv respectarea prevederilor referitoare la zona demilitarizată. De asemenea, statele cu frontiere garantate: Franța și Belgia, pe de o parte, Germania, pe de altă parte, se obligau să nu întreprindă nici un act de agresiune și în nici un caz să nu recurgă între ele la război¹⁰¹.

Locarno a marcat sfârșitul izolării Germaniei, Pactul fiind o mărturie a dispariției spiritului de la Versailles. Pentru România, aceste acorduri nu prevesteau nimic bun. Potrivit instrucțiunilor transmise de la București, N. Titulescu a accentuat – în discuțiile cu A. Chamberlain și alți diplomați – punctul de vedere al României, insistând ca Londra „să nu tolereze eventualele încercări de revizuire a tratatelor de pace” și – mai mult – să susțină „un <<Locarno>> și pentru Europa Est-Centrală care să acopere, într-un fel, lipsa de eficacitate a acordului primar pentru această zonă”¹⁰².

Pactul Briand-Kellogg

Aceste sentimente de incertitudine și insecuritate încercate mai ales de statele mici și mijlocii situate geografic între Germania și URSS, au determinat Marile Puteri apusene, în primul rând Franța, să inițieze o serie de acțiuni diplomatice internaționale care să asigure pacea și securitatea în lume.

În acest sens, guvernul francez, prin ministrul de Externe, Aristide Briand, va propune, în aprilie 1927, guvernului american încheierea unui pact de „prietenie veșnică”, interzicând „recurgerea la război” în relațiile dintre cele două țări. La 28 decembrie 1927, Frank Billings Kellogg, secretar al Departamentului de Stat, lansa ideea că propunerea Parisului era acceptată de Washington, „dar ar fi util dacă s-ar încheia un pact multilateral la care să participe toate statele lumii (subl. ns.)”¹⁰³. În consecință, la 27 august 1928,

⁹⁹ *Istoria politicii externe românești în date*, p. 251.

¹⁰⁰ N. Dașcovici, ed., *op. cit.*, p. 428-436.

¹⁰¹ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 448-449.

¹⁰² *Ibidem*, p. 449.

¹⁰³ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *Istorie universală. Epoca contemporană*, I, 1918-1939, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 276.

Pactul de renunțare generală la război era semnat la Paris de către reprezentanți ai 15 state. Pactul conținea un preambul și două articole principale¹⁰⁴:

- „Înaltele Părți Contractante declară solemn, în numele popoarelor respective, faptul că ele condamnă recurgerea la război pentru a regla diferendele internaționale și renunță la aceasta atât ca instrument de politică națională, cât și în relațiile reciproce” (articolul 1);

- „Înaltele Părți Contractante recunosc faptul că reglarea oricăror diferende sau conflicte, de orice natură sau de orice origine, care ar putea apărea între ele, nu ar trebui realizată decât prin mijloace pașnice” (articolul 2).

Frank Billings Kellogg (1856-1937)
laureat Nobel (1929)

Pactul marca apogeul „modei pacifiste” și al tendinței, specifică diplomației promovate în deceniul al III-lea, când se recomanda „pactomania”¹⁰⁵. Prin acest Pact, antagonismele europene au fost mai degrabă camuflate decât să fie înlăturate: Stresseman vedea în destindere posibilitatea ca Germania să scape de obligațiile Tratatului de la Versailles; pentru Franța, destinderea însemna, dimpotrivă, posibilitatea salvagădării aspectelor esențiale ale prevederilor Tratatului de la Versailles.

După semnarea Pactului Briand-Kellogg, România a acționat pentru intrarea lui în vigoare, mai ales, după ce Uniunea Sovietică, prin Maksim Litvinov, a propus, la 29 decembrie 1928, guvernelor vecine un protocol independent, dar analog, valabil pentru Europa Orientală¹⁰⁶. Cu sprijinul Franței, s-a ajuns la semnarea la 9 februarie 1929 a *Protocolului de la Moscova*, care

¹⁰⁴ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 437-439; Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 72.

¹⁰⁵ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 73.

¹⁰⁶ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 462.

reprezenta un document încheiat între URSS, pe de o parte, și toate statele de la frontiera ei vestică, anume Estonia, Letonia, Polonia și România, pe de altă parte. Articolele 1 și 2 ale Protocolului precizau că Pactul Briand-Kellogg intră în vigoare între statele semnatare după ratificarea de către organele legislative competente din aceste țări ce constituiau Pactul¹⁰⁷.

Este de remarcat că la sfârșitul deceniului al treilea al secolului al XX-lea, în Europa se promovau, în domeniul securității, trei tipuri de angajamente (alianțele tradiționale; garanțiile speciale de tipul Pactului de la Locarno; recomandările și soluțiile Ligii Națiunilor, care aveau la bază principiul securității colective)¹⁰⁸.

Întreaga construcție – politică, diplomatică, militară, rafinată dar fragilă – avea să fie în chip brutal răsturnată în anii următori. Sub acest aspect, cel de-al IV-lea deceniu interbelic va înregistra schimbarea dramatică a raportului de forțe dintre grupările statelor revizioniste și cele rămase fidele menținerii *statu-quo*-ului.

► Relațiile internaționale. 1930-1939

În deceniul IV al veacului trecut, contradicțiile dintre Marile Puteri s-au ascuțit, lupta pentru piețe de desfacere, sfere de influență, pentru reîmpărțirea lumii a devenit mai acută. Primejdia unui nou război se contura tot mai clar¹⁰⁹. Mai complicată era situația în Centrul și Sud-Estul continentului european. Cele mai multe state – România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia – erau vital interesate în păstrarea *statu-quo*-ului instituit la sfârșitul războiului din 1914-1918, iar altele – Ungaria, Bulgaria – duceau o politică revizionistă. Dar statele din această parte a continentului se găseau plasate între Germania și Uniunea Sovietică, două țări ostile sistemului versaillez, astfel că asigurarea securității în această regiune depindea în primul rând de capacitatea Marii Britanii și a Franței de a descuraja intențiile revizioniste și expansioniste ale Berlinului și Moscovei și, concomitent, pentru a asigura stabilitatea sistemului¹¹⁰.

Franța, Marea Britanie și SUA au depus eforturi conjugate pentru a veni în întâmpinarea guvernelor multor țări iubitoare de pace de a respinge războiul și de a rezolva litigiile numai prin mijloace pașnice. În acest sens s-au inițiat o serie de acțiuni¹¹¹:

- conferințe ale dezarmării;
- încheierea de pacte de neagresiune între diversele țări ale Europei;

¹⁰⁷ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 440-442.

¹⁰⁸ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 102.

¹⁰⁹ Marusia Cîrstea, *Din istoria relațiilor anglo-române (1936-1939)*, București, Editura Mica Valahie, 2004, p. 25.

¹¹⁰ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 430.

¹¹¹ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *op. cit.*, I, p. 282-292.

- încercarea de rezolvare a problemei plății reparațiilor și datoriilor de război;

- necesitatea precizării noțiunilor de agresor și agresiune;

- organizarea unui sistem de securitate colectivă ș.a.

Din păcate, complicațiile de interese între Marile Puteri: conflictul franco-german, disputa italo-franceză, neînțelegerile franco-engleze, contradicțiile americano-japoneze, agresiunea Japoniei în China și intrarea Italiei în Etiopia, precum și atitudinea concesivă a Puterilor Occidentale – cu deosebire a Marii Britanii și SUA – față de pretențiile militaristilor și imperialiștilor revanșarzi (germani, italieni, japonezi) au dus până la urmă la eșecul obiectivelor propuse pentru păstrarea *statu-quo*-ului interbelic¹¹².

Conferința dezarmării

Tendențele conciliante ale Puterilor Occidentale au permis Germaniei să obstrucționeze în permanență orice inițiativă pozitivă, înarmarea fiind scopul esențial și declarat al politicii Reichului. Astfel, în timpul lucrărilor *Conferinței pentru dezarmare*, deschisă la 2 februarie 1932, la Geneva – și unde au participat reprezentanți ai 61 de state –, sub amenințarea frecventă a reprezentanților germani că vor părăsi lucrările a fost difuzată (la 11 decembrie 1932) declarația prin care guvernele Statelor Unite, Marii Britanii, Franței și Italiei își exprimau acordul pentru revizuirea situației militare a statelor învinse și, în primul rând, a Germaniei.

În cadrul Conferinței au fost dezbătute mai multe propuneri privind dezarmarea¹¹³:

- propunerea franceză, cunoscută sub numele de *Planul Tardieu*, care reducea problema dezarmării la constituirea unor forțe armate internaționale puse la dispoziția Societății Națiunilor;

- proiectul britanic, care nu se ocupa decât de interzicerea submarinelor și exprima deschis necesitatea limitării radicale a forțelor armate de uscat;

- proiectul german, care solicita egalitatea deplină, completă a Germaniei cu celelalte Mari Puteri în materie de înarmare;

- propunerea Uniunii Sovietice, care susținea dezarmarea totală și generală.

Reprezentantul României, Nicolae Titulescu, devenit ministru de Externe la 20 octombrie 1932, a reliefat și argumentat legătura strânsă între problema dezarmării și cea a asigurării securității statelor. Pornind de la acest considerent primordial, el a pledat pentru o dezarmare echilibrată, efectuată în etape și sub

¹¹² Marusia Cîrstea, *op. cit.*, p. 26.

¹¹³ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *op. cit.*, I, p. 281. Despre situația militară a României, cf. Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 50 și urm.

control riguros: „Nu există dezarmare posibilă – atrăgea el atenția – fără control. Cu cât e mai puternic controlul, cu atât e mai realizată dezarmarea”¹¹⁴.

Din păcate, Marile Puteri au acceptat, în cadrul dezbaterilor Conferinței de dezarmare, ca Germania să „obțină egalitatea în drepturi din pornire, adică, în mod practic, să aibă dreptul de a începe să se înarmeze din nou”¹¹⁵. A fost una din cele mai grave concesii făcute la această conferință, cu repercusiuni acute pe planul diplomației mondiale, mai ales că asemenea concesii se desfășurau pe fondul unui recul al Puterilor Învingătoare, pe de o parte, și prin acțiunile din ce în ce mai dinamice ale statelor revizioniste, pe de altă parte. Aristide Briand sesizase pericolul „Întredeschideți puțin ușa revizuirii – se exprima diplomatul francez – și un curent de aer o va deschide imediat larg de tot”¹¹⁶. Dar în anul 1932 guvernele Marii Britanii și Franței neglijau, în continuare, un fapt elementar din viața politică internă a Germaniei, cu consecințe catastrofale pentru viitorul omenirii, și anume ascensiunea vertiginoasă a național-socialismului.

După venirea lui Hitler la putere la 30 ianuarie 1933, conferința a început discutarea a două planuri noi¹¹⁷:

- un „plan constructiv francez” – elaborat de Édouard Herriot și de Paul Boncour – și care propunea reducerea tuturor armatelor europene la un tip uniform de miliție cu serviciul militar pe termen scurt; rezervarea materialului ofensiv (tunuri, tancuri) menținerii ordinii internaționale (acest material trebuia stocat în fiecare stat sub control internațional). Pe plan politic, planul preconiza realizarea unei Antante regionale a țărilor continentale europene;

- un plan englez sau planul MacDonald. Acest plan stabilea la 270 000 de oameni efectivele armatelor principalelor țări ale Europei. De asemenea, o conferință specială urma să se reunească în 1935 pentru a discuta despre armatele navale. O comisie permanentă pentru dezarmare trebuia să controleze executarea planului. Peste cinci ani, de la aplicarea planului, Germania putea beneficia de egalitate efectivă.

Germania a emis obiecții. Teza germană reclama, dimpotrivă, ca să se înceapă cu dezarmarea și să se treacă la controlul armamentului numai după aceea. Nemulțumită de hotărârile Conferinței, la 14 octombrie 1933 Germania părăsea conferința dezarmării, iar la 19 octombrie renunța la calitatea de membru al Societății Națiunilor. Hitler, încercând să justifice gestul, declara că Germania nu accepta să fie tratată drept „popor de mâna a doua”¹¹⁸.

¹¹⁴ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 476.

¹¹⁵ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *op. cit.*, p. 344.

¹¹⁶ Geneviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, București, Editura Politică, 1965, p. 83.

¹¹⁷ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 125.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 126.

Conferința pentru dezarmare avea să-și încetinească ritmul până în aprilie 1935.

Într-un asemenea context conciliant al guvernelor Marii Britanii și Franței, pe traseul complex al diplomației europene au apărut, relevante, *două acțiuni diplomatice* de o reală importanță menite să suplinească întrucâtva carențele grave apărute în lupta pentru respingerea agresiunii și salvării păcii. *Prima*, la care ne-am mai referit, aparținea liderului diplomației Bucureștilor, fiind concretizată în reorganizarea Micii Înțelegeri, prin Pactul semnat la 16 februarie 1933, la Geneva, de Nicolae Titulescu, Edvard Beneș și Bogoliub Jevtič. În preambulul Pactului se evidențiau scopurile principale ale organizației: menținerea păcii; întărirea relațiilor economice cu toate statele din Europa Centrală; stabilizarea politică în această zonă; menținerea *statu-quo*-ului; respectarea intereselor comune și colaborarea politică¹¹⁹. *A doua acțiune* a constituit-o propunerea lui M. M. Litvinov, făcută la 6 februarie 1933 Conferinței pentru dezarmare, prin care invita Marile Puteri să semneze o *Convenție pentru definirea agresorului*. Primită cu interes ea a fost completată cu amendamentul româno-francez referitor la definirea teritoriului, care preciza că „prin teritoriu se înțelege teritoriul asupra căruia un stat își exercită autoritatea”, amendament însușit de delegația sovietică, în luna iunie. Astfel, definirea agresorului și asigurarea inviolabilității teritoriului au constituit baza convențiilor semnate la Londra, între 3 și 5 iulie 1933¹²⁰.

Luând cuvântul cu prilejul încheierii Convenției de definire a agresorului, Nicolae Titulescu a subliniat însemnătatea sa istorică. „Tratatul ce am semnat astăzi – declara el – are o importanță considerabilă. La un moment când pe urma atâtor evenimente situația internațională este mai curând confuză, într-o vastă regiune a lumii și anume tocmai în aceea în care se credea că pacea este mai fragilă s-a stabilit în chipul cel mai armonios obligațiunea absolută și perpetuă de neagresiune [...] Cu cât această definiție va fi acceptată de un mai mare număr de state, cu atât se va fi bucurat mai mult pentru consolidarea păcii generale”¹²¹.

Constituirea Pactului celor Patru

Între timp, presiunile sporite și tot mai amenințătoare ale Germaniei naziste au determinat diplomația occidentală să caute soluții pentru echilibrarea raportului de forțe. Astfel, la 7 iunie 1933 s-a încheiat la Roma faimosul *Pact al*

¹¹⁹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967, p. 474-475; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 417-424.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 466-469; *Probleme de politică externă a României. 1919-1939*, București, Editura Militară, 1971, p. 97-98.

¹²¹ *Ibidem*, p. 98.

celor Patru între Marea Britanie, Franța, Italia și Germania¹²². El s-a născut din inițiativa lui Mussolini¹²³ și chiar – pentru a egala cât de cât faima Pactului Briand-Kellogg – a fost denumit de presa fascistă romană – *Pactul Mussolini*¹²⁴. Dictatorul italian urmărea să creeze în Europa un *Directorat* care să reglementeze, potrivit cu interesele Marilor Puteri, problemele economice și politice ale continentului. Deciziile luate de către Cei Patru trebuiau să devină obligatorii pentru toate țările europene. Pactul însă a stârnit vii și profunde nemulțumiri în numeroase state, astfel că, sub presiunea opiniei publice, Franța n-a ratificat Pactul și el a devenit caduc. Un astfel de deznodământ era de așteptat, întrucât *Ducele* a interpretat Pactul din prima clipă ca un instrument ce-i îngăduia, sub oblăduirea Londrei și Parisului, să înfăptuiască, alături dacă nu împreună cu Hitler și Horthy, revizuirea ... pașnică a Tratatelor din 1919-1920. Cum Londra și, mai ales, Parisul nu au marșat în această direcție, Roma, Berlinul și Budapesta au reacționat. Așa, de exemplu, într-un articol din 31 decembrie 1934, *Ducele* chiar a declarat fără reticență: „Cât timp revizuirea nu-i posibilă prin Pactul celor Patru, Majestatea Sa tunul va avea cuvântul”¹²⁵.

Semnarea Pactului celor Patru nu a micșorat, ci, din contră, a amplificat dezbaterile desfășurate la Conferința pentru dezarmare de la Geneva. S-au propus mai multe proiecte privind dezarmarea, dar după ce germanii au respins toate aceste proiecte, Paul Boncour, MacDonald și Norman Davis au elaborat o clauză specială care să salveze negocierile cu Konstantin von Neurath. Acesta însă a telegrafiat, la 12 octombrie 1933, lui Arthur Henderson, președintele în exercițiu al Conferinței pentru dezarmare, că, întrucât Conferința nu era capabilă să realizeze dezarmarea generală, „guvernul german se vede silit să părăsească Conferința de dezarmare și organizația Ligii Națiunilor”¹²⁶. Drept urmare, la Geneva s-a instaurat o nestăpânită agitație. Unele guverne amenințau, altele îndemnau la prudență. MacDonald refuza să mai participe la Conferință fără Germania, iar Paul Boncour releva: „Franța își redobândește supremația în relațiile internaționale”¹²⁷.

Din acel moment, Germania se va angaja la o politică de maximă duritate față de Franța și Marea Britanie, față de spiritul Genevei și dezarmare. Va avea unele disensiuni cu Italia, dar le va aplană, se va înarma, își va concentra toate forțele pentru înfăptuirea obiectivelor sale – anularea clauzelor

¹²² N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 441-445.

¹²³ Comentarii pe marginea Pactului – Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, 5-e édition, Paris, Dalloz, 1971, p. 155-156; Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, I, p. 497-502; Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, VIII/2, Paris, Librairie Hachette, 1958, p. 28-29.

¹²⁴ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 443.

¹²⁵ Cf. Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique*, p. 156.

¹²⁶ Enzo Collotti, *Germania nazistă*, București, Editura Științifică, 1969, p. 174.

¹²⁷ Geneviève Tabouis, *op. cit.*, p. 165.

Tratatului de la Versailles și aplicarea doctrinei *spațiului vital* –, dar nu înainte de a-și rezolva anumite probleme care să îi permită libertatea de acțiune.

Astfel, la 26 ianuarie 1934, ministrul de Externe german, Konstantin von Neurath, și ambasadorul Poloniei la Berlin, Joseph Lipski, au semnat un *Tratat de neagresiune* pe zece ani¹²⁸, cu scopul afirmat de a stabili „temeliile dezvoltării viitoare” ale relațiilor dintre cele două state vecine. Prin acest tratat, Hitler urmărea să-și asigure spatele într-o eventuală acțiune contra Franței și să creeze breșă în relațiile politice ale Poloniei cu Puterile Occidentale și să o neutralizeze în momentul înfăptuirii Anschluss-ului.

Tratatul nu a convenit Parisului, întrucât Franța semnase, ea însăși, un tratat de alianță cu Polonia (1925). Ambasadorul britanic la Paris, Sir Eric Phipps, declarase că tratatul germano-polon a pus Franța într-o situație dificilă. De asemenea, plenipotențiarul francez la Berlin, André François-Poncet, intuise duplicitatea acestui tratat: „Pactul acesta nu-i pentru Führrer decât un mijloc de a neutraliza Franța, de a stârni zădărnici în lagărul Aliaților și de a-și ușura loviturile în forță contra Austriei și Cehoslovaciei până când se va întoarce împotriva Franței”¹²⁹.

Tot în anul 1934, Louis Barthou, ministrul de Externe al Franței, și Maksim Litvinov, comisarul sovietic pentru Afacerile Externe, definitivau o „schemă a securității colective” care cuprindea: un pact regional de consultare, de neagresiune și de asistență mutuală, așa-numitul *Pact Oriental*, un fel de „Locarno Oriental”, prevăzut a se încheia între URSS, Germania, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și Cehoslovacia. Țările Micii Înțelegeri au sprijinit cu hotărâre încheierea unui Pact Oriental, iar în septembrie 1934 URSS a fost primită în Societatea Națiunilor¹³⁰.

Odată cu inițiativa *Pactului Oriental*, diplomația franceză a lansat și proiecte pentru un *Pact Mediteranean* și un altul *Dunărean*¹³¹.

Înțelegerea Balcanică

În acest context politic zbuciumat, unele țări din Sud-Estul Europei au adoptat o atitudine fermă împotriva agresiunii și revizionismului. Era vorba de România, Grecia, Iugoslavia și Turcia care au constituit, la 9 februarie 1934, la Atena, un nou organism regional, *Înțelegerea Balcanică*, menită să apere *statu-quo*-ul postbelic al participanților¹³². Pactul, semnat de Nicolae Titulescu,

¹²⁸ Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique*, p. 167-168.

¹²⁹ Geneviève Tabouis, *op. cit.*, p. 171-172.

¹³⁰ Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique*, p. 169.

¹³¹ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 107.

¹³² N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 448-449; Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, Editura Academiei, 1972; Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, București, Editura Politică, 1968.

Demetrias Maximos, Tewfik Aras Rüstü și Bogoliub Jevtič, prevedea că „Grecia, România, Turcia și Iugoslavia își garantează mutual securitatea tuturor frontierelor lor balcanice” (articolul 1)¹³³. În declarația făcută cu acest prilej, șeful diplomației române a menționat: „Pacea nu este sinonimă cu absența războiului. Ea este înaintea de toate o stare de spirit alcătuită din încredere, din înțelegere mutuală și din credința în viitor. Pacea nu se proclamă. Pacea se cucerește și eforturile pentru a o face să triumfe sunt mai dure și mai îndelungi decât acelea care implică orice altă cucerire”¹³⁴. Prin articolul 2 al Pactului se prevedea: „Înaltele Părți Contractante se angajează a se concentra asupra măsurilor de luat față de eventualități ce ar putea afecta interesele lor așa cum sunt definite prin prezentul acord. Ele se angajează a nu întreprinde nici o acțiune politică față de orice altă țară balcanică nesemnatară a prezentului acord, fără aviz mutual prealabil și a nu lua nici o obligațiune politică față de orice altă țară balcanică, fără consimțământul celorlalte Părți Contractante”¹³⁵.

Acordul era însoțit de un „protocol-anexă” ale cărui „preciziuni fac parte integrantă din Pact”. Articolele principale erau cele referitoare la caracterul neagresiv al alianței, la posibilitățile punerii în practică a pactului chiar dacă agresorul era din zone extra-balcanice, la încheierea convențiilor „apropiate scopurilor urmărite prin Pactul de Înțelegere Balcanică”, ceea ce reprezenta expresia „transparentă” a convențiilor militare¹³⁶ la menținerea *statu-quo*-ului teritorial. De asemenea, prin constituirea Înțelegerii Balcanice, țările membre își exprimau reticenta, neîncrederea că dezideratele Pactului Briand-Kellogg sau ale Convenției de la Londra (3-4 iulie 1933) s-ar putea împlini în lipsa unor instrumente adecvate. Constituirea alianței poate fi considerată ultima acțiune de substanță în sprijinul securității colective¹³⁷.

În replică la acest Pact, Italia a semnat la Roma, la 17 martie 1934, după îndelungate negocieri, protocoalele pentru o *înțelegere și colaborare italo-austro-ungară*¹³⁸, prin care, pe lângă stabilirea unor direcții de colaborare politică și economică, garanta, indirect, independența Austriei și înarmarea Ungariei pentru a-și împlini, într-un viitor apropiat, planurile sale revizioniste.

Consecvență politicii de conservare a păcii și a independenței popoarelor, de păstrare a *statu-quo*-ului teritorial, România – prin însuși Nicolae Titulescu – a căutat normalizarea relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică.

¹³³ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 542; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 448.

¹³⁴ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, eds., *Relații internaționale în acte și documente*, I, p. 194-195.

¹³⁵ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 448; Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 487.

¹³⁶ Cf. Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 136 și urm.

¹³⁷ Alexandru Oșca, *op. cit.*, I, p. 141.

¹³⁸ Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique*, p. 164.

Astfel, în luna mai 1934, Nicolae Titulescu a purtat convorbiri pe Coasta de Azur cu comisarul URSS pentru Afacerile Externe, Maksim Litvinov, în urma cărora s-a ajuns la un acord privind restabilirea relațiilor diplomatice. Regele Carol al II-lea și guvernul condus de Gheorghe Tătărescu au aprobat cele convenite, astfel că, la 9 iunie 1934, un schimb de scrisori efectuat la Geneva¹³⁹ între Nicolae Titulescu și M. Litvinov consacra reluarea raporturilor normale între cele două state, întrerupte, în 1918, printr-o decizie unilaterală a regimului bolșevic. În aceeași zi cei doi miniștri au făcut un schimb de note diplomatice, având un conținut identic¹⁴⁰, prin care țările lor își asigurau întregul respect al suveranității fiecăreia și abținerea de la orice fel de imixtiune în afacerile lor interne.

Nicolae Titulescu (1882-1941)

Dar situația internațională continua să se complice. La 26 mai 1934, Mussolini a declarat, în fața Parlamentului italian că în continuare avea să-și dirijeze toate eforturile în direcția pregătirii războiului împotriva Etiopiei. Diplomația europeană a primit declarația cu consternare, Italia fiind membră a Societății Națiunilor, și, în mod firesc, a conexasă această declarație cu prima vizită anunțată a lui Hitler în Italia, pentru 14-16 iunie 1934. Întâlnirea va avea loc la Veneția la dorința lui Mussolini, care spera să-l determine pe Hitler să renunțe la Austria, fiind de acord cu agresiunea Italiei împotriva Etiopiei. Dar

¹³⁹ Vezi N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 450-451; *Relațiile româno-sovietice. Documente*, I, 1917-1934, p. 428-429.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 429-430; N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 451-452.

Führerul n-a dat nici un răspuns¹⁴¹. Avea și motive. Peste o lună și jumătate – la 25 iulie – cancelarul Austriei, Engelbert Dollfuss, a fost asasinat de naziști.

Sușținătorii politicii de securitate colectivă au primit mai apoi o nouă și grea lovitură, prin asasinarea, la 9 octombrie 1934, la Marsilia, a Regelui Alexandru al Iugoslaviei și a ministrului francez al Afacerilor Străine, Louis Barthou, personalități de marcă, sușținători ai politicii de securitate colectivă. Inițiatorii odiosului asasinat politic și-au atins în mare măsură scopurile propuse: atât politica externă a Iugoslaviei cât și a Franței, în special, expresia favorabilă a securității colective, au suferit din plin. Diplomații celor două țări îndreptându-se și acordând, în final, credit altor căi și mijloace întru protejarea intereselor proprii. Direct și imediat, o schimbare va înregistra diplomația franceză, care, prin noul ministru de Externe, Pierre Laval, a inaugurat un curs diferit în raport cu politica anterioară.

Acordurile de la Roma

Anul diplomatic internațional 1935 a debutat cu semnarea unui act cu implicații întru totul speciale pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor politice și militare internaționale – *Acordul de la Roma*, semnat la 7 ianuarie 1935 de Laval și Mussolini.

Acordul decidea ca Franța să cedeze Italiei trei teritorii: 114 000 km² de deșert, în sudul Libiei; 800 km² la granițele Eritreei și mica insulă strategică Doumviah, în strâmtoarea de la Bab-el-Mandeb¹⁴². În schimb, Italia era de acord ca statutul privilegiat al italienilor în Tunisia, acceptat de Franța în 1896, să fie abolit treptat. Franța și Italia conveneau să se alieze „în caz de amenințare a independenței și integrității Austriei”¹⁴³.

În memoriile sale, Winston Churchill a apreciat că, „în cursul negocierilor, Laval l-a lăsat, în mod cert, pe Mussolini să înțeleagă că Franța nu se interesează de Abisinia”¹⁴⁴. Pe moment însă pentru responsabili diplomației franceze, și nu numai pentru aceștia, acordul Laval-Mussolini însemna degajarea a 18 divizii și dirijarea acestora către Germania în schimbul unor ipotetice și totodată nebuloase avantaje italiene într-o zonă aflată în afara perimetrului de interese franceze. Și nu puțini au fost cei care l-au felicitat pe Laval pentru succesul dobândit, cu atât mai mult cu cât dosarul cursei înarmărilor includea piese din ce în ce mai elocvente. Reînarmarea Germaniei, evidentă și consistentă, a devenit problema numărul unu a preocupărilor tuturor cancelariilor diplomatice europene.

¹⁴¹ Max Gallo, *Italia lui Mussolini*, București, Editura Politică, 1969, p. 321.

¹⁴² Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 136.

¹⁴³ Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, I, p. 527-528.

¹⁴⁴ Winston Churchill, *La Seconde Guerre mondiale*, I, Librairie Plon, Paris, 1948, p. 129.

Berlinul a reacționat cu promptitudine. Mai precis, Hitler, pretextând că Franța luase măsuri militare de securitate, printre care și prelungirea stagiului militar, iar Marea Britanie își intensificase procesul de reînarmare, a executat o nouă lovitură surprinzătoare: la 16 martie 1935, el a promulgat legea prin care a instituit serviciul militar obligatoriu, anunțând că în timpul cel mai scurt va avea sub arme 600 000 de militari, încadrați în 36 de divizii¹⁴⁵. Anunțul a surprins puterile democratice dar a fost primit cu entuziasm de populația germană, așa cum sublinia Geneviève Tabouis: „mulțimea devine tot mai compactă. Se îndreaptă spre Wilhelmstrasse, se masează în fața cancelariatului. Adolf Hitler apare la balon. Ovații delirante”¹⁴⁶.

În timp ce berlinezii exaltau pentru că, în sfârșit, ar fi fost luată „prima măsură serioasă pentru lichidarea Tratatului de la Versailles”, François-Poncet telegrafia din capitala Reichului la Quai d’Orsay: „Marile Puteri ar trebui să-și retragă ambasadorii de la Berlin, să grăbească încheierea Pactului Oriental și să creeze o alianță de apărare antigermană”¹⁴⁷. La 20 martie guvernul francez a înaintat o întâmpinare Consiliului Societății Națiunilor, iar la 24 martie Sir John Simon și Anthony Eden au plecat la Berlin pentru negocieri, unde au avut loc ample discuții cu von Neurath. Hitler a refuzat să renunțe la aplicarea decretului de instruire a serviciului militar obligatoriu, invocând marele pericol al bolșevismului, fără a neglija să le reamintească solilor britanici că problemele Austriei, regiunii sudete și Danzigului nu-i erau indiferente.

Conferința de la Stresa (11-14 aprilie 1935)

Evoluția negativă a situației internaționale a determinat Puterile Occidentale – în speță, Marea Britanie, Franța și Italia – să se întrunească, în aprilie 1935, la Stresa¹⁴⁸, în cadrul unei conferințe, pentru a analiza noua poziție a Germaniei.

În cadrul conferinței, reprezentanții celor trei guverne au constatat cu părere de rău – se sublinia în rezoluția finală adoptată – că „metoda desfacerii unilaterale, adoptată de guvernul german într-un moment când demersurile erau în curs de a aduce înaintea un aranjament liber în chestia înarmărilor, adusesese o gravă slăbire încrederii opiniei publice în soliditatea unor rânduieli pașnice. De altă parte, mărirea programului german de reînarmare așa cum a fost anunțat – program a cărui împlinire este destul de înaintată – a răpit orice valoare prevederilor cantitative pe care se întemeiaseră, până acum, eforturile urmărite pentru dezarmare și, în același timp, a zdruncinat speranțele care inspiraseră

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 143-144.

¹⁴⁶ Geneviève Tabouis, *op. cit.*, p. 242.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 143.

¹⁴⁸ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 113-114.

aceste eforturi”¹⁴⁹. Practic, în cadrul Conferinței de la Stresa s-a condamnat „metoda denunțării unilaterale” a Tratatelor, utilizată de Germania, privitor la înarmare, dar s-a aprobat revizuirea clauzelor restrictive cu caracter militar impuse prin tratate țărilor mici învinse. De asemenea, s-a confirmat garantarea independenței Austriei. Deciziile luate la Stresa păreau să demonstreze existența unui front comun împotriva Germaniei. Cele trei Puteri protestau contra metodei de denunțare unilaterală a tratatelor. Ele își afirmau fidelitatea față de Tratatul de la Locarno și reconfirmau declarațiile franco-anglo-italiene din 17 februarie și 27 septembrie 1935 în ceea ce privește necesitatea menținerii independenței și integrității Austriei¹⁵⁰.

Stresa

Lucrările Conferinței au luat sfârșit la 14 aprilie, prezentându-se Societății Națiunilor o informare. În ziua următoare, Consiliul Permanent a condamnat violarea Tratatului de la Versailles, iar la 17 aprilie a difuzat o declarație în care se arăta că respectarea scrupuloasă a tratatelor încheiate reprezenta condiția primordială a salvagădării păcii. Nici un partener nu avea dreptul să modifice parțial sau total vreo prevedere din Tratatul de la 28 iunie 1919¹⁵¹. Drept urmare, preciza declarația tripartită, promulgarea legii militare din 16 martie de către Germania aducea o încălcare nepermisă a acestor prevederi, era o acțiune abuzivă, care tulbura situația internațională. Consiliul Societății Națiunilor a indicat să se formeze un comitet din reprezentanți ai guvernelor Canadei, Chile, Marii Britanii, Spaniei, Franței, Ungariei, Italiei, Olandei, Poloniei, Portugaliei, Uniunii Sovietice, Turciei și Iugoslaviei pentru a analiza situația și a propune măsuri economice în cazul când un stat membru sau ne-membru al Societății Națiunilor avea să mai violeze tratatele în vigoare.

¹⁴⁹ Nicolae Dașcovici, *op. cit.*, p. 477.

¹⁵⁰ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 139.

¹⁵¹ *Istoria politicii externe românești în date*, p. 287.

Declarația fusese adresată, indirect, Germaniei. La 20 aprilie, Hitler a respins-o cu brutalitate, considerând-o un amestec în treburile interne ale Reich-ului¹⁵².

Pactul franco-sovietic și Acordul naval anglo-german

Poziția Germaniei a determinat Franța să se apropie de Uniunea Sovietică. Negocierile s-au desfășurat la Geneva între Laval și Litvinov, care, la 2 mai 1935, au parafat un *Tratat de asistență mutuală*¹⁵³. Conținutul său îmbina interesele celor două țări cu interesele generale, fapt stipulat în articolul 4, care prevedea întărirea Societății Națiunilor, recunoscând că „nimic din prezentul tratat nu va fi interpretat ca limitând misiunile acesteia de a lua măsurile potrivite ca să apere pacea lumii”¹⁵⁴. Un protocol adiacent Tratatului stipula ajutorul reciproc imediat în caz de pericol de agresiune din partea unui stat european împotriva URSS sau împotriva Franței¹⁵⁵.

Tratatul franco-sovietic a fost imediat utilizat de diplomația germană pentru a-și motiva o nouă încălcare a Tratatelor de Pace. La 21 mai 1935, Hitler a apreciat, într-un discurs special, că „Pactul franco-sovietic afecta Pactul de la Locarno și era incompatibil cu Pactul Societății Națiunilor, Germania considerând că, în noile condiții politico-diplomatice, era necesară revizuirea Locarnului”¹⁵⁶. Declarația de la 21 mai a primit girul internațional la 18 iunie 1935, când s-a semnat, în urma unor negocieri secrete, *Acordul naval anglo-german*, prin care se recunoștea dreptul Germaniei de a-și construi o flotă de război, pe baza unui raport de 3/5 față de mărimea și puterea flotei britanice¹⁵⁷. Gestul Londrei survenea, incontestabil, în replică la acordurile franco-italiene din 7 ianuarie 1935, prin care erau împărțite sferele de influență în Africa, Marea Britanie fiind îngrijorată de penetrația italiană spre Egipt și Sudan, acțiune încurajată de Franța¹⁵⁸.

Agresiunea Italiei în Etiopia

În condițiile intervenite, Mussolini, care plănuise reconstituirea unui nou „Imperiu roman”, a apreciat că sosise momentul potrivit pentru a trece la

¹⁵² Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, I, p. 527-528; Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale 1939-1945*, București, Editura Politică, 1989, p. 38-40.

¹⁵³ N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 470-473.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 471; Petre Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor (1929-1939)*, București, Editura Politică, 1975, p. 265; vezi și Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor 1919-1929*, București, Editura Academiei, 1988, p. 161-162.

¹⁵⁵ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 139.

¹⁵⁶ Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 113.

¹⁵⁷ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *op. cit.*, I, p. 285-286.

¹⁵⁸ Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, I, p. 529-530.

cotropirea Etiopiei. După o serie de incidente la frontiera somalo-etioopiană între trupele italiene și etiopiene, Italia a atacat, la 3 octombrie 1935, Etiopia¹⁵⁹.

După intrarea trupelor italiene în Etiopia și declanșarea unui nou și vehement val de proteste, Societatea Națiunilor a fost nevoită să voteze sancțiuni economice împotriva Italiei. Astfel, între 11 octombrie 1935 și 6 ianuarie 1936, Societatea Națiunilor a făcut mai multe propuneri: ridicarea embargoului asupra trimeriei de arme și muniții către Etiopia, impunând în același timp, un embargou asupra trimeriei de arme și muniții în Italia, stabilirea de măsuri pentru a interzice relațiile financiare între Italia și ceilalți membri ai Societății Națiunilor, în sfârșit, interzicerea importurilor și exporturilor în Italia și din Italia a unor articole, printre care și petrolul. Referindu-se la aceste măsuri, Nicolae Titulescu sublinia că eficacitatea sancțiunilor depindea și de rapiditatea cu care ele erau puse în aplicare și, în acest sens, în intervenția sa din 14 octombrie 1935 în plenul Ligii Națiunilor, a declarat că nu ar dori „ca aplicarea sancțiunilor să fie întârziată de unele state sub pretextul că ar fi necesar să ia anumite măsuri legislative”, deoarece „parlamentele țărilor membre fondatoare ale Societății Națiunilor și-au asumat deja, ratificând Tratatul în care figurează Pactul Societății Națiunilor, obligativitatea art. 16 de a rupe imediat cu statul care iese din Pact orice relații comerciale sau financiare”¹⁶⁰. Cu toată buna credință de care au dat dovadă unele state mici și mijlocii în aplicarea sancțiunilor, Marea Britanie, în special, și Franța au imprimat politica jumătăților de măsură în problema sancțiunilor, ba, mai mult, chiar în situația nou creată – prin ocuparea unei bune părți a teritoriului etiopian de către Italia fascistă – se străduiau să găsească mijloacele pentru a obține ceea ce devenise imposibil de mult: *pacea prin conciliere*.

Așa a luat naștere la 9 decembrie 1935 cunoscutul *Plan Laval-Hoare*, un motiv de controversă și noi tensiuni în relațiile dintre Marea Britanie și Franța. Întrucât, prin acordul Laval-Hoare, se dădea mai mult de o jumătate din Etiopia lui Mussolini¹⁶¹; de asemenea, partea de nord și cea de sud-est a Etiopiei (regiunile limitrofe Eritreii și Somaliei) urmau a fi anexate coloniilor italiene cu care se învecinau, iar în sud-vestul Etiopiei (regiunea Gallos) Italia obținea dreptul exclusiv de colonizare. La 9 ianuarie 1936, ziarele franceze „L'Écho de Paris” și „L'Oeuvre” au inserat în coloanele lor planul și propunerile elaborate de Samuel Hoare și Pierre Laval, în complicitate cu Mussolini, privitoare la Etiopia.

Planul respectiv a fost aspru criticat în Parlamentul francez, dar finalmente acceptat; în schimb, el a fost respins fără echivoc de Parlamentul britanic. În fața acestui vot – dar și a protestelor opiniei publice interne și

¹⁵⁹ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 495-497.

¹⁶⁰ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 682.

¹⁶¹ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *op. cit.*, I, p. 286.

internaționale – Hoare a fost nevoit să părăsească Ministerul de Externe, urmat după șase săptămâni de demisia lui Laval.

Cu toate eforturile depuse de unele state – care doreau păstrarea *statu-quo*-ului –, până la urmă trupele lui Mussolini au ocupat, în mai 1936, Addis-Abeba și, în baza unui „decret” Etiopia a trecut „sub suzeranitatea deplină și întreagă a Regatului Italiei”¹⁶². Regele Victor Emanuel era încoronat și ca Împărat al Etiopiei. Pacificarea zonei a necesitat eforturi deosebite. Mai apoi, Consiliul Societății Națiunilor a ascultat cererea Italiei de excludere a reprezentantului Etiopiei din Societatea Națiunilor, dat fiind că „singura suveranitate” existentă în Etiopia era aceea a Italiei. Și, chiar dacă cererea aceasta n-a avut „oficial” câștig de cauză, situația a rămas cea impusă de Italia¹⁶³. Totuși, etiopienii nu au abandonat lupta pentru a-și recâștiga independența și, cu ajutorul trupelor engleze, Haile Selassie va reveni pe tron în mai 1941¹⁶⁴.

Ocuparea zonei demilitarizate a Renaniei

În același context internațional, Hitler s-a convins nu numai de slăbiciunea militară a Franței, dar și de indiferența Londrei. Astfel că, din ordinul său, la 7 martie 1936 trupele germane au pătruns în zona demilitarizată a Renaniei¹⁶⁵. Tot pentru 7 martie, ora 8, Hitler convocase pe ambasadorii Marii Britanii, Franței, Italiei și Belgiei la Berlin¹⁶⁶. Era evident că Germania încălcase articolele 42 și 43 ale Tratatului de la Versailles referitoare la crearea zonei demilitarizate a Renaniei, precum și articolul 1 al Tratatului de la Locarno, care consfințise demilitarizarea aceleiași zone.

Hitler și-a însoțit acțiunea de trimitere a trupelor sale în zona renană de un memorandum adresat guvernului francez prin care, pe de o parte, motiva măsura luată printr-o așa-zisă incompatibilitate între obligațiile asumate de Franța prin Tratatul de la Locarno și cel încheiat cu Uniunea Sovietică, la 2 mai 1935, care ar fi fost, chipurile, îndreptat în esență sa împotriva Germaniei, iar, pe de altă parte, arăta că era vorba de mici detașamente militare simbolice și făcea o serie de propuneri privind încheierea unor pacte de neagresiune între fostele state locarniene. Guvernul german era de acord – conform afirmațiilor

¹⁶² Textul tratatului în *Dictionnaire diplomatique*, publiée sous la redaction de A.-F. Frangulis, III, Paris-Genève, f.a., articolul „Ethiopie”.

¹⁶³ Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României. 1919-1940*, p. 333.

¹⁶⁴ Gheorghe Onișoru, *Istoria contemporană universală. 1917-1945*, București, Editura Fundației România de Măine, 2005, p. 35.

¹⁶⁵ William L. Shirer, *Le Troisième Reich des origines à la chute*, Paris, Stock, 1967, p. 317 și urm.; Maurice Baumont, *Les origines de la Deuxième Guerre mondiale*, Paris, Payot, 1969, p. 203 și urm.

¹⁶⁶ Winston Churchill, *op. cit.*, I, p. 194.

cuprinse în memorandum – de a intra în tratative cu guvernele francez și belgian în vederea stabilirii unei zone demilitarizate de o parte și de alta a frontierei dintre Germania, Franța și Belgia. De asemenea, se propunea încheierea unui pact de neagresiune între Germania, Franța și Belgia pe 25 de ani, având ca garanții Marea Britanie și Italia, iar cu statele vecine din Est era gata a încheia tratate de neagresiune „de felul celui încheiat cu Polonia”. Amintind, în încheierea memorandumului, că Germania a obținut – prin actul unilateral de la 7 martie 1936 – egalitatea de drepturi și restabilirea „deplinei sale suveranități asupra întregului teritoriu al Reichului”, în memorandum se consemna că Germania ar fi fost gata să revină în Liga Națiunilor, exprimându-și „speranța” că „într-un răstimp convenabil vor fi clarificate, pe calea negocierilor amicale, chestiunea separării Pactului Societății Națiunilor de clauzele Tratatului de la Versailles”¹⁶⁷.

După ce trupele germane au ocupat orașele Aachen, Trier și Saabrücken¹⁶⁸, generalul Gamelin a propus mobilizarea generală și intrarea imediată în acțiune a armatei franceze, dar Albert Sarraut, premierul francez, s-a opus. Eroarea de proporții înfăptuită în acele momente de guvernul francez a fost determinată în bună măsură și de influența premierului britanic, Baldwin, care, la ora 14, telegrafiasse la Paris: „Cabinetul englez cere Franței să nu ia nici o hotărâre care ar putea compromite viitorul, înainte de întrunirea locarnienilor la Paris, marți 10 martie”¹⁶⁹. Dar, în timp ce diplomația franceză și engleză căuta soluții, formațiunile militare germane își consolidaseră pozițiile în Renania.

Ca urmare a evenimentelor din martie 1936, Consiliul Societății Națiunilor s-a întrunit în sesiune extraordinară, la 14 martie 1936. După deschiderea lucrărilor, atmosfera de confuzie și incertitudine s-a instalat rapid. Ceea ce n-a împiedicat, în paralel, să se desfășoare la Geneva contacte și negocieri între semnatarii Tratatului de la Locarno, cu excepția Germaniei. Ele s-au concretizat ulterior în *Acordurile de la Londra*¹⁷⁰, redactate de reprezentanții Belgiei, Franței, Italiei și Marii Britanii. La 20 martie 1936, documentul respectiv a fost prezentat în ședința privată a Consiliului de către secretarul de stat britanic al Afacerilor Externe, Anthony Eden¹⁷¹.

Actul de la 7 martie 1936 a marcat **un punct de cotitură în istoria interbelică**. Reocuparea de către Germania a zonei renane a făcut dificilă – chiar imposibilă – ajutorarea de către Franța a aliaților ei răsăriteni, Polonia și Cehoslovacia. Reocuparea germană a zonei renane a marcat finalul planurilor de

¹⁶⁷ Petre Bărbulescu, *op. cit.*, p. 317.

¹⁶⁸ A. I. Poltorak, *De la München la Nürnberg*, București, Editura Politică, 1965, p. 38.

¹⁶⁹ Geneviève Tabouis, *op. cit.*, p. 274.

¹⁷⁰ Vezi textul integral al acordurilor de la Londra din 19 martie 1936 în *Dictionnaire diplomatique*, III, articolul „Locarno-Dénonciation du Pacte de”.

¹⁷¹ Petre Bărbulescu, *op. cit.*, p. 339-340.

securitate concepute după primul război mondial. Liga Națiunilor – este de părere A. J. P. Taylor – devenise deja o umbră; Germania se putea reînarma, eliberată de toate restricțiile din Tratatul din 28 iunie 1919; garanțiile de la Locarno nu mai existau. Idealismul wilsonian și realismul francez eșuaseră în tandem. Europa s-a reîntors la sistemul – sau la lipsa de sistem – existent înainte de 1914. Fiecare stat suveran, mare sau mic, a trebuit din nou să se bazeze pe forță armată, diplomatie și alianțe pentru a-și asigura propria securitate¹⁷².

Conferința de la Montreux (1936)

Toate eșecurile – *incapacitatea Societății Națiunilor de a organiza un sistem de securitate colectivă, neputința Marilor Puteri de a opri agresiunea în Etiopia, denunțarea unilaterală a Tratatului de la Locarno și ineficacitatea garanțiilor atestată în martie 1936, când Germania a ocupat zona demilitarizată a Renaniei* – făceau ca regimul Strâmtorilor Mării Negre, așa cum fusese el definit în 1923 prin Convenția de la Lausanne, să nu mai corespundă intereselor semnatarilor, Turciei în mod special¹⁷³. În atare condiții, la 11 aprilie 1936, guvernul turc înainta o notă diplomatică semnatarilor Convenției de la Lausanne¹⁷⁴, prin care îi invita să participe la negocierea unui nou statut al Strâmtorilor, care să garanteze inviolabilitatea teritoriului turc.

Conferința de la Montreux – deschisă pentru a analiza situația Strâmtorilor Mării Negre – s-a desfășurat în perioada 20 iunie – 20 iulie 1936. Delegația română a fost condusă de Nicolae Titulescu¹⁷⁵. Dezbaterile au fost animate, conturându-se două puncte de vedere diferite: Turcia dorea reinstaurarea controlului său asupra Strâmtorilor, ceea ce convenea și Uniunii Sovietice, care urmărea să facă din Marea Neagră un lac rusesc, prin restrângerea sau chiar anularea intrării vaselor de război ale neriveranilor, iar Marea Britanie, interesată de protejarea liniilor sale de comunicație maritimă, solicita să păstreze o formă oarecare de control internațional prin menținerea Comisiei Strâmtorilor. În cele din urmă a prevalat punctul de vedere al statului turc. Astfel, Convenția de la Montreux din 20 iulie 1936, încheiată pe 20 de

¹⁷² A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 87-88.

¹⁷³ Vezi C. Diamandy, *Problema Strâmtorilor*, în *Politica externă a României – 19 prelegeri*, p. 205-222; Ilie Seftiuc, Iulian Cârțână, *România și problema Strâmtorilor*, București, Editura Științifică, 1974, *passim*; Ilie Seftiuc, *N. Titulescu și problema Strâmtorilor*, în Gh. Buzatu, ed., *Titulescu și strategia păcii*, p. 253-274.

¹⁷⁴ Cf. Constantin Bușe, Alexandru Vianu, eds., *Relațiile internaționale în acte și documente*, I, p. 61-62 (extrase din Convenția de la 24 iulie 1923 ce asigura „tuturor națiunilor libertatea de trecere și de navigație între Marea Mediterană și Marea Neagră”, cu reglementări specifice pentru vasele civile și cele de război).

¹⁷⁵ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 499-501.

ani¹⁷⁶, proclama libertatea de trecere și navigație prin Strâmtori și a transferat guvernului turc atribuțiile Comisiei Internaționale a Strâmtorilor. S-a stabilit un acord între Convenția Strâmtorilor și posibilitatea funcționării normale a rețelei de alianțe existente în Europa, în sensul că, în caz de război, asistența cerută de un stat căzut victimă agresiunii putea fi acordată nu numai pe baza obligațiilor decurgând din Pactul Societății Națiunilor, ci și a tratatelor de asistență mutuală.

Montreux: Castelul Chillon

Importanța Conferinței de la Montreux mai constă însă și în faptul că acolo s-a pus în discuție acută – nevralgică concepție – *revizionism*, *antirevizionism* – în sensul cel mai adânc al cerințelor istorice. De aceea trebuie subliniată, în acest sens, analiza făcută de Maxim Litvinov, care, a declarat: „restabilirea dreptului limitat al Turciei de a-și apăra teritoriul nu trebuie examinată în mod abstract, ci apreciată în funcție de modul cum o acțiune de apărare individuală se coordonează cu interesele generale ale păcii”; trebuia, a arătat el în continuare, „să se ia o atitudine diferită în legătură cu dreptul – individual de apărare al fiecărui stat –, dacă există teama că acest drept ar putea fi utilizat în mod deliberat, pentru a lovi în interesele altor țări, în scop de agresiune”¹⁷⁷. De asemenea, Nicolae Titulescu a ținut să insiste asupra faptului că „Turcia, departe de a recurge la o repudiare unilaterală, a avut marele merit de a evita acest procedeu, preferând calea legală care necesită consimțământul mutual” și, conchidea el cu privire la abordarea spinoasă a revizuirii, „a întărit

¹⁷⁶ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, eds., *Relațiile internaționale în acte și documente*, I, p. 238-241.

¹⁷⁷ Eliza Campus, *op. cit.*, p. 240.

credința în contracte și, în această privință, Turcia merită toată gratitudinea noastră”¹⁷⁸.

În consecință, se impune să relevăm că la Montreux România a avut o contribuție majoră, atât în cadrul dezbaterilor, cât și la elaborarea și redactarea Convenției, deși, pe termen lung, hotărârile puteau primejdi în perspectivă interesele României, care dorea ca, în toate cazurile, Strâmtoarele să rămână deschise pentru a putea primi sprijin de la aliații occidentali și a evita situația gravă cu care s-a confruntat în primul război mondial; singurul avantaj obținut de România la Conferința de la Montreux a constat în întărirea legăturii de prietenie cu Turcia și, implicit, consolidarea Înțelegerii Balcanice¹⁷⁹.

Războiul civil din Spania

Un alt eveniment – cu largi implicații pe plan european – l-a constituit războiul civil din Spania (1936-1939). La 18 iulie 1936 a fost declanșată rebeliunea franchistă împotriva guvernului legal al Spaniei republicane. Societatea Națiunilor și Marile Puteri erau din nou chemate să-și probeze eficiența. Dar, și de această dată, în pofida faptului că agresiunea era evidentă, soluția adoptată s-a materializat printr-un „acord internațional” între 27 de state europene prin care se stipula neintervenția în treburile interne ale Spaniei¹⁸⁰. Astfel, urmărind în continuare himera unei înțelegeri cu Italia și Germania, Léon Blum, șeful guvernului de front popular din Franța, și Yvon Delbos, ministrul de externe, discutau la 23 și 24 iulie 1936 cu oficialitățile britanice posibilitățile de realizare a unui „nou Locarno”. Cu acel prilej, Eden îi prevenea pe francezi că o eventuală intervenție în sprijinul guvernului legal spaniol „ar putea avea mari consecințe”¹⁸¹. De altfel, guvernul britanic și-a manifestat încă de la început reținerarea față de guvernul republican. Pe de altă parte, la 1 august 1936, guvernul francez a lansat propunerea încheierii unui acord între toate statele stipulând neintervenția în treburile interne ale Spaniei.

Marea Britanie a sprijinit prompt propunerea respectivă, căreia i s-au raliat și alte state, între care Norvegia, Olanda, Uniunea Sovietică ș.a. Prin Declarația din 11 august 1936, România și-a manifestat, în principiu, acordul față de propunerea franceză, iar la 18 august, printr-o notă adresată reprezentantului Franței la București¹⁸². Trebuie subliniat că rezervele respective

¹⁷⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 782.

¹⁷⁹ Cf. Ilie Seftiuc, *N. Titulescu și problema Strâmtoarelor Mării Negre*, p. 273-273.

¹⁸⁰ Vezi, în primul rând, declarațiile separate ale guvernelor francez, britanic, român și sovietic dintre 15 și 23 august 1936 (apud Constantin Bușe, Alexandru Vianu, eds., *Relații internaționale în acte și documente*, I, p. 244-246); N. Dașcovici, *Politica externă în documente*, Iași, Tip. A. Țerek, 1938, p. 65-74).

¹⁸¹ Geneviève Tabouis, *op. cit.*, p. 308.

¹⁸² „Monitorul Oficial”, nr. 207, din 5 septembrie 1936.

au fost făcute în urma precizărilor exprese ale lui Nicolae Titulescu, și anume că adeziunea „guvernului român la declarația de imixtiune în afacerile spaniole este dată pentru împrejurări excepționale, că ea constituie un caz particular care nu poate crea un precedent și că nu implică pentru guvernul român obligațiunea de a recunoaște principiul că un guvern legal nu poate obține, la cererea lui, un ajutor de la un alt guvern împotriva unei rebeliuni”¹⁸³.

Analizând noua situație internațională, Marile Puteri au constituit, în luna septembrie, la Londra un Comitet de neintervenție care avea sarcina de a înlesni schimbul de informații privitoare la măsurile luate de statele semnatare. Din păcate, Comitetul de neintervenție de la Londra s-a pierdut în discuții sterile interminabile, iar Germania și Italia, membre ale Comitetului, au profitat și au continuat politica lor agresivă.

Pablo Picasso: Guernica

Războiul civil din Spania s-a internaționalizat ¹⁸⁴ prin implicarea Germaniei, Italiei și a unor voluntari în sprijinul guvernului Franco pe de o parte, iar, pe de altă parte, prin constituirea „Brigăzilor Roșii”, înființate din inițiativa Internaționalei Comuniste, aflată în subordinea URSS, care a susținut pe toate căile guvernul Frontului Popular. În acest context internațional, România a fost în permanență în acord cu măsurile și acțiunile luate atât de Societatea Națiunilor cât și de guvernul legal de la Madrid.

¹⁸³ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 811-812.

¹⁸⁴ Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix*, II, p. 709-720.

Problema spaniolă a fost pe larg dezbătută, în diferite organisme internaționale și în anii următori. În toamna anului 1937, la Adunarea Societății Națiunilor – când, pentru ultima dată în istoria Ligii, au participat aproape toți miniștrii de externe ai statelor europene membre – delegații Spaniei republicane au cerut ca Adunarea să declare că țara lor era victima unei agresiuni străine.

În cadrul acestei Adunări a fost supus spre aprobare un proiect de rezoluție, prin care, după ce se amintea de datoria tuturor statelor de a se respecta integritatea teritorială și independența politică a altor state, orice stat fiind obligat a se abține de la intervenția în afacerile interne ale altui stat, se reaminteau angajamentele ce au fost contractate de guvernele europene prin constituirea Comitetului de neintervenție în scopul limitării conflictului din Spania pentru a salva astfel pacea generală¹⁸⁵.

În proiect se exprima, totodată, speranța că inițiativele diplomatice întreprinse de unele Mari Puteri în aceeași perioadă puteau asigura retragerea imediată și completă a combatanților străini de teatrele de luptă. Rezoluția a fost primită pozitiv de un număr de 32 de state, dar ea nu a putut fi adoptată deoarece două state – Portugalia și Albania – au votat împotriva, neîntrunindu-se astfel unanimitatea cerută de Pact. Mai mult, taberele implicate – Germania, Italia și URSS – erau departe de a stopa intervenția contra guvernului republican spaniol, mai ales după ce în iulie 1936 venise la conducerea guvernului britanic Neville Chamberlain – cel care era hotărât să se mențină pe poziția așa-zisei politici de neintervenție. După toate dezbaterile, intervențiile politice și diplomatice, războiul civil din Spania¹⁸⁶ va continua cu și mai mare intensitate, până la 28 martie 1939, când s-a încheiat cu victoria lui Franco, susținut de Germania și Italia.

Ca urmare a evenimentelor, s-a făurit și consolidat apropierea germano-italiană. În acest sens, la 25 octombrie 1936 se semna Pactul germano-italian – *Axa Roma-Berlin* –, care marca divizarea Europei în tabere vrăjmașe, deși, într-un discurs ținut la 1 noiembrie 1936 la Milano, Mussolini asigurase că „diagonala Berlin-Roma nu este o linie de separație, ci mai curând o Axă în jurul căreia se pot strânge toate statele europene animate de voința de colaborare și pace”¹⁸⁷. Iar, după numai o lună, deci la 25 noiembrie 1936, Japonia și Germania au semnat *Pactul Antikomintern*¹⁸⁸, la care avea să adere și Italia, la 6 noiembrie 1937, luând ființă, astfel, *Axa Berlin – Roma – Tokio*¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Cf. A. A. Gromiko, B. N. Ponomarev, eds., *Istoriia vneșnei politiki SSSR*, I, p. 329-330.

¹⁸⁶ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 149-150.

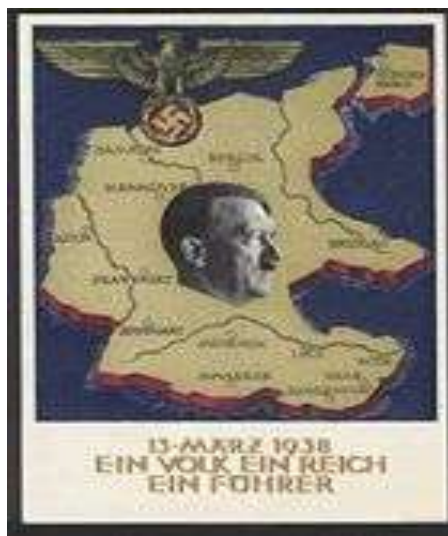
¹⁸⁷ Enzo Collotti, *op. cit.*, p. 189; vezi și Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești, Mileniul III, 2005, p. 82.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 83.

Anschlussul (1938)

Prin Tratatatele de Pace de la Paris – se cunoaște – Anschlussul era interzis. Pe această bază, Adunarea Națională a Austriei a adoptat Legea privind modificarea denumirii de „Austrie Germană” în Republica Austria. Germania nu a renunțat însă la planul anexării Austriei. Pe această linie se înscrie elaborarea, în 1931, a unui proiect de uniune vamală austro-germană. În iulie 1934, cu ajutorul fătîș al Germaniei naziste, național-socialiștii austrieci au organizat o lovitură de stat căreia i-a căzut victimă cancelarul federal Engelbert Dollfuss, promotor al unei politici filo-italiane. Anschlussul a eșuat, iar declarația anglo-franceză din 1935 a reamintit Berlinului despre interzicerea lui după 1919. În iulie 1936, Germania a impus Austriei un acord prin care aceasta se declara „al doilea stat german” și se obliga, în fapt, să-și supună întreaga politică intereselor Germaniei naziste. În noiembrie 1937, cu ocazia semnării Pactului Antikomintern, ministrul german de Externe, Joachim von Ribbentrop, s-a întreținut cu Mussolini în legătură cu chestiunea austriacă, subliniind că sosise momentul în care „chestiunea austriacă nu trebuie considerată o problemă între Italia și Germania”¹⁹⁰. Astfel, prin tăcerea *Ducelui*, Italia admitea, tacit dar practic, Anschlussul. Hitler, profitând desigur și de ezitățile Marilor Puteri, va trece hotărât la acțiune.

13 martie 1938: Adolf Hitler – „Părintele Reichului”

¹⁹⁰ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 160.

La 12 februarie 1938¹⁹¹, cancelarul Kurt von Schuschnigg a venit la Berchtesgaden unde, în cursul unei întrevederi cu Adolf Hitler și sub presiunea acestuia, a acceptat legalizarea Partidului Național-Socialist austriac și includerea în guvern a lui Seyss-Inquart, șeful naziștilor austrieci. Au urmat patru săptămâni de agonie¹⁹², pentru ca la 11 martie 1938 cancelarul von Schuschnigg să demisioneze și, în ciuda opoziției președintelui Republicii, Wilhelm Miklas, să se formeze guvernul Arthur Seyss-Inquart. În cursul zilei de 12 martie 1938, Hitler a semnat directiva nr. 1 pentru *Operațiunea „Otto”* – invadarea Austriei cel mai târziu până la miezul nopții¹⁹³. Și, în adevăr, la 13 martie 1938 trupele germane au invadat Austria, președintele Miklas a demisionat, iar cabinetul a promulgat legea privind alipirea Austriei la Marele Reich¹⁹⁴. Anschlussul fusese înfăptuit, mai întâi prin voința Führerului și sub amenințarea Wehrmachtului, iar în săptămânile următoare, mai precis la 10 aprilie 1938, proclamat oficial, ca rezultat al plebiscitului soldat cu aproape unanimitatea voturilor exprimate¹⁹⁵.

Criza cehoslovacă

În cursul reuniunii din 5 noiembrie 1937, unirea cu Reichul a germanilor din Cehoslovacia fusese pusă în prim-plan de către Hitler. Acești germani, în număr de aproximativ 3 200 000, locuiau în regiunea sudetă (Sudetenland)¹⁹⁶.

Coloana a V-a nazistă în Cehoslovacia, condusă de Konrad Henlein, pe baza instrucțiunilor venite de la Berlin, a pornit la acțiune, organizând la începutul lui mai 1938 o serie de incidente și manifestații ostile guvernului de la Praga. Ambasadorii Marii Britanii și Franței la Praga au sfătuit guvernul cehoslovac să caute o cale de înțelegere cu Henlein. La 17 mai 1938 au început negocierile între Henlein și guvernul de la Praga. Paralel, presa engleză și franceză, în marea ei majoritate, a declanșat critici adeseori dure împotriva Cehoslovaciei. Astfel, cotidianul „Daily Mail” a publicat un articol intitulat *Cehii nu ne interesează* în care se preciza, între altele, cum „Cehoslovacia nu prezintă pentru noi nici un fel de interes. Dacă Franța vrea să-și frigă degetele acolo, e treaba ei”¹⁹⁷. Pentru a preveni un conflict armat – așa cum amenințase Hitler într-un discurs ținut la 12 septembrie 1938, la Nürnberg –, primul-ministru britanic, Neville Chamberlain, strălucit „strateg” al *politicii de conciliere* cu statele fasciste, a întreprins, în trei rânduri, umiltoare pelerinaje în

¹⁹¹ William L. Shirer, *Le Troisième Reich des origines à la chute*, p. 354-360.

¹⁹² *Ibidem*, p. 360 și urm.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 365.

¹⁹⁴ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, II, p. 646.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 648.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 173.

¹⁹⁷ Zorin Zamfir, *op. cit.*, p. 155.

Germania, mai întâi la Berchtesgaden, în 15 septembrie 1938, la Godesberg în 22 septembrie 1938 și, în sfârșit, la München în 29/30 septembrie 1938 ... Așa se face că, din capitulare în capitulare, finalmente a cedat, în noaptea de 29 spre 30 septembrie 1938, alături de premierul francez Édouard Daladier și în prezența lui Mussolini, în fața tuturor revendicărilor lui Hitler¹⁹⁸. *Acordul de la München* a intervenit într-un moment în care în Marile Puteri occidentale, în primul rând în Marea Britanie, acțiunile împotriva *politicii de conciliere* față de Berlin erau în creștere; în fruntea lor s-au situat politicieni consacrați, în frunte cu Winston Churchill, care în perioada imediat următoare avea să se impună pe plan general în războiul Aliatilor contra Germaniei naziste și a sateliților ei.

München, 29-30 septembrie 1938

La München s-a acceptat dezmembrarea Cehoslovaciei. Toate regiunile cehoslovace a căror populație era de peste 50% germană urmau să fie cedate Germaniei. Prin Acordul cvadripartit semnat se prevedea cedarea către Germania a 28 291 km² cu 3 683 082 de locuitori. După München, guvernul german a urmărit să impună federalizarea statului cehoslovac, pentru ca apoi să obțină disoluția și ocuparea lui deplină¹⁹⁹.

Münchenul, cu siguranță, a încheiat o etapă în viața politică internațională și a deschis o altă – în care rațiunea politică era tot mai mult înlocuită cu forța brutală. Potrivit lui Henry Kissinger, Münchenul a semnat „punctul culminant” al politicii de conciliere promovată de Londra și Paris și, mai mult decât atât, a pus capăt echilibrului de forțe în Europa astfel cum fusese

¹⁹⁸ Telford Taylor, *Munich. The Price of Peace*, New York, Vintage Books, 1980, p. 681-897; F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *op. cit.*, vol. 3, p. 430.

¹⁹⁹ Alexandru Oșca, *op. cit.*, I, p. 207.

stabilit prin Tratatul de Pace din 1919-1920²⁰⁰. Acordul de la Munchen a impus tuturor statelor să-și reexamineze rezultatele politicii lor anterioare și să reevalueze raportul de forțe creat, pentru a descifra în măsura posibilului perspectivele evoluției situației internaționale.

Pactul Molotov-Ribbentrop (1939)

Kremlin, 23-24 august 1939:
Semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop

Tratatul de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică a fost încheiat pe 23 august 1939. N-a fost o „replică” a Munchenului, dar a șocat toată lumea, mai ales pe cei care excluseseră din calculele lor orice înțelegere ori alianță între nazism și comunism²⁰¹. Cele două Puteri declarau că doreau să apere cauza păcii. Ele se angajau să nu susțină o terță putere, care ar intra în război cu una dintre ele, să nu se alăture unei alianțe ostile unuia dintre parteneri și să rezolve diferendele numai pe cale amicală sau prin partaj. Tratatul, care intra imediat în vigoare, era încheiat pe zece ani și se prelungea automat pentru

²⁰⁰ Henry Kissinger, *Diplomația*, București, Editura All, 2007, p. 274-275.

²⁰¹ Cf. Ernst Nolte, *Războiul civil european. 1917-1945*, p. 239 și urm.; Henry Kissinger, *Diplomația*, p. 292 și urm.

încă cinci ani dacă nici una dintre părți nu-l denunța cu un an mai devreme de expirarea lui²⁰².

Pactul cuprindea șapte articole și un protocol adițional secret, care avea trei articole principale. Potrivit prevederilor cuprinse în protocolul adițional, Germania și Uniunea Sovietică își împărțeau sferele de influență din Europa de Est, și anume²⁰³:

- În cazul unor transformări teritoriale și politice pe teritoriile aparținând statelor baltice – Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania –, frontiera nordică a Lituaniei avea să reprezinte linia de convergență a „sferelor de interes” atât ale Germaniei, cât și ale URSS. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilna era recunoscut de ambele părți.

- În cazul unor transformări teritoriale și politice pe teritoriile aparținând statului polonez, sferele de interes, atât ale Germaniei, cât și ale URSS, aveau să fie delimitate aproximativ de linia râurilor Narev, Vistula și San. Problema dacă în interesele ambelor Părți ar fi fost de dorit menținerea unui stat polonez independent și a modului în care vor fi trasate frontierele acestuia rămânea a fi soluționată definitiv în cursul evenimentelor politice ulterioare. În orice caz, ambele guverne urmau a rezolva această problemă pe calea unor înțelegeri prietenești.

- În privința Europei de Sud-Est, partea sovietică sublinia interesul pe care-l manifesta *pentru Basarabia*, în timp ce partea germană își declara totalul dezinteres față de teritoriul dintre Prut și Nistru²⁰⁴.

La Paris și la Londra, dar nu numai, Pactul sovieto-german a provocat consternare. Politicienii de la București au fost șocați, după cum mărturisea în *Jurnalul* său regele Carol al II-lea: „Cred că și-au împărțit teritoriile Europei Orientale, mai ales cele poloneze și ale noastre. În tot cazul, noi suntem în primul plan al primejdiei [...] Interesul României este ca anglo-francezii să fie învingători și, în același timp, să fie ferită, cât mai mult, de război. În rezumat, neutralitatea cât mai lungă spre a putea păstra forțe proaspete și, eventual, dacă circumstanțele o indică, să poată interveni, când acțiunea ar fi folositoare”²⁰⁵.

În mod obiectiv și obligatoriu, ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939 situația internațională a devenit explozivă²⁰⁶. Hitler ajunsese, prin jocul combinațiilor politico-diplomatice și militare sau al presiunilor, al

²⁰² Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 188; Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)*, București, Editura RAO, 2007, p. 118-120.

²⁰³ Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, p. 44-45.

²⁰⁴ Vezi, mai jos, capitolul intitulat „*Tărgurile otrăvite*”.

²⁰⁵ Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, p. 537.

²⁰⁶ André Maurois, *Cauzele războiului din 1939*, traducere, București, Editura Imprimeria, 1945, *passim*.

gravelor erori ale Marilor Puteri²⁰⁷ după eșecul Sistemului Tratatelor de la Paris-Versailles din 1919-1920, stăpânul absolut al destinelor păcii și războiului, care, acesta din urmă, s-a dovedit predominant, deci inevitabil²⁰⁸. Pentru Führer, semnarea Pactului cu Diavolul²⁰⁹ a semnatificat, înainte de orice, evitarea unui război pe două fronturi. Stalin, în ceea ce-l privea, era convins că abandonase definitiv serviciul Occidentului, context în care Hitler a căpătat convingerea că tocmai evitase un conflict cu Vestul²¹⁰, care n-ar mai fi îndrăznit să atace Reichul aliat cu URSS. În acest context, Hitler s-a decis să invadeze neîntârziat Polonia, acțiunea fiind, de altfel, planificată încă din 3 aprilie 1939, potrivit așa-numitului *Fall Weiss (Cazul Alb)*²¹¹.

Este interesant să reținem că în prezent, deși istoria și-a spus definitiv cuvântul în privința naturii și consecințelor dezastruoase ale Pactului Molotov-Ribbentrop, încă descoperim amatori dispuși să afle „interpretări noi”, în fond aiuritoare, ale evenimentelor în atenție. Unul dintre ei, de exemplu, ne-a oferit recent probe de tembelism istoriografic – expus cu strălucire de propaganda stalinistă moscovită în broșura *Falsificatorii istoriei* (1948) – avansând puncte de vedere în sensul că „Tratatul sovieto-german din 23-24 august 1939 practic a salvat URSS de un război pe două fronturi, cu Germania la Apus și cu Japonia la Răsăritul Depărtat. Potențial mai exista și primejdie din partea Turciei. Protocolul secret al Tratatului sovieto-german din 1939 nu prevedea ocuparea de teritorii ale altor state, ci numai delimita sferele de influență. Practică existentă și astăzi între Marile Puteri (subl. ns.)”²¹². Istoria nu poate recepta asemenea argumente „nuanțate”, în fond mistificatoare, cunoscut fiind că, după succesul lui Joachim von Ribbentrop la Moscova în 23-24 august 1939²¹³, Marele Stat Major al trupelor terestre germane a decis atacul împotriva Poloniei pentru 26 august 1939, ora 4,30²¹⁴, dar, în raport de reacțiile Londrei și Parisului, indispuse să mai accepte ofertele înșelătoare ale Berlinului și declarate

²⁰⁷ Relativ la erorile Londrei și Parisului, care au mizat exagerat pe un conflict Hitler-Stalin, vezi Henry Kissinger, *Diplomația*, p. 293-307. Despre aplicarea Pactului, *ibidem*, p. 308 și urm.

²⁰⁸ William L. Shirer, *Le Troisième Reich des origines à la chute*, p. 576-583.

²⁰⁹ Sebastian Haffner, *Le Pacte avec le Diable*, Paris, Robert Laffont, 1939, p. 154 și urm.; Donald Cameron Watt, *How War Came. The Immediate Origins of the Second World War. 1938-1939*, London, Heinemann, 1989, p. 462 și urm.; vezi, mai jos în volum, capitolul „Târgurile otrăvite”, *passim*.

²¹⁰ Sebastian Haffner, *Le Pacte avec le Diable*, p. 164.

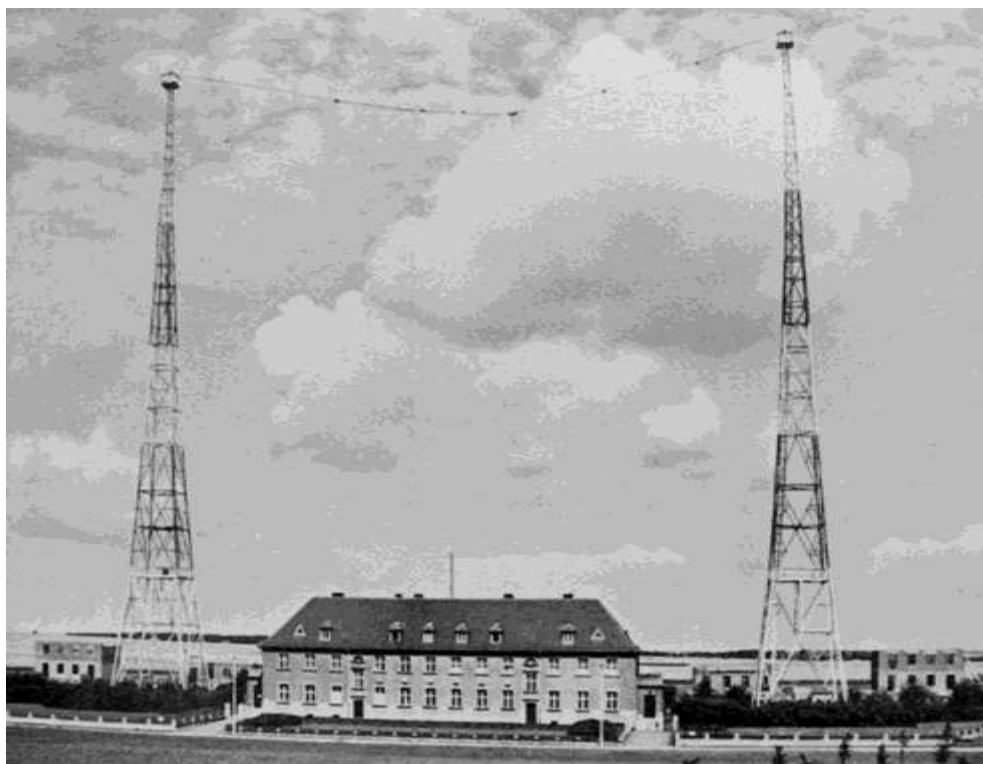
²¹¹ Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 31-32.

²¹² Vezi *Originile șovinismului românesc*, în „Moldova suverană”, Chișinău, 15 mai 2008, p. 3.

²¹³ Cf. Vladimir Nevejin, *Stalin v voine. Zastolnyie reči 1933-1945 gg*, Moskva, Izdatelstvo Iauza/ Izdatelstvo Eksmo, 2007, p. 97 și urm.

²¹⁴ Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, p. 32.

susținătoare ale Varșoviei, Hitler și-a acordat un răgaz, până la 31 august 1939, orele 12,40, când a semnat *Directiva de război nr. 1*, care stabilea irevocabil momentul agresiunii în Est: 1 septembrie 1939, ora 4,45²¹⁵. Aceasta după ce, în cursul nopții de 31 august/1 septembrie 1939 forțele speciale naziste au înscenat un atac al trupelor „poloneze” asupra postului de radio din localitatea de frontieră Gleiwitz (azi Gliwice, în Polonia)²¹⁶.

Postul de radio Gleiwitz: Acolo al doilea război mondial a început,
la ordinul lui Adolf Hitler,
cu mai multe ore în ... devans, în noaptea de
31 august / 1 septembrie 1939

Pe cale de consecință, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, forțele Wehrmachtului au invadat Polonia dinspre Vest, iar **al doilea război mondial începea**²¹⁷ **cu adevărat, mai ales că, la 17 septembrie 1939, Armata Roșie a**

²¹⁵ *Ibidem*, p. 32-33.

²¹⁶ William L. Shirer, *Le Troisième Reich des origines à la chute*, p. 633-635.

²¹⁷ Despre rolul major al contradicțiilor dintre Marile Puteri, vezi îndeosebi Maxime Mourin, *Histoire des Grandes Puissances, passim*; Peter Calvocoressi, Guy

atacat dinspre Est statul polonez aflat în pragul prăbușirii. Stalin ordonase operațiunea atât pentru extinderea URSS, cât și din ... spirit de solidaritate pentru aplicarea imediată și consecventă a Pactului „lui” cu Hitler!...

Reținem, în încheierea acestui capitol, considerațiile de esență ale fostului lider al Departamentului de Stat al SUA, Henry Kissinger, care – referindu-se la măsura în care Kremlinul a condus „jocurile” în direcția Pactului Hitler-Stalin – constata că Uniunea Sovietică **„nu a fost pregătită corespunzător pentru bătălia ce avea să urmeze. Totuși la finele celui de-al doilea război mondial, figura drept una dintre superputerile globale. La fel ca Richelieu în secolul al XVII-lea, și Stalin a profitat de fragmentarea existentă în Europa Centrală. Statele Unite au fost predestinate să obțină statutul de superputere datorită forței lor industriale. Ascendența sovietică și-a avut originea în modul lipsit de scrupule în care a fost manipulat bazarul lui Stalin”**²¹⁸.

Wint, *Total War. Causes and Courses of the Second World War*, New York, Penguin Books, 1979, p. 70-99.

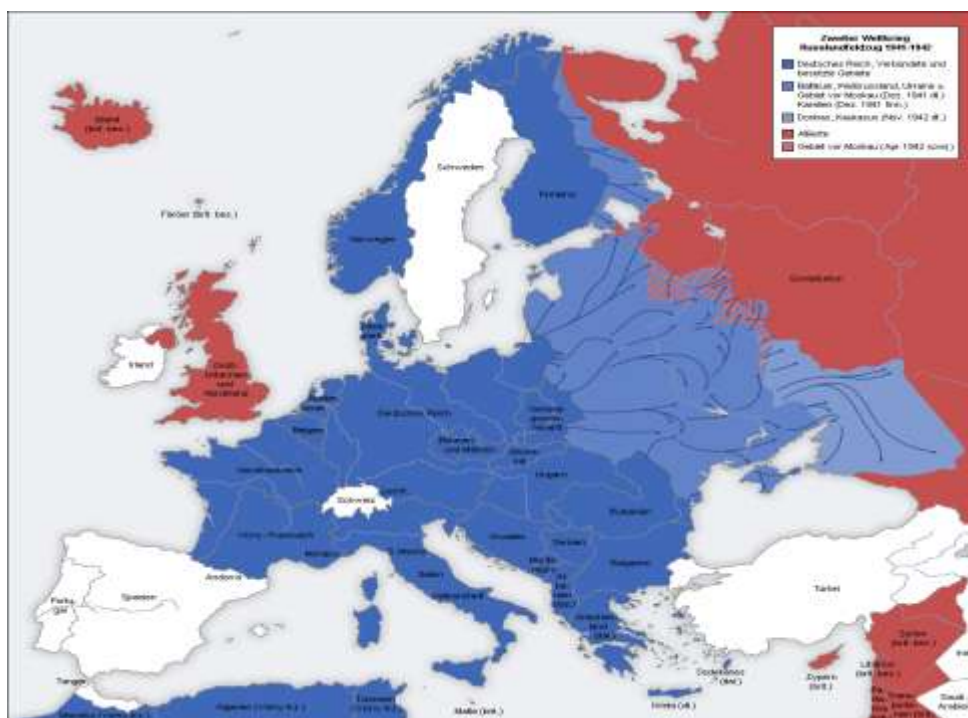
²¹⁸ Henry Kissinger, *Diplomația*, p. 307.

RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI DESFĂȘURĂRI MILITARE (1939-1945)

GH. BUZATU
MARUSIA CÎRSTEA

Al doilea război mondial – după cum au subliniat marii istorici Henri Michel, Pierre Renouvin, Maurice Baumont, Arnold J. Toynbee – a fost nu numai un *conflict general, planetar*, antrenând majoritatea statelor și națiunilor de pe glob, ci și *unul total*, ceea ce a presupus folosirea tuturor forțelor umane și materiale de pe planetă. Prin consecințele sale pe multiple și profunde planuri, războiul a schimbat fundamental raportul de forțe în lumea contemporană¹.

Izbucnirea ostilităților. Sacrificarea statelor mici și mijlocii

¹ Cf. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, II, 1939-1945, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 9-72.

În fapt, cauzele acestui război se regăsesc în toate acțiunile politice, ideologice, diplomatice, economice și militare ce decurgeau din Tratatul de la Versailles. Sentimentele cele mai răspândite în Europa de după Versailles au fost insatisfacția și nesiguranța. Fiecare stat cerea o „*terra irredenta*” a cărei posesie îi fusese refuzată sau avea la granițe un teritoriu pe care alții, la rândul lor, voiau să-l recupereze.

Predeal, septembrie 1938: Generalul I. Antonescu despre semnificația și consecințele nefaste ale Munchenului

În acea perioadă Statele Unite au urmărit ca Europa să fie reconstruită după principiile lor (conform lui W. Wilson), dar au refuzat să-și asume orice responsabilitate pentru buna funcționare a ordinii pe care o impuseseră. Din motive diferite, atât Statele Unite cât și U.R.S.S. – singurele state care susțineau că au o rețetă nouă pentru reconstruirea ordinii internaționale – s-au retras, constrânse ori nu, la „marginile” sistemului european și n-au vrut sau n-au putut să-și aplice teoriile². După primul război mondial societatea europeană s-a schimbat fundamental; existând de fapt cel puțin trei Europe: *Europa revoluției*, *Europa contrarevoluției*, *Europa democrației parlamentare*³. Dezagregarea ideologică a continentului constituia o nouă sursă de confruntare. Europa era

² Sergio Romano, *Cincizeci de ani de istorie mondială. Pacea și războaiele de la Yalta până la zilele noastre*, București, Editura Fundației Culturale, 1999, p. 11-12.

³ Jean Carpentier, François Lebrun, coordonatori, *Istoria Europei*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 333.

profund divizată; devenise mai șubredă, atât pe plan politic și economic, cât și în ce privește relațiile dintre state. Pe plan european diplomația se confrunta cu tendințele revanșarde și revizioniste ale Germaniei, Italiei, Ungariei și ale altor state, cu rivalitatea dintre Franța și Marea Britanie cu privire la hegemonia în Europa și în Orientul Apropiat, cu apariția dictaturilor fasciste și a războaielor civile (Spania)⁴.

Ținând cont de toate aceste elemente se înțelege de la sine că traseul Europei proiectat la Versailles avea să suporte nenumărate traume și retușări⁵. După înfăptuirea *Anschluss*-ului (11-13 martie 1938) și semnarea *Acordului de la München* (29/30 septembrie 1938), majoritatea oamenilor politici din Europa a intuit că, în viitorul apropiat, aveau să survină evenimente de natură a modifica radical raportul de forțe pe continent și, implicit, harta politică în favoarea Germaniei naziste, căreia i se dăduse „mână liberă”, prin neintervenție, de Franța și, mai ales, de Marea Britanie, să-și satisfacă nevoia de „spațiu vital” spre Est, în detrimentul statelor succesoare ale fostelor imperii (austro-ungar și țarist): Cehoslovacia, Polonia, România, Iugoslavia, țările baltice⁶.

Münchenul, cu siguranță, a încheiat o etapă în viața politică internațională și a deschis o alta – în care rațiunea politică era tot mai mult înlocuită cu forța brutală. Potrivit lui Henry Kissinger, Münchenul a semnat „punctul culminant” al politicii de conciliere promovată de Londra și Paris și, mai mult decât atât, a pus capăt *echilibrului de forțe în Europa* astfel cum fusese el stabilit prin sistemul Tratatelor de Pace din 1919-1923⁷. Acordul de la München a impus tuturor statelor să-și reexamineze rezultatele politicii lor anterioare și să reevalueze raportul de forțe creat, pentru a descifra în măsura posibilului perspectivele evoluției situației internaționale. U.R.S.S. a înțeles, din primele momente, că Acordul de la München deschidea calea pentru a patra împărțire a Poloniei, operație în care – conform unei tradiții consacrate – deținea rolul de beneficiar principal⁸. Drept urmare, Kremlinul a acționat în așa fel încât să aibă în permanență largi posibilități de manevră. În context, pentru U.R.S.S. se deschideau două posibilități: o alianță cu Puterile Democratice sau,

⁴ Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Istoria continentului european de la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, București, Editura Cartier, 2000, p. 310 și urm.

⁵ Vezi, pe larg, Gheorghe Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor 1919-1939*, București, Editura Mica Valahie, 2007.

⁶ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 21 și urm.

⁷ Henry Kissinger, *Diplomația*, București, Editura All, 2007, p. 274-275.

⁸ Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Iași, Institutul European, 1998, p. 15.

dimpotrivă, o înțelegere cu Germania⁹. De fapt, lunile martie-august 1939 vor fi o perioadă de acțiuni, de opțiuni, dar și de tergiversări, atât pentru Puterile Europene democratice, cât și pentru U.R.S.S. Deși chestiunea rămâne controversată, se poate spune că ambele părți vor practica un joc dublu, cu mențiunea că Marea Britanie și Franța îl practicau față de U.R.S.S., pe când aceasta din urmă îl pune în scenă simultan atât pentru puterile democratice, pe de o parte, cât și pentru Germania, pe de altă parte¹⁰.

Pactul de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică încheiat la 23 august 1939 n-a fost nicidecum o „replică” dată Munchenului, dar a șocat toată lumea, mai ales pe cei care excluseseră din calculele lor orice alianță între nazism și comunism¹¹. Cele două Puteri semnatare declarau că doreau să apere cauza păcii. Ele se angajau să nu susțină o terță putere, care ar intra în război cu una dintre ele, să nu se alăture unei alianțe ostile unuia din parteneri și să rezolve diferendele numai pe cale amiabilă sau prin partaj. Tratatul¹², care intra imediat în vigoare, era încheiat pe zece ani și se prelungea automat pentru încă cinci ani dacă nici una dintre părți nu-l denunța cu un an mai devreme de expirarea lui¹³.

Pactul cuprindea șapte articole și un protocol adițional secret, care avea trei articole principale. Potrivit prevederilor cuprinse în protocolul adițional, Germania și Uniunea Sovietică își împărțeau sferele din Europa de Est, și anume:

- În cazul unor transformări teritoriale și politice pe teritoriile aparținând statelor baltice – Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania –, frontiera nordică a Lituaniei avea să reprezinte linia de convergență a „sferelor de interes” atât ale Germaniei, cât și ale U.R.S.S. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilna era recunoscut de ambele părți.

- În cazul unor transformări teritoriale și politice pe teritoriile aparținând statului polonez, sferele de interes, atât ale Germaniei, cât și ale U.R.S.S., aveau să fie delimitate aproximativ de linia râurilor Narev, Vistula și San. Problema dacă în interesele ambelor Părți ar fi fost de dorit menținerea unui stat polonez independent și a modului în care vor fi trasate frontierele acestuia rămânea a fi soluționată definitiv în cursul evenimentelor politice ulterioare. În

⁹ Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2006, p. 133.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, București, Grupul Editorial Corint, 2005, p. 231 și urm.

¹² Cf. *infra* capitolul 23 august 1939 ...

¹³ Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului (1939-1945)*, București, Editura RAO, 2007, p. 118-120; Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 131-148.

orice caz, ambele guverne urmau a rezolva această problemă pe calea unor înțelegeri prietenești.

- În privința Europei de Sud-Est, partea sovietică sublinia interesul pe care-l manifesta *pentru Basarabia*, în timp ce partea germană își declara totalul dezinteres față de teritoriul dintre Prut și Nistru¹⁴.

La Paris și la Londra, dar nu numai, Pactul sovieto-german a provocat consternare. Politicienii de la București au fost șocați, după cum a consemnat neîntârziat în *Jurnalul* său regele Carol al II-lea: „Cred că și-au împărțit teritoriile Europei Orientale, mai ales cele poloneze și ale noastre. În tot cazul, noi suntem în primul plan al primejdiei [...] Interesul României este ca anglo-francezii să fie învingători și, în același timp, să fie ferită, cât mai mult, de război. În rezumat, neutralitatea cât mai lungă spre a putea păstra forțe proaspete și, eventual, dacă circumstanțele o indică, să poată interveni, când acțiunea ar fi folositoare”¹⁵.

În mod obiectiv și obligatoriu, ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939 situația internațională a devenit explozivă¹⁶. Hitler ajunse, prin jocul combinațiilor politico-diplomatice și militare sau al presiunilor, al gravelor erori ale tuturor Marilor Puteri¹⁷ după eșecul Sistemului Tratatelor din 1919-1923, stăpânul absolut al destinelor păcii și războiului, care, acesta din urmă, s-a dovedit predominant, deci inevitabil¹⁸. Pentru Führer, semnarea Pactului cu Diavolul¹⁹ a semnatificat, înainte de orice, evitarea unui război pe două fronturi. Stalin, în ceea ce-l privea, era convins că abandonase definitiv serviciul Occidentului, context în care Hitler a căpătat convingerea că tocmai evitase un conflict cu Vestul²⁰, care n-ar mai fi îndrăznit să atace Reichul aliat cu U.R.S.S. În acel context, Hitler s-a decis să invadeze neîntârziat Polonia, acțiunea fiind, de altfel, planificată încă din 3 aprilie 1939, potrivit așa-numitului *Fall Weiss (Cazul Alb)*²¹.

¹⁴ Gheorghe Buzatu, Marusia Cîrstea, *op. cit.*, p. 66-68.

¹⁵ *Istoria Românilor*, VIII, *România Întregită (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 537.

¹⁶ André Maurois, *Cauzele războiului din 1939*, traducere, București, Editura Imprimeria, 1945, *passim*.

¹⁷ Relativ la erorile Londrei și Parisului, care au mizat exagerat pe un conflict Hitler-Stalin, vezi Henry Kissinger, *Diplomația*, p. 293-307. Despre aplicarea Pactului, *ibidem*, p. 308 și urm.

¹⁸ William L. Shirer, *Le Troisième Reich des origines à la chute*, Paris, Stock, 1967, p. 576-583.

¹⁹ Sebastian Haffner, *Le Pacte avec le Diable*, Paris, Robert Laffont, 1939, p. 154 și urm.; Donald Cameron Watt, *How War Came. The Immediate Origins of the Second World War. 1938-1939*, London, Heinemann, 1989, p. 462 și urm.

²⁰ Sebastian Haffner, *Le Pacte avec le Diable*, Paris, 1969, p. 164.

²¹ Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 31-32.

Este interesant să reținem că în prezent, deși istoria și-a spus definitiv cuvântul în privința naturii și consecințelor dezastruoase ale Pactului Molotov-Ribbentrop, mai descoperim amatori dispuși să afle „interpretări noi”, „originale”, în fond aiuritoare, ale evenimentelor în discuție. Unul dintre aceștia, de exemplu, ne-a oferit recent probe de tembelism istoriografic – expus cu strălucire de propaganda stalinistă moscovită în broșura *Falsificatorii istoriei* (1948) – avansând puncte de vedere în sensul că „Tratatul sovieto-german din 23-24 august 1939 practic a salvat U.R.S.S. de un război pe două fronturi, cu Germania la Apus și cu Japonia la Răsăritul Depărtat. Potențial mai exista și primejdie din partea Turciei. Protocolul secret al Tratatului sovieto-german din 1939 nu prevedea ocuparea de teritorii ale altor state, ci numai delimita sferile de influență. Practică existentă și astăzi între Marile Puteri (subl. ns.)”²². Cercetarea istorică nu poate recepta asemenea argumente „nuanțate”, în fond mistificatoare, cunoscut fiind că, după succesul lui Joachim von Ribbentrop la Moscova în 23-24 august 1939²³, Marele Stat Major al trupelor terestre germane a decis atacul împotriva Poloniei pentru 26 august 1939, ora 4,30²⁴, dar, în raport de reacțiile Londrei și Parisului, de fel dispuse să mai accepte ofertele înșelătoare ale Berlinului sau declarându-se susținătoare ale Varșoviei, Hitler și-a acordat un răgaz, până la 31 august 1939, orele 12,40, când a semnat *Directiva de război nr. 1*, care stabilea irevocabil momentul agresiunii în Est: 1 septembrie 1939, ora 4,45²⁵. Aceasta după ce, în cursul nopții de 31 august/1 septembrie 1939 forțele speciale naziste deja au înscenat un atac al trupelor „poloneze” asupra postului de radio din localitatea de frontieră Gleiwitz (azi Gliwice, în Polonia)²⁶.

Pe cale de consecință, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, forțele Wehrmachtului au invadat Polonia dinspre Vest, iar al doilea război mondial începea²⁷ cu adevărat, mai ales că, la 17 septembrie 1939, *Armata Roșie* a atacat dinspre Est statul polonez aflat deja într-o situație militară limită, în mod concret în pragul prăbușirii. Stalin ordonase operațiunea atât pentru extinderea ariei de vest a U.R.S.S., cât și, evident, din ... spirit de solidaritate pentru aplicarea imediată și consecventă a Pactului „lui” cu Hitler!...

²² Vezi *Originile șovinismului românesc*, în „Moldova suverană”, Chișinău, 15 mai 2008, p. 3.

²³ Cf. Vladimir Nevejin, *Stalin v voine. Zastolnyie reči 1933-1945 gg*, Moskva, Izdatelstvo Iauza/ Izdatelstvo Eksmo, 2007, p. 97 și urm.

²⁴ Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, p. 32.

²⁵ *Ibidem*, p. 32-33.

²⁶ William L. Shirer, *Le Troisième Reich des origines à la chute*, p. 633-635.

²⁷ Despre rolul major al contradicțiilor dintre Marile Puteri, vezi îndeosebi Maxime Mourin, *Histoire des Grandes Puissances*, ed. a III-a, Paris, Payot, 1958, *passim*; Peter Calvocoressi, Guy Wint, *Total War. Causes and Courses of the Second World War*, New York, Penguin Books, 1979, p. 70-99.

Premierul britanic Winston Churchill – El s-a luptat
și a prevăzut din primul moment VICTORIA!

După izbucnirea celui de-al doilea război mondial, Puterile Occidentale au fost preocupate de limitarea conflictului, o atenție specială acordând Italiei; în caz contrar, exista pericolul ca fronturile să se extindă și în Alpi ori la granițele Algeriei, Tunisiei, Egiptului, Sudanului, Somaliei franceze și britanice, Kenyei, Niger – Ciadului și, în plus, Italia ar fi putut acționa din Albania în Balcani²⁸. În acest context statele neutre din Balcani urmăreau cu înfrigurare desfășurarea evenimentelor internaționale și doreau o neimplicare a lor în război. Regele Carol al II-lea, de asemenea, era preocupat de ralierea statelor neutre din Sud-Estul Europei, el notând la 20 septembrie 1939: „Trebuie cu orice preț să strângem rândurile balcanice, să formăm un Bloc care poate rezista la toate presiunile”²⁹.

Din toamna anului '39 și până în iarna anului '41, teatrele de război din Europa au înregistrat triumful deplin al Blitzkrieg-ului³⁰. Prăbușirea Franței în iunie 1940 a avut un efect imediat asupra relațiilor politico-diplomatice dintre puteri. Anglia, prin lordul Halifax, medita la o nouă inițiativă cu privire la Rusia. La începutul lunii iunie 1940, Sir Stafford Cripps a fost trimis într-o misiune la

²⁸ Georgiana-Margareta Scurtu, *Relațiile internaționale în contextul celui de-al doilea război mondial*, București, Institutul Cultural Român, 2006, p. 271-272.

²⁹ *Ibidem*, p. 274.

³⁰ Florin Constantiniu, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, București, Editura Corint, 1998, p. 9.

Kremlin pentru a sonda poziția U.R.S.S.-ului în legătură cu situația prezentă și „dacă spectacolul unei Germanii care se întinsese peste întreaga Europă făcea vreo impresie asupra Moscovei”³¹. În timpul acesta, forțele armate ruse invadau cele trei state baltice: Estonia, Letonia și Lituania, una după alta acestea trebuind să semneze pacte de neagresiune cu U.R.S.S.: Estonia la 28 septembrie, Letonia la 5 octombrie și Lituania la 10 octombrie. Erau tratate de asistență mutuală; cele trei țări acordând U.R.S.S. dreptul de a menține forțe armate pe teritoriile lor³². Cu această ocazie, ambasadorul american din Riga raporta: „Este posibil ca noile guverne ale statelor baltice să fie formate astfel încât *Anschluss*-ul [lor] la U.R.S.S. să poată fi votat la timpul convenit, în încercarea de a stăvili o nouă ordine hitleristă în Europa de Est”³³. Regele Carol al II-lea nota cu această ocazie: „Este sfârșitul unei civilizații și începutul unei noi ere a istoriei”. Pe acest fundal confuz, marcat de capitularea Franței, la 22 iunie 1940, interveni *Ultimatumul sovietic* din 26 iunie 1940³⁴.

Prin acest document – reținem din textul original – „Guvernul sovietic propune Guvernului Regal de la București:

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia;
2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că Guvernul Român va primi propunerile U.R.S.S...”³⁵

În fața notei sovietice, România se adresează Germaniei, dar răspunsul îndemna Bucureștii să fie de acord cu pretenția sovietică. Același îndemn va veni de la Roma și din capitalele statelor partenere ale României în cadrul Înțelegerii Balcanice – Iugoslavia, Grecia, Turcia. A urmat o a doua notă ultimativă, din 27 iunie, prin care Moscova pretindea evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord în termen de patru zile. În replică, guvernul român va declara că, „pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare ...”³⁶

În acest fel, înregistrăm cel dintâi act al tragediei României Mari. Basarabia, o provincie străvechi românească, cu suprafața de 44 500 km² și 3,2 milioane locuitori, în majoritate absolută etnici români, era smulsă din hotarele

³¹ Lloyd C. Gardner, *Sfere de influență. Împărțirea Europei între marile puteri, de la München la Ialta*, București, Editura Elit, 1993, p. 103.

³² Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 195; vezi și Silviu Miloiu, *O istorie a Europei nordice și baltice*, I, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2004, p. 279-286.

³³ Lloyd C. Gardner, *op. cit.*, p. 103.

³⁴ Vezi detalii mai jos.

³⁵ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, p. 88.

³⁶ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 157.

firești; aceeași soartă o împărtășea și Nordul Bucovinei („ultima parte ce îi lipsea Ucrainei unite” – după expresia lui Molotov), cu o suprafață de 6 000 km² și 500 000 de locuitori; astfel că, în următoarele zile, Armata Roșie avea să ocupe acest teritoriu, plus, dintr-o „nevinovată” eroare de trasare cartografică, Ținutul Herța³⁷.

În perioada care a urmat imediat, Ion Antonescu avea să revină adeseori asupra erorilor din iunie 1940 privind *evacuarea fără luptă* a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța; la 1 octombrie 1940, de pildă, el considera: „Pentru salvarea țării, pentru păstrarea onoarei, pentru mândria tradițiilor ei și pentru respectul morților ei, armata s-ar fi luptat. Ea s-ar fi sacrificat, chiar fără folos, dacă i s-ar fi cerut. Conducerea i-a refuzat însă această supremă satisfacție”³⁸.

Acțiunile U.R.S.S. din iunie-iulie 1940 au avut, în ansamblu, *un efect catastrofal asupra României*. Notele ultimative din 26-27 iunie 1940 nu numai

³⁷ Cornel Grad, *op. cit.*, p. 26; vezi și Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, București, Editura Albatros, 1996, p. 167-176.

³⁸ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, p. 106.

că au inaugurat, ci pur și simplu, au declanșat – aidoma unei *reacții în lanț* – procesul dezintegrării teritoriale a României Mari³⁹. Guvernul de la București avea să fie silit, în consecință, să inițieze tratative cu Sofia și Budapesta, după ce, la 1 iulie 1940, a renunțat la garanțiile anglo-franceze (din aprilie 1939), iar la 11 iulie 1940 s-a retras oficial din Liga Națiunilor⁴⁰. S-a ajuns, în acest fel, după o serie întreagă de alte „negocieri”, marcate îndeosebi de întâlnirile la nivel înalt ale premierilor și miniștrilor de externe ai Ungariei (9 iulie 1940), României (26-27 iulie) și Bulgariei (26 iulie 1940) cu Hitler sau Mussolini și colaboratorii acestora, la tratativele de la Craiova în problema Cadrilaterului (Dobrogea de Sud) și de la Turnu-Severin, relativ la Transilvania. Negocierile de la Craiova (19-26 august 1940), stimulate de încurajările lui Hitler față de revendicările *in extenso* ale Bulgariei, aveau să se finalizeze la 7 septembrie 1940, prin semnarea unui tratat privind cedarea integrală de către România a județelor Durostor și Caliacra (Cadrilater) și un schimb corespunzător de populație⁴¹. Aproximativ în același timp, negocierile româno-ungare de la Turnu-Severin (16-24 august 1940) s-au desfășurat extrem de anevoios, ele eșuând în fața revendicărilor exacerbate ale Ungariei horthyste. (Astfel, delegații Budapestei au emis pretenții asupra unei suprafețe însumând aproximativ 68 000 km² și 3,9 milioane locuitori, din care 2,2 milioane români și 1,2 milioane maghiari)⁴². În acest context, cu de la sine putere, nesolicitate de nici una dintre Părțile Contractante, de cabinetele român sau ungar, Germania și Italia, prin Joachim von Ribbentrop și Galeazzo Ciano, și-au asumat *funcția de arbitri*, care au convocat, separat, pe reprezentanții Bucureștilor și Budapestei la Viena, unde la 30 august 1940, le-au impus semnarea unui document denumit oficial *arbitraj*⁴³, dar, în fond, un *dictat*⁴⁴. În virtutea dictatului, România era silită să cedeze Ungariei partea de nord-vest a Transilvaniei, reprezentând 43 492 km², cu 2,6 milioane de locuitori, din care 50,2% români, 37,1% maghiari, 5,7% evrei, 2,8% germani, 1,9% țigani, ruteni, cehi, slovaci (2,3%)⁴⁵.

Desfășurarea evenimentelor și evoluția relațiilor între Marile Puteri, din toamna anului 1940, va cunoaște în continuare dese și puternice tensiuni.

³⁹ *Ibidem*, p. 107.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 108.

⁴¹ *Ibidem*, p. 109.

⁴² Cornel Grad, *op. cit.*, p. 83; Aurică Simion, *op. cit.*, p. 265.

⁴³ Considerații asupra istoriografiei problemei la Gh. Buzatu și colaboratori, *Problematica referitoare la dictatul fascist de la Viena (30 august 1940) în istoriografia universală*, în *Românii în istoria universală*, II/1, Iași, 1987, p. 743-761.

⁴⁴ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, p. 110.

⁴⁵ Dinu C. Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial*, București, Editura ALL, 1999, p. 31.

Semnarea, la 27 septembrie 1940, a Pactului Tripartit de către Germania, Italia și Japonia, prin care se reglementa împărțirea sferelor de influență între ele, în sensul că Europa „revenea” pentru Germania și Italia, iar Asia Japoniei, avea să provoace natural nemulțumirea U.R.S.S. și S.U.A. Deși un articol distinct preciza că Pactul nu afecta cu nimic Pactul de neagresiune sovieto-german, Moscova va protesta împotriva tuturor înțelegerilor care „violau” Tratatul din 23 august 1939. Punerea U.R.S.S. în fața faptului împlinit de către „partenerul” german nu era un caz izolat. Pactul Tripartit se adăuga unor precedente: Dictatul de la Viena, garanțiile germano-italiene și intrarea trupelor germane în România, precum și prezența unor trupe germane în Finlanda. Astfel, forțele armate sovietice și cele germane ajungeau față în față pe o linie care se întindea de la Oceanul Arctic până la Marea Neagră⁴⁶. De asemenea, guvernul american – ca urmare a semnării Pactului Tripartit – a devenit perfect conștient că un război cu Japonia era tot mai posibil. Realegerea lui Roosevelt, la 5 noiembrie 1940, confirma tendințele noi în favoarea unei politici ferme atât în Europa cât și în Oceanul Pacific. Devin tot mai numeroase avertismentele oficiale date oamenilor politici japonezi, potrivit cărora Statele Unite erau decise să susțină Anglia (chiar cu riscul unui război) și să acorde Chinei ajutor material și militar⁴⁷. În vara și toamna anului 1940, Japonia desfășura o adevărată ofensivă pașnică în direcția Indiilor Orientale Olandeze. Două misiuni conduse la nivel ministerial încercau să încheie contracte cu autoritățile coloniale olandeze pentru livrări de petrol, cauciuc, cupru și cositor. Autoritățile olandeze s-au opus acestei inițiative a Japoniei, solicitând sprijinul anglo-american, care s-a limitat însă la sfatul de a nu veni în întâmpinarea solicitărilor japoneze. În toată această perioadă, din a doua parte a anului 1940, Japonia și-a continuat „mersul spre sud”, ținta finală fiind controlul total asupra Indochinei, foarte bogată în resursele minerale și o importantă bază din punct de vedere militar în caz de conflict în Pacificul de sud-vest. Ca reacție la aceste acțiuni, Statele Unite, prin secretarul de stat Cordell Hull, avertiza la 4 septembrie 1940 că orice avans al Japoniei în Indochina ar atrage după sine măsuri în consecință⁴⁸.

În aceste condiții, în atitudinea politică a Japoniei se conturau două direcții principale de acțiune, care aveau să se manifeste în paralel: pe de o parte, inițierea unor negocieri simultane cu Germania, U.R.S.S. și S.U.A., iar, pe de altă parte, pregătirea efectivă de război, care apărea tot mai evident drept inevitabil.

⁴⁶ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 166.

⁴⁷ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 256.

⁴⁸ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 172.

Yosuke Matsuoka în vizită la Hitler (martie 1941) și la Stalin (aprilie 1941)

Pentru a realiza o mai strânsă colaborare cu Germania și U.R.S.S., în decembrie 1940, guvernul japonez a decis să trimită pe Yosuke Matsuoka într-un lung turneu în Europa. Prima etapă a vizitei șefului diplomaților japonezi a fost la Moscova, unde a sosit la 23 martie 1941. Aici, după ce a fost întâmpinat de Molotov, a avut o scurtă întrevedere cu Stalin. Apoi și-a continuat călătoria la Berlin. La întâlnirea pe care a avut-o cu Führerul, în ziua de 27 martie, și la care au fost de față von Ribbentrop, Eugen Ott și Hiroshi Oshima, germanii n-au pomenit nimic de planul „Barbarossa”, dar nici niponii n-au spus nimic de intențiile lor. După o vizită la Roma, unde s-a întâlnit cu Mussolini și cu Papa Pius al XII-lea, Matsuoka reveni la Berlin și apoi, în drum spre țară, se va opri la 7 aprilie la Moscova, unde, la 13 aprilie 1941, va semna Pactul de neagresiune nipono-sovietic. Articolul I al Pactului angaja „ambele Părți Contractante [...] să mențină între ele relații pașnice și prietenești și să respecte reciproc integritatea și inviolabilitatea teritorială a celeilalte Părți Contractante”⁴⁹. În paralel, negocierile Japoniei cu S.U.A. aveau să se desfășoare, intermitent, până în prima decadă a lunii decembrie 1941. În vederea acestor negocieri, guvernul japonez trimite ca ambasador la Washington pe Kichisaburo Nomura și mai apoi pe Saburo Kurusu, un diplomat foarte capabil. În luna noiembrie s-au făcut propuneri finale Statelor Unite care prevedeau următoarele: să se accepte principiul egalității economice în China și în Pacific; unitățile japoneze să rămână staționate în China de Nord, în Mongolia și în Hainan pentru circa 25 de ani; forțele japoneze din Indochina să fie retrase când o pace justă va fi încheiată în Extremul Orient⁵⁰.

⁴⁹ Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, București, Editura Oscar Print, 2003, p. 212.

⁵⁰ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 260.

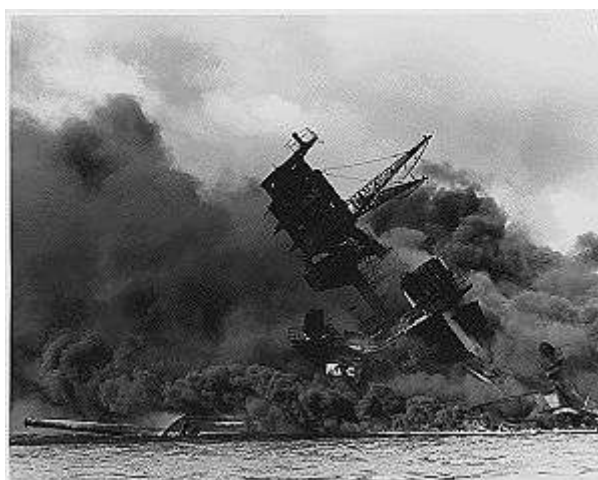

Ambasadorul sovietic Maxim Litvinov și secretarul de stat S.U.A. Cordell Hull

Aceste propuneri au fost respinse și, după mai multe întâlniri diplomatice, guvernul american a înaintat mai multe contrapropuneri, bazate pe principiile dreptului internațional: Japonia și Statele Unite să faciliteze semnarea pactelor de neagresiune între toate țările interesate în problemele Extremului Orient; Japonia să-și retragă toate trupele din China și Indochina⁵¹. Evident că asemenea propuneri erau absolut contrare ambițiilor militare japoneze. Drept urmare, la 7 decembrie 1941, Japonia a atacat Statele Unite; iar, la 11 decembrie, Germania și Italia au declarat și ele război S.U.A.⁵²

⁵¹ *Ibidem*, p. 261.

⁵² F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol. 3, *Evoluția lumii contemporane*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 438-442.

7 decembrie 1941 – Pearl Harbor

Europa, 1939-1941

Așa după cum am constatat, intrarea Angliei și Franței în război cu Reichul nazist a marcat începutul transformării conflictului local germano-polon (apoi și sovietic) într-unul mondial. Astfel, chiar la 3 septembrie 1939 s-au mai declarat în stare de beligeranță cu Germania, Australia și Noua Zeelandă, urmate foarte curând – la 5 și 9 septembrie 1939 – de Uniunea Sud-Africană și Canada. Majoritatea statelor însă și-au afirmat neutralitatea față de ostilitățile ce începuseră, dar ea nu a fost respectată timp îndelungat, așa încât în 1941-1942 cele mai multe țări de pe glob ajunseseră să fie antrenate în conflict. După 3 septembrie 1939, intrarea Angliei și Franței în război cu Germania nu a fost urmată, din nefericire, de acțiuni energice din partea Londrei și Parisului pentru salvarea Poloniei. Trupele germane erau mobilizate atunci mai ales în Est și, pe plan militar, se prezenta o ocazie formidabilă pentru declanșarea unei ofensive în vestul Reichului, dar în afară de oarecare atacuri locale, trupele franceze și britanice au rămas inactive. Situația ce s-a instaurat pe frontul de Vest, care s-a prelungit până în zorii zilei de 10 mai 1940, era din cele mai stranii, iar războiul purtat a și fost denumit ca atare, adică *ciudat*. „Războiul ciudat” dus de Anglia și Franța în 1939-1940 a avut și are încă, în literatura mondială de specialitate, apărători și, mai ales, critici înverșunați. Cei dintâi încearcă să disculpe cu orice preț Londra și Parisul, găsind o explicație lesnicioasă în motivația că democrațiile occidentale nu ar fi fost suficient de înarmate, pe când cei din urmă opinează cu temei – că situația creată a decurs nemijlocit și logic din politica de conciliere antebelică, promotorii aceleiași orientări rămânând să conducă, la Londra și Paris, ostilitățile într-o primă fază. De pe urma „războiului ciudat” a beneficiat din plin Reichul hitlerist, care, după ce a terminat rapid și cu succes

campania împotriva Poloniei, a început pregătirile de atac în Vest (planul *Fall Gelb – Căzul galben*). Precedată de ocuparea Danemarckii și Norvegiei (operațiunea *Weserübung – Exercițiul Weser*), cu începere de la 9 aprilie 1940, ofensiva *Wehrmachtului* în Apus a fost declanșată la 10 mai 1940, desfășurându-se în cele mai „bune” condiții, adică încheindu-se extrem de repede și cu capitularea Olandei (15 mai), Belgiei (28 mai) și Franței, la 22 iunie 1940 (peste două zile, ea a capitulat și în fața Italiei, intrată în război cu două săptămâni mai devreme). Marea Britanie, condusă din prima zi a atacului hitlerist în Vest de către un nou cabinet, cel al premierului Winston S. Churchill, simbol al rezistenței cu orice preț și apoi al luptei necruțătoare contra Germaniei, a rămas – într-un moment când U.R.S.S. încă nu fusese atrasă în conflictul mondial – să înfrunte singură în Europa mașina de război nazistă. La 16 iulie 1940, Hitler a semnat „directiva” nr. 16 ce prevedea debarcarea trupelor sale în insulele britanice (operațiunea *Seelöwe – Leul de mare*) la mijlocul lunii august. Printre condițiile „obligatorii” ale înfăptuirii operațiunii amintite, Führerul a consemnat, în ordinea primă, distrugerea aviației engleze. Hermann Göring, șeful aviației naziste (*Luftwaffe*), l-a asigurat solemn pe Hitler că va reuși întocmai. Bătălia aeriană angajată deasupra Marii Britanii, după 10 iulie 1940, nu a dat câștig de cauză hitleriștilor. La 15 septembrie 1940 a survenit marele și răsunătorul eșec al aviației naziste în bătălia Angliei, ceea ce a însemnat că premisa esențială a unei debarcări reușite a *Wehrmachtului* pe insulele britanice nu fusese realizată. În consecință, conducerea militară și politică a Germaniei a și hotărât, la 12 octombrie 1940, să contramandeze operațiunea *Seelöwe*.

Era, după peste 13 luni de victorii succesive pe pământ, în aer sau pe apă, *prima dată* când *Wehrmachtul* nazist sa oprirea, ca urmare a celei dintâi cotituri favorabile Aliaților produse în cursul „conflagrației secolului” – cotitura aeriană intervenită în bătălia pentru Anglia! Decizia Germaniei de-a amâna debarcarea în Anglia (la început pentru primăvara anului 1941, iar în februarie 1942 – pentru totdeauna) trebuie pusă numaidecât în legătură și cu faptul că, începând din a doua jumătate a anului 1940, Berlinul a trecut la elaborarea planurilor și intensificarea pregătirilor în vederea atacării Uniunii Sovietice.

Încercând să stabilim *momentul* când Germania s-a decis să atace U.R.S.S., trebuie să reținem că în planurile lui Adolf Hitler cucerirea teritoriilor sovietice a reprezentat o constantă. Mai mult încă, se poate spune chiar că Führerul a preluat, de la antemergătorii săi din timpul celui de-al doilea Reich, formula marșului spre Est (*Drang nach Osten*), pe care a dezvoltat-o în *Mein Kampf*. Referindu-se la problema satisfacerii „necesității” de spațiu vital (*Lebensraum*) pentru Germania fascistă, Hitler a indicat cu maximum de precizie direcția nemăsuratelor sale pretenții de cucerire: „Cucerirea de noi teritorii nu este posibilă decât în Est... Dacă dorim așa ceva în Europa, atunci nu

se poate obține decât pe seama Rusiei. Ceea ce înseamnă că noul imperiu (german – n.ns.) trebuie să apuce pe calea urmată de vechii cavaleri teutoni”. Iar într-o altă lucrare, apărută postum sub titlul *A doua carte a lui Hitler* (1961), aflăm precizarea că țelul major al politicii externe germane trebuia să fie „cucerirea de teritorii în Est”.

După venirea sa la putere în 1933, Hitler a făcut pregătiri intense pentru ca Germania să poată trece cât mai curând posibil la înfăptuirea planurilor sale expansioniste. Berlinul viza cucerirea dominației mondiale și, în acel cadru, cotropirea Uniunii Sovietice constituia o etapă absolut obligatorie. Dintr-o însemnare provenind de la fostul comandant al Marinei naziste până în 1943, amiralul Raeder, desprindem că înainte de declanșarea ostilităților în 1939 dictatorul fascist „nutrea intenția de a termina cu Rusia o dată pentru totdeauna [...] Prin 1937-1938, el s-a exprimat cândva că are de gând să lichideze Rusia...”.

Aici este locul nimerit să specificăm că, pentru Hitler și imperialiștii germani, Uniunea Sovietică nu a reprezentat numai statul pe seama căruia au scontat să-și satisfacă în cea mai mare măsură apetitul lor de „spațiu vital”, ci deopotrivă și un inamic ideologic implacabil. Cu toate acestea, când a socotit necesar, Germania nazistă – după cum s-a menționat – a încheiat un pact de neagresiune cu U.R.S.S., al cărui rost a fost expus de von Ribbentrop ambasadorului japonez la Berlin, Oshima, exact la 18 luni după producerea evenimentului: „...Când lucrurile avansau spre război, Führerul a hotărât să încheie tratatul cu Rusia, acesta fiind indispensabil pentru ca să se evite un război pe două fronturi (pentru Germania – n.ns.)”. Această remarcă din minuta întrevederii von Ribbentrop – Oshima, de la 23 februarie 1941, o găsim prima dată adusă drept probă la procesul de la Nürnberg, de către unul dintre acuzatorii americani, Alderman, fiind apoi împărtășită și de acuzatorul sovietic N. D. Zoria, care a amintit și de declarația făcută de Hitler în cursul consfătuirii sale ultrasecrete cu principalii comandanți ai *Wehrmachtului* din 23 noiembrie 1939: „Eu m-am întrebat îndelung, dacă să nu încep cu un atac în Răsărit, iar apoi în Apus”. Or, faptul că Hitler a început inițial războiul cu Polonia, Anglia și Franța (deci cu Vestul) însemna ca el să fi renunțat la planul său agresiv din Est? Nicidecum! Căci chiar în cursul aceleiași reuniuni, el a adăugat: „Noi vom putea porni împotriva Rusiei când *vom fi liberi în Apus* (subl. ns.)”!

Declarația Führerului din 23 noiembrie 1939 avea să fie respectată literă cu literă... Într-adevăr, atunci când succesul Germaniei în cursul operației din Vest nu mai putea fi pus la îndoială, Hitler a început a împărtăși principalilor săi colaboratori militari și politici că sosise clipa să se treacă la efectuarea preparativelor în vederea invadării U. R.S.S. Potrivit informațiilor culese de noi, desprindem că Führerul s-a referit pentru prima dată și în modul cel mai concret la decizia de a ataca statul sovietic în toila ofensivei *Wehrmachtului* în Belgia și Franța. Această concluzie se sprijină pe declarația făcută de generalul Jodl, șeful secției operative O.K.W. (Comandamentul Suprem al Wehrmachtului) la

Nürnberg cum că „chiar în timpul campaniei din Vest, adică în *mai-iunie 1940* (subl. ns.), Hitler mi-a spus că el a hotărât să ia măsuri contra Uniunii Sovietice”. Informația lui Jodl este întărită de relatarea – devenită cunoscută după 1958 – a unui alt fost general hitlerist, Sondenstern. Acesta, ca șef al Statului Major al Grupului de armate „A” al lui von Rundstedt, a participat, alături de comandantul său, la o consfătuire cu Hitler în 2 iunie 1940. Cu acel prilej, dictatorul a spus celor doi interlocutori că războiul din Vest era ca și terminat și că în curând Marea Britanie va cere pace, ceea ce el, Hitler, saluta cu satisfacție, dat fiind că astfel își „eliberează mâinile pentru îndeplinirea unei sarcini mai mari – răfuiala cu bolșevicii (U.R.S.S.)”. Din zilele imediat următoare capitulării Franței, dispunem de o altă mărturie temeinică – *Jurnalul* lui Halder – ce atestă că, la 25 iunie 1940, Hitler oscila între o invazie a insulelor britanice și o „lovitură în Est (contra U.R.S.S.)”. Anterior însă, la 21 iunie 1940 – dovedește istoricul vest-german Andreas Hillgruber – Führerul se exprimase față de amiralul Raeder în sensul că decizia sa de a porni războiul împotriva Moscovei fusese luată.

Intențiile Führerului față de U.R.S.S., doar exprimate până în jurul lui 1 iunie 1940, au făcut după această dată obiectul unor intense și aprofundate discuții purtate – în cel mai strict secret – la nivelul Înaltului Comandament al armatelor germane. Principala sursă pentru cunoașterea lor o constituie *Jurnalul* generalului Halder, pe atunci șeful Statului Major al O.K.H. (Comandamentul Armatei Terestre). Pornind de la acest izvor, ne putem da seama cum problema atacării U.R.S.S. s-a instalat progresiv în centrul preocupărilor majore ale șefilor militari ai Reichului nazist. Astfel, de unde la 3 și 4 iulie 1940 Halder făcea lapidare însemnări despre „chestiunea răsăriteană”, la 22, 24, 28, 29 și 31 iulie aflăm tot mai multe și mai vaste mărturii. Reține atenția în mod deosebit consemnarea din 22 iulie 1940 a comunicării lui von Brauchitsch, comandantul O.K.H., despre cuvântarea ținută în ajun la Berlin de către Hitler în fața șefilor militari ai Reichului. Potrivit lui von Brauchitsch, Führerul s-ar fi exprimat astfel:

„Problema rusă va fi rezolvată pe cale ofensivă. Trebuie elaborat planul operațiunii proiectate”.

La 31 iulie a avut loc, la Berghof, o nouă consfătuire a lui Hitler cu generalii săi. Examinând motivele pentru care Anglia nu ceruse pace Reichului, Führerul a opinat că nici nu o va face atâta timp cât „speranțele” ei se chemau U.R.S.S. și S.U.A. Pornind de aici, el a ajuns iarăși la necesitatea războiului cu Uniunea Sovietică. *„Dacă Rusia va fi nimicită, Anglia va pierde ultima speranță. Atunci va domina în Europa și Balcani – Germania* (subl. ns.)”, a arătat Hitler. Și, în legătură nemijlocită cu constatarea de mai sus, a conchis:

„În conformitate cu această situație, Rusia trebuie să fie lichidată. Termen – primăvara anului 1941. Cu cât mai repede vom zdrobi Rusia, cu atât mai bine. Operațiunea va avea un sens, numai dacă noi, printr-o lovitură

zdrobitoare, nimicim tot statul (sovietic). Cucerirea numai a unei părți oarecare din teritoriu este insuficientă”.

În continuare, Hitler a expus unele „principii” ce aveau să fie respectate în cursul campaniei antisovietice: acțiunile să nu se desfășoare iarna; ele nu trebuiau să depășească în durată cinci luni; direcția loviturilor principale (1 – Kiev și 2 – Moscova); forțele armate necesare pentru viitorul război (180 de divizii) etc.

Indicațiile lui Hitler referitoare la începerea preparativelor în vederea atacării U.R.S.S. au fost de îndată și riguros împlinite. La 29 iulie 1940, Halder a primit pe generalul Erich Marcks, șeful Statului Major al Armatei a 18-a dislocată atunci la granița răsăriteană a Germaniei și l-a însărcinat cu întocmirea „planului special” al campaniei militare contra U.R.S.S. Astfel, pregătirile lui Hitler de război împotriva statului sovietic au intrat, la sfârșitul lui iulie 1940, într-o nouă fază, trecând din domeniul intențiilor de mult și răspicat afirmate în acela al întocmirii întregului ansamblu de dispoziții menite să asigure punerea în mișcare a *Wehrmachtului* în ziua și la ora stabilite. Planul operațiunii militare contra U.R.S.S. a fost definitivat la 17 decembrie 1940, când a fost prezentat spre aprobare Führerului, iar acesta l-a semnat a doua zi. Astfel s-a născut, la 18 decembrie 1940, „directiva nr. 21” sau „planul *Barbarossa*”, unul dintre documentele capitale ale conflagrației din 1939-1945.

Directiva 21 stabilea, de la primul paragraf, că misiunea *Wehrmachtului* consta, înainte de încheierea războiului cu Anglia, în zdrobirea U.R.S.S. printr-o acțiune militară fulgerătoare (*in einem schnellledzug*). În acest scop Reichul urma să-și angajeze – din cadrul armatei terestre – „toate unitățile disponibile” și acele forțe aviatice necesare să sprijine trupele de câmp sau să respingă posibilele raiduri aeriene inamice, în vreme ce marina continua să-și aibă orientat centrul de gravitație împotriva Marii Britanii. Toate preparativele pentru declanșarea operațiunii *Barbarossa* nu puteau depăși data de 15 mai 1941 și trebuiau desfășurate în cel mai strict secret pentru a se realiza cu maximum de eficacitate surprinderea inamicului. În domeniul intenției generale, directiva din 18 decembrie 1940 recomanda nimicirea trupelor sovietice aflate în partea vestică a țării și împiedicarea retragerii lor spre Est prin pătrunderi în profunzime ale unităților blindate ale *Wehrmachtului*.

Obiectivul final al operației consta în atingerea „liniei generale Volga – Arhanghelsk”. După ce enumera (§ II) aliații militari probabili ai Reichului în cursul campaniei *Barbarossa* și indica sarcinile lor, directiva 21 se referea – într-un paragraf special (§ III) – la conducerea operațiunilor în Răsărit. Spre deosebire de varianta prezentată de Marcks în august 1940, acest document impunea alcătuirea a trei – în loc de două – grupuri de armate terestre (*Nord*, *Centru* și *Sud*), care să atace respectiv pe următoarele axe principale: Leningrad, Moscova și Kiev.

În ordinea posibilităților, după câștigarea bătăliei în zona granițelor de vest ale U.R.S.S. apăreau: 1. în Sud – cucerirea marelui bazin economic al Donețului și 2. în Centru – atingerea rapidă a Moscovei, ocuparea ei marcând „un important succes politic și economic”. Directiva emisă de Hitler la 18 decembrie 1940 – numai în nouă exemplare – atrăgea atenția, în ultimele două paragrafe, că numărul persoanelor implicate în activitatea „Cazului *Barbarossa*” trebuia să fie cât mai redus cu putință, pentru a se preîntâmpina „scurgerea” de informații către inamic (§ IV) și, de asemenea, că marii comandanți trebuiau să-și facă cunoscute O.K.W.-ului intențiile ulterioare, decurgând din aplicarea documentului (§ V).

22 iunie 1941 – Declanșarea Operațiunii **Barbarossa**

După 18 decembrie preparativele pentru atacarea U.R.S.S. – desfășurate conform directivei 21 – au intrat în stadiul hotărâtor. Ulterior, campania lui Hitler din Balcani a condus la modificarea orarului operațiunii *Barbarossa*, ce urma să înceapă, după cum se știe, la 15 mai 1941. Se stabilea că, avându-se în vedere apropiatele evenimente din Balcani, începerea ostilităților împotriva U.R.S.S. se amâna cu „aproape cinci săptămâni”. Data definitivă a invaziei *Wehrmachtului* în U.R.S.S. a fost stabilită la 30 aprilie 1941, când – după cum desprindem din sursele militare secrete germane – „Führerul a hotărât: operațiunea *Barbarossa* începe la 22 iunie [1941]...”

În istoriografia universală contemporană, în primul rând în cea ex-sovietică și rusă, au fost examinate cu profunzime situația generală a U.R.S.S. în

preajma atacului hitlerist din iunie 1941, stadiul preparativelor militare în vederea respingerii cu succes a agresorilor străini. Referindu-se tocmai la aceste aspecte, lucrarea colectivă *Istoria politicii externe a U.R.S.S.*, vol. 1, 1917-1945⁵³ consemna:

„Guvernul sovietic știa că Germania, în ciuda prevederilor pactului de neagresiune, se pregătea de război cu U.R.S.S. De aceea, în anii 1939-1941 s-au luat măsuri pentru întărirea capacității de apărare a țării, pentru sporirea puterii militare a forțelor aeriene sovietice [...] Guvernul sovietic a încercat prin mijloace diplomatice să împiedice invadarea Uniunii Sovietice de către Germania, în acest scop, la 14 iunie 1941, în presa sovietică s-a publicat comunicatul TASS, al cărui text fusese predat în ajun ambasadorului german la Moscova. În el, se vorbea că „după opinia cercurilor sovietice zvonurile despre intențiile Germaniei de a încălca pactul și de-a ataca U.R.S.S. sunt lipsite de orice temei...”. Comunicatul era redactat în termeni binevoitori. El vorbea convingător despre dorința de pace a Uniunii Sovietice. Guvernul german nu a reacționat la acest comunicat TASS. El nici nu l-a publicat măcar în Germania. Aceasta dovedește încă o dată că Germania socotea deja inutilă orice explicație cu Uniunea Sovietică. Ea terminase pregătirile de război, Hitler luase hotărârea de-a invada U.R.S.S. și pe el nu-l puteau reține astfel de demersuri diplomatice [...] În seara zilei de 21 iunie (la orele 21,30), guvernul sovietic a încercat încă o dată să păstreze pacea, pronunțându-se pentru negocieri cu guvernul german. Din ordinul guvernului, V. M. Molotov a chemat la el pe ambasadorul german, la Moscova, Schulenburg, și i-a comunicat conținutul notei sovietice în legătură cu numeroasele violări ale graniței de către avioanele germane, notă pe care ministrul sovietic la Berlin trebuia s-o predea lui von Ribbentrop. După aceasta, ministrul de externe a încercat stăruitor să convingă pe ambasador să discute împreună stadiul relațiilor sovieto-germane și să explice „pretențiile Germaniei față de Uniunea Sovietică...”

Detalii în legătură cu evenimentele survenite în condițiile precizate se pot afla mai ales în *Istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei, 1941-1945* (în 6 volume), cea mai de seamă lucrare ex-sovietică consacrată problemei abordate.

Înainte de agresiunea hitleristă, Moscova a fost informată despre intențiile Berlinului pe cele mai diverse căi (politico-diplomatice, militare, spionaj etc.). Ceea ce a fost esențial, încă în zilele precedente sau chiar imediat după producerea atacului, Marea Britanie și S.U.A. și-au făcut cunoscute intențiile de-a susține U.R.S.S. în războiul împotriva Germaniei și a aliaților ei, printre care și România.

Declarațiile Londrei și Washingtonului, urmate rapid de fapte, a consfințit nașterea *Marii Alianțe*, a acelei Alianțe care, reunind inițial pe unele

⁵³ Moskva, 1976, p. 427-429.

dintre Marile Puteri ale lumii – U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie – va constitui principala forță în lupta pentru distrugerea fascismului. În felul acesta se prăbușeau speranțele lui Hitler de a izola U.R.S.S. pe plan internațional, lucru ce a făcut ca agresiunea dezlănțuită în zorii zilei de 22 iunie 1941⁵⁴ să se dovedească, dintru bun început, **nu numai o mare eroare militară, ci și una politico-diplomatică.**

⁵⁴ Bibliografia privind debutul ostilităților în Est la 22 iunie 1941 fiind extrem de vastă, ne limităm a face trimiteri la unele lucrările generale: Henri Michel, *Le Seconde Guerre mondiale*, Paris, Omnibus, 2001, p. 211 și urm.; *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, ed. a II-a, București, Editura Politică, 1974; Raymond Cartier, *La Seconde Guerre mondiale*, vol. 1, Paris, Éditions Larousse-Paris Match, 1965; Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, vol. 1, Paris, PUF, 1968; Eddy Bauer, *Histoire controversée de la Deuxième Guerre mondiale*, vol. 3, Monaco-Ville, Jaspard Polus, 1966; J.-B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, Dalloz, 1971; Maréchal Montgomery, Vicomte d'Alamein, *Histoire de la Guerre*, Paris, Éditions France-Empire, 1970; A. A. Gromîko și colaboratori, *Istoriia diplomatii*, vol. 4, Moskva, 1975; P. N. Pospelov, ed., *Great Patriotic War of the Soviet Union, 1941-1945. A General Outline*, Moscow, Progress Publisher, 1974; *Istoriia Velikoi Otečestvennoi voini Sovetskogo Soiuzu 1941-1945*, vol. 1, Moskva, 1960; A. M. Nekrici, 1941 – 22 iunie, Moskva, 1965; P. A. Jilin, *Kak fašistskaia Ghermaniiia gotovila napadenie na Sovetskii Soiuz*, ed. a II-a, Moskva, 1966; L. Bezîmenski, *Osobaia papka „Barbarossa”*, Moskva, 1972; I. Strehin, ed., *Den pervii – den poslednii. 22.VI.1941/9.V.1945*, Moskva, 1966; D. M. Proektor, *Agressiia i katastrofa*, ed. a II-a, Moskva, 1972; William L. Shirer, *Le IIIe Reich. Des origines à la chute*, Paris, Stock, 1967; Joachim Fest, *Hitler*, vol. 2, Paris, Gallimard, 1973; L. Bezîmenski, *Generalii germani cu și fără Hitler*, București, Editura Științifică, 1962; Gert Buchheit, *Hitler – chef de guerre*, I, Paris, 1961; Alain Desroches, *La Campagne de Russie d'Adolf Hitler (juin 1941 – mai 1945)*, Paris, 1964; Bryan Perrett, *A History of Blitzkrieg*, London, Hale, 1983; James Lucas, *War on the Eastern Front, 1941-1945. The German Soldier in Russia*, London, Jane's, 1979; Alan Clark, *Barbarossa. The Russian-German Conflict 1941-1945*, London, Macmillan, 1985. Despre rolul spionajului, vezi, între altele, Richard Deacon, *A History of the Russian Secret Service*, London, F. Muller, 1972; idem, *A History of the British Secret Service*, London. F. Muller, 1969; Jan Colvin, *L'amiral Canaris, notre allié secret*, Bruxelles-Paris, 1952; Gilles Perrault, *L'Orchestre Rouge*, Paris, Fayard, 1967; Leopold Trepper, *Le grand jeu*, Paris, A. Michel, 1975; F. W. Deakin, G. R. Storry, *Le cas Sorge*, Paris, Laffont, 1967; Pierre Accoce et Pierre Quet, *La guerre a été gagnée en Suisse. L'affaire Roessler*, Paris, Perrin, 1966; J. R. D. Bourcart, *L'espionnage soviétique*, Paris, Fayard, 1962; Barton Whaley, „Codeword Barbarossa”, Cambridge and London, The MIT Press, 1973; I. M. Korolkov, *Sorge*, Moskva, 1970; *Sovetskie organy gosudarstvennoi bezopasnosti v godi Velikoi Otečestvennoi voini*, în „Voprosi istorii”, Moskva, nr. 5/1965; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988; ediția a II-a anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010.

În acest fel, în urma acțiunilor militare ale statelor Axei conduse de Germania, Italia și Japonia, concretizate îndeosebi la 22 iunie și 7 decembrie 1941, 1941 a marcat un **moment crucial** al desfășurării conflagrației secolului din 1939-1945 în sensul că în cursul aceluia an **războiul s-a transformat într-unul mondial**⁵⁵. Deja S.U.A., fără să intre în război, se alăturaseră treptat Angliei, iar, din martie 1941, promulgarea Legii de „împrumut – închiriere” a armamentului („*Land and Lease Act*”) le-a permis să aprovizioneze Anglia, apoi Uniunea Sovietică (după atacul german din 22 iunie 1941) cu arme și echipament de tot felul. În sfârșit, în august președintele Roosevelt și premierul Churchill semnavu *Charta Atlanticului*, care prevedea organizarea pe baze democratice a lumii după victorie⁵⁶.

Din 1941 și până în primăvara lui 1945, în relațiile reciproce și în diplomația statelor din Coaliție au dominat două mari probleme: *strategia războiului* și *configurarea lumii postbelice*⁵⁷. De prima temă se vor lega în principal poziția capitulării necondiționate a puterilor Axei și deschiderea celui de-al doilea front în Europa; în cazul celei de a doua, se vor impune problemele privind viitorul Germaniei, situația țărilor din Europa (îndeosebi a celor ocupate de naziști), raportul dintre Puterile Învingătoare și crearea unor structuri de cooperare și pace pentru perioada postbelică. Momentele de vârf în activitatea diplomatică la nivel înalt aveau să fie reprezentate de *Conferința anglo-americană de la Casablanca* (14-24 ianuarie 1943), *Reuniunea miniștrilor de Externe americani* (Cordell Hull), *englez* (Anthony Eden) și *sovietic* (Viaceslav Molotov), desfășurată la Moscova între 19 și 30 octombrie 1943, cele trei Conferințe la nivel înalt: *Teheran* (28 noiembrie – 1 decembrie 1943), *Yalta* (4-11 februarie 1945), *Potsdam* (17 iulie – 2 august 1945), precum și o serie de alte reuniuni „la vârf”, anglo-americane și anglo-sovietice⁵⁸. Deși membrii Coaliției antihitleriste aveau aceleași scopuri și sarcini, între ei au existat și divergențe în diverse probleme, spre exemplu relativ la locul și timpul deschiderii celui de-al doilea front în Europa.

Disensiuni au apărut și în timpul convorbirilor referitoare la problema Poloniei, Iugoslaviei, soarta Franței, Italiei și a altor state din estul și sud-estul continentului european, inclusiv România. Cu toate acestea, Coaliția Antihitleristă nu și-a pierdut rolul în război, contribuția lor dovedindu-se, dimpotrivă, decisivă în obținerea victoriei finale asupra Germaniei, Italiei și Japoniei.

⁵⁵ Henri Michel, *Le Seconde Guerre mondiale*, p. 234 și urm.

⁵⁶ Jean Carpentier, François Lebrun, coordonatori, *op. cit.*, p. 356.

⁵⁷ Vezi, pe larg, Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale. 1939-1945*, București, Editura Politică, 1989.

⁵⁸ Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *Diplomație în vreme de război*, București, Editura Universității, 2000, p. 65-135; vezi și Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 274-282; Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 184-198.

Cotitura de la Stalingrad

Din punctul de vedere al Reichului nazist și al aliaților ori sateliților lui, primele luni de război pe Frontul de Est s-au desfășurat în general – cu excepțiile de rigoare – favorabil. Trupele Axei au înregistrat importante succese militare pe cele trei direcții principale de atac (Moscova, Leningrad și sud-estul U.R.S.S.), cel puțin până la începutul lunii decembrie 1941, când forțele *Wehrmachtului* au fost zăgăzuite în fața Moscovei. Stoparea *Wehrmachtului* în fața Moscovei a reprezentat, după eșecul aviației lui Göring în cursul bătăliei Angliei în 1940, **o nouă cotitură** înregistrată în desfășurarea conflictului mondial, de această dată pe frontul terestru. A fost pentru prima dată, după mai bine de doi ani de succese neîntrerupte, când trupele germane au fost stopate și, apoi, chiar silite să bată în retragere. „Războiul fulger”/*Blitzkrieg*-ul celui de-al III-lea Reich a luat astfel sfârșit. Acest eveniment cardinal în purtarea ostilităților, corelat simultan cu intrarea la 7-8 decembrie 1941 a S.U.A. în conflict, a făcut să apară în fața Puterilor Axei perspectiva defel surâzătoare a prelungirii războiului, a transformării lui într-unul de durată. Faptul a determinat conducerea militară și politică a Germaniei hitleriste ca pentru anul 1942 să aibă în vedere obținerea unei victorii decisive în Răsărit, cu scopul de a-și elibera forțele armate de aici, înainte de a se produce o intervenție masivă a Aliaților în Vest – deschiderea celui de-al doilea front.

Problema amploarei, telurilor și desfășurării campaniei *Wehrmachtului* pe teritoriul Uniunii Sovietice în 1942 a format obiectul unor îndelungi și complicate dezbateri la nivelul O.K.W.-ului. În martie-aprilie 1942, când datorită limitării forțelor și mijloacelor sale Armata Roșie a încetat ofensiva pornită în decembrie 1941 lângă Moscova, frontul german în Est măsura, între Murmansk și Marea Neagră, aproximativ 3 000 km. Potrivit datelor furnizate de generalul Halder, la 16 iunie 1942 Germania dispunea de un total de 233 de divizii de toate tipurile, din care majoritatea (184) erau concentrate în Răsărit. Aceste forțe disponibile lăsau să se întrevadă cât de colo că în 1942 Reichul nazist nu mai putea spera să organizeze o ofensivă pe toată lungimea frontului, ci în anumite sectoare. Dar situația nu se prezenta avantajos nici în cazul cel mai fericit, și anume când se presupunea că *Wehrmachtul* va dobândi succese în porțiunile în care urma să atace, dat fiind că noi operațiuni ofensive conduceau evident la o extindere și mai mare a liniei frontului. Disproporția ce se crea între forțele disponibile ale Reichului și spațiile de acțiune amenința, în atare împrejurări să fie de-a dreptul catastrofală. Ca urmare, în 1942 nu puțini au fost generali hitleriști care, pronunțându-se pentru renunțarea la pregătirea unei noi campanii ofensive în U.R.S.S., au insistat pentru menținerea și chiar scurtarea liniei frontului germano-sovietic, existentă în primăvara anului 1942, în folosul consolidării *Wehrmachtului* pe pozițiile deja cucerite. Astfel, feldmareșalul von

Rundstedt a opinat pentru o retragere în Polonia, iar generalul Halder a propus o ușoară „rectificare” a frontului în scopul întăririi trupelor germane pe aliniamentul cucerit și al creării unor forțe de manevră capabile să respingă, la momentul indicat, orice atac al Armatei Roșii. Această strategie defensivă și-a aflat mulți partizani, dar și mai mulți inamici, primul și cel mai mare dintre ei fiind chiar Adolf Hitler. Motivul fundamental pentru care linia propovăduită de von Rundstedt, Halder ș.a. a eșuat ni-l explică foarte clar generalul german Kurt von Tippelskirch, din postura de istoric după război: „Dacă nemții ar trece la apărare (în 1942 – nota ns.) atunci imediat ar dispărea orice perspectivă de-a mai câștiga războiul”. Revenim, așadar, la ce-am mai spus în sensul că, amenințat de perspectiva deschiderii celui de-al doilea front în Vest, Reichul nazist trebuia să obțină în 1942 o clarificare a soartei campaniei în Est. Strategia ofensivă în Răsărit corespundea cel mai bine planurilor lui Hitler, care, îmbătat de victoriile din 1939-1941 și în ciuda insuccesului de la Moscova, continua să aspire la cucerirea dominației mondiale. Intervenția Führerului, în calitatea-i de comandant suprem al *Wehrmachtului*, în folosul reluării operațiunilor ofensive în U.R.S.S. a fost decisivă pentru purtarea în continuare a războiului de către Germania. După ce în prealabil Hitler a promis în mai multe rânduri că va zdrobi forțele sovietice, la 5 aprilie 1942 el a semnat „directiva” nr. 41 ce definea strategia Reichului în războiul antisovietic pentru etapa următoare. În analele istoriei celui de-al doilea război mondial, documentul amintit ocupă un loc aparte prin aceea că se află la originea angajării *Wehrmachtului* hitlerist într-o operațiune militară faimoasă și determinantă pentru soarta conflictului: bătălia de la Stalingrad.

„Directiva” nr. 41⁵⁹ a confirmat, în primul rând, că *Wehrmachtul* nu mai era capabil să atace pe toată lungimea frontului, ci în anumite sectoare, în speță în sectorul sudic. Scopul campaniei, pentru care erau angajate toate forțele disponibile ale Reichului și ale aliaților săi, consta în „nimicirea definitivă a forțelor (militare – nota ns.) rămase încă la dispoziția Sovietelor și lipsirea lor, în cea mai mare măsură posibilă, de sursele puterii economice și militare cele mai importante”. În acest scop, se indica în „directivă”, urma, ca menținând în inactivitate Grupul de Armate German „Centru” (dispus între Velikije Luki și Orel), să se obțină:

1. Capturarea Leningradului, de către Grupul de Armate „Nord” (dispus între Velikije Luki și Leningrad).

2. Ruperea și intrarea în sectorul Caucazului a Grupului de Armate „Sud” (dispus între Orel și Taganrog).

Unul din principiile de bază ale documentului la care ulterior O.K.W.-ul avea să renunțe era acela că atingerea obiectivului fundamental al operațiunii –

⁵⁹ Adolf Hitler, *Directives de guerre*, editor H. R. Trevor-Roper, Paris, Arthaud, 1965, p. 143-148.

distrugerea statului sovietic – avea să se facă „în etape succesive”. În consecință, se menționa că pentru început toate forțele disponibile trebuiau reunite în vederea „operației principale”, prevăzută pentru sectorul sudic, constând în: nimicirea trupelor sovietice din zona Donului și apoi cucerirea teritoriilor petrolifere din zona caucaziană și străbaterea Caucazului. Capturarea Leningradului urma să se înfăptuiască în funcție de evoluția ostilităților în sud și cu trupele ce ar fi rămas disponibile în acel sector. În acest fel, Caucazul devenea ținta principală a armatelor fasciste în ofensiva planificată pentru cursul verii anului 1942. Pornind de la premisa că obiectivul stabilit nu putea fi atins decât „progresiv”, „directiva” din 5 aprilie 1942 prevedea o suită întreagă de operațiuni „succesive” și „complementare” destinate să asigure flancurile grupului de izbire spre Caucaz. Astfel, pentru acoperirea flancului vestic se prevedea alungarea trupelor sovietice din Peninsula Kerchi și capturarea Sevastopolului, iar pentru securitatea flancului estic – lichidarea intrândului sovietic de la Izium, ocuparea Voronejului, coborârea pe Don spre sud și un atac spre Stalingrad, care era de dorit să fie ocupat pentru a se întrerupe transportul sovietic pe Volga.

În continuare, frontul din sectorul Donului avea să fie încredințat unor trupe aliate Reichului, iar *Wehrmachtul* își putea mobiliza forțele în vederea atacului decisiv în Caucaz.

Examinarea „directivei” nr. 41 ne permite să evidențiem că țelul major al operațiunii consta în cucerirea Caucazului. Stalingradul era un obiectiv secundar, cel puțin în stadiul inițial și numai ulterior, datorită evoluției ostilităților, s-a transformat într-unul principal. Trebuie consemnat, de asemenea, că planul elaborat de O.K.W. și aprobat de Hitler cuprindea două erori fundamentale, ceea ce a făcut ca, din primul moment, să existe serioase incertitudini în privința posibilității de-a fi tradus în viață:

a. „Directiva” nr. 41 ilustrează în ce măsură Înalțul Comandament german nu ținea seama de disproporțiile serioase ce amenințau să se ivească între mijloacele disponibile și obiectivele fixate.

b. Același document indica un obiectiv de bază situat excentral, ceea ce – după cum demonstrează atât de bine Gert Buchheit – în loc să scurteze linia frontului german slăbea puterea de atac a *Wehrmachtului*.

De ce au optat O.K.W.-ul și Hitler pentru direcția Caucaz? Documentele descoperite în arhivele germane după terminarea celui de-al doilea război mondial sunt unanime în a releva că alegerea Reichului nazist în 1942 a fost determinată îndeosebi de imperativele economice. Așa după cum este bine știut, petrolul – ca materie primă și combustibil – constituie un produs absolut indispensabil pentru purtarea războiului modern. La confluența anilor 1941-1942, Reichul nazist, amenințat nu o dată să-și epuizeze rezervele de petrol (care într-un rând au scăzut până la cifra alarmantă de 800 000 t), și-a îndreptat, natural, atenția spre bogata zonă de „aur negru” a Caucazului. În cazul ocupării

Caucazului, câștigul pentru Germania ar fi fost cu atât mai prețios cu cât cucerirea renumitelor localități petroliere Maikop, Groznîi, Baku etc. nu numai că ar fi satisfăcut necesitățile proprii, dar ar fi pus, ca un corolar, într-o situație extrem de dificilă Armata Roșie, lipsind-o de „aurul negru”. De asemenea, nu poate fi neglijat faptul că în afară de trecerea Caucazului în mâinile *Wehrmachtului*, reușita operațiunilor preliminare în zona marelui cot al Donului și eventuala capturare a Stalingradului ar fi condus la pierderea de către statul sovietic și a altor regiuni economice și strategice de excepțională însemnătate pentru continuarea cu succes a rezistenței față de cuceritorii fasciști. În același caz, efectul moral al unei asemenea lovituri nu ar fi fost mai puțin păgubitor pentru cauza dreaptă a poporului sovietic.

Trebuie, de asemenea, consemnat că prin ocuparea Caucazului Reichul intenționa să rupă legăturile U.R.S.S. cu Alianții, prin Iran, sperând totodată să obțină intrarea Turciei în războiul antisovietic și să lupte de pe o platformă mai bună contra influenței britanice în Mediterana răsăriteană și în Orientul Apropiat și Mijlociu.

Importanța deosebită pentru Reich a obiectivului vizat de „directiva” nr. 41 rezultă și din aceea că încă înainte de 5 aprilie 1942, ba chiar mai devreme de 22 iunie 1941, Hitler și O.K.W.-ul au manifestat cel mai viu interes față de zona Caucaz-Stalingrad. Așa, de pildă, la 31 iulie 1940 Hitler s-a exprimat în sensul că *Wehrmachtul* trebuia să întreprindă o operațiune pentru cucerirea țițeiului de la Baku. Apoi, „directiva” nr. 32 privind acțiunile Reichului „pentru etapa posterioară cazului Barbarossa”⁶⁰ stabilea combaterea pozițiilor britanice în Mediterana și Orientul Apropiat și Mijlociu atât prin Libia și Egipt, Bulgaria și Turcia, cât și, „dacă împrejurările o vor permite, pornind din Transcaucazia de-a lungul Iranului”. Paragraful reprodus din documentul menționat, datat 11 iunie 1941, demonstrează că O.K.W.-ul avea în vedere, dinainte de atacarea U.R.S.S., o operațiune militară care să scoată armata germană dincolo de Caucaz. După invadarea statului sovietic, Comandamentul armatei terestre germane (O.K.W.) emise un act, în 24 iulie 1941, ce avea în vedere cucerirea Caucazului. Peste exact trei luni, autoritățile militare ale Reichului au întocmit un nou document referitor la posibilitatea atingerii liniei Stalingrad-Astrahan de către *Wehrmacht*. În sfârșit, la 7 decembrie 1941 Hitler împărtășește lui Halder că avea nevoie urgentă de petrolul din zona Groznîi-Baku, pentru ca peste 12 zile Înalțul Comandament german, să decidă că principalul scop al campaniei proiectate a *Wehrmachtului* pentru anul 1942 consta în cucerirea Caucazului și ajungerea la granița de sud a U.R.S.S. Se desprinde, prin urmare, că „directiva” O.K.W.-ului din 5 aprilie 1942, exprimând tendințe mai vechi ale conducerii militare a Reichului nazist, le corela și subsuma unei acțiuni organizate tinzând la atingerea unui obiectiv de mult timp vizat: Caucazul.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 105-108.

Dat fiind că în cursul operațiunii plănuite armata terestră urma să joace rolul principal, O.K.W.-ul s-a preocupat imediat după 5 aprilie 1942 de pregătirea campaniei. Astfel, încă la 11 aprilie 1942, el a terminat elaborarea – în baza „directivei” nr. 41 – a planului operațiunii în sudul U.R.S.S. ce a primit denumirea-cod *Blau*, modificată la 30 iunie 1942 în *Braunschweig*. După aceea, s-a îngrijit de concentrarea în sectorul Grupului de armate „Sud” (Orel-Taganrog) a unor forțe extrem de puternice (70 divizii de infanterie, 8 divizii tancuri, 8 divizii moto și 2 divizii cavalerie, 3 brigăzi pușcași și o brigadă cavalerie), capabile să zdrobească din mers rezistența Armatei Roșii pe direcția loviturii principale în 1942.

28 iulie 1942 – Startul operațiunii *Blau/Braunschweig*

În mai-iunie 1942, O.K.H.-ul s-a pregătit intens în vederea declanșării ofensivei de vară în sudul Uniunii Sovietice. Anterior începerii atacului general, *Wehrmachtul* a procedat în Crimeea la lichidarea rezistențelor sovietice de la Sevastopol (3 iunie – 2 iulie 1942) și din Peninsula Kerci (8-15 mai 1942), iar cu începere de la 12 mai 1942 a făcut față unei ofensive locale lansate de Armata Roșie în regiunea Harkov. Acțiunile întreprinse au determinat Înaltul Comandament german să amâne în patru rânduri, în cursul lunii iunie 1942, startul operațiunii *Blau*. În vederea ofensivei, Grupul de armate „Sud”, comandat de feldmareșalul von Bock, a fost serios întărit, îndeosebi cu unități blindate și de aviație, care să-i asigure forță de lovire sporită. Grupul von Bock reunea în vederea ofensivei nu mai puțin de șase armate dintre cele mai bune ale *Wehrmachtului*, dispuse astfel între Orel și Taganrog: Armata 2 terestră, Armata 4 de tancuri, Armata 6 terestră, Armata de tancuri, Armata 17 terestră și, în Crimeea, Armata 11 terestră. În sectorul sudic, O.K.W.-ul a mai dispus încă trei armate ale unor state satelite Reichului și dintre care unele (Armata 1 ungară) începuseră deja să se plaseze pe linia frontului.

Conform planului întocmit de O.K.H. pe baza „directivei” nr. 41, marile unități de tancuri (Armatele 4 și 1) aveau sarcina ca, pornind de la sud-est de Harkov și, respectiv, din raionul Izium, să rupă apărarea sovietică în zona dintre Don și Doneț. Armatele terestre (respectiv 2 și 6) porneau atacul în același timp cu tancurile, ele trebuind să atingă inițial Donul pe linia Voronej-Novaia Kalitva. Apoi, atunci când Armatele 4 T și 1 T vor fi pătruns suficient de mult în dispozitivul sovietic, avea să atace și Armata 17 terestră, cu scopul de a ajunge pe cursul inferior al Donului, în vreme ce Armatele 2 și 6, depășind marele cot al Donului, vor tinde către Volga în zona Stalingradului.

După mai multe amânări, ofensiva Grupului de Armate „Sud” a început la 28 iunie 1942, când s-au pus în mișcare Armata 4 T și Armata 2. A doua zi a fost rândul Armatei 6, comandată de general-colonel Friedrich Paulus, să treacă la atac. Armata 1 T a pornit acțiunea la începutul lui iulie 1942 pe direcția Millerovo, iar după atingerea acestei localități a cotit imediat spre sud, ieșind pe Don în dreptul Novocerkasskului, la sfârșitul aceleiași luni, aproape în aceeași vreme cu Armata 17, care puțin mai la vest a ocupat Rostovul.

Ofensiva germană s-a desfășurat în bune condițiuni în prima săptămână, mai precis până la 5 iulie 1942, când trupele hitleriste au ieșit pe Don lângă Voronej. Luptele ce s-au angajat pentru deținerea Voronejului, între unitățile germane și cele sovietice, au fost deosebit de înverșunate, fără a se solda inițial cu succesul scontat pentru *Wehrmacht*. Episodul Voronej a provocat în vara anului 1942 o primă „criză” la nivelul O.K.W., care la intervenția personală a lui Hitler l-a destituit pe von Bock de la comanda Grupului de Armate „Sud”, înlocuindu-l cu general-colonel von Weichs. Aproape concomitent, avându-se în vedere dispersarea obiectivelor trupelor germane, Înaltul Comandament German a procedat, în 9 iulie 1942, la divizarea Grupului de Armate „Sud” după cum urmează:

1. *Gruparea Armată „B” (comandată de von Weichs) alcătuită din Armatele 2 și 6 germane și din trupele unor state satelite.*

2. *Gruparea Armată „A” (comandată de feldmareșalul von List), reunind armatele 11, 17, 1 T și 4 T.*

Cele două grupări urmăreau țeluri diferite. Gruparea Armată „B” trebuia să ocupe întreaga zonă din marele cot al Donului și, după aceea, să înainteze spre Volga, în dreptul Stalingradului. După cum s-a mai arătat, acest obiectiv era socotit secundar de către O.K.W. În raport cu cucerirea Caucazului, ce cădea în sarcina Grupării Armate „A”, pentru care motiv ea a primit ca întărire Armata 4 T și alte două divizii de tancuri (9 și 11), luate de la Armata 2. Tot pe același considerent, von Weichs a fost subordonat lui von List.

Toți marii istorici și comentatori militari ai conflagrației mondiale dintre 1939 și 1945 (Henri Michel, B. H. Liddell Hart, Kurt von Tippelskirch, Eddy Bauer ș.a.) sunt de acord că în luna iulie 1942 ofensiva germană în sudul Uniunii Sovietice a traversat o perioadă neclară.

În primul rând este vorba de faptul că atacul *Wehrmachtului*, deși soldat cu ocuparea de noi și noi spații sovietice, nu a condus nicidecum la împlinirea sarcinii fixată prin „directiva” nr. 41, și anume nimicirea – prin încercuiri realizate succesiv – a forțelor Armatei Roșii. Intuind sau cunoscând intențiile nemților, trupele sovietice ale Frontului de Sud-Vest (comandat de mareșalul S. K. Timošenko) au evitat capcanele „în clește”, ca și angajarea într-o bătălie decisivă, retrăgându-se nu fără a hărțui continuu pe inamic. Acțiunile desfășurate s-au succedat astfel că defensiva Armatei Roșii părea – consemnează von Tippelskirch – „continuă și planificată”. În aceste condiții s-a desfășurat ofensiva Grupărilor Armate „A” și „B”, care deși nu au respectat întocmai calendarul stabilit inițial de Hitler și *O.K.W.*, ce prevedea intrarea în Stalingrad la 25 iulie 1942, au reușit să iasă pe Don în două puncte strategice de mare însemnătate: Rostov (la 23 iulie 1942) și Kalaci (la 22 august 1942). Ca urmare, accesul Grupărilor Armate „B” și „A” către cele două obiective majore (în loc de unul singur, cum s-a fixat inițial) – Stalingrad și Caucaz – se contura tot mai clar.

Un alt factor de pe urma căruia s-a resimțit profund ofensiva germană l-a constituit corectarea planului original al operațiunii *Blau-Braunschweig*, ceea ce, după opinia majorității specialiștilor, a condiționat în cele din urmă eșecul ei. Ce s-a întâmplat? După cum am relevat, „directiva” nr. 41 stabilea ca principal obiectiv cucerirea Caucazului, precedată însă de o serie de acțiuni de mai mică amploare, dar dintre care se evidenția ieșirea *Wehrmachtului* la Volga în dreptul Stalingradului. În prima parte a lunii iulie 1942, Hitler nu numai că a urmărit respectarea indicațiilor cuprinse în documentul citat, dar mai mult chiar, pentru a grăbi ocuparea Caucazului, a preluat, în detrimentul flancului stâng al Grupului de Armate „Sud” (respectiv Gruparea „B”), mai multe unități blindate (Armata 4 T și diviziile 9 și 11 de tancuri ale Armatei 2 terestre) pe care le-a inclus în Gruparea de Armate „A” tocmai în scopul accentuării presiunii spre sud, pe direcția loviturii principale, așadar. Foarte curând însă a devenit evident că Gruparea de Armate „B” fusese slăbită peste măsură, ceea ce a determinat încetinirea ritmului înaintării Armatei 6 spre Stalingrad, fapt care a silit *O.K.W.*-ul, la 30 iulie 1942, să scoată Armata 4 T din Gruparea comandată de von List pentru a o încredința lui von Weichs ca s-o trimită în direcția Stalingrad dinspre sud-vest. Această decizie a fost precedată de o alta mult mai importantă și căreia, de fapt, i se subordona. Despre ce e vorba? La 23 iulie 1942, de la Vinnița (Ucraina), unde își instalase Cartierul General, Führerul a emis „directiva” nr. 45, referitoare la „continuarea” operațiunii *Braunschweig*⁶¹. Dispozițiile din acest document, întocmit în dezacord cu opiniile celor mai mulți dintre colaboratorii săi militari, veneau în flagrantă contradicție cu cele ale „directivei” nr. 41, dacă nu chiar le anulau. Astfel, noua „directivă” a Führerului

⁶¹ *Ibidem*, p. 156-160.

trăda unul dintre principiile clasice ale conducerii războiului, reținut în precedenta, punând în fața *Wehrmachtului* sarcina de a atinge simultan *două obiective principale divergente*: Caucazul și Stalingradul! Constatând că, după trei săptămâni de campanie, armatele germane ajunseseră „în general” la obiectivele fixate și că forțele inamicului – „slăbite” – reușiseră să scape din încercuire, retrăgându-se la sud de Don, în vreme ce la Stalingrad sovieticii se străduiau să creeze un front nou, Hitler a stabilit ca fiecare dintre Grupările „A” și „B” să tindă în continuare către un obiectiv independent, și anume: Gruparea „A” spre cucerirea Caucazului, cu întreaga-i zonă petroliferă (operațiunea *Edelweiss*), iar Gruparea „B” către capturarea Stalingradului și apoi a Astrahanului, interceptând traficul sovietic pe Volga între aceste două localități (operațiunea *Fischreiher*). Totodată, „directiva” nr. 45 nu neglija nici cucerirea Leningradului, care trebuia înfăptuită până în septembrie 1942 de către Grupul de Armate „Nord” (operațiunea *Feuetzauber*, iar de le 31 iulie 1942 – *Nordlicht*)⁶².

Este lipsit de orice îndoială că pentru evoluția ostilităților pe Frontul de Est data de 23 iulie 1942 a reprezentat, înainte de pornirea contraofensivei sovietice de la Stalingrad în 19 noiembrie 1942, un veritabil *moment de cotitură*. Situația se explică prin aceea că, impunând, atunci când Armata Roșie se afla în vădită dificultate, două obiective egale în importanță – Caucazul și Stalingradul – în fața *Wehrmachtului*, O.K.W.-ului și-a dispersat forțele, ceea ce a avut drept urmare slăbirea ambelor grupări de lovire. În felul acesta, pericolul ce se schița dinaintea declanșării operațiunii *Blau-Braunschweig* al scăderii capacității ofensive a *Wehrmachtului* pe măsura cuprinderii unor spații tot mai largi a devenit, o dată cu emiterea „directivei” din 23 iulie 1942, un fapt împlinit, de pe urma căruia va beneficia Armata Roșie în cursul contraofensivei din noiembrie 1942.

Ofensiva încununată de succes a Armatei Roșii din 1941-1942 a întărit moralul poporului rus, credința sa în victoria finală asupra cotropitorilor fasciști. În același timp, în ciuda condițiilor grele, determinate de război și de pierderea bogatelor regiuni din vestul țării, poporul sovietic a repurtat mari izbânzi în domeniul consolidării economiei militare pentru a o face capabilă să asigure toate necesitățile frontului. Realizările obținute pe teatrele de operațiuni sau în spatele frontului au fost apreciate în mod realist de Înaltul Comandament sovietic și de Marele Stat Major General (*Stavka*), care au avut în vedere că Reichul nazist nu-și epuizase puterea ofensivă, că, după încetarea atacului Armatei Roșii în primăvara anului 1942, *Wehrmachtul* era capabil, cum s-a și întâmplat, să recapete inițiativa în Răsărit. Înaintea declanșării marii ofensive germane din 28 iunie 1942, conducerea militară sovietică a păstrat mult timp convingerea că inamicul va relua atacul principal pe direcția Moscova, aceasta

⁶² *Ibidem*, p. 159-160.

cu toate că serviciul de spionaj al Armatei Roșii avertizase constant că Hitler avea de gând să se îndrepte spre Caucaz. Așa, de exemplu, încă la 17 martie 1942, adică înainte de elaborarea „directivei” nr. 41 a lui Hitler, șeful rețelei sovietice din Elveția a transmis „Centrului”: „... O.K.W. consideră că atacul prevăzut în direcția Caucaz pe linia Donului *va fi decisiv* (subl. ns.)”. Iar la sfârșitul lunii martie 1942, același informa Moscova că, potrivit unei surse demne de toată încrederea de la O.K.W. (generalul Hamann), *Wehrmachtul* va dezlănțui ofensiva înspre Caucaz, probabil, între 31 mai și 7 iunie 1942, pentru a suplini cât mai curând posibil penuria de petrol a Reichului nazist. Faptul că Înaltul Comandament sovietic și *Stavka* au continuat să aștepte producerea atacului decisiv al *Wehrmachtului* în centrul frontului sovieto-german, pe direcția Moscova, nu a fost lipsit de grele consecințe: la vest de capitala U.R.S.S. s-au concentrat importante forțe ale Armatei Roșii, lăsându-se descoperit sectorul Sud, ceea ce explică – după cum a consemnat, după război, mareșalul Jukov – succesele teritoriale ale armatelor fasciste din iunie-iulie 1942 în regiunea marelui cot al Donului.

După 28 iunie 1942, când așteptata ofensivă germană s-a declanșat în sud, conducerea militară sovietică a adoptat neîntârziat toate măsurile menite să facă față inițial situației și apoi să permită Armatei Roșii să treacă la contraatac. Din unitățile aflate între Don și Volga, precum și din armatele de rezervă trimise către zona respectivă, s-au constituit – la 7 și, respectiv, 12 iulie 1942 – Frontul Voronej și Frontul Stalingrad, care ulterior, la 5 august 1942, s-a divizat în Frontul de Sud-Est și Frontul Stalingrad. Cu mari eforturi, trupele fronturilor menționate au reușit să dejoace planurile *Wehrmachtului* care tindeau, după cum s-a specificat, la angajarea unei bătălii hotărâtoare sau la realizarea unor mari încercuiri. Tactica aplicată de armatele sovietice nu a putut stăvili avansul fasciștilor pe spații întinse, dar s-a dovedit eficace în alte privințe și îndeosebi: a. nu a permis fasciștilor împlinirea prevederilor din „directiva” nr. 41 referitoare la nimicirea definitivă a forțelor armate sovietice; b. a stânjenit ritmul ofensivei germane în zona marelui cot al Donului, ceea ce a permis eșaloanelor din spate să organizeze apărarea la vest de Stalingrad ce s-a dovedit în final de mare însemnătate pentru salvarea orașului-erou.

Încetinind, dar neputând să bareze definitiv înaintarea armatelor germane, forțele sovietice au apărut cu înverșunare ultimele poziții din interiorul marelui cot al Donului. La 17 iulie 1942, Armata 6 germană atinge râul Cir, un afluent al Donului, cu care prilej intră pentru prima dată în luptă cu unitățile sovietice aparținând Frontului Stalingrad, creat în urmă cu numai cinci zile. Cu acest episod a început istorica bătălie a Stalingradului.

Despre faptul că Stalingradul a figurat pentru început printre obiectivele secundare ale campaniei din Sud-Est am vorbit și nu dorim să mai insistăm. Din cele arătate, se desprinde că, pentru *Wehrmacht*, momentul în care marele oraș industrial de pe Volga a devenit o țintă de egală importanță cu Caucazul s-a

consumat la 23 iulie 1942, o dată cu emiterea „directivei” nr. 45 a O.K.W. Cum s-a ajuns la această situație? Fără tăgadă, evoluția operațiunilor militare după 28 iunie 1942 a impus înainte de orice modificarea planului expus în „directiva” nr. 41, în sensul că atacul german în Caucaz nu se putea desfășura în bune condiții cât timp ar fi persistat o amenințare în flancul stâng în regiunea dintre marele cot al Donului și Stalingrad.

Zona operațiilor, după o hartă a
Statului Major General al Armatei Roșii (1937)

De altfel, un paragraf din primul capitol al „directivei” nr. 45 dovedește că Hitler era neliniștit de posibilele acțiuni ale Armatei Roșii aflate în zona Stalingrad: „Concentrarea unei alte grupe (în fond era vorba de crearea unor noi fronturi – nota ns.) de forțe inamice în sectorul din jurul Stalingradului, pe care

inamicul pare hotărât să-l apere cu energie, este în curs”⁶³. Lichidarea rezistenței sovietice din acest sector apărea, în continuare, logică pentru asigurarea succesului *Wehrmachtului* pe direcția Caucaz. În afară de considerentul expus, Hitler nu a pierdut din vedere că ocuparea orașului purtând numele șefului statului sovietic avea să fie de mare însemnătate psihologică pentru desfășurarea ostilităților și totodată el s-a gândit în modul cel mai serios la faptul că, odată ieșit la Stalingrad, *Wehrmachtul* ar putea înainta spre Saratov și Kuibîșev, pentru a învâli Moscova dinspre Est, în octombrie-noiembrie 1942!

Trupele române angajate în zona Stalingradului

Dacă acestea au fost argumentele lui Hitler pentru angrenarea *Wehrmachtului* în bătălia Stalingradului, pentru statul sovietic apărarea orașului s-a impus cu deosebită acuitate sub multiple raporturi (strategic, economic, moral etc.) De asemenea, nu trebuie ignorat nici faptul că Înaltul Comandament sovietic, avertizat de către serviciile sale de informații asupra intențiilor Reichului în sudul U.R.S.S., a conceput Stalingradul asemenea unei pungi în care să se „macine” unitățile de elită din Est ale *Wehrmachtului*. Că așa au putut sta lucrurile, o deducem din aceea că încă de la sfârșitul anului 1941 cele mai active rețele de spionaj ale Armatei Roșii au alarmat „Centrul” din Moscova în sensul că, pentru 1942, ofensiva principală a Germaniei se va desfășura în sectorul sudic al frontului, pe direcția Caucaz. În istoriografia mondială a conflagrației dintre 1939 și 1945 se apreciază că una dintre aceste înștiințări – parvenită „Centrului” din partea rețelei *Rote Kapelle*, la 12 noiembrie 1941 – a fost hotărâtoare pentru cursul evenimentelor:

„De la Kent. Sursă: Choro. Planul III, cu obiectivul Caucaz, prevăzut inițial pentru noiembrie (1941 – n.ns.), este amânat pentru primăvara 1942: regrouparea și dispunerea unităților trebuie terminate la 1 mai [1942]. Prima linie de desfășurare a ofensivei asupra Caucazului: Lozovaia-Balakleia –

⁶³ *Ibidem*, p. 157.

Belgorod-Krasnograd. Marele Cartier General este la Harkov. Urmează detalii”.

Acest mesaj, corelat cu multe alte informații primite până în ajunul atacului german din 28 iunie 1942, a putut permite *Stavkăi* sovietice să elaboreze în detaliu planul unei veritabile întâlniri între Armata Roșie și *Wehrmacht* – de genul celei așteptate de americani la Midway în iunie 1942 – în zona Stalingradului!

Pentru ambele tabere care s-au înfruntat la Stalingrad – sovietică și cea germană – bătălia a avut două perioade distincte.

Astfel, pentru sovietici *prima perioadă* a corespuns luptei de apărare a orașului-erou (17 iulie – 18 noiembrie 1942), iar cea de-a *doua perioadă* – contraofensivei și zdrobirii trupelor inamice încercuite în zonă (19 noiembrie 1942 – 2 februarie 1943).

Pentru *Wehrmacht*, se înțelege, prima perioadă a coincis ofensivei lor spre Volga, iar cea din urmă – încercuirii și pierderii unor unități de elită, în frunte cu Armata 6 terestră. Fiecare dintre perioadele menționate a cuprins mai multe etape, stabilite în funcție de principalele evenimente militare intervenite pe parcurs. După mareșalul A. I. Eremenko, care a comandat în tot timpul mării încleștări principalele forțe sovietice de la Stalingrad, între 17 iulie și 18 noiembrie 1942 s-au distins următoarele etape principale:

1. 17 iulie – 7 august 1942, când luptele hotărâtoare s-au dat la cotul Donului, departe de Stalingrad;

2. 8-18 august 1942, când operațiunile s-au desfășurat în zona apărării exterioare a orașului;

3. 19 august – 4 septembrie 1942 a consemnat deplasarea luptelor către zona de apărare mijlocie a Stalingradului și ieșirea fasciștilor la Volga;

4. Între 4 și 12 septembrie 1942 trupele sovietice și germane s-au înfruntat chiar pe linia de centură a Stalingradului;

5. În sfârșit, etapa de la 13 septembrie la 18 noiembrie 1942, care a coincis cu luptele purtate în însăși inima Stalingradului.

La sfârșitul lui iulie și în august 1942, atacul trupelor germane s-a desfășurat într-un ritm încă susținut, după aceea înaintarea fasciștilor nereușind să depășească 1 km, mai multe sute de metri și, mai apoi, câteva zeci de metri pe zi. În acest timp, trupele Armatei 6 terestre au reușit să forțeze Donul în sectorul marelui cot (aproximativ 60 km vest de Stalingrad) și să continue atacul spre est, silind Armata 82 sovietică, din cadrul Frontului de Sud-Est, să se retragă. De la 30 iulie 1942, *O.K.W.* a cedat grupării generalului von Weichs și Armata 4 T, comandată de generalul Hoth, care a început să înainteze spre Stalingrad dinspre sud-vest, în zona Armatei 64 sovietice depinzând de frontul comandat de Eremenko. Cele două mari unități destinate de Hitler să captureze orașul – Armata 6 și Armata 4 T – nu vor face joncțiunea decât la 2 septembrie 1942, la 10 km sud de obiectivul vizat. În acest răstimp, Armata 6 primise, la 19 august

1942, ora 18,45, ordinul lui Paulus de a cuceri orașul de pe Volga: trupele fasciste s-au pus în mișcare la 23 august 1942, reușind (Corpul de armată XIV T) în aceeași zi să atingă Volga la nord de Stalingrad, în punctul Rînok. Concomitent, Flota 4 aeriană germană (comandată de von Richtofen), afectată Grupării Armate „B”, a întreprins primul raid aerian masiv asupra dispozitivului de apărare sovietic. Cu mari eforturi, Armata 6 progresează spre Volga, angajând de la începutul lui septembrie 1942, împreună cu unități ale Armatei 4 T, lupta pe linia centurii de apărare imediată a Stalingradului.

... Spre Stalingrad

Pentru cunoașterea desfășurării ostilităților în stadiul relatat, însemnările unor martori de văză ai bătăliei prezintă un interes aparte. Unul dintre cei mai autorizați dintre ei, Mareșalul Friedrich Paulus, a apreciat în *notele* sale, apărute postum, că atacul *Wehrmachtului* spre Volga a constituit o mare eroare și că a purtat de la început în sine germenii unui răsunător insucces, dat fiind că Înalțul Comandament hitlerist:

- nu s-a preocupat de întărirea flancului stâng al grupării de armate „B”;
- nu a apreciat la justa valoare resursele Armatei Roșii, presupunând că retragerile din iulie 1942 nu au fost sistematice, ci un semnal de epuizare apropiată;
- Hitler și O.K.W.-ul au încredințat *Wehrmachtului* atingerea unor obiective de bază – Stalingrad și Caucaz – situate la o distanță prea mare unul de altul.

Un alt document esențial, *Jurnalul de campanie* al comandantului Flotei 4 aeriene germane, von Richtofen, atestă că problemele nevralgice ale marșului

spre Stalingrad l-au preocupat pe Paulus nu numai după război, în calitatea-i de memorialist sau comentator, ci și în cursul bătăliei. Astfel, la 20 și 25 august 1942 sau la 2 septembrie 1942 Paulus și-a exprimat neliniștea în legătură cu situația flancurilor (în special cel din stânga) și nemulțumirea față de succesele tot mai „rare” ale Armatei 6. Existau, așadar, suficiente și reale motive care să-l indispuină pe comandantul Armatei 6 și, la 27 august 1942, von Richtofen a reținut în jurnalul său: „Moralul lui Paulus este vădit rău...” După terminarea conflagrației mondiale dintre 1939 și 1945, mulți foști generali naziști au criticat vehement decizia O.K.W.-ului de-a fi angajat *Wehrmachtul* în 1942 într-o ofensivă de mari proporții și cu obiective distanțate. Generalul Heinz Guderian, fost șef al Marelui Stat Major al trupelor terestre în 1944-1945, și-a exprimat, surprinderea pentru declanșarea unei operațiuni pe direcții „incomprehensibile” din punct de vedere militar, iar feldmareșalul Erich von Manstein, participant nemijlocit la evenimentele perioadei finale a bătăliei de pe Volga, a opinat că eșecul trupelor fasciste a fost inevitabil în condițiile în care armatele 6 și 4 T s-au depărtat prea mult de bazele lor de aprovizionare, flancurile mării unități a lui Paulus nu erau asigurate, iar în conducerea aripei drepte a *Wehrmachtului* în Est a survenit, după îndepărtarea lui von Bock, o adevărată „debandadă”.

După ce la 23 august 1942 Corpul de Armată XIV T a atins Volga în dreptul localității Rînok, întrerupând legăturile flancului drept al Armatei 62 sovietice cu frontul lui Eremenko, la 2 septembrie 1942 s-a produs ieșirea Corpului de Armată XLVIII T (din cadrul Armatei lui Hoth) la sud de Stalingrad, în zona Krasnoarmeisk. De această dată a avut de suferit Armata 64 sovietică, izolată fiind de Frontul de Sud-Est. În felul acesta, hitleriștii au cuprins la Stalingrad două armate sovietice, dintre care una (Armata 62 – comandată cu începere de la 12 septembrie 1942 de generalul V. I. Ciuikov) avea să apere partea de nord – și cea mai importantă – a orașului, iar cealaltă (Armata 64 comandată de generalul M. S. Șumilov) trebuia să dețină sectorul din sud. Marile unități ale lui Ciuikov și Șumilov au fost asaltate de naziști numai dinspre nord, apus și sud, la răsărit de Stalingrad, adică peste Volga, ele continuând permanent să păstreze legătura – ce s-a dovedit vitală pentru apărătorii orașului-erou – cu grosul Frontului lui Eremenko. La 12 septembrie 1942, în chiar ajunul primei ofensive hitleriste în interiorul Stalingradului, sectorul apărat de Armatele 62 și 64 sovietice semăna cu o platformă asediată din trei părți de inamic, cea de-a patra latură – de est – fiind liberă și confundându-se cu malul drept al Volgăi; lungimea acestei platforme era de 60 km, iar lățimea ei diferea între 10 km și câteva sute de metri.

Potrivit ordinului lui Hitler din 12 septembrie 1942, în dimineața zilei următoare trupele fasciste din componența Armatelor 6 și 4 T au începui asediul Stalingradului. Generalul Paulus a constituit două grupări de izbire, dintre care una (diviziile 295, 76 și 71 infanterie) a atacat pozițiile centrale ale Armatei 62 pe direcția curganului lui Mamai – înălțimea predominantă a localității, iar

cealaltă (diviziile 24 și 14 tancuri, 94 infanterie și 29 moto) a lovit în flancul stâng al lui Ciuikov, tinzând spre Volga în zona gara nr. 2 – Kuporosnoe. După cum se vede, fasciștii urmăreau în primul rând să intre în posesia părții de nord a Stalingradului (apărată de Armata 62), în care se aflau și cele mai importante obiective: cele două gări, debarcaderul, cartierele muncitorești și, mai cu seamă, marile întreprinderi industriale: „Krasnîi Oktiabr”, „Barrikadî” și Uzina de tractoare.

Ofensiva dezlănțuită de naziști la 13 septembrie s-a prelungit, de fapt, până la 18 noiembrie 1942. De la început s-au purtat lupte extrem de înverșunate și care s-au remarcat printr-o caracteristică ce s-a păstrat până la sfârșitul asediului: ciocnirile s-au dat pentru fiecare cartier, stradă și casă sau fabrică, iar în fiecare clădire pentru fiecare încăpere. Totodată s-a relevat pregătirea superioară a unităților sovietice pentru luptele de stradă, domeniu în care armatele naziste nu aveau experiența necesară și care numai parțial a fost suplinită de superioritatea lor numerică și tehnică. Trebuie reținut, de asemenea, că în cursul bătăliei un mare rol l-a jucat factorul psihologic; pentru mulți dintre soldații germani prezența lor la câteva mii de km depărtare de Reich nu constituia defel un imbold în luptă, în vreme ce pentru ostașii sovietici apărarea Stalingradului semnifica salvarea țării, a căminelor și familiilor lor.

În aceste condiții, dată fiind amploarea și însemnătatea cu totul excepțională a bătăliei de pe Volga pentru determinarea cursului întregului război sovieto-german, se înțelege că în timpul asediului Stalingradului fiecare acțiune a celor două părți combatante și fiecare zi au prezentat o importanță deosebită. Nefiind posibil să îmbrățișăm, în acest cadru, toate momentele marii încheștări vom insista asupra câtorva dintre ele.

După asediarea Armatelor lui Ciuikov și Șumilov, se consideră că 14 septembrie 1942 a reprezentat prima dintre „cele mai grele zile” pentru apărarea Stalingradului. La acea dată, șapte divizii germane, 500 de tancuri și mai multe sute de avioane – ne încredințează mareșalul Eremenko – au întreprins cea dintâi acțiune de proporții menită să arunce Armata 62 în Volga. Tentativa nu a fost încununată cu succes, ea soldându-se, către sfârșitul zilei respective, cu ocuparea curganului lui Mamai, a gării nr. 1 (centrale) și atingerea Volgăi în raionul Kuporosnoe. Drept urmare a acestei ultime reușite a trupelor fasciste, Armata 62, după ce la 23 august pierduse legătura în flancul drept al frontului lui Eremenko, s-a văzut izolată și în flancul stâng de Armata 64, care a rămas să apere partea de sud a Stalingradului. În zilele ce au urmat până la sfârșitul asediului, principalele lupte se vor desfășura în sectorul deținut de Armata 62 care, după cum s-a arătat, fiind mult mai important, a fost și cel mai strașnic apărat de sovietici.

Izolarea Armatei 62 și pierderile suferite la 13-14 septembrie au pus trupele lui Ciuikov într-o situație foarte dificilă. Pe deasupra, aprovizionarea peste Volga se făcea în condiții extrem de grele, dat fiind că traficul peste

marele fluviu era supus unui bombardament aproape neîntrerupt al aviației și artileriei *Wehrmachtului*. Cu toate acestea, în noaptea de 14-15 septembrie, Eremenko a reușit să trimită peste Volga divizia 13 de gardă, comandată de general-maior A. I. Rodimțev, care la 15 septembrie a intrat în luptă cu toate regimentele, reluând curganul lui Mamai. În aceeași zi, lupte grele s-au dat pentru stăpânirea gării nr. 1 care a trecut de 13 ori de la o tabără la alta. În ultima decadă a lunii septembrie, Armata 62 primește noi rezerve din răsărit: două divizii și o brigadă de pușcași, plus o brigadă de tancuri. Cu aceste forțe proaspete, Ciuikov a întreprins adesea contraatacuri ori a reținut pe inamicul nerăbdător să iasă la Volga. În unele zile, trupele sovietice au respins până la 12 asalturi ale fasciștilor, care – în ciuda pierderilor suferite – continuau să atace. Cu mari sacrificii, unități ale Armatei 6 germane ajung, la 27 septembrie, să reocupe curganul lui Mamai și să lărgească breșa dintre Armatele 62 și 64 din zona Kuporosnoe. În ultimele zile ale lunii septembrie, centrul bătăliei se fixează în raionul uzinelor stalingrădene, pentru care în octombrie 1942 se vor da cele mai crâncene lupte din tot timpul asediului.

Cucerind la 4 octombrie cartierele de locuințe muncitorești din zona marilor uzine, hitleriștii, după intense pregătiri, dezlănțuie la 14 octombrie 1942 o nouă ofensivă în scopul cuceririi fabricii de tractoare „Dzerjinski”. Pentru atingerea obiectivului fixat, Paulus a trimis în luptă opt divizii de infanterie și importante unități de tancuri și aviație. Armata 62, întărită între timp cu noi divizii aduse de pe malul stâng al Volgăi, a rezistat cu foarte mare greutate presiunii *Wehrmachtului*. Încleștarea a atins în acele momente intensitatea maximă, astfel că toți martorii și istoricii bătăliei cad de acord în privința faptului că 14 octombrie 1942 a fost „ziua cea mai grea” din tot timpul asediului Stalingradului. Mareșalul Ciuikov, comandantul eroicei Armate 62, care pentru acțiunile sale a intrat în legendă, a relevat după terminarea războiului că puțin a lipsit ca trupele sovietice să nu fie atunci aruncate în Volga, nemții fiind „aproape de victorie” la Stalingrad. Iar în ceea ce privește faptul că ostașii sovietici au rezistat la 14 octombrie și în următoarele cinci zile, fostul comandant al Armatei 62 afirmă că de fapt atunci s-a produs marea cotitură în desfășurarea bătăliei de pe Volga. Această apreciere pornește de la considerentul că, într-adevăr, căderea Stalingradului ar fi provocat, pentru fiecare dintre taberele implicate în conflict, un alt curs decât cel cunoscut al evenimentelor militare.

La 14 octombrie, în luptele pentru apărarea uzinei „Dzerjinski” s-au distins trupele aparținând diviziilor 37 de gardă (comandant: general-maior V. G. Joludev), 95, 112 și 308 infanterie (comandate, respectiv, de coloneii V. A. Gorișnîi, I. E. Ermolkin și L. N. Guertiev) și brigăzii 84 tancuri (comandant colonel D. N. Belîi), sprijinite de muncitorii întreprinderii. Deși au atacat cu forțe numeroase, hitleriștii nu au izbutit să cucerească uzina decât în seara zilei de 15 octombrie, când au atins și Volga în sectorul respectiv. În consecință,

pentru prima dată în timpul asediului Stalingradului o parte din trupele lui Ciuikov a fost despărțită de grosul Armatei 62: unitatea comandată de colonelul S. F. Gorohov, care va rezista în sectorul Rînok-Spartanovka, de la nord de uzina de tractoare, până la încheierea bătăliei de pe Volga.

În acest timp, ciocnirile înverșunate din zona uzinei „Dzerjinski” s-au extins în tot restul orașului. Germanii se străduiesc îndeosebi să lichideze gruparea lui Gorohov și să cucerească uzinele „Barrikadî” și „Krasnîi Oktiabr”. La 23-24 octombrie, unități ale Armatei 6 germane pătrund în perimetrele celor două întreprinderi, care însă n-au putut fi integral ocupate, luptele în această zonă prelungindu-se până la sfârșitul asediului.

Totodată, generalul Paulus, eșuând în încercarea de-a arunca în Volga pe Ciuikov, a hotărât să nimicească Armata 62, inițiind un atac de învăluire declanșat din sectorul uzinei de tractoare spre sud, de-a lungul malului drept al fluviului. Situația Armatei 62 se afla iarăși într-un punct limită și, pentru slăbirea presiunii exercitate de Paulus în Stalingrad, *Stavka* a decis să treacă la ofensivă în unele sectoare învecinate. Așa se face că la 19 octombrie Frontul Don a izbit flancul stâng al grupării armatei „B”, iar între 26 octombrie și 1 noiembrie 1942, Armata 64, care până atunci și după aceea a deținut în mod ferm extremitatea sudică a Stalingradului, a atacat în raionul Kuporosnoe – Zelionaia Poliana. Ambele acțiuni ofensive s-au dovedit salvatoare pentru Armata 62, care a făcut – ca urmare – mai ușor față presiunii hitleriste. Din momentul în care Armata 62 nu a putut fi nimicită nici în cursul acțiunilor hitleriștilor din ultima parte a lunii octombrie 1942, a devenit evident – atât pentru asediatori, cât și mai ales pentru asediați că puterea ofensivă a *Wehrmachtului* slăbise într-o manieră ce prevestea că succesul scontat de naziști la Stalingrad nu mai era posibil.

În vreme ce Gruparea Armată „B” era angajată cu toate forțele în ofensiva pentru capturarea Stalingradului, Gruparea Armată „A” acționa către granița de sud a U.R.S.S. După ce la 23 iulie 1942 forțele lui von List au ocupat Rostovul, peste două zile au declanșat operațiunea pentru atingerea celui de-al doilea obiectiv major vizat de „directiva” nr. 45 – Caucazul. Trupele sovietice ce apărau această zonă, reunite în Frontul Caucazului de Nord (comandant: mareșalul S. M. Budionîi), nu au putut rezista *Wehrmachtului*, care a ocupat succesiv: Salsk (1 august), Stavropol (5 august), Maikop (16 august), pentru ca la sfârșitul lunii octombrie 1942 să se apropie de Tuapse. A fost ultimul succes însemnat al armatelor germane în cursul tentativei lor de a pune stăpânire pe zona petroliferă Groznîi – Baku. Apoi, *Wehrmachtul* a trecut în apărare, situația sa în regiunea Caucazului depinzând în foarte mare măsură de evoluția operațiunilor de pe Volga, unde se decidea indiscutabil și soarta Grupării Armate „A” – a cărei comandă și-o asumase între timp Hitler personal, după destituirea lui von List, în septembrie 1942 – amenințată, în caz de eșec al

Grupării Armate „B” și de contraatac al Armatei Roșii la Stalingrad, cu pierderea coridorului de retragere din zona Donului.

În octombrie-noiembrie 1942, devenise cât se poate de clar – pentru ambele tabere – că de rezultatul bătăliei de pe Volga avea să depindă evoluția în continuare a războiului. În această situație, se înțelegeau eforturile O.K.W.-ului de a-și apropia victoria la Stalingrad. În numeroase rânduri, Hitler în persoană a subliniat – după cum reiese din *Jurnalul de operații* al O.K.W.-ului – necesitatea capturării grabnice a Stalingradului: în acest sens, Führerul s-a pronunțat, de exemplu, la 2 și 10 octombrie 1942, pentru ca apoi să stabilească un nou termen pentru sfârșitul asediului – 20 octombrie 1942, înlocuit, bineînțeles, la 26 octombrie cu un altul mai depărtat: 11 noiembrie 1942! Concomitent, Hitler a făcut și mai multe declarații publice – la 30 septembrie și, îndeosebi, la 8 noiembrie 1942 – cu care prilej și-a exprimat convingerea că *Wehrmachtul* va triumfa pe Volga. În același context el a emis, la 17 noiembrie 1942, un ordin care cerea trupelor incluse în Gruparea Armată a lui von Weichs să se străduie „mai mult” să termine asediul Stalingradului.

Negreșit, dorința lui Hitler era una, iar realitatea de pe Frontul de la Stalingrad – alta. Nereușind nici în cursul lunii octombrie să lichideze rezistența trupelor sovietice din oraș, la 11 noiembrie 1942 *Wehrmachtul* a inițiat o nouă ofensivă puternică, urmărind de această dată să „curețe” întreg spațiul de la vest de Volga. Însă pe cât au fost de mari ambițiile trupelor germane, pe atât de ne semnificative s-au dovedit realizările. Cea mai importantă dintre ele – ieșirea la Volga, la sud de uzinele „Barrikadî”, despărțind astfel divizia 138 infanterie a colonelului I. I. Liudnikov de grosul Armatei 62 – a consemnat și ultimul succes obținut de naziști în timpul asedierii Stalingradului. La 19 noiembrie 1942 va debuta contraofensiva Armatei Roșii, care va influența esențial nu doar cursul operațiunilor de pe Volga, ci și evoluția războiului sovieto-german, iar prin consecințe și întreaga conflagrație dintre 1939 și 1945.

Un fapt ce merită numai decît să rețină atenția cititorului este acela că *Stavka* s-a preocupat de pregătirea și înfăptuirea unei contralovituri la Stalingrad într-un moment cînd bătălia de pe Volga decurgea cu totul defavorabil pentru sovietici. Mărturie în această privință stau însemnările mareșalilor Jukov, Vasilevski și Eremenko, care atestă că încă în august 1942 comandanții unor fronturi din zona Stalingrad au prezentat sugestii pentru întreprinderea unor contraatacuri ale trupelor lor. *Stavka* le-a luat în considerație, dar abia în septembrie 1942, atunci cînd pentru sovietici a devenit evident – ne asigură mareșalul Vasilevski – că Hitler ratase atingerea țelurilor stabilite pentru Gruparea de Armate „B”, Înaltul Comandament sovietic a îmbrățișat fără rezerve ideea unei contraofensive pe Volga. Astfel, la începutul lunii septembrie, Vasilevski și Jukov, respectiv șeful Marelui Stat Major și locțiitorul

comandantului suprem al U.R.S.S., au inspectat trupele din zona Stalingrad, iar la 12 septembrie au fost primiți de Stalin, care i-a însărcinat să studieze problema lichidării pericolului german pe Volga. A doua zi, Jukov și Vasilevski au elaborat planul unei contraofensive sovietice, la nord și sud de orașul-erou (operațiunea *Uranus*), pe care seara l-au și expus comandantului suprem al statului sovietic. Cu adoptarea acestui plan, îmbunătățit ulterior, se poate considera că au debutat preparativele concrete ale Armatei Roșii în vederea contraofensivei declanșate la 19 noiembrie 1942.

Din primul moment, *Stavka* a apreciat în mod realist ca fiind esențială pentru succesul operațiunii plănuită asigurarea corespunzătoare a mijloacelor tehnico-materiale ale Armatei Roșii. În acest cadru, sovieticii s-au îngrijit în mod special de aducerea la Stalingrad a unui număr suficient de unități motorizate sau de tancuri, capabile să rupă, în prima fază, liniile de apărare ale Grupării Armate „B”, iar apoi să prindă în clește forțele fasciste. Cu acest scop, până la 19 noiembrie 1942 au fost reunite pentru operațiunea *Uranus* patru corpuri de armată de tancuri, 3 corpuri de armată motorizate, 14 brigăzi și regimente de tancuri, adică aproximativ 900 de tancuri, ceea ce reprezenta 60 la sută din totalul disponibil atunci în Armata Roșie. Nu au fost neglijate, natural, sectoarele artileriei și aviației, asigurate respectiv cu 230 de regimente (sau 13 500 tunuri și aruncătoare) și 25 de divizii (sau peste 1 100 avioane). O mare atenție s-a acordat și mobilizării resurselor umane, reușindu-se să se adune zece armate. S-a reușit, astfel, ca în ajunul contraofensivei sovietice din 19 noiembrie 1942 raportul forțelor concentrate în zona Stalingrad să fie – după cum arată istoricul sovietic Samsonov – cel următor:

a. Trupele sovietice: 11 armate (sau 1 000 500 oameni), 13 541 tunuri și aruncătoare, 894 tancuri și 1 115 avioane.

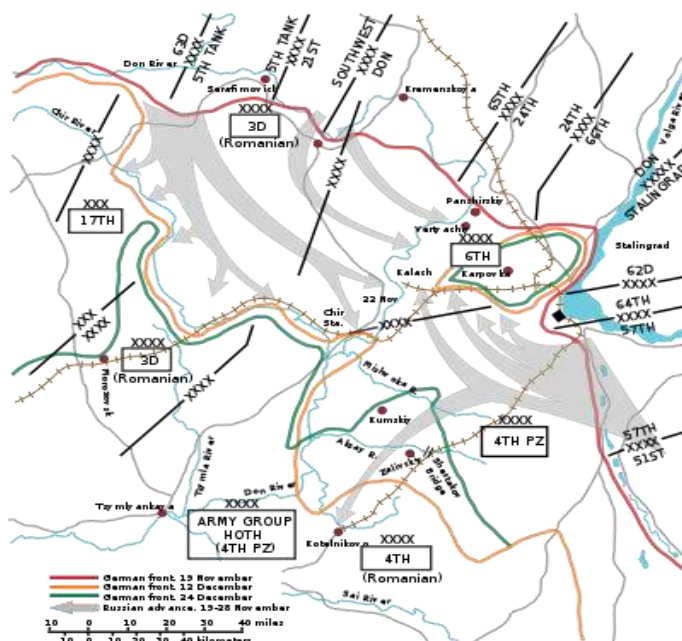
b. Trupele germane și aliate: 50 divizii (sau 1 011 500 oameni), 10 290 tunuri și mortiere, 675 tancuri și 1 215 avioane.

Se desprinde că raportul de forțe era sensibil egal în privința numărului de oameni, iar la capitelele tancuri și artilerie era cu 1,3: 1 favorabil sovieticilor, în vreme ce aviația înclina cu 1,1:1 în folosul trupelor fasciste. Aceasta era situația generală, căci pe direcția loviturilor principale sovieticii au reușit să-și asigure o superioritate evidentă. În această privință este interesant de consemnat că în sectorul uneia dintre principalele grupări de izbire (Armata 21 sovietică), raportul de forțe era favorabil trupelor sovietice: cu 3:1 în oameni și 4,6:1 în artilerie.

Netăgăduit, succesul operațiunii *Uranus* avea să depindă într-un grad înalt și de surprinderea adversarului. În acest scop, sovieticii au acordat o atenție specială păstrării secretului contraofensivei proiectate și mascării marilor concentrări de trupe.

În vederea contraofensivei, Comandamentul sovietic a procedat la regrouparea corespunzătoare a forțelor din zona Stalingrad. În acest scop, la 28

septembrie 1942, Frontul Stalingrad a fost transformat în Frontul Don (comandant: K. K. Rokossovski), iar Frontul de Sud-Est a devenit Frontul Stalingrad (comandant: A. I. Eremenko). În fine, la 28 octombrie 1942 s-a constituit un nou front – Frontul de Sud-Vest (comandant: N. F. Vatutin) – care avea o menire specială în cadrul operațiunii *Uranus*.

19-20 noiembrie 1942 – Operațiunea *Uranus*, contraofensiva Armatei Roșii în Sud-Est

Fiecăruia dintre cele trei fronturi participante la contraofensivă i s-au stabilit sarcini precise în planul operațiunii. Astfel, Frontul de Sud-Vest, dispus între localitățile Verhnei, Mamon-Kletskaia, urma să izbească cu forțele în subordine (respectiv armatele 1 Gardă, 5 Tancuri și 21 Infanterie) din direcția nord spre sud și sud-est spre Kalaci, pe Don, unde trebuia să întâlnească, pentru a prinde în clește principalele trupe fasciste ale grupării lui von Weichs, unitățile Frontului Stalingrad (în compunere: armatele 62, 64, 57, 51 și 28), ce avea să pornească de la sud de orașul asediat și să înainteze către nord-vest. În același timp, trupele Frontului Don (Armatele 65, 24 și 66), dispuse între Kletskaia și Erzovka, pe Volga, aveau să acționeze pe două direcții spre sud și sud-est cu scopul de a reține armatele hitleriste de pe flancul nordic al grupării ce tindea spre Volga.

În prima decadă a lunii noiembrie 1942, preparativele Armatei Roșii erau în mare măsură încheiate. Deplasările delegaților *Stavkăi*, Jukov și Vasilevski, în zonele viitoarelor teatre ale operațiunii au permis să se conchidă că studierea dispozițiilor planului *Uranus*, concentrările de trupe etc. se desfășurau bine. În consecință, Jukov și Vasilevski propun la 13 noiembrie 1942, în cursul unei audiențe la Stalin, declanșarea contraofensivei Fronturilor de Sud-Vest și Stalingrad peste șase și, respectiv, șapte zile.

Stalingrad – bătălia în inima orașului

În primii ani după terminarea celui de-al doilea război mondial, unul dintre aspectele cele mai controversate ale bătăliei Stalingradului l-a reprezentat stabilirea gradului în care operațiunea *Uranus* a surprins trupele fasciste și *O.K.W.*-ul. Unii autori au susținut că declanșarea contraofensivei Armatei Roșii ar fi fost neașteptată pentru *Wehrmacht* și celelalte trupe ale statelor satelite. În prezent însă este bine stabilit că nemții au prins de veste despre preparativele sovieticilor în vederea începerii operațiunii *Uranus*. Astfel, serviciul de spionaj al armatei terestre germane din răsărit (*F.H.O.*) comandat între anii 1942 și 1945 de către colonelul (apoi generalul) Reinhard Gehlen, a descoperit la timp intențiile forțelor sovietice de contraatac în zona Stalingradului. În octombrie 1942, dar mai cu seamă la 6 și 13 noiembrie 1942, serviciul lui Gehlen a prevăzut producerea iminentă a ofensivei sovietice și, totodată, a indicat sectoarele vizate de inamic. Generalul Zeitzler, șeful Marelui Stat Major al *O.K.H.* cu începere din 24 septembrie 1942, a confirmat după război că în lunile octombrie-noiembrie 1942 a primit nenumărate informații neliniștitoare în

sensul că „inamicul (sovieticii – nota ns.) pregătea o gigantică ofensivă”⁶⁴. Toate aceste știri au ajuns, bineînțeles, și la cunoștința O.K.W.-ului și a lui Adolf Hitler, care însă n-au putut fi convinși de iminența pericolului ce plana asupra Grupării Armate comandată de von Weichs.

Operațiunea *Uranus* a Armatei Roșii a început în conformitate cu orarul stabilit. În dimineața zilei de 19 noiembrie 1942, trupele Frontului de Sud-Vest aflate la o distanță mai mare de Kalaci, locul prevăzut pentru realizarea joncțiunii cu forțele sovietice venind de la sud de Stalingrad, s-au pus în mișcare, după un intens și prelungit foc de artilerie, cu avangărzi constituite din puternice unități de tancuri. A doua zi, după o pregătire de artilerie de 60 minute, armatele 51, 57 și 64 din componența Frontului Stalingrad au trecut și ele la contraatac, între orele 11 și 13. În ciuda tuturor eforturilor depuse și a ordinelor ferme ale Führerului de a se stăvili înaintarea Armatei Roșii, forțele comandate de von Weichs nu au putut face față situației, astfel că la 23 noiembrie 1942, orele 16, unitățile Frontului de Sud-Vest și ale Frontului Stalingrad, respectiv Corpul de Armată 4 blindat (comandant: generalul Kravcenko) și Corpul de Armată 4 mecanizat (comandant: generalul Volski), s-au întâlnit în localitatea Sovietski, la sud-est de Kalaci. În felul acesta, după numai cinci zile de acțiuni neîntrerupte, Armata Roșie a închis cercul în jurul forțelor inamice concentrate în zona Stalingrad, reușind să cuprindă în interior grosul a cinci armate ale Axei, dintre care două germane: Armatele 6 și 4 T. Aceasta înseamnă că în cleștele de la Stalingrad Gruparea de Armate a lui von Weichs a lăsat 330 000 de oameni, plus o cantitate considerabilă de mijloace tehnico-militare.

Străduindu-se să salveze ceea ce se mai putea dintre trupele încercuite de Armata Roșie, o serie de comandanți germani au încercat – după 22 noiembrie 1942, atunci când joncțiunea Fronturilor de Sud-Vest și Stalingrad se profila în mod clar – să obțină de la Hitler ordinul de retragere de la Stalingrad. În acest sens, generalul von Weichs, comandantul Grupării „B”, a solicitat O.K.W.-ului la 22 noiembrie 1942 să dispună deplasarea spre vest a Armatei 6, iar la 23 noiembrie, ora 21,30, generalul Paulus s-a adresat personal lui Hitler pentru a i se acorda „libertatea de mișcare”. Dacă s-ar fi dat curs acestor cereri, negreșit că pierderile forțelor Axei la Stalingrad ar fi fost mai mici, dat fiind că în zilele de 22-23 noiembrie 1942 o tentativă de rupere a încercuirii era posibilă, întrucât pozițiile ocupate de Armata Roșie nu fuseseră consolidate încă. Dar Führerul și O.K.W.-ul au decis ca armatele încercuite să rămână pe loc. Astfel, la 22 noiembrie 1942 Hitler a adresat o telegramă lui Paulus, indicându-i ca trupele lui să „aștepte” ajutor din afara încercuirii, pentru ca la 24 noiembrie 1942 – în dezacord cu Zeitzler, dar sprijinit de Göring, Keitel și Jodl – să transmită un

⁶⁴ Relativ la descoperirea de către serviciile de informații române a intențiilor rusești în privința iminenței contraofensivei Armatei Roșii la 19-20 noiembrie 1942, cf. *infra* capitolul intitulat *Românii și Stalingradul*.

mesaj prin radio care cerea comandantului Armatei 6 să rămână la Stalingrad. Trimițând acel mesaj – „cel mai fatal” pentru armata germană din timpul ultimului război mondial, după opinia lui Heinz Schröter – Hitler a nădăjduit că, în ciuda succesului momentan reputat de Armata Roșie, el va putea în cele din urmă să schimbe în folosul său soarta bătăliei de pe Volga, reușind să captureze întreg Stalingradul ori, dacă situația trupelor încercuite avea să se înrăutățească peste măsură, să vină în ajutorul lor atât pe calea unui „pod aerian” bine organizat, cât și prin executarea unor puternice lovituri de la vest spre est, care să scoată în orice moment forțele prinse în „cleștele” sovietic. Toate aceste speranțe ale Führerului s-au dovedit însă iluzorii, nici una neputându-se împlini în cursul zilelor și săptămânilor ce au urmat datei de 24 noiembrie 1942 ...

Final la Stalingrad – Feldmareșalul Paulus a capitulat!

Evoluția evenimentelor petrecute după 24 noiembrie 1942 este prea bine cunoscută cititorului pentru a insista asupra lor. Se știe că îndată după joncțiunea Fronturilor de Sud-Vest și Stalingrad, Armata Roșie a consolidat toate segmentele cercului în care a prins armatele Axei, astfel că tentativa generalului von Manstein, întreprinsă cu începere de la 12 decembrie 1942, de a stabili legătura cu Paulus a eșuat. În continuare, trupele sovietice, neprimind un răspuns pozitiv la propunerile adresate inamicului de a capitula imediat, au trecut la lichidarea forțelor Axei încercuite la Stalingrad, operațiune care a luat sfârșit la 2 februarie 1943. Această dată reprezintă punctul final al istoricei bătălii a Stalingradului, care datorită pierderilor provocate trupelor Axei și consecințelor multiple pentru cel de-al III-lea Reich a reprezentat una dintre cele mai mari înfrângeri militare suferite vreodată de Germania.

Pentru desfășurarea ostilităților sovieto-germane, ca și pentru determinarea cursului celui de-al doilea război mondial, deznodământul bătăliei de la Stalingrad a constituit, sub toate raporturile, un *punct de cotitură*. Pentru cei mai mulți și mai renumiți teoreticieni militari sau istorici ai conflagrației dintre 1939 și 1945 (dintre care-i amintim pe B. H. Liddell Hart, Kurt von Tippelskirch, Eddy Bauer, Henri Michel), după Stalingrad a devenit evident

faptul că Germania nu mai putea câștiga războiul. În schimb, eșecul trupelor germane pe Volga, survenit aproape simultan cu insuccesele celorlalte state ale Axei și chiar ale Reichului în Africa de Nord și ale Japoniei în Pacific, au confirmat trecerea generală a inițiativei în război de partea forțelor armate ale Națiunilor Unite⁶⁵.

Declanșarea contraofensivei victorioase a Armatei Roșii din noiembrie 1942 a coincis cu începutul celei de a doua perioade a Marelui Război pentru Apărarea Patriei – aceea a „marilor cōturi”. Succesul de la Stalingrad din 1942-1943 a inaugurat în mod strălucit seria acestor cōturi decisive în desfășurarea războiului sovieto-german, continuate la Kursk (iulie-august 1943) și pe Nipru (septembrie-noiembrie 1943). În consecință, pe Frontul de Est inițiativa a trecut *deplin și definitiv* de partea Armatei Roșii.

În perioada următoare, ultima, a Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1944-1945), armatele sovietice au reputat un șir de victorii zdrobitoare – precum îndeosebi în operațiunile din sectoarele „Centru” (iunie-iulie 1944), „Nord” (iulie-august 1944), „Sud” (august-septembrie 1944), Vistula-Oder (ianuarie-februarie 1945), Prusia Orientală (ianuarie-aprilie 1945), Budapesta (ianuarie-martie 1945) și Viena (martie-aprilie 1945) – care au condus *Wehrmachtul* în pragul capitulării totale și necondiționate, iar Germania hitleristă – în faza prăbușirii⁶⁶.

⁶⁵ Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, p. 372-373.

⁶⁶ Relativ la episodul Stalingradului, desfășurare și consecințe pentru istoria conflagrației în ansamblu, reținem din extrem de bogata literatură ce i-a fost consacrată: Gert Buchheit, *Hitler – chef de guerre*, I, *Les conquêtes: 1939-1942*, Paris, Éditions „J’ai lu”, 1961; Alain Desroches, *La campagne de Russie d’Adolf Hitler (juin 1941 – mai 1945)*, Paris, 1964; Joachim Fest, *Hitler*, vol. 2, Paris, Gallimard, 1973; Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, ediția citată; Eddy Bauer, *Histoire controversée de la Deuxième Guerre mondiale*, vol. 4, Monaco-Ville, Jaspard Polus, 1968; Raymond Cartier, *La Seconde Guerre mondiale*, vol. 2, Paris, Éditions Larousse-Paris Match, 1965; Kurt von Toppelskirch, *Istoriia vtoroi mirovoi voini*, Moskva, 1956; B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, London, Cassell, 1971; William L. Shirer, *Le IIIe Reich. Des origines à la chute*, Paris, Stock, 1967; A. M. Samsonov, *Stalingradskaia bitva*, Moskva, 1960; idem, *Stalingrad*, în „Historia-Magazine” (Paris), nr. 47/1968; N. Iakovlev, *19 noiembrie 1942*, Moskva, 1972; *Istoriia Velikoi Otečestvennoi voini Sovetskogo Soiuzu 1941-1945*, vols. 2-3, Moskva, 1961-1963; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, ediția citată; Gerard Mihaud, *Stalingrad. Porte de la victoire*, Paris, 1946; D. M. Proektor, *Fașizm: Put agresii i ghibeli*, Moskva, Nauka, 1985; Jürgen Förster, *Stalingrad Risse im Bündnis 1942/43*, Freiburg i. Br., Verlag Rombach, 1975; Despre rolul serviciilor secrete aliate și axiste în desfășurarea bătăliei de pe Volga, vezi mai ales: Gilles Perrault, *L’Orchestre Rouge*, Paris, Fayard, 1967; Leopold Trepper, *Le grand jeu*, Paris, A. Michel, 1975; Pierre Accoce et Pierre Quet, *La guerre a été gagnée en Suisse. L’affaire Roessler*, Paris, Perrin, 1966; J. R. D. Boucart, *L’espionnage soviétique*, Paris, Fayard, 1962; Gh.

Conferința de la Teheran

Încă de la sfârșitul anului 1943 devenise evident că înfrângerea Reichului și a statelor Axei era nu numai probabilă ci și posibilă. În context, cei „Trei Mari” – Roosevelt, Churchill și Stalin – se întâlnesc pentru prima oară la Teheran – la 28 noiembrie 1943 – pentru a studia problemele lumii după război și pentru a stabili o strategie comună⁶⁷. În drum spre Teheran, Roosevelt și Churchill s-au întâlnit cu Cîian Kai-și (Jiang Jieshi) la Cairo. Acesta, încă din martie 1943 publicase lucrarea intitulată *Destinul Chinei* în care își expusese programul politic cu privire la viitorul Chinei. De asemenea, el critica puterile străine pentru faptul că au subjugat China impunându-i tratatele inegale și își exprima nemulțumirea pentru că Anglia nu retroceda Hong-Kong-ul și nu permitea reintegrarea în granițele țării a Tibetului⁶⁸. La Cairo, s-au reglementat în esență probleme militare, dar s-a insistat asupra necesității pentru Marea Britanie de a recupera Singapore și Hong-Kong. Mai târziu (la întoarcerea de la Teheran), la 1 decembrie 1943, a fost publicată o declarație a celor trei lideri (Marea Britanie, S.U.A., China), care devenea baza politicii ulterioare pentru Extremul Orient⁶⁹.

La Conferința de la Teheran s-au discutat probleme importante privind atât desfășurarea războiului în Europa cât și starea postbelică a unor țări europene, mai precis⁷⁰: deschiderea celui de-al doilea front, în Europa, ca mijloc principal de încheiere a războiului. Roosevelt și Churchill, au promis, ca termen maxim, luna mai 1944, subliniind că prin viitoarea operațiune „Overlord” anglo-americanii vor fi în măsură să lanseze 16 divizii britanice și 19 americane cu o forță combativă mult mai mare ca a diviziilor germane, iar în următoarele trei luni să fie debarcați peste Canal circa un milion de oameni; în acele condiții, cei Trei Mari deciseră, între altele, să nu se desfășoare o debarcare aliată în Balcani

Buzatu, *Războiul secret*, Iași, Editura Junimea, 1973; Reinhard Gehlen, *L'Organisation Gehlen*, Paris, Fayard – Presses de la Cité, 1972; Radó Sándor, *Sub pseudonimul „Dora”*, București, Editura Politică, 1974; *Soveïskiie organî gosudarstvennoi bezopasnosti v godî Velikoi Otečestvennoi voinî*, în „Voprosî istorii” (Moskva), nr. 5/1965; H. Zolling, H. Höhne, *Le Réseau Gehlen*, Paris, 1973; Walter Laqueur, *A World of Secrets. The Uses and Limits of Intelligence*, New York, Basic Books, Inc., 1985; V. P. Borovička, *Cifruri strict secrete*, București, Editura Politică, 1984.

⁶⁷ Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Cronologie*, București, Editura Politică, 1984, p. 317.

⁶⁸ Anna Eva Budura, *Triumful Dragonului. China în cel de-al doilea război mondial*, ediția a II-a, București, Editura TOP FORM, 2007, p. 162.

⁶⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 279.

⁷⁰ Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale. 1939-1945*, București, Editura Politică, 1989, p. 350-361.

(varianta Churchill), ci întreg efortul militar să fie concentrat pentru „Operațiunea Overlord”⁷¹.

Stalin, Roosevelt și Churchill la Teheran – 1943

Problema frontierelor Poloniei: Churchill, care se înțeleșese în prealabil cu Stalin, propune ca teritoriul Poloniei să fie cuprins între Oder și așa-numita „linie Curzon”⁷² cu eventuale modificări în funcție de situația demografică. (Cu acel prilej, guvernul sovietic a revendicat porturile Königsberg și Klaipeda/Memel); Stalin se declară de acord ca, după terminarea războiului în Europa, Uniunea Sovietică să declare război Japoniei. S-a adoptat și „declarația cu privire la Iran”, prin care cele 3 Mari Puteri Aliate se angajau să acorde ajutor economic acestei țări în timpul și după terminarea războiului; se hotărî ca mișcarea de rezistență din Iugoslavia să fie ajutată cu arme, muniții și echipament militar și să se obțină intrarea Turciei în război împotriva Puterilor Axei. De asemenea, „problema finlandeză” a fost prezentată de președintele Roosevelt, la 1 decembrie, ca rezultat al intervențiilor unor grupuri de politicieni finlandezi, guvernamentali și neguvernamentali, de a încheia o pace separată prin ieșirea Finlandei din războiul dus alături de Germania nazistă. S-a discutat și despre Organizația Națiunilor Unite care să fie compusă din trei organisme principale: *Adunarea Generală*, la care să participe toate națiunile, pentru a discuta problemele mondiale; *Comitetul Executiv* care să se ocupe de problemele non-militare, compus din U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie și China, două țări europene, una din America de Sud, una din Orientul Mijlociu, una din Extremul Orient și un dominion britanic; în sfârșit, ceea ce Roosevelt numea „cei patru agenți de poliție” (U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie și China) cu

⁷¹ *Istoria Românilor*, IX, *România în anii 1940-1947*, coordonator Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 211.

⁷² Howard Jones, *Crucible of Power. A History of American Foreign Relations from 1897*, III, Delaware, A Scholarly Resources Inc., 2001, p. 199-200.

sarcina de a lua măsuri militare energice și imediate în cazul în care pacea ar fi amenințată⁷³. Conferința de la Teheran s-a încheiat cu o „Declarație a celor Trei Puteri” (semnată de „Cei Trei” la 1 decembrie 1943), în care „cele trei guverne își exprimă hotărârea de a conlucra sincer și deschis, atât în timpul războiului cât și după aceea”.

Anul 1944 a însemnat și adoptarea primului proiect comun al Marilor Puteri (S.U.A., Marea Britanie, U.R.S.S.) cu valoare de statut al viitoarei organizații internaționale. Reuniunea cvadripartită a avut loc în lunile august-octombrie 1944 la Dumbarton Oaks, lângă Washington⁷⁴. Conferința a elaborat un document intitulat *Propuneri provizorii pentru constituirea unei organizații internaționale generale* care avea drept scop: menținerea securității și păcii internaționale; crearea, prin cooperare internațională, a condițiilor de stabilitate și prosperitate necesare promovării relațiilor amicale și pacifice dintre națiuni, esențiale pentru menținerea securității și păcii. Ca organe de lucru ale organizației se propuneau: o adunare generală; un consiliu executiv; o curte internațională de justiție și un secretariat general⁷⁵.

În acest timp, o semnificație aparte pentru evoluția situației internaționale a avut-o vizita premierului Winston Churchill la Moscova, în octombrie 1944. A fost un prilej de a regla, încă din seara de 9 octombrie 1944, interesele Marii Britanii și ale Uniunii Sovietice în Europa de Est și Balcani⁷⁶. Potrivit *Memoriilor* lui Churchill, Stalin a acceptat propunerea britanică de a încheia un „acord procentual” care delimita „zonele de influență” ale celor două Puteri în Europa de Sud-Est⁷⁷: U.R.S.S. primind 90% în România, 80% în Bulgaria și Ungaria, iar Regatul Unit al Marii Britanii 90% în Grecia, iar în privința Iugoslaviei departajarea făcându-se „frățește” pe principiul „fifty-fifty”⁷⁸.

Deși ulterior premierul britanic a pretins că mai degrabă era vorba de împărțirea sferelor de influență pentru epoca ostilităților, evoluția evenimentelor (decembrie 1944 – Atena, martie 1945 – București) a confirmat existența și aplicarea întocmai a înțelegerii de la Moscova pe un timp îndelungat, în bună măsură și în prezent⁷⁹.

⁷³ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 281.

⁷⁴ Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *op. cit.*, p. 135.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 157-160.

⁷⁶ Peter Calvocoressi, *Politica mondială – după 1945*, București, Editura ALLFA, 2000, p. 4.

⁷⁷ *Vezi infra* cap. 23 august 1939.

⁷⁸ Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *op. cit.*, p. 211.

⁷⁹ Nicolae Baciuc, *Agonia României. 1944-1948*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 122.

Conferința de la Yalta

La sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945, cei 3 Mari Aliați își puneau problema revizuirii planurilor operativ-strategice și reșezării lor pe ideea centrală a operațiilor decisive care să ducă, cât mai repede, la terminarea războiului în Europa împotriva Germaniei iar în Extremul Orient contra Japoniei.

Churchill, Roosevelt și Stalin la Yalta în 1945

În centrul preocupărilor s-au aflat și *definitivarea statutului postbelic al Europei*, ca și chestiunile organizării păcii mondiale a securității generale, ceea ce impunea revederea și definitivarea propunerilor de la Dumbarton Oaks. Se impunea, deci, rezolvarea urgentă a acestor probleme întrucât, așa cum relevase Roosevelt, „evenimentele se desfășoară foarte repede și cu un mare succes”. Astfel, s-a pregătit și întrunit o nouă conferință a celor 3 Mari Aliați. Noua conferință a avut loc la Yalta, în Crimeea, între 4 și 11 februarie 1945 (denumirea codificată „Argonaut”). Cei 3 Mari Aliați – Roosevelt, Churchill, Stalin – au fost însoțiți de miniștrii de externe, șefii statelor majore generale ai statelor respective, de experți militari și civili. Dacă la Teheran, în condițiile cunoscute ale anului 1943, au fost abordate cu precădere chestiuni de ordin strategic, la Yalta, în pragul prăbușirii Germaniei, problemele politice au ajuns să domine agenda întâlnirii⁸⁰. Numeroși analiști istorici susțin că la întâlnire s-au fixat echilibrele politice de după război și s-a consfințit divizarea Europei, mai mult că, după Yalta, s-a derulat epoca specifică dominației celor două superputeri – S.U.A. și U.R.S.S., care, până de curând, și-au disputat întâietatea planetară⁸¹.

⁸⁰ D. D. Hatchet, G. G. Springfield, *Yalta, înțelegeri pentru 50 de ani*, București, Casa de Editură „Excelsior – Multi Press”, 1991.

⁸¹ Sergio Romano, *op. cit.*, p. 16.

Fiecare dintre cei trei lideri aliați au expus la Conferință un anume program propriu de valori, fiecare avea propria sa imagine asupra lumii și obiective majore pe care spera să le poată realiza în anii ce urmau sfârșitului războiului. Roosevelt, de pildă, întrevedea o implicare internațională a S.U.A. după un model cvasi-wilsonian, în vreme ce în viziunea mondială a lui Churchill domina convingerea că o singură putere, indiferent de ideologie, ar putea domina continentul european; în concepția lui Stalin un rol important îl avea conceptul de „control personal”, iar dorința lui cea mai mare era aceea ca atât lumea occidentală cât și cea socialistă să fie „echilibrate”⁸², pretinzând, pentru excluderea „încercuirii capitaliste”, drept garanții pentru Rusia care suferise enorm în urma agresiunii lui Hitler, un fel de „brâu de siguranță”⁸³, în spatele căruia era musai să fie incluse state din Europa Est-Centrală⁸⁴. Alte probleme principale dezbătute aveau în vedere: viitorul Germaniei; războiul împotriva Japoniei; organizarea Națiunilor Unite; frontierele și viitorul guvern ale Poloniei etc. Totodată, Roosevelt a depus un document întocmit de Departamentul de Stat, intitulat ***Declarație asupra Europei Eliberate***, cu trimiteri vagi la „dreptul popoarelor de a alege forma de guvernământ sub care vor trăi”⁸⁵. Acceptat de Uniunea Sovietică, precum și de Marea Britanie, el se referea direct la viitoarea ordine politică în Răsăritul Europei. Textul proclama „dreptul tuturor oamenilor de a alege forma de guvernământ în care urmau să trăiască” și „reinstaurarea drepturilor suverane și a autoguvernării pentru popoarele care au fost private cu forța de ele”⁸⁶. Secțiunea cea mai importantă din acest document reclama: *„Pentru a sprijini instituirea condițiilor în care popoarele eliberate să-și poată exercita aceste drepturi, cele trei Guverne își vor uni eforturile ca să-i ajute pe oamenii din orice stat european eliberat sau fost stat satelit al Axei din Europa, unde, după părerea lor, situația reclamă: stabilirea condițiilor necesare păcii pe plan intern; luarea de măsuri urgente în vederea ușurării situației popoarelor grav afectate; instalarea unor autorități guvernamentale interimare care să reprezinte absolut toate elementele democrate ale populației și asigurarea cât mai curând posibil a venirii la putere prin alegeri libere a unor guverne care să corespundă voinței populației; și facilitarea la nevoie a organizării unor astfel de alegeri”*⁸⁷.

⁸² D. D. Hatchet, G. G. Springfield, *op. cit.*, p. 25-34.

⁸³ Cf. Laurențiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, București, Editura Corint, 2010, *passim*.

⁸⁴ *Ibidem, passim*; Arthur Conte, *Ialta sau împărțirea lumii (11 februarie 1945)*, București, Editura Compania, 2000, p. 181.

⁸⁵ Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 425.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 425-426.

⁸⁷ Arthur Conte, *op. cit.*, p. 297-300.

Evoluția desfășurărilor politico-diplomatice și militare în zonă avea să confirme că nici una din respectivele prevederi nu avea să fie respectată și, deci, împlinită. De asemenea, se recomanda crearea unui comitet special – compus din ambasadorul american J. Winant, ambasadorul sovietic Fiodor T. Gusev și Anthony Eden – care urma să se întâlnească la Londra pentru a discuta și stabili procedurile de divizare a Germaniei (zonele de ocupație). Totodată, Germania pierdea o parte a teritoriilor din Est: Prusia Orientală era anexată U.R.S.S.-ului, iar o parte a Pomeraniei și Prusiei erau acordate Poloniei. Aceasta din urmă, deposedată de teritoriile estice incluse în U.R.S.S., își va vedea, în atare condiții, frontierele mutându-se de la Est la Vest. Cele din Est erau în mare parte trasate după faimoasa „Linie Curzon” (vezi, *infra*, schița foto), așa cum se convenise după primul război mondial, pentru a se obține în nord-vest „Linia Oder-Neisse” și Gdanskul (Danzig), cu care liderii occidentali n-au fost de acord, deși au recunoscut, în principiu, „dreptul” Varșoviei de-a primi substanțiale extinderi teritoriale.

În ceea ce privește chestiunea poloneză, în seara zilei de 9 februarie, liderii diplomatici ai celor trei Mari Puteri, după o lungă și tensionată dezbatere, au ajuns la un acord în mai multe puncte, printre care: recunoașterea faptului că Armata Roșie crease o nouă situație în Polonia; că un guvern provizoriu trebuia constituit în principal din delegați ai cabinetului în funcție la Varșovia și din alți lideri polonezi din interiorul și din afara Poloniei. Mai apoi, Molotov, Harriman și ambasadorul britanic Clark-Keer urmau să discute la Moscova cu toți liderii polonezi pentru reorganizarea regimului de la Varșovia, viitorul guvern trebuind să organizeze alegeri libere, iar Puterile Aliate având să recunoască rezultatul alegerilor⁸⁸.

Relativ la Japonia, Roosevelt a insistat foarte mult ca Rusia să se angajeze că va interveni în război. În consecință, s-a încheiat un acord având următoarele puncte: U.R.S.S. va declara război Japoniei la trei luni după înfrângerea Germaniei; Statele Unite vor da un ajutor prețios Armatei Roșii, comandate de mareșalul Vasilievski, mai ales în Siberia și la apărarea Peninsulei Kamceatka; bazele americane puteau să fie amenajate la Komsomolsk și Nicolaevsk, precum și pe fluviul Amur, cu condiția ca geometrii americani însărcinați cu efectuarea releveelor topografice să îmbrace uniforme sovietice; U.R.S.S. urma să-și recupereze toate „drepturile” teritoriale pe care le pierduse în 1905, și anume controlul căilor ferate din Manciuria, baza de la Port-Arthur, sudul insulei Sahalin și, în plus, arhipieleagul Kurile⁸⁹.

⁸⁸ D. D. Hatchet, G. G. Springfield, *op. cit.*, p. 78; Arthur Conte, *op. cit.*, p. 278.

⁸⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 301; Arthur Conte, *op. cit.*, p. 267.

Linia Curzon, 1945

La Yalta au fost abordate și chestiuni mai puțin „arzătoare”, dar controversate, privind Europa Est-Centrală, cum era și problema Iugoslaviei. Dar, spre deosebire de celelalte state est-europene, Iugoslavia, având un guvern al partizanilor, nu prea a fost influențată de opinia occidentală și, drept urmare, țara a fost organizată pe o bază federală (fiind împărțită în șase republici: Bosnia-Herțegovina, Croația, Macedonia, Muntenegru, Slovenia și două provincii autonome, Kosovo și Vojvodina)⁹⁰. Pentru România, la nici 30 de zile după despărțirea „Argonauților”, Yalta s-a confundat deja cu instalarea guvernului predominant comunist al dr. Petru Groza. De remarcat faptul că instaurarea guvernului Groza nu a fost nici discutată, nici proiectată la Yalta, dar a rezultat din modul în care U.R.S.S., putere ocupantă pe atunci în România și beneficiind din plin de predominanța celor 90 de procente admise anterior de Churchill, și-a impus cu brutalitate sistemul social-politic pe planul comunizării

⁹⁰ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, II, Iași, Editura Institutul European, 2000, p. 268.

rapide și decisive a sud-estului european⁹¹. Cu acel prilej, s-a remarcat A. I. Vișinski, adjunctul ministrului de Externe al U.R.S.S. și viitorul nr. 1 al diplomației sovietice, care, după ce participase alături de Stalin și colaboratorii săi la lucrările conferinței din Crimeea, a fost trimis la București, pentru a aplica „la fața locului” doctrina ce exprima ... „spiritul Yaltei”. Vișinski a acționat, în România, atât de necruțător, încât numeroși istorici i-au atribuit o faimoasă formulă, pe care el n-a pronunțat-o, dar a ilustrat-o ca împuternicit al Imperiului Roșu într-o satrapie oarecare: „Yalta sunt eu”⁹². Era clar, Stalin acționa la București în penumbra acordului tacit cu anglo-americanii, mai ales că Churchill era lipsit de reacție, legat fiind de procentele sugerate și admise la Moscova în octombrie 1944. De altfel, în *Memorii*, premierul britanic se justifică: „... Dacă protestam prea viguros față de el (Stalin), îmi putea spune: <<Eu nu am jenat acțiunea voastră în Grecia, de ce nu mă lăsați să fac la fel în România?>>” Prezent la Yalta, ambasadorul american la Moscova, W. A. Harriman, dădea, și el, vina pe Stalin: „A apărut un mit despre Yalta, că într-un fel sau altul Roosevelt și Churchill au vândut Europa Estică lui Stalin. Nu este adevărat de loc... S-a hotărât ca aceste țări să-și decidă proprii guvernanți prin alegeri libere. Dar Stalin nu a permis acest lucru”⁹³.

Sfârșitul previzibil al războiului a provocat, în domeniul relațiilor internaționale, un optimism nejustificat de evoluțiile ulterioare, care nu au întârziat să intre în orizontul Războiului Rece, care avea să succeadă nemijlocit conflictului „cald” dintre 1939 și 1945. Astfel, timp de o lună după semnarea acordurilor de la Yalta, Aliații încă vor mai spera într-o cooperare internațională bazată pe sinceritate și reciprocitate. Este momentul în care „The New York Times” și „Izvestiia” vorbeau la unison despre „o cotitură majoră în istoria Europei; este momentul în care – cităm în continuare din presa internațională a timpului – propagandiștii întâlnirii dintre soldații americani și cei sovietici de pe Elba pleacă în turnee ca niște adevărate vedete de cinema; este momentul în care mai puțin de 10% din occidentali se declară împotriva acordurilor internaționale cu privire la viitorul Europei. Totul durează până în martie când americanii încep să se îngrijoreze de intruziunea comunistă în Polonia, precum și de înghețarea hărții europene care ar putea rezulta din aceasta”⁹⁴. La sfârșitul anului 1944, forțele sovietice controlau pe deplin România și nordul Balcanilor, iar până în mai 1945 și Europa Centrală și de Est (Polonia, Ungaria,

⁹¹ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, p. 415.

⁹² *Ibidem*, p. 416.

⁹³ Gh. Onișoru, *Istoria contemporană universală după 1945*, București, Editura Fundației România de Măine, 2004, p. 14.

⁹⁴ Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Istoria continentului european*, p. 343-344.

Cehoslovacia)⁹⁵. Astfel, înfrângerea Germaniei, obținută nu prin contribuția primordială a unei coaliții europene de state, ci de către o alianță în care principalii actori erau două mari puteri extraeuropene (una geografic, cealaltă ideologic), a determinat ca soarta lumii, și a Europei deopotrivă, să nu mai fi fost decisă la Londra, Paris sau Berlin, ci prioritar la Washington și Moscova. În anii ce au urmat, în toiu Războiului Rece (1945-1991), Europa va deveni un teren preferat de confruntare, în care fiecare dintre cele două superputeri își putea pune în aplicare propriile obiective și demonstra succesul⁹⁶.

Expansiunea U.R.S.S. în Europa după 1944/45

În temeiul acestor realități, specifice epocii de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, putem considera că Uniunea Sovietică a reușit să-și impună punctul de vedere fie la masa tratativelor, fie după încheierea negocierilor, profitând din plin de avantajul militar pe care îl avea în Europa Est-Centrală, în fapt **ocupată** și supusă, prin forță, **unui amplu proces de sovietizare sau stalinizare = comunizare**. Desfășurat într-un ritm susținut, împlinit practic în numai câțiva ani (1945-1949), fără **nici o reacție semnificativă și hotărâtă din partea Puterilor Occidentale**⁹⁷. Potrivit constatărilor lui Soulet, „în mai puțin de cinci ani (1945-1949), sistemul comunist înregistrează un avans extraordinar în lume ... Comuniștii se aflau nu numai în fruntea Uniunii Sovietice și Mongoliei (al cărei regim fusese consolidat printr-un acord chino-sovietic în 1945), dar și la conducerea a opt state din Europa de Est și meridională (Albania, Germania de Est, Bulgaria, Ungaria, Polonia, România, Cehoslovacia, Iugoslavia) și, în Asia, în fruntea Chinei Populare și a Republicii Populare Democrate Coreene”⁹⁸.

⁹⁵ Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 106.

⁹⁶ *Istoria Românilor*, IX, p. 44.

⁹⁷ Cf. Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998, *passim*.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 12.

Conferința de la San Francisco – Charta Națiunilor Unite

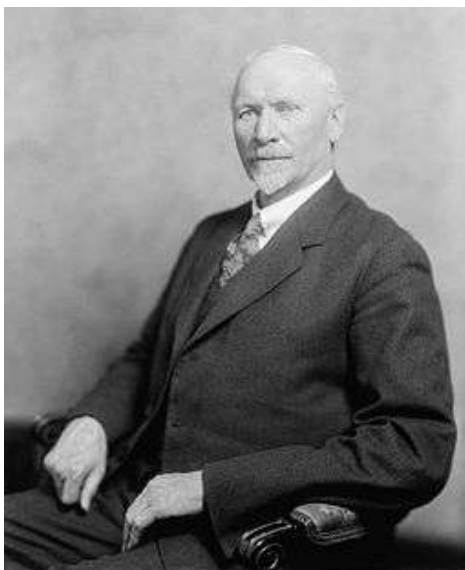

San Francisco, 1945

Încă din iarna anului 1945, Roosevelt a lansat ideea unei noi reuniuni la nivel înalt anglo-sovieto-americană pentru rezolvarea multiplelor chestiuni politice și militare în suspensie. Astfel că, la 25 aprilie 1945, se deschideau, într-un cadru festiv, în clădirea Operei din San Francisco, lucrările Conferinței Generale a Națiunilor Unite – pentru crearea organizației internaționale⁹⁹. Președintele Truman a adresat un mesaj reuniunii, subliniind importanța deosebită a forumului. Erau reprezentate, prin 282 delegați și 1 444 de consilieri și asistenți, 46 de state semnatare ale Declarației Națiunilor Unite. Al 47-lea semnatar al documentului, Polonia, nu era prezent, abia apoi recunoscându-i-se calitatea de membru fondator. Tot ulterior au fost admise alte patru state: Argentina, Danemarca, Bielorusia și Ucraina, așa încât, la final, numărul total al acestora s-a ridicat la 50. Delegațiile Marilor Puteri erau conduse de miniștrii de externe: E. R. Stettinius Jr. (S.U.A.), V. Molotov (U.R.S.S.), A. Eden (Marea Britanie), T. V. Soong (China) și A. Bidault (Franța). (Ulterior, conducerea delegației sovietice a preluat-o Gromîko, iar a celei britanice, lordul Halifax). Între participanți se aflau și veterani ce fuseseră prezenți la Paris, în 1919, la fondarea Societății Națiunilor (feldmareșalul Jan Christiaan Smuts sau dr. Wellington Koo). Scopul Conferinței a fost discutarea și aprobarea Chartei

⁹⁹ Apud Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *op. cit.*, p. 233-276.

Organizației Națiunilor Unite, însărcinată cu menținerea păcii și securității în lume.

Feldmareșalul Smuts, între Paris și San Francisco

Negocierile de la San Francisco au relevat confruntarea dintre interesele naționale și cele internaționale, tendințele favorabile creării unei noi ordini mondiale. Statele mici au avut o contribuție constructivă, realistă la elaborarea *Chartei*, deși, în absența unor mari personalități care să le reprezinte interesele și tendințele, precum și datorită conjuncturii, nu au reușit să modifice principial statutul major al Marile Puteri, respectiv S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, China și Franța. La San Francisco s-a făcut resimțită influența opiniei publice mondiale, astfel încât – după exemplul Constituției nord-americane – fraza de debut a *Chartei* – **„Noi, Popoarele Națiunilor Unite”** – nu era o formulare demagogică, ci reflecta mai degrabă o stare de spirit¹⁰⁰. Opinia publică mondială cerea modificarea vechii ordini internaționale, care nu fusese în măsură la finele anilor '30 să asigure pacea.

În prezent, după mai mult de șase decenii de activitate, ONU, ale cărui baze au fost lărgite permanent, se poate vorbi cu adevărat de un organism la nivel și de influență mondială. Deși s-a confruntat cu numeroase crize, ONU s-a dovedit a fi avut un rol important – adeseori decisiv – în evitarea unor grave conflicte, unele de amploare și efecte mondiale, însă nu a reușit să tuteleze Marile Puteri, care, prin dreptul lor de *veto* în calitatea de membri permanenți ai

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 273.

Consiliului de Securitate, pot bloca oricând orice decizie exprimată de majoritatea covârșitoare a statelor membre.

Conferința de la Potsdam

Dacă la San Francisco s-au discutat probleme de organizare a unui organism la nivel planetar, ultima Conferință a celor „Trei Mari”, desfășurată la Potsdam (17 iulie – 2 august 1945), a fost într-un fel un prilej de „bilanț” în urma înfrângerii Germaniei. Lângă Berlin au fost prezenți Harry Truman, noul președinte al S.U.A., succesorul lui F. D. Roosevelt, I. V. Stalin și Winston Churchill, înlocuit pe parcursul lucrărilor de succesorul său ca premier – Clement Attlee. Șefii de state erau însoțiți de miniștrii de externe, experți militari, diplomați¹⁰¹. La propunerea liderului sovietic lucrările conferinței urmau să fie conduse de Truman, care a propus dezbaterea și soluționarea a patru probleme urgente: crearea unui Consiliu al Miniștrilor de Externe destinat să pregătească Tratatul de Pace cu unele state aliate ori satelite ale Germaniei (Italia, România, Ungaria, Finlanda și Bulgaria) precum și forumul păcii; formarea unui/unei Consiliu (Comisii) de control în Germania; politica în Europa orientală; Italia. La Potsdam, cei „Trei Mari” trebuiau să ofere și au sugerat soluții globale problemelor lumii postbelice. În schimb, ei au rămas blocați în problemele Europei Centrale și de Est, occidentalii devenind pe parcursul întrunirii tot mai preocupați de semnificația refuzurilor sovietice de a răspunde în vreun fel obiecțiilor lor legate de componența guvernelor român, bulgar și maghiar¹⁰². Anglo-americanii s-au referit la situația din Bulgaria și România, unde guvernele nu erau democratice și unde Comisiile de Control Aliate practic nu funcționau, iar Uniunea Sovietică își exercita singură autoritatea. Churchill a condamnat faptul că membrii misiunii britanice de la București nu aveau libertatea de circulație: „În jurul lor pare să fi căzut o cortină de fier”¹⁰³. Pe de altă parte, anglo-americanii doreau să intre în posesia întreprinderilor industriale care le aparținuseră în România sau să obțină o compensație pentru fostele lor societăți (și pe care sovieticii le confiscaseră, sub pretextul că acestea erau ... proprietăți germane). Nici un acord nu a fost realizat asupra acestui punct¹⁰⁴. Mai mult, „atmosfera de înțelegere” între cei Trei Mari se va tensiona la cea dintâi Conferință a Miniștrilor de Externe (Londra, 10 septembrie – 2 octombrie 1945), unde s-au discutat proiectele Tratatelor de Pace cu România și Bulgaria și unde Marea Britanie și S.U.A. au provocat vii discuții, ca urmare a nerecunoașterii guvernelor acestor țări. Dar instrucțiunile lui Stalin către Molotov erau foarte clare: „Românii se simt excelent și se vor

¹⁰¹ Leonida Loghin, *Mari conferințe*, p. 483-525.

¹⁰² *Istoria Românilor*, IX, p. 49.

¹⁰³ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, p. 307.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

ține tare și, după toate datele, mașinațiile Aliților vor fi zdrobite. Este necesar ca și tu să te ții tare și să nu faci nici un fel de concesii Aliților pe seama României”¹⁰⁵.

Stalin, Truman și Churchill, la Potsdam, 1945

De asemenea, pentru prima dată în cursul negocierilor interaliatate Germania a ocupat locul central pe agendă¹⁰⁶. În cursul dezbaterilor care au urmat, americanii au încercat să-și impună pretențiile și să conducă ostilitățile, Truman având o altă viziune și, implicit, atitudine față de Stalin în comparație cu predecesorul său Roosevelt. El beneficia acum și de un „*important atù de ordin militar*”, deopotrivă factor psihologic și de presiune în negocierile cu sovieticii: *bomba atomică*. Pentru Stalin, pus în fața faptului împlinit, la 6 și 9 august 1945, când au fost lansate cele două bombe nucleare americane asupra Japoniei, devenise limpede că U.R.S.S., neposedând armament strategic, nu putea forța deciziile Statelor Unite. Tot ceea ce Stalin își mai putea permite era să facă în așa fel încât U.R.S.S. să reprezinte o amenințare la adresa Europei Occidentale, ceea ce i-ar fi putut descuraja pe americani în fața Kremlinului¹⁰⁷.

Astfel, marea majoritate a problemelor discutate la Potsdam a generat controverse între Marii Aliați Învingători, ieșind în evidență cu maximă claritate interesele divergente ale sovieticilor, pe de o parte, și ale anglo-americanilor, pe de alta. Dacă în mai 1945, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial în Europa, Statele Unite, U.R.S.S. și Marea Britanie păreau a fi de acord cel puțin în privința a două propuneri fundamentale ce vizau Germania, agreementul nu s-a prelungit prea mult. Primul dintre obiective era acela de a ține Germania sub o strictă supraveghere, iar al doilea viza angajamentul ca Germania să nu fie

¹⁰⁵ *Istoria Românilor*, IX, p. 216.

¹⁰⁶ Sergio Romano, *op. cit.*, p. 16-22.

¹⁰⁷ Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 10.

divizată. Până la urmă, Germania a fost împărțită în *zone de ocupație*, iar restul Europei în chip identic, potrivit poziției statelor de-o parte și de alta a „Cortinei de Fier” despărțind Estul de Vest, izolate după 1961 – în chip simbolic, dar nu numai! – de faimosul „Zid” al Berlinului¹⁰⁸.

Attlee, Truman și Stalin la Potsdam, 1945

Principiile generale adoptate la Potsdam, cel privind unitatea economică și cel al echilibrului între importuri și producție, erau contrabalansate de problema reparațiilor de război, discutată mai întâi la Yalta, fără a se fi ajuns la nici un rezultat, și rămasă apoi în suspensie și la Potsdam. La Potsdam, rușii, a căror nevoie de reparații în natură sau bani era acută, au obținut un acord pentru rechiziționări din zona lor de ocupație, care să vină în întâmpinarea pretențiilor lor și ale polonezilor în privința reparațiilor, dar nu s-a stabilit nimic concret privind amplexarea acestor pretenții. Aliații Occidentali aveau și ei, la rândul lor, dreptul de a rechiziționa bunuri din zona lor de ocupație cu scopul de a satisface pretențiile lor și ale celorlalți Aliați. Acest acord făcea însă ca principiul unității economice să pară un nonsens, de vreme ce diversele zone erau diferite atât în privința producției industriale, cât și a producției agricole. Conflictul dintre Aliați a continuat și în ceea ce privește structura politică a Germaniei. Britanicii erau favorabili, din rațiuni pragmatice, mai degrabă unei structuri unitare în raport cu una federală, mai degrabă din motive economice decât din motive

¹⁰⁸ Lloyd C. Gardner, *op. cit.*, p. 302-305.

politice. Principala preocupare a rușilor era de ordin strategic: aceea de a-și menține poziția din Germania de Est. Cei care susțineau ideea federalizării, adică a creării unei federații cu o administrație centrală fragilă, erau francezii. Incapabili de a impune un control asupra Germaniei și neîncrezători în capacitatea Aliaților de a face acest lucru pentru o perioadă mai mare de timp, francezii preferau un stat german fragil, dezarmat și dezactivat de fragmentarea politică internă.

Definirea la Potsdam a statutului postbelic al Germaniei a revenit unei Comisii interaliatate. Astfel, s-au luat măsuri pentru dezarmarea și demilitarizarea spațiului german, pentru dizolvarea instituțiilor naziste. Criminalii de război aveau să fie judecați și condamnați, în acest scop înființându-se un Tribunal Militar Internațional, la Nürnberg. Alte măsuri priveau¹⁰⁹: Prusia Orientală, cu orașul Königsberg, care revenea Uniunii Sovietice; frontiera occidentală a Poloniei se fixa pe Oder-Neisse, până la delimitarea definitivă prin Tratatul de Pace cu Germania; de asemenea s-au stabilit modalitățile încheierii Tratatelor de Pace cu Italia, România, Bulgaria, Finlanda și Ungaria, iar, în privința repatrierilor, se stabilea procedura transferului în Germania a populației germane din Polonia, Cehoslovacia și Ungaria. În timpul Conferinței (26 iulie 1945), Marea Britanie, S.U.A. și China au adoptat *Declarația de la Potsdam* prin care se solicita Japoniei, o dată în plus și în termeni imperativi, **capitularea fără condiții**, un obiectiv fundamental de război la care n-a întârziat să adere (la 9 august 1945) și U.R.S.S.

În ansamblu, conferința de la Potsdam a reprezentat epilogul întâlnirilor la vârf a celor „Trei Mari”, marcând totodată **finalul Războiului Mondial în Europa**.

Definitivarea noii lumi postbelice avea să fie stabilită la Conferința de Pace de la Paris (29 iulie – 15 octombrie 1946). Anterior, între 25 aprilie și 12 iulie 1946, miniștrii de externe ai U.R.S.S. (Veaceslav M. Molotov), Statelor

¹⁰⁹ Leonida Loghin, *Al doilea război mondial*, p. 525-526.

Unite (James Byrnes), Marii Britanii (Ernest Bevin) și Franței (Georges Bidault) s-au reunit la Paris pentru a discuta proiectele Tratatelor de Pace dintre Puterile Învingătoare și sateliții Germaniei, respectiv Italia, România, Finlanda, Bulgaria și Ungaria. Cu acel prilej s-a convenit asupra convocării la 29 iulie a Forumului Păcii. Acesta avea să se desfășoare până la 15 octombrie la Palatul Luxemburg¹¹⁰. La reuniune au participat delegațiile a 32 de state, rolul conducător revenind celor cinci puteri: S.U.A., Marea Britanie, Franța, U.R.S.S. și China¹¹¹. Alături de acestea s-au numărat alte 16 țări cu statut de invitat și alte șase cu regim consultativ. România, ca și celelalte state ex-aliate ori satelite ale Reichului german, a fost invitată la Paris, după deschiderea la 29 iulie 1946 a Conferinței. Nu pentru negocieri, cu atât mai puțin pentru a fi ascultată, ci pentru a da explicații, pentru a se exprima în legătură cu prevederile înscrise în proiectele Tratatelor de Pace întocmite de către delegații Marilor Învingători, mai ales cu prilejul reuniunilor miniștrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței (ținute în 1945-1946, în ordine, la Londra, Moscova și Paris)¹¹². De acum înainte, Uniunea Sovietică putea acționa fără echivoc – ceea ce a și făcut, cu supramăsură, mai ales că „procesul” comunizării debutase în spatele „Cortinei de Fier” imediat după „eliberările” în fond după ocuparea statelor Europei Est-Centrale din 1944-1945 prin instaurarea unor regimuri comuniste impuse de Kremlin.

Într-o perioadă foarte scurtă avea să se confirme afirmația lui Churchill (în cuvântarea sa celebră din 5 martie 1946 de la Universitatea Fulton) în sensul că **„De la Stettin în Marea Baltică, până la Trieste în Adriatică, s-a lăsat peste Continent o Cortină de Fier. În spatele acelei linii se află toate capitalele vechilor state din Europa Centrală și de Est... ceea ce trebuie să numesc sfera sovietică, și toate sunt supuse într-o formă sau alta nu numai influenței sovietice, ci într-o măsură foarte mare și în multe cazuri crescândă controlului de la Moscova”**¹¹³.

Cel de al doilea război mondial a făcut posibil ca lumea contemporană, cel puțin până în 1989, să fie dominată de cele două superputeri – S.U.A., liderul democrațiilor mondiale, și U.R.S.S., liderul lagărului socialist. Sfârșitul războiului avea să justifice previziunile lui Alexis de Tocqueville care, cu 110 ani anterior lui 1945, scrisese: „Pe pământ există acum două mari popoare, care, pornind din puncte diferite, par să înainteze spre același punct: rușii și anglo-americii [...] Punctul lor de plecare este diferit și diferită este și calea lor și,

¹¹⁰ Corvin Lupu, *România în contextual relațiilor internaționale actuale*, Sibiu, Editura Tehno Media, 2006, p. 24-26.

¹¹¹ Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 264.

¹¹² Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, p. 425.

¹¹³ Paul Johnson, *op. cit.*, p. 427.

totuși, după un plan secret al providenței, fiecare dintre ele pare chemată să conducă destinul unei jumătăți din lume”¹¹⁴.

Fusese o previziune fericită, în sensul posibilității împlinirii ei, dar numai pentru un răstimp, întrucât astăzi, după aproximativ 70 de ani, afirmarea spectaculoasă a Chinei pe plan mondial deschide și îndeamnă la noi judecăți și posibilități pentru viitorul apropiat, al EUROPEI ȘI AL LUMII.

Berlin-Karlhornst, 8 mai 1945, Feldmareșalul Wilhelm Keitel, șeful O.K.W., semnează actul capitulării totale și necondiționate a GERMANIEI

Golful Tokyo, USS Missouri, 2 septembrie 1945, Ministrul de Externe M. Shigemitsu semnează actul capitulării totale și necondiționate a JAPONIEI

Londra, 8 mai 1945 – Churchill, aclamat cu prilejul Victoriei

¹¹⁴ Apud Christian conte von Krockow, *Germanii în secolul lor (1890-1990)*, București, Editura ALL, 1999, p. 271.

U.R.S.S. – FACTOR DE INSECURITATE PENTRU EUROPA ȘI ROMÂNIA

GH. BUZATU

În anul fatal 1939, care și-a pus stigmatul asupra evoluției Europei pe multe decenii, netăgăduit că situația cea mai gravă a cuprins Europa de Est, iar în context și România¹. Se poate vorbi, fără reticențe, de intervenția decisivă a unui factor bănuțit, dar prea puțin credibil, în fapt de acțiunea unui veritabil blestem – acela al poziției geopolitice². Descoperiri recente au atestat odată mai mult – dacă mai era nevoie? – valabilitatea unui adagiu al lui Emil Cioran în sensul că traseul românilor în istorie a semnat, în primul rând, geografie. Mihai Eminescu, Nicolae Iorga și Pamfil Șeicaru, cei trei titani ai presei noastre politice³, nu au neglijat – din unghiuri și în perioade diferite – rolul și locul factorului rusesc asupra orientării de ansamblu a României în relațiile

¹ Cf. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, II, 1939-1945, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 73-85.

² Cf. Ernest Weibel, *Histoire et géopolitique des Balkans de 1800 à nos jours*, Paris, 2002, *passim*.

³ Aceasta în ciuda susținerilor contrare ale unor specialiști improvizati sau interesați – Moses Rozen în cazul lui Eminescu, I. Ludo în acela al lui N. Iorga sau Mihail Sebastian în privința lui Pamfil Șeicaru. Reținem, în context, că I. Ludo, situându-se în 1944 printre declanșatorii holocaustului cultural în România ocupată de către trupele staliniste (vezi M. Ungheanu, *Holocaustul culturii române. Ipoteze de sociologie literară (1944-1989)*, București, Editura DBH, 1999, p. 39 și urm.; Ilie Bădescu, Mihai Ungheanu, coordonatori, *Enciclopedia valorilor reprimare. Războiul împotriva culturii române (1944-1989)*, I-II, București, Editura Pro-Humanitas, 2000, *passim*), susținea asemenea monstruozitate de genul că ilustrul nostru istoric, unul dintre cei mai mari ai lumii, în noiembrie 1940 „n-a fost ucis. S-a sinucis ... Vinovat numai el e ... Numai el și ai lui ...” (apud Valeriu Râpeanu, *Nicolae Iorga 1940-1947*, II, București, Editura 1000+1 Gramar, 2002, p. 151). Aproximativ în același timp, Mihail Sebastian reținea în *Jurnalul* său (la 5 iunie 1944), după o convorbire cu Pamfil Șeicaru: „Tipul e dezgustător, porcîn. Mi-e silă și scârbă că am stat de vorbă cu el” (Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 547). Netăgăduit, comentariile sunt de prisos ... Informații și comentarii recente despre strălucitul jurnalist și istoric care a fost Pamfil Șeicaru, în *Caietele* Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc, București, an III, nr. 7/decembrie 2006, p. 47-63. Vezi însă și Sorin Gabriel Ioniță, *Publicațiile „Curentul”, „Carpații” și „Stindardul” în Arhivele Securității (1975-1989)*, în *Caietele* INMER, an VI, nr. 14/martie 2009, p. 70-74.

internaționale. Fără nici o exagerare, dar aserțiunile lor în această privință au constituit și au rămas contribuții de referință ale unui neprețuit tezaur⁴, concretizat în învățături și maxime de valoare nepieritoare, la care revenim adeseori, mai puțin pentru a ne delecta, însă, mai cu seamă, pentru a afla sugestii, lumini și rațiuni în cazuri cât se poate de concrete.

Pentru istoricul total, care a fost N. Iorga, realitatea factorului geopolitic, cu precădere a celui rusesc și, apoi, sovietic⁵ ori investigarea și interpretarea lui în strălucitele-i sinteze nu mai reprezintă, de mult, o noutate. Mai ales că savantul a cercetat, în chip special, în anii „cooperării” politico-militare din vremea celui dintâi război mondial⁶, evoluția raporturilor ruso-române până la și în 1877-1878⁷, iar, ca strălucit cronicar de presă, îndeosebi în paginile „Neamului Românesc” (1906-1940), a reținut și comentat cu promptitudine dosarul relațiilor între București și Sankt Petersburg ori Moscova. Este motivul pentru care, mai jos, vom insista numai asupra a două momente, reținând opiniile exprimate în 1921 sau în 1936, la solicitarea expresă a lui I. Joldea Rădulescu, un ziarist al epocii interbelice, prea puțin cunoscut astăzi.

Vom reține, pentru început că, aflat în Italia, la 2 februarie 1921 N. Iorga a acordat corespondentului ziarului „Epoca” din Roma interviul intitulat ***România, Sovietele și Balcanii***⁸, pe care atașatul militar român l-a transmis de îndată, în traducere, ministrului de Război din București.

O dată cu trecerea timpului, pe măsura evoluției evenimentelor către războiul mondial din 1939-1945 și către catastrofa României din 1940 și 1944, nici nu mai știm cui – celor nominalizați deja sau generației de aur a anilor '20-'40 (Octavian Goga, Gh. I. Brătianu, I. Petrovici, Simion Mehedinți, C. Rădulescu-Motru, Radu R. Rosetti, P. P. Panaitescu, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Sabin Manuilă, Constantin C. Giurescu, Emil Cioran, Petre Țuțea ș.a.) – să-i atribuim paternitatea unei butade celebre, pe cât de „brutală”, pe atât

⁴ Gh. Buzatu, Ștefan Lemny, I. Saizu, eds., *Eminescu – Sens, timp și devenire istorică*, I-II, Iași, Editura Universității, 1988-1989; Pamfil Șeicaru, *Politica aistorică a României*, București, Editura Elion, 2002.

⁵ Pe această temă, vezi volumul *Românii între ruși și sovietici*, număr special editat de Centrul de Istorie și Civilizație Europeană al Filialei Iași a Academiei Române sub egida Laboratorului de Studii Ruse și Sovietice din cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga” din București („Europa XXI”, Iași, nos. XIII-XIV/2004-2005).

⁶ De remarcat că, în aceeași perioadă, N. Iorga s-a aplecat și asupra raporturilor anglo-române sau franco-române.

⁷ Cf. Nicolae Iorga, *Istoria relațiilor române*, antologie întocmită de Florin Rotaru, traducere Anca Verjinschi, București, Editura Semne, 1995, cuprinzând, pentru prima dată în românește, textul integral al micromonografiei *Histoire des relations russo-roumaines* (Jassy, Editions du Journal „Neamul Românesc”, 1917), p. 157-291.

⁸ Cf. V. F. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, I. Burlacu, *Documente despre N. Iorga în arhivele militare românești*, în Gh. Buzatu, C. Gh. Marinescu, eds., *N. Iorga. Omul și opera*, II, Bacău, 1994, p. 213-215.

de reală, și anume că, de 300 de ani încoace, practic din 1711, când Petru cel Mare a atins Prutul, blestemul poziției noastre geopolitice a rezultat din faptul că, în orice moment al evoluției lor, românii s-au aflat prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu! Și, într-adevăr, mai cu seamă de la 1812 înainte, oricând vecinătatea Rusiei a reprezentat pentru politica generală a Iașilor și Bucureștilor, mai apoi a României, o premisă, o condiție și o rezultată, de prea puține ori un beneficiu și – vai! – cel mai adesea un dezavantaj, ca să nu spunem o obsesie și un pericol de prim rang, precum în mod cu totul deosebit în decursul existenței României Mari (1918-1940), căreia i-a pus capăt prin faimoasele și brutalele note ultimative din 26-27 iunie 1940, după cum și între 1944 și 1989, atunci când Kremlinul s-a pretins deopotrivă „prieteni” și tutore ideologic (practic stăpân absolut – până prin ’60) al Bucureștilor. Despre toate acestea ne vorbește, pilduitor, un document inedit⁹, recent descoperit în arhivele „procesului” intentat în 1946 foștilor membri ai cabinetului Ion Antonescu¹⁰, mai precis o lungă scrisoare (54 pagini dactilografiate), trimisă la 27 octombrie 1943 pe adresa lui Pamfil Șeicaru de către un confrate, în mod concret un ziarist pe care l-am numit deja – I. Joldea Rădulescu¹¹.

Expeditorul, respectând regulile profesiei, avusese inspirația ca, întâlnindu-i în împrejurări diferite pe unii dintre liderii politici ai României Mari (N. Titulescu, N. Iorga, C. Stere, I. G. Duca, mareșalul C. Prezan), să-i chestioneze, între altele, despre semnificația vecinătății Rusiei. A obținut, se înțelege, fără dificultate, în replică, dezvăluiri și precizări fundamentale, demne oricând de o antologie. Ca să exemplific, voi reține că, în 1936, neîntrecutul N. Iorga s-a destăinuit jurnalistului I. Joldea Rădulescu: „*Paradoxul este acesta:*

⁹ Valorificat parțial de noi – cf. Gh. Buzatu, *Tradiție, încredere, construcție: „Românii s-au aflat prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu!”*, în vol. *România – NATO, II, Negocierea și ratificarea Protocolului de aderare*, coordonator Ilie Manole, Ploiești, Editura Printeuro, 2005, p. 157-168; vezi și „*Historia*”, București, nr. 39/2005.

¹⁰ Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, București (în continuare, se va cita: Arhiva CNSAS), fond 40 010, dosar 13, f. 109-154 (Scrisoarea lui I. Joldea Rădulescu către Pamfil Șeicaru, din 23 octombrie 1943, trimisă în copie și lui N. Mareș, fost ministru în cabinetul Antonescu). Vezi răspunsul și comentariile lui N. Mareș (din 5 noiembrie 1943) la gestul lui I. Joldea Rădulescu, din 5 noiembrie 1943 (idem, vol. 13, f. 18-20). I. Joldea Rădulescu a beneficiat în anii războiului de relația cu Mihai Antonescu. Anterior războiului, el se manifestase ca un adept al lui M. Manoilescu, publicând între altele: *Țărâtimea în statul național-corporatist (Statul breslelor)* (București, Tip. Universul, 1934, 22 p.). În ceea ce-l privește pe N. Mareș, acesta s-a dovedit, ulterior, deficitar la capitolul moral, din vremea ce în 1946 avea să prezinte corespondența cu I. Joldea Rădulescu „Tribunalului Poporului” drept probă a atitudinii sale ... anti-antonesciene!

¹¹ În anii războiului, el a editat diverse ziare și chiar a beneficiat de solitudine din partea autorităților antonesciene.

cât timp nu ne atacă, trebuie să opunem Rusiei – dacă putem, bineînțeles – armata altora, armata Europei întregi. Dacă aceasta nu se poate, dacă Europa va fi divizată ca în 1914-1918, noi trebuie să stăm deoparte. Altfel, suntem distruși... Noi trebuie să ne ferim ca de foc să irităm pe ruși, întâi, fiindcă suntem prea aproape de ei, și, al doilea, fiindcă rușii sunt ca elefanții: nu uită niciodată. Oricum, trebuie precizat, prin declarații oficiale și prin presă, că n-avem nimic cu poporul rusesc, că ceea ce avem este cu regimul bolșevic, care ne amenință liniștea și siguranța internă”. Cu un alt prilej, după dezastrul granițelor răsăritene în iunie 1940, mareșalul C. Prezan, unul dintre coautorii victoriilor răsunătoare din 1917-1919, și-a exprimat dezacordul față de propunerea ca România să fi intrat în război pentru a respinge notele ultimative ale lui Molotov privind Basarabia și Bucovina de Nord, motivând că „*ar fi fost o mare greșeală... Am fi fost zdrobiți și amenințați să pierdem, poate, și mai mult. Cred că rușii atâta așteptau: să fie provocați ca să ne ocupe*”. Însă șansa i-a surâs, cu adevărat, lui I. Joldea Rădulescu în 1927, când, la București, l-a primit premierul în funcție al României, nimeni altul decât I. I. C. Brătianu. Era cu puțin timp înainte de sfârșitul neașteptat al marelui bărbat de stat, unul dintre fondatorii și călăuzitorii marcanți ai României Mari, în cel dintâi deceniu al ei de existență. Dacă insistăm asupra gândurilor mărturisite de I. I. C. Brătianu ziaristului interesat de idei și convingeri remarcabile, o facem întrucât suntem convinși că România, aflată și astăzi pe o nouă turnantă a istoriei sale, este în situația când nu poate și nici nu trebuie să-și îngăduie experimente diplomatice ori să ignore pildele și îndemnurile ante-mergătorilor noștri iluștri, fie ei fondatori de țară, fie creatori și propovăduitori ai curentului permanent al opiniei publice naționale. Cu precizarea că, în funcție de momentul, de conținutul și de adresa dezvăluirilor, acestea se constituie într-un veritabil extras de testament politico-diplomatic al ilustruului Ionel I. C. Brătianu (1864-1927), vom reține pentru cititor câteva din pasajele cele mai semnificative pe tema enunțată din interviul acordat în 1927, de premierul României, ziaristului ... de ocazie, care, totuși, a fost I. Joldea Rădulescu. Menționăm, o dată în plus, că textul este inedit, iar întrebările din paranteze aparțin reporterului de la 1927: „I. I. C. Brătianu – *Știu că și alții fac sforări ca rușii să ne recunoască granița dinspre Răsărit; le-am făcut și eu. Nu zic că e rău, dar nu e nici bine, fiindcă această recunoaștere obținută, ne vom culca pe roze și vom uita de eterna primejdie rusească...*”. La întrebarea ce era de făcut?, Brătianu a observat: „*Nimic altceva decât să ne menținem mereu pe linia politică a alianței cu Anglia și Franța; orice deviere, cât de mică, de la această alianță, ne va fi fatală; cum ne-ar simți că ne îndepărtăm de protectorii noștri pentru a-i înlocui cu alții, sau că rămânem singuri, rușii ne vor ataca...*”. În asemenea situație, a intervenit Joldea Rădulescu, se impunea să le răspundem rușilor? – drept care Ionel Brătianu a replicat ferm: „... Nu; dacă voi fi eu la guvern, nu vom răspunde; dacă vor fi alții și aceștia vor comite greșeala să răspundă, îi spun de pe acum ce se

întâmplă: vom fi zdrobiți și însăși ființa statului va fi în primejdie de moarte. Rușii ne vor copleși cu numărul și ne vor invada întregul teritoriu. Suprema înțelepciune recomandă să nu ne batem niciodată, în nici o împrejurare și oricum s-ar prezenta coaliția. Fiindcă odată terminat războiul, prietenii de arme se vor întoarce acasă, iar noi vom rămâne iarăși singuri, față-n față cu haotica, năucitoare amenințare. Vecinătatea cu Rusia – iată principiul de la care trebuie să pornească nu numai politica noastră spre Răsărit, dar toată politica noastră externă. Vecinătatea cu Rusia – nu sentimentele, nu afinitățile rasiale sau culturale, nu interesele economice comandă politica noastră externă. Merg cu acela, oricare ar fi el, care-mi dă mai multă certitudine că mă va apăra contra Rusiei, dar nu cu armele, căci sorții unui război cu Rusia sunt foarte problematici, chiar când în joc este cea mai puternică armată din Europa, ci prin mijloace pacifiste. Sunt sigur de Rusia, atâta vreme cât sunt mai tare pe terenul diplomatic și pe acela al alianțelor; din momentul în care s-a dezlănțuit războiul, partida poate fi socotită ca pierdută...”. Jurnalistul nu s-a dat bătut, oferind exemplul războiului Crimeii, temă care nu-i era necunoscută premierului de la București. „... Crimeea – a dezvoltat Brătianu – a fost un succes pentru aliați, fiindcă rușii erau conduși atunci de un țar care nu-nvățase nimic din strategia lui Alexandru I. Dacă rușii se retrag în interiorul țării, sunt imbatabili. Armata rusă nu poate fi înfrântă decât de acela care va ști sau va reuși s-o atragă în afară de frontierele Rusiei!”¹².

Între cei chestionați de I. Joldea Rădulescu, nu putea să lipsească Constantin Stere însuși, în 1930-1931. Potrivit „Marelui Basarabean”, care a avut un rol proeminent în politica României în 1914-1918, el fusese convins că, la sfârșitul primului război mondial, Rusia ar fi fost zdrobită, fiind eliminată de pe scena europeană pe cel puțin ... o sută de ani! Nu fusese așa, întrucât, de fapt, Rusia ieșise regenerată din conflagrație, probabil pentru că imperialismul țărilor a fost preluat și amplificat de Kremlinul Roșu¹³.

Potrivit lui N. Iorga, la care propun să revenim, problema Rusiei bolșevice trebuia tratată în context. El s-a declarat în acord cu Berdiaev, opinând că bolșevismul reprezenta „un fenomen sufletesc specific rus, care nu poate – și, adăugăm noi, în 1990-1991, istoria a confirmat-o, nici nu a fost finalmente! – distrus cu tunul”¹⁴. Totodată, cine putea mai bine – ne întrebăm – să circumscrie în context problema Basarabiei? Să-l urmărim, așadar, pe N. Iorga: „... Basarabia ne-a picat în gură ca o pară mălăiață, care însă ne-a rămas în gât. N-o s-o putem înghiți decât dacă cineva ne va da o puternică lovitură de pumn în ceafă [...] N-o putem asimila decât dacă o zguduire socială internă ne determină, vrând-nevrând, să acceptăm un regim politic care convine structurii și vecinătății sale cu Rusia [...] Dar nici dacă ne vom transforma radical nu

¹² Arhiva CNSAS, fond 40 010, dosar 13.

¹³ Ibidem, f. 116.

¹⁴ Ibidem, f. 119.

vom fi siguri de Basarabia, atâta vreme cât nu vom ști să punem între Rusia și noi barajul unei alianțe care să-i ție pe ruși în frâu. Basarabia ne va da într-o zi de furcă. Până atunci ea ne va obliga la cheltuieli militare enorme care însă, în clipa conflictului nu ne vor folosi la nimic”¹⁵. Prognoza istoricului s-a dovedit corectă: în iunie 1940 sfârșitul Basarabiei române a inaugurat procesul dezintegrării României Mari!

Tot în anul 1936, o dată cu N. Iorga, I. Joldea Rădulescu s-a întâlnit cu Poklewski-Koziel, fostul ministru al lui Nicolae al II-lea la București, unde a rămas după revoluția bolșevică. Fostul diplomat țarist constata că, la momentul respectiv, România nu mai putea conta în Europa, dintre cei mari, decât pe Marea Britanie și Franța, ne-excluzând posibilitatea ca, „în clipa când acestea vă vor lăsa din brațe, puteți să vă faceți testamentul”¹⁶. Nu aveau să mai conteze, atunci, nici Germania și nici Mica Înțelegere... De ce Germania – nu, s-a arătat intrigat Joldea Rădulescu. Considerentele expuse de Poklewski-Koziel s-au dovedit calificate: „... Germania? Germania singură ar putea să înfrunte Rusia, dar n-o va bate niciodată. Aceasta nu s-ar putea întâmpla decât dacă: sau Germania va fi ajutată de Anglia și Franța, ceea ce e exclus; sau Rusia nu va fi ajutată de Anglia și Franța, ceea ce e puțin probabil. Fiindcă, atunci când se va declanșa războiul, el va deveni iarăși un conflict european, dacă nu chiar mondial. Rivalitățile dintre marile puteri vor salva Rusia”¹⁷. În context, recomandările diplomatului s-au dovedit ferme și inspirate, confirmate integral de evoluțiile europene dintre 1937 și 1947: „Să nu ieșiți de sub tutela Angliei și Franței; să nu provocați; în cazul când sunteți atacați, să vă retrageți frumușel în cort și să așteptați; dacă Anglia și Franța înving, veți fi salvați; dacă aceste două mari puteri vor fi înfrânte, să vă supuneți soartei și să așteptați alte câteva decenii sau secole, până [ce] o împrejurare vă favorizează să vă recuperați ceea ce ați pierdut. În general, sfatul meu, pe care l-am dat tuturor oamenilor politici români, este să evitați pe cât posibil de a participa la un conflict armat contra Rusiei, chiar alături de alții. Lăsați pe cei mari să se bată între ei, nu vă amestecați, stați departe, cât mai departe și cât mai mult timp departe...”¹⁸. Totodată, cel interviuat n-a ocolit, dimpotrivă, problema Basarabiei, prevestind că U.R.S.S. va interveni, la o „conjunctură favorabilă”, pentru a recupera teritoriul dintre Prut și Nistru, chiar printr-un atac militar¹⁹, iar România nu se va putea apăra. De ce? Întrucât cu Rusia – argumenta Poklewski-Koziel, ca și cum ar fi expus oficial punctul de vedere al Kremlinului stalinist – „nu se poate bate oricine. Vrei să știi părerea mea sinceră? V-ați mărit prea mult față de puterile dv.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 121.

¹⁷ *Ibidem*, f. 122.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

morale... Și, ca să puteți păstra această moștenire extrem de grea, ar trebui să aveți altfel de oameni, și nu-i aveți (subl. ns.)²⁰.

De asemenea, I. Joldea Rădulescu a convorbit de-a lungul anilor cu ziaristul T. Pisani²¹, cu Ion Inculeț, în toamna anului 1940, după prăbușirea României Mari²², și cu un fost diplomat, al cărui nume nu-l comunică și nici nu cutezăm să-l bănuim, fără riscul de a ne înșela profund. Era tot în toamna anului 1940, iar Bucureștii, din naivitate, se îmbarcase pe aceeași navă cu Germania lui Adolf Hitler, care, aprecia interlocutorul necunoscut și nebănuit, deja ... pierduse războiul²³. O situație în care era preferabil să fi fost extrem de prevăzători, să ne fi ținut – așa cum recomandase, dacă ne amintim, și Poklewski-Koziel – mult departe. Iar față de Rusia, continua diplomatul în cauză, nimic nu se impunea decât „o prudență fără seamăn..., o atenție încordată asupra tuturor mișcărilor sale, eforturi continue pentru a păstra cu ea raporturile cele mai bune cu putință și, în sfârșit, grija de a rămâne cât mai departe de vreun conflict militar cu Rusia sau de a participa alături de alții, oricine ar fi ei, la un asemenea conflict”. I. Joldea Rădulescu ne asigură că diplomatul ar fi conchis: „Nu bolșevismul constituie primejdia morală care ne pândește, ci Rusia. Rusia, pur și simplu”²⁴.

O concluzie se impune. Și, în prima ordine, trebuie să avem în vedere cu prioritate momentul când I. Joldea Rădulescu și-a redactat scrisoarea către Pamfil Șeicaru, din care, tot pe atunci, i-a trimis o copie și inginerului N. Mareș, care, la „procesul” din mai 1946 al echipei lui Ion Antonescu, a înaintat-o autorităților. Fără nici o îndoială, cu scopul de a fi dovedit că el, ca fost demnitar ministerial al mareșalului, ar fi păstrat contacte cu cei care se pronunțaseră împotriva Războiului din Răsărit. Textul lui Joldea Rădulescu, datând din 17 octombrie 1943, intervenea în clipa în care soarta Războiului din Răsărit fusese decisă, astfel că, netăgăduit, expeditorului îi era mai lesne să se pronunțe asupra deznodământului previzibil. Aceasta deși Joldea Rădulescu îl asigura pe destinatar că „sfârșitul războiului este încă departe”²⁵. Totuși, aprecia tot Joldea Rădulescu, cel puțin pentru România finalul „se traduce prin dezastrul nostru sigur; iar din punct de vedere strict politic înseamnă nici mai mult nici mai

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem*, f. 124.

²² *Ibidem*. Acesta, într-un moment în care Bucureștii se orientaseră deja spre Axa Berlin-Roma-Tokio, ar fi declarat: „Cu rușii nu te poți bate... Rușii vor da mult de lucru Europei; ceea ce au făcut acum cu noi e numai începutul. Vei vedea, vei vedea...”.

²³ *Ibidem*, f. 126.

²⁴ *Ibidem*, f. 127.

²⁵ *Ibidem*.

puțin decât o sinucidere²⁶. De unde și concluzia finală, neiertătoare, lesne de formulat în octombrie 1943, dar imposibil de admis în 1940-1941. „**Nu trebuia** – a conchis I. Joldea Rădulescu – **să intrăm în război**”²⁷. Totul era, aparent, cât se poate de clar, deși în judecarea esenței faptelor survenite lipsea – în chip surprinzător ori, cine știe, pentru că așa impunea demonstrația (?) – un factor determinant: dar dacă războiul era purtat pentru eliberarea unor teritorii românești?! Se impune, în altă ordine, ca declarațiile liderilor politici, militari și diplomați în forma comunicată de I. Joldea Rădulescu să fie coroborate și cu alte surse. În nici un caz, nu trebuie să rămânem la un singur izvor, scrisoarea examinată din octombrie 1943. Nu putem ignora riscul ca I. Joldea Rădulescu să fi impus spiritul timpului prezent (octombrie 1943) declarațiilor generale sau speciale smulse liderilor chestionați în răstimpul 1927-1940. Caz în care se impune să încheiem cum că declarațiile erau frumoase și utile, dar ... ireale. Ceea ce schimbă multe, dacă nu cumva complet, datele problemei. **Nu însă și esențialul, și anume că în epoca modernă ne-a preocupat și trebuie să ne preocupe orișicând vecinătatea Rusiei, rolul și locul, destinul factorului rusesc în politica de ansamblu a României eterne**. Pe de altă parte, problema nu s-a aflat, mai puțin, în atenția lui Ion Antonescu și a colaboratorilor săi. Din contră, a ocupat un rol predominant în strategia mareșalului, care a ales calea războiului alături de *Axă* contra U.R.S.S. și a restului Națiunilor Unite. Din considerente, care, și acelea, trebuie avute în vedere, cum a și fost cazul²⁸.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Vezi, de exemplu, Petre Mihail Mihăilescu, *România în calea imperialismului rus. Rusia, România și Marea Neagră*, București, 1944; general Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice. 22 iunie 1941 – 23 august 1944*, ediția a IV-a, Iași, Editura Fides, 1998. Motivând angajarea României în Războiul din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța, la 24 iunie 1941, fiind primit de V. M. Molotov în vizită de rămas bun, Grigore Gafencu, întrebat de liderul diplomației sovietice ce căuta România în tabăra Germaniei, a replicat cu demnitate: „*În ce mă privește, nu pot avea față de evenimentele de azi, pe care istoria le va judeca, decât o atitudine de diplomat, adică de soldat al țării mele. Să-mi fie îngădui în această calitate să-mi exprim părerea de rău că, prin politica lui urmată în timpul din urmă, guvernul sovietic nu a făcut nimic pentru a împiedica între țările noastre durerosul deznodământ de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut, prin ocuparea Basarabiei, a Bucovinei și chiar a unei părți din vechea Moldovă, despre care am avut prilejul să vorbesc d-lui Molotov în mai multe rânduri, prin încălcarea teritoriului nostru, prin actele de forță care au intervenit pe Dunăre [...], Uniunea Sovietică a distrus în România orice simțământ de siguranță și de încredere și a stârnit îndreptățita teamă că însăși ființa statului român este în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte [...]* Lovitura cea dintâi, care a zdruncinat temelia unei asemenea Românie, chează de siguranță și de pace, acoperire

Ajungem, în sfârșit, la concluzia finală: Numai aparent, potrivit relatării lui I. Joldea Rădulescu, mareșalul Antonescu pare să fi ignorat, în politica sa generală ce a condus la războiul României contra Rusiei Sovietice din 1941-1944, semnificația profundă, cu caracter de permanență, a factorului rus. Imposibil de admis, fie numai dacă avem în vedere educația și experiența Mareșalului. Dar, sub acest raport, precizările ce s-ar impune sunt ample și numeroase, ele neintrând în tema investigației noastre. Oricum, nu putem ignora precizările pe care Antonescu le-a formulat, în decembrie 1942, la solicitarea jurnalistului italian Lamberto Sorrentini, în sensul că „... mă gândesc la ziua de mâine a României și la eventualitatea că războiul va fi pierdut. Eu lupt cu Rusia, care este un inamic mortal al țării mele. Jafurile Germaniei le putem îndura, dar sub amenințarea Rusiei putem sucomba [...] Eu lupt întotdeauna cu Rusia, comunismul Uniunii Sovietice este un mijloc, nu sfârșitul imperialismului rus, care vrea Constantinopolul și poate să ajungă acolo numai traversând sau înghițind România [...] Eu nu fac un joc de trișor, ca vecinii mei unguri, visând prăbușirea germanilor și sosirea englezilor eliberatori. Drumul spre Constantinopol nu trece prin Budapesta și ei nu au motive să se teamă de Rusia. Noi avem. Noi știm că dușmanul mortal al României este Rusia lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a, cărora Stalin le-a rămas credincios și [pe care], trebuie să recunoaștem, îi continuă genial. Este ursul rus dintotdeauna, care, înveștmântându-se astăzi în comunism, înaintează în numele unui ideal care corupe intelectualitatea și, ascunzându-și colții după o zdreanță roșie, atrage masele de muncitori și țărani. Eu voi arunca în război, spre a-i zăgăzui pe ruși, toate forțele pe care voi izbuti să le înarmez, convins că acesta este supremul bine pentru România: zăgăzuirea rușilor...”²⁹. Ulterior, în pragul sfârșitului de la 23 august 1944, Mareșalul nu și-a modificat viziunea, nici chiar în momentul alegerii între război sau pace (respectiv, armistițiu). Ne referim la faptul că, în ultima sa întrevedere cu Ion Mihalache, în seara de 22-23 august 1944, când liderul PNȚ i-a sugerat ca, a doua zi, să meargă la Palat, să discute cu regele Mihai I, admitând să semneze el armistițiul, Ion Antonescu a etalat unul dintre factorii esențiali care contraziceau toate calculele avansate de preopinental său. Dar este preferabil să reținem din faimoasele Însemnări din celulă, așternute de Antonescu în ceasurile

firească și atât de folositoare a unui hotar întins și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nenorocire de guvernul sovietic. Cele ce se întâmplă azi sunt urmările acestei nenorociri care a dus acum la un război între cele două popoare care niciodată în istorie nu au luptat unul împotriva altuia” (apud Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 230-231).

²⁹ Cf. Gh. Buzatu, coordonator, *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 378-379. Textul integral al interviului a fost editat de istoricul Mihai Pelin (cf. „Independent”, București, 15 mai 2001, p. 5).

imediat următoare arestării sale în după-amiaza de 23 august 1944, un pasaj exemplar în demonstrația noastră: „Vecinătatea Rusiei, reaua ei credință față de Finlanda, Țările Baltice și Polonia, experiența tragică făcută de alții, care au căzut sub jugul Rusiei, crezându-i pe cuvânt, mă dispensează să mai insist”³⁰ – a punctat șeful statului român ca răspuns la sugestia lui I. Mihalache de-a se încrede, o dată mai mult, în asigurările și propunerile Moscovei pentru un armistițiu direct U.R.S.S. – România ale Moscovei, încurajate în epocă, cum se știe, de către anglo-americieni. Să ne fie îngăduit, în context, să apreciem că, în fundamentul ei, problema, atunci, ca și în trecut ori ca acum, era în vizor. În fond, problema atitudinii României față de asigurările Marelui Aliat de la Răsărit s-a pus oricând în timpurile moderne. Încheierea nu poate fi decât una singură: Netăgăduit, ÎNCREDEREA și GARANȚIA BUNELOR INTENȚII constituie prioritatea absolută care a fost, este și rămâne pe agenda raporturilor româno-ruse. Iar aceasta, fără îndoială, după tot ceea ce experiențele veacurilor precedente au clădit și năruit, precum doar în pagini de baladă, cu atâta sânguință!

Poate să apară cât se poate de straniu, dar Mareșalul Antonescu a intuit evoluția evenimentelor. În anume privințe, cu o precizie de-a dreptul șocantă. Astfel, pentru a rămâne în contextul precizat, Antonescu, răspunzând ziaristului italian deja menționat Lamberti Sorrentino la 26 ianuarie 1943, deci într-un moment decisiv și fatal pentru soarta marii conflagrații din 1939-1945 (finalul bătăliei de la Stalingrad), i-a dezvăluit, la insistențele acestuia, în ce consta – față de posibilitatea ratării victoriei – încrederea sa în destinul țării și al poporului român, cu alte cuvinte care rămânea **marele său secret**? Vom prefera, se înțelege, să reținem din interviul acordat italianului și apărut cu o întârziere de 40 de ani:

„Spre a îndulci afectarea, relatea italianul, am întrebat [pe Mareșal]:

- Și dacă, totuși, pierdeți războiul?

- La timpul potrivit, imensul sacrificiu al celor căzuți astăzi va salva tot ce se poate salva din România de mâine.

- Mă scuzați, domnule Mareșal, nu înțeleg.

- Am informații secrete despre comuniștii români emigrați la școala de la Moscova. Sunt subjugați de o nebună, Ana Pauker, care și-a vândut sufletul lui Stalin și le impune compatrioților să vorbească rusește, chiar și între ei, susținând că limba română e un amestec bastard de dialecte, de înlocuit imediat cu aceea sublimă a lui Tolstoi. Pierzând noi războiul, acei emigranți îndoctrinați și fanatici își vor asuma puterea pentru a impune, cu riguroasele sisteme ale marxismului, slavizarea, mai mult, rusificarea României.

³⁰ *Ibidem*, p. 291.

Absorbit de gânduri, sprijinindu-și bărbia cu mâna dreaptă, tăcea. Am îndrăznit să curm tăcerea aceea:

- Și atunci?

S-a ridicat, s-a plimbat în jurul mesei, a revenit aproape de mine, privindu-mă drept în ochi, și mi-a spus, scandând cuvintele:

- Și atunci, amintirea părinților morți acum, luptând în numele României române, va fi aceea care îi va obliga pe fii, fie ei și comuniști, să se păstreze români și să vorbească românește și să rămână, cu fruntea sus, descendenți ai coloniștilor lui Traian: latini, nu slavi.

Acesta este secretul dvs., domnule Mareșal?

- Dacă vreți, e secretul meu. Vă propuneți să scrieți despre întâlnirea noastră?

- Nu pot să n-o fac. Dacă se va afla că am vorbit – am privit spre ceas – două ore cu Mareșalul Antonescu, și aș refuza să scriu despre asta, aș rămâne șomer. Aveți încredere, voi scrie numai ceea ce nu va displace...³¹.

Cuvintele Mareșalului Antonescu, din perspectiva evoluției postbelice a României, se impun atenției specialiștilor, și nu numai decît lor.

După cum am consemnat, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga și Pamfil Șeicaru, cei trei titani ai presei noastre politice, s-au pronunțat constant și fără

³¹ Cf. „Independent”, București, 15 mai 2001, p. 5.

rezerve în privința rolului factorului rusesc ori sovietic asupra orientării de ansamblu ale Țărilor Române și, ulterior, ale României în relațiile internaționale.

Nu excludem posibilitatea ca I. Joldea Rădulescu să fi impus spiritul timpului prezent (octombrie 1943) declarațiilor generale sau speciale smulse liderilor chestionați în răstimpul 1927-1940. Caz în care se impune să încheiem noi cum că declarațiile erau frumoase și utile, dar ... ne-reale. Ceea ce schimbă multe, dacă nu cumva complet, datele problemei. Nu însă și esențialul, și anume că în epoca modernă ne-a preocupat și trebuie să ne preocupe orișicând vecinătatea Rusiei, rolul și locul, destinul factorului rusesc³² în politica de ansamblu a României eterne. Pe de altă parte, problema nu s-a aflat, mai puțin, în atenția lui Ion Antonescu și a colaboratorilor săi. Din contră, a ocupat un rol predominant în strategia Mareșalului, care a ales calea războiului alături de Axă contra U.R.S.S. și a restului Națiunilor Unite. Din considerente, care, și acelea, trebuie avute în vedere, cum a și fost cazul³³.

Pentru a încheia, se impune a sintetiza: a devenit o realitate istorică indiscutabilă, stabilită cu precizie și recunoscută în consecință, în temeiul cercetărilor savanților de pretutindeni și de oricând, atestă că românii, rezultat al unei evoluții de două ori milenare, beneficiază de un avantaj de care au dispun mai puține popoare ca rod al prezenței lor în istorie – persistența lor, neconținută și în ciuda tuturor vicisitudinilor, în însăși vatra lor strămoșească. A fost și a rămas un fapt remarcabil, care și-a pus amprenta asupra devenirii și împlinirii noastre ca unul dintre popoarele fondatoare ale bătrânului continent, determinându-i comportamentul și caracterul, calitățile și defectele, ca să nu mai vorbim că și-a legat profund soarta de aceste meleaguri, pe care, stăpânindu-le și influențându-le, și-a asumat, natural, riscul unor influențe defel nesemnificative. De altfel, cum este bine cunoscut, creația populară, de cea mai înaltă calitate literară și valoare istorică, vorbind obsesiv despre „**codrul frate cu românul**”, surprindea tocmai o atare realitate, căreia ulterior unul dintre maeștrii filosofiei moderne, l-am numit pe **Petre Țuțea**, avea să-i dea noi valențe atunci când a opinat că **istoria noastră reprezintă, în primul rând, geografie**. În context, trebuie să reținem că, cu mai multe secole înainte, cronicarul **Grigore Ureche** îi plasase în chip justificat pe români ca situându-se – prin tot ceea ce au fost și, adăugăm noi, în perspectiva desfășurărilor ce aveau să urmeze până la acest început de veac și de mileniu – „**în calea tuturor răutăților**” ...

Este semnificativ că, mai cu seamă în cursul veacului trecut, conflictele locale sau generale (cele două conflagrații mondiale sau „războiul rece”), care n-au ocolit România, au pus și repus în discuție, adeseori până la exagerare rolul factorului geopolitic în determinarea evoluției unei zone și, cu atât mai lesne, a

³² Cristian Sandache, *Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic*, București, Editura Militară, 2007, p. 137-360.

³³ Cf. Petre Mihail Mihăilescu, *România în calea imperialismului rus, passim*.

istoriei unor popoare, în speță a românilor. N-a fost întâmplător că, în intervenția susținută în fața Congresului Internațional de Științe Istorice de la Zürich (1938), **N. Iorga**, neîntrecutul nostru polihistor și unul dintre cei mai mari ai lumii, a surprins **rostul permanențelor** identificate în cei trei factori determinanți ai trecutului nostru – **națiunea** (rasa, în accepțiunea savantului), **ideea** și **pământul**. *„Este incontestabil ... – a relevat strălucitul istoric³⁴ – că ... mediul natural făurește, încet, dar neîncetat rasa, prin multele lui influențe, de care nimeni nu poate scăpa și prin ceea ce, pătrunzând în fiecare moment în suflete, ajunge să transforme și înfățișarea fizică a omului. Creatori ai semințiilor umane, pe care continuă să le modeleze cu drag, pământul și cerul dau încetul cu încetul un alt aspect exterior, acoperind același fond moral, ființei omenești”*.

³⁴ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 248.

U.R.S.S. ȘI ROMÂNIA ÎN RĂZBOI (1941-1944)

MARUSIA CÎRSTEA
GH. BUZATU

În prima parte a ostilităților generale din 1939-1945¹, în mod concret pentru perioada septembrie 1939 – iunie 1941, U.R.S.S. ar putea foarte bine – cum a și fost în realitate! – figura, dacă nu în rândul, oricum **alături de Puterile Axei!**

La sfârșitul anilor '30, Germania lui Hitler a reprezentat pentru U.R.S.S. o iminentă amenințare. Fûhrerul proclamase ca obiectiv extern prioritar distrugerea comunismului sovietic și indica fără reținere teritoriile din Est ca reprezentând zona naturală de expansiune a celui de-al III-lea Reich, *Lebensraum*-ul său legitim². În atare condiții, după ce prin 1938-1939 norii războiului s-au tot adunat, poziția Uniunii Sovietice a devenit pe scena internațională, pentru statele independente din Europa și pentru Democrațiile Occidentale, tot mai importantă ca viitor aliat în contrabalansarea lui Hitler și – cine mai știa? – a unui război antigerman. În luna mai 1939, V. M. Molotov^{*} l-a

¹ Cf. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, II, 1939-1945, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 86-100.

² Nicholas V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, Iași, Institutul European, 2001, p. 528.

* *Veaceslav Mihailovici Molotov*, născut *Skriabin* (1890-1986), membru al PMSDR din 1906. Participant la Revoluția din Octombrie 1917, iar din anul următor – în funcții de stat și de partid. Între 1921 și 1930 – secretar al PC (b), în 1930-1941 – președintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., iar din mai 1939 și comisar pentru Afacerile Externe. În perioada 1941-1957, vicepreședinte, și, din nou, președintele Consiliului Comisarilor Poporului (din 1946 – Consiliul de Miniștri) al U.R.S.S., iar, concomitent, comisar (ministru) la Externe (1941-1949 și 1953-1956). Membru al *Stavkăi* sovietice în anii războiului din 1941-1945. A fost distins de patru ori cu Premiul „Lenin”. În ajunul și în timpul ultimei conflagrații a participat activ la fundamentare, promovarea și aplicarea politicii agresive a U.R.S.S. de pactizare cu Reichul nazist, fiind în context inițiatorul și promotorul odiosului *Pactul Hitler-Stalin* din 23 august 1939 (sau *Pactul Molotov-Ribbentrop*), care a contribuit decisiv la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. El a fost acela care, la 26-27 iunie 1940, prezentând României faimoasele note ultimative privind amenințarea folosirii forței pentru a smulge României provinciile sale istorice Basarabia și Bucovina de Nord. După agresiunea Germaniei și a aliaților ei împotriva U.R.S.S., la 22 iunie 1941, Molotov a fost prezent la toate întâlnirile celor Trei Mari (Stalin, Roosevelt/Truman,

înlocuit pe M. M. Litvinov* în funcția de comisar al Afacerilor Externe, păstrând în același timp și funcția de președinte al Consiliului Comisarilor Poporului, echivalentă cu aceea de prim-ministru, precum și calitatea de membru în Biroul Politic al CC al PCUS. Molotov a înaintat o serie de propuneri de alianță guvernelor din Franța și Marea Britanie în vederea formării unui front comun împotriva Germaniei³. Dar Puterile Occidentale nu s-au înțeles cu Uniunea Sovietică și nici nu au insistat pentru negocieri; trimițând la Moscova o misiune cu putere de decizie redusă.

Trimișii occidentali, cu rang subaltern, erau purtătorii unui mandat vag, care excludea din negocieri problemele esențiale (eventuala trecere a trupelor sovietice prin Polonia sau prin statele baltice, angajament precis și numeric privind forțele mobilizate de fiecare din părți în cazul unei agresiuni germane)⁴. Guvernul sovietic a continuat să fie extreme suspicios în privința planurilor reale ale Londrei și Parisului de-a colabora cu Kremlinul în fața pericolului nazist, pentru aflarea unor modalități concrete de a îndepărta amenințarea ostilităților de la frontierele țării. În cele din urmă, dintr-un calcul ignobil dar și de frica lui Hitler, I. V. Stalin* s-a decis să pactizeze cu Germania. În toată perioada 1933-

Churchill/Attlee) de la Teheran, Yalta și Potsdam. A avut un rol activ în organizarea și punerea în practică a terorii în masă din 1937-1938. Din cei 25 de comisari făcând parte din Consiliul Comisarilor Poporului în anul 1935, singurii supraviețuitori ai represiei au fost Mikoian, Vorosilov, Kaganovici, M. M. Litvinov și, desigur, Molotov. Din cei 28 de membri ai Consiliului Comisarilor Poporului de la începutul anului 1938, 20 vor fi curând lichidați. Iar Molotov nu a fost doar un martor pasiv al acestei groaznice „mașini de tocat carne”; el i-a ajutat pe Stalin, Ejov și Beria să învârtă „manivela acestei mașini”. A fost supranumit *pensionarul moscovit*. (Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Stalin cenzurat / necenzurat*, București, Editura „Ion Cristoiu”, 1999, p. 48-49; *Who Was Who in World War II*, edited by John Keegan, New York, 1978, p. 147).

* *Maksim Maksimovici Litvinov* (1876-1951), în 1930 a ajuns comisar al poporului pentru Afaceri Externe. Timp de aproape un deceniu, el a inspirat și favorizat în politica externă apropierea de statele occidentale, mai ales după venirea lui Hitler la putere în Germania în 1933, militând la Societatea Națiunilor pentru triumful principiului securității colective. Ulterior, Litvinov a ajuns ambasador în S.U.A. (1941-1943) și vice-ministru al Afacerilor Externe (1944-1951) (cf. *Enciclopedia de Istorie Universală*, București, Editura All, 2003, p. 822-823).

³ Michael Lynch, *Stalin și Hrușciiov. U.R.S.S., 1924-1964*, București, Editura All, 1994, p. 98.

⁴ Nicolas Werth, *Istoria Uniunii Sovietice. De la Lenin la Stalin*, București, Editura Corint, 2000, p. 96.

* *Iosif Vissarionovici Stalin (Djugașvili)* (1879-1953), după moartea lui V. I. Lenin în 1924, lider al P.C.U.S. și al statului sovietic. Membru al P.C.U.S. din 1898. A participat la revoluția din 1905-1907 din Transcaucazia, apoi la pregătirea și desfășurarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Membru al CC al Partidului din 1917; membru al Biroului Politic al CC al P.C.U.S. în perioada 1919-1952, al Prezidiului CC al P.C.U.S. între 1952 și 1953. Deputat al Sovietului Suprem. Comisar

1939, politica internațională dusă de Stalin a constat dintr-o serie de manevre menite să-l pună într-o poziție favorabilă de a trata cu Hitler. El își calcula toate mișcările, având ochii ațintiți spre Berlin. Spera să ajungă într-o asemenea poziție, încât Hitler să poată considera ca avantajoasă acceptarea propunerilor sale⁵. Primele încercări timide, în domeniul economic, pentru o apropiere între Germania și Uniunea Sovietică au fost realizate în primăvara anului 1939. Germania s-a arătat dispusă să negocieze, iar Moscova a acceptat, astfel că, începând cu 17 aprilie 1939, două delegații comerciale germană și sovietică au luat în studiu posibilitatea încheierii unui acord economic între Berlin și Moscova⁶.

Nu după mult timp, la 20 mai, Molotov l-a chemat pe Friedrich von der Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, căruia i-a declarat că guvernul sovietic nu ar putea continua negocierile economice cu Reichul mai înainte de a se fi creat bazele politice necesare, ceea ce a fost interpretat ca o invitație de a se fi reglementat și relațiile oficiale bilaterale⁷. Mai apoi, apariția în cotidianul „Pravda”, la 29 iunie 1939, a articolului intitulat insinuant *Guvernele englez și francez nu vor un acord al egalității în drepturi cu U.R.S.S.*, semnat de însuși A. A. Jdanov*, „ideologul șef” al Kremlinului, a reprezentat un important semnal de alarmă relativ la intențiile Moscovei. Se lansa un adevărat închizitoriu pe

al poporului pentru problemele naționalităților (1917-1922); Comisar al poporului pentru controlul de stat (1919-1922). În timpul războiului civil a îndeplinit sarcini de răspundere pe linie de partid și de stat; Secretar General al CC al P.C.U.S., din 1941 – Președintele Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniștri) al U.R.S.S., pentru ca în cursul Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941-1945) să-și asume restul funcțiilor decisive în stat – președinte al Comitetului de Stat al Apărării, Comisar al poporului pentru Apărare, Comandant Suprem al Armatei Roșii, șeful Marelui Cartier General. S-a impus ca, alături de W. S. Churchill și F. D. Roosevelt, drept unul din organizatorii Coaliției Antihitleriste. A fost Generalissim al Uniunii Sovietice (1945), Erou al Uniunii Sovietice (1945), decorat de două ori cu ordinul „Victoria”. (Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Stalin cenzurat / necenzurat*, p. 3-13; *Enciclopedia of World War II*, edited by Thomas Parrish, New York, 1972, p. 597-599; Stéphane Courtois, coordonator, *Dicționarul comunismului*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 592-600).

⁵ Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial. 1939-1942*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 44-45.

⁶ Zorin Zamfir, Jean Banciu, 1939. *Ultimul an de pace, întâiul an de război*, București, Editura Oscar Print, 2000, p. 255.

⁷ *Ibidem*.

* *Andrei Aleksandrovici Jdanov* (1896-1948), membru al PMSDR din 1915; participant la revoluția din 1917 și la războiul civil. Diverse funcții de partid și de stat. Din 1939 membru al Biroului Politic al CC al PC (b), apoi secretar al CC al PC (b) din Rusia (1944), deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S. A avut un rol major în crearea Kominformului (1947-1956), care a continuat opera Kominternului (1919-1943) (Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Stalin cenzurat / necenzurat*, p. 117-118).

tema temporizării de către Londra și Paris a negocierilor tripartite, concluzionându-se: „Britanicii și francezii nu vor un acord real, acceptabil pentru U.R.S.S., ci doar discuții referitoare la un acord, pentru a specula asupra așa-zisei intransigențe a U.R.S.S. față de opinia publică din țările lor și pentru a pregăti drumul unei înțelegeri [a Angliei și Franței] cu agresorul [Germania]”⁸. În fapt, așa cum avea să se observe în curând, cel care a pactizat cu Reichul a fost tocmai guvernul comunist. Referindu-se la negocierile între Germania și U.R.S.S., ziarul „Frankfurter Zeitung” publica, la 29 august 1939, un material din care adevărul străbătea la iveală, mai precis: „*Apropierea între Germania și U.R.S.S. s-a realizat într-o evoluție care a durat luni. Din partea rusească ea s-a înfăptuit în acești ultimi ani prin schimbări de persoane și modificări de structură de o importanță esențială și care pot fi fără îndoială considerate drept condiții indispensabile pentru acest eveniment istoric. Înlăturarea din viața publică a puterii conducătoare, operată pe o bază largă sub cuvântul de ordine al antitroțkismului, a constituit fără nici o îndoială un element important, contribuind la transformarea U.R.S.S. într-un partener mai conciliant (subl. ns.)*”⁹.

Pe-atunci, surpriza generală se produsese ... de vreme ce, în momentul în care parafarea convenției militare a U.R.S.S. cu Marea Britanie și Franța devenise iminentă, Germania și U.R.S.S. anunțaseră – la 21 august 1939 – iminenta semnare a unui Pact de neagresiune pentru ziua de 23 august, cum s-a și întâmplat¹⁰. Pactul, semnat pentru zece ani, era însoțit de un *Protocol adițional secret* (ce va fi dezvăluit în 1948) care recunoștea, în condițiile „dezinteresului” german pentru unele zone și state situate între Marea Baltică și Marea Neagră, „interesul” U.R.S.S. asupra Poloniei, Finlandei, Letoniei, Estoniei și Basarabiei¹¹. Documentul era de o însemnătate capitală pentru România, care, nefiind invitată la negocieri și, pe deasupra, nici informată în vreun fel despre cele stabilite, dimpotrivă, devenea obiect al târgului Hitler-Stalin¹².

⁸ Georgiana-Margareta Scurtu, *Relațiile internaționale în contextul celui de-al doilea război mondial. Studiu de caz: Relațiile României cu Franța (octombrie 1938 – iunie 1940)*, București, Institutul Cultural Român, 2006, p. 214.

⁹ Boris Souvarine, *Stalin. Studiu istoric al bolșevismului*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 542.

¹⁰ Pentru detalii, vezi *supra* capitolul 23 august 1939: *Drama unui pact sau pactul dramei românilor*; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 41-52.

¹¹ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947*, I, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 188.

¹² Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus. 1924-1947*, II, București, Editura Albatros, 2003, p. 169.

Semnând Pactul cu Hitler – expresie perfectă a ipocriziei lui Stalin, dar și a unei false „realpolitik” –, Führerul roșu de la Kremlin spera să amâne cât reușea mai mult izbucnirea unui conflict germano-sovietic. Stalin fusese informat că Hitler urmărea să-și asigure „spațiul vital” în detrimentul/pe seama U.R.S.S. și că plănuia atacarea graniței de vest. Or, prin Pactul de la 23 august 1939 – întărit ulterior prin Tratatul din 28 septembrie 1939 –, Stalin spera tocmai să anihileze iar, dacă nu, cel puțin să amâne planul lui Hitler de-a ataca U.R.S.S.¹³.

În atare condiții, Hitler căpătase deplină libertate de-a acționa, hotărându-se să atace prin surprindere Polonia, iar aceasta fie și cu riscul de-a provoca izbucnirea unei conflagrații de proporții, la început, continentale!

În consecință, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, trupele germane au forțat frontiera de vest a Poloniei. Evenimentele politico-diplomatice și militare, în continuare, au evoluat rapid. La 3 septembrie 1939, Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei. Mai apoi, la 17 septembrie 1939, Armata Roșie – respectând condițiile Pactului Adolf Hitler – I. V. Stalin sau V. M. Molotov – Joachim von Ribbentrop – invadează partea de est a Poloniei. La 28 septembrie 1939, Germania și U.R.S.S. au semnat o înțelegere oficială de împărțire a Poloniei, ceea ce a încurajat Moscova să forțeze încheierea unor pacte de asistență mutuală cu Estonia, Letonia și Lituania, inutile, dat fiind că, în vara anului 1940, statele respective aveau să fie ocupate de trupele sovietice și încorporate în U.R.S.S. ca republici unionale. Finlanda a fost țara care a creat cele mai multe și serioase probleme U.R.S.S. Guvernul finlandez a respins cererea sovietică de a-și muta frontiera cu 20 de mile mai departe de Leningrad și de a abandona linia de apărare finlandeză, în schimbul unei fâșii din Karelia. Rezultatul a fost un război între cele două țări (noiembrie 1939 – martie 1940)¹⁴. Până la urmă Uniunea Sovietică și-a impus voința – cu forța – Finlandei, care a fost obligată să cedeze insulele din golf, istmul Kareliei și întreg teritoriul din jurul lacului Ladoga, districtul Salla pe frontiera orientală și teritoriul din zona Petsamo și, în sfârșit, să accepte închirierea peninsulei Hanko¹⁵. În plus, tratatul le interzicea finlandezilor să încheie cu un stat terț vreun acord care să fie ostil Moscovei.

În sfârșit, în vara anului 1940, U.R.S.S., beneficiind de avantajele Protocolului secret Hitler-Stalin din 23 august 1939, de izolarea internațională ca și de situația internă a României, a ocupat – sub beneficiul amenințării recurgerii la forța armată în faimoasele note ultimative ale lui V. M. Molotov

¹³ Lilly Marcou, *Stalin – viața privată*, București, Editura ANTET, 1996, p. 184.

¹⁴ Cf. Eloise Engle, Lauri Paananen, *The Winter War. The Russo-Finnish Conflict, 1939-40*, New York, Charles Scribner's Sons, 1973, *passim*.

¹⁵ François-Charles Mougél, *Europa de Nord în secolul al XX-lea*, București, Editura Corint, 2004, p. 93.

din 26 și 27 iunie – provinciile istorice Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța¹⁶. La 1 august 1940, Molotov făcea o declarație în fața deputaților Sovietului Suprem al U.R.S.S. că a crescut considerabil teritoriul statului comunist printr-o „fericită soluționare”: 1– s-a „restituit Basarabia” (în fond, provincial a fost ocupată), cu o suprafață de 44 000 km² și cu 3,2 milioane locuitori; 2 – Rusiei i-a fost „cedată” Bucovina de Nord cu o suprafață de 6 000 km² și peste 500 000 locuitori; 3 – a fost ocupată regiunea Herța, cu o suprafață de aproximativ 30 400 ha, locuită de circa 35 000 oameni¹⁷. Trebuie subliniat că în acea perioadă de sfârșit al anului 1939 și început al anului 1940 U.R.S.S. a avut drept scop folosirea Pactului cu Germania în realizarea propriilor interese: împingerea Angliei și Franței într-un război de lungă durată cu Germania, menit să ducă la slăbirea reciprocă a combatanților; îndepărtarea momentului unui război al Germaniei împotriva Uniunii Sovietice; stabilirea sferelor de influență ale U.R.S.S. în statele vecine¹⁸.

Totuși, a fost extrem de ciudat că Stalin n-a reușit să întrevadă (?) că *Pactul* său cu Hitler ce dădea Germaniei mână liberă în războiul care izbucnise în/pentru Polonia făcea ca posibilitatea invadării U.R.S.S. să se producă mai degrabă. Unii politicieni anglo-americani, dându-și seama că ruptura dintre U.R.S.S. și Germania era inevitabilă, au căutat să impună o normalizare a relațiilor politice și diplomatice. În mai 1940, U.R.S.S. și-a dat agreementul la numirea lui Stafford Cripps (lider al Partidului Laburist și unul din consecvenții critici ai politicii antisovietice promovată de Neville Chamberlain) pentru postul de ambasador la Moscova. Mai mult, în august 1940 a fost prelungit acordul comercial sovieto-american, iar în ianuarie 1941 guvernul S.U.A. a anunțat că „embargoul moral” la produsele exportate nu se va mai aplica față de U.R.S.S.¹⁹. Un succes deosebit al diplomației sovietice l-a constituit semnarea, în aprilie 1941, a unui tratat de neagresiune pe cinci ani cu Japonia, care a preferat mai degrabă să se extindă spre sud, decât în Siberia²⁰.

Prăbușirea Franței în iunie 1940 și imposibilitatea Angliei de-a se strădui mai mult decât să supraviețuiască l-au încurajat pe Hitler să-și lanseze atacul plănuț de mult asupra U.R.S.S., în iunie 1941. Conform „Planului Barbarossa” – așa cum a fost codificată invadarea Rusiei de către armatele lui Hitler –, *Wehrmachtul* și alte trupe aliate, inclusiv cele române, au trecut la ofensivă pe 22 iunie 1941 pe teritoriul sovietic. Practic, patru milioane de soldați, 5 000 de

¹⁶ Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 89; Michael Lynch, *op. cit.*, p. 99-103.

¹⁷ Nicolae Ciachir, *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*, București, Editura Oscar Print, 1997, p. 268.

¹⁸ Vasile Buga, *Cuvântarea lui Stalin din 19 august 1939: Mit sau realitate?*, în „Europa XXI”, XIII-XIV/2004-2005, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 101.

¹⁹ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *Istorie universală. Epoca contemporană, 1939-1945*, I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 245.

²⁰ Nicholas V. Riasanovsky, *op. cit.*, p. 530.

avioane, peste 3 000 de tancuri, la care s-au adăugat trupe finlandeze, maghiare, românești, italiene, iar mai târziu contingente de voluntari din aproape toată Europa – Legiunea de voluntari francezi împotriva bolșevismului (L.V.F.), divizia spaniolă Azul etc. – porneau la asaltul împotriva Uniunii Sovietice, calificat din primul moment drept **cruciadă antibolșevică**²¹. În prima fază a războiului, obiectivele armatelor germane erau: ocuparea Moscovei și acapararea resurselor economice ale Ucrainei și ale Caucazului. Câteva săptămâni mai târziu, trupele germane și cele aliate lor asediază Leningradul, ocupă bazinul Donețului și ajung la 100 de kilometri de Moscova. Până la jumătatea lunii iulie 1941, conform datelor publicate de Biroul de Informații Sovietic, din cele 170 de divizii ale Armatei Roșii ce au fost angajate în prima zi de luptă, 28 fuseseră complet distruse, iar alte 70 și-au diminuat cu 50% capacitatea de luptă²². Dar „războiul fulger” se lovi curând de rezistența îndârjită a sovieticilor²³. La 6 decembrie, Armata Roșie a declanșat o contraofensivă împotriva trupelor germane din zona Moscovei. Contraofensiva s-a prelungit două luni pe o profunzime de 150-200 km, iar, în februarie 1942, atacanții și-au pierdut forța ofensivă, în special din lipsă de materiale. Cu toate acestea, situația rămânea alarmantă: eșecurile militare ale sovieticilor din primele cinci luni de război se soldaseră cu ocuparea de către inamic a unor regiuni vitale, grupând aproape 40% din populația țării și care dădeau, în timpuri normale, două treimi din cărbunele, oțelul și aluminiul țării, precum și 84% din zahăr sau 40% din producția cerealieră. Distrugerile materiale erau fără precedent: Rusia europeană era pustiită în mare parte, 1700 de orașe și târguri și 70 000 de sate distruse, iar populația trăia în teroare și mizerie cutremurătoare²⁴. Acest dezastru a fost posibil pentru că Stalin făcuse o eroare globală de apreciere a amenințării naziste pentru iunie 1941, adoptase o concepție militară total inadaptată la situație, dusesse o politică de înzestrare a armatei lentă, tardivă și incompletă, iar, în timpul epurărilor din anii 1937-1938, eliminase cea mai mare parte a conducătorilor și ofițerilor experimentați²⁵.

Pe plan intern, după o perioadă de confuzie care a pus în discuție așazisul geniu al lui Stalin, la 3 iulie 1941 se constituie Comitetul de Stat al Apărării în frunte cu același, căruia îi vor fi subordonate toate sectoarele de război, inclusiv cele din domeniul cercetării, asimilării și producerii de noi arme

²¹ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *Istoria Europei*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 354.

²² Valentin Ciorbea, *Din istoria secolului XX*, vol. 2, *Principalele teatre de operațiuni militare. 1939-1945*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2008, p. 119.

²³ Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 5, *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Iași, Institutul European, 1998, p. 145.

²⁴ Jean Carpentier, François Lebrun, eds., *Istoria Europei*, p. 358.

²⁵ Nicolas Werth, *op. cit.*, p. 101-102.

și explozive (vicepreședinte era Molotov)²⁶. Comitetul de Stat al Apărării cât și Statul Major General (STAVKA) își aveau sediul la Kremlin²⁷. Din biroul său, Stalin comunica cu toți cei din ierarhia militară, până la cel mai mărunț comandant. Din biroul său el a coordonat activitatea Consiliului Evacuării (constituit la 24 iunie și prezidat de Kaganovici*), care a organizat, în cinci luni, deplasarea a 1 530 de mari întreprinderi din regiunile occidentale spre Volga, Ural, Kazahstan și Siberia²⁸. Se prevedea ridicarea de noi fabrici în răsăritul țării, sporirea producției de armament, muniții, metal, benzină, cărbune etc. În condițiile grele ale războiului, a coterpirii unor regiuni de importanță vitală, s-a trecut întreaga economie pe picior de război. S-a constituit și un Comitet pentru evidența și repartizarea forței de muncă. Întreaga populație adultă deplasată (în majoritate femei) a fost de îndată integrată în producție și constrânsă să lucreze în condiții foarte dure (ziua de muncă de 12-14 ore, locuințe improvizate, aprovizionare precară)²⁹. Această forță de muncă a contribuit, totuși, în chip deschis, la reluarea spectaculoasă a producției industriale. Există dovezi care arată că, în cei patru ani de război, curajul și capacitatea de adaptare a poporului rus, ce părea imun în fața oricărei suferințe, s-au dovedit o realizare neprețuită. Măsura suferinței poate fi redată foarte simplu: după cinci luni de lupte aproape jumătate din populația sovietică și peste o treime din uzinele naționale se aflau sub ocupația nazistă; 60% din producția de fier și oțel, 40% din sistemul căilor ferate, 60% din efectivele de animale și 40% din rezervele de cereale fuseseră pierdute³⁰.

²⁶ Alexandru Pintescu, *Stalin și „holocaustul roșu”*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004, p. 180.

²⁷ Isaac Deutscher, *Staline. Biographie politique*, Paris, Éditions Gallimard, 1953, p. 557.

* Lazar Moiseevici Kaganovici (1893-1991), membru al PMSDR din 1911, cu importante rosturi de partid și de stat în deceniile III-VI. A fost candidat de membru (1926-1930) și membru (1939-1957) al Biroului Politic al PC (b) și apoi al PCUS. La începutul anilor '30, Kaganovici a fost „mâna dreaptă” a lui Stalin. De numele lui este legată construcția metroului din Moscova, inaugurat în 1935. A fost, după expresia lui Roy Medvedev, un protagonist al înspăimântătoarelor epurări din partid și din societate în 1936-1938. S-a impus de atunci drept „numărul doi” în partid, supranumit fiind „comisarul lui Stalin”. În 1961, la cererea lui Hrușciov care-l „iertase” în 1956 la susținerea *Raportului secret* privind cultul personalității al lui Stalin, Kaganovici a fost exclus din partid pentru activitate antipartinică (Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Stalin cenzurat / necenzurat*, p. 114-115), pentru a fi reprimat în ... 1985.

²⁸ Roy Medvedev, *Oamenii lui Stalin*, București, Editura Meridiane, 1993, p. 138-141.

²⁹ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *Istorie universală. Epoca contemporană. 1939-1945*, II, p. 247.

³⁰ Michael Lynch, *op. cit.*, p. 54.

Pentru a înțelege succesele sovietice de a sfârșitul lui 1942 și din vara lui 1943³¹ trebuie subliniată și evocată formidabila reconversiune a economiei orientată în întregime spre efortul militar. În 1942, 55% din venitul național a fost afectat cheltuielilor militare. Această proporție era de departe cea mai ridicată comparativ cu oricare dintre țările implicate în al doilea război mondial³². Este de menționat că războiul i-a costat pe sovietici de două ori mai scump decât pe aliații lor (numai pregătirile din cursul anului 1939 au necesitat cheltuieli de circa 400 de milioane de dolari!)³³. De asemenea, pentru a remedia lipsa mâinii de lucru (11 milioane de oameni erau sub drapel), guvernul a decretat (februarie 1942) „mobilizarea pentru lucru” a populației urbane, apoi (noiembrie 1942) a celei rurale. În 1942, trei milioane de persoane au fost trecute, din dispoziția autorităților, în industrie; Gulagul (de unde un milion de deținuți au fost eliberați pentru a fi trimiși pe front) a sporit „contractele” cu întreprinderile, școlile profesionale au accelerat formarea elevilor; în patru ani, productivitatea în industrie, revelatoare pentru amploarea efortului uman, a crescut cu 40%³⁴.

Totodată, începând cu anul 1942, industria sovietică, concentrată în regiunile răsăritene, a asigurat frontul cu muniții și tehnică militară în cantități suficiente și de bună calitate. Faimosul tanc „T-34”, avioanele construite de S. Iliușin, A. Iakovlev, S. Lavocikin, aruncătoarele de mine reactive „Katiușa” erau printre cele mai bune din lume³⁵. Economia sovietică reușea destul de bine să producă anumite articole militare de bază în cantități masive: în august 1942, în momentul de vârf al înaintării germane în U.R.S.S., fabricile sovietice produceau 1 200 de tancuri pe lună³⁶. Un substanțial și decisiv ajutor – în ceea ce privește materialul de război – l-a primit Uniunea Sovietică din partea anglo-americanilor. Armata Roșie beneficia, din iunie 1941 și cu același titlu ca și Marea Britanie, de sprijinul material al Statelor Unite, sprijin care ajunge la amploarea maximă după atacul de la Pearl Harbor³⁷. Este de subliniat că jeepurile și camioanele – ce dădeau Armatei Roșii o mobilitate crescândă și decisivă din 1943-1944 – veneau din industria americană, iar Puterile Occidentale au furnizat înalta tehnologie care a dat treptat Rusiei comanda

³¹ Vezi, în acest volum, partea I, capitolul 1.

³² Michael Lynch, *op. cit.*, p. 55.

³³ Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Istoria continentului european. De la 1820 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, București, Editura Cartier, 2001, p. 374.

³⁴ Nicolas Werth, *op. cit.*, p. 107.

³⁵ Anatol Petrencu, *Istoria universală. Epoca contemporană. 1939-1945*, Chișinău, Editura Museum, 1996, p. 26.

³⁶ Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 392.

³⁷ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol. 3, *Evoluția lumii contemporane*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 437.

spațiului aerian pe Frontul de Est (astfel că, chiar și în 1946, Marea Britanie încă mai trimitea Rusiei motoare de avion care au devenit baza celebrelor Mig-15 postbelice)³⁸.

Un rol important în luptele duse împotriva ocupanților l-a avut mișcarea de rezistență a sovieticilor. Trupele sovietice, în multe cazuri, deși încercuite, s-au predat „numai după o rezistență prelungită”, ce a provocat numeroase întârzieri ale *Wehrmachtului* în derularea planurilor sale ofensive³⁹. De asemenea, mișcarea de partizani a provocat trupelor germane întârzieri care au reprezentat pentru Hitler un obstacol în realizarea planului său strategic global⁴⁰. Pentru o mai bună organizare a rezistenței din spatele inamicului s-a creat, la 30 mai 1942, Statul Major Central al mișcării de partizani. În anul 1943 în detașamentele și brigăzile de partizani erau înrolate sute de mii de oameni. Partizanii nimiceau garnizoanele ocupantului, aruncau în aer podurile și căile ferate; în primii doi ani de război partizanii au ucis peste 300 000 de soldați germani; de asemenea, partizanii au eliberat ținuturi întregi, care au constituit apoi bazele lor de sprijin⁴¹.

În anii 1943-1944 – în urma marilor victorii de la Stalingrad și Kursk – Armata Roșie a recucerit cea mai mare parte din teritoriul ocupat de inamic⁴², iar, începând din 1944, forțele sovietice au avansat rapid în Europa de Est și Centrală, România și Bulgaria fiind ocupate („eliberate” în termenii propagandei oficiale staliniste și anglo-americane). Apoi, Armata Roșie a făcut legătura cu partizanii lui Tito din Iugoslavia și, în septembrie 1944, au intrat în Belgrad. Apoi, au continuat ofensiva în Ungaria și Austria. În nord, Finlanda a trebuit să accepte armistițiul, în septembrie 1944⁴³. Marea ofensivă în interiorul Germaniei a început în toamna anului 1944, când Armata Roșie a pătruns în Prusia Orientală.

Pe plan extern, mai ales după lovitura aplicată flotei americane de la Pearl Harbor de către japonezi la 7 decembrie 1941, a intervenit o apropiere marcantă între cele trei Mari Puteri înrolate contra Axei reunind Germania, Italia și Japonia: U.R.S.S., Anglia și S.U.A. Cele trei țări s-au aliat nu prin liberă alegere, ci datorită circumstanțelor.

³⁸ Paul Johnson, *op. cit.*, p. 392.

³⁹ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, vol. 2, p. 119.

⁴⁰ B. H. Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Orizonturi, 2006, p. 218 și urm.

⁴¹ Constantin Bușe, Alexandru Vianu, coordonatori, *Istorie universală. Epoca contemporană. 1939-1945*, II, p. 252.

⁴² Vezi, pe larg, Valentin Ciorbea, *op. cit.*, vol. 2.

⁴³ Mareșalul Finlandei Carl Gustaf Emil Mannerheim, *Memorii*, București, Editura Militară, 2003, p. 340-344.

Adolf Hitler
(1889-1945)

STĂPÂNII REICHULUI NAZIST

Hermann Goering
(1893-1946)

Rudolf Hess
(1894-1987)

Heinrich Himmler
(1900-1945)

Joseph Goebbels
(1897-1945)

Martin Bormann
(1900-1945)

Joachim von Ribbentrop
(1893-1946)

Ernst Kaltenbrunner
(1903-1946)

I. V. Stalin (1879-1953)
STĂPÂNII REICHULUI COMUNIST

M. Molotov
 (1890-1986)

L. M. Kaganovici
 (1893-1991)

L. P. Beria
 (1899-1953)

Ghiorghi Malenkov
 (1902-1988)

V.

N. S. Hrușciiov
 (1894-1971)

A. M. Vasilevski (1895-1977)
 S. M. Budionnî (1883-1973)

M. M. Litvinov
 (1876-1951)

Un eveniment marcant a survenit la 1 ianuarie 1942, la Casa Albă, când reprezentanți ai 26 de națiuni au semnat așa-numita **Declarație a Națiunilor Unite**, prin care se angajau „să folosească toate resursele lor militare și economice împotriva Axei și să nu semneze nici un armistițiu și nici acorduri separate de pace”⁴⁴. După câteva luni, Molotov a făcut o călătorie în Anglia și S.U.A. La Londra, ministrul sovietic negociind și semnând un tratat de alianță cu Anglia (la 26 mai 1942) și îndreptat contra Germaniei și a aliaților săi; la Washington, Molotov, însoțit de ambasadorul Litvinov, a avut întrevederi cu Roosevelt, Cordell Hull, Hopkins, solicitând deschiderea unui **al doilea front** în Vest, chiar pentru anul 1942⁴⁵.

Și, totuși, chiar în cursul anilor de război, au apărut neînțelegeri importante între Marii Aliați. Uniunea Sovietică a fost dezamăgită pentru faptul că Puterile Occidentale nu au reușit să invadeze Franța în 1942 sau în 1943. Cu toate contactele importante și cu toate enormele ajutoare primite din Vest, autoritățile sovietice au continuat să supravegheze îndeaproape relațiile externe și să se preocupe de modul cum va arăta Europa de după război. În Uniunea Sovietică exista temerea că Anglia și S.U.A. își vor modifica orientarea după capitularea Axei, încercând să antreneze Germania într-un război împotriva comunismului sovietic; simultan, din partea occidentalilor, exista temerea că, dimpotrivă, avansarea sovietică în Europa Est-Centrală le va consolida poziția în zonă și va marca începutul unei noi perioade de expansiune comunistă spre Vest. Aceste temeri, reale, au continuat să se exprime și în diferitele conferințe la nivel înalt ale Aliaților de la Teheran, Yalta sau Potsdam.

Încă de la sfârșitul anului 1943, devenise clar că înfrângerea Reichului și a aliaților ori sateliților lui era nu numai probabilă ci și posibilă. Cei „Trei Mari” – Roosevelt, Churchill și Stalin – se întâlnesc pentru prima oară la Teheran pentru a studia problemele teritoriale de după război și pentru a stabili o strategie comună⁴⁶. După cum am menționat, reuniunea de la Teheran s-a încheiat cu **Declarația celor Trei Puteri** (datată 1 decembrie 1943), prin care cei Trei Mari își exprimau hotărârea „*de a conlucra sincer și deschis*”, atât în timpul războiului cât și după aceea⁴⁷.

Ulterior, o semnificație și consecințe aparte pentru evoluția situației internaționale a avut-o vizita premierului Winston Churchill la Moscova, în octombrie 1944. A fost un prilej de a regla, încă din prima seară a negocierilor

⁴⁴ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, I, p. 274.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 275; vezi și Roy Medvedev, *op. cit.*, p. 94-123.

⁴⁶ Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Cronologie*, București, Editura Politică, 1984, p. 317; vezi, de asemenea, în acest volum, secțiunea I, cap. *Relații internaționale și desfășurări militare*.

⁴⁷ *Ibidem*; Marusia Cîrstea, *Istorie contemporană universală (1919-1947)*, Craiova, Editura Universitaria, 2008, p. 273-281.

directe cu Stalin, la 9 octombrie 1944, interesele Marii Britanii și ale Uniunii Sovietice în Europa de Est și Balcani⁴⁸. Potrivit *Memoriilor* lui Churchill, Stalin a acceptat propunerea britanică de a încheia un „*acord procentual*” care delimita „zonele de influență” ale Marilor Puteri virtual învingătoare pe seama României, Bulgariei și Ungariei, Iugoslaviei și Greciei⁴⁹.

În perioada următoare, până la sfârșitul ostilităților în Europa și imediat după aceea, Kremlinul s-a dovedit deosebit de întreprinzătoare în organizarea și succesul conferințelor istorice ale liderilor S.U.A., Marii Britanii și U.R.S.S. – cei Trei Mari – de la **Yalta** (4-11 februarie 1945)⁵⁰ și **Potsdam** (Berlin), în 17 iulie – 2 august 1945⁵¹.

La Teheran și Yalta au fost abordate atât problemele generale strategice și politice ale conflagrației, cât și unele speciale, precum, îndeosebi, în februarie 1945, situația Europei Est-Centrale în perspectiva sfârșitului conflictului. Rolul U.R.S.S. s-a dovedit precumpănitor în adoptarea și aplicarea tuturor deciziilor relativ la zona în discuție, fie în perspectiva terminării războiului, fie în condițiile lumii postbelice și ale izbucnirii Războiului Rece, care a reieșit ori a succedat imediat Conflictului mondial „cald” dintre 1939 și 1945. Europa Est-Centrală rămasă sub ocupația Kremlinului a fost izolată de restul lumii prin faimoasa „Cortină de fier”, supusă de cuceritori unui intens proces de sovietizare/comunizare, iar aceasta în spiritul avertismentului lui Stalin din primăvara anului 1945 în sensul că, pretutindeni acolo unde se vor afla tancurile Armatei Roșii, se vor impune *regimuri similare cu sistemul comunist sovietic*! Devenise evident că prezența Armatei Roșii pe teritorii atât de întinse și de o importanță vitală oferea Kremlinului poziții deosebit de puternice în relațiile sale cu Marii Aliați. Stalin considera pozițiile teritoriale câștigate drept oportunități spre a extinde orânduirea de tip sovietic în țările ajunse la discreția sa; și chiar aceasta avea s-o facă, în condițiile când Aliații de odinioară ai U.R.S.S. nu se opuneau în mod hotărât. Referindu-se la acest fenomen, H. Kissinger, fostul secretar de stat al S.U.A., a subliniat convingător după cum ne reamintim că: „*De fapt, controlul absolut exercitat de Stalin asupra Europei de Est a fost disputat doar retoric de Democrații și niciodată într-o manieră care*

⁴⁸ Peter Calvocoressi, *Politica mondială după 1945*, București, Editura ALLFA, 2000, p. 4.

⁴⁹ Vezi *supra* capitolul 23 august 1939 ...; Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *Diplomație în vreme de război*, București, Editura Universității, 2000, p. 211; Nicolae Baci, *Agonia României. 1944-1948*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 122.

⁵⁰ Paul Dukes, *Istoria Rusiei. 882-1996*, București, Editura ALL, 2009, p. 275 și urm.; D. D. Hatchet, G. G. Springfield, *Yalta, înțelegeri pentru 50 de ani*, București, Casa de Editură „Excelsior – Multi Press”, 1991.

⁵¹ Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale. 1939-1945*, București, Editura Politică, 1989, p. 483-525. Detalii referitoare la ambele conferințe în acest volum, secțiunea I, cap. *Relații internaționale și desfășurări militare*.

ar fi implicat riscuri pe care Stalin să le fi luat în scris. Ca rezultat, Uniunea Sovietică a fost în stare să-și transforme ocupația militară într-o rețea de regimuri satelit”⁵².

La terminarea războiului, în funcție de succesele militare repurtate și în temeiul achizițiilor teritoriale și al „sferelor de interes” recunoscute, al prestigiului internațional câștigat, U.R.S.S. a accesat în categoria rară și de invidiat a **superputerilor planetei, singură ea și pentru câteva decenii numaidecât în parteneriat cu S.U.A.**

⁵² Apud Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2006, p. 236.

SUDUL BUCOVINEI ÎN PERIOADA 3 IULIE 1940 - 22 IUNIE 1941: O REGIUNE DISPUTATĂ ÎN RELAȚIILE ROMÂNOSOVIEȚO-GERMANE

MIHAI AURELIAN CĂRUNTU

În lunile ce au urmat ultimatumului sovietic, România a cunoscut una din cele mai grave crize din întreaga sa existență ce se va răsfrânge asupra întregului organism economic, social și politic¹. Guvernul de la București se confrunta cu o profundă nemulțumire populară față de situația dramatică în care a ajuns țara și, în același timp, era nevoit să promoveze o atitudine defensivă față de pretențiile teritoriale ale Ungariei și Bulgariei. Evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei nu numai că a declanșat o reacție revizionistă energică din partea vecinilor de la apus și miazăzi, dar nu va asigura nici măcar certitudinea păstrării integrității teritoriului limitrof cu Uniunea Sovietică. În vara anului 1940, când vechea ordine europeană era deja de domeniul trecutului, România se prezenta ca un *stat tampon*, unde Berlinul și Moscova își disputau supremația în ocuparea unor poziții geostrategice cât mai favorabile pentru momentul incert, dar inevitabil, al încheierii “lunii miere” germano-sovietice. Alături de Gurile Dunării, statutul sudului Bucovinei va fi din nou pus sub semnul întrebării în timpul unor episoade tragice pe care la va traversa națiunea română, dar și cu ocazia unor tratative dintre cei doi semnatari ai Pactului Ribbentrop-Molotov.

În toată această perioadă, Kremlinul a continuat să se situeze pe o poziție dură, inflexibilă și vindicativă față de România, o nouă înaintare a Armatei Roșii fiind stopată printr-o atitudine din ce în ce mai puțin “cooperantă”, uneori chiar tranșantă, a diplomației germane relativ la cerințele insistente ale “aliaților” bolșevici. Într-un *Memoriu* adresat la 15 mai 1946 Tribunalului Poporului, Ion Antonescu preciza: “Raporturile între noi și ruși au fost, între iulie 1940 și iunie 1941, foarte încordate [...]. Stâlpii graniței provizorii, stabilite după acceptarea ultimatumului, erau zilnic deplasați; se schimbau zilnic focuri; după urma lor cădeau morți și răniți; avioanele ruse făceau zilnic incursiuni până la Carpați”².

¹ Cf. *Istorie și societate*, II, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 229-266.

² *Procesul marelui Antonescu. Documente*, ed. Marcel-Dumitru Ciucă, vol. II, București, 1995, p. 164.

În lunile iulie - august și începutul lui septembrie 1940, autoritățile de la București vor trebui să facă față unei presiuni crescânde în zona liniei de demarcație, unde sovieticii masau trupe și tehnică de luptă, provocând dese incidente cu grănicerii români. “Era evident - observa generalul Platon Chirnoagă - că *Rusia era în căutarea unui pretext* (s.n.) care să-i permită să treacă în Moldova și să mai jefuiască o parte din teritoriul României”³.

Informații cu privire la posibilele intenții ofensive ale Armatei Roșii proveneau din cele mai diferite surse, începând cu relatările refugiaților ce soseau din teritoriile evacuate și până la telegramele cifrate primite de la reprezentanțele diplomatice din străinătate. Într-o notă a Inspectoratului de Poliție și Siguranță al Ținutului Suceava din 9 august 1940 se arată că militarii ruși spuneau locuitorilor din nordul Bucovinei “că ei înaintează mai departe în Moldova și că în zadar așteaptă România ajutorul Germaniei, că el nu va veni”⁴. În aceeași zi, comandorul Horia Măcellariu informa Ministerul de Interne că refugiații trecuți pe la Ungheni au comunicat că în Basarabia se zvonește că Moldova va fi ocupată în două-trei luni, iar “*întrebarea curentă a soldaților sovietici este asupra distanței până la Carpați*” (s.n.)⁵. De asemenea, ministrul nazist Wilhelm Fabricius considera că Reichul trebuie să ajute cu asistență militară România deoarece, în circa 2-3 luni, era posibil ca U.R.S.S., servindu-se de agenții Internaționalei a III-a, să ridice noi pretenții⁶.

Cu toate că prin cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei P.C.d.R. a pierdut un mare număr de membri și simpatizanți, documentele de epocă scot în evidență existența unei intense acțiuni subversive comuniste în regiunile ce se învecinau de acum direct cu Uniunea Sovietică. Astfel, un Ordin circular al Poliției județului Rădăuți atenționa că evreii fac propagandă comunistă și răspândesc știri alarmiste, iar prin legăturile clandestine cu rudele lor “repatriate” în nordul Bucovinei primesc informații pe baza cărora “regimul sovietic din teritoriile ocupate este înfățișat în condițiuni extrem de favorabile”⁷. În cercurile comuniste se comenta că răpirea Basarabiei și nordului Bucovinei constituie pentru Moscova doar “o primă etapă”, după care, “prin svonuri, abil lansate sau prin deformarea realităților”, urma să se creeze o stare generală de nemulțumire și un pretext pentru o intervenție a armatelor ruse “care să sprijine

³ General Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice. 22 iunie 1941 - 23 august 1944*, ed. a II-a, Madrid, 1986, p. 46.

⁴ Arhivele Naționale, Filiala județeană Iași (în continuare, A.N.I.), fond Rezidența regală a Ținutului Prut (în continuare, R.T.P.), d. 36/1940, f. 236-237.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, A.N.I.C.), fond Ministerul Internelor (în continuare, M.I.), d. 377/1940, vol. II, f. 17.

⁶ Nicolae Ciachir, *Marile puteri și România. 1856-1947*, București, 1996, p. 257.

⁷ Arhivele Naționale, Filiala județeană Suceava (în continuare, A.N.S.), fond Poliția orașului Rădăuți, d. 1/1940, f. 75 și urm.

și să fie paralelă cu declanșarea revoluției comuniste în România”⁸. În acest sens, Serviciul de Informații al Ministerului de Interne îl înștiința pe prefectul județului Rădăuți, la 22 august 1940, că organele C.C. al P.C.d.R. au dat dispoziții regionale din Bucovina să înceapă o intensă acțiune de propagandă *“în scopul de a crea în masele populare din regiunea de sud rămasă sub stăpânirea românească, un curent favorabil proclamării autonomiei acestei provincii și instituirea unui guvern popular sprijinit de U.R.S.S.”* (s.n.)⁹.

Diverse inițiative care doar în aparență reprezintă doleanțele populației “nemulțumite” de regimul românesc ridicau deseori și problema unor teritorii situate la sud de “linia Molotov”. De pildă, în luna iulie 1940, o delegație de săteni din comuna Vășcăuți pe Siret, condusă de ucrainenii Tănase Costiuc și Tiniu Turliuc, au redactat o cerere în limba rusă, “ca din partea locuitorilor comunei Mușenița”, prin care cereau alipirea acestei localități la Uniunea Sovietică¹⁰. La Seletin, bolșevicii conduși de croitorul Samuel Reifer și funcționarul Kovaliuc - considerând că deținerea liniei ferate până la Dornești reprezintă o necesitate vitală - vor dezlănțui teroarea împotriva populației huțanești, pentru a o forța să semneze memorii “prin care se cere înaintarea mai departe a armatei roșii și ocuparea întregii Bucovine”¹¹. Aceste încercări nu sunt singulare și cu atât mai puțin întâmplătoare, ele neputând avea loc fără aprobarea noilor autorități comuniste. Drept dovadă, cu prilejul unei mari manifestări ce a avut loc în 7 iulie la Cernăuți, oratorii au înfierat situația din România, unde “ar exista un început de război civil, Guvernul nefiind stăpân pe situație”. În încheiere s-a votat o rezoluție prin care se cerea “continuarea înaintării armatei roșii pentru a asigura liniștea la frontiere”¹². *Potrivit opiniei noastre, nerespectarea de către partea română a cerinței privind evacuarea trupelor de pe teritoriul întregii Bucovine - formulată la punctul 1 a celei de-a doua note ultimative - putea fi invocată oricând de către Stalin drept motiv pentru anexarea și a sudului provinciei.* Astfel, Kremlinul pune la punct diferite scenarii ce puteau fi aplicate în caz de eventual colaps al autorității statale sau al unei evoluții imprevizibile a diferendului româno-maghiar.

Din aceste motive, factorii de decizie de la București nu puteau să nu ia în calcul o nouă agresiune a Uniunii Sovietice împotriva României. La scurt timp după închiderea liniei de demarcație, într-o ședință unde s-a discutat

⁸ Alesandru Duțu, Constantin Botoran, *Al doilea război mondial. Situația evreilor din România. 1939-1941*, vol. I, Cluj-Napoca, 1994, p. 78.

⁹ A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 13/1940, f. 82.

¹⁰ *Ibidem*, d. 108/1942, f. 31.

¹¹ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (în continuare, I.G.J.), d. 57/1939, f. 97. Vezi și Vitalie Vărat, *Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie - 3 iulie 1940). Invazia și anexarea nordului Bucovinei de către U.R.S.S.*, Rădăuți, 2001, doc. nr. 148.

¹² *Ibidem*, f. 93.

problema apărării țării, generalul Radu Rosetti aprecia că, în condițiile reluării înaintării Armatei Roșii, atacul rus principal s-ar efectua cu un grup de unități concentrate în Bucovina și nordul Basarabiei, care e posibil să fie susținut inclusiv de o ofensivă din sudul ținutului dintre Prut și Nistru, ce ar duce la tăierea legăturilor cu Muntenia și ocuparea întregii Moldove până la Carpați¹³. O nouă înaintare a rușilor pe valea Siretului și spre Dorohoi era considerată probabilă, la 6 iulie 1940, și în *Jurnalul de operații al Armatei 3*, “dar nu prea iminentă, forțele (sovietice - n.n.) fiind încă mult eșalonate”¹⁴.

Realitatea că liderii de la Kremlin erau tentați să se lase în continuare antrenați într-o politică imperialistă la scară europeană și chiar mondială - fapt ce va ieși în evidență cu prilejul vizitei lui Molotov la Berlin din noiembrie 1940 - nu putea să scape circumspectelor medii diplomatice. În ziua de 9 iulie 1940, ministrul Zamfirescu telegrafia de la Copenhaga că în cercurile politice din capitala daneză se comenta posibilitatea Rusiei de a înainta “într-un viitor apropiat” spre zona petroliferă a Golfului Persic, prin Bulgaria spre Strâmtori, și “în fine, de-i va fi îngăduit, prin Bucovina spre centrul continentului” (s.n.)¹⁵. În acest joc al intereselor “Țara Fagilor” nu era miza, ci o simplă piesă la dispoziția marilor puteri.

România, complet izolată, nu avea cum să mai spere la un ajutor occidental, la care, de altfel, a și renunțat, deoarece Londra era la rândul ei cuprinsă de febra unei posibile debarcări naziste peste Canalul Mânecii. Dimpotrivă, la *Foreign Office* se aprecia că Balcanii reprezintă “un excelent măr al discordiei între Germania și Rusia”¹⁶, în consecință Marea Britanie acționând de așa manieră, încât să agraveze fricțiunile dintre cele două state totalitare în zona “butoiului cu pulbere” al Europei. Astfel, noul ambasador la Moscova, Cripps, făcea la 1 iulie 1940 avansuri Uniunii Sovietice de a prelua conducerea treburilor în Balcani¹⁷. Drept urmare, generalul Franz Halder își exprima îngrijorarea că Anglia urmărește aici să creeze probleme cu ajutorul Uniunii

¹³ Radu Rosetti, *Războiul pentru reeliberarea Bucovinei și Basarabiei*, în “Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, tomul XXIV, Mem. 16, Fasciculă, București, 1942, p. 2.

¹⁴ Arhivele Militare Române (în continuare, A.M.R.), d. 105, *Jurnal de operații al Armatei 3*, 11-09-1939 - 2-07-194.

¹⁵ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940*, ed. Valeriu Dinu, București, 1991, p. 86.

¹⁶ Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război. 1941-1945. Un destin în istorie*, București, 1995, p. 40.

¹⁷ Lloyd C. Gardner, *Sfere de influență. Împărțirea Europei între marile puteri de la München la Ialta*, București, f. a., p. 104.

Sovietice “pentru a ne lipsi de rezerva noastră de petrol (s.n.) și pentru a paraliza forțele aeriene”¹⁸.

În aceste condiții, pe lângă o politică declarată, dar încă prudentă de apropiere de Axă, România a urmărit normalizarea relațiilor cu imprevizibilul vecin de la Răsărit. Suveranul Carol al II-lea a considerat că ex-ministrul afacerilor străine, Grigore Gafencu, era persoana cea mai indicată pentru a transmite Kremlinului un semnal în legătură cu bunele intenții ale țării noastre. În seara de 8 august 1940 - condus la Gara de Nord de ambasadorul Greciei, al Iugoslaviei, ministrul U.R.S.S., Lavrentiev, ministrul S.U.A., Franklin Mott Gunther ș.a.¹⁹ - Gafencu va pleca pentru a-și lua în primire locul în fruntea Legației de la Moscova, pe care o considera “*post de veghe și de luptă*” (s.n.)²⁰. Numirea unei personalități incontestabil de mâna întâi, ale cărei simpatii și convingeri erau binecunoscute, a făcut o excelentă impresie la Kremlin, care s-a grăbit să-i acorde agrementul în numai 24 de ore²¹. La 10 august 1940, Gafencu telegrafia la București: “Am sosit bine: Primire foarte curtenitoare [...]”²². Menținerea acestuia în funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în U.R.S.S. constituie un exemplu de continuitate și flexibilitate a politicii externe românești în contextul în care o apropiere ruso-britanică putea duce la schimbarea radicală a raportului de forțe pe continent. Totodată, România avea nevoie, mai mult ca oricând, dacă nu de o atitudine binevoitoare, cel puțin de neutralitatea și imparțialitatea Uniunii Sovietice în conflictul teritorial cu Budapesta și Sofia. O poziție prudentă era impusă de sentimentul de neliniște pe care îl provoca vecinătatea cu acest imperiu în plină expansiune și de aparenta concordie dintre cei doi semnatari ai Pactului din 23 august 1939. Evenimentele ce au urmat vor demonstra însă că guvernul de la București nu avea de ce să se aștepte la nimic bun din partea Moscovei, care continua să reprezinte un pericol mortal pentru integritatea și independența României.

În preajma dictatului de la Viena, de-a lungul liniei de demarcație din Bucovina se va înregistra un lung șir de incidente sângeroase ce au izbucnit *simultan* cu cele de pe frontiera de apus. Acestea puteau fi interpretate “ca semnul stabilirii unei coeziuni între Soviete și Ungaria”, în diverse cercuri acreditându-se ideea existenței unui acord secret cu Moscova ce a fost încheiat cu ocazia prezenței în capitala U.R.S.S. a delegației pseudo-economice

¹⁸ Franz Halder, *Jurnal. 1939-1942*, ed. Corina Grigore-Pintilie, Iași, f. a., p. 211.

¹⁹ Vezi “Neamul Românesc”, nr. 174 din 9 august 1940, p. 4.

²⁰ Grigore Gafencu, *Preliminarii la războiul din răsărit*, București, 1996, p. 298.

²¹ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 96.

²² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, A.M.A.E.), fond 71, U.R.S.S., vol. 92, 1940, f. 23.

maghiare²³. La 9 august 1940, Gh. Crutzescu, șeful Legației de la Budapesta, transmitea Ministerului Afacerilor Străine că Tibor Eckhardt s-a exprimat în fața consulului S.U.A. că, dacă Germania se va angaja cu toate forțele împotriva Angliei, Uniunea Sovietică va înainta spre Istanbul “cu sau fără colaborarea sau asentimentul Reichului”, context în care “Ungaria va dobândi de la Berlin autorizația să pătrundă în Transilvania spre a ocupa crestele Carpaților”²⁴.

Marele Stat Major era alarmat că aproape zilnic militarii sovietici deschideau focul fără somație, îi răpeau pe grănicerii români sau insistau asupra deplasării liniei de frontieră mai la sud sau spre vest. În data de 4 august 1940, la punctul Valva (la nord de Gălănești, jud. Rădăuți), s-a prezentat maiorul Liubitow, pentru a discuta cererea, “de mai multe ori repetată”, de a ocupa liziera sudică a pădurilor situate la nord de Bilca²⁵. Câteva zile mai târziu, grănicerii sovietici de la postul Brodina solicitau să se întâlnească cu partea română, moment de care vor profita pentru a aresta pe sublocotenentul Cristescu, ce s-a dus la întâlnire împreună cu trei grăniceri români²⁶. Un alt procedeu al rușilor consta în mutarea bruscă a semnelor de hotar, iar la trecerea patrulelor noastre prin acele puncte “ele sunt atacate și oamenii capturați sub motiv că au încălcat frontiera”²⁷. Astfel, în 17 august 1940, la pichetul 79 Doszczina (la 10 km SV de Șipotele Sucevei) este ucis soldatul Florea Vasile de către grănicerii sovietici care au tras din casa unui pădurar. Apoi a urmat un atac cu focuri de armă automată executat dinspre Sărata de 20 militari ruși ce vor trece pe teritoriul nostru, răpind corpul grănicerului român. În încheierea adresei din 22 august 1940, semnată de șeful M.St.M., generalul Florea Țenescu, se trăgea concluzia că “grănicerii sovietici în mod sistematic întind curse, capturează sau ucid grănicerii români, știind că aceștia nu ripostează pentru a nu da loc la complicațiuni”²⁸.

Actele agresive au continuat și în zilele următoare, ministrul de externe, Mihail Manoilescu, informând Legația de la Moscova că, la 24 august, 17 grăniceri sovietici au atacat pichetul românesc de la Bucov (4 km NE de Falcău), prilej cu care vor trece 200 m în sectorul nostru²⁹. *Toate acestea au*

²³ Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică. 1938-1940*, ed. Stelian Neagoe, vol. II, București, 1993, p. 288.

²⁴ A.M.A.E., *loc. cit.*, f. 16.

²⁵ *Ibidem*, f. 17.

²⁶ *Ibidem*, f. 18.

²⁷ *Ibidem*, f. 32.

²⁸ *Ibidem*, f. 106.

²⁹ *Ibidem*, f. 164. În urma focurilor trase pe graniță în noaptea de 24-25 august la nord și nord-est de Rădăuți și a sporirii prezenței militare sovietice în apropierea liniei de demarcație: “*Cartierul general român bănuiește că principalul atac va veni în zona Cernăuți-Siret-Hotin spre a respinge frontul de pe Prut*”; apud Larry L. Watts, O

contribuit la menținerea unei atmosfere tensionate în rândul locuitorilor din sudul Bucovinei. De exemplu, din cauza unor incidente ce au avut loc în preajma pichetului de grăniceri Frătăuții Noi - Țigănași, pe care rușii vor încerca să-l ocupe, populația din zonă “s-a alarmat și s-a pregătit să părăsească comunele”³⁰.

Conducerea armatei era informată despre intensele pregătiri militare și deplasările masive de trupe pe care rușii le făceau către linia de demarcație din nordul Bucovinei și spre Prut³¹. La 20 august, generalul Gh. Mihail raporta că sovieticii au așezat 30 de divizii în dispozitiv în Bucovina³². Într-o sinteză informativă asupra situației forțelor armate ale U.R.S.S. în ziua de 17 august 1940, se preciza că în nordul Bucovinei se găsesc pe frontieră, în linia I: o brigadă de munte la Seletin, elemente de infanterie și care de luptă în regiunea Cerepcăuți-Tureatca-Herța; în linia a II-a: două corpuri de armată în zona Bănila-Berhomet-Cerepcăuți-Herța-Zarojani, având două divizii împinse la Storojineț și Cuciurul Mare, cu circa 1.400 care de luptă și 500 de avioane³³. De asemenea, sporirea prezenței militare rusești în această regiune scotea în evidență adevărata semnificație a “incidentelor de frontieră” ce erau programate de Moscova în funcție de evoluția evenimentelor internaționale. Potrivit relatărilor persoanelor sosite din teritoriul ocupat în data de 25 august, trupele ce se găseau masate în nordul Bucovinei “intenționează să pretindă și să ocupe în același timp județele Botoșani, Dorohoi și Rădăuți”³⁴.

La 26 august, Grigore Gafencu îi va reproșa lui Dekanozov măsurile adoptate de Armata Roșie în preajma hotarelor noastre, care nu corespundeau cu declarațiile oficiale ale guvernului sovietic ce afirmase că dorește “să dezvolte raporturi pașnice, normale și de bună vecinătate cu România”³⁵. În acele zile când se întrevedeau noi schimbări pe harta Europei de sud-est, ziarul “*Izvestia*”, într-un articol purtând titlul “O zi de mare importanță istorică”, făcea apologia relațiilor amicale cu Germania și a pactului din 1939 care “a dat puțință U.R.S.S.-ului să-și realizeze țelurile sale de stat la frontierele occidentale [...]”³⁶. Liderii de la Kremlin sperau că vor putea să fructifice și în viitorul apropiat nefasta prietenie cu Berlinul.

Casandră a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918-1941, București, 1993, p. 350-351.

³⁰ A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 100/1940, f. 28.

³¹ Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută*, ed. Valeriu Fl. Dobrinescu, Iași, 1995, p. 219.

³² Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 260.

³³ Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, ed. a II-a revizuită și adăugită, București, 1997, p. 559-560.

³⁴ A.N.S., fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 29/1940, f. 94.

³⁵ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941*. Culegere de documente, eds. Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu, București, 1995, p. 51.

³⁶ “România”, nr. 806 din 26 august 1940, p. 14.

Datorită pericolului unei noi invazii sovietice o parte a instituțiilor din sudul Bucovinei au primit *Ordin de evacuare* în diferite localități din țară. La 26 august 1940, ministrul de interne, generalul David Popescu, transmitea prefectului de Suceava o telegramă prin care se cerea adoptarea de măsuri pentru evacuarea tezaurului și a obiectelor de valoare din județ³⁷. Într-o altă telegramă, semnată de rezidentul regal Gh. Flondor, se preciza că aceste operațiuni “urmează să se facă treptat și cu toată discrețiunea”³⁸. Pregătirile pentru transportarea unor valori, bunuri, arhive, depozite, precum și deplasările de trupe nu au putut să treacă neobservate și, drept urmare, în rândul populației s-a răspândit zvonul că “sovietele au intențiunea să ne atace zilele acestea, cu scopul de a încălca noi teritorii din regiunea Moldovei și a Bucovinei de Sud”³⁹. Conform unei însemnări lapidare din 18 august, ce apare în *Jurnalul* profesorului Leca Morariu, refugiații cernăuțeni stabiliți în târgul străjuit de ruinele Cetății de Scaun își făureau deja planuri pentru a porni din nou în bejanie la aflarea știrii “bombă” că “rușii stau să ocupe Suceava [...]”⁴⁰. La rândul său, Regimentul de Jandarmi Iași va transmite în seara de 24 august un ordin telegrafic Legiunii de Jandarmi Baia de a rechiziționa toate autovehicolele disponibile pentru a le trimite Legiunii de Jandarmi din Bucovina ce se evacuează, măsură care a impresionat populația “și, ca rezultat, gara din Fălticeni era blocată de bagajele celor ce începuseră a părăsi orașul”⁴¹.

La sfârșitul lunii august 1940, atmosfera de permanentă neliniște și nesiguranță ce a caracterizat viața locuitorilor și refugiaților stabiliți în sudul “Țării Fagilor” după ultimatumul sovietic tindea să capete note tot mai accentuate de panică care puteau genera un exod în masă. Pentru a mai liniști spiritele, Ordinul Nr. 23504 din 28 august 1940 al M.St.M. prezenta recente mișcări de trupe drept “o consecință a fixării noii frontiere între România și U.R.S.S.” și cerea organelor administrative să aducă la cunoștința populației că “armata română nu a părăsit niciodată Moldova și nu o va părăsi nici în viitor”, iar dacă va fi cazul, pentru apărarea ei “se va bate până la ultimul ostaș, așa cum s-a bătut în cursul istoriei” (s.n.)⁴². Totodată, în eventualitatea că România va fi atacată atât la vest, cât și la est, un *Proiect de operații* elaborat de M.St.M. la 29 august 1940 prevedea ca în Moldova înaintarea inamicului să fie oprită “pe câmpul de bătălie, a cărui limită dinainte este jalonată de Carpații Orientali - masivul Dealul Mare - Prut”⁴³. În acele momente poziția României era deosebit

³⁷ A.N.S., fond Prefectura jud. Suceava, d. 16/1940, f. 59.

³⁸ *Ibidem*, f. 56.

³⁹ Idem, fond Prefectura jud. Câmpulung, *loc. cit.*, f. 78.

⁴⁰ Leca Morariu, *Jurnal*, 1940, mss., Caietul II, însemnarea din 18 august 1940.

⁴¹ A.N.I., fond R.T.P., d. 30/1940, f. 660.

⁴² A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 100/1940, f. 30.

⁴³ *Istoria Statului Major General Român. Documente. 1859-1947*, eds. Eftimie Ardeleanu și colab., București, 1994, p. 288.

de precară: Axa condiționase colaborarea cu Bucureștiul de soluționarea prealabilă a litigiilor cu vecinii, dar negocierile de la Craiova cu Bulgaria erau în impas, iar Ungaria revizionistă se găsea în plină mobilizare generală⁴⁴.

În fosta capitală a Imperiului habsburgic, în aparență la masa verde, se juca din nou o dramă teribilă pentru soarta națiunii române. Ministrul afacerilor străine, Mihail Manoilescu, supus la presiuni concentrice de către Ciano și Ribbentrop, este avertizat că în caz că nu ne supunem “arbitrajului” Axei “vom fi mâine atacați de Ungaria și de Rusia și va fi sfârșitul României”⁴⁵. De asemenea, la data de 29 august diplomația sovietică va reedita manevra de intimidare folosită de Molotov în 10 aprilie. Grigore Gafencu a fost chemat la *Narkomindel* la miezul nopții, unde Dekanozov îi va remite o “notă verbală” cu privire la preținse incidente provocate de grănicerii noștri, pentru a adăuga apoi cu voce amenințătoare: “Până acum nu au fost victime, dar dacă vor fi, afacerea va lua o întorsătură serioasă”⁴⁶.

Bucovina românească divizată în 1940

Pericolul intervenției sovietice în condițiile izbucnirii unui război ungaro-român a fost, de altfel, *argumentul suprem* prin care ni se impunea o nouă și dureroasă amputare teritorială. Cu prilejul celui de-al doilea Consiliu de Coroană ce a avut loc în seara de 30 august 1940, istoricul Nicolae Iorga

⁴⁴ Apud Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, eds. Sanda Pop, Nicolae C. Nicolescu, București, 1992, p. 163.

⁴⁵ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 218.

⁴⁶ Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, p. 54.

remarca alternativa în fața căreia era pusă România, ce trebuia să cedeze o parte din Ardeal, sau Moldova întreagă era anexată de U.R.S.S. “pe baza petițiilor jidovimii de acolo, care se cere unită cu Rusia Sovietică”⁴⁷.

Ca urmare a panicii ce domnea în sudul Bucovinei datorită retragerii trupelor spre granița ungară, iar pe de altă parte din cauza zvonului că rușii ar concentra din nou armatele lor în preajma liniei de demarcație, numeroși locuitori se vor refugia în sudul țării⁴⁸.

Pentru a nu scăpa situația din Balcani de sub control, la 28 august, Hitler a ordonat gruparea unor unități militare rapide în jurul Vienei, iar două zile mai târziu a fost discutată la Berlin problema asigurării regiunii petrolifere din România “împotriva unui atac din partea unor terțe state”⁴⁹. Armata Roșie deținea poziții atât de favorabile pe Siret și în Bucovina, încât “în 48 de ore ar fi putut coborî cu tancurile pe Siret în jos până la Bacău [...]” (s.n.)⁵⁰. În cazul unei invazii sovietice, oștirea română nu dispunea în Bucovina decât de o singură divizie și părți dintr-o brigadă de munte⁵¹.

La 30 august 1940, puterile Axei vor impune României odiosul dictat prin care pierdeam nord-vestul Transilvaniei cu o suprafață de 43 492 km² și o populație de 2,6 milioane de locuitori⁵². Ca și în cazul ultimatumului de la sfârșitul lunii iunie, geneza sentinței arbitrar de la Palatul Belvedere își avea originea în rivalitatea politico-militară latentă dintre Uniunea Sovietică și cel de-al treilea Reich. Dacă sub aspect istoric și geografic noua graniță cu Ungaria constituia “o nemaipomenită absurditate”⁵³, din punct de vedere militar era logică deoarece asigura flancul în eventualitatea unui război cu Rusia și un acces rapid spre Valea Prahovei. Totodată, “culoarul” ardelean scurta drumul blindatelor germane spre Balcani, anulând avantajul pe care sovieticii l-au obținut prin ocuparea sudului Basarabiei. Mai mult decât în cazul întâlnirii celor patru puteri din toamna anului 1938 de la München, Kremlinul - legat de această dată printr-un tratat cu Germania - se considera profund lezat pentru că nu a fost consultat sau invitat să participe la Viena, unde s-au adoptat decizii care schimbau *statu-quo*-ul teritorial din sud-estul Europei. “Or, în spiritul, dacă nu în textul Acordului de la Moscova - remarca Grigore Gafencu - se preciza că un astfel de aviz și consultare erau necesare”⁵⁴. *Berlinul își lua astfel revanșa*

⁴⁷ Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, 1997, p. 260.

⁴⁸ Maximilian Hacman, *Memorii*, vol. I, mss., p. 99.

⁴⁹ Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, ed. Stelian Neagoe, București, 1994, p. 125 și urm.

⁵⁰ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 276.

⁵¹ Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 41.

⁵² Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972, p. 200.

⁵³ Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre statul satelit)*, ed. Stelian Neagoe, București, 1996, p. 134.

⁵⁴ Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, p. 58.

încălcând clauza de a se consulta cu U.R.S.S., după cum aceasta din urmă depășise cadrul Tratatului din august 1939, atât din punct de vedere teritorial, prin acapararea nordului Bucovinei, cât și în sensul că se angajase să nu ia inițiativa în problema Basarabiei, înainte ca ceilalți vecini revizioniști ai României să-și rezolve propriile revendicări.

Uniunea Sovietică nu putea să tolereze schimbarea echilibrului din regiune, prin instalarea armatei maghiare înfeudate Reichului pe crestele Carpaților, fără ca Armata Roșie să ocupe noi alinamente situate la sud și vest de “linia Molotov”. Ambiguitatea modului în care au fost delimitate sferile de influență prin Pactul din 23 august 1939 îi permitea acum lui Stalin să ridice alte pretenții teritoriale pe seama României, la Dunărea de Jos și în nordul Moldovei. *În aceste condiții, jumătatea de miazăzi a Bucovinei ce a rămas sub administrație românească - cu cele două pasuri, Prislop și Bârgău, prin care trupele germane puteau trece spre flancul sudic al viitorului front - a revenit printre obiectivele strategice de pe ordinea de zi a Moscovei, la care nu va renunța până în preziua izbucnirii războiului.*

În urma dictatului de la Viena, frontiera cu Ungaria a ajuns în direcția “Arboroasei” până la vechiul hotar din perioada Imperiului habsburgic care trecea la apus de Vatra Dornei, Poiana Stampei, Candreni și Cârlibaba⁵⁵. Cu acest prilej, județul Câmpulung va pierde comuna Coșna și cea mai mare parte din comuna Cârlibaba⁵⁶. Într-un Buletin informativ din 1 septembrie 1940 al Poliției orașului Câmpulung Moldovenesc se prezintă efectul “arbitrajului” nazist în rândul populației locale: “Comunicările radiofonice din seara zilei de 30 august 1940, cu privire la cedarea silită a unei regiuni din Ardeal ungarilor, au produs o adevărată consternare a spiritului românesc, care nu numai că este foarte îngrijorat, dar este tot pe atât de agitat. *Moralul populației este complet scăzut și deprimat*” (s.n.)⁵⁷.

Față de intențiile Kremlinului Führerul va reacționa prin sporirea prezenței militare în est și acordarea, împreună cu Italia, a unei garanții României (în legătură cu frontierele existente la 30 august 1940) ce a fost calificată de Ribbentrop drept “excepțională”, deoarece acest gest fără precedent reprezenta “*piatra unghiulară a noii politici a Germaniei în Răsărit*” (s.n.)⁵⁸. Reichul își asigura astfel necesara liniște în “sfera materiilor prime”, dar cu prețul tensionării relațiilor cu Moscova. După un nou și dureros sacrificiu teritorial, România va fi nevoită să accepte ca pe un “premiu de consolare” *garanțiile efective germano-italiene* ce însemnau un plus de securitate în privința Rusiei. Asigurarea acordată țării noastre de puterile Axei a zdruncinat din temelii colaborarea germano-sovietică consacrată prin tratatul din 23 august

⁵⁵ Ilie Dugan, *Cronica evenimentelor anilor 1940-1941*, mss., p. 449.

⁵⁶ A.N.S., fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 28/1940, f. 89.

⁵⁷ *Ibidem*, d. 29/1940, f. 80.

⁵⁸ Keith Hitchins, *România. 1866-1947*, București, 1998, p. 443.

1939 ce a avut la bază principiul partajului și compromisului. “Visul unei înțelegeri cu Rusia - consemna contele Galeazzo Ciano - s-a spulberat pentru totdeauna în sala hotelului «Belvedere» din Viena, după garanția acordată României”⁵⁹. Semnalul pe care Berlinul îl transmitea “partenerilor” de la Kremlin era cum nu se poate mai clar: “[...] începând cu linia Prutului și Dunărea de Jos, unde Rusia urma să se oprească, începe zona de influență germană în care nici o altă influență străină nu mai era tolerată”⁶⁰. Percepută cu nemulțumire și dezamăgire la Moscova, garanția acordată României va reprezenta *a doua fisură* (prima a fost reprezentată de revendicarea Bucovinei - n.n.) în cadrul raporturilor sovieto-germane ce se găseau în vara anului 1940 într-un punct de cotitură⁶¹.

Uniunea Sovietică nu se va împăca cu gândul că linia atinsă în urma ultimatumului din iunie 1940 constituia de aici înainte o limită de netrecut, iar drumul spre “frații slavi” din Balcani era definitiv barat. A doua zi după dictatul de la Viena, atașatul militar bulgar la București, colonelul Nedeff, a fost invitat la Legația sovietică unde i s-a sugerat că “dorința Moscovei este ca Bulgaria să acționeze imediat contra României”. Totodată, secretarului Legației, Lumin, a afirmat că trupele roșii au primit ordinul ca “*la cel mai mic incident de frontieră, să treacă granița și să ocupe restul Bucovinei și întreaga Moldovă*” (s.n.)⁶².

Cu toate că imediat după aflarea hotărârii adoptate în capitala Austriei presiunea militară sovietică a scăzut considerabil, atacurile din zona liniei de demarcație vor fi reluate la începutul lunii următoare. În noaptea de 9/10 septembrie, un grup de grăniceri ruși au trecut pe teritoriul nostru în punctul *Izvoare* (jud. Câmpulung) cu intenția de a ataca pichetul românesc, dar militarii de aici “au primit pe cei ruși cu focuri de armă, primind același răspuns, cu focuri și mai vii și grenade, lupta durând circa una oră, după care rușii s-au retras”⁶³. Trei zile mai târziu, noul șef al M.St.M., generalul Alexandru Ioanițiu, îl informa pe Conducătorul Statului în legătură cu alte două incidente înregistrate la 11 septembrie în Bucovina. Astfel, 20 de soldați sovietici au atacat prin surprindere un post fix de grăniceri în punctul Ferma Dubova (NV Mihăileni), iar o altă patrulă sovietică a atacat Pichetul Sinăuți⁶⁴. Fostul senator

⁵⁹ Contele Galeazzo Ciano, *Jurnal politic*, trad. Dragoș Nedelescu, Editura Elit, f. a., p. 224.

⁶⁰ Grigore Gafencu, *Preliminarii ...*, p. 53.

⁶¹ Vezi Florin Constantiniu, *Dictatul de la Moscova (26-28 iunie 1940) și relațiile sovieto-germane*, în “Revista Istorică”, tom III, nr. 1-2, 1992, p. 21.

⁶² Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 263.

⁶³ A.N.S., fond Prefectura jud. Câmpulung, d. 29/1940, f. 98.

⁶⁴ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare, P. C.M.), Cabinet Militar Ion Antonescu, d. 86/1940, f. 57. Grigore Gafencu a fost chemat, ca și în 29 august, la *Narkomindel*, unde va fi atenționat asupra caracterului “provocator” al incidentelor; vezi Grigore Gafencu, *Misiune ...*, p. 60 și urm.

Maximilian Hacman va afla de la căpitanul Tiron, recent sosit de pe granița din nordul țării, că, în același timp “rușii mută noaptea țărușii de pe frontieră, mutând-o astfel ca 100-200 m înspre noi”, fapte ce îi vor întări impresia că “rușii caută nod în papură”⁶⁵. Conform opiniei noastre, prin incidentele pe care le pune la cale, Kremlinul urmărea să testeze reacția părții române în noile condiții și consistența garanției germano-italiene.

În paralel cu presiunile exercitate în nordul Moldovei, se va contura un efort sovietic pentru ocuparea unor poziții dominante la Dunărea de Jos, acțiune care situa Uniunea Sovietică pe linia tradițională țaristă ce urmărise transformarea Mării Negre într-un “lac rusesc”, apropierea de Strâmțori și realizarea unei uniuni slave prin reducerea treptată a coridorului dobrogean⁶⁶.

România continua astfel să fie prinsă într-o regiune unde se confruntau interesele imperialiste ale celor două puteri totalitare. În timp ce Hitler considera că de acum aspirațiile rusești trebuie să se oprească la Prut, Moscova se simțea înlăturată de la rezolvarea problemelor românești și a celor privind bazinul dunărean o dată cu garanția teritorială acordată la Viena în 30 august 1940. Generalul Franz Halder nota în *Jurnal* că rușilor trebuie să li se comunice: “Germania are interese vitale în România și <<nu se va da înapoi de la nimic pentru a-i asigura protecția>>. România este inviolabilă”⁶⁷. U.R.S.S.-ul a preferat să ignore avertismentele naziste, și, mai mult de atât, printr-un *Memorandum* pe care Molotov l-a înmănat lui von der Schulenburg, ambasadorul Reichului la Moscova, la 21 septembrie își reafirma dorința de a intra în posesia sudului “Arboroasei”, amintind faptul că în iunie 1940 și-a redus cererile cu privire la acest teritoriu în speranța primirii unui sprijin din partea guvernului german în viitor, atunci când își rezerva dreptul să pună problema Bucovinei de Sud⁶⁸. O lună mai târziu, prin intermediul ambasadorului Sir Stafford Cripps, Marea Britanie se oferea - în anumite condiții și cu riscul de a-și atrage “neplăceri cu guvernele american și polonez” - să recunoască, până la noi consultări, suveranitatea *de facto* a Uniunii Sovietice asupra teritoriilor anexate între 1939-1940, inclusiv Basarabia și nordul Bucovinei⁶⁹. În mod evident, oferta engleză nu putea decât să încurajeze Moscova în continuarea politicii sale de achiziții teritoriale pe cont propriu, în virtutea faptului împlinit, sau pretinzând noi concesiuni din partea Germaniei în spiritul acordului din 1939.

⁶⁵ Maximilian Hacman, *op. cit.*, p. 130.

⁶⁶ Vezi, printre altele, Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 140 și urm; Grigore Gafencu, *Preliminarii ..., passim*.

⁶⁷ Franz Halder, *op. cit.*, p. 233.

⁶⁸ George Ciorănescu, *Bessarabia. Disputed Land between East and West*, München, 1985, p. 121.

⁶⁹ Valeriu Fl. Dobrinescu, *Emigrația română în lumea anglo-saxonă. 1939-1945*, Iași, 1993, p. 87; vezi și I. M. Maiski, *Amintirile unui ambasador sovietic*, București, 1967, p. 141.

Noul regim instaurat după abdicarea regelui Carol al II-lea, cu o poziție internațională sensibil întărită față de cel precedent, nu a ezitat totuși să adopte o serie de măsuri menite să contribuie la normalizarea relațiilor cu Uniunea Sovietică. Printr-o scrisoare adresată Conducătorului Statului la jumătatea lunii septembrie, Grigore Gafencu își arăta disponibilitatea să părăsească Moscova sub pretextul unor probleme de sănătate sau de a continua să-și facă datoria “la acest post de luptă, care cere nervi solizi și un perfect echilibru sufletesc”⁷⁰. Generalul Antonescu, dovedind tact și abilitate, îl va confirma pe Gafencu în funcția de ministru plenipotențiar în U.R.S.S.⁷¹, iar pe 23 septembrie, cu ocazia vizitei de curtoazie a lui Lavrentiev, îi va declara acestuia din urmă că “dorește în mod sincer îmbunătățirea cât mai rapidă a relațiilor cu Uniunea Sovietică”⁷². După cum remarcă Gheorghe Barbul, pe Antonescu îl neliniștea “presiunea reînnoită a rușilor” în zona liniei de demarcație ce slăbise imediat după “arbitrajul” de la Viena⁷³. Din aceste motive, generalul român considera că este necesară precizarea neîntârziată a traseului graniței ce ar duce la limitarea incidentelor de frontieră, arătându-se dispus să demobilizeze o parte din armată și să retragă unitățile militare din preajma liniei de demarcație “dacă și guvernul sovietic își retrage trupele de la frontieră”⁷⁴. Pe de altă parte, Kremlinul nu își făcea nici o iluzie în legătură cu poziția României în contextul degradării treptate a relațiilor sovieto-germane. Astfel, în documentul intitulat *Despre bazele desfășurării strategice a forțelor militare ale Armatei Roșii în Vest și est în anii 1940 și 1941* - semnat de comisarul poporului pentru apărare, mareșalul Timoșenko și șeful M.St.M., generalul K. A. Merețkov - ce a fost prezentat lui Stalin și Molotov la 18 septembrie 1940, țara noastră era inclusă printre “inamicii cei mai probabili”, considerându-se că “în scopul revanșei” va fi antrenată în ciocnirea militară dintre U.R.S.S. și Germania⁷⁵.

Dorința României de a trece la o delimitare pe teren a graniței venea în întâmpinarea unei propuneri pe care Moscova o făcuse cu o lună în urmă. Prin telegrama Nr. 1970 din 17 august 1940, șeful Legației române, Grigore Gafencu, informa Ministerul Afacerilor Străine că Dekanozov i-a transmis propunerea privind crearea unei comisii mixte, formate din câte trei reprezentanți de fiecare

⁷⁰ A.N.I.C., fond P. C.M., loc. cit., d. 212/1941, f. 2.

⁷¹ George Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, vol. I, București, 1991, p. 231.

⁷² Vasile Șandru, *Septembrie 1940. Relațiile România-U.R.S.S. îl preocupă pe Antonescu*, în “Magazin Istoric” (în continuare, MI), nr. 12/decembrie 1997, p. 17.

⁷³ Gheorghe Barbul, *Al treilea om al Axei*, ed. V. Fl. Dobrinescu, Iași, 1992, p. 32-33.

⁷⁴ Vezi raportul lui A. I. Lavrentiev din 24 septembrie 1940, în Vasile Șandru, loc. cit.

⁷⁵ Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, București, 1995, p. 71 și 135.

parte, “care să recomande traseul liniei și să facă lucrările preparatorii pentru demarcarea definitivă pe teren”⁷⁶. *Inițiativa Kremlinului avea avantajul că exprima dorința sovieticilor de a-și opri, cel puțin pentru moment, înaintarea, dar în același timp ascundea pericolul ca semnarea unui acord tehnic de acest fel să fie interpretată ca o recunoaștere oficială a cedării Basarabiei și a nordului Bucovinei.* În componența delegației românești, ce avea drept președinte pe generalul de divizie Constantin Sănătescu, au mai fost numiți: maiorul N. Dragodanescu (membru), Radu Cutzarida (consilier al delegației), înlocuit apoi de Blanke și Vl. Reiu (delegat tehnic)⁷⁷. După o noapte agitată petrecută într-un Berlin ce se găsea în alarmă aeriană, comisia română va pleca cu un avion al companiei “Lufthansa” la Moscova unde a ajuns în seara zilei de 7 septembrie⁷⁸.

Aici atmosfera era însă puțin favorabilă obținerii unor modificări substanțiale în favoarea României. Ultimele demersuri pe care le-a făcut Grigore Gafencu pentru a salva nordul județului Dorohoi ce aparținuse Vechiului Regat, ținut cu “valoare simbolică națională”, au fost zadarnice, V. M. Molotov, sub aparența unei amabilități de circumstanță, opunându-i “un refuz blând, dar hotărât”⁷⁹. Astfel, reprezentanții români în comisia mixtă vor trebui să accepte ca bază de discuții “linia Molotov”, insistând doar ca tratativele privind frontiera terestră în nordul Bucovinei să se facă succesiv în trei părți distincte: de vest, de centru și de est. Delegații sovietici (generalul Gh. Maladin - președinte, E. Monastîrski și lt. col. P. Teplov, în calitate de membri) aveau pretenția de a trasa frontiera în conformitate cu linia roșie marcată cu creionul pe harta inițială (1:1 800 000) care, transpusă la scara de 1:100 000, ocupa o zonă de câțiva km în interiorul țării. Experții ruși urmăreau să anexeze la U.R.S.S. și această fâșie de teren, sub motiv că guvernul de la București ar fi consimțit în 28 iunie 1940 “să evacueze în mod necondiționat tot teritoriul care se găsește la nord de linia roșie”. Delegații români au insistat asupra adoptării medianei zonei determinate de creionul lui Molotov, reușindu-se astfel ca în Bucovina să fie păstrate lizierele de nord ale satelor din Valea Sucevei (în centrul traseului), satul Climăuți, iar în sectorul de vest frontiera a fost trasată pe cursul superior al râului Suceava⁸⁰.

⁷⁶ Grigore Gafencu, *Misiune ...*, p. 21.

⁷⁷ Ion Șișcanu, *Uniunea Sovietică - România. 1940*, Chișinău, 1995, p. 76.

⁷⁸ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, ed. Simona Ghițescu-Sănătescu, București, 1993, p. 22-23.

⁷⁹ Grigore Gafencu, *Misiune ...*, p. 58-59.

⁸⁰ Ion Șișcanu, *Negocierile româno-sovietice de la Moscova privind traseul frontierei în Bucovina. 1940*, în *România și cel de-al doilea război mondial*, ed. Kurt W. Treptow, Iași, 1996, p. 71-72; vezi și Protocolul încheiat la 14 septembrie 1940 cu privire la traseul frontierei din Bucovina, în idem, *Uniunea Sovietică - România*, p. 266 și urm.

În *Jurnalul* său, generalul Sănătescu consemna că, deși delegația română s-a bucurat de un tratament civilizat, “lucrările mergeau greu de tot din cauza relei credințe a rușilor, care nu voiau să respecte înțelesul notei ultimative acceptate de guvernul român”⁸¹. Tratatul de la Moscova au continuat până la 24 octombrie 1940, ulterior însă orice contact între cele două părți fiind întrerupt, pentru ca în final guvernul sovietic să degrezeze de funcții delegația sa⁸². În consecință, la întâlnirea de la Obersalzberg din 14 ianuarie 1941, Ion Antonescu îi va declara Führerului că: “Până în prezent a fost imposibil să se traseze o linie de frontieră definitivă”⁸³.

În mod evident, există o legătură directă între negocierile care se purtau în capitala Uniunii Sovietice și incidentele de frontieră, prin intermediul lor Kremlinul semnalând părții române poziția de forță pe care se situa și faptul că poate obține ceea ce dorea și altfel decât pe calea tratativelor. La doar o săptămână de la semnarea *Protocolului cu privire la traseul frontierei în Bucovina*, guvernul sovietic reamintea Germaniei “interesul” său pentru sudul acestei provincii românești, iar în scurt timp după suspendarea ședințelor comisiei mixte a dispus organizarea unor *acțiuni ofensive* la Gurile Dunării. Astfel, trupele ruse vor pune stăpânire în noaptea de 25/26 octombrie pe trei ostroave (Salangic, Dalerul Mare și Dalerul Mic) situate pe malul sudic al brațului Chilia, pentru ca la 5 noiembrie să ocupe ostrovul format din brațul Musura și canalul Stari Stambul⁸⁴. Noile evenimente scoteau încă o dată în evidență “credibilitatea” declarațiilor oficiale ale Moscovei cu privire la lipsa oricăror pretenții teritoriale la adresa României, “dovedind astfel că noua linie nu reprezenta în ochii săi decât o etapă trecătoare”⁸⁵. *Uniunea Sovietică spera că, din cauza prelungirii războiului în vest, Reichul nu va risca să se angajeze într-o luptă pe două fronturi, context în care putea să-și permită lărgirea bazei de expansiune în sud-estul Europei.*

În toamna anului 1940, relațiile dintre cele două puteri totalitare au intrat într-un declin vizibil, ambele părți acționau prin surprindere, punându-se în fața unor fapte împlinite, deși prin Pactul din 1939 conveniseră să se consulte în chestiunile care afectează interesele comune. Șansele evitării unui conflict se restrângeau pe măsura apropierii lor geografice, ce aducea cu ea o ciocnire de ambiții și interese greu de conciliat. Stalin se temea că pozițiile tot mai puternice ocupate de germani în Balcani să nu elimine Uniunea Sovietică din această regiune.

⁸¹ Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 23.

⁸² Ion Șișcanu, *Negocierile ...*, p. 72.

⁸³ *Antonescu - Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, eds. Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache, București, 1991, p. 71.

⁸⁴ A.N.I.C., fond P. C.M., loc. cit., d. 45/1940, f. 27.

⁸⁵ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 219.

În vederea risipirii acestei atmosfere de neîncredere și suspiciune, Molotov va fi invitat de ministrul de externe nazist von Ribbentrop la Berlin pentru a avea o întrevedere cu Führerul⁸⁶. Prin resursele imense de care dispunea, S.U.A. amenințau să modifice radical raportul de forțe dintre beligeranți, în timp ce Germania continua să depindă în mare măsură de materiile prime livrate din U.R.S.S. Astfel, atragerea sovieticilor de partea noului Pact Tripartit, încheiat de Reich cu Italia și Japonia la 27 septembrie 1940, ar fi fost capabilă să contrabalanseze ponderea crescândă a lumii anglo-saxone. Eventuala încheiere a unui acord *Quadripartit* putea transforma un dușman potențial într-un aliat, dar acest lucru presupunea abordarea *la scară globală* a spinoasei probleme a sferelor de influență. Prins între doi giganți neutri, Hitler va pune Moscova în fața următoarei alternative: să intre în război alături de el, “sau să facă față atacului Germaniei”⁸⁷. Totodată, comisarul sovietic pentru afacerile străine, Viaceslav Molotov, s-a deplasat la Berlin pornind de la premisa că “singurele acorduri de oarecare valoare în relațiile internaționale erau cele care făceau posibilă achiziționarea de teritorii de importanță economică sau strategică”⁸⁸. Kremlinul continua să fie totuși destul de reticent față de perspectiva de a fi atras într-o aventură militară, preferând să aștepte epuizarea ambelor tabere, pentru a-și impune hegemonia printr-o intervenție militară decisivă. În acest context geopolitic, Uniunea Sovietică își va permite să formuleze pretenții exorbitante în Extremul Orient, regiunea Golfului, Strâmtori și Europa de Nord. Într-o lucrare apărută în 1943, istoricul Alexandru Boldur califica noile planuri drept “o reeditare a imperialismului rusesc de odinioară”⁸⁹.

Într-adevăr, cu prilejul întâlnirii de la Berlin din 12-13 noiembrie, Molotov își va reafirma, printre altele, și interesul pentru sudul Bucovinei⁹⁰. *În viziunea liderilor sovietici, linia de demarcație din nordul Moldovei continua să reprezinte o graniță fluidă cu caracter provizoriu, al cărei statut trebuia subordonat echilibrului dinamic dintre cele două puteri totalitare.* Vizibil afectat de lipsa unei oferte germane ca urmare a Memorandumului din 21 septembrie, trimisul lui Stalin îi va comunica Führerului: “În actualele împrejurări Germania trebuie să înțeleagă interesul Rusiei față de Bucovina de Sud. Dar Rusia nu a primit răspuns nici la întrebarea ei referitoare la acest subiect”⁹¹. Hitler a refuzat să dea curs cererii formulate de comisarul poporului

⁸⁶ Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale (1939-1945)*, București, 1989, p. 184.

⁸⁷ Gh. Barbul, *op. cit.*, p. 50.

⁸⁸ Lloyd C. Gardner, *op. cit.*, p. 110.

⁸⁹ Alexandru V. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943, p. 165.

⁹⁰ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 43. Vezi și *Document on German Foreign Policy 1918-1945*, Series D, vol. XI, London, 1961, doc. nr. 328.

⁹¹ Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 187.

pentru afacerile externe, precizând că ocuparea și a unei părți din Bucovina “înseamnă o concesie considerabilă”, deoarece partea rusă nu a respectat prevederile Protocolului adițional secret al Pactului din 23 august 1939, inclusiv în cazul Bucovinei și acordul oral ce stabilea că “fostele teritorii austriece urmau să cadă în sfera de influență a Germaniei”⁹². Garanția acordată României la 30 august 1940 era o altă problemă ce-l indispuinea pe Molotov, care va cere revocarea ei pe motiv că: “Această măsură este, de fapt, direcționată numai împotriva noastră”⁹³.

Germania nu a cedat presiunilor rusești, fiind conștientă că interesele sale vitale economice și strategice în România nu mai pot fi asigurate decât prin garanții ferme, care să pună capăt planurilor sovietice de acaparare a unor noi teritorii și penetrare în Balcani. În privința “Țării Fagilor”, Berlinul se considera lezat și datorită unei hotărâri a guvernului sovietic privind lărgirea căii ferate din Bucovina de Nord și Galiția⁹⁴, ce stânjenea tranzitul vagoanelor-cisternă cu petrol românesc. Refuzul naziștilor de a deschide U.R.S.S.-ului alte căi de sporire a influenței sale în Europa a evitat o nouă reîmpărțire a continentului - ce ar fi avut implicații directe asupra României - și în consecință, trimisul lui Stalin “s-a întors la Moscova cu mâinile goale”⁹⁵.

Vizita lui Molotov în capitala celui de-al treilea Reich a reprezentat o cotitură în relațiile germano-sovietice, demonstrând că faimosul Pact din 23 august 1939 a fost treptat golit de conținut și nu mai constituia o bază pentru păstrarea unor relații speciale între cele două imperii continentale. “Este evident pentru oricine - nota Alexandru Cretzianu - că acesta a fost momentul când Hitler a hotărât să atace Uniunea Sovietică. Astfel încât se poate afirma cu toată certitudinea că această alianță păgână s-a năruit în acel moment anume, în Balcani”⁹⁶.

Rusia nu numai că nu a putut fi convinsă să-și reorienteze ambițiile teritoriale în direcția Golfului Persic și Oceanului Indian, dar a dovedit un apetit expansionist ce concura cele mai îndrăznețe visuri ale ideologilor naziști⁹⁷. Drept urmare, Hitler a decis eliminarea U.R.S.S. ca factor de putere pe calea armelor. În chiar ziua în care au început convorbirile cu caracter politic de la Berlin (12 noiembrie 1940) a fost semnată *Directiva Nr. 18*, în care se specifica: “Oricare ar fi rezultatul acestora, toate pregătirile pentru care s-a dat ordin

⁹² *Ibidem*; vezi și George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 121.

⁹³ Franz Halder, *op. cit.*, p. 260; vezi și Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 372.

⁹⁴ A.M.A.E., fond 71, U.R.S.S., vol. 93, 1940; telegrama nr. 2 666 din 21 octombrie 1940 trimisă de Grigore Gafencu de la Moscova (*loc. cit.*, f. 104).

⁹⁵ Roy Medvedev, *Oamenii lui Stalin*, București, 1993, p. 102.

⁹⁶ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 82.

⁹⁷ *Vezi România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, București, 1989, p. 353 și urm.

verbal trebuie continuate”⁹⁸. Pe moment, prețul noii orientări a Germaniei îl reprezenta renunțarea *sine die* la mult așteptata debarcare în Insulele Britanice (Operațiunea “Leul de Mare”) ⁹⁹. În același timp, sporeau în mod considerabil șansele democrațiilor occidentale de a încheia o alianță cu Kremlinul, care să spargă frontul comun al celor doi dictatori. Eșecul încheierii unui *modus vivendi* între Hitler și Stalin a salvat sudul Bucovinei, iar în noile condiții România devenea pentru Reich nu doar o necesară “stație de benzină”, ci și o veritabilă placă turnantă pentru susținerea aripilor de sud a viitorului front.

Contextul geopolitic în continuă modificare a ridicat în fața guvernului de la București insurmontabile probleme de securitate ce vizau însăși existența țării. Alianța cu Germania corespundea acum în cel mai înalt grad interesului național, era dorită de ambele părți și... nu avea alternativă. Atunci când Ion Antonescu a venit la putere a găsit România deja angajată în direcția unei apropieri de Berlin și “virtual predată lui Hitler cu mâinile și picioarele legate”¹⁰⁰. În aceste împrejurări, energicul general devenea “executorul voinței poporului român”¹⁰¹ care, după ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei, vedea în vecinul de la răsărit cel mai mare pericol pentru viitorul statului. “Principalele obiective ale politicii mele - îi va declara Antonescu cancelarului german cu prilejul vizitei efectuate la Berlin, în noiembrie 1940, pentru semnarea adeziunii României la Pactul Tripartit - vor fi reîntoarcerea la patria-mamă a Basarabiei, a nordului Bucovinei și a Transilvaniei [...]”¹⁰².

Trecând de partea Germaniei, România se găsea în situația de neînviat de a intra în aceeași tabără cu un dușman declarat (Ungaria) și sub protecția unei mari puteri care a patronat dezintegrarea țării. De asemenea, Uniunea Sovietică - ce urmărea cu atenție și îngrijorare infiltrarea germană în Balcani - nu putea să dezavueze în mod oficial pasul făcut de țara noastră, de moment ce “prietenia” cu Reichul era încă afișată ostentativ. După revenirea de la Berlin, pentru Conducătorul Statului devenise clar că litigiul teritorial cu U.R.S.S. va fi rezolvat doar atunci când România “va putea să acționeze o dată cu cei interesați deopotrivă în chestiunea slavă și bolșevică”¹⁰³.

O serie de considerente de siguranță națională integrate obiectivului fundamental urmărit de Antonescu, care era refacerea României Mari, impuneau

⁹⁸ Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial (1939-1942)*, vol. I, București, 1988, p. 269.

⁹⁹ Franz Halder, *op. cit.*, p. 273.

¹⁰⁰ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 84.

¹⁰¹ Grigore Niculescu-Buzești, *Politica externă a României și criza europeană. 1920-1940*, în Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, 1991, p. 178.

¹⁰² Gh. Barbul, *op. cit.*, p. 24.

¹⁰³ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, (septembrie-decembrie 1940)*, eds. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, vol. I, București, 1997, p. 494.

prezența în țară a trupelor germane, doleanță mai veche exprimată în urmă cu trei luni de fostul suveran Carol al II-lea. La 19 septembrie, Hitler s-a hotărât definitiv să trimită în România o misiune militară a trupelor de uscat și a aviației militare, precum și trupe de instruire¹⁰⁴. Această prezență militară, modestă la început, dar care va spori continuu, nu însemna ocuparea României, având “aceeași misiune cu care se găsesc trupele americane de atâția ani în Europa și în alte părți ale lumii: siguranța față de Rusia”¹⁰⁵. Totodată, ea era în măsură să imprime un plus de credibilitate garanției acordate țării noastre în august 1940. Cu toate că propaganda nazistă a încercat să dea o notă antiengleză acestei noi înaintări strategice - așa după cum transmitea la 21 octombrie 1940 din Atena Radu Djuvara - nemulțumirea liderilor de la Kremlin se trăda ușor, deoarece la Moscova “se subliniază că Sovietele n-au fost în prealabil înștiințate de trimiterea trupelor germane în România”¹⁰⁶.

Într-un document emis de Biroul 1 Informații Frontul de Est, intitulat *Sinteză informativă asupra situației forțelor sovietice din Basarabia și nordul Bucovinei la data de 25 octombrie 1940*, se preciza că în ultimele două săptămâni se constată “o recrudescență a activității forțelor sovietice din Basarabia și nordul Bucovinei”, care se manifestă prin: recunoașteri de-a lungul liniei de demarcație, exerciții de alarmare, construirea de adăposturi, observatoare betonate, ameliorarea comunicațiilor ce duc spre frontieră etc¹⁰⁷. Forțele Armatei Roșii existente în cele două provincii la începutul lunii octombrie, erau apreciate la 5 divizii de infanterie și 3 divizii motomecanizate¹⁰⁸. Măsurile militare adoptate de sovietici corespundeau cu ofensiva diplomatică a Moscovei pentru acapararea sudului Bucovinei și momentul declanșării “incidentelor” de la Gurile Dunării.

În perioada septembrie 1940 - iunie 1941, directivele operative elaborate de Marele Stat Major au vizat *exclusiv scopuri defensive*, o atenție specială fiind acordată apărării Moldovei ce se afla în competența Armatei 4¹⁰⁹. În iarna anului 1940, în timp ce diviziile Wehrmachtului se concentrău în sudul României pregătindu-se se treacă Dunărea spre Grecia, Misiunea militară germană a primit ordinul să apere ținutul dintre Prut și Carpați împreună cu trupele române¹¹⁰. La 12 decembrie 1940, generalul Erik Hansen și-a anunțat intenția de a folosi unitățile de instrucție germane în cazul unui atac sovietic spre Galați pentru a izola Moldova și “*dinspre Bucovina în direcția sud-est în vederea învăluirii*

¹⁰⁴ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰⁵ Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 87.

¹⁰⁶ A.N.I.C., fond P. C.M., Cabinet Militar Ion Antonescu, d. 45/1940, p. 21.

¹⁰⁷ A.M.R., *loc. cit.*, p. 198.

¹⁰⁸ A.M.A.E., fond 71, U.R.S.S., vol. 93, 1940, f. 105.

¹⁰⁹ *Vezi România în anii ...*, p. 318.

¹¹⁰ Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 128.

frontului de pe Prut” (s.n.)¹¹¹. Drept urmare, cu ocazia trecerii forțelor hitleriste prin țara noastră în direcția Balcanilor, în nordul Moldovei au fost lăsate trei divizii de infanterie germane, care împreună cu cele șapte românești vor asigura flancul puternicului dispozitiv concentrat la sud¹¹².

Ilie Dugan, funcționar la C.F.R., consemna în amintirile sale că, începând cu 1 ianuarie 1941, au început să treacă prin punctul Floreni-Vatra Dornei în Bucovina numeroase eșaloane germane - “tren după tren, de multe ori chiar la jumătate de oră unul de altul” - cuprinzând trupe, unități motorizate, artilerie și diferite echipamente. “Îmi amintesc - continuă fostul funcționar de la C.F.R. - că de multe ori comandantul câte unui eșalon german când se da jos în stația Vatra Dornei, prima lui întrebare era, ce fac Rușii ? Ei știau ce știau, că degeaba nu întrebau”¹¹³.

După o scurtă perioadă de relativă relaxare a relațiilor cu Uniunea Sovietică în cursul lunii noiembrie, ca urmare a sosirii la Moscova a unei delegații economice române, “incidentul Kolos” - ce amintea, prin urmările sale, de “cazul Butenko” - “a întrerupt brusc aceste stăruințe de apropiere”¹¹⁴. Începând cu a doua jumătate a lunii decembrie 1940, autoritățile sovietice de ocupație au dezlănțuit în Basarabia și nordul Bucovinei o masivă campanie propagandistică antiromânească “arătând în orice ocaziune că în România viața este extrem de grea, că nemulțumirile sunt din ce în ce mai mari și că guvernul român nu mai poate stăpâni situația”¹¹⁵. Totodată, Biroul 2 al Corpului de Cavalerie constata, la începutul aceleiași luni, o intensificare a propagandei comuniste și la sud de linia de demarcație, unde se răspândesc “diferite știri alarmiste referitoare la apropiata ocupare a acestor localități de către trupele sovietice”¹¹⁶. În ședința Consiliului de Cabinet din 13 decembrie, ministrul de interne, generalul Constantin Petrovicescu, îl informa pe Ion Antonescu că la Rădăuți a fost descoperită o organizație comunistă formată din 49 evrei ce dețineau material de propagandă¹¹⁷. În cercurile comuniste a început chiar să se discute problema necesității formării - într-o localitate din Basarabia, Bucovina sau Moldova - a unui guvern sub titulatura de “*Guvernul întregii republici moldovenești*” (s.n.)¹¹⁸. Asistăm astfel la o recrudescență a tezei

¹¹¹ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 164.

¹¹² Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Generalul Constantin Pantazi*, în “Revista de Istorie Militară” (în continuare, RIM), nr. 6/1996, p. 57.

¹¹³ Ilie Dugan, *op. cit.*, caiet II, p. 463 și urm.

¹¹⁴ Vezi Grigore Gafencu, *Misiune...*, p. 129-130.

¹¹⁵ *Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie 1941*, vol. II, București, 1942, p. 116.

¹¹⁶ A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 13/1940, f. 110.

¹¹⁷ *Stenogramele ședințelor ...*, p. 601.

¹¹⁸ A.N.S., fond Poliția de reședință Suceava, d. 3/1940, f. 19.

“moldovenismului”, pusă în slujba unei ipotetice “reîntregiri”, ce asimila de această dată cunoscutul “model finlandez”.

Pericolul unei noi înaintări bolșevice nu poate fi eludat mai ales dacă în România s-ar fi instaurat haosul, în timp ce în Uniunea Sovietică sentimentul că patria este în primejdie căpăta accente net ofensive. Cu orice prilej era scos în evidență patriotismul sovietic dublat de naționalismul rus, demonstrația din 7 noiembrie a reprezentat un elogiu al invincibilității Armatei Roșii, cu rolul de a reda încrederea poporului, “dar și să impresioneze Germania”¹¹⁹, iar anul 1941 va fi întâmpinat sub lozinca: “Să sporim numărul republicilor din componența U.R.S.S.”¹²⁰. Profesorul Tudor Cătălin din Cernăuți a fost înștiințat, la 18 ianuarie 1941, de un anchetator din N.K.V.D. că “peste câteva zile va izbucni cu certitudine revoluția în țară” și, drept urmare, “armata roșă va înainta până în Balcani” (s.n.)¹²¹. Generalul Halder menționa la 3 decembrie 1940 în *Jurnal* despre raportul zilnic al Statului Major General român privind deplasarea a 4 divizii rusești în apropierea frontierei, “nu departe de Cernăuți”¹²². Începând cu data de 19 ianuarie s-au intensificat observațiile asupra teritoriului României, căile de acces spre linia de demarcație vor fi curățite, iar trupele sovietice concentrate în regiune sunt puse în stare de alarmă¹²³. De asemenea, S.S.I. deținea informații că rușii mențin numeroase trupe în Bucovina și urmăresc cu atenție situația din țară, intenționând ca la momentul oportun “să intervină pentru transformarea revoluției legionare într-una comunistă”¹²⁴.

Declanșarea “rebeliunii” a fost făcută într-un moment de extremă gravitate și contrar recomandărilor lui Corneliu Zelea-Codreanu cuprinse în *Însemnările* de la Jilava, unde se scotea în evidență pericolul unor tulburări interne ce puteau fi fatale statului nostru, “primejdia de la Răsărit pândindu-ne fiecare greșeală, fiecare pas”¹²⁵. Potrivit declarațiilor lui Nicolae Cocea din Voloca, ce a reușit să se refugieze în țară la începutul lui februarie 1941, “în

¹¹⁹ Alexander Werth, *Un corespondent englez pe frontul de Est*, București, 1970, p. 60.

¹²⁰ Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheață. Cine a declanșat cel de-al doilea război mondial?*, Iași, 1995, p. 41 și urm.

¹²¹ Mihai-Aurelian Căruntu, *Un document-mărturie despre destinul tragic al nordului Bucovinei*, în “Europa XXI”, vol. I-II, 1992-1993, Iași, 1993, p. 177.

¹²² Franz Halder, *op. cit.*, p. 266.

¹²³ Cristian Troncotă, *Între 20-25 ianuarie 1941 va izbucni o revoluție în Țara Românească*, în MI, nr. 1, ianuarie 1994, p. 46.

¹²⁴ *Ibidem*; vezi și Maria Georgescu, *Verzii și roșii, mână în mână*, în “Dosarele Istoriei”, nr. 9/2000, p. 45.

¹²⁵ Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, 1993, p. 154.

zilele de 21-23 ianuarie 1941, cu ocazia rebeliunii din România, armata rusească a venit până în comuna Cosmin spre România de unde s-a reîntors”¹²⁶.

Se impune concluzia că autoritățile sovietice erau foarte bine informate asupra disensiunilor din cadrul guvernului de la București și a direcției spre care evoluau acestea. O serie de concentrări și manevre ale Armatei Roșii ce au avut loc în iarna anului 1940-1941 în preajma liniei de demarcație sunt, desigur, în legătură cu sporirea prezenței germane în România, dar manifestările belicoase din zilele rebeliunii depășesc cadrul unor simple măsuri de siguranță militară. *Considerăm că, de această dată, obiectivele sovietice în nordul Moldovei aveau un caracter mult mai limitat, statutul țării noastre fiind acum cu totul altul decât cel din lunile iulie-septembrie.*

În perioada 1940-1941, în preajma frontierei cu U.R.S.S. se va desfășura o intensă confruntare subterană între diverse servicii secrete. Prin ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei - se arăta într-o adresă a Inspectoratului de Poliție și Siguranță al Ținutului Suceava din 23 august 1940 - serviciul de spionaj sovietic și-a creat posibilitatea declanșării unei veritabile *ofensive informative* ce tindea să cuprindă întreaga Moldovă, Dobrogea și zona petroliferă Prahova¹²⁷. “Scopul pe care îl urmăresc spionii - preciza Ordinul circular Nr. 1517 din 17 decembrie 1940 al Ministerului de Interne - este de a ști tot în toate domeniile [...] iar în populație de a crea anumite curente care să slăbească rezistența și coeziunea națională”¹²⁸.

Linia Molotov, ce avea porțiuni întinse nedelimitate clar pe teren, se va dovedi mult mai permeabilă acțiunilor diversioniste al N.K.V.D.-ului decât vechile hotare de la Ceremuș și Nistru. La 23 august 1940, Prefectura județului Rădăuți era înștiințată că grănicerii sovietici răpesc locuitori de pe teritoriul nostru “în scopul probabil de a obține informațiuni”¹²⁹. La scurt timp, o patrulă rusească - după ce a tras focuri de armă împotriva cetățenilor prezenți la marcarea parchetului în pădurea comunală - îl va reține chiar pe primarul comunei Bilca, ce va dispărea apoi fără urmă pentru totdeauna¹³⁰. Prin intermediul telegramei Nr. 56898/1940, Mihail Manoilescu cerea Legației de la Moscova: “Binevoiiți a protesta și a cere eliberarea imediată a Directorului școlar Vasile Irimescu, primarul comunei Bilca din jud. Rădăuți [...] *capturat pe teritoriul român* (s.n.), sub amenințarea și focul armelor, de o patrulă sovietică. Adaog că dl. Irimescu este cumnatul profesorului universitar Traian Brăileanu”¹³¹.

¹²⁶ A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, *loc. cit.*, f. 20.

¹²⁷ Idem, fond Poliția orașului Câmpulung Moldovenesc, d. 11/1940, f. 163.

¹²⁸ Tiberiu Tănase, *Cum spionau sovieticii în 1940*, în RIM, nr. 6/1995, p. 40.

¹²⁹ A.N.S., fond Prefectura jud. Rădăuți, d. 100/1940, f. 29.

¹³⁰ *Ibidem*, f. 32.

¹³¹ A.M.A.E., fond 71, U.R.S.S., vol. 92, 1940, f. 305.

Un număr tot mai mare de persoane, în special evrei, erau instruite pentru a culege informații în spațiul românesc¹³². În acest scop, la începutul lunii decembrie 1940, un grup de 15 tinere au urmat un sumar curs de spionaj la Cernăuți, urmând să fie curând trimise în țară¹³³. “Unii - se arată într-un ordin al Direcțiunii Generale a Poliției din 4 noiembrie 1940 - au misiunea de a culege informațiuni asupra stării de spirit a tuturor categoriilor sociale din țara noastră, alții de a recruta rezidenți de spionaj și totodată de a face legătura cu organizațiile comuniste de la noi”¹³⁴. Secția juridică a S.S.I. va reuși să descopere o întreagă organizație sovietică de spionaj cu sediul la București, dotată și cu un aparat de emisie-recepție, în urma interogării lui Mihail Masuc ce a fost arestat în noaptea de 31 mai/1 iunie 1941 în localitatea Baineț (jud. Rădăuți)¹³⁵. Astfel, alături de incidentele de frontieră, activitatea subversivă a agenților bolșevici va contribui la menținerea unei permanente stări de neliniște și nesiguranță în zona liniei de demarcație.

După consumarea tragicului episod al ultimatumului sovietic, România va continua să fie subiect al cursei contra cronometru dintre cele două mari puteri totalitare ce urmăreau ocuparea unor poziții cât mai favorabile în centrul și sud-estul Europei. Prin atuurile sale strategice, sudul Bucovinei putea constitui un pion al expansiunii rusești în regiune, un aliniament de apărare împotriva unei ofensive a Axei, sau o bază de plecare pentru un “Drang nach Osten” german. Pentru aceste motive, Kremlinul a reactualizat o pretenție teritorială la care fusese nevoit să renunțe în iunie 1940 și care a devenit, așa cum remarca George Ciorănescu, “un măr al discordiei” între Germania și U.R.S.S. În condițiile amintite mai sus, Bucovina va trece prin *patru perioade critice*: a) în luna august, în preajma Dictatului de la Viena; b) în luna septembrie, culminând cu *Memorandum*-ul din data de 21; c) cu ocazia întâlnirii ruso-germane de la Berlin din 12-13 noiembrie; d) în iarna anului 1940-1941, în timpul dificultăților de ordin intern prin care trecea țara. Tatonările diplomatice ale Moscovei în vederea acaparării de noi teritorii românești corespundeau cu organizarea unor “incidente” și concentrarea de forțe militare în apropierea liniei de demarcație. Atmosfera evenimentelor din această perioadă, asemănătoare cu cea care mai târziu va caracteriza “Războiul rece”, se reflectă fidel și în starea de spirit a locuitorilor din regiune. Uniunea Sovietică va fi nevoită să renunțe la *obiectivul maximal* la care putea să aspire (obținerea liniei naturale a Carpaților Orientali), pentru a se concentra spre cele *minimale* (sudul Bucovinei și Gurile Dunării). Grigore Gafencu, ce s-a aflat în tot acest timp în “prima linie” a

¹³² Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992, p. 40.

¹³³ A.N.S., fond Poliția orașului Rădăuți, d. 8/1941, f. 2.

¹³⁴ *Ibidem*, d. 3/1940, f. 106.

¹³⁵ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești. Memorii. 1916-1944*, București, f. a., p. 56.

diplomației românești, constata că U.R.S.S. “era mai mult decât un vecin incomod sau un adversar periculos: era imaginea însăși a neantului în care puteau să dispară, așa cum dispăruse Basarabia și celelalte provincii românești”. Posibilitatea semnării unei noi înțelegeri pe seama României, de felul celei încheiate în august 1939, se va restrânge o dată cu acordarea garanțiilor germano-italiene și intrarea țării noastre sub “umbrela” politico-militară a celui de-al treilea Reich, mutații ce au tulburat în mare măsură “parteneriatul” sovieto-german. Conul de umbră spre care evoluau raporturile dintre Berlin și Moscova reprezenta în acel moment unica șansă pentru reîntregirea hotarelor de nord-est și înlocuirea stării de nesiguranță și provizorat cu un mult dorit și incontestabil legitim *statu-quo ante*.

GUVERNUL ANTONESCU ȘI PROBLEMA EVREILOR DIN ROMÂNIA

DUMITRU ȘANDRU

Către sfârșitul anilor '60, Hitler și nazismul au devenit mai puțin sinonimi cu cel de-al doilea război mondial decât cu programul de asasinare în masă a evreilor, denumit de acum înainte cu termenul de *holocaust*, deși acest cuvânt nu a fost niciodată folosit nici de către Hitler, nici de către inamicii lui: Franklin Roosevelt, Winston Churchill, Dwight Eisenhower ori chiar de către Stalin. Astăzi, cuvântul este omniprezent, iar factorii de conducere din câteva țări consideră că negarea lui ar fi o crimă. Cuvântul are multe sensuri și el evidențiază, între altele, existența unui pericol iminent și perpetuu. Acuzația de vinovăție pentru *holocaust* este adusă întregului popor german, țărilor aflate în sfera de influență a Reich-ului, Puterilor Aliate, bisericii catolice ca un tot, autorilor Evangheliei care au pus bazele antisemitismului de mai târziu, de la sfârșitul mileniului al doilea, generator al genocidului, precum și unor scriitori și artiști antisemiți ca Shakespeare, Chaucer, Voltaire, Dickens, Dostoievski, Wagner, T. S. Eliot, Ezra Pound și alții. Dar, ca un simbol al unor posibilități nelimitate, *holocaustul* s-ar putea întoarce chiar împotriva evreilor care au reactualizat termenul. De altfel, ciriticii și inamicii Israelului compară politica rasială discriminatorie a acestui stat - în materie de imigrație, rezidență, cetățenie și chiar de mariaj - cu cea practică de Hitler.

Cuvântul, de origine greacă, semnifică jertfele aduse în antichitate zeilor, prin arderea integrală a animalelor sacrificate. Termenul a început să fie utilizat inițial în legătură cu măsurile antirasiste aplicate evreilor din Germania, iar ulterior el a fost extins asupra tuturor țărilor în care membrii acestui grup etnic au avut de suferit de pe urma politicii antisemite practicate de guvernele lor, nefăcându-se nici o diferențiere între regimul la care au fost supuși evreii din teritoriile administrate de Reich și cei din alte state. În rândurile acestora a fost inclusă și România. Vinovăția adusă guvernului Ion Antonescu este aceea că în perioada conducerii țării de către acesta un număr mare de evrei au căzut victime ale măsurilor antisemite adoptate de cabinetul de la București.

Analiza evenimentelor din România anilor 1940 - 1944, a atitudinii evreilor din teritoriilor cedate în vara lui 1940 Uniunii Sovietice față de țara a cărei cetățenie o aveau și față de reprezentanții administrației ei și reacția noii conduceri a statului român față de populația de origine evreiască evidențiază că, practic, este imposibil să se poată pune semn de egalitate între regimul aplicat în Germania membrilor acestui grup etnic și cel administrat celor din România. De

fapt, motivația măsurilor antisemite puse în practică de guvernul condus de generalul Ion Antonescu trebuie căutată în acțiunile evreilor din teritoriile pierdute de statul român în iunie 1940. În perioada retragerii armatei și a funcționarilor administrației publice și refugierii unor locuitori din Basarabia și din nordul Bucovinei, în urma ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, aceștia au avut de înfruntat numeroase acte de agresiune comise de militari ai armatei roșii, de locuitori de origine slavă, de evrei și chiar de unii români din acele teritorii. Relatările martorilor oculari ai evenimentelor, rapoartele întocmite de autoritățile evacuate, de organele Siguranței române, ale poliției ori jandarmeriei, precum și declarațiile date de persoanele refugiate păstrate în arhive, toate acestea atestă o atmosferă de ostilitate cvasigenerală față de funcționarii instituțiilor românești. La actele de agresiune îndreptate împotriva autorităților și împotriva populației de origine română pretutindeni au participat un mare număr de evrei, care i-au sprijinit în mod activ pe ocupanți. La Cetatea Albă, de pildă, evreul Karolik, care se ocupa cu selecționarea porumbeilor de rasă, făcând spionaj cu ajutorul lor în favoarea rușilor, a fost cel dintâi care a tras cu revolverul în ofițerii români din localitate. El, împreună cu un grup de comuniști, “au primit trupele sovietice cu steaguri roșii și flori, cu cocarde în piept, manifestându-și astfel bucuria”¹. La Cernăuți, evreii au împușcat pe preotul bisericii catolice și câțiva gardieni de la penitenciar. Tot aici, un grup de evrei, în vârstă de 15 – 16 ani, - potrivit mărturiei unui locuitor din comuna Carapciu, județul Storojineț - au dezarmat pe soldații români, pe ofițeri și un polițist, “înfingând baionetele asupra lor”. La Soroca, bande comunisto-evrești, conduse de avocatul Michael Flexer, după ce au ocupat clădirea primăriei și a poliției, au asasinat, în fața statuii generalului Poetaș, pe comisarul Murafa și pe ajutorul său, Gabriel Eustațiu². Mecanicul de locomotivă Ioan Mârza, de la Depoul C. F. R. Iași, arăta că în Târgu Ungheni, din Basarabia, doi evrei afirmaseră în cuvântările lor că “românii sunt niște hoți și pungași...și că ar trebui ca sovieticii să ia măsuri și în timp de 5 zile să ajungă la București, pentru că românul nu merită altceva decât distrus”. În aceeași declarație se consemnează atacarea de către evrei a unor biserici românești din Ungheni: “La intrarea pe poartă, în biserică, este arborat steagul sovietic; pe data de 5.VII, când a fost defilarea, toți jidanii s-au dus la biserică, spărgând lacătul pentru a intra în biserică și a devasta icoane...”³. În fine, mai oferim o relatare privitoare la atitudinea evreilor din Chișinău din zilele transferului de putere a lui C. Elias-Elefterie, evreu de origine, învățător în Ismail și corespondent pentru Basarabia al ziarului “Universul”, care a manifestat în mod constant ostilitate față de comunism și față de evreii care îi propagau ideologia. În ziua prezentării

¹ Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Iași, 1998, p. 95.

² *Ibidem*, p. 93.

³ Apud Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa*, București, 1998, p. 81.

ultimatumului sovietic el se afla la București. A plecat imediat la Chișinău, pentru a-și evacua familia. Când a ajuns la redacția ziarului din municipiu era așteptat de un grup de comuniști evrei, “arhicunoscuți din atâtea procese răsunătoare”. Unul dintre ei a înfipt sub firma “Universului” “o cârpă roșie”. Organizațiile comuniste locale întocmiseră liste cu numele românilor basarabeni și a celor din regat, destinați arestării și comprimării, care au fost împărțite de avocatul Karol Steinberg și de avocata Etea Diner, tovarășa de idei a lui Petre Constantinescu-Iași, și dânsa evreică și de curând ieșită din pușcărie. Din prima gară de după Chișinău se vedeau coloane negre de fum, pasagerii identificând incendiarea băii "Dobromirov" și a bisericii Mazarache, “cu trecut istoric românesc. Comuniștii evrei - preciza el - au inaugurat astfel începutul nefastei lor opere, împotriva locașurilor sfinte”⁴.

Pe de altă parte, numeroși evrei care domiciliau la vest de Prut au solicitat, după remiterea ultimatumului din 26 iunie 1940 să se transfere în ținuturile din stânga râului și obținerea cetățeniei sovietice. La 30 iunie 1940, de exemplu, prin punctele Ungheni și Cristești au trecut în Basarabia un număr de 7 600 de familii evreiești, iar prin punctul Galați alte 2 000. La punctul Ungheni erau adunați alți circa 30 000 de evrei care doreau să treacă în Uniunea Sovietică, dar autoritățile rusești refuzau să îi primească, motivând că nu erau născuți în teritoriile recent încorporate⁵.

Trebuie menționat că nu întreaga populație de origine evreiască a participat la asemenea acțiuni. Prefectul județului Bălți, colonelul A. Dobjanschi, descria, într-un raport, nedatat, trimis Rezidenței Ținutului Prut, relativ la modul în care se executase evacuarea pe durata ultimelor 36 de ore, că populația rurală “a avut o atitudine dureroasă, de resemnare și de admirabilă rezervă față de noul regim”. Chiar minoritatea ucraineană - preciza el - a manifestat față de noii veniți o atitudine apropiată de cea a moldovenilor. În

⁴ Vezi *Situația evreilor din România*, vol. I (1939 – 1941), București, 2003, p. 160 – 163 și Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 54/1944, f. 38 – 39. Pentru alte detalii vezi și I. Șișcanu, *Ocuparea Basarabiei, Herței și nordului Bucovinei*, în “Revista de istorie”, nr. 4, 1991, p. 17 – 19; Alexandru Cretzeanu, *The Lost Opportunity*, London, 1957, p. 56 – 57; I. Dimian, *Mărturie personală asupra ocupării Basarabiei și Bucovinei în 1940*, în “Patrimoniul”, Chișinău, nr. 1, 1991, p. 123 – 124; Pepe Georgescu, *265 de zile la Cernăuți sub ocupație bolșevică, 28 iunie 1940 – 20 martie 1941*, în “Patrimoniul”, Chișinău, nr. 2, 1991, p. 84 – 124; Mihai Gribincea, *Refugiații basarabeni în România (1940 – 1941)*, în “Patrimoniul”, Chișinău, nr. 1, 1993, p. 145 – 152; Martori oculari despre ocuparea Basarabiei în iunie 1940 (Documente prezentate de Veaceslav Stavilă), în “Patrimoniul”, Chișinău, nr. 1, 1993, p. 137 – 144; Cornel Grad, Constantin I. Stan, Doru E. Goron, *Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940*, în “Acta Musei Porolissensis”, Zalău, 1995, p. 330 – 333.

⁵ Cf. Dorel Bancoș, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, București, 2000, p. 68 – 69.

schimb, evreii din orașul Bălți și din târgul Fălești au simpatizat cu ei. Au fost însă și grupuri evreiești mai rezervate⁶.

Umilințele la care au fost supuși ostașii armatei române în timpul retragerii din Basarabia și din nordul Bucovinei s-au repercutat asupra evreilor din unele orașe ale Moldovei, dintre care unii aveau să plătească cu viața pentru faptele altora⁷. În aceste cazuri, victimele au apărut ca o compensație a echității în raport cu ceea ce se petrecuse în teritoriile ocupate de ruși, iar mulți dintre făptași au acționat în baza unei asemenea judecăți, când au procedat așa.

Apoi, în vara anului 1941, după ce Basarabia și nordul Bucovinei au fost eliberate de trupele germane și române, actele teroriste antievreiești aveau să capete amploare, în unele localități, precum la Ciudeiu și Costești, din județul Storojineț, în orașul Cernăuți și în alte localități având loc masacre de proporții, pe care le-au efectuat nu numai autoritățile militare române, ci și grupuri de țărani români ori de ucraineni, singuri sau în asocieri unii cu ceilalți⁸. Astfel, mulți dintre membrii acestui grup etnic au plătit scump pentru fapte comise de ei sau de alți conaționali⁹. Oricum, asasinate au fost săvârșite, dar afirmația făcută de Mariana Hausleitner, potrivit căreia în iulie 1941 jandarmii ar fi ucis zeci de mii de evrei din Bucovina, este fantezistă, ca și aceea potrivit căreia violențele și jafurile produse în orașe de către populația locală ar fi fost comandate telefonic¹⁰.

Actele agresive comise de cetățenii români de origine evreiască împotriva autorităților militare și civile românești din ținuturile cedate Uniunii Sovietice, în urma notei ultimative trimisă la 26 iunie 1940 de guvernul de la Moscova celui de la București, au reliefat ostilitatea majorității membrilor acestui grup etnic din Basarabia și din nordul Bucovinei față de statul în care trăiseră și a cărei supușenie o aveau. Pe fondul unor sentimente antisemite mai vechi împărtășite de o bună parte a locuitorilor de naționalitate română, guvernul Ion Antonescu, instaurat la începutul lunii septembrie 1940, în care, după remanierea din 15 septembrie, cinci departamente, între acestea Internele și Externele, erau deținute de membri ai Gărzii de Fier, a venit cu o serie de legi cu caracter economic care au dus la depozedarea evreilor de anumite proprietăți și la îndepărtarea lor din activitățile comerciale și industriale. Astfel, decretul-lege

⁶ Arhivele Statului Iași, fond Rezidența Ținutului Prut, dosar 32/1940, vol. II, f. 294.

⁷ Vezi Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940 – 1948)*, București, 2003, p. 23.

⁸ Vexi Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 294 și urm.

⁹ Nicholas M. Nagy-Talavera, *Antonescu and the Jews*, în *Biografie și studii românești*, Iași, Oxford, Portland, 1998, p. 157.

¹⁰ Mariana Hausleitner, *Evreii și antisemitismul în Bucovina între 1918 și 1944, în România în obiectiv. Limbă și politică. Identitate și ideologie în transformare*, München, 1998, p. 171.

din 4 octombrie 1940 le interzicea să dețină proprietăți funciare rurale; prin decretul din 17 noiembrie 1940 evreii erau deposezați de păduri, prin cel din 4 decembrie 1940 de mijloacele de transport fluviale, iar prin cel din 28 martie 1941 și de proprietăți urbane¹¹. Înfăptuirea operației de “românizare” - cum au denumit-o oficialitățile - a întreprinderilor industriale, în special, s-a dovedit a fi însă extrem de dificilă, din cauză că adesea a fost aproape imposibil de stabilit posesorii individuali ai acțiunilor la purtător, dar trebuie spus că aplicarea legislației a condus, totuși, la trecerea în patrimoniul statului a unei mari proporții din bunurile aparținând membrilor acestui grup etnic¹². Oricum, în primii trei ani de guvernare a mareșalului Antonescu evreii au fost deposezați de 72 126 ha de terenuri agricole, de 47 555 ha de pădure, de 99 de fabrici de cherestea, de 323 bunuri industriale legate de economia rurală (mori, fabrici de spirt, distilerii, cazane de țiucă), de 146 de vase de navigație fluvială și de 75 385 de locuințe, a căror valoare depășea 59 de miliarde de lei¹³.

Paralel, au fost luate măsuri de îndepărtare a evreilor din posturile de decizie deținute. Conducerea mișcării legionare, care a susținut instituirea lor, considera că protecția muncii naționale trebuia să îmbrace forme radicale, argumentând că o asemenea politică fusese adoptată în toate statele Europei¹⁴. La 16 noiembrie 1940, un decret-lege a prevăzut “românizarea” personalului din afacerile private, din industrie și din alte sectoare ale vieții economice, punerea în practică a dispozițiilor lui urmărind să conducă la înlăturarea evreilor din câmpul producției și înlocuirea lor, până cel târziu la 31 decembrie 1941, cu persoane de origine română. Statisticile oficiale ale guvernului arată că numărul evreilor din ramurile ce cădeau sub incidența acestui decret-lege s-a redus de la 28 325, în noiembrie 1940, la 16 292, la sfârșitul lui 1941 și, apoi, în martie 1943, la 6 506. Dar rapoartele secrete demne de tot creditul atestă că în primăvara anului 1943 numărul angajaților evrei în asemenea întreprinderi depășea cifra de 21 000¹⁵.

Trebuie precizat că, în aplicarea legislației antisemite, mulți dintre funcționarii instituțiilor însărcinate a o pune în practică au manifestat, în

¹¹ Vezi Keith Hitchins, *Rumania, 1866 – 1947*, Oxford, 1994, p. 484; *Martiriul evreilor din România, 1940 – 1944. Documente și mărturii*, București, 1991, p. XXI. Pentru alte detalii legate de acest aspect vezi și *Evreii din România între anii 1940 – 1944*, vol. I. Legislația antievreiască, 1993.

¹² Vezi *Martiriul evreilor...*, p. XXI; Eliza Campus, *Viața evreilor din București în etapa noiembrie 1940 – ianuarie 1941*, în “*Revista istorică*”, nr. 3 – 4, 1992, p. 362 și urm. .

¹³ *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940 – 6 septembrie 1943*, București, 1943, p.136 – 138.

¹⁴ Petre Alexandrescu Roman, *Protecția muncii naționale. Istoria leiurilor regimului legionar*, București, 1941, p. 48 – 49.

¹⁵ Cf. Keith Hitchins, *op. cit.*, p.484.

schimbul obținerii unor avantaje materiale, o doză mai mică sau mai mare de toleranță față de evrei, lăsând multora dintre ei posibilități de acțiune nestânjenită în afacerile ce le întreprindeau, această toleranță mergând uneori până la eludarea totală a legilor¹⁶. Comandantul jandarmeriei, generalul de divizie C. Z. Vasiliu, comunica, în ordinul circular nr. 38 306, din 20 iulie 1941, semnat de ministrul secretar de stat, generalul de divizie David I. Popescu, că Inspectoratul General al Jandarmeriei fusese sesizat că angajații unor organe polițienești luau bani de la diferiți evrei, speculând dispozițiile emise în legătură cu internarea lor. Toți aceștia trebuiau judecați de tribunale militare, care, potrivit decretului-lege nr. 2 108, din 9 iulie 1941, urmau a fi condamnați la moarte¹⁷.

La 2 aprilie 1942, comandantul Legiunii de jandarmi din municipiul București relatează, în nota informativă nr. 19, trimisă Inspectoratului General al Jandarmeriei și Inspectoratului Regional București, că evreii angajați ca specialiști la fabricile “Ralea Vasilescu”, S. A. R., în număr de 11, “Nifar”, în număr de doi, și la “Ingofarm”, în număr de trei, erau trecuți pe statele de plată vizate de Administrația Financiară cu salarii lunare cuprinse între 3 000 și 9 000 de lei, mult mai mici decât primeau femeile cu statut de muncitoare din întreprinderile respective, cu scop de a se sustrage de la plata unor impozite¹⁸. În aceeași lună, organele jandarmeriei au constatat că în comuna Chiajna, județul Ilfov, cei doi evrei din București trimiși aici pentru a executa muncă obligatorie erau puși să efectueze lucrări de birou la primărie, din care unele aveau caracter secret¹⁹.

În multe cazuri, evreii au continuat să desfășoare activități comerciale ce le erau interzise de fapt tuturor cetățenilor țării, fie prin specularea credulității unor locuitori, fie prin eludarea dispozițiilor din legile aflate în vigoare. Legiunea de jandarmi Brașov consemnează, în nota informativă din 15 octombrie 1941, că evreii din municipiu se constituiseră în organizații secrete care, prin bani colectați de la familiile conaționalilor lor, cumpărau mărfuri de primă necesitate, mai ales alimente, de pe piață. Aceștia, vorbind limba germană, se prezentau la prăvălii ca germani și, cum populația nu cunoștea realitatea, se temea de ei²⁰.

¹⁶ Vezi Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, București, 1994, p. 184 și urm. Autorul prezintă pe larg metodele folosite atunci de cei însărcinați cu aplicarea legilor în vederea eludării dispozițiilor lor.

¹⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 64/1941, f. 115.

¹⁸ Arhiva Municipiului București, fond Inspectoratul de Jandarmi București, dosar 40/1942, f. 11.

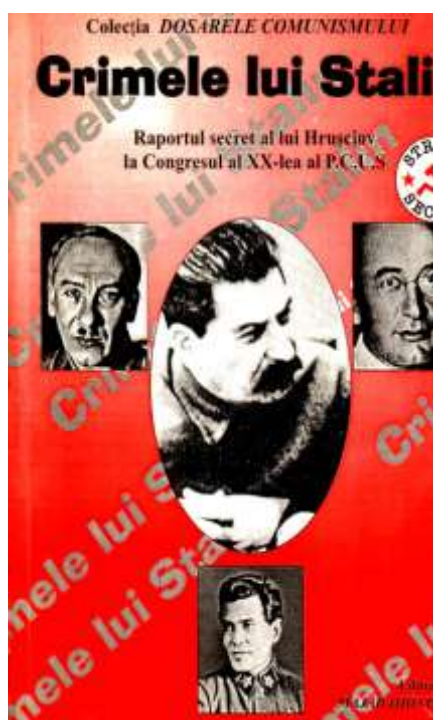
¹⁹ *Ibidem*, f. 14.

²⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 114/1942, f. 7.

Prin instrucțiunile Ministerului Afacerilor Interne din 25 ianuarie 1942, cu începere de la acea dată, evreilor le-a fost interzisă călătoria pe calea ferată și părăsirea localității în care trăiau, fără autorizația scrisă a departamentului de resort²¹. Dispoziția a însă rămas aproape sistematic neaplicată, evreii obținând aprobări de la instituții care nu aveau nici măcar dreptul de a le elibera. La 7 mai 1943, Inspectoratul Regional de Jandarmi Cernăuți consemna că unii evrei intrați în legătură cu diferite firme din București au primit de la acestea autorizații de deplasare și de executare a operațiunilor de comerț, în numele firmelor ce îi angajaseră. Unii dintre ei posedau autorizații permanente de călătorie în întreaga țară, iar alții deveniseră furnizori ai armatei. Astfel, un oarecare Solomon Sechter, din Gura Humorului, județul Câmpulung, și un însoțitor de-al său, care, teoretic, ar fi trebuit să se afle deportați în Transnistria, posedau autorizație eliberată de primăria municipiului București, de Guvernământul Bucovinei și de Divizia 8 Infanterie din Cernăuți. Or, în iunie 1940, Sechter plecase din Gura Humorului la Cernăuți pentru a întâmpina pe ocupanții sovietici, în pofida faptului că el deținea la Gura Humorului “o avere frumoasă”²².

GHEORGHE BUZATU

**AȘA A ÎNCEPUT
HOLOCAUSTUL ÎMPOTRIVA
POPORULUI ROMÂN...**

²¹ *Ibidem*, f. 91. Vezi ordinul circular nr. 51 939, din 27 ianuarie 1942, al Inspectoratului General al Jandarmeriei.

²² *Ibidem*, f. 273.

Cazuri similare vor fi raportate și în anii următori, cu toate că organele centrale de ordine publică solicitau cu insistență sporită celor din teritoriu să urmărească respectarea dispozițiilor referitoare la evrei. La 12 mai 1944, comandantul Centrului de Exploatare Iași aducea la cunoștința chestorului de poliție din acest municipiu, cu adresa nr. 997, că i se raportase de către colectorii săi că mulți evrei depășeau barierele orașului, deplasându-se în sate pentru a cumpăra vite, brânză, ouă etc., unii dintre aceștia posedând chiar autorizații eliberate de diferite instituții administrative. În aceeași zi, măcelarul Baier comunica Centrului că evreii intrau în satul Holboca și cumpărau vite ori păsări și alte bunuri agricole. Aceste operații se efectuau în pofida faptului că la barierele de ieșire și de intrare în oraș se aflau instalate posturi de jandarmi și gardieni de stradă și cu toate că evreilor le era interzisă ieșirea fără permise speciale din localitatea în care domiciliau²³. La 13 iunie 1944, Inspectoratul Regional de Poliție Iași informa pe chestorul din municipiu, cu adresa nr. 3 821, că Direcția Generală a Poliției îi adusesese la cunoștință că pe șoselele naționale din țară circulau numeroase automobile, mașini de turism și camioane care efectuau transporturi de materiale și de persoane. Poliția și jandarmeria nu controlau, în majoritatea cazurilor, decât actele mașinilor, așa că mulți evrei se serveau de automobilele altora pentru a se deplasa în diferite localități, fără a fi posedat autorizații de călătorie eliberate de organele Ministerului Afacerilor Interne. Aceste mașini le aparținuseră, dar ele fuseseră trecute pe numele invalizilor de război, așa că evreii făceau afaceri cu ajutorul lor, transportând mărfuri blocate, ca făină, zahăr, talpă, cauciucuri pentru automobile etc.²⁴. Deși evreii nu puteau călători în trenuri decât cu autorizații speciale, la 15 iunie 1944 un oarecare Solomon Meyer, din Iași, a fost descoperit când venea cu trenul de la Focșani, posedând un ordin de serviciu și două adrese emise de Spitalul militar din Focșani și de un spital civil din București²⁵. Neîndoielnic că evreii care s-au implicat în afaceri ilicite pe cont propriu sau sub protecția unor funcționari români ai instituțiilor administrației locale sau de ordine publică și-au asumat riscurile la care puteau fi expuși în cazul prinderii lor, așa că unii au reușit, alții au eșuat însă în comerțul ilegal pe care l-au practicat.

În același timp, unii dintre evrei au renunțat la cetățenia română, pornind de la ideea că nu le vor putea fi aplicate dispozițiile legilor cu caracter antisemit. În mai 1942, când s-a efectuat recensământul populației evreiești, s-a descoperit că ministrul plenipotențiar al Spaniei la București eliberase circa 150 de

²³ Idem, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 86/1944, f. 240.

²⁴ *Ibidem*, f. 258.

²⁵ *Ibidem*, f. 245 – 246.

pașapoarte spaniole unor bogătași evrei cu cetățenie română, iar Legația Republicii Chile altor 80, care plăteau lunar mari contribuții ambasadurilor respectivi, dar care, devenind supuși ai unor state străine, își păstrau în schimb întreaga avere²⁶.

Această practică a continuat și în anii următori, însă guvernul român a dispus abia la începutul anului 1944 a se lua măsuri. Astfel, la 31 ianuarie 1944, Direcția Ordinii Publice anunța Direcția Generală a Poliției, Inspectoratul General al Jandarmeriei și Prefectura Poliției Capitalei, prin adresa nr. 22 635 S, că, în ședința Consiliului de Ordine Internă, din 21 ianuarie 1944, se hotărâse a se face un control al tuturor străinilor, fără distincție, și că, în legătură cu evreii, se stabiliseră următoarele: cei veniți din Spania trebuiau tratați ca cetățeni spanioli; în schimb, evreii cu supușenie română, care, pentru a se sustrage de la obligații, adoptaseră cetățenie spaniolă, chiliană, elvețiană etc. nu puteau fi considerați ca atare. În consecință, trebuiau tratați ca cetățeni români ori expulzați. Nu trebuia să li se permită să facă negoț și să se bucure de drepturile acordate românilor de baștină, ca unii ce au înțeles să se sustragă de la îndatoririle cetățenești și, de aceea, nu puteau avea nici drepturi²⁷.

Dacă marea masă a populației evreiești a suferit de pe urma politicii antisemite aplicată de conducătorii României, Ungariei și Germaniei, iar unii, ulterior, și de pe urma rușilor, au existat și evrei care, pe lângă că și-au păstrat intacte averile, au beneficiat și de anumite privilegii determinate de colaborarea lor cu autoritățile ori cu persoanele influente ale regimului din anii de referință sau chiar cu Grupul Etnic German. De fapt, aplicarea draconicelor măsuri antievreiești inițiate de guvern s-a efectuat într-o manieră atenuată de dominantă corupție a funcționarilor români împuterniciți cu execuția lor²⁸. Legiunea de jandarmi Hunedoara arăta, într-un studiu informativ, din 15 noiembrie 1944, că, din constatările din trecut, se stabilise în mod precis că în perioada războiului antisovietic o parte din evreii din județ fuseseră hitleriști²⁹. La rândul său, liderul Organizației Antihitleriste Germane din România, Coloman Müller, care militase încă din deceniul al treilea pentru difuzarea ideologiei formațiunilor politice de stânga în rândurile muncitorilor și care cu greu ar putea fi învinuit de antisemitism, relatează, într-un memoriu trimis, la începutul lunii februarie 1945, Legației din București a Uniunii Sovietice și ministrului român de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, că, printre persoanele ce făcuseră propagandă pronazistă fuseseră și evrei cu carnet de membri ai Grupului Etnic German din România,

²⁶ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 198 – 199.

²⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 54/1944, f. 7; Arhiva Municipiului București, fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 20/1944, f. 4.

²⁸ Nicholas M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 159.

²⁹ Arhivele Statului Oradea, fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, dosar 36/1944, f. 12.

acuzându-i că, după 23 august 1944, aceștia profitau de situație, jucând în politică și în economie un rol conducător³⁰.

După venirea generalului Ion Antonescu la conducerea României, până la angajarea țării în război și chiar la începutul campaniei din Răsărit, măsurile luate împotriva evreilor au fost, în principal, cu caracter economic³¹, excepție făcând actele de violență comise de legionari și de soldații refugiați din Basarabia și din nordul Bucovinei împotriva diferitelor persoane, care nu aveau nici o acoperire legală. După 22 iunie 1941, politica antievreiască a statului a început să îmbrace și alte forme. Un decret din 14 iulie 1941 reconfirma conținutul legilor anterioare care excludeau pe evrei de la efectuarea serviciului militar, însă bărbații în vârstă de la 18 la 50 de ani urmau a fi întrebuințați la muncă obligatorie, în mod individual ori în grupuri puse la dispoziția conducerii armatei. Cei cu diplome universitare, ofițerii activi ori rezerviști, doctorii și tehnicienii erau scutiți de munca manuală, dar puteau fi mobilizați pentru a practica în domeniul specializării lor oricând ar fi fost nevoie. În 1943 erau înregistrate 101 334 de persoane ce cădeau sub incidența decretului din 14 iulie 1941, din care 44 234 efectuau muncă manuală în mod obișnuit, iar alte 21 078 persoane se aflau “rechiziționate” pentru diferite activități de execuție în industrie și în comerț³².

Când România a intrat în război, autoritățile statului au instituit câteva măsuri care au urmărit să pună pe membrii acestui grup etnic în imposibilitate de a coopera cu inamicul. În ajunul angajării în conflictul armat, ministrul de Interne a dispus, ca o măsură de “precauție împotriva sabotajului și a spionajului”, dislocarea evreilor din zonele de graniță și mutarea lor în interiorul țării³³. O asemenea dispoziție avea la bază neîncrederea guvernului în loialitatea populației evreiești din România, dacă ținem seama de manifestările celor din Basarabia și din nordul Bucovinei de după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. De altfel, măsuri similare de dislocare a unor grupuri de populație bănuite a fi suspecte au fost luate și de alte guverne. În Statele Unite ale Americii, de exemplu, cetățenii americani de origine japoneză care domiciliau de-a lungul coastei Pacificului au fost transferați în interiorul țării și cazați în condiții cu totul improprii, în pofida faptului că aceștia s-au comportat loial față de patria adoptivă³⁴.

³⁰ Arhivele Statului Timișoara, fond I, Comitetul regional P. C. R. Banat, dosar 1/1944, f. 139.

³¹ Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938 – 1944)*, București, 1994, p. 280 și 407.

³² Cf. Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 485.

³³ *Martiriul evreilor...*, p. XXII.

³⁴ Vezi Peter Calvocoressi and Guy Wint, *Total War. Causes and Courses of the Second World War*, Penguin Books, 1972, p. 878.

La 20 iunie 1941, aflat într-o inspecție la Galați, generalul Ion Antonescu a cerut, verbal, prefectului de Covurlui să aresteze și să interneze în lagăr pe toți evreii suspecți care ar fi putut acționa contra siguranței statului, făcându-l răspunzător de ordinea și de siguranța din municipiu și din județ. Ca urmare, prefectul Dumitru Goțescu a trimis, la 25 iunie 1941, chestorului de poliție din Galați și Inspectoratului de Jandarmi din capitala județului Covurlui adresa strict secretă nr. 20 301, iar în ziua următoare, sub nr. 20 304, și Inspectoratului Regional de Poliție Galați, rugându-le să urmărească executarea strictă a dispozițiilor cu privire la internarea tuturor evreilor suspecți, bănuți și, în general, pe toți aceia care ofereau cel mai mic indiciu că ar fi fost capabili de a acționa contra siguranței statului³⁵. Se cerea a se lua măsuri în vederea cercetării, arestării și internării în localul “Scala” a tuturor evreilor, în special a celor în vârstă de la 15 la 25 de ani, bănuți a fi suspecți-vagabonzi, care umblau pe străzi, nu aveau nici o ocupație și nici nu probau din ce trăiau; cei ce nu se supuneau restricțiilor impuse de Comandamentul Apărării Pasive și ordinelor de stare excepțională în vigoare; în fine, toți cei ce ofereau cel mai mic indiciu că ar fi fost capabili să comită acte contra siguranței statului. Toți trebuiau internați în localul “Scala”, iar dacă nu ar fi încăput, trebuia să se mai găsească un imobil. Ei urmau a fi predați Inspectoratului Regional de Jandarmi, care primea sarcina de a organiza paza lor. Regimul era de lagăr, cu hrana procurată de cei internați, prin grija familiilor și comunității. Evreii arestați trebuiau întrebuințați și la munci de interes obștesc sau național, constituirea detașamentelor urmând a fi ordonată de prefect. Rezultatul acțiunii se cerea comunicat până la 27 iunie, ora 9,00, iar operația trebuia continuată până când toți cei vizați ar fi fost internați³⁶.

Apoi, la 1 iulie 1941, prefectul de Covurlui a dispus, prin Ordonanța nr. 1 065, internarea tuturor bărbaților de origine evreiască în vârstă de la 18 la 60 de ani de pe teritoriul municipiului Galați, fără nici o excepție, ce trebuiau imediat arestați și adunați în clădirile școlilor israelite, în orice localuri evreiești încăpătoare și în lagăre organizate, unde să fie ținuti sub pază severă, pentru a putea fi sancționată orice încercare de tulburare a liniștii publice (art.1). Începând de la ora 20 până la ora 7 dimineata, circulația evreilor era interzisă pe străzile orașului (art.II). Conducătorii și membrii din comitetele de conducere ale comunităților evreiești, hahamii etc., precum și orice persoană recunoscută ca având legături cu comuniștii, trebuiau să fie luați ostatici și, în caz de producere de acte de sabotaj, de terorism, de rebeliune etc., să fie deferiți imediat comandamentelor militare spre a li se aplica pedeapsa cu moartea (art.III)³⁷.

³⁵ Arhivele Statului Galați, fond Prefectura județului Covurlui, dosar 128/1941, f. 1.

³⁶ *Ibidem*, f. 2.

³⁷ *Ibidem*, f. 3.

După eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, autoritățile românești au considerat că vina pentru dispariția a circa 200 000 de români, din care unii au fost deportați sau executați înainte de retragerea armatei roșii, o purta o bună parte a populației evreiești din aceste teritorii. În același timp, ele au constatat că un mare număr de evrei, apreciat la cifre cuprinse între 100 000 și 130 000, fugiseră din fața trupelor germane și române care înaintau spre est³⁸.

Ca urmare, la scurtă vreme după eliberarea ținuturilor ocupate în 1940 de Uniunea Sovietică, guvernul de la București a ordonat strângerea în ghetouri în orașele din Basarabia și din nordul Bucovinei a evreilor ce locuiau aici, care au fost organizate cu începere din data de 4 august 1941³⁹. Cum în același timp trupele germano-române cuceriseră o parte destul de întinsă din Ucraina, Hitler i-a făcut propuneri concrete lui Antonescu privitoare la administrarea de către autoritățile românești a unei părți din acel teritoriu. Ca urmare, printr-un decret-lege al guvernului român, din 19 august 1941, regiunea cuprinsă între Nistru și Bug era pusă sub administrație civilă românească, iar generalul Ion Antonescu l-a numit pe profesorul universitar Gheorghe Alexianu guvernator al noi “provincii Transnistria”. La 23 august 1941, Hitler și-a dat acordul asupra acestei măsuri, iar după cinci zile, la Tighina, au fost inițiate tratative pentru delimitarea zonei. O săptămână mai târziu, la 30 august, a fost semnată, în același oraș, convenția privind asigurarea, administrarea și exploatarea economică a teritoriului dintre Nistru și Bug (Transnistria)⁴⁰.

Imediat ce Berlinul a acceptat trecerea Transnistriei sub administrație românească a fost declanșată acțiunea de deportare în această provincie a evreilor din Basarabia și din Bucovina. Operația s-a realizat în două etape: prima, de mari proporții, începută la finele lui august 1941, cealaltă, mai redusă, în vara și în toamna anului 1942⁴¹. În 1940, după ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către ruși, unii dintre evrei au cerut în scris, prin Legația U. R. S. S. de la București, cetățenia sovietică și dreptul de a se stabili în acea țară. La 31 iulie 1942, Ministerul de Interne a dispus, prin ordinul nr. 2 592, ca toți aceștia, împreună cu familiile lor, să fie “evacuați” în Transnistria⁴². La 24 septembrie 1942, Prefectura Poliției Capitalei a publicat, în “Buletinul

³⁸ Cf. Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 280.

³⁹ Cf. *Martiriul evreilor...*, p. XXII – XXIII.

⁴⁰ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 176 – 177. Pentru detalii privitoare la această problemă vezi Igor Niculcea, *Organizarea administrativ-teritorială a Transnistriei (1941 – 1944)*, în *Cercetare și istorie într-un nou mileniu*, Galați, 2001, p. 244 – 253.

⁴¹ Deportările masive s-au făcut în 1941, dacă luăm în considerație declarația oficială a guvernatorului Basarabiei, generalul Constantin I. Voiculescu, care arăta, în ianuarie 1942, mistificând de fapt adevărul, că, la acea dată, în provincie nu se mai găseau decât zece evrei (cf. Radu Lecca, *op. cit.*, p. 168).

⁴² Arhiva Municipiului București, fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 577/1943, f. 6.

Prefecturii Poliției Capitalei”, nr. 3 121 bis, ordinul nr. 182 859, solicitând circumscripțiilor să identifice persoanele respective, să le aresteze și să le trimită la Serviciul Poliției de Siguranță din cadrul Prefecturii, întreaga operație trebuind încheiată până la 15 octombrie⁴³. La sfârșitul lui septembrie 1942, din Vechiul Regat au fost deportați în total 700 de evrei care solicitaseră în scris cetățenie sovietică⁴⁴, cei mai mulți dintre aceștia, 555, fiind din București, ultimii trimiși în acea lună, împreună cu încă 48 de evrei comuniști din Capitală⁴⁵.

După 1942 mai semnalăm doar deportări individuale în Transnistria. Însuși președintele Comunităților Evreiești din România, doctorul Wilhelm Filderman, a fost internat, la sfârșitul lui mai 1943, pentru o perioadă de 30 de zile, într-un lagăr din Transnistria, pe motiv că a protestat împotriva impunerii de către guvern a impozitului colectiv de patru miliarde de lei asupra populației evreiești⁴⁶. Oricum, cu excepția deportărilor din județul Dorohoi, care s-au efectuat datorită faptului că acesta a fost trecut sub administrația organelor regionale de la Cernăuți, din celelalte zone ale României numărul celor trimiși în Transnistria a fost mic. Așa, de pildă, până în ianuarie 1943, de pe teritoriul rural al județului Roman au fost deportați doar 12 evrei⁴⁷.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Martiriul evreilor...*, p.XXI; Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 112/1941, f. 87.

⁴⁵ Arhiva Municipiului București, fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 628/1942, f. 29 – 37.

⁴⁶ *Vezi Martiriul evreilor...*, p. XXIV – XXVI; Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *The Jewish Population of Romania during World War II*, Iași, 1994, p. 16. *Vezi* ordinul Ministerului Afacerilor Interne, nr. 10 965, din 27 mai 1943, trimis Prefecturii Poliției Capitalei, prin care cerea internarea lui, ca urmare a ordinului nr. 304 793/S/1943, primit de la Președinția Consiliului de Miniștri (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 54/1946, f. 24; Radu Lecca, *op. cit.*, p. 297). Rabinul șef din acea perioadă, Alexandru Șafran ne informează că Filderman ar fi stat trei luni în Transnistria (Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România, 1939 – 1947. Memorii*, București, 1994, p. 94 – 96). Liderul evreilor din România, Wilhelm Filderman, a fost deportat la 30 mai 1943, întorcându-se în țară abia la 15 august 1943. Motivul deportării a fost acela că el a considerat că populația evreiască nu era capabilă să achite cele patru miliarde de lei pe care guvernul Ion Antonescu le-a impus acesteia (*vezi* Dr. Wilhelm Filderman, *Un avocat al etniei sale. Un avocat al cauzei naționale a României. Articole, discursuri, memorii, 1921 – 1948*, vol. I, Fundația Dr. W. Filderman, f. I., f. a., p. 617). Un alt lider al evreilor din România, A. I. Zissu, reprezentantul Oficiului Palestinian la București, a fost ținut în lagărul de la Târgu Jiu 30 de zile (Radu Lecca, *op. cit.*, p. 298).

⁴⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 81/1943, f. 101 și 477.

Chiar din primele zile, condițiile de viață ale celor dislocați au fost insuportabile. Inspectoratul de Jandarmi Transnistria nota, în buletinul informativ asupra perioadei 1 - 15 noiembrie 1941, că săpunul, gazul, varul lipseau din acest teritoriu, populația fiind pusă în situația de a umbla murdară. În plus, la apariția păduchilor și a tifosului a mai contribuit și aducerea altor evrei din țară, în lagărul de la Tiraspol înregistrându-se mai multe cazuri de tifos exantematic, în timp ce în alte părți se extinsese râia, adusă de prizonieri. Evreii aveau o situație rea, din cauza suprapopulării legărelor, ivindu-se boli molipsitoare, care nu puteau fi combătute, din lipsa medicilor. “Populația ucraineană unde sunt plasate lagăre de evrei îi privește foarte rău; unde îi întâlnește izolați îi dezbracă și-i bat, după care le dă drumul”. Având în vedere stările de lucruri de mai sus, Inspectoratul a emis un ordin pentru instituirea unor măsuri menite a asigura viața și avutul celor internați în lagăre și în ghetouri⁴⁸.

Un mare număr de autori, în majoritatea lor de origine evreiască, au consacrat studii procesului de dislocare din România a membrilor acestei minorități și situației lor din perioada deportării. Din păcate, cifrele privitoare la totalul deportaților și mai cu seamă cele referitoare la victimele rezultate din acest transfer forțat de populație diferă de la unul la altul, iar nepotrivirile dintre calculele lor sunt uneori enorme. În 1943, Eugene M. Kulischer scria că, până atunci, 53 % dintre evreii domiciliați în 1939 în România și-ar fi pierdut viața⁴⁹; în 1956, Congresul Mondial Evreiesc a stabilit numărul victimelor la 470 000, dintr-un total de aproape 900 000 de persoane câte ar fi trăit în 1939 pe teritoriul țării⁵⁰. Această din urmă cifră depășește însă cu circa 150 000 numărul evreilor înregistrați la recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Or, un asemenea spor natural și prin imigrări în decurs de nouă ani este greu de acceptat. Matatias Carp a estimat pierderea globală la circa 400 000 de persoane⁵¹, iar fostul rabin Moses Rosen la 300 000⁵². În convorbirea avută de ministrul propagandei din guvernul Petru Groza, Petre Constantinescu-Iași, la 21 noiembrie 1945, cu ziaristul american Mark Ethridge demnitarul român îl

⁴⁸ Idem, dosar 46/1941, f. 29 – 31. Pentru detalii vezi mărturia intitulată *Am fost deportat în Transnistria*. Interviuri cu supraviețuitorii, realizate de Ion Naval și editate de Mihai Vakulovski, în “Anuarul Institutului Român de istorie recentă”, vol. I, 2002, p. 102 – 126.

⁴⁹ Apud Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *op. cit.*, p. 56. Este vorba de cartea lui Eugene M. Kulischer, *The Displacement of Population in Europe*, Montreal, 1943, care nu ne-a fost accesibilă.

⁵⁰ Institute of Jewish Affairs of the World. Jewish Congress, *European Jewry Ten Years After*, New York, 1956, p. 44.

⁵¹ Vezi Gerald Reitlinger, *The Final Solution. The Attempt to Exterminate the Jews of Europe, 1939 – 1945*, New York, 1961, p. 497.

⁵² Moses Rosen, *Primejdii, încercări, miracole*, București, 1990, p. 43.

informa că în țara noastră avuseseră loc masacre de proporții în rândul evreilor, care s-au ridicat la circa 600 000⁵³.

Aceste cifre umflate sunt, de fapt, rodul imaginației autorilor respectivi, ele neavând nici un fundament real. În județul Cernăuți la recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930 fuseseră înregistrați 51 247 evrei⁵⁴. Aceștia locuiau în număr mare nu numai în capitala lui, ci și în orașelele Coțmani și Zastavna și chiar în multe din comunele rurale. Dar, de la fostul rabin Moses Rosen aflăm că numai în municipiul Cernăuți trăiau aproape 70 000 de evrei⁵⁵.

Există, însă, autori care contestă cifrele de mai sus, încercând să aprecieze în mod realist numărul de persoane decedate în perioada guvernării mareșalului Antonescu. Gerald Reitlinger, care a analizat destul de critic cifrele oferite de statistici și de diferiți autori, găsindu-le exagerate pe cele propuse de Matatias Carp și de Congresul Mondial Evreiesc, apreciază scăderea numărului de evrei din România nu numai prin decese, ci și prin înapoierea unora dintre ei în țară. Se pare, prin urmare, - scria el - că, probabil, din cei 140 000 de deportați au pierit 70 000, iar la această cifră trebuie adăugate 12 000 de persoane asasinate în vara anului 1941 sub patronajul lui "Einsatzgruppen" (*Grupelor de asalt*). În nord-vestul Transilvaniei, aflat sub administrația Ungariei, numărul persoanelor de origine evreiască ucise în primăvara și în vara anului 1944 a fost - potrivit calculelor aceluiași Reitlinger - de 120 000, însă acestea au pierit datorită dispozițiilor emise de guvernele de la Berlin și Budapesta⁵⁶.

Într-o comunicare prezentată la Congresul mondial al Institutului Internațional de Statistică de la Stockholm, din 8 - 15 august 1957, sub titlul *Populația evreiască din România*, autorii ei, fostul director al Institutului Central de Statistică, Sabin Manuilă, și fostul președinte al comunităților evreiești din România, Wilhelm Filderman, - poate cei mai calificați, prin funcțiile lor din anii războiului, în studiul acestei probleme - considerau că cifre exacte cu privire la populația evreiască din România nu puteau fi oferite, pentru că ele nu existau. Cauza acestei situații se datora evenimentelor istorice din ultimele decenii, care produsese, pe de o parte, radicale și repetate schimbări

⁵³ Vezi Ulrich Burger, *Misiunea Ethridge în România*, București, 2000, p. 148.

⁵⁴ Cf. *Bréviaire statistique de la Roumanie*, 1940, p. 25.

⁵⁵ Moses Rosen, *op. cit.*, p. 28. Într-un articol publicat în volumul editat de Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Jaloane pentru o viitoare istorie*, București, 1999, de Rubin Udler, sub titlul *Noi date despre capitolul transnistrian al holocaustului*, p. 40 - 45, autorul amalgamează toate cifrele vehiculate de cei ce au abordat o asemenea temă, fără a-și expune, însă, un punct de vedere clar asupra veridicității lor.

⁵⁶ Gerald Reitlinger, *op. cit.*, p. 497. Vezi și calculele lui Nicolas Sylvain, *Rumania*, în *The Jews in the Soviet Satellites*, Syracuse, 1953, p. 516 - 517.

de frontiere politice, iar pe de alta deplasări masive de populație, atât în interiorul țării, cât și peste granițe. Nici chiar cifra de 692 344, considerată rezultatul ultimei înregistrări oficiale în rândul populației evreiești din România nu putea fi folosită ca bază de comparație, dacă se ținea seama de masivele mișcări de populație din anii 1940 - 1941 și de cele mai puțin numeroase de după 1941. Înainte de toate, mulți evrei din Vechiul Regat s-au refugiat, după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940, în Basarabia și în nordul Bucovinei, dintre care unii ar fi fost transferați forțat în estul Uniunii Sovietice. Potrivit informației furnizată de dr. S. Bickel, în perioada iunie 1940 - iunie 1941, o parte a populației evreiești - circa 10 000 de persoane - a fost deportată de autoritățile rusești în Siberia⁵⁷. Alții au fugit în interiorul Uniunii Sovietice de îndată ce armatele germane și române au atacat această țară. În arhiva doctorului Wilhelm Filderman se păstrează o notă care consemnează că, în 1947, un delegat al României, reîntors de la Moscova, a cerut guvernului de la București ajutor pentru cei circa 100 000 de cetățeni români de origine evreiască aflați atunci în U. R. S. S. Filderman a intervenit imediat în favoarea lor la *Joint Distribution Committee*, "dar, din motive tehnice", nu s-a putut rezolva nimic⁵⁸. Istoricul american Keith Hitchins apreciază la 130 000 numărul evreilor din aceste două ținuturi care s-au retras în vara anului 1941 spre estul Uniunii Sovietice, reliefând că uciderea a cel puțin 4 000 de evrei în pogromul de la Iași, din 28 - 30 iunie 1941, patronat de trupele germane și române, a confirmat înțelepciunea celor ce au fugit⁵⁹. În plus, în 1940, după instaurarea regimului militar-gardist, câteva mii de evrei au părăsit România, imigrând în Palestina. De altfel, potrivit calculelor lui Reitlinger, rezultă că, în iunie 1941, în Basarabia

⁵⁷ Apud Dr. Sabin Manuilă & Dr. W. Filderman, *Regional Development of Jewish Population in Romania*, Romanian Historical Studies, 1996, p. 7. Breviarul statistic al populației evreiești precizează că întreaga populație evreiască din Ismail, de 1 680 de persoane, a fost deportată peste Nistru, timp în care cercetările cenzorilor militari au constatat că 1 178 dintre ei ar fi plecat în Uniunea Sovietică și că românii deportaseră numai 21 de persoane (Apud Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 289).

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 485. Cifrele diferă de la un autor la altul, fără a se face precizarea dacă aceștia s-au strămutat benevol ori au fost deportați de către autoritățile sovietice. Pentru detalii vezi Dov Levin, *The Fateful Decision. The Flight of the Jews into the Soviet Interior in the Summer of 1941*, în *Yad Washem Studies*, vol. 20, Ierusalim, 1990, p. 141 – 142; Michael Bruhis, *Nations – Nationalities – Peoples: A Study of Nationalities Policy of the Communist Party of Moldavia*, Boulder, Colorado, 1984, p. 3 – 4; Julius S. Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery*, South Brunswick, 1969, p. p. 339 – 40 și 143; Anatol Petrencu, *Problema evreilor din Basarabia (1941 – 1942)*, în *România și cel de-al doilea război mondial*, Iași, 1996, p. 154.

s-ar mai fi aflat doar 120 000 de evrei⁶⁰, față de 206 958, câți s-ar fi găsit la 26 iunie 1940⁶¹.

Un decret-lege, din 22 septembrie 1942, pedepsea cu moartea pe evreii de ambele sexe, în vârstă de peste 15 ani, deportați în Transnistria, care ar fi revenit în mod fraudulos în țară și cu muncă silnică de la 5 la 25 de ani pe cei ce înlesneau înapoierea, pe instigatorii, complicii și tăinuitorii unor asemenea fapte⁶². Cu toate aceste măsuri draconice, o parte dintre ei au reușit să fugă din Transnistria în interiorul Uniunii Sovietice, iar alții să se strecoare în țară cu mult timp înainte de a se fi întreprins acțiunea de retragere a lor⁶³, așa că persoanele din aceste două categorii nu pot fi incluse în categoria celor decedate.

Pe de altă parte, începând din toamna lui 1939, dar mai cu seamă în cursul anului 1944, s-au refugiat în România numeroși evrei cu cetățenie străină și unii cu supușenie română domiciliați în afara țării, venind din Germania, Franța, Polonia, Iugoslavia, Ungaria și Uniunea Sovietică⁶⁴. Astfel, așa cum observa un evreu contemporan al acelor evenimente, “Atunci când lumea a privit insensibilă spectacolul nimicirii evreilor europeni, România a fost dispusă să primească refugiați evrei și a fost gata să deschidă pentru ei porturile sale”⁶⁵. Numai în București, de pildă, în anul 1942, se aflau circa 300 de evrei fugiți din Germania, care lucrau, în majoritatea lor, la două firme nemțești din Capitală, “Somag” și “Dorna Vatra”, și 150 veniți din Franța, aceștia din urmă cu cetățenie română, dar care plecaseră din țară de circa 30 de ani⁶⁶. Dacă dăm crezare afirmației împuternicitului guvernului român pentru reglementarea regimului evreilor, Radu Lecca, potrivit căroră în București s-ar fi aflat în acei ani 110 000 de evrei⁶⁷, înseamnă că numărul acestora a sporit considerabil față de 1930, când în întregul județ Ilfov, inclusiv în Capitală, trăiau doar 70 027 evrei⁶⁸. Or, în aceste condiții, nici datele recensământului din 1930, nici cele ale înregistrării evreilor din 1939 nu pot fi utilizate ca baze reale de comparații. În mod evident, - comenta Gerald Reitlinger - sunt prea multe discrepanțe care pot

⁶⁰ Gerald Reitlinger, *op. cit.*, p. 497.

⁶¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 44/1945 – 1947, f. 36.

⁶² “Monitorul oficial”, nr. 221, din 22.IX.1942.

⁶³ Vezi Arhivele Statului Iași, fond Inspectoratul Regional de Poliție Iași, dosar 60/1943, f. 3 – 74.

⁶⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 27/1945, f. 11 – 14; *Emigrarea populației evreiești din România, 1940 – 1944. Culegere de documente*, București, 1993, p. 227.

⁶⁵ *Holocaust în România* ?, Editura Kogaion, 2002, p. 5.

⁶⁶ Cf. Radu Lecca, *op. cit.*, p. 220. Vezi și *Emigrarea populației evreiești...*, p. 227.

⁶⁷ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 198.

⁶⁸ Vezi *Bréviaire statistique de la Roumanie, 1940*, p. 25 – 26.

conduce la orice rezultat prin compararea estimărilor de după război cu cifrele de dinainte⁶⁹.

Datele furnizate de autoritățile românești sunt, de asemenea, contradictorii. Astfel, printr-un raport al Inspectoratului de Jandarmi Transnistria, din 9 septembrie 1942, mareșalul Ion Antonescu era încunoștiințat că în Transnistria fuseseră deportați 119 065 evrei și că la acea dată în acel teritoriu se mai aflau doar 82 921 evrei, în rândurile cărora fuseseră incluși și cei localnici. A doua zi, la 10 septembrie, mareșalul a primit un raport din partea Institutului Central de Statistică, întocmit pe baza recensământului general al populației din 6 aprilie 1941, completat în august 1941 pentru ținuturile eliberate, și pe cel al evreilor din 20 mai 1942, în care cifra celor deportați era stabilită la numai 112 077 persoane. Un alt raport al Ministerului Afacerilor Interne, din noiembrie 1943, preciza că ar fi fost deportați doar 110 033 evrei, din care numărul celor rămași în viață ar fi fost de 50 741⁷⁰.

Diferențe similare apar și în legătură cu victimele pogromului de la Iași, din 28 - 29 iunie 1941. Moses Rosen indică o cifră de aproape 12 000 de victime⁷¹, Nicolas Sylvain vorbește de 14 000⁷², Sabin Manuilă și Wilhelm Filderman de 3 000 - 4 000⁷³, Keith Hitchins de aproape 4 000⁷⁴, iar Aurel Karețki și Maria Covaci de 3 233⁷⁵, totalul indicat de aceștia din urmă fiind rezultatul cercetărilor efectuate de ei în arhivele interne.

Nu poate fi contestată acuzația adusă guvernului Ion Antonescu potrivit căreia evreii din România au avut mult de suferit și că pierderile de vieți omenești în rândurile acestora au fost enorme. Dar, întrebarea care se ridică în legătură cu ele este aceea dacă termenul *holocaust* este cuvântul cel mai potrivit pentru a fi aplicat politicii antisemite a guvernului Antonescu. Or, evreii din România nu au fost obligați nici să poarte steaua galbenă și nici nu au fost trimiși, precum cei din Germania sau cei din Ungaria, în lagăre de exterminare și uciși în camere de gazare. Evreii din teritoriile românești ocupate în vara anului 1940 de Uniunea Sovietică și cei din sudul Bucovinei au fost deportați în Transnistria, iar acolo, din cauza condițiilor improprii de trai mulți dintre ei au decedat. O parte dintre victimele de aici au fost făcute de către populația ucraineană autohtonă, de grupele de asalt germane din provincie și de poliția

⁶⁹ Gerald Reitlinger, *op. cit.*, p. 497.

⁷⁰ Apud Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 289.

⁷¹ Mose Rosen, *op. cit.*, p. 43.

⁷² Nicolas Sylvain, *op. cit.*, p. 527.

⁷³ Vezi Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *The Jewish Population in Romania during World War II*, p. 44. Arhivele Statului Oradea, fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, dosar 40/1945, f. 224.

⁷⁴ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 485.

⁷⁵ Aurel Karețki, Maria Covaci, *Zile însângerate la Iași (28 – 30 iunie 1941)*, București, 1978, p.105.

ucraiană (în 1943, de exemplu, poliția ucraineană, aflată sub patronajul germanilor, a împușcat circa 20 000 de persoane). O vină pentru decesul unora dintre evrei au avut-o și o parte din conducătorii lor, care au nesocotit în mod culpabil interesele populației consangvine, unii dintre ei făcând trafic cu medicamente și cu bunuri alimentare trimise evreilor sub formă de ajutoare de către Crucea Roșie Internațională, jefuindu-și conaționali, în loc de a le apăra interesele, prin calitatea de împușcați ai comunităților de deportați cu care aceștia îi investiseră. Pe lista Președinției Consiliului de Miniștri, din 29 ianuarie 1945, prin care se cerea arestarea, spre a fi judecate pentru crime de război sau pentru învinuirea de a fi contribuit la dezastrul țării, a 21 de persoane, între acestea se aflau și doi evrei: Ghelfman, originar din Dorohoi, fost primar al orașului Râbnița, care furase 100 000 de lei trimise de la Balta deportaților din lagărul Râbnița, și Zilberman, fost primar al ghetoului din Tiraspol, pentru colaborare cu unii funcționari români la jefuirea evreilor⁷⁶. De altfel, Adolf Grossman și Nandor Gingold, doi dintre șefii comunității evreiești care au lucrat împotriva intereselor membrilor ei, au fost condamnați de Tribunalul Poporului, în 1946, la 25 de ani de detenție, dar achitați ulterior, în urma intervențiilor lui Filderman⁷⁷. Inspectoratul Regional de Poliție Suceava informa, la începutul lunii iunie 1946, Direcția Generală a Poliției că populația din oraș era foarte revoltată la apariția în localitate a fostului președinte al comunității evreiești din Suceava, dr. Meyer Teich, sosit din București, care fusese șeful coloniei de deportați de la Sargorod, din Ucraina, unde avusese o comportare abuzivă și inumană față de internați. Doctorul a fost lovit de către evrei, iar poliția l-a reținut, din oficiu, până la liniștirea spiritelor⁷⁸. Or, însuși Meyer Teich recunoștea, în memoriile sale, că unii dintre conducătorii comunităților evreiești din Transnistria avuseseră o comportare egoistă⁷⁹.

Trebuie spus că numărul evreilor care au profitat de pe urma conaționalilor lor deportați prin cooperarea cu autoritățile române ori germane și a desconsiderării intereselor acestora a fost, în general, mic, dar prezentarea faptelor acestora devine necesară din moment ce unii istorici occidentali aruncă întreaga vină pentru soarta membrilor comunității israelite numai asupra administrației românești. Mai mult decât atât, aceștia pun în seama României și pe evreii din nord-vestul Transilvaniei, care au fost, de fapt, victime ale politicii promovate de guvernul de la Budapesta.

⁷⁶ Arhivele Statului Oradea, fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea, dosar 46/1945, f. 224.

⁷⁷ Cf. Radu Lecca, *op. cit.*, p. 290 – 294.

⁷⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 4/1946 (Buletinul informativ al Direcției Generale a Poliției, nr. 160, din 11 noiembrie 1946).

⁷⁹ Apud Rubin Udler, *op. cit.*, p. 45.

În teritoriul cedat Ungariei în urma Diktatului de la Viena trăiau, potrivit recensământului din 1930, un număr de 148 295 de locuitori de religie mozaică, în timp ce în sudul Transilvaniei totalul lor era de 54 538. Recensământul maghiar din 31 ianuarie 1941 a găsit în nord-vestul Ardealului 151 125 evrei⁸⁰. Până la 19 martie 1944, când Ungaria a fost ocupată de trupele germane, evreii din această țară au fost îngrădiți în afacerile comerciale, supuși la impozite excesive, deposedați de o parte din bunuri ori întrebuințați la muncă forțată în folosul Ungariei și Reich-ului, dar guvernul Kállay Ștefan a reușit să preîntâmpine deportarea lor⁸¹. Astfel, în vara anului 1942, când s-au executat lucrări de fortificații pe linia Tulgheș - Bilbor - Borsec - Corbu - Bicazu Ardelean, terminându-se tranșeele betonate și continuându-se lucrările la diferite cazemate, la construcția lor au fost folosite grupuri de evrei în loturi de la 600 la 1 000 de persoane⁸². Din informațiile culese de organele jandarmeriei din județul Timiș, inserate în nota informativă nr. 476, din 15 august 1942, rezulta că evreii din orașele Salonta și Oradea Mare, precum și cei din comuna Marghita, județul Bihor, fuseseră ridicăți și trimiși în interiorul Ungariei, unde unii erau întrebuințați la diferite munci, iar alții internați în lagăre. Se afirma că o parte dintre ei erau folosiți la lucrări de fortificații pe malul Tisei⁸³.

Una din primele măsuri inițiate de guvernul Sztójay Döme, instaurat la 22 martie 1944, a constat în organizarea deportării evreilor din Ungaria. În ședința Consiliului de Miniștri din Budapesta, din 29 martie 1944, au fost aprobate mai multe decizii cu caracter antievreiesc⁸⁴. Apoi, începând din 3 aprilie 1944, detașamentele de lucru compuse din locuitori români din nord-vestul Ardealului, care prestau muncă forțată în diferite fabrici din Ungaria, au fost înlocuite de către germani cu detașamente formate din evrei, iar românii au fost îndrumați spre casele lor. Toți evreii mai înstăriți din orașele Cluj, Târgu Mureș, Bistrița, Dej, Zalău, Gherla etc. au fost evacuați din locuințele lor, împreună cu familiile, și trimiși în Ungaria, unde au fost organizate cu ei detașamente de muncă obligatorie pentru a le înlocui pe cele românești. Evreii săraci au fost lăsați pe loc, cu obligația de a purta steaua galbenă (*Steaua lui*

⁸⁰ Vezi Gerald Reitlinger, *op. cit.*, p. 497; Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *op. cit.*, p. 52.

⁸¹ Vezi *Martiriul evreilor...*, p. XXVI – XXVII; G. James Patterson, *The Jewish Community of Cluj: Remnants of a Rich and Tortured Past*, în *România și civilizația occidentală*, Iași, 1997, p. 156.

⁸² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 9/1942, f. 15.

⁸³ *Ibidem*, f. 164.

⁸⁴ *Martiriul evreilor...*, p. XXVII.

David)⁸⁵. În zilele de 31 martie și 1 aprilie 1944 au fost operate arestări și internări în lagărul de la Someșeni, de lângă Cluj. din rândurile presupușilor oponenți ai noului regim și a membrilor Partidului Social-Democrat, considerați de către autorități că ar fi fost, de fapt, comuniști. În aceleași zile, în orașul Cluj au fost arestați de către nemți și internați tot în lagărul de la Someșeni și majoritatea evreilor⁸⁶.

Apoi, împotriva evreilor a fost declanșată o prigoană generală. Inspectoratul Regional de Poliție din Ploiești arăta, în nota informativă nr. 285, din 25 mai 1944, că știri demne de absolută încredere provenite din Ungaria atestau că instaurarea administrației naziste în această țară determinase un adevărat haos, în fața căruia guvernul impus de nemți nu putea lua nici o măsură de redresare. “Cei ce vin din Ungaria compară actuala situație de acolo cu cea din România din timpul guvernării legionare. Prigoana contra evreilor a luat aspectul unor interminabile ciocniri și jafuri ce sunt patronate de trupele germane care au înființat centre de colectare ca în Rusia, la care obligă pe toți evreii să depună în termen scurt toate bijuteriile și averile mobiliare, opere de artă etc. Cum în Ungaria își găsesc azil toți evreii bogați ce se refugiaseră din țările ocupate anterior de germani și care aduseseră cu ei sume de bani în valută străină și aur și cum germanii au căutat, dintr-un motiv politic, să acapareze tot aurul din țările ocupate, consideră Ungaria și Elveția ca două țări unde se află depozitate mari cantități de aur, în posesia cărora voiește să intre. Patrulă germane fac controlul din casă în casă și cei ce au refuzat să depună aurul la centrele de colectare sunt ridicați și internați, parte în lagăre, iar parte duși în locuri necunoscute. Populația maghiară, care are cunoștință de aceste măsuri germane, s-a dedat la jafuri și ridică de la evrei, în timpul nopții și înaintea germanilor, tot ceea ce constituie bun mobilier și aceste jafuri tind să se generalizeze, fiind atacați și bogătașii maghiari. Din această cauză și de teama de a nu fi omorâți, mulți dintre evreii bogați caută să plece din Ungaria, voind să intre în România, oferind sume fabuloase pentru a trece clandestin frontiera⁸⁷.

La 29 mai 1944, poliția din Turda anunța Direcția Generală, prin nota informativă nr. 987, STRICT SECRETĂ, că în ziua de 23 mai toate lucrările în legătură cu adunarea evreilor din Ungaria și din nord-vestul Ardealului fuseseră terminate, iar averile inventariate. “Tratamentul evreilor adunați în ghetouri continuă să fie foarte sever. Majoritatea evreilor dorm sub cerul liber, din cauza lipsei de barăci, iar hrana ce primesc este foarte slabă și insuficientă”. La 23 mai 1944, din ghetoul din Cluj au fost ridicați 3 500 de tineri evrei și duși în Germania la lucru. Suntem informați chiar de către organele poliției nemțești

⁸⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 42/1944, f. 51 (Nota telefonică a Inspectoratului Regional de Poliție Alba Iulia, nr. 543, din 5 aprilie 1944, către Direcția Generală a Poliției).

⁸⁶ *Ibidem*, f. 43.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 73.

secrete din Cluj că, în curând, toți evreii din Ungaria și din nordul Ardealului adunați în ghetouri vor fi transportați și colonizați în Polonia⁸⁸. Evreii din Turda - continua autorul notei - sunt îngrijorați de măsurile luate contra conaționalilor lor din Ungaria și nordul Transilvaniei. "care au produs în sufletele lor un sentiment de ură și dușmănie față de națiunea maghiară, despre care afirmă că este una dintre cele mai barbare din lume, care va trebui să dispară de pe fața pământului". Cei ce erau prieteni cu maghiarii au rupt legăturile cu ei, iar la o ședință a comunității lor din Turda au hotărât să nu mai vorbească între ei în limba maghiară, ca un semna de protest. În adevăr, - consemna șeful poliției - în ultimul timp, evreii din oraș comunicau între ei numai în limbile română și germană⁸⁹.

Inspectoratul Regional de Poliție Ploiești relatează, în nota informativă nr. 321, din 30 mai 1944, trimisă Chesturii de poliție din Arad și poliției din Beiuș pentru a face verificări, că, de la ocuparea Ungariei de către germani, au fost ridicați de la domiciliile lor circa 200 de evrei dintre cei mai bogați din Oradea și ținuti închiși timp de o săptămână în localul unei școli. Concomitent cu arestarea acestor evrei, membrii familiilor lor au fost scoși din locuințe numai cu hainele de pe ei, după care ușile au fost sigilate. Revenind după o săptămână, evreii au găsit casele complet goale, bunurile din ele fiind ridicate de trupe germane S. S. și trimise în Reich. Comandantul formațiunii S. S. din Oradea a ordonat evacuarea în termen de 24 de ore a Spitalului israelit din oraș. Primarul municipiului a demisionat atunci când i s-a ordonat să organizeze un ghetou, dar colonelul care i-a luat locul l-a înființat. Populația din ghetou are puține șanse de a scăpa cu viață, din cauză că alimentația era cu totul insuficientă, pricum și din cauza lipsei de igienă și a asistenței medicale. Evreilor li se servea un singur fel de mâncare, în proporții neîndestulătoare, și ei erau obligați a locui mai multe familii într-o încăpere, cu un cubaj prea mic. Nemții au scos din ghetou pe evreii în vârstă de la 18 la 36 de ani, trimițându-i la muncă în Germania. Evreii din detașamentele de lucru de sub conducerea ungurilor nu au fost introduși în ghetouri, rămânând în continuare la dispoziția armatei maghiare. Din cauza acestor măsuri, circa o sută de evrei din Oradea au trecut în mod fraudulos frontiera în România. O parte dintre ei s-ar fi aflat la Arad, plasați de Oficiul județean evreiesc la diferite familii de încredere⁹⁰.

În perioada în care autoritățile germane au început să pună în aplicare programul de deportare a evreilor din Ungaria, unii dintre ei, mai ales din rândul celor ce locuiau în nord-vestul Ardealului, au încercat să se refugieze în România, cei ce au reușit să fugă din Ungaria salvându-se de la internarea în lagărele de exterminare. În general, persoanele ce căutau să pătrundă pe la punctele de frontieră au fost expuse pericolului de a fi preluate de autoritățile

⁸⁸ *Ibidem*, 90.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 86.

germane de ocupație. Inspectoratul Regional de Poliție Alba Iulia comunica Direcției Generale a Poliției, cu nota telefonică nr. 3 953 S, din 3 mai 1944, că în noaptea de 2/3 mai intraseră clandestin în țară, venind de la Cluj, încă 21 de evrei (5 bărbați, 11 femei și 5 copii), doi dintre aceștia fiind prinși de poliție, unul de către jandarmi, restul de către grăniceri. Toți au fost predați, în ziua de 3 mai, de către poliția orașului Turda organelor Gestapoului din Cluj, prin punctul de frontieră Feleac. În timpul în care se executa predarea lor, a sosit de la Cluj un camion militar german cu doi soldați nemți. Polițiștii din Turda, controlând camionul la intrarea în România, au găsit 14 evrei ascunși în butoaie de benzină, care au fost preluați de șeful Gestapoului de la punctul de frontieră Feleac și trimiși la Cluj. Unul din germanii ce conduceau camionul a dispărut în pădurea Făget, iar celălalt a fost arestat și dus la Cluj⁹¹. În noaptea de 4/5 mai 1944, jandarmii postului din comuna Vlaha, județul Cluj-Turda au prins șase evrei ca intraseră pe căi ilegale din Ungaria în România, aceștia fiind călăuziți de un locuitor român din teritoriul cedat. Comandantul Legiunii de jandarmi Turda informa Inspectoratul General al Jandarmeriei că îi va trimite la Marele Stat Major, pentru a-i preda organelor germane de la punctul de trecere Feleac, județul Cluj-Turda⁹².

Unii dintre bogătașii evrei din Ungaria s-au oferit să plătească sume fabuloase pentru a li se permite intrarea în România. La 16 iulie 1944, Corpul Detectivilor de pe lângă Direcția Siguranței Române menționa că marii industriași și fabricanți de armament din Budapesta, Weiss și Manfred, s-ar fi angajat să dea 150 - 200 de milioane (probabil de lei - n. n. - D. Ș) spre a fi primiți, pentru a scăpa de atrocitățile maghiare. Eșuându-le planul, ei ar fi reușit să fugă în Portugalia, cu ajutorul unor piloți turci, această informație neputând fi însă verificată⁹³.

Atitudinea populației românești din nord-vestul Ardealului față de deportați nu a fost pretutindeni aceeași. În unele orașe, precum la Cluj, unde, în întreaga perioadă interbelică, evreii se manifestaseră “ca foarte buni unguri”, denunțând pe români și regimul românesc, mulți români nu au făcut altceva decât să îi imite pe unii maghiari. Dacă, totuși, s-au găsit persoane care să ajute pe evrei, prin ascunderea averilor lor ori prin facilitarea trecerii clandestine în România, aceasta se explică la o parte dintre ei prin interese materiale, la alții prin relații personale și, în fine, la o a treia categorie prin scontarea unor avantaje în eventualitatea victoriei rușilor⁹⁴. Afirmatia de mai sus, inserată în raportul Consulatului general al României de la Cluj, din 30 mai 1944, este parțial contrazisă de atitudinea manifestată de evreii din oraș în legătură cu Diktatul de la Viena, care au protestat împotriva revizuirii hotarelor

⁹¹ *Ibidem*, f. 59.

⁹² *Idem*, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 44/1044, f. 41.

⁹³ *Idem*, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 42/1944, f. 114 – 115.

⁹⁴ *Martiriul evreilor...*, p. 256.

Transilvaniei, declarând că erau pe deplin mulțumiți cu soarta lor de atunci din România⁹⁵.

La Oradea, unde, cu ocazia Diktatului de la Viena, evreii au simpatizat cu cauza românească, între ei și români s-a realizat o colaborare fructuoasă. De aceea, cei din urmă și-au manifestat simpatia față de evrei, nu numai printr-o atitudine de compasiune pasivă, ci și printr-un ajutor efectiv și activ. Cei câțiva evrei care au trecut granița, spre a-și salva viața, au scăpat din taberele de concentrare numai datorită sprijinului și spiritului de abnegație al românilor transilvăneni și în special al țăranilor români din nordul Ardealului, care au dat ajutorul lor în mod spontan, adăpostind pe evreii fugiți din tabere și înlesnindu-le să treacă granița, cu toate că prin aceasta își asumau riscuri și pericole mari. Între cei pedepsiți pentru sprijinul dat era menționat și avocatul clujean dr. Emil Socol, fiul fostului vicepreședinte al Camerei Deputaților române, condamnat de Judecătoria polițienească din Cluj la șase luni de închisoare în lagăr⁹⁶.

La 18 iunie 1944, directorul Siguranței și Ordinii Publice din Inspectoratul General al Jandarmeriei, generalul Constantin Tobescu, informa Inspectoratele Regionale și legiunile de jandarmi, prin ordinul circular nr. 39 294, că, în urma restricțiilor aplicate evreilor de către guvernul de la Budapesta, aceștia căutau să trimită averile lor conaționalilor din România. Intermediari ai unor asemenea operații erau țăranii din Ardealul cedat, care, sub formă de plicuri, pachete ori diferite comisioane, le expediau țăranilor români din sudul Transilvaniei, iar aceștia din urmă le transferau evreilor cărora le erau expediate. Se ordona a se lua măsuri de urmărire și să se raporteze la timp Inspectoratului General al Jandarmeriei constatările concrete⁹⁷.

Siguranța română relatează, într-o notă din 19 iunie 1944, că, așa cum scrisese și în buletinele anterioare, i se semnalase de către o sursă demnă de încredere că mai mulți români din nordul Transilvaniei fuseseră arestați sub bănuiala că ar fi ascuns la ei bunuri evreiești. Astfel, la Sighet au fost acuzați și arestați pentru asemenea fapte avocatul dr. Bota și doamna Schweinitzer, iar pantofarul Ioan Avram a fost grav bătut de jandarmii unguri pentru simpla bănuială că ar fi ascuns bagaje ale evreilor internați în ghetou. Multor români din județele Năsăud și Maramureș li s-au făcut percheziții domiciliare, iar unor țăranii le-au fost confiscate alimente și bunuri personale sub motiv că ar fi aparținut evreilor⁹⁸.

⁹⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Emil Hațieganu, dosar 21/1940 – 1944, f. 30.

⁹⁶ *Martiriul evreilor...*, p. 260.

⁹⁷ Arhiva Municipiului București, fond Inspectoratul de Jandarmi București, dosar 139/1944, f. 322.

⁹⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 90/1944, f. 10.

Deportarea evreilor din Ungaria a avut loc în perioada mai - iunie 1944, iar spre sfârșitul lunii din urmă ei au fost imbarcați pentru a fi trimiși în lagărul de exterminare de la Auschwitz. Ca și în analiza situației numerice a victimelor din Basarabia și din Bucovina și în aceea a evreilor din nord-vestul Transilvaniei autorii furnizează date diferite, iar, pentru cei ce fac uz de ele, este, practic, imposibil de stabilit dacă acestea corespund sau nu realității. Gerald Reitlinger presupune că aici numărul maxim al persoanelor decedate putea fi de 120 000. Tot el scrie că, potrivit informațiilor unui autor care a studiat deportările din primăvara și din vara anului 1944 de pe teritoriul Ungariei, Levai, circa 6 000 ar fi primit încuviințarea să rămână pe loc, iar circa 20 000 s-au întors din Germania după război⁹⁹. Din nota Poliției de Siguranță, nr. 780 S, din 6 mai 1946, trimisă Ministerului Afacerilor Străine al României, rezulta că, din cei 127 377 de evrei deportați din nordul Ardealului, numărul celor reveniți ar fi fost de 19 764¹⁰⁰. Gerald Reitlinger păstrează însă convingerea că cel puțin câtorva mii de evrei din nordul Transilvaniei li s-a permis să scape în România metropolitană¹⁰¹; Nicholas M. Nagy-Talavera scrie că toți refugiații evrei din Ungaria au fost bine primiți în România și că autoritățile de la București au oferit posibilitatea unui număr de 30 000 de evrei unguri să plece din Constanța spre Palestina¹⁰²; iar ministrul Reich-ului la Budapesta, Edmund Veessenmayer, raporta Berlinului că în perioada respectivă numărul evreilor din Ungaria care se refugiaseră în România putea fi estimat la cifre cuprinse între 5 000 și 7 500 de persoane¹⁰³. La rândul lor, Sabin Manuilă și Wilhelm Filderman afirmă că, din 151 000 de evrei din nord-vestul Transilvaniei doar 14 000 ar fi rămas în teritoriu. Dintre cei deportați, la sfârșitul războiului s-au întors în România ori s-au aflat încă în lagăre circa 44 000, astfel că numărul supraviețuitorilor era de 58 000, iar al morților de 90 295, cifra din urmă reprezentând 60,9 % din totalul lor¹⁰⁴.

În 1945, Direcția Generală Poliției a efectuat un calcul al populației evreiești din hotarele României de după cel de-al doilea război mondial, folosind ca surse de informații cifrele oferite de Congresul Mondial Evreiesc, din vara aceluiași an, și pe cele ale Institutului Central de Statistică. Din păcate, partea paginii cu numărul victimelor a fost ruptă de cineva, așa că date oficiale ale guvernului român probabil că nu există. Ceea ce s-a mai păstrat din calcul se referă doar la numărul evreilor care locuiau în teritoriile pierdute prin ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940: 277 949, în total, din care 206 958 în

⁹⁹ Vezi Gerlad Reitlinger, *op. cit.*, p. 497.

¹⁰⁰ *Emigrarea populației evreiești...*, p. 245.

¹⁰¹ Gerald Reitlinger, *op. cit.*, p. 497.

¹⁰² Vezi Nicholas M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 164.

¹⁰³ Cf. Leni Yahil, *The Holocaust. The fate of European Jewry, 1932 – 1945*, New York-Oxford, 1990, p.511.

¹⁰⁴ Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *op. cit.*, p. 52.

Basarabia, 69 051 în nordul Bucovinei și 1 940 în ținutul Herței¹⁰⁵. Într-o lucrare publicată în 1956 de Institutul Mondial al Afacerilor Evreiești, care analizează situația acestui grup etnic din România anilor celui de-al doilea război mondial, în calcularea victimelor s-a pornit de la numărul evreilor înregistrați în 1930, de 756 930, din care a fost scăzută populația evreiască a Basarabiei, nordului Bucovinei și Cadrilaterului, de unde rezulta că pe teritoriul postbelic al României ar fi trebuit să trăiască 478 042 evrei. Institutul și-a însușit opiniile, neîntemeiate pe realitate, ale organizațiilor locale evreiești, care apreciau că circa jumătate din numărul evreilor cu cetățenie română supraviețuiseră persecuțiilor din anii războiului, numărul celor rămași în viață fiind stabilit la 428 000. În această cifră, ele au inclus marea masă a evreilor din Vechiul Regat, plus circa 40 000 din cei din nordul Transilvaniei care au reușit să se întoarcă din deportare și încă 50 000 de evrei veniți din Basarabia și din nordul Bucovinei¹⁰⁶.

Ar rezulta de aici că 328 930 de persoane căzuseră victime ale politicii antisemite din perioada dată. După opinia noastră, cea mai temeinică analiză asupra pierderilor de vieți evreiești o întâlnim - așa cum am mai afirmat - la Sabin Manuilă și Wilhelm Filderman. Potrivit calculelor lor, numărul morților din Vechiul Regat, sudul Bucovinei și sudul Transilvaniei a fost de 15 000, în Basarabia, în nordul Bucovinei și ținutul Herței de 103 919, iar în nordul Ardealului de 90 295, totalul pe teritoriul României în hotarele din 1939 fiind de 209 214, ceea ce reprezintă 27 % din cifra totală a evreilor, în loc de 53 %, la cât o aprecia Eugene M. Kulscher, în 1943. Din aceste victime, 2 % erau atribuite administrației românești, 13 % acțiunii militare germano-române și 12 % acțiunii guvernului maghiar, secondat de autoritățile germane¹⁰⁷.

Nici în privința pogromului de la Iași nu există până în prezent opinii convergente. Istoricii evrei afirmă că el a fost patronat de forțele de ordine românești. Cercetătorii români susțin, dimpotrivă, că el a fost pus la cale de către autoritățile militare germane cantonate în zonă. Profesorul Gheorghe Zane scie în *Memoriile* sale că a avut convingerea că “*Totul a fost organizat și executat de armata germană* (subl. autorului), Autoritățile militare române n-au avut nici un amestec, unii comandanți români - precum colonelul Lupu - au intervenit chiar în favoarea evreilor adunați pentru a fi uciși. Generalul Stavrescu, atât de grav acuzat, nici nu era la Iași, a venit de-abia seara, când a rămas îngrozit de cele întâmplate. Guvernul de la București - inclusiv Antonescu - au rămas înmărmuriți. N-au avut nici o informație prealabilă; dacă ar fi știut ceva, cu siguranță că ar fi intervenit ca faptul să nu aibă loc. Dacă ar fi putut

¹⁰⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 44/1945 – 1947, f. 36. În Cadrilater, recensământul din 1930 înregistrase doar 807 evrei (cf. *Bréviaire statistique de la Roumanie*, p. 25).

¹⁰⁶ Institute of Jewish Affairs of the World Congress, *op. cit.*, p. 44.

¹⁰⁷ Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *op. cit.*, p. 56.

!'¹⁰⁸. Fiica prefectului de Iași din acea vreme, colonelul Captaru, păstra încă acum câțiva ani copiile corespondenței purtate de tatăl ei cu Ministerul Afacerilor Interne în legătură cu asasinatele de atunci, din care rezultă implicarea masivă a autorităților germane în organizarea pogromului. Oricum, pogromul de la Iași - credem noi - a reprezentat o măsură represivă extrem de dură menită a-i intimida pe evreii din apropierea frontierei cu Uniunea Sovietică și de a-i împiedica să încerce a coopera cu inamicul.

Deportarea evreilor din Basarabia și din nordul Bucovinei în Transnistria a fost considerată de guvernul Antonescu drept o măsură de siguranță, menită de a-i pune pe membrii acestui grup etnic în imposibilitatea de a coopera cu inamicul, ca un act de "precauție împotriva sabotajului și a spionajului". Izvoarele documentare abundă în informații care atestă nu atât lipsa de loialitate, cât mai ales ostilitatea și actele de agresiune ale unei mari părți a populației evreiești față de armata și de funcționarii administrației românești din teritoriile pierdute în iunie 1940. Or, atitudinea ei și crimele comise împotriva multora dintre aceștia au amplificat sentimentele antisemite ale persoanelor refugiate, care au recurs la acte de agresiune față de evreii ce trăiau la vest de Prut.

Dacă privim retrospectiv situația evreilor din România anilor celui de-al doilea război mondial este necesar să precizăm că ei au reprezentat grupul etnic care a îndurat cele mai mari suferințe. În politica oficială a guvernului Antonescu față de evrei s-a manifestat însă o atitudine oscilantă. În plus, regimul lor a fost diferențiat în funcție de teritoriile în care au locuit. Trebuie precizat că guvernul condus de Ion Antonescu nu a participat la programul de deportări patronat de oficialitățile naziste, ca o parte a planului lui Hitler pentru "soluția finală" a problemei evreiești din Europa, deși când facem această afirmație, bazată pe documente oficiale, nu negăm actele vădit antisemite inițiate de mareșal în primii ani. Ar fi suficient să menționăm aici că, în aprilie 1941, când armatele Reich-ului au invadat Iugoslavia, Antonescu, pe atunci general, a ordonat să nu se permită nici unui evreu cu pașaport românesc să pătrundă din țara vecină în România. Posturile de frontieră erau chemate să vegheze, în contact cu poliția afectată acestora, asupra tuturor punctelor de frontieră închise ori deschise¹⁰⁹.

În plus, guvernul mareșalului, pe lângă că a procedat la deportarea evreilor din Basarabia și din Bucovina, a acceptat, la început, și soluțiile Reich-ului în problema antisemită, dar, ulterior, el a adoptat o poziție proprie în legătură cu această chestiune, diferențiată și contrarie celei germane. În noiembrie 1941, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, a dat mână liberă germanilor de a deporta în est pe evreii cu supușenie română domiciliați în Reich. Acest acord a fost reconfirmat la 15 august 1942 și tot în

¹⁰⁸ Gheorghe Zane, *Memorii, 1939 – 1974*, București, f. a., p. 70.

¹⁰⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 80/1941, f. 61.

acea lună Mihai Antonescu a cerut în scris ca serviciile germane să efectueze strămutarea evreilor din România, cu precizarea că operația putea să înceapă imediat¹¹⁰. Inițial, mareșalul a manifestat interes pentru proiectul german de dislocare a evreilor și s-a declarat de acord ca, începând din septembrie 1942, evreii apti de muncă din județele Arad, Timiș și Cluj-Turda să fie trimiși la Lublin. Planul deportării acestora a început să fie întocmit, dar, după numai câteva luni, în decembrie 1942, el a fost abandonat, iar guvernul și-a schimbat politica față de evrei, ca efect al deteriorării situației militare a armatelor Axei în timpul bătăliei de la Stalingrad¹¹¹. De altfel, Nicholas M. Nagy-Talavera recunoaște că prin 1942 și exproprierea proprietăților evreiești devenise tot mai moderată, astfel că situația evreilor s-a ameliorat în mod hotărâtor, mulți dintre ei fiind încă prosperi. În aprilie 1942, de exemplu, evreii din România dispuneau în total de 821 de instituții proprii: 84 comunități evreiești, 374 instituții de cult, 120 de învățământ, 105 de asistență socială, 63 de societăți de ajutor reciproc, 31 de instituții de asistență sanitară și medicală, 23 de instituții culturale și 21 de diferite alte profiluri¹¹².

La scurtă vreme după venirea la putere, generalul Ion Antonescu a îmbrățișat ideea încurajării emigrației, ca o soluție a problemei evreiești din România, soluție ce părea să satisfacă și doleanțele multor evrei și care nu avea să fie abandonată nici în perioada în care guvernul a inițiat programul de deportări. După înlăturarea regelui Carol al II-lea și instalarea generalului Antonescu la conducerea țării, cu un cabinet în care participau și legionari, evreii au sesizat corect pericolele ce planau asupra lor, astfel că o bună parte dintre ei au căutat salvarea în emigrare. Opțiunea acestora a coincis cu doleanțele conducerii mișcării legionare, care se pronunța pentru “purificarea etnică a societății”. În nota Direcției Poliției de Siguranță nr. 84 752, din 15 noiembrie 1940, trimisă Președinției Consiliului de Miniștri, se preciza că Direcția Generală sprijinea emigrarea în masă a evreilor și că, prin acțiunea ei, de la instaurarea regimului național-legionar, se reușise scoaterea din țară a 2 000 de evrei. În aceeași perioadă, noua organizație sionistă a înființat la București un comitet central, denumit *Aliyah*, care patrona emigrarea în masă¹¹³.

În perioada în care legionarii au făcut parte din guvernul generalului Ion Antonescu au fost întreprinse o serie de demersuri în vederea emigrării populației evreiești, dar inițiativele au fost blocate de conjunctura internațională din Orientul Apropiat. La cererea lui Antonescu, liderul comunității evreiești, dr. Wilhelm Filderman, a intervenit, la 30 septembrie 1940, la Legația Marii

¹¹⁰ Vezi Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 281 – 282.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 282; Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 485 – 486.

¹¹² Vezi Nicholas M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 164; Centrala Evreilor din România, *Breviarul statistic al populației evreiești din România*, București, 1943, p. 124 – 125.

¹¹³ *Emigrarea populației evreiești...*, p. 63.

Britanii din București cu solicitarea de a se permite imigrarea în Palestina, însă răspunsul Londrei a fost negativ. În pofida acestui răspuns, guvernul român s-a arătat decis să sprijine, în mod tacit, transferul evreilor din România în Palestina. “Trebuie să înlesnim plecarea evreilor pentru a descongiona această problemă”¹¹⁴ - avea să scrie șeful statului pe o notă informativă din 2 ianuarie 1941.

După rebeliunea legionară din ianuarie 1941, care a produs ruptura dintre generalul Antonescu și mișcarea legionară, guvernul și-a menținut nealterat acordul privitor la încurajarea emigrării, în ideea că pe această cale s-ar fi micșorat numărul evreilor indezirabili și, în plus, s-ar fi putut obține în mod avantajos o parte din averea celor ce plecau, nepermițându-li-se să își ia toate bunurile pe care ei le dețineau¹¹⁵.

Dar, emigrarea nu s-a desfășurat, din mai multe motive, nici la nivelul proporțiilor celor ce sperau că evreii vor părăsi România, nici la nivelul proporțiilor celor care au solicitat să plece, astfel că ea a avut un caracter sporadic. Un lot relativ numeros a fost pregătit pentru plecare în toamna anului 1941. La 3 octombrie 1941, comitetul *Aliyah*, de pe lângă organizația sionistă, cerea Direcției Generale a Poliției autorizație pentru plecarea solicitanților din Cernăuți aprobați de Guvernământul Bucovinei pentru a emigra cu vaporul “Struma”, care avea o capacitate de transport pentru 650 de persoane adulte. Fuseseră înscrși 323 de evrei maturi din municipiu și 33 de copii, plus 285 de adulți și 35 de copii din restul țării, precizându-se că vaporul era pregătit, așteptând în portul Constanța¹¹⁶.

Călătoria evreilor pe vasul “Struma” a reprezentat o aventură cu rezultate catastrofale pentru cei ce s-au aflat la bordul lui. Transportul a fost pus la cale de un mic grup de afaceriști greci și evrei, în frunte cu armatorul grec din Pireu, Jean Pandelis. Vaporul era de origine bulgară, cumpărat de armatori greci, având o vechime de 40 de ani, cu o valoare reală apreciată de Ministerul Finanțelor din România, într-un memoriu din 13 decembrie 1941, drept “quasi nulă”. Întreaga afacere a fost întreprinsă pe riscul grupului menționat¹¹⁷.

Vaporul a plecat din portul Constanța, cu circa o mie de pasageri, la 12 decembrie 1941, cu destinația Palestina. Întrucât autoritățile britanice au refuzat să îi acorde viză de intrare în Palestina, el a rămas la Constantinopol. În chiar ziua când a ridicat ancora, îndreptându-se spre portul bulgăresc Burgas, vaporul a fost torpilat de un submarin sovietic, în urma naufragiului supraviețuind, după unii, doar un singur pasager¹¹⁸, după alții doi¹¹⁹, iar după alții patru¹²⁰. Rabinul

¹¹⁴ Apud Alex M. Stoenescu, *op. cit.*, p. 197 – 198.

¹¹⁵ *Emigrarea populației evreiești...*, p. 93.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 92 – 93.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 96 – 98.

¹¹⁸ Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România, 1939 – 1947. Memorii*, București, 1996, p. 134.

șef al comunității evreiești din acea perioadă, Alexandru Șafran, scrie că vaporul “Struma”, plecat din Constantinopol la 23 februarie 1942, a fost scufundat în ziua următoare și că, din cei opt sute de pasageri, doar unul a supraviețuit. “Nefericiții rămăseseră trei luni înghesuți la bordul vasului în largul coastelor turcești; guvernul român pretindea că, părăsind ilegal țara, și-ar fi pierdut toate drepturile, englezii refuzau să-i admită în Palestina, iar turcii nu le permiteau debarcarea”¹²¹.

La 16 decembrie 1941, prin decretul-lege nr. 3 145, a fost creată Centrala Evreilor din România, cu o secție de emigrare, care primea sarcina să organizeze toate plecările din România ale membrilor acestui grup etnic. Teritoriul cel mai indicat pentru imigrare era Palestina, însă autoritățile britanice refuzau, din rațiuni politice, să acorde vize de intrare, iar cele germane se opuneau, din motive similare, transferării lor în regiune. În plus, obținerea vizelor de tranzit prin majoritatea țărilor constituia o problemă. Evreii bogați și-au putut permite, în schimbul achitării unor sume substanțiale, să obțină vize de intrare în țările Americii Latine¹²², dar populația săracă nu s-a dovedit capabilă să suporte nici măcar plata cheltuielilor de transport.

La începutul anului 1942, Centrala Evreilor a organizat, cu ajutorul societății de turism “România”, - o organizație semistatală - câteva transporturi de evrei, care au “naufragiat” pe coasta Palestinei, însă - potrivit afirmației lui Radu Lecca - pe această cale nu au putut pleca mai mult de patru sute de persoane¹²³. În plus, după scufundarea vaporului “Struma”, guvernul român a hotărât să stopeze temporar emigrările, până la obținerea consimțământului guvernelor din țările beligerante, pentru ca transporturile să poată fi făcute în condiții de securitate¹²⁴.

Vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, s-a adresat reprezentantului Crucii Roșii Internaționale în România, elvețianului Charles Kolb, solicitându-i sprijin în vederea căutării unor soluții eficiente pentru continuarea operației. Peste câteva zile, acesta i-a răspuns că emigrările în Palestina puteau fi făcute doar prin Oficiul Palestinian, al cărui reprezentant la București era A. L. Zissu¹²⁵. Pe de altă parte, guvernul român a căutat să găsească o formulă adecvată care să favorizeze o emigrare masivă a populației sărace. El s-a oprit, în octombrie 1942, la soluția creării unei comisii interministeriale, care trebuia să rezolve toate problemele ce priveau emigrarea

¹¹⁹ Ion Calafeteanu, *Regimul antonescian și emigrarea populației evreiești (I)*, în “Revista istorică”, nr. 3- 4, 1992, p. 380.

¹²⁰ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 170 – 172 și 253.

¹²¹ Alexandru Șafran, *op. cit.*, p. 134.

¹²² Radu Lecca, *op. cit.*, p. 221.

¹²³ *Ibidem*, p. 223.

¹²⁴ Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 380.

¹²⁵ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 223.

și să pună capăt actelor de corupție ce apăreau cu prilejul obținerii vizelor și a procurării biletelor de transport¹²⁶.

La 12 decembrie 1942, ambasadorul Reich-ului la București, baronul Manfred von Killinger, îl înștiința pe ministrul său de externe că mareșalul Antonescu îl însărcinase pe Radu Lecca să organizeze emigrarea în Palestina și în Siria a 75 000 – 80 000 de evrei cu supușenie română și că singura condiție pentru aprobarea plecării era aceea ca fiecare solicitant să fi plătit suma de 200 000 de lei. Killinger i-a comunicat imediat lui Radu Lecca dezacordul Berlinului față de acest plan, motivând că, prin aplicarea lui, ar spori forța militară a inamicilor Reich-ului și că, pe de altă parte, ar încălca înțelegerile Germaniei cu țările prietene din regiune¹²⁷. Obiecțiile lui Killinger nu au avut nici un efect, astfel că în săptămânile următoare au părăsit România mici transporturi de emigranți evrei. Dar, pe lângă că la înfăptuirea programului de emigrare s-au angajat elemente dornice de îmbogățire prin afaceri oneroase, el s-a dovedit fără șanse de reușită din cauza lipsei mijloacelor de transport pe mare și a imposibilității obținerii garanțiilor de securitate din partea beligeranților și în special a Germaniei asupra vapoarelor ce plecau cu ei¹²⁸.

Oricum, în pofida acestor obstacole, care nu vor fi înlăturate nici mai târziu, la sfârșitul anului 1942 și în primăvara lui 1943 au fost înregistrate câteva acțiuni concrete pentru sprijinirea emigrării populației evreiești¹²⁹. Mai mult decât atât, guvernul român a aprobat tranzitul evreilor unguri prin România, act care avea să fie condamnat de șeful diplomației de la Berlin¹³⁰. De altfel, la mijlocul lunii octombrie 1943, rapoartele secrete semnalau că “există indicii clare că România va urma în cel mai scurt timp un drum propriu în problema emigrării evreilor”¹³¹.

Pe ansamblu, în cursul anilor 1941 – 1943 au plecat spre Palestina, cu acordul guvernului, câteva mici nave românești, între acestea vapoarele “Dacia”, “Europa” și “Viitorul”, în care au fost transportați și evrei din Guvernământul Provinciei Bucovina¹³². Începând cu finele anului 1943, s-a dat prioritate la

¹²⁶ *Ibidem*, p. 224; Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 380.

¹²⁷ Vezi Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 282 – 283; Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 486; D. Șandru, A. Karețchi, I. Saizu, *Dificultăți în “colaborarea” româno-germană (1940 – 1944)*, în “Anuarul Institutului de istorie și arheologie <A. D. Xenopol>”, Iași, nr. 1, 1986, p. 203 – 206.

¹²⁸ Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 381 – 382.

¹²⁹ Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 81/1943, f. 13, 73 – 74 și 135.

¹³⁰ Vezi detalii la Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 283.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² Vezi *Emigrarea populației evreiești....*, p. 102 – 103.

emigrare copiilor ce se aflau atunci deportați în Transnistria¹³³. Apoi, în primăvara lui 1944, în urma intervenției ministrului de Externe al Turciei la cel al Reich-ului¹³⁴, numărul loturilor de evrei emigranți a sporit simțitor. La sfârșitul lunii martie 1944, Direcția Generală a Poliției consemna că din portul Constanța plecase un vapor cu 200 de persoane și că Societatea de Emigrare a Evreilor Betariști mai arvunise cinci vapoare, cu o capacitate de 200 de locuri fiecare, care urmau să facă săptămânal curse din Constanța¹³⁵. În perioada aprilie - mai 1944 au mai fost efectuate câteva transporturi cu copii evrei retrași din Transnistria, fără a se putea preciza numărul lor, deoarece informațiile asupra plecărilor sunt destul de fragmentare¹³⁶.

Într-o cerere, din 9 mai 1944, a Oficiului de Expedițiuni și Transporturi adresată conducătorului statului, se relatea că, până la acea dată, vasele angajate de Oficiu transportaseră în mod gratuit copii în proporție de 70 - 80 %, față de numărul total al pasagerilor, solicitându-se permisiunea de emigrare cu vasul elen "Smyrni", cu o capacitate de a îmbarca între 1 300 și 1 600 de persoane și cu plecarea din Brăila, pentru un nou transport¹³⁷. Din relatările inserate în telegrama trimisă la 29 mai 1944 de Mihai Antonescu legațiilor României de la Ankara, Lisabona și Berna rezulta că în cursul lunilor aprilie și mai plecaseră peste o mie de evrei pe vase mici din Marea Neagră și că guvernul român își dăduse acordul și pentru folosirea vapoarelor mari în acest scop¹³⁸. De altfel, la 6 iunie 1944, va mai pleca din Constanța spre Istanbul un asemenea vapor "Kasbek", sub pavilion turc, cu 739 de persoane la bord, din care 460 erau adulți, restul de 279 copii¹³⁹. La mai puțin de două luni după telegrama din 29 mai, ministrul de Externe român, Mihai Antonescu, preciza, într-o altă telegramă, din 20 iulie 1944, trimisă acum numai Legației României de la Berna, că din Transnistria fuseseră aduși câteva mii de copii evrei, cu mijloacele Crucii Roșii Române și cu alte mijloace de transport. Dintre aceștia, circa 3 000 au emigrat recent cu vapoarele care au părăsit în ultimul timp portul Constanța. Câteva mii de evrei au plecat în 1944 din România ca emigranți, printre ei

¹³³ Astfel, la 16 decembrie 1943, Președinția Consiliului de Miniștri a aprobat cererea Societății Naționale de Cruce Roșie, din 4 decembrie 1943, de a transporta între 130 și 150 de copii, însoțiți de 20 – 25 de adulți, cu vaporul bulgăresc "Belassitta", spre Istanbul, de unde urmau a trece în Palestina (*ibidem*, p. 124 – 127; Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 382- 383).

¹³⁴ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 284 – 285.

¹³⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 8/1944, f. 48.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 10 – 15 și 303.

¹³⁷ *Emigrarea populației evreiești...*, p. 144 – 145.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 163.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 221.

aflându-se absolut toți evreii veniți din Ungaria, în urma persecuțiilor antisemite de acolo¹⁴⁰.

Legatia României din Budapesta a comunicat Ministerului Afacerilor Străine, la 3 august 1944, prin telegrama nr. 538/6 888, că fusese informată de către Legatia Elveției din capitala Ungariei că vaporul “Smyrna”, sub pavilion turcesc, aflat sub protecția Crucii Roșii Elvețiene, trebuia să sosească în ziua de 10 august în portul Constanța și să transporte în total circa 8 000 de persoane. Vasul era însoțit de trei delegați ai Crucii Roșii Elvețiene, având aprobare să ia la bord, între alții, și 2 197 de evrei imigrați în România din Ungaria. Aceștia obținuseră viza de ieșire din partea autorităților maghiare, așteptând să fie transportați spre Constanța¹⁴¹. Avizul asupra ieșirii din țară s-a datorat intervențiilor făcute de reprezentantul Congresului Mondial Evreiesc, Paul Fränkel, la guvernul român, care s-a declarat de acord și cu cererea de a se facilita extinderea emigrării evreilor spre Palestina. La 11 august, ministrul României la Stockholm, Frederick C. Nanu, răspundea lui Fränkel că Bucureștii acceptaseră, în principiu, propunerile, sugerând că transporturile s-ar fi putut realiza cu nave ale Societății Maritime Românești - o firmă semietatizată - ori cu vapoarele “Basarabia” și “Transilvania”, ce puteau fi vândute în acest scop, ori, în caz de refuz, închiriate. Lui Fränkel i se cerea să procure vizele de intrare și de tranzit spre Turcia sau Palestina și scrisorile de însoțire ale Puterilor Aliate pentru siguranța vaselor românești. Nanu îl mai informa că la Constanța erau așteptați 8 000 de evrei din Ungaria, planificați a pleca de aici spre Turcia cu vaporul “Smyrna”, care ar fi trebuit să ancoreze în port în ziua de 10 august. “În ceea ce privește ordinul românesc ca evreii fugiți din Ungaria să fie împușcați la granița românească, vă pot comunica - preciza ambasadorul român - că el a fost dat publicității doar ca un mijloc de intimidare, întrucât exista temerea unui aflus în masă. Autoritățile de graniță primiseră însă ordin să nu facă uz de arme și, într-adevăr, nici un singur evreu refugiat nu a fost ucis”¹⁴². De altfel, adjunctul ministrului de Externe al Ungariei avea să declare, la 11 iulie 1944, că transporturi neîntrerupte de emigranți părăseau în acea vreme România cu direcția Palestina și că 20 % dintre ei proveneau din rândurile evreilor cu cetățenie maghiară¹⁴³.

În noua conjunctură a operațiunilor militare de pe Frontul de răsărit, începând din toamna anului 1943 autoritățile centrale au adoptat câteva decizii care vizau o oarecare ameliorare a statutului evreilor. Astfel, în ședința Consiliului de Ordine din 12 noiembrie 1943 s-a hotărât readucerea în țară a evreilor deportați și permisiunea ca ei să se stabilească în județele din care fuseseră ridicați, însă măsura nu a fost aplicată atunci decât pentru o parte din

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 227.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 234.

¹⁴² *Ibidem*, p. 234 – 235. Vezi și *Martiriul evreilor...*, p. 263 – 264.

¹⁴³ Apud Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 286.

persoanele deportate din județul Dorohoi¹⁴⁴. Apoi, la 13 decembrie 1943, Consiliul de Miniștri a hotărât, contrar insistențelor cereri ale Germaniei, să suspende deportările în Transnistria. Mai mult decât atât, el a acordat azil politic unor evrei refugiați din țările europene sau satelite ale Reich-ului, iar la sfârșitul anului 1943 a cerut repatrierea evreilor cu cetățenie română domiciliați în statele aflate sub ocupație ori sub influență germană, pentru a-i proteja de excesele la care ei erau expuși acolo. Astfel, la 17 decembrie 1943, Ministerul Afacerilor Străine a dat instrucțiuni corespunzătoare legațiilor și consulatelor, iar Ministerul Afacerilor Interne a avizat favorabil repatrierea evreilor cu supușenie română din Grecia, Franța, Italia și din alte țări europene, pentru a evita internarea lor în lagărele de exterminare din teritoriile aflate sub administrația Reich-ului¹⁴⁵. Grație măsurilor luate, mulți dintre ei s-au repatriat, mai ales în prima jumătate a anului 1944, când au intrat în țară 51 537 de persoane¹⁴⁶. În plus, în acest timp, România a devenit o țară de tranzit, cu posibilități pentru ei de a se deplasa spre Turcia și Palestina, fie direct din porturile românești, fie folosind un nou tranzit, prin Bulgaria¹⁴⁷.

În perioada în care trupele germano-române de pe Frontul de răsărit au fost obligate să intre în defensivă se constată o oarecare ameliorare și a situației evreilor deportați și preocuparea guvernului pentru aducerea lor în țară. La 6 ianuarie 1944, I. Mihăilescu transmitea, de la Legația României din Helsinki, Ministerului Afacerilor Externe al României copia unui articol ce apăruse în ziarul “Svenska Pressen”, la 3 ianuarie 1944, potrivit căruia la București se produsese o schimbare în politica față de evreii deportați în vestul Uniunii Sovietice. După intrarea României în război, circa jumătate din evreii trimiși în taberele de muncă din ținuturile ocupate pieriseră din cauza lipsei de îngrijire și de hrană. Conducerea centrală a comunității evreiești din România a încercat continuu să intre în tratative cu guvernul pentru a obține aprobarea aducerii în țară a persoanelor rămase în viață. În ultimele zile ea s-ar fi adresat doamnei Maria Antonescu - soția mareșalului - pentru a obține sprijin în această problemă. După intervenția Mariei Antonescu și a doamnei Veturia Goga la factorii în drept s-a căzut de acord, în principiu, că ar fi existat posibilitatea întoarcerii evreilor în țară. Întrucât starea îmbrăcăminții lor era dezastruoasă, s-a consimțit să li se procure haine. Evreii, odată aduși în țară, urmau a fi întrebuințați în tabere de muncă. Pentru a putea fi, totuși, eliberați, ei trebuiau să plătească taxe în sume cuprinse între 150 000 și 800 000 de lei de persoană. În

¹⁴⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 1 112/1943 – 1944, f. 14.

¹⁴⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Conferința de Pace de la Paris, 1946, vol. 85, f. 206.

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 207.

¹⁴⁷ Vezi D. Șandru, A. Karețchi, I. Saizu, *op. cit.*, p. 207.

plus, Comitetul Central Evreiesc se angaja să achite impozitul extraordinar impus membrilor acestei comunități prin legea din mai 1942¹⁴⁸.

Intervențiile evreilor din ianuarie 1944 la soția mareșalului au avut însă efecte parțiale. Potrivit relatărilor lui Radu Lecca, în urma demersurilor făcute de ei la Ion Antonescu, toți cei 8 000 de evrei din județul Dorohoi ar fi fost aduși în 1942 în țară¹⁴⁹. Întoarcerea s-a produs însă în ianuarie 1944, iar numărul lor a fost mult mai mic. Biroul de Studii al Poliției de Siguranță consemna, în nota informativă asupra evenimentelor din săptămâna 13 - 19 ianuarie 1944, că în orașele Dorohoi, Mihăileni și Săveni, din județul Dorohoi, fuseseră readuși din Transnistria circa 6 100 de evrei din cei deportați în anii 1941 - 1942, operația executându-se în baza unei dispoziții mai vechi a mareșalului, dar neaplicată la timp de organele de resort. Cu ocazia înapoierii lor, autoritățile locale au constatat că cea mai mare parte a imobilelor expropriate de la evreii din Mihăileni și Dorohoi, rămânând nelocuite și neîngrijite, se deterioraseră. Din această cauză, persoanele revenite au fost cazate în condiții submediiore, fiind serioase temeri asupra posibilităților de a se ivi diverse epidemii¹⁵⁰.

În luna în care evreii dorohoieni s-au întors acasă s-a ridicat și problema readucerii din Transnistria a celor deportați din Basarabia și din Bucovina. În ședința Consiliului de Ordine Internă, din 21 ianuarie 1944, s-a discutat despre o eventuală evacuare a restului de evrei deportați, apreciindu-se că operația nu se putea realiza și, în consecință, asemenea idei nu trebuiau agitate. S-a cerut să se interzică emiterea unor ordine care ar fi dus la încolțirea ideii de evacuare, deoarece, în caz de retragere a armatei, plecarea masivă a populației putea produce greutăți de tot felul, provocând și complicații de ordin politic, prin faptul că teritoriul s-ar fi golit de populația de origine românească. Această măsură urma a se aplica nu numai în Transnistria, ci și în Basarabia, Bucovina și Moldova. Cu atât mai mult nu se admitea evacuarea evreilor din Transnistria, în afară de cazurile aprobate pentru județul Dorohoi. Evreii din Bucovina care se instalaseră în București trebuiau obligați să-și caute adăpost în provincie sau să se întoarcă de unde veniseră. În orice caz, nu trebuia să li se permită să se stabilească în Capitală¹⁵¹.

La 13 martie 1944, la câteva zile după declanșarea ofensivei de către armata roșie pe frontul germano-român, guvernul a admis evacuarea tuturor evreilor din Transnistria pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei, concomitent cu retragerea administrației românești de aici¹⁵². Informațiile din arhive referitoare

¹⁴⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 54/1944, f. 2.

¹⁴⁹ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 209.

¹⁵⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 8/1944, f. 8.

¹⁵¹ Idem, dosar 54/1944, f. 4.

¹⁵² *Emigrarea populației evreiești...*, p. 136; Alexandru Șafran, *op. cit.*, p. 119.

la aducerea lor sunt foarte sumare, consemnând doar stabilirea acestora în cele două provincii menționate¹⁵³. Trebuie menționat însă că, în martie 1944, o mică proporție dintre ei au continuat să rămână în Transnistria, fără a se putea preciza dacă faptul s-a datorat dorinței lor ori neputinței autorităților de a-i retrage la timp, aceștia fiind repatriați în mod oficial abia cu începere din aprilie 1945¹⁵⁴.

După pătrunderea armatei roșii pe teritoriile țărilor din estul Europei, un număr mic dintre evreii care suferiseră nemijlocit de pe urma politicii a guvernelor de la București, Budapesta ori Berlin, unii dintre aceștia eliberați la sfârșitul războiului din lagărele de exterminare ale naziștilor, vor împărtăși și experiența vieții din detașamentele de muncă forțată organizate de către sovietici. La 19 martie 1945, Veronica Mühler, din Timișoara, se plângea Ministerului Afacerilor Interne că soțul ei, evreu de origine, fusese ridicat de către ruși cu șase săptămâni mai înainte și dus în Uniunea Sovietică¹⁵⁵. Un oarecare Gheorghe Stern, din Oradea, a fost trimis de către unguri, în 1942, la muncă forțată în partea Ucrainei ocupată atunci de trupele Reich-ului. Când rușii au eliberat acel teritoriu, l-au reținut pe Stern și l-au deportat în Uniunea Sovietică. Cum, la 14 aprilie 1946, el i-a scris soției despre locul în care se afla, aceasta a solicitat, printr-o cerere adresată, la 1 iunie 1946, ministrului de stat Emil Hațieganu să intervină la Legația U. R. S. S.-ului din București pentru a-l elibera. Sara Stern motiva că soțul ei, evreu de origine, era cetățean român și că deportarea lui fusese făcută pe considerentul originii etnice. Pe de altă parte, ea era singură, venită de curând în țară, din lagărul de la Auschwitz, unde pierduse ambii părinți, doi frați și două surori, iar acum rămăsese complet lipsită de mijloace de trai¹⁵⁶. Istoricul american Nicholas Nagy-Talavera, evreu originar din Oradea, ne-a mărturisit că, după ce a venit acasă din lagărul de exterminare de la Auschwitz, a fost ridicat de către ruși și trimis în lagărul de la Vorkuta, situat la 150 km dincolo de cercul polar, unde a prestat muncă forțată vreme de câțiva ani, împreună cu liderul Grupului Etnic German din România, Andreas Schmidt, alături de persoane de alte origini etnice luate în captivitate de către trupele sovietice¹⁵⁷.

¹⁵³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 86/1944, f. 31 – 38.

¹⁵⁴ Idem, dosar 56/1944, f. 4; idem, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Teritoriu, dosar 187/1946, vol. II, f. 60; Arhivele Statului Galați, fond Prefectura județului Covurlui, dosar 21/1945, f. 6, 30, 42, 49, 63, 70 – 71, 81 – 105; Arhivele Statului Iași, fond Inspectoratul Regional de Poliție Iași, dosar 60/1945, f. 3 – 101.

¹⁵⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Direcția Administrației de Stat, dosar 24/1944, f. 200.

¹⁵⁶ Idem, fond Emil Hațieganu, dosar 215/1946, f. 1.

¹⁵⁷ Convorbire avută cu Nicholas Nagy-Talavera în timpul Conferinței internaționale de la Iași, din 25 – 26 mai 1995, cu tema *România și cel de-al doilea război mondial*, organizată de Centrul de Studii Românești.

Cercetătorii străini care au studiat situația evreilor din România anilor 1940 - 1944 exprimă puncte de vedere contradictorii privitoare la politica guvernului român, însă doar o parte dintre ei o analizează în conexiune cu evoluția evenimentelor care s-au derulat cu începere din vara lui 1940. Andreas Hillgruber observa că politica guvernului Ion Antonescu se întemeiase numai pe considerente tactice și economice și că ea nu a ținut seama nici de obligațiile morale față de cetățenii români, dar nici nu s-a inspirat din doctrina antisemită. În plus, cotitura în tratarea problemei evreiești produsă în faza a doua a războiului, când s-a pus accent pe încurajarea emigrării, a reprezentat o urmare naturală a schimbării situației de pe teatrul de operațiuni militare și ea ținea la câștigarea sprijinului puterilor occidentale¹⁵⁸, iar Armin Heinen scria, într-un documentat studiu publicat în 1998, că “Antisemitismul conservator caracteristic regimului lui Ion Antonescu a încercat în continuare să realizeze epurarea etnică. Basarabia, Bucovina și, în măsura posibilului, Vechiul Regat și Transilvania urmau a fi curățate de evrei, de minorități etnice. Dacă până la urmă populația evreiască a căzut victimă oprămirii și alungării, aceasta reflectă circumstanțele din acele vremi”¹⁵⁹.

Politica antisemită a regimului mareșalului Ion Antonescu trebuie judecată însă atât în relație directă cu atitudinea membrilor acestui grup etnic față de statul al cărui cetățeni erau, cât și comparativ cu cea aplicată în țările în care Reich-ul își impusese de drept ori numai de fapt dominația. Ostilitatea evreilor din ținuturile ocupate de Uniunea Sovietică în vara anului 1940 a fost cvasigenerală. Când istoricii de origine evreiască prezintă calvarul membrilor acestui grup etnic omit să expună, măcar în câteva rânduri, atitudinea conaționalilor lor, care a constituit de fapt cauza efectului, iar cercetătorii români care au încercat să explice această relație au fost incluși de către cei de origine evreiască în aceeași categorie cu persoanele care neagă existența unei politici antisemite în România din anii celui de-al doilea război mondial.

Ar fi greu de imaginat că cercetătorii “holocaustului” din România nu au cunoștințe despre atrocitățile comise de populația consangvină în vara anului 1940, atâta vreme cât au făcut apel la lucrările scrise în România și atâta vreme cât mulți dintre ei au cercetat și arhivele din țară. Disimularea unor asemenea acte vine să demonstreze că această istoriografie spune doar o jumătate de adevăr, jumătatea care incriminează partea românească, nu și pe aceea care îi poate acuza pe evrei. Așa, de pildă, Mariana Hausleitner își însușește afirmația lui Mihai Pelin potrivit căreia multe din agresiunile pretinse a fi fost comise de

¹⁵⁸ Andreas Hillgruber, *op cit.*, p. 286.

¹⁵⁹ Armin Heinen, *Epurare etnică. România, holocaustul și guvernul Antonescu, în România în obiectiv. Limbă și politică. Identitate și ideologie în transformare*, München, 1998, p. 209. Vezi și opiniile lui Dennis Deletant, *Transnistria, soluția românească la problema evreiască*, în “Anuarul Institutului Român de istorie recentă”, vol. I, 2002, p. 79 – 101.

evrei ar fi fost inventate de acei militari care și-au părăsit trupele, pentru a se pune ei înșiși în siguranță, dată fiind înaintarea rapidă a unităților sovietice¹⁶⁰. Dacă admitem că această situație ar avea o bază reală, nu găsim, pe de altă parte, explicația pentru care civilii din teritoriile ocupate consemnează fapte similare în declarațiile lor, care, deși le-au stat la dispoziție istoricilor de origine evreiască nu sunt, însă, niciodată prezentate de ei. Neîndoielnic că agresiunile comise de evrei în vara anului 1940 în teritoriile ocupate de Uniunea Sovietică s-au produs înaintea prigoanei declanșate împotriva lor și ele au servit drept justificare pentru măsurile adoptate ulterior de guvern. Or, istoricii evrei refuză sistematic să recunoască un asemenea adevăr, iar lucrările realizate de ei în ultimele decenii sunt din ce în ce mai lipsite de probitate științifică și chiar de bunul simț elementar. Este suficient să menționăm aici că unii dintre aceștia, precum Victor Eskenasy sau Radu Ioanid, fără a menționa măcar un cuvânt despre atitudinea evreilor din Basarabia și din nordul Bucovinei din vara lui 1940, acuză administrația românească de excese antisemite care le-ar fi depășit pe cele din Germania nazistă¹⁶¹.

Se poate argumenta că pedepsirea în bloc a unei mari proporții din populație pentru actele comise doar de o parte a ei a fost o măsură imorală, dar la fel de imorale s-au dovedit și acțiunile inițiate de evrei împotriva funcționarilor și militarilor români din Basarabia și din nordul Bucovinei, care, în vara anului 1940, au fost victimele lor. În plus, comportarea evident antiromânească a multor locuitori de origine evreiască, concretizată în solidarizarea cu ocupantul, a echivalat, de fapt, cu trădarea de patrie.

Trebuie precizat că, în conjunctura din anii celui de-al doilea război mondial, când aproape întreaga Europă era dominată de Germania hitleristă, care ținea, între altele, la uciderea întregii populații evreiești, iar conducătorii țărilor ocupate de Reich ori aflate în orbita lui au introdus, sub presiunile exercitate de Berlin sau datorită orientării lor ideologice, măsuri draconice de politică antievreiască, pretutindeni acest grup etnic a fost amenințat cu exterminarea. În România, însă, pe lângă că legislația antisemită nu a fost uniformă pentru întregul ei teritoriu, aplicarea legilor nu a atins brutalitatea înregistrată în celelalte țări din estul Europei. Acest adevăr este recunoscut de o parte dintre cei care, atunci când au studiat situația evreilor din România, au urmărit-o în conexiune cu cea din alte țări europene. Gerald Reitlinger evidențiază în acest sens că singurii evrei care au evitat pericolul morții au fost cei din Vechiul Regat. De altfel, - observa el - la începutul anului 1944, la vest de Moscova doar orașele Budapesta și București mai adăposeau peste o sută de

¹⁶⁰ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 174.

¹⁶¹ Vezi Victor Eskenasy, *The Holocaust and Romanian Historiography: Communist and Neo-Communist Revisionism*, în *The Tragedy of Romanian Jewry*, New York, 1994, p. 173 – 236; Radu Ioanid, *The Antonescu Era*, în *The Tragedy of Romanian Jewry*, New York, 1994, p. 117 – 172.

mii de evrei, deși în capitala din urmă ei au mai păstrat doar ceea ce reușiseră să ascundă¹⁶². Ziaristul american Reuben H. Markham, care nu tăgăduia faptul că evreii din România anilor 1940 - 1944 formaseră grupul etnic cel mai oprimat, evidenția, pe de altă parte, că ei avuseseră de suferit mai puțin decât în orice altă țară ocupată de naziști¹⁶³.

Opinii similare pot fi întâlnite și la unii dintre cercetătorii evrei ai problemei. În 1974, Stephen Fischer-Galați vorbea despre “o relativă stabilitate de care s-a bucurat (în România - n.n.- D. Ș) comunitatea evreiască în timpul celui de-al doilea război mondial”¹⁶⁴. Nicholas Nagy-Talavera scria, în 1998, că majoritatea evreilor români au reușit să supraviețuiască celui de-al doilea război mondial. În plus, în primăvara anului 1944 aceștia au avut posibilitatea de a ajuta pe conaționali lor din Ungaria să se refugieze în România, iar autoritățile românești au facilitat unui număr de circa 30 000 de evrei maghiari să plece din Constanța spre Palestina¹⁶⁵. Pe de altă parte, Erza Mendelson găsea o ironie în faptul că România, “care a refuzat să-și emancipeze cetățenii evrei înainte de primul război mondial, a urmat o politică antisemită între cele două războaie mondiale și a fost martoră la dezvoltarea celei mai puternice mișcări fasciste native din întreaga Europă de Est, s-a dovedit a fi un loc mai sigur pentru evrei decât Ungaria, Polonia, Cehoslovacia și Statele Baltice”¹⁶⁶. La rândul său, rabinul șef al cultului mozaic din acei ani, dr. Alexandru Șafran scria într-un volum de memorii că în acea perioadă majoritatea populației evreiești a scăpat “de distrugere”, după ce autoritățile de la București “au curățat pe evreii din Bucovina și Basarabia”¹⁶⁷, iar într-un mesaj adresat evreilor din întreaga lume, prin intermediul reprezentanților presei străine din București, același Șafran declara că în România evreii “au supraviețuit ca o mică oază de colectivitate evreiască în imensul deșert european”¹⁶⁸.

În ultimele decenii, istoricii din Israel au produs o literatură consacrată soartei evreilor din România pe cât de bogată, pe atât de tendențioasă. Conducătorii actuali ai statului român, care nu posedă nici cele mai elementare cunoștințe despre problemele cu care s-a confruntat guvernul Ion Antonescu,

¹⁶² Gerald Reitlinger, *op. cit.*, p. 411.

¹⁶³ Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, Fundația Academia Civică, 1996, p. 192.

¹⁶⁴ Stephen Fischer-Galați, *Fascism, Communism and the Jewish Question in Romanian Jews and Non-Jews in Eastern Europe, 1918 – 1945*, New York, 1974, p. 170 -171.

¹⁶⁵ Nicholas M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p.164.

¹⁶⁶ Apud Sabin Manuilă and Wilhelm Filderman, *op. cit.*, p. 30.

¹⁶⁷ Alexandru Șafran, *Resisting the Storms – Romania, 1940 – 1947, Memoires*, Jerusalem, 1987, p. 129.

¹⁶⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Conferința de Pace de la Paris, 1946, vol. 85, f. 217.

nici despre politica promovată de acesta față de evrei, și-au însușit în mod global acuzațiile aduse de acești istorici, care au pus în sarcina lui nu numai pierderile umane din Transnistria, ci și pe cele patronate de guvernul de la Budapesta în nord-vestul Transilvaniei. Acceptând cifra victimelor consemnată în Muzeul holocaustului din Washington, atât președintele, cât și premierul țării demonstrează de fapt o crasă lipsă de respect față de România. Mai recent, președintele Partidului România Mare, Corneliu Vadim Tudor, încercând să se dezică de vechile lui idei xenofobe, a considerat, de asemenea, veridice cifrele vehiculate de unii istorici evrei.

O altă acuzație le poate fi adusă conducătorilor țării în legătură cu expulzarea în România de către administrația Statelor Unite ale Americii a unor sași și șvabi născuți în Transilvania care, în anii celui de-al doilea război mondial, au imigrat în Germania, unde au ocupat diferite funcții în organele de represiune ale Reich-ului, dar care, după descoperirea activității lor, au fost returnați în locurile de baștină. Or, consilierii președintelui și ai premierului aveau obligația să știe și să îi informeze că persoanele respective nu mai dețineau supușenie română, pentru a comunica Washingtonului că ei trebuiau expediați în Germania.

În martie 2004, fundația "Wiesenthal" din Israel a anunțat că acordă câte 10 000 de dolari fiecărui cetățean din România care ar oferi informații privitoare la persoanele care au participat la uciderea evreilor în timpul pogromului de la Iași, din iunie 1941. Cum se putea presupune, după un scurt timp, zece persoane au telefonat sau au trimis scrisori la Ierusalim, denunțând pe posibili criminali aflați în viață. "Câțiva ieșeni - scria "Ziarul de Iași", în numărul din 13 mai 2004 - ar putea avea soarta celebrului Adolf Eichmann, care s-a ocupat de aplicarea <soluției finale> (a) evreilor". Așadar, jandarmilor și polițiștilor în termen cărora li s-a ordonat de șefii lor să participe la pogrom Mirela Corlățan, autoarea articolului, le rezervă aceeași pedeapsă ca și lui Karl Adolf Eichmann, care a patronat, de la începutul până la sfârșitul Reich-ului, programul de asasinare în masă a evreilor. Atunci, ne întrebăm de ce Mirela Corlățan nu propune a se administra aceeași pedeapsă și evreilor care au ucis în vara anului 1940 pe românii din Basarabia și din nordul Bucovinei ?

Repunerea în discuție a unor probleme dureroase cu care lumea europeană s-a confruntat în deceniul cinci al secolului trecut, politizarea și judecarea lor cu prea mult patos poate afecta sentimentele popoarelor care nu sunt vinovate de politica promovată de cei ce le-au condus în anii celui de-al doilea război mondial. Liderii actuali ai României și-au însușit doar punctele de vedere ale istoricilor evrei, nu și pe cele ale istoricilor români. În plus, ei se dovedesc - nu știm din ce motive - extrem de binevoitori față de solicitările oficialităților de la Tel-Aviv privitoare la introducerea în licee a unui curs de istoria holocaustului. Acesta ar putea fi binevenit, pentru a înlocui cursul de

istorie națională, care, în ultimii ani, și așa nu se mai bucură, de altfel, din partea oficialităților autohtone de atenția pe care o merită.

Nu prea de mult, în iulie 2004, presa internă a anunțat intenția Parlamentului din Israel de a solicita Bucureștilor să organizeze un “Marș al Vieții în România pentru comemorarea holocaustului”, care ar urma să se desfășoare în fiecare an, ca în Polonia. Oricum, dacă va avea loc, manifestația ne-ar putea reîmprospăta memoria asupra demonstrațiilor anuale de după 23 august 1944 consacrate aniversării Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917. Or, un asemenea marș ar fi logic - credem noi - să se desfășoare în Germania și nicidecum în România¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Pentru început, acest studiu a fost valorificat în vol. *Istorie și societate*, II, București Editura Mica Valahie, 2005, p. 315-376.

DESPRE O ALTĂ ISTORIE A VIEȚII RELIGIOASE DIN TRANSNISTRIA¹

ADRIAN NICOLAE PETCU

La peste cinzeci de ani de la terminarea celui de-al doilea război mondial istoricul Jean Ancel, după îndelungi cercetări în arhivele din Moscova, Odesa Chișinău, Kiev și Nicolaev, scotea un amplu studiu cu tema principală suferința evreilor români din acest crud război. În România, în anul 1998, avea să se publice o parte din munca istoricului amintit și anume cea referitoare la holocaustul evreilor în Transnistria.

În ultimul volum și la sfârșitul acestuia, istoricul Jean Ancel se oprește și asupra rolului Misiunii Bisericii Ortodoxe Române în Transnistria. Abordarea ni s-a părut interesantă și necesară, dat fiind faptul că este prima discuție de acest gen, lucrările de istorie confesională omițând acest important aspect. Întreprinderea, considerăm noi, este și mai importantă deoarece autorul folosește surse, majoritatea, inedite din arhivele foste sovietice, inaccesibile până acum.

Însă, cu toate acestea, în textul studiului am constatat o serie de inadvertențe. Multe le considerăm ca rezultând din necunoașterea terminologiei creștine-ortodoxe, ori din neconsultarea altor surse care să confirme, ori să infirme anumite aspecte. Surse în cazul de față pot fi știri/date din presa laică sau bisericească, cărora li se adaugă diferitele lucrări publicate pe marginea misiunii românești de peste Nistru. Aplecarea și asupra acestor paliere de cercetare ar fi condus, considerăm noi, la date cât mai exacte, dar și la o imagine mai completă a acestui episodic rol al Bisericii Române în Transnistria.

Pentru început, la pagina 211, autorul susține că Biserica Greco-catolică din Ucraina, apărută la 15 decembrie 1596, în urma sinodului de la Brest, era foarte puternică și adaugă în paranteză “unitariană”, ceea ce este fără doar și poate o greșeală. O greșeală, deoarece Biserica Greco-catolică este cea apărută după sinodul unionist de la Ferrara-Florența din 1439, cu diferitele ei filiale de mai târziu și reprezintă acceptarea de către o parte a Bisericii Ortodoxe a unor puncte romano-catolice. Biserica “unitariană” desemnează o confesiune neoprotestantă întemeiată de frații Socinus, la sfârșitul sec. XVI, având ca bază doctrinară o singură persoană în ființa divină, deci antrinitară și complet diferită de Bisericile surori catolică și ortodoxă.

¹ Jean Ancel, *Transnistria*, notă asupra ediției Doina Uricariu, vol. I-III, București, Editura Atlas, 1998.

Pe de altă parte, la aceeași pagină, autorul spune: “Către sfârșitul primului război mondial, ca rezultat al luptei politice a ucrainenilor pentru independență, a apărut o mișcare religioasă care și-a fixat drept scop - înființarea unei Biserici ucrainene independente - separată de cea de Moscova. Revolta împotriva Bisericii Ruse a dus la înființarea a două biserici ortodoxe ucrainene independente și rivale, în afară de biserica ortodoxă oficială (subl. n.)”. În mod normal, dintr-un simplu calcul trebuia să fie o singură Biserică ucraineană independentă. Iar în nota corespunzătoare citatului (n. 124), remarcat de noi, găsim: “Biserica Ucraineană Independentă, cunoscută după inițialele sale ucrainene ca UAPT, și Biserica Ucraineană Autonomă (AUT). Ambele au fost înființate în timpul războiului civil din Ucraina, ca expresie a dorinței de independență față de Rusia - rezultat al afirmării spiritului național ucrainean. Biserica independentă a încetat să mai recunoască Patriarhia de la Moscova drept cap al Bisericii; ea și-a declarat independența și a făcut ca slujbele, ritualurile și rugăciunile să fie oficiate în limba ucraineană. Datorită persecuției declanșate (de către regimul sovietic) asupra sa și a liderilor săi, nu și-a putut desfășura activitatea decât în acele teritorii ucrainene aflate sub controlul Poloniei. Biserica Independentă s-a activat apoi în restul ocupat al Ucrainei și a încercat să se extindă și în Transnistria. Ea era păstorită de Episcopul Polikarp, asistat îndeaproape de Episcopul Ilarion.

A doua, Biserica ortodoxă Ucraineană Independentă a fost Biserica Autonomă (AUT) (?!). Și ea a abrogat mai multe practici religioase stabilite de Patriarhia din Moscova; însă spre deosebire de UAPT, AUT a căutat să obțină recunoașterea din partea Patriarhiei moscovite și să păstreze cu aceasta unele legături (oricât de slabe ar fi ele)”. Ca atare, de evidențiat sunt, în primul rând, numeroasele contradicții care se găsesc în acest text, apoi informațiile inexacte despre situația religioasă din Ucraina de după 1917.

Astfel, întâlnim la un moment dat două “Biserici ucrainene independente” de Patriarhia de Moscova, ceea ce nu este adevărat. În prima dare de seamă (pentru 15 august-31 decembrie 1941) a Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria, pe care autorul a găsit-o în Arhivele din Odesa și o găsim publicată în oficiosul “Biserica Ortodoxă Română”, an LX(1942), nr. 1-4, p. 138-144, arhimandritul Iuliu Scriban expune pe larg situația religioasă din teritoriul administrat de România, situație asemănătoare cu restul spațiului ucrainean², aceasta fiind următoare:

1. Biserica ucraineană autocefală, probabil prima Biserică independentă în punctul de vedere al domnului Ancel, înființată în 1921, atunci când un grup de preoți naționaliști ucraineni l-au sfințit pe protoiereul Vasilie Lipcovschi la

² Autorul putea folosi acest izvor și în cazul de față, nu numai în capitolul “Misiunea Ortodoxă Română”, începând cu nota 130 (p. 215). De menționat că același material a mai fost publicat în “Transnistria creștină”, revista Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria, an I (1942), nr. 1, p. 22-29.

Kiev, ca episcop ortodox. Actul nu a fost recunoscut de Patriarhia Moscovei, dar nici de cea Ecumenică, deoarece hirotonia s-a făcut în mod necanonic, de către un grup de preoți cu ajutorul unor sfinte moaște. De aici aceasta a căpătat și denumirea de Biserica “samosveată”, deoarece nu avea continuitate apostolică. După 1941, atunci când germanii au ocupat teritoriul ucrainean, ca episcop a fost ales călugărul Policarp, cu titlul de mitropolit al Bisericii ucrainene. Biserica era considerată eretică și pentru faptul că trecuseră la diferite practici departe de cele ortodoxe: hirotonia altor episcopi cu binecuvântarea lui Lipcovschi, hirotonia de preoți fără studiile necesare, săvârșirea de acte de violență față de membrii Bisericii ortodoxe canonice³. Ulterior, la Rovno, în data de 4 mai 1942, în conferința bisericească convocată de comisarul Reich-ului din Ucraina, s-au precizat bisericile recunoscute în Ucraina, printre aceasta fiind și cea autocefală⁴.

2. *Biserica ucraineană autonomă*, și canonică subliniem noi, care depindea de cea Rusă, de Moscova, și probabil “*Biserica ortodoxă Ucraineană Independentă* [sau] *Biserica Autonomă (AUT)*”, care “a căutat să obțină recunoașterea din partea Patriarhiei moscovite și să păstreze cu aceasta unele legături (oricât de slabe ar fi ele)”, conform domnului Ancel. Ori, singurele legături erau cele canonice, de jurisdicție a Bisericii rusești asupra celei ucrainene⁵, nemaifiind nevoie de nici o recunoaștere. Aceasta era condusă de Patriarhul Moscovei și întregii Rusii.

Acestea două erau cele mai importante.

3. *Biserica Vie “jivistă”, reînviată sau “sinodală”*, deoarece la origine membrii acesteia se întruneau aparte de soborul Patriarhiei de Moscova, frântură necanonică a Bisericii ruse, ieșită în anul 1922. Reprezentanții acestei biserici doreau o modernizare a doctrinei bisericești, a slujbelor (simplificarea lor) și a vieții bisericești, nu puneau preț pe viața monahală, se admitea căsătoria episcopilor, și se permitea chiar recăsătorirea preoților sau diaconilor văduvi. De această biserică avea să se folosească N.K.V.D. -ul în acțiunea de prigonire a Bisericii Ortodoxe Ruse, după care și aceasta avea să fie desființată. Pentru colaborarea cu organele represive bolșevice poporul rus a numit-o “*Biserica Roșie*”⁶.

³ A se vedea T. Cuculschi, *Biserica lui Lipcovschi*, în *Ibidem*, p. 20-21;

⁴ N. Grosu, *Vești din Ucraina*, în *Ibidem*, nr. 3-4, p. 78-81.

⁵ *Ibidem*. A se vedea și Tr. Ionescu, *Corespondența cu ierarhii din Ucraina*, în *Ibidem*, an II (1943), nr. 3-4, p. 1-11.

⁶ Vezi prima dare de seamă a Misiunii; T. Florea, *Din durerile trecutului*, în *Ibidem*, an I(1942), nr. 3-4, p. 4-10; A. Nica, *Viața religioasă în Transnistria*, în *Ibidem*, an II(1943), nr. 1-2, p. 56, 74; Iosif, episcop de Taganrog, *O scurtă privire asupra raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Rusă și “Biserica Vie” sub jugul bolșevicilor*, în “*Revista Teologică*”, an XXXIII (1943), p. 46-51; J. Meyendorff,

Cu toate acestea, istoricul Jean Ancel amintește de membrii “*Bisericii Vii*” sau de cea a lui Lipcovschi, la p. 220-221: “*Majoritatea erau membri ai Bisericii Autonome (Biserica Vie), care s-a desprins în 1923 de Biserica oficială Rusă a Patriarhului Nihon [corect Tihon, subl. n.] (fiind denumiți în română jiviști sau sinodaliști); însă erau și câțiva preoți urmași ai Episcopului ucrainean Lipcovsky*”, atunci când vorbește de situația canonică a acestora și integrarea lor în activitatea Misiunii Ortodoxe Române, însă nu în așa cum figurează la pagina 211, producând o mare confuzie pentru cititorul care dorește să cunoască aceste aspecte.

La pagina 213 se poate citi: “*Dată fiind incertitudinea care domnea privind viitorul Ucrainei și al poporului său, Antonescu și Patriarhul Nicodim au decis să ignore toate bisericile ucrainene și să-i atașeze pe ucrainenii din Transnistria la Biserica Ortodoxă Română, atât din punct de vedere religios cât și organizatoric. Această hotărâre exprima tendința pentru o viitoare anexare a Transnistriei, dar în același timp accentua deosebirea între regimul de ocupație românesc și cel german (...). Biserica română a pornit de la ideea de bază, creștină, că rușii și ucrainenii sunt frați de aceeași credință, pe care forțele Satanei au încercat să-i îndepărteze de la calea cea dreaptă*”.

Înainte de toate trebuie spus că BOR nu a ignorat bisericile ucrainene, ci chiar reprezentau o problemă importantă pentru viitorul vieții religioase din provincia transnistreană. În primul rând, rolul organizației religioase românești de la est de Nistru era temporară, de aceea se înființase o *misiune* și nu o *administrație permanentă*, dat fiind faptul că acest teritoriu se afla în jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse. Înființarea unei eparhii ortodoxe românești în aceste teritorii ducea la un conflict de ordin canonic cu Biserica Rusiei. În al doilea rând, Biserica (ortodoxă română, în acest caz) avea menirea, prin însăși existența ei, de a propaga dreapta credință cu ajutorul armelor spirituale, prin aceasta de a aplana schismele, mai ales cu acele biserici care, fie nu erau canonice (autocefalistă), fie luptaseră alături de N.K.V.D. (jivistă) pentru distrugerea alteia. Și într-adevăr, rușii și ucrainenii (în majoritate) erau frați de credință, însă vitregiile istoriei, prin schimbările spectaculoase de după 1917, îi dezbinaseră, din motive politice. Pe de altă parte, provincia Transnistria dată României în 1941, nu trebuia integrată, mai ales că mareșalul Antonescu nu făcuse nici o declarație politică în această privință. Iar în aceeași ordine de idei, chiar dacă refacerea economică și socială era mai avansată decât în partea germană, aceasta nu însemna o integrare a ei în România, ci doar o administrare corectă și de care statul român a știut să se folosească, poate unică în al doilea

război mondial. Probabil reprezenta un pion pentru pacea care se dorea în perspectivă⁷.

La pagina 215, nota 130, se susține: *“Arhimandritul Scriban nu făcea nici o distincție între poporul ucrainean și cel rus, descriindu-i pe ucrainenii ca fiind ruși. Nu a fost singurul care a comis această gravă eroare: și alți membri ai administrației române erau la fel de confuzi și de ignoranți în privința diferenței”*. Această greșală a domnului Ancel o considerăm ca o neatenție, deoarece dacă ar fi luat în considerare câteva amănunte extrem de importante, atunci nu ar mai fi ajuns la această falsă părere. De ce? Pentru faptul că aproape 200 de ani rușii, atât sub politica țaristă, cât și sub cea sovietică, au obligat poporul dintre Marea Neagră și Polonia să folosească limba rusă în administrație și biserică. Pentru că atunci când Ucraina s-a declarat independentă nu a avut timp nici măcar să-și organizeze propriile instituții, dar nici să-și cultive limba națională, deoarece a fost ocupată de armata roșie. Astăzi, mare parte din populație este rusofonă, ca rezultat a oprimării sovietice.

Ca atare, într-o administrație românească în guvernământul Transnistriei ce funcționari publici sau preoți să vorbească limba ucraineană? Câți români să cunoască limba ucraineană? Dar au fost preoți, care pe lângă limba rusă știau și ucraineană sau preoți ucrainenii care slujeau alături de preoții români misionari sau autohtoni. De pildă, preotul Nicolae Grosu, inspector misionar, ținea predica în limba ucraineană cu ocazia sfințirii bisericii de la Jahorluc (județul Dubăsari), în timpul vizitei mitropolitului Nifon al Olteniei în Transnistria sau la sfințirea bisericii din Slobodca (jud. Râbnița), în ziua de 1 noiembrie 1942. Un alt preot care a înțeles că limba ucraineană este necesară în comunicarea cu enoriașii a fost și părintele Dumitru Rădulescu (parohia Prundeni-Vâlcea), care a activat ca misionar la Jerebcova (jud. Ananiev), între decembrie 1942-aprilie 1943. La mănăstirea Florina-Berșad (jud. Balta), refăcută la inițiativa ierodiaconului Clement Priboianu (mănăstirea Arnota), cu 15 viețuitori ucrainenii, în iulie 1942, se slujea în limbile ucraineană și română⁸.

Însă, cel mai important aspect de remarcat este că angajarea misionarilor în anul 1942 se făcea prin îndeplinirea unor condiții, printre care și cunoașterea limbilor rusă sau ucraineană, conform oficiosului Misiunii⁹. Totodată, conducerea Misiunii ruga Patriarhia Română ca eparhiile din Basarabia și

⁷ Arhivele Naționale Române, *Stenogramele ședințelor Consiliului de miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IV (iulie-septembrie 1941), ed. Marcel D. Ciucă și Maria Ignat, București, 2000, p. X, 345-346 (ședința din 20 august 1941); Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Editura All, 1999, p. 113-114.

⁸ *Mitropolia Olteniei în opera misionară din Transnistria*, Craiova, 1943, p. 40-41, 60, 127-128, 209.

⁹ “Transnistria Creștină”, an I(1942), nr. 1, p. 64.

Bucovina să trimită preoți misionari, deoarece *“sunt mai apropiați de tradiția și mentalitatea celor de aici și cunosc limba acestora”*¹⁰.

La pagina 217 este următoarea afirmație: *“Patriarhul Nicodim, o personalitate antisemită foarte cunoscută, a sprijinit în mod public continuarea războiului de partea Germaniei, chiar și după eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de nord”*, fără ca autorul să facă vreo trimitere. În primul rând, războiul considerat *“sfânt”*, implica fără doar și poate și ierarhia ecleziastică, adică atâta timp cât în spatele frontului Biserica creștină (a se înțelege cele ortodoxă și catolică) readucea poporul eliberat de ateism la credința în Dumnezeu, cel refuzat de comuniști. Faptul că patriarhul Nicodim a încurajat războiul inițiat de Mareșalul Antonescu, de partea Germaniei, se explică prin dorința poporului român de recăpătare a teritoriilor pierdute în vara lui 1940, atunci când Biserica Ortodoxă, dar și cea Greco-catolică se rugau pentru refacerea României Mari, pentru un război cât mai scurt împotriva bolșevismului (aici de luat în seamă și rugăciunile Bisericii romano-catolice - poziția papei Pius al XII-lea)¹¹. În al doilea rând, probleme aveau să apară, pentru cazul românesc, atunci când o serie de personalități politice s-au opus la trecerea Nistrului, mai ales că fusese răspândită opinia potrivit căreia războiul va fi scurt, după cum crezuse Mareșalul Antonescu¹².

La aceeași pagină, autorul susține o părere, credem noi total nefondată: *“Prioritatea a fost dată bisericilor din satele românești din Transnistria. Chiar înainte de instalarea misiunii ortodoxe românești, preoți din Basarabia de pe malul românesc al Nistrului au venit să reînceapă slujbele în bisericile etnicilor români pe partea ucraineană a râului”*. Este adevărat că primele biserici deschise au fost cele ale etnicilor români sau majoritatea ale acestora, dar acest lucru s-a întâmplat în situația în care malul stâng al Nistrului este locuit în majoritate zdrobitoare de români - regiunea Tiraspol, Dubăsari, Râbnîța, adică fosta R.S.S.A. Moldovenească, situație recunoscută și de sovietici¹³. Pe de altă

¹⁰ *Ibidem*, p. 31 (prima dare de seamă a Misiunii). În aceeași dare de seamă la capitolul “Necesități urgente - Obiecte și cărți religioase” se vorbește despre cărțile de cult care trebuie să fie trimise *“atât în românește, cât și ucrainește și rusește”* (*ibidem*, p. 28). Interesant este faptul că însuși domnul Ancel, afirmă în cartea sa la p. 223 că: *“Antonescu și-a dat acordul pentru dezvoltarea studiilor teologice la facultatea de teologie din Cernăuți, care să includă studierea limbii ruse și ucrainene”*.

¹¹ A se vedea presa vremii, de exemplu ziarele “Universul” sau “Curentul”.

¹² *Stenogramele...*, p. 176-177 (ședința din 22 iulie 1941), 294-295 (ședința din 5 august), 442 (ședința din 26 august). Probabil că domnul Jean Ancel și-a format această imagine antisemită a patriarhului Nicodim după ce s-a ocupat de publicarea memoriilor fostului rabin șef din România, Alexandru Șafran (Al. Șafran, *Resisting the Storm, Romania 1940-1947. Memoirs*, edited and annotated by Jean Ancel, Jerusalem, Yad Vashem, 1987 și ediția în limba română la Editura Hasefer, 1996).

¹³ O. Verenca, *Administrația civilă română în Transnistria (1941-1944)*, ediția a II-a îngrijită de Ș. Alexianu, București, Editura Vremea, 2000, p. 58-59. Literatura

parte, bisericile au fost refăcute la îndemnul preoților militari și al ostașilor români care eliberau pământurile rusești de bolșevism. Deci inițiativa a fost a armatei, de multe ori autohtonii fiind încurajați să-și redeschidă bisericile, indiferent de etnia lor, aspect reliefat și de domnul Ancel la p. 215.

Ca atare, această considerație, tendențioasă, chiar nu are nici un fundament. Suntem de părere că acțiunea de reîncreștinare s-a desfășurat acolo unde preoții românii puteau sfinți bisericile, boteza și cununa, acolo unde trupele româno-germane eliberaseră poporul de ateismul sovietic. Acolo unde preoții ortodocși români puteau readuce poporul de peste Nistru la creștinism (necunoașterea limbii ruse sau ucrainene constituia un impediment) se considera o mare izbândă, mai ales că Biserica din Basarabia abia începuse acțiunea de reorganizare, după “anul roșu”.

La pagina 218 autorul spune: “Afluxul preoților misionari în Transnistria nu a fost rezultatul unei presiuni din partea Patriarhiei, ci o expresie sinceră a dorinței de reînnoire creștină - mai ales după ce ideologia și Statul Național - Legionar și sute dintre ei au participat chiar în mod activ la rebeliunea contra regimului Antonescu”.

Este adevărat că foarte mulți preoți au aderat la Mișcarea legionară, ca dealtfel o mare parte a intelectualității românești interbelice, dar la rebeliunea din 1941 au participat 218 preoți, din care 55 aveau funcții de conducere în Mișcare, ei fiind în cercetări judiciare pentru faptele lor la vremea apariției lucrării “Pe marginea prăpastiei” (1942)¹⁴. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri, guvernarea Antonescu ne indică alte cifre.

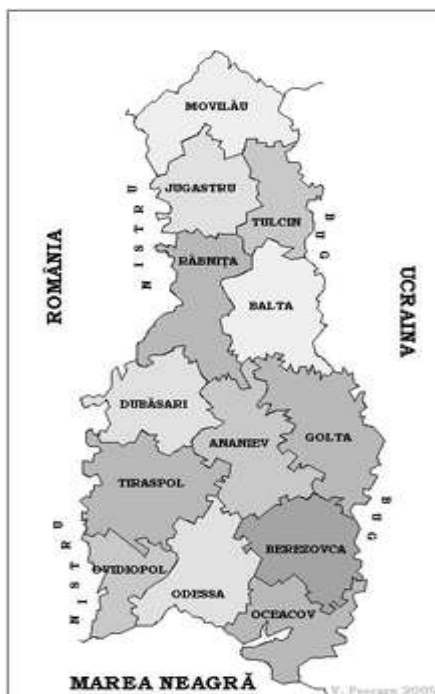
Astfel, în ședința din 7 martie 1941 Ion Sandu, secretarul de stat la Culte, informa pe Antonescu că erau 141 de preoți amestecați în rebeliune, cei mai mulți fiind în Mitropolia Ungrovlahiei (39, din care un cântăreț)¹⁵. Mai târziu, în ședința din 10 decembrie, același secretar de stat înștiința pe Conducătorul statului român, că fuseseră judecați 262 de preoți, din care 190 achitați, 14 pedepsiți cu amendă, 67 cu pedepse de până la 5 ani, iar 7 cu pedepse de peste 7 ani. Toți cei dovediți și deferiți Parchetului, au fost suspendați și nu li s-a mai acordat salariul¹⁶. Astfel îl întrebăm pe domnul Ancel: Ce preoți legionari au făcut misiune în Transnistria, pentru ispășirea păcatelor?

privitoare la etnicul românesc în această zonă este foarte bogată. O bibliografie se găsește și în ziarul “Transnistria”, an II, nr. 55, din 20 august 1942.

¹⁴ *Pe marginea prăpastiei (21-23 ianuarie 1941)*, cuvânt înainte de I. Scurtu, vol. II, București, Editura Scripta, 1992, p. 56, 75 (anexa nr. 1).

¹⁵ *Stenogramele...*, vol. II, ed. Marcel D. Ciucă, A. Teodorescu și B. Fl. Popovici, București, 1998, p. 590.

¹⁶ *Ibidem*, vol. V, ed. Marcel D. Ciucă și M. Ignat, București, 2001, p. 422. Diferența dintre cifrele oficiale și cele din stenograme constituie un aspect care merită a fi studiat, deoarece se știe că în timpul regelui Carol II împotriva legionarilor a fost declanșată o adevărată poliție politică și astfel fiecare legionar, chiar și simpatizant,

Transnistria, 1941-1944

Pe de altă parte, Patriarhia României nu putea să facă presiuni asupra preoților săi pentru a-i trimite în Transnistria. Aceasta pentru motivul că teritoriul de peste Nistru era doar administrat de România, oficial având un viitor incert și pentru că din punct de vedere canonic aparținea Bisericii Ruse. Prin urmare, BOR a creat doar o Misiune, iar preoții puteau fi trimiși de chiriarhii săi și puși la dispoziția conducerii spirituale de peste Nistru. Astfel, toți preoții care făceau Misiune în Transnistria erau detașați (plătiți corespunzător) și trebuiau să fie modele duhovnicești. Numai așa se explică și numărul mic de preoți care lucrau pe câmpul misionar din Transnistria¹⁷.

La aceeași pagină și în aceeași ordine de idei, autorul îl amintește pe “Nifon al Valahiei”, însoțit de un citat cu trimitere la cartea: Mitropolit Nifon Criveanu, *Credința ta te-a mântuit*, Craiova, 1941. Aici trebuie să remarcăm neatenția autorului și anume că acest Nifon era mitropolit al Olteniei, iar dacă citea cu atenție din lucrarea menționată ar fi reprodus în mod corect. Neatenție

dacă nu avea un “dosar de legionar”, cel puțin avea o fișă de evidență. Prin urmare, toată această arhivă privitoare la legionari a fost folosită de guvernarea Antonescu în acțiunea de pedepsire a acestora. Mai ales că Mareșalul Ion Antonescu nu făcea nici o diferență între comuniști și legionari când era vorba de represiune.

¹⁷ “Transnistria”, an II, nr. 36, din 26 februarie 1942 și nr. 50 din 23 iulie 1942.

este pentru că îl amintește pe Nifon în mod corect la pagina 220. Pe de altă parte, mitropolitul nu putea fi de *Valahia*, ci poate de Ungrovlahia, deoarece așa se numea unitatea administrativ-canonică cu reședința la București.

Ultima evidențiere de la această pagină este următoarea: *“Nu este întâmplător că preoții au fost denumiți <<misionari>> - ca și cum ar fi venit să aducă Adevărul (subl. aut.) (conținutul religiei lui Iisus, In 8, 40) unor triburi de păgâni în Africa”*.

Misiunea este vocația apostolică a Bisericii de a propovădui Evanghelia lui Hristos la toate neamurile, chemându-le la reconcilierea în numele lui Hristos (Matei 28, 19). Este un criteriu fundamental al Bisericii, nu numai în sensul că Biserica este instrumentul misiunii, ci că ea, Biserica, este scopul sau realizarea misiunii. Dar dincolo de convertirea subiectivă, propovăduirea Evangheliei înseamnă și anunțarea eliberării celor săraci și celor oprimați (Galateni 2, 10), a eliberării culturale, cum de pildă a fost refacerea economică, socială, culturală și bisericească, în parte, a provinciei Transnistriei sub administrație românească, proces la care Misiunea a participat.

Într-adevăr, nu întâmplător acești preoți erau considerați misionari, dat fiind faptul că era pentru prima dată când Biserica Ortodoxă Română participa la o asemenea acțiune și de o așa amploare. Însă, misiune se poate face și în interiorul țării, acolo unde este necesar (școli, spitale, închisori etc.), spre o trezire spirituală a semenilor cât mai adâncă, spre o legătură cât mai apropiată cu Dumnezeu. Pe de altă parte, situația în care se afla spațiul de la est de Nistru, după eliberarea de ateism, fie sub ocupație românească, fie germană, era extrem de dezolantă, nu chiar ca cea a triburilor păgâne din Africa, dar nici prea îndepărtată sub aspect religios. Faptul că în Transnistria exista o singură biserică care funcționa la venirea trupelor române, dă de gândit, credem noi, față de situația spirituală rodnică care exista în acest spațiu înainte de 1917¹⁸.

Iar în ceea ce privește trimiterea la Sfânta Scriptură, la Evanghelia după Ioan 8, 40: *“Dar voi căutați acum să Mă ucideți, pe Mine, omul care v-am grăit adevărul pe care de la Dumnezeu l-am auzit. Avraam n-a făcut aceasta”*, este un fragment din discuția avută de Iisus cu evreii în templu, după episodul cu femeia adulteră, dialog în care Cel trimis de Dumnezeu să mântuiască pe om a arătat Misiunea dată de Dumnezeu Tatăl. Cele expuse de Hristos vor fi refuzate de *“poporul ales”*, ducând astfel la răstignirea lui Iisus (potrivit profețiilor vetero-testamentare), aici cuvântul *“ucideți”* având sensul de refuz al evreilor față de misiunea Fiului lui Dumnezeu pe pământ, de recunoaștere a lui Iisus ca Mesia și nu de sensul strict al cuvântului (vezi și Ioan 8, 37). În nici un caz acest verset nu exprimă conținutul *“religiei lui Iisus”*, potrivit afirmației domnului Ancel (versetul trebuie înțeles în ansamblul capitolului 8, din Evanghelia după

¹⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fond Visarion Puiu, dosar 12/1942-1943, f. 78.

Ioan). Evanghelia nu aduce decât împlinirea profețiilor mesianice, cu toată încărcătura teologică, mântuirea neamului omenesc prin Hristos Cel întrupat, moment din istoria umanității nerecunoscut de poporul evreu, la care avea prioritate de altfel (Matei 10, 6; Romani 1, 16; 2 Corinteni 3, 14-16).

La pagina 219, autorul revine cu aceeași idee discutată de noi mai sus, despre prioritatea duhovnicească acordată românilor din preajma Nistrului, și mai târziu diasporei din sudul Ucrainei și a Rusiei (?!). Însă, precum se poate constata, românii din această zonă au primit Cuvântul lui Dumnezeu numai după ce trupele Axei au ocupat-o, mai ales după 16 octombrie 1941, data căderii Odesei, iar după 26 octombrie când sediul Misiunii s-a mutat, pentru a fi în preajma guvernatorului Gheorghe Alexianu.

La aceeași pagină, autorul face greșita afirmație conform căreia revista Misiunii ar fi fost *“Vestic”*. Revista Misiunii ortodoxe Române în Transnistria a fost *“Transnistria Creștină”*, apărută în anii 1942-1943, în patru numere.

Altă greșeală este: *“primii evangheliști (în Transnistria) au fost preoți militari”*(?!). Poate evanghelizatori sau misionari a vrut să spună autorul, deoarece evangheliștii sunt cei patru prezenți în Sfânta Scriptură: Matei, Marcu, Luca și Ioan, iar alt sens al cuvântului, mai nou și deformat, ne trimite la secta *“Cultul creștinilor după Evanghelie”*.

O altă remarcă ce trebuie evidențiată este cea privitoare la vizita misionară a episcopilor ardeleni sub conducerea mitropolitului Nicolae Bălan, din 1941. Deși, la pagina 217 menționează clar cum misionarii ardeleni au sosit în Transnistria în luna septembrie a anului 1941, la p. 219 autorul afirmă că: *“Misiunea din Transilvania a trecut imediat Prutul după eliberarea Basarabiei, adică la începutul lui august”*.

În primul rând, vizita a fost între 2-27 septembrie 1941¹⁹ și nu *“la începutul lui august”*, precum susține domnul Ancel. Mai mult, Veniamin de Caransebeș, unul dintre cei cinci arhierei participanți, era înscăunat ca episcop abia la 24 august 1941.

În aceeași ordine de idei, autorul afirmă că din *“Misiune făceau parte Episcopul Andrei al Ardealului, Episcopul Vasile al Timișoarei, Episcopul Veniamin al Caransebeșului și Episcopul Popoviciu al Oradei având în frunte pe Mitropolitul Ardealului”* (?!). Un episcop *“Andrei al Ardealului”* nu exista la acea vreme, iar confuzia dintre *“Episcopul Ardealului”* și mitropolitul Ardealului poate fi o scăpare a autorului, deoarece citează lucrarea de predici a vlădiciei Nicolae Popovici, unde aceștia sunt trecuți corect. Un ierarh cu numele de Andrei, care a participat la Misiune alături de cei enunțați mai sus, a fost eparhiotul Aradului, cu numele întreg Andrei Magieru.

¹⁹ “Curentul”, an XIV, nr. 4869 și 4893, din 5, respectiv 29 septembrie 1941; “Universul”, an LVIII, nr. 242 și 264, din 7, respectiv 29 septembrie 1941.

La pagina 220, autorul vorbește de preoții misionari din mitropolia Olteniei, ajunși în Transnistria cu binecuvântarea ierarhului Nifon Criveanu, și unde evidențiază un număr de 130 de preoți și diaconi (clerici) pentru perioada 1 decembrie 1941-1 aprilie 1943. Deși citează *“Schema activității misionare a clerului oltean”*, nu redă corect numărul preoților misionari, fie de mir, fie de monahie, care este de 103, cu mențiunea că nici un diacon oltean nu a fost în misiune statornică. De fapt confuzia, credem noi, pornește de la afirmația: *“Misiunea [olteană din Transnistria, n.n.] a fost condusă de către Mitropolitul Nifon însuși, însoțit de un grup de preoți și diaconi”*.

Ca atare, în primul rând că mitropolitul Nifon nu i-a îndrumat în Transnistria în mod direct pe preoții săi, deoarece aceștia erau trimiși ca *misionari statornici*, puși la dispoziția Misiunii de la Odesa, pentru o perioadă mai lungă de timp (vezi *“Schema activității...”*), iar acei diaconi care l-au însoțit pe Nifon în Transnistria - după domnul Ancel -, prin urmare, sunt cei care au mers cu prelatul oltean în vizita misionară efectuată în perioada 23 iulie - 7 august 1942, în județele cu români mai mulți și la Odesa²⁰.

Mai mult, domnul Ancel ignoră categoriile de preoți care au făcut misiune în Transnistria, precum bine arată prima dare de seamă a Misiunii, folosită de domnia sa în cercetarea pe care a publicat-o. Astfel, avem de a face cu: 1) *echipele misionare* care însoțeau pe ierarhii ortodocși sau delegații acestora în vizitele misionare, cum a fost în cazul prelaților ardeleni însoțiți de 53 de preoți (p. 219), al episcopului Grigorie de Huși însoțit de 16 misionari sau cel părintelui inspector Teodor Rudiev care a fost în fruntea celor 55 de preoți din eparhia Chișinăului (p. 217) și nu în ultimul rând cea care l-a însoțit pe mitropolitul Nifon al Olteniei; și, 2) *misionarii statornici*, cei mai mulți și cei care aveau să rămână pentru mai mult timp, față de primii care mergeau la diferite sărbători religioase.

La pagina 221, domnul Ancel susține că preoții autohtoni, în general avansați în vârstă, *“considerau botezarea evreilor ca pe o taină creștină instituită direct de Mântuitor, continuând politica țaristă de creștinare forțată a evreilor”*, față de *“cei tineri [care] nu auziseră de teoria raselor, de împărțirea oamenilor în funcție de rasă și nu știau că ortodoxia creștină - sau cel puțin varianta ei românească - considera rasa și legăturile de sânge mai importante decât Iisus sau creștinismul”*.

Considerăm afirmația istoricului Jean Ancel drept un afront adus la adresa Bisericii Ortodoxe Române. Este imposibil ca o parte a Bisericii lui Hristos, cum este BOR sau *“ortodoxia creștină”* să desconsidere pe *“Iisus sau creștinismul”* (când se pronunță Iisus, se rostește creștinism, iar când se pronunță creștinism, se rostește Iisus). Însăși Biserica, în particular BOR, are ca Misiune propovăduirea Evangheliei, a Întrupării, Pătimirii, Răstignirii și Învierii

²⁰ *Mitropolia Olteniei...*, p. 22-47.

Fiului lui Dumnezeu - cu scopul: Mântuirea Neamului Omenesc, indiferent de etnie, fie iudaică, fie păgână (nevreei din perioada apostolică). Nimic nu poate fi mai presus de Dumnezeu. Dumnezeul propovăduit de Biserica Creștină nu poate fi desconsiderat pentru niște idei care încalcă porunca Acestuia: Să nu uciži!

Revenind la ortodoxia românească sau BOR este necesar să subliniem poziția acesteia față de tratamentul aplicat evreilor de către statul român în perioada 1940-1944, aspect pe care l-am prezentat, în linii mari, în colaborare cu Pr. Conf. dr. Adrian Gabor de la Facultatea de Teologie Ortodoxă "Justinian Patriarhul", din București²¹. BOR, prin ierarhii săi a protestat față de încercările statului român de a interzice săvârșirea botezării evreilor, taină exclusiv dată de Mântuitor Bisericii Sale. Pe de altă parte, statisticile privitoare la convertirea la creștinism pe confesiuni, arată în mod clar cum cei mai mulți evrei au îmbrățișat "*ortodoxia creștină*".

Mai mult argumentele care urmează acestei afirmații sunt destul de vagi pentru a susține ideea citată mai sus.

La paginile 223-224, domnul Ancel afirmă: "*Ceea ce misiunea Ortodoxă a încercat să spună este că fiecare biserică ortodoxă își servește țara fără a ține seama de caracterul regimului la putere; și la fel procedează și biserica din Moscova. Aceasta a fost din totdeauna esența relațiilor dintre Biserica Ortodoxă Română și fiecare regim românesc. În cazul Transnistriei, această natură a relațiilor între pământesc și duhovnicesc a fost mai evidentă pentru că ocupația a creat probleme de morală creștină cu care era de așteptat ca Biserica Română să se confrunte și să o mistuiască. Acest lucru nu s-a întâmplat, deoarece Biserica română a acționat ca un braț spiritual al guvernului din București (în acest caz, regimul Antonescu), cu a cărui politică <<creștină>> s-a identificat fără ezitare*". De altfel, autorul acestei lucrări readuce o idee devenită deja tradițională în mentalitatea occidentală, și anume cea privitoare la relațiile Biserica Ortodoxă - Stat, a unui *servilism*, specific Ortodoxiei, față de puterea seculară. Credem că nu este locul să discutăm această chestiune, care o considerăm lămurită, dar reiterată de istoriografia apuseană²². Însă, ceea ce este mai grav este faptul că, domnul Ancel merge pe acest palier fals al "*caracteristicii ortodoxe*" în relațiile Stat - Biserică și discută

²¹ A se vedea în "Vestitorul Ortodoxiei", an XIV, nr. 292-293, 15 iunie 2002, p. 4-5. Ideea se regăsește la p. 228-230 și este chiar îmbogățită cu diferite afirmații, fără nici un fundament, tipice unui limbaj de partizanat, a unei rațiuni extremiste, departe de cea care să-l domine pe istoric.

²² Idee care se regăsește într-o formulă mai scurtă la p. 216. O lucrare recentă, care abordează această chestiune din punctul de vedere occidental, este O. Gillet, *Religie și naționalism: ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, București, Editura Compania, 2001; ed. în limba franceză la Bruxelles, 1997. Vezi și recenzia lui George Enache în "Studia Historica. Analele Universității Dunărea de Jos", I (2002), fascicula 19, p. 195-212.

relațiile Bisericii cu Guvernământul Transnistriei, alunecând astfel spre un teren periculos al concluziilor.

Ceea ce trebuie să ia în considerare domnul Ancel este statutul acestei Misiuni înființate după 15 august 1941. Astfel, în zilele de 23-24 octombrie 1941 în Sfântul Sinod al B.O.R s-au purtat discuții asupra adresei guvernatorului civil al Transnistriei, la cererea Președinției Consiliului de Miniștri, prin care se făceau propuneri pentru organizarea propagandei religioase în această provincie; a delegației date lui Iuliu Scriban și activitatea misionarilor cu necesitățile stringente. Ca atare, Sfântul Sinod, printre altele, hotăra:

“1. Ia act de înființarea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria și delegația dată P.C. Arhimandrit Iuliu Scriban;

2. Se va interveni la Onor Guvern să dea toate înlesnirile de care are nevoie această misiune, pentru ca ea să-și poată atinge scopul dorit”²³.

Prin urmare, Patriarhia Română aproba înființarea acestei Misiuni religioase peste Nistru, după ce o serie de ierarhi ai BOR fuseseră în vizitele misionare și constataseră situația spirituală. Mai mult de atât, Biserica prin rolul său trebuia să răspundă la solicitarea puterii politice atâta vreme cât spațiul dintre Nistru și Bug era administrat de către Statul Român.

Pe de altă parte, șeful Misiunii stătea sub ordinele directe ale mareșalului Ion Antonescu și ale Sanctității Sale Patriarhul Țării, conform deciziei nr. 24/16 noiembrie 1942, cum a fost în cazul mitropolitului Visarion Puiu (art. II). Cu alte cuvinte șeful Misiunii, fie Iuliu Scriban, fie Visarion Puiu, erau atașați *“pe lângă Comandantul de Căpetenie al Armatei, cu misiunea organizării bisericilor și îndrumării spirituale a populației din Transnitria”* (art. I), se înțelege în confesiunea ortodoxă²⁴. Ca atare, capul Misiunii nu putea face nimic fără acceptul, ajutorul economic și logistic (în parte) al Mareșalului Antonescu și binecuvântarea patriarhului Nicodim. Ca o dovadă, în plus, sunt multitudinea adreselor trimise de Visarion Puiu, către cei doi, pentru diferite probleme, de la cele organizatorice, la cele de susținere economică sau financiară. Același tip de relație exista între Guvernator și miniștrii din guvernul de la București. Ideea falsă a domnului Ancel se regăsește, din păcate, la pagina 228.

Mai departe, la aceeași pagină, autorul susține că secta inochentistă, care activa cu preponderență în județele Ananiev și Balta, ar fi de origine rusească. Însă, dacă ar fi luat în considerare o serie de lucrări elaborate de autori români care avuseseră contact cu misionarismul, și-ar fi schimbat părerea sau cel puțin nu mai era atât de convins. Mai mult, autorii acestor lucrări ca Iuliu Scriban²⁵,

²³ “Biserica Ortodoxă Română”, an LIX (1941), p. 23-24, 34.

²⁴ *Ibidem*, an LX(1943), p. 149.

²⁵ Articolul *Inochentiștii*, în *ibidem*, an XL(1921), nr. 2(488), p. 138.

Andrei T. Niculescu²⁶ sau Antim Nica²⁷ activaseră pe câmpul misionar din Basarabia și Transnistria și astfel cunoșteau această sectă. Dacă secta inochentistă apăruse în spațiul ocupat de Rusia țaristă, apoi sovietică, aceasta nu înseamnă că era de origine rusească.

Tot în privința problemei sectare, domnul Ancel accentuează cum *“regimul Antonescu a continuat doar tradiția respingerii schismelor și sectelor care a existat în statul român. Chiar înainte de Antonescu, jandarmeria și poliția din România aveau ordin să urmărească și să reprime orice activitate misionară a sectelor și să le suprimă în fașă. Lupta împotriva sectelor a fost o expresie a concepției monolite a Bisericii Ortodoxe Române a rolului său și a exclusivității relațiilor ei cu poporul român pe care-l considera aparținând în mod firesc Bisericii și Statului Român (cu excepția românilor uniți în privința cărora Statul Român a fost nevoit să semneze convenția cu Ucraina)”*. Primul lucru care ar trebui să-l știe domnul Ancel este că majoritatea sectelor din România și desființate de Antonescu prin decretul 927 din 28 noiembrie 1942, apăruseră în preajma primului război mondial și au fost legalizate majoritatea în cadrul legii cultelor din 1928 și în conformitate cu Constituția din 1923 (art. 22). Cazuri speciale au fost pentru *advențiștii de ziua a 7-a*, ai căror misionari străini nu li s-a mai permis activitatea în România anului 1932, pentru atitudinea lor antinațională și *pentecostalii* interziși de Ministerul Cultelor și Artelor prin decizia nr. 5734 din 29 ianuarie 1925, pentru neloialitate față de statul român.

Ca atare, ne permitem să-l întrebăm pe domnul Ancel: Unde este *tradiția respingerii sectelor care a existat în statul român*? Este adevărat că aceste secte erau supravegheate de serviciile secrete române, pentru a preveni eventuale escaladări religioase și instrumentalizări politice, însă mai mult ca sigur că și astăzi se practică acest lucru. Faptul că domnul Ancel, a găsit în arhivele, foste sovietice în care a cercetat, diferite note și buletine informative ale Siguranței sau mai mult ale Serviciului Secret al Jandarmeriei (a activat în Transnistria, Bucovina și Basarabia), nu înseamnă că acestea au dus o prigoană religioasă. Evident că după venirea lui Antonescu, apoi după aplicarea decretului 927, aceste servicii își făceau datoria cu mai multă atenție (în cele mai diverse forme), însă aceste metode nu erau ale Bisericii Ortodoxe Române, care de-a lungul istoriei s-a dovedit tolerantă, deci fără o *“concepție monolită”*.

Și o altă întrebare, referitor la acest ultim citat: Ce convenție cu Ucraina a fost nevoit Statul Român să-l semneze pentru uniții români? Este o întrebare la care așteptăm răspunsul.

²⁶ Balta, orașul luminilor transnistrene, București, 1941. Vezi și recenzia Pr. T. Rudiev din “Transnistria creștină”, an I (1942), nr. 1, p. 68.

²⁷ Aspecte misionare din Basarabia, Chișinău, 1942 și Viața religioasă în Transnistria, în “Transnistria creștină”, an II (1943), nr. 1-2, p. 41-53 (chestiunea privită liturgico-dogmatic).

Un alt capitol care atinge și activitatea Misiunii ortodoxe în Transnistria este “Biserica, Guvernământul Transnistriei și evreii” (p. 227-233). Din nefericire, cititorului i se deschide o parte a cărții care devine din ce în ce mai confuză prin construcția unor ciudate asocieri.

Mai exact este vorba despre o serie de asocieri de evenimente întâmplare în Transnistria, pe plan bisericesc - în activitatea Misiunii și pe plan laic - cele ce i-au marcat pe evreii din această provincie, dar și pe cei din regat, aduși aici și deținuți în ghetouri. Asocierile ni se par inexplicabile, fără să le vedem rostul în reconstituirea unei istorii mai puțin cunoscută. Unele dintre acestea pot fi chiar tendențioase, chiar periculoase.

De exemplu la pagina 231: “În 23 ianuarie 1942, vicarul misiunii ortodoxe, arhimandritul Nica care își avea sediul la Odesa, s-a adresat Guvernământului cerând să aloce misiunii 300 litri de benzină pentru a permite <<înființarea la Odesa a unui atelier de obiecte bisericești>>. În aceeași zi au fost deportați 1396 evrei, majoritatea dintre ei femei, copii și bătrâni, iar un evreu în vârstă de 72 de ani s-a sinucis înainte de a fi închis în ghetou (...)”. Și exemplele sunt multe.

Este bine că domnul Ancel aduce în atenție scene nedemne, asemănătoare prigoanelor antisemite evului mediu, pentru ca generațiile viitoare să nu uite aceste momente tragice din istoria umanității. Totuși, ne permitem să-l întrebăm pe domnul Ancel: Ce dorește să ne transmită prin acest capitol, prin astfel de construcții? Mai mult, același autor consideră renașterea vieții religioase, cu toate aspectele ei negative (ne referim la secte) sau pozitive (cele legate de Misiune), drept o “*abilitate aproape schizofrenică de a trăi o <<viață creștină>> în momentele culminante ale campaniei de exterminare a evreilor în Transnistria*” (!). Ca atare, repetăm: Misiunea trimisă de Patriarhia Română avea scopul de trezire spirituală a localnicilor la viața creștină-ortodoxă, așa cum era înainte de venirea bolșevicilor. Misiunea nu avea nici o putere asupra evreilor așezați în ghetourile din Transnistria, mai ales că aceștia reprezentau o chestiune de stat și ca atare orice ordin în această privință pornea de la Antonescu. Iar domnul Ancel ar trebui să știe că “*viața creștină*” nu poate fi “*schizofrenică*”, atâta timp cât a fost întemeiată de Hristos Mântuitorul lumii.

Astfel de exemple se găsesc și în capitolul “Bisericele din zona de exterminare” (p. 234-252).

La pagina 228, nota 154, domnul Ancel enumeră Sfintele Taine: “*botezul, consacrarea, euharistia, pocăința, Taina monahală (!), taina căsătoriei și mirungerea*”. Poate că autorul a vrut să menționeze Taina Sfântului Maslu în locul inexistentei *Taine monahale*.

Urmează o serie de confuzii privitoare la enunțarea unor termeni specifici bisericești, un exemplu fiind: “*Epistola de Paști al Arhimandritului Nicolae* (în nota respectivă: *Arhiepiscopul Nicolae* (p. 232-233))”.

Dincolo de toate aceste aspecte recenzate de noi și considerate drept un atac fără nici un argument istoric, întemeiat doar pe simple interpretări - tendențioase -, la adresa Bisericii Ortodoxe Române și a Misiunii acesteia în Transnistria, în cartea abordată se găsesc o serie de aspecte interesante și utile, pentru cercetarea care trebuie întreprinsă pentru aflarea rolului Bisericii românești în acest spațiu administrat de România în al doilea război mondial. Ca în orice primă încercare inevitabil se găsesc și greșeli. În ce ne privește, credem că este nevoie de o abordare istorico-teologică (interdisciplinară) în privința Misiunii Ortodoxe Române din Transnistria, cu toate sursele care ne stau la dispoziție și cu cercetarea tuturor aspectelor unei problematice complexe²⁸.

²⁸ Studiu valorificat inițial în *Istorie și societate*, II, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 479-502.

N. IORGA ȘI UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR

CORNELIU BICHINEȚ
GH. BUZATU

În Pantheonul civilizației române și universale, Nicolae Iorga reprezintă incontestabil o culme. S-a asociat, adeseori, numele lui acelorale ale geniilor Renașterii sau ale Veacului Luminilor. Apropierea are meritul de a contura dimensiunile unei personalități care, aidoma tuturor ante-mergătorilor cu care e de obicei comparat, a dominat viața spirituală și politică a timpului său. În această privință, N. Iorga poate fi, cel mai curând, asemuit cu Voltaire, despre care s-a afirmat cu deplină justificare : *«A fost mai mult decât un om, a fost un veac»* (Victor Hugo). Manifestând o curiozitate nepotolită și înzestrat fiind cu o memorie fenomenală, ambele susținute de o putere de muncă neobișnuită și neîntreruptă, N. Iorga, istoric prin vocație și prin formație, a cuprins practic în sfera preocupărilor sale tot ceea ce putea să-i folosească pentru a arunca lumină asupra trecutului zbuciumat al omenirii, al poporului român cu predilecție²⁹. Rezultatele străduințelor lui în domeniul studiilor consacrate trecutului sunt de-acum, în țară sau în străinătate, bine cunoscute : o operă care uimește deopotrivă prin vastitate, varietate și profunzime. Astfel, fie că a fost vorba de cercetarea epocilor antică și medievală, modernă și contemporană, de filosofia istoriei sau de trecutul armatei și al bisericii, al conflictelor militare și sociale, al artei și al învățământului, al dreptului și al presei, al comerțului și al industriei, al literaturii, N. Iorga a probat toate calitățile unui polihistor de calibru, din seria lui Mommsen, Lamprecht ori Toynbee, dovedind aceeași aprehensiune și competență, indiferent de faptul că a tratat aspecte locale, naționale sau universale, venind întotdeauna cu una sau mai multe informații inedite sau propunând o interpretare nouă, adesea surprinzătoare în raport cu cele aflate deja în circuitul științific ori public. Opera lui N. Iorga impresionează – astăzi și oricând de-acum încolo – prin numărul uriaș de lucrări (sinteze, monografii, articole, note științifice, manuale, articole de ziar, discursuri parlamentare etc.)

²⁹ Vezi Gh. Buzatu, ed., *N. Iorga – Omul și opera*, I-III, Iași-Bacău, 1971-1999< ediție anastatică, Tipo Moldova, 2010. Despre implicarea savantului în viața politică cf. îndeosebi Petre Țurlea, *N. Iorga în viața politică a României*, București, Editura Enciclopedică, 1991; Mihail Oprețescu, *Partidul Naționalist Democrat condus de Nicolae Iorga (1910-1938)*, București, Fed Print S.A., 2000; Adrian Săvoiu, ed., *Discursul oratoric românesc. De la începuturi și până la instaurarea regimului comunist*, București, Editura CNI Coressi, 2003; Vistian Goia, *Destine parlamentare. De la Mihail Kogălniceanu la Nicolae Titulescu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004.

rămase moștenire și care îmbrățișează, în afara domeniilor istoriei și ale disciplinelor înrudite (bizantinologie, turcologie, arhivistică, heraldică, numismatică, artă etc.), pe acelea ale memorialisticii și ziaristicii, poeziei și dramaturgiei, criticii literare și oratoriei universitar-academice și, în rândul întâi, dacă nu cumva prin excelență, parlamentare. Potrivit estimărilor biografiilor și bibliografiilor savantului, lista bibliografiei complete a creației lui N. Iorga cuprinde cu mult peste 1 400 titluri de cărți, 25 000 articole sau note științifice și alte mii de «pagini răzlețe» sau «gazetărești» (cum însuși le-a denumit), inserate cu prioritate în revista (mai apoi, cotidianul) «Neamul Românesc», pe care singur l-a editat vreme de peste trei decenii (1906-1940).

Ca profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române, al atâtor alte academii din lume, N. Iorga nu s-a remarcat numai pe tărâmul științei și culturii, unde s-a impus – alături de D. Cantemir, B. P. Hasdeu, G. Călinescu sau Mircea Eliade – drept unul dintre iluștrii exponenți ai enciclopedismului românesc. El, în primele patru decenii ale veacului trecut, a fost neconținut prezent pe scena vieții politice a României, întruchipând, în cea mai înaltă accepțiune a cuvântului, tipul istoricului militant, care s-a aflat alături de poporul său în unele dintre cele mai grele momente ale existenței sale. Potrivit celor precizate de către N. Iorga însuși, în viața de zi cu zi a unui popor cercetătorul trecutului nu se poate și nu trebuie să se sustragă înaltelor îndatoriri sociale și umanitare ale unei societăți. „*Istoricul – sublinia Iorga în discursul de recepție la Academia Română, în 1911 – e un bătrân prin experiență al nației sale. Dacă nu-l întreabă alții, el e dator să vorbească...*”. Prin atitudinea adoptată în decursul întregii sale activități publice, savantul nu și-a dezmințit nici un moment crezul expus. Participant nemijlocit la evenimentele cruciale ale timpului său, Iorga a combătut pe tărâmul cauzelor nobile și a insistat permanent pentru soluționarea tranșantă a problemelor majore de care depindea progresul însuși al societății românești. Sub acest aspect au constituit și vor rămâne un nepieritor titlu de glorie pentru Iorga încrederea și vigoarea cu care el a acționat pentru apărarea păturilor rurale la 1907, pentru unitatea națională deplină la 1918, pentru rezolvarea problemei agrare și acordarea votului universal, iar, după primul război mondial, pentru consolidarea României Întregite, pentru apărarea suveranității și independenței naționale sau a integrității teritoriale a țării grav amenințate în anii '30-'40 de imperialismele totalitare german și sovietic. Simultan, pe plan intern, N. Iorga s-a dovedit un adversar redutabil al „Gărzii de Fier”, din partea căreia și-a atras cele mai profunde nemulțumiri și promisiuni de răzbunare, care, din nenorocire, aveau să se finalizeze în noiembrie 1940 prin asasinarea marelui cărturar și patriot! Dar N. Iorga nu a fost preocupat numai de soarta poporului român. O încredere nestăvilită în triumful final al „solidarității umane”, concepută ca o treaptă superioară a apropierii între popoare în scopul asigurării condițiilor optime pentru progresul accelerat și neconținut al civilizației mondiale, a făcut din Iorga un militant înverșunat

pentru apărarea drepturilor și intereselor tuturor națiunilor, mari și mici. Prin această latură a activității sale, polihistorul s-a înscris în conștiința popoarelor lumii.

Debutul lui N. Iorga în planul vieții politice a coincis cu înșiși zorii veacului al XX-lea. Începând din mai 1906, el a tipărit revista „Neamul Românesc”, care, după fondarea Partidului Naționalist-Democrat (1910), a devenit cotidian al respectivei grupări, până în 1938, deși ea a continuat să apară până în toamna sumbră a anului 1940. În Parlament, Iorga a fost ales pentru prima dată în 1907, după represiunea amplei revolte a țăranilor, devenind unul dintre apărătorii înverșunați ai cauzei celor mulți și nedreptăți. Cu anume excepții (de exemplu, în 1918, istoricul n-a participat la alegerile organizate de guvernul Al. Marghiloman, în condițiile țării ocupate ori dezmembrate de către Puterile Centrale sau ale „Păcii de robire” de la București), N. Iorga avea să desfășoare o activitate parlamentară nu numai extrem de intensă, ci și, practic, neîntreruptă până în anul 1940. A preferat, cel mai adesea, statutul de deputat, desfășurând timp de peste trei decenii o activitate parlamentară extrem de complexă și de intensă, impunându-se indiscutabil în galeria oratorilor români celebri. Numeroase dintre discursurile sale, de regulă consacrate problemelor presante ale timpului (națională și agrară, votul universal, constituțională etc.), toate reținute în stenogramele oficiale publicate, iar unele cuprinse în diverse culegeri îngrijite chiar de istoric, au jalonat istoria Parlamentului României, precum îndeosebi cuvântarea rostită la 14/27 decembrie 1916 în ședința înaltului for aflat pentru doi ani (1916-1918) „în retragere” la Iași. Nu a fost, desigur, întâmplător faptul că avea să-i fie dat tot lui N. Iorga ca, reprezentând grupările politice reunite în așa-numitul „Bloc Democratic”, să exercite în sesiunea din 1919-1920 funcția de *Președinte* al Camerei Deputaților rezultată în urma celor dintâi alegeri desfășurate, în sistemul votului universal, la scara întregii Români Mari. În aceea calitate, la 29 decembrie 1919, el a rostit fulminantul discurs prin care anunța adoptarea legilor privind unirea tuturor provinciilor istorice (Basarabia, Bucovina și Transilvania) cu Patria-mamă. Peste ani, în 1931-1932, ca prim-ministru al României, istoricul avea să coopereze rodnic cu ambele camere ale Parlamentului pentru înfăptuirea operei legislative a propriului cabinet. În sfârșit, în temeiul Constituției Regelui Carol II din 1938, N. Iorga, ales membru al Senatului, a exercitat temporar (9-13 iunie 1939) funcția de *Președinte* al Camerei Superioare. În ședința din 18 martie 1940, el și-a rostit cel din urmă discurs în Parlament, din care n-au lipsit aceste precizări atât de necesare și de semnificative în raport cu situația de moment a României, confruntată cu amenințări din toate părțile în contextul extinderii ostilităților pe străvechiul continent: „*Pentru noi fiecare sat călcat de piciorul năvălitorului a deschis o rană în noi, care s-a adâncit neconținut, și curgea sângele din inima noastră pentru fiecare bucată de pământ pe care o ocupa dușmanul. Acesta este sensul hotarului nostru. Hotarul nostru este o religie. Vă rog, nu este o situație*

*politică momentană. Și însăși povestea neamului nostru arată cum s-a format această țară. Noi n-am luat nimănui nimic; suntem singurul popor pe lume, poate, căruia nu i se poate reproșa că a luat ceva dincolo de dreptul său*³⁰. Savantul avea să revină în cursul lucrărilor parlamentare din vara anului nenorocit 1940, mai precis la 2-3 iulie, atunci când, în cadrul reuniunii Comisiilor de politică externă ale Camerelor, a pregătit și înaintat, în numele său și al liderilor politici de marcă ai momentului (Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Ion Mihalache ș.a.), un categoric protest contra deciziei guvernului Gh. Tătărescu de-a accepta evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord în folosul URSS, sub presiunea notelor ultimative din 26-27 iunie 1940, fără luptă ori din teamă pentru o confruntare deschisă dar dreaptă.

Ar fi inexact să reținem că respectivul demers a reprezentat „cântecul de lebedă” al lui N. Iorga pe scena vieții politicii românești, de vreme ce ne-am referit doar la coordonatele activității lui parlamentare, întrucât, pe toate celelalte planuri, lupta sa a continuat neostoit, până în cea din urmă clipă a vieții sale, curmată în chip barbar de o echipă de legionari în noaptea de 27/28 noiembrie 1940.

Orice asociere este, în mod sigur, nepotrivită, dar nu putem ignora un fapt esențial, și anume că, defel întâmplător, **sfârșitul lui N. Iorga a coincis cu sfârșitul României Mari. Așa după cum a observat G. Călinescu, „letopisișierul participă direct la evenimente și de aceea a murit bărbătește ca Miron Costin și stolnicul Constantin Cantacuzino”**³¹.

Din întreaga activitatea de parlamentar a lui N. Iorga, care s-a prelungit aproape fără răgaz de la 1907 până la 1940, nu ne-am propus să stăruim decât asupra unor episoade și aspecte, mai precis:

1. În cursul războiului mondial din 1914-1918, la scurt timp după angrenarea României în conflict pentru o obține satisfacerea idealului național integral, evenimentele politice și militare intervenite în ultimele luni ale anului 1916³² nu puteau să nu marcheze o nouă pagină în istoria Parlamentului României, mai ales că, în urma eșecurilor de pe front în fața forțelor armate ale Puterilor Centrale, trupele române s-au retras în Moldova, la sfârșitul lunii decembrie 1916, frontul stabilizându-se pe un traseu care lega Munții Oituzului de Valea Siretului și, mai departe, de-a lungul râului conducea până la vărsarea

³⁰ Apud *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, editori Gh. Buzatu și colaboratori, București, Editura Mica Valahie, 2004, p. 654 și urm.

³¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 543.

³² Pentru detalii, vezi capitolele întocmite de Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, Vlad Hogeș și Dana Beldiman, *Istoria Senatului României*, București, Monitorul Oficial, 2004.

lui în Dunăre³³. O parte a populației s-a refugiat în Moldova, dar, mai cu seamă, autoritățile centrale, instituțiile miliare și comandamentul Armatei Române, Băncii Naționale a României, cele mai de seamă instituții culturale și Academia Română, cea mai mare parte a corpului bisericesc și universitar, presa etc. În atare condiții, România a fost redusă la limitele unei provincii istorice – Moldova, care a ajuns, vreme de peste doi ani, să poarte stindardul luptei întregului popor român pentru eliberarea și refacerea Țării și, mai mult decât atât, pentru înfăptuirea României Mari. În acest fel, Moldova deveni nu numai centru al rezistenței românești³⁴, ci și magnetul care avea să atragă, în condițiile prăbușirii Puterilor Centrale și Rusiei țariste în 1917-1918, restul tuturor provinciilor istorice dornice a se uni cu Țara-mamă. Iașii, străvechea și faimoasa reședință a domnilor Moldovei, va reprezenta – în perioada 1916-1918 - Capitala României, simbol al încrederii în revanșă și în reconstrucția patriei, în unirea tuturor românilor³⁵ mai precis – astfel după cum s-a spus atât de inspirat în epocă – orașul rezistenței până la capăt³⁶. Constantin Kirițescu, autorul cunoscutei trilogii consacrate războiului unității naționale din 1916-1919, a reținut inspirat că: “Viața Moldovei în acești doi ani [1916-1918] este o bucată din istoria României independente. Acolo s-a concentrat toată vloga țării, acolo e mintea care plănuieste și brațul care lovește”³⁷. Referitor la noua capitală a României pentru moment mutilate, nimeni altul decât strălucitul N. Iorga a observat, cu deplin temei, chiar în cursul evenimentelor: “Iașul e, azi, nu un oraș, ci un simbol de rezistență națională, de afirmare nezguduită a unei datorii pe care n-o părăsim, fiindcă nu voim a o părăsi. Steagul României ce sângerează din rănilor ei eroice a fost adus aici și spre el se ridică ochii ostașilor care fac

³³ Cf. Ministerul Apărării Naționale, Marele Stat Major – Serviciul Istoric, *România în războiul mondial. 1916-1919*, vol. I, București, Imprimeria Națională, 1934; Gh. Buzatu, A. Karețchi, D. Vitcu, coordonatori, *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași: 1600 – 1859 - 1918*, Iași, Editura Junimea, 1983; Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, II, ediția a II-a, București, Casa Școalelor, f.a.; *Istoria Românilor*, vol. VII/2, București, Editura Enciclopedică, 2003; V. Atanasiu și colaboratori, *România în primul război mondial*, București, Editura Militară, 1979; Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914-1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; I. G. Duca, *Amintiri politice*, I-II, München, Jon Dumitru-Verlag, 1981; Mareșal Al. Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, ediția a II-a, București, f.a.; Al. Marghiloman, *Note politice*, I, București, Editura Scripta, 1993; Iorgu Iordan, *Memorii*, I, București, Editura Eminescu, 1976.

³⁴ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII/2, coordonator Gh. Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 435

³⁵ Vezi N. A. Bogdan, *Iașul – leagăn al Unirii neamului românesc. 1916-1919*, manuscris (Arhivele Naționale Iași, colecția N. A. Bogdan, dosar 1).

³⁶ Gh. Buzatu și colaboratori, *Iași: 1600 – 1859 – 1918*, p. 219 și urm.

³⁷ Const. Kirițescu, *op. cit.*, II, p. 4.

supreme eforturi (pentru a rezista în fața invadatorilor – n.ns.”)³⁸. Simultan, un cotidian ieșean, care se va remarca în perioada refugiului, a înregistrat situația și a pronosticat că, dacă “... aici la Iași s-a făurit în vremuri mari unirea [de la 1859], aici în vremuri grele se va făuri România nouă”³⁹.

Cu numai trei zile înainte de intrarea trupelor Centralilor în București, la 20 noiembrie/3 decembrie 1916, guvernul I. I. C. Brătianu a părăsit orașul, pentru a se stabili la Iași, transformați în Capitala provizorie a României. Acolo, după numai câteva zile, mai precis la 11/24 decembrie 1916, premierul I. I. C. Brătianu a constituit un guvern de uniune națională, adecvat necesităților momentului, prin cuprinderea unor miniștri conservatori – democrați, în frunte cu însuși liderul lor, Take Ionescu.

În context, un eveniment politic major a constat în faptul că, odată cu membrii guvernului și personalul ministerelor, au luat calea pribegiei la Iași aleșii neamului, senatorii și deputații⁴⁰, care urmau a se întâlni la deschiderea unei noi sesiuni a Parlamentului reformelor (Constituanta), deja convocată pentru cea dintâi decadă a lunii decembrie 1916⁴¹. Așa cum a precizat unul dintre politicienii implicați în evenimente, evacuarea Parlamentului la Iași a reprezentat un act “împus ca o necesitate de stat”⁴².

Întrucât în cazul în care lucrările forumului legislativ suprem al țării ar fi continuat să se desfășoare în capitala ocupată de armatele invadatoare, “erau posibile – observa liberalul C. D. Dissescu – concesiuni de stat și descurajarea

³⁸ Vezi “Neamul Românesc”, 29.XI.1916.

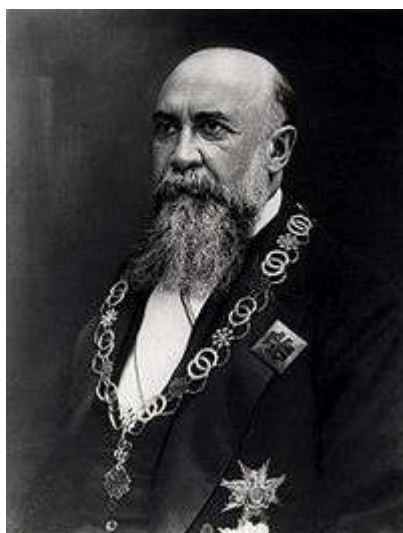
³⁹ *Iașul simbolic*, în “Mișcarea”, 29.XI.1916.

⁴⁰ Necesitatea retragerii Parlamentului a fost argumentată în diverse moduri (cf. Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie, 1916-1918. Amintiri, note și impresii*, Râmnicu Vâlcea, 1920; Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic. 13 august 1916 – 31 decembrie 1918*, I, București, 1921; Pascal Tomescu, *Un an de pribegie*, Odessa, 1917, p. 36). I. G. Duca a avut în vedere legile de maximă importanță pe care urmau să le adopte cele două camere și pentru care „va trebui să se constituie o majoritate, pentru ca legalitatea acestora să nu fie pusă în discuție” (I. G. Duca, *op. cit.*, II, p. 68). Unii parlamentari au avut obiecții. Așa, de pildă, D. D. Pătrășcanu, deși ales la Bacău, deci în zona rămasă neocupată de Centrali, credea că putea rămâne în București. În ceea ce-l privește, Titu Maiorescu argumenta că funcționarea camerelor la Iași era neconstituțională, de vreme ce legea fundamentală a statului stipula că Parlamentul nu-și putea desfășura lucrările decât în capitala desemnată – București (cf. Barbu B. Berceanu, *Istoria constituțională a României în context internațional. Comentată juridic*, București, Editura Rosetti, 2003, p. 219-220).

⁴¹ Gh. Buzatu și colaboratori, *Iași: 1600 – 1859 – 1918*, p. 230-231; Paraschiva Căncea și colaboratori, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei, 1983, p. 451-452.

⁴² Cf. Gh. I. Florescu, *Unitatea națională în dezbaterile Parlamentului de la Iași (1916-1918)*, în “Studii și comunicări”, IV, Focșani, 1981, p. 202.

celor rămași. Cu alte cuvinte trebuia înlăturat defetismul”⁴³. Așadar, Parlamentul a fost evacuat în zona liberă, întrucât, altfel, ar fi fost obligat să suporte consecințele ocupației, ceea ce s-ar fi repercutat, cât se poate de nefavorabil, atât asupra celor care, cu arma în mână, încercau să stăvilească înaintarea trupelor invadatoare, cât și asupra celor rămași în teritoriul ocupat. Iar, în împrejurările de atunci, când descurajarea luase locul entuziasmului din august-septembrie 1916, Parlamentul avea și el menirea de a întreține în sufletul românilor credința în victorie și aspirația realizării în final a deplinei unități naționale, convingerea că va sosi momentul în care România va redeveni ea însăși. Odată refugiul încheiat, deputații și senatorii prezenți în țara liberă, redusă la Moldova, fură convocați pentru deschiderea unei noi sesiuni la Iași, la 9/22 decembrie 1916.

Ilustrul istoric Nicolae Iorga,
Apostul Unirii tuturor românilor

Deschiderea lucrărilor parlamentare din sesiunea 1916-1917, în împrejurările extrem de dificile existente, a fost considerată, fără rețineri, drept un moment de importanță națională. Convingerea generală era aceea că „Parlamentul care a fost ales pentru înfăptuirea unor mari reforme democratice”⁴⁴ este chemat să prezideze la realizarea unui mare ideal național; Constituanta, care trebuia să dea țării o mai largă viață politică și o mai dreaptă organizare economică are misiunea de a da neamului o nouă viață națională și de a colabora

⁴³ Apud Gr. Procopiu, *Parlamentul în pibegie*, p. II.

⁴⁴ Aluzie la programul anunțat în anul 1914, privind modificarea sistemului electoral și problema țărănească (vezi *Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 21 februarie 1914*, p. 1) (în continuare, se va cita *DAD, ședința din ...*).

cu opera de statornicire a hotarelor firești ale unei Români noi, sporite în întindere și înălțată în prestigiu”. Conștienți de complexitatea împrejurărilor, toți cei ce vedeau în tribuna Adunărilor legiuitoare o instanță istorică relevau că “deschiderea Parlamentului se produce în toiul luptei și al jertfelor; dar tocmai decorul tragic în care se deschide dă Adunării Naționale – evidenția presa locală – coloritul maiestuos al împrejurărilor grele prin care trecem și înțelesul celui mai bun prilej pentru manifestarea solidarității ce leagă toate sufletele românești și a întregii energii morale de care este capabil poporul român”⁴⁵. Niciodată, în întreaga istorie a Parlamentului român, reunirea sa n-a trezit în sufletele românilor atâtea speranțe precum în condițiile deosebit de complexe din 1916-1917. Un singur lucru era clar pentru toți cei ce așteptau cu încredere deschiderea sesiunii: hotărârea de a rezista și de a izgoni apoi, dincolo de fruntariile naționale, pe cei ce ocupaseră țara în virtutea dreptului forței, dar împotriva drepturilor istorice. Pentru moldoveni, faptul că o asemenea sesiune parlamentară urma să se desfășoare la Iași avea și o semnificație sentimentală. Ieșenii erau convinși că, nu întâmplător, în fosta cetate de scaun a lui Ștefan cel Mare urmau a fi adoptate hotărârile care asigurau realizarea României noi. De altfel, N. Iorga a observat că fosta capitală moldavă devenise *simbolul rezistenței naționale*⁴⁶. Reluând această afirmație, cineva remarcă, întrutotul îndreptățit, că “în Iașul simbolic dl. Iorga vede întregul trecut al acestui oraș care a întruchipat ideile cele mai mărețe de care au fost însuflețite generațiile trecute. În Iașul simbolic, dl. Iorga cetește cele mai însemnate acte și înfăptuiri din istoria țării. Destinul a vrut ca și acum, când luptătorii noștri făuresc o Românie nouă, Iașul să participe cu tot sufletul, cu tot avântul, la lupta națională. În această luptă măreață, Iașul, ca și în trecut, a luat locul întâi”⁴⁷.

În acest climat, la 9/22 decembrie 1916, ora 12, în sala Teatrului Național din Iași are loc deschiderea sesiunii Parlamentului⁴⁸, în prezența Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria, a prințului moștenitor și a membrilor guvernului, în frunte cu însuși premierul Ion I. C. Brătianu. Nimic nu s-a modificat din ceremonialul respectat odinioară la București. „Regele – a consemnat I. G. Duca – ținuse ca tot protocolul să nu fie schimbat, să nu se dea cu nimic impresia că restriștile au știrbit întru ceva din strălucirea și autoritatea regală”⁴⁹. Mesajul Tronului, după ce amintea că în răstimpul scurs de la

⁴⁵ *Deschiderea Parlamentului*, în “Mișcarea”, 9 decembrie 1916.

⁴⁶ Cf. “Mișcarea”, 29 noiembrie 1916.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Vezi detalii în *Dezbaterile Senatului, ședința din 9 decembrie 1916*, p. 1-4 (în continuare, se va cita: *DS, ședința din ...*); Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial. 1907-1918*, București, Editura Paideia, 2001, *passim*; idem, *Take Ionescu*, București, Editura Mica Valahie, 2001, p. 221 și urm.; *Arhivele Naționale ale României*, București, fond Casa Regală, dosar 4/1916, f. 6.

⁴⁹ I. G. Duca, *Amintiri politice*, II, p. 96.

închiderea ultimei sesiuni România a intrat în războiul unității naționale, evidenția faptul că “armata noastră a susținut lupta în aceste grele împrejurări, cu o vitejie demnă de tradițiunile glorioase ale strămoșilor noștri și care ne îndreptățește să privim viitorul cu desăvârșită încredere”. După acest elogiu aduse celor aflați pe câmpul de luptă, spre care în acele momente se îndreptau speranțele tuturor, Mesajul reținea că „până acum războiul ne-a impus jertfe mari și dureroase. Le vom îndura însă cu bărbăție fiindcă păstrăm neștirbită credința în izbânda finală a aliaților noștri și, oricare ar fi greutatea și suferințele, suntem hotărâți să luptăm alături de dânșii cu energie și până la capăt”⁵⁰. Făcând apel la sentimentul de unitate națională, Mesajul cerea ca “în fața pericolului comun să fim cu toții însuflețiți de patriotismul cel mai călduros, să ne arătăm uniți în sentimente și în gânduri, să înconjurăm cu dragoste și admirație pe soldații noștri care apără pământul strămoșesc încălcat de vrăjmași”⁵¹. Nu încheia înainte de a recomanda tuturor: “să spunem țaranului că, luptând pentru unitatea națională, el luptă totdeodată pentru dezrobirea lui politică și economică”⁵². Așadar, hotărârea României era aceea de a continua războiul, alături de forțele Antantei, cu convingerea că eforturile întregii țări și eroismul soldaților vor impune în cele din urmă realizarea idealului național. Convingerea aceasta era exprimată și de președintele Camerei, M. Pherekyde, care, deschizând sesiunea parlamentară ieșeană, declara că “suntem încredințați că ziua de mâine va vedea România Mare; vom vedea cu mândrie că s-a asigurat viitorul țării”; insistând asupra rosturilor celor aflați în sala Teatrului Național, el arăta: “în momentul de față nu avem cu toții decât o singură preocupare, să nu privim înapoi, să fim cu ochii țintă înainte, să ne facem datoria, astfel cum și soldații noștri și-o fac pe câmpul de onoare”⁵³.

O impresionantă manifestare pentru susținerea luptei pentru realizarea aspirațiilor firești ale tuturor românilor s-a desfășurat la Camera Deputaților, în ședința din 14/27 decembrie 1916, prilejuită fiind tot de debaterile impuse de redactarea răspunsului la Mesajul Tronului din 9/22 decembrie. Atunci, prin glasurile celor care s-au adresat țării de la tribuna parlamentară, a vorbit națiunea însăși, mai hotărâtă ca niciodată să facă totul pentru a-și vedea toți fiii adunați laolaltă, în granițele firești. Și, parcă, pentru a nu lăsa nici o urmă de îndoială asupra adevărurilor ce urmau a fi rostite într-o zi ce intra deja în istorie,

⁵⁰ Apud Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 254.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 255; cf. și “Mișcarea”, 10 decembrie 1916. Mesajul Regal fusese întocmit de I. G. Duca și avizat de I. I. C. Brătianu. Despre atmosfera în care s-a deschis sesiunea, vezi *Memoriile* lui I. G. Duca.

⁵³ “Mișcarea”, 11 decembrie 1916. Vezi, de asemenea, Paraschiva Căncea și colaboratori, *Istoria Parlamentului*, p. 452 și urm.

cel care s-a adresat mai întâi țării a fost N. Iorga⁵⁴. Nici când în decursul evenimentelor din 1916—1918 nu au fost expuse în cuvinte mai vibrante, mai simple și, totuși, mai convingătoare decizia fermă a României libere de a se opune triumfătorilor de moment până la atingerea țelului pentru care a intrat în luptă: „...*Oriunde am fi, oricum am fi, suntem hotărâți – a declarat strălucitul cărturar și patriot - să mergem până la capăt, în credința că nu se poate, cu nici un chip, ca, și înaintea celei mai sălbatice forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este fir de țărână care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge*”⁵⁵. Armata română fusese numai momentan învinsă, însă ea stătea gata „*să se întoarcă asupra biruitoarelor*”⁵⁶, pentru a câștiga „*dreptul nostru întreg. Pentru atât, și pentru nimic mai mult, nu*”⁵⁷. Și, încrezător în faptul că armata noastră, care reprezenta „*un popor întreg*”⁵⁸, va repurta victoria finală, singura care într-adevăr conta, oratorul, într-un moment de genială inspirație, a încheiat în aclamațiile asistenței amintind cuvintele rostite de Petru Rareș, într-o situație similară, cu câteva secole mai de vreme, și anume că „*vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decât atât* (subl. ns.)”⁵⁹.

Discursul lui N. Iorga, care reprezintă „una din cele mai strălucite pagini de elocință din antologia oratorilor români”⁶⁰, a avut un puternic ecou în țară și peste hotare. Prin hotărârea unanimă a Camerei, discursul a fost imprimat și afișat în toate satele și orașele României libere ori distribuit trupelor pe front⁶¹. Se cunosc cazuri de solicitări pentru suplimentarea exemplarelor trimise armatei⁶². Astfel, discursul a fost amplu comentat, reproducându-se pasaje semnificative. Numeroase ziare au calificat în termeni din cei mai elogioși cuvântarea marelui istoric: „un discurs patriotic” („Le Matin”, 30 decembrie 1916); un discurs în care s-a întreprins „procesul Germaniei” („Le Figaro”, 30 decembrie 1916); un mare discurs („Gazette de Biaritz”, 6 ianuarie 1917); „un discurs magnific” rare exprimă „sentimentele tuturor românilor” („Le Nouvelliste” - Bordeaux, 7 ianuarie 1917) etc. Ministrul Franței la Iași, Conte de Saint-Aulaire, a ținut să-l felicite pe N. Iorga, la 7/20 ianuarie 1917, pentru

⁵⁴ DAD, ședința din 14 decembrie 1916, p. 38.

⁵⁵ N. Iorga, *Pentru întregirea neamului. Cuvântări din război. 1915-1917*, București, 1925, p. 230.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 233.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 234.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 235.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 240.

⁶⁰ I. N. Lungulescu, N. Iorga. *Omul de muncă, oratorul, patriotul*, R. Vâlcea, 1931, p. 23.

⁶¹ Biblioteca Academiei Române, fond *Corespondența N. Iorga*, vol. 262, f. 365.

⁶² *Idem*, vol. 266, f. 23.

„emoționantul discurs” în care, „cu atâta elevație, sunt exprimate conștiința și speranța României”⁶³.

Lui N. Iorga i-au succedat la tribuna Camerei premierul I. I. C. Brătianu și Take Ionescu, vice-premier, care au adus noi și strălucite argumente⁶⁴. Astfel, premierul a declarat că „*oricare ar fi durerile noastre de azi, și le simțim tot atât de adânc ca cel mai îndurerat fiu al acestei țări, oricare ar fi ele și chiar dacă n-aș avea credința neștirbită care este în sufletul meu, că prin victoria definitivă vom avea în acest război despăgubirea acestor suferinți și vom avea compensarea lor, chiar dacă n-aș avea această credință, cred că jertfele pe cari le-am făcut nu sunt sterile, căci am introdus în conștiința Europei drepturile românilor pe acest pământ. A fost în instinctul național secular al poporului nostru drepturile unității sale, de azi înainte ele au fost proclamate și recunoscute în Europa prin acte internaționale care constituie fapte istorice. Oricare ar fi fazele dureroase ale zilei de azi, când asemenea idealuri sunt consacrate de opinia lumii și recunoscute, ele nu pot să ajungă la alt rezultat ultim decât la triumful lor*”⁶⁵. În ceea ce-l privește pe Take Ionescu, vicepreședintele guvernului a observat: „*Trebuie să spunem țării care suferă, trebuie să spunem armatei care s-a luptat, trebuie să spunem tuturor, sfântul adevăr, că chiar dacă n-am fi crezut în victorie, noi tot am fi intrat în război. Trebuie să spunem tuturor că nu a pornit hotărârea noastră dintr-o socoteală materială care poate uneori să grecească, ci a pornit din privirea în față a unei probleme seculare, din supunerea la instinctul națiunii care niciodată nu greșește. Trebuie să spunem țării că dacă nu e nici un preț, dar nici unul, chiar dacă ar fi ani mulți de război, chiar dacă ar fi ruina generală, o astfel de distrugere încât să ne rămână doar pământul negru, care să nu fie un preț prea mic, pentru ceea ce are să ne dea România Mare. Va fi o minune care nu s-a întâmplat încă cu nici unul din popoarele cari au luptat pentru unitatea lor națională, ca s-o fi dobândit dintr-o singură sforțare. Acestea sunt adevărurile cari trebuie să stea în conștiința tuturor*”⁶⁶.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor interne și internaționale, de natură politică sau militară, nu va îngădui decât reluarea episodică a dezbaterilor parlamentare⁶⁷. În tot acest interval, însă, hotărârea României a rămas nestrămutată.

⁶³ Ibidem, passim. Vezi și Paraschiva Căncea și colaboratori, *Istoria Parlamentului*, p. 452-453.

⁶⁴ DAD, *ședința din 11 decembrie 1916*, p. 40.

⁶⁵ Ibidem, p. 42.

⁶⁶ DAD, *ședința din 14 decembrie 1916*, p. 44.

⁶⁷ Ibidem; Mareșal Alexandru Averescu, op. cit., p. 290; N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, II, p. 298-299.

2. Semnificația majoră recunoscută a actului de la 1 Decembrie 1918 nu i-a determinat pe contemporani să ignore că, odată împlinit idealul unității naționale integrale, obiective noi se profilau la orizont, în rândul întâi consolidarea Marii Uniri și recunoașterea ei pe plan internațional. Cu alte cuvinte, România Mare **trebuia** să devină și România Nouă, un stat al tuturor cetățenilor, liberi și egali în fața legilor. Nu este lipsit de însemnătate, în acest cadru, faptul că lucrările Corpurilor legiuitoare întrunite în epoca României Mari practic au debutat și s-au încheiat, în 1919 și, respectiv, în 1940, sub semnul preocupărilor majore pentru a impune respectul unității naționale și al integrității teritoriale⁶⁸. Este motivul pentru care vom reveni la ședința istorică a Camerelor din 29 decembrie 1919⁶⁹. Pregătindu-se să plece într-un turneu la Paris și Londra, pentru a negocia problemele pendinte rămase între România și Marii Aliți, Al. Vaida-Voievod, prim-ministru și titular al Externelor, care avea să fie suplinat la București de ardeleanul Ștefan Cicio-Pop, a ales această zi pentru a depune pe birourile Parlamentului proiectele de lege pentru ratificarea unirii tuturor provinciilor istorice cu România în 1918. Erau documente care – considera Vaida-Voievod, fiind confirmat de fapte – aveau să-i slujească în cursul misiunii sale în Occident. Așadar, la 29 decembrie 1919, Regele Ferdinand, în baza rapoartelor lui Al. Vaida-Voievod, președintele Consiliului de Miniștri, și miniștrilor de stat delegați cu administrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei (I. Inculeț, I. Nistor și Ștefan Cicio-Pop), a înaintat, mai întâi Adunării Deputaților și apoi Senatului, separat, cele trei proiecte de lege, însoțite de câte o expunere de motive, prin care decretele-legi nr. 842, 3 744 și 3 631 din 1918 erau supuse ratificării, fiind, astfel, investite cu putere de lege. După adoptarea în unanimitate a tuturor proiectelor de lege privind unirea provinciilor istorice cu România de către Cameră, sub președinția lui N. Iorga, i-a revenit acestuia misiunea – credem că a fost o șansă a momentului! – de a rosti alocuțiunea ce anunța rezultatul votului și, totodată, descifra atotcuprinzător semnificația lui. Așa cum știa s-o facă numai el, istoricul de calibru care era. Și, în adevăr, dovedind o inspirație cel puțin egală cu aceea pe care o etalase și în clipele înălțătoare de la Iași, din 14/27 decembrie 1916, președintele în exercițiu al Camerei a adăugat, la însemnătatea excepțională a actului proclamat, celebritatea unui discurs care, din chiar momentul acela, a rămas în paginile de aur ale oratoriei noastre parlamentare în ansamblu. Iată de ce, cu îngăduința presupusă a cititorului, vom reține – din stenograma dezbaterilor parlamentare – cuvintele inegalabilului orator care au străpuns aidoana tunetului peste aplauzele generale ale asistenței:

⁶⁸ Vezi, pe larg, Gh. I. Florescu, *1 Decembrie 1918 în dezbaterile Parlamentului român (1919-1938)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, t. XVII/1980, pp. 243- 254.

⁶⁹ Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, București, Editura Politică, 1923, p. 65.

„... Adunarea Deputaților adaugă, o dată cu forma legii, devotamentul absolut al unei țări întregi în a menține întregi și a transmite urmașilor cele dobândite cu sânge și lacrimi de fericita generațiune a Marelui Război. Ca Președinte al ei și ca unul din reprezentanții acestei Româniî dintre Carpați și Dunăre, care a purtat șase sute de ani prin cele mai mari primejdii, o dată cu steagul românesc, soarta însăși a neamului întreg, în numele României mutilate de ieri, care strângea în inima ei rănită atâta din jalea și nădejdea ținuturilor înstrăinate, în numele României care a plâns cu frații pierduți și a nădăjduit cu ei și în care n-a fost om cinstit care să nu păstreze în sfânta sfintelor a sufletului său dorul desăvârșitei uniri naționale și hotărârea de a ne jertfi toți pentru aceasta, simt negrăita fericire de a putea face, în numele dv. al tuturor, acest legământ solemn pentru viitorul neamului în sfârșit și pentru vecie unit. România unită o avem, o vom apăra și o vom întregi”⁷⁰.

Spre deosebire de ceea ce se va petrece la Senat, la Cameră adoptarea proiectelor de legi privind unirea nu a întrunit unanimitatea aleșilor. La 30 decembrie 1919, cu sprijinul lui N. Iorga, care a îndemnat la „cea mai mare toleranță”, deputatul Gh. Cristescu a făcut o declarație de abținere a grupului socialist. Acesta a pretins că intenționase să intervină în plenul din ajun, dar citirea declarației nu-i fusese ... „îngăduită”⁷¹. Vorbitorul, întrerupt de Octavian Goga, A. C. Cuza și alții, a reușit totuși să motive abținerea grupului socialist, și anume pretinzând că „Unirea de azi” (în fapt, de ieri!) nu se făcuse „după norme democratice prin libera exprimare a voinței celor interesați și nedecretându-se, măcar acum, o dată cu Unirea, și demobilizarea generală, desființarea stării de asediu și amnistia politică și militară”⁷². În felul acesta, Gh. Cristescu, care avea să devină primul secretar general al comuniștilor în 1922-1924, prefigura atitudinea viitorului PCR format în 1921 și care, afiliat Internaționalei a III-a, se va afirma fățiș pe poziția Kremlinului în problemele apărării și respectării unității naționale și integrității teritoriale, motiv pentru care, în 1924, avea să fie scos în afara legii.

3. Este mai mult decât sigur că nu a fost nicidecum întâmplător faptul că, după mai mult de 20 de ani, în 1940, activitatea instituțiilor parlamentare ale României Mari avea să se încheie în condițiile în care la ordinea zilei se aflau aceleași probleme fundamentale privind manifestarea unității naționale integrale și respectul integrității teritoriale depline. La 1 septembrie 1939, declanșarea celui de-al doilea război mondial, după parafarea monstruoasei coaliții sovieto-germane prin faimosul pacte de neagresiune din 23 august 1919, a pus România

⁷⁰ DAD, ședința din 29 decembrie 1919, p. 306. Vezi textul integral, în acest volum, doc. nr. 18.

⁷¹ DAD, ședința din 30 decembrie 1919, p. 311.

⁷² Ibidem.

într-o situație internațională foarte gravă⁷³. În condițiile în care realitățile interne involuau continuu (viața politică, problema minorităților etc.), România a intrat în plin proces de izolare externă, față de care contra-măsurile adoptate și urmate (proclamarea neutralității, eforturi susținute pentru menținerea *status quo*-ului teritorial și evitarea extinderii agresiunii în sud-estul Europei) s-au dovedit ineficiente, ele depinzând decisiv de mersul ostilităților pe vechiul continent. De exemplu, la 15 martie 1940, Titus Czerkowski, reprezentantul minoritarilor poloni din România, avea toată bucuria să constate în Senatul de la București că rămăsese „unicul parlamentar de origine etnică polonă din întreaga Europă”⁷⁴, pentru ca, în continuare, succesele militare ale Germaniei în nordul și vestul Europei și acțiunile agresive ale URSS și Italiei să arunce bătrânul continent, și România asemenea, în pragul catastrofei. La 26-27 iunie 1940, după cum este cunoscut, URSS, de conivență cu Reichul hitlerist, a pretins prin note ultimative cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Acțiunea brutală a Moscovei a inaugurat procesul prăbușirii României Mari, întrucât, o dată satisfăcute pretențiile teritoriale sovietice, Bucureștii vor fi asaltați cu noi cereri din partea celorlați vecini revizionisti⁷⁵. Preocupat să-și salveze cu orice preț tronul și speriat de riscul unui conflict armat cu URSS, Regele Carol II a impus guvernului Gh. Tătărescu să accepte notele ultimative sovietice și să procedeze, în consecință, în zorii zilei de 28 iunie 1940, la evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, ocupate în zilele imediat următoare de forțele Armatei Roșii.

În asemenea situație, la 2 iulie 1940, atunci când cedarea teritoriilor răsăritene practic se încheiase, au fost convocate comisiile pentru afaceri externe ale Parlamentului de la București, cu scopul de a-i audia pe oficialii cel mai bine plasați în derularea evenimentelor în curs. Așa se face că, în fața comisiilor reunite, au ajuns să depună mărturii – în fapt că justifice acceptarea notelor ultimative ale Kremlinului – premierul Gh. Tătărescu și noul ministru de Externe, C. Argetoianu, care nu era altul decât președintele în funcție al Senatului României! Ambii demnitari au motivat, bineînțeles, decizia luată, Gh. Tătărescu, de pildă, asigurând comisiile că, dacă se hotărâse evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, aceasta se făcuse pentru a se ... salva „ființa statului român și pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului”⁷⁶. Oficial, sesiunile Corpurilor legiuitoare aveau să se încheie (și, prin aceasta, înseși activitățile din vremea României Mari) a doua zi, 3 iulie 1940⁷⁷, când, la

⁷³ Vezi Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 55-56.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 58.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 82 și urm.

⁷⁶ Gheorghe Sbârnea, *Parlamentul și politica externă a României. 1919-1940*, București, 2000, p. 48-49.

⁷⁷ *DAD, ședința din 3 iulie 1940*, p. 1; *DS, ședința din 3 iulie 1940*, p. 1.

propunerile senatorului Anibal Teodorescu și deputatului C. Rădulescu-Motru, cele două Camere, separat, au păstrat câteva momente de reculegere pentru a deplânge soarta provinciilor istorice pierdute⁷⁸. În aceeași zi, un grup de senatori (Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Ion Mihalache, dr. N. Lupu, Mihai Popovici și Aurel Dobrescu), care au opinat că „nu-și pot exercita mandatul și deci participa la lucrările Maturului Corp”, au adresat, prin prof. Alexandru Lapedatu, președintelui Senatului o declarație de protest contra raptului teritorial spre a fi citită în plen⁷⁹. Nu a fost cazul, întrucât C. Argetoianu nu a admis decât înregistrarea în arhiva Senatului, sub nr. 000824/1940⁸⁰, a protestului, care avea următorul conținut:

„Corpurile Legiuitoare și Comisia afacerilor străine fiind convocate pentru chestia cedării Basarabiei și parte din Bucovina, noi, senatorii de drept, fiind împiedicați în mod arbitrar de a lua parte la lucrările Senatului și de a ne spune cuvântul nostru într-o chestiune vitală a unității noastre naționale, declarăm următoarele:

Poporul român, care a făcut imense sacrificii pentru apărarea națională, nu poate să înțeleagă pentru ce în momentul când armata trebuia să apere fruntariile Țării a primit ordin să se retragă precipitat și să lase vrăjmașului mână liberă pentru ocuparea a două provincii părăsind în voia URSS trei milioane de români.

Nu Corpurile Legiuitoare actuale pot reprezenta voința națională. Ele au fost create printr-o lovitură de stat, printr-un decret-lege, ca emanațiune a Frontului Renașterii Naționale.

Această organizație, străină de voința alegătorilor, a fost dizolvată printr-un alt decret-lege. Prin urmare Camera și Senatul nu au nici din acest punct de vedere ființă legală.

De aceea, noi, senatorii de drept, care în mai bine de zece legislaturi am reprezentat voința națională și am luptat pentru constituirea României Mari, protestăm împotriva cedării Basarabiei și a unei părți din Bucovina. Trimitem fraților noștri din aceste provincii salutul nostru frățesc, profunda noastră simpatie pentru suferințele lor, cu credința că în curând vor fi readuși în sânul Patriei Mume”⁸¹.

Tot atunci s-a adresat senatorilor Mitropolitul Gurie al Basarabiei, pentru a deplânge și protesta în contra ocupării ținutului dintre Prut și Nistru de către trupele sovietice, ceea ce echivala cu „o mare dramă națională, ... o tragedie grozavă, sfâșietoare de inimi creștinești și românești”⁸².

⁷⁸ *Ibidem*; Gheorghe Sbârnea, *op. cit.*, p. 50.

⁷⁹ Arhivele Naționale, fond Senat, dosar 18 106, f. 7.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 6.

⁸¹ *Ibidem*, f. 8.

⁸² *Ibidem*, f. 4-5. Documentul a fost înregistrat la Senat sub nr. 000823/3 iulie 1940.

În fapt, încă în ajun, la reuniunea comună din 2 iulie 1940 a comisiilor de politică externă ale Camerelor, se înregistraseră vehemente proteste verbale ori scrise ale unor remarcabile personalități politice, culturale și religioase, acțiuni ce s-au bucurat de un impact profund în rândul opiniei publice naționale, mai cu seamă că documentele transmise purtau zeci sau sute de semnături ale celor care, cu adevărat, reprezentau – în rând cu elita politicii și culturii naționale - însăși „talpa țării”.

Cel dintâi document despre care facem vorbire era **Protestul** înaintat Președintelui Senatului de ilustrul N. Iorga, fost prim-ministru al României, deputat în majoritatea legislaturilor de după 1907 și senator de drept în funcție, președinte al Senatului în iunie 1939, el însuși unul dintre întemeietorii României întregite în 1918, fapt pentru care a fost proclamat de opinia publică Apostol al neamului românesc. Istoricul, semnând la 2 iulie 1940 în nume propriu și adăugând numele unora dintre făuritorii de marcă ai României Mari⁸³, ținea ca documentul, prezentat în ședința comisiilor pentru afacerile externe ale Parlamentului, să fie păstrat în arhiva Senatului, probă incontestabilă că, în zilele dezastrului național din vara anului 1940, liderii politici proeminenți ai țării respinseseră ultimatumul URSS, căruia nu-i aflaseră „nici un temei istoric și legal”⁸⁴. Având în vedere splendoarea textului, redactat mai mult ca sigur de N. Iorga, consistența argumentelor politico-istorice și lista semnatarilor **Protestului**, reținem din textul documentului de referință depistat în arhive:

Domnule Președinte,

Un număr de bărbați politici români, care și ei sunt întemeietorii României depline, înaintează prin mine acest MEMORIU DE PROTEST, pe care vă rog să-l păstrați în arhivele Senatului, dându-se o copie fotografică de pe dânsul.

Sunt toți acei care au jucat un rol în realizarea României întregite și care prin anume împrejurări nu sunt aici, dar care trebuie să se știe că sufletește sunt împreună cu noi [...].

ULTIMATUM-ul de ieri, urmat de o luare în stăpânire imediat, nu poate găsi nici un temei istoric și legal și înstrăinarea unei atât de largi părți a României Unite calcă peste dreptul a trei milioane de țărani români și al unei pături de intelectuali devotată cauzei naționale.

Fără a pune în discuție necesități care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sunt întemeietorii înșiși ai Statului Român nou în hotarele lui firești, nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaștere legală în numele statului și poporului român la ceea ce nu este

⁸³ Documentul în copie – Arhivele Naționale, fond Senat, dosar 18 106, ff. 23-25.

⁸⁴ Textul, cu recomandarea lui C. Argetoianu și semnăturile originale ale lui Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Ion Mihalache, A. C. Cuza, G. G. Mironescu ș.a., a fost înregistrat în arhiva senatului, sub nr. 000822 din 3 iulie 1940 (*ibidem*, f. 1-2).

decât o uzurpație determinată de confuzia de noțiuni, firește trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche».

De asemenea, tot în ședința din 2 iulie 1940 a comisiilor de politică externă ale Camerei Deputaților și Senatului, acad. prof. Ștefan Ciobanu, senator reprezentând în forumul de la București chiar ținutul dintre Prut și Nistru, a rostit un amplu și hotărât protest contra „încălțării nelegiuite a celor mai sfinte drepturi ale noastre – istorice, etnice și umane”. De remarcat că documentul a fost grabnic acoperit cu mai multe mii de semnături⁸⁵, iar ulterior a văzut lumina tiparului în diverse împrejurări, inclusiv în prestigioasa „Revistă a Fundațiilor Regale”⁸⁶.

4. Este evident că, nu din dorința de a abuza cumva de bunăvoința cititorului ori din plăcerea de divaga, ne vom referi, în încheierea acestui studiu ce prefătează o serie de discursuri și dezbateri parlamentare, la **arta oratorilor români**. Fără a judeca nici o clipă lucrurile din perspectiva raportării lor la Demostene ori la Cicero, deci la atingerea perfecțiunii, ne vom limita în a susține – deopotrivă cu Henri Stahl, care a avut prilejul fericit, decenii la rând, să urmărească și să comenteze prestațiile oratorilor români din elita primei jumătăți a veacului trecut – cât de îndreptățită era observația sa, în sensul că: **Românul se naște nu numai poet, ci și orator; mai cu seamă orator!**⁸⁷ În temeiul experienței sale de la 1906-1916, autorul ne-a lăsat considerații, portrete și clasificări demne de tot interesul și peste care, astăzi, nu putem trece oricum. Din motive lesne de explicat, mai precis prezența unor oratori în acest volum, vom apela la distincția pe care a stabilit-o Henri Stahl după cum urmează:

- oratorii care puteau oricând improviza un bun discurs (Barbu Ștefănescu Delavrancea, Take Ionescu, Nicolae Iorga);
- oratorii care țineau discursuri bune, dar ne-improvizate (Mihail G. Cantacuzino, Simion Mehedinți);
- oratorii care-i citeau discursurile aidoma unor lucrări literare (Titu Maiorescu, Alexandru Marghiloman);
- debaterii, adică cei care, fără pretenții de talent oratoric, țineau discursuri bune asupra unei teme (P. P. Carp, Spiru C. Haret, N. Filipescu);
- oratorii care gesticulau în chip exagerat (Petre Missir);
- oratorii imposibil de stenografiat (P. S. Aurelian, A. D. Xenopol)⁸⁸.

⁸⁵ *Ibidem*, ff. 12-16.

⁸⁶ Vezi „Revista Fundațiilor Regale”, București, nr. 7-9/august-septembrie 1941, pp. 704-710.

⁸⁷ Cf. Henri Stahl, *Schițe parlamentare*, vol. I, București, Editura „Națională” S. Ciornei, f.a., p. 5.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 16-17.

Preferințele lui Stahl se îndreptau, de fel surprinzător, spre cei din capul listei. Barbu Ștefănescu Delavrancea, de exemplu, era – dintre toți – „cel mai iubitor al formei, cel mai stăpân pe arta oratorică și știe, prin gesturi largi, prin intonațiile vocii, prin mlădierea trupului, să dea o deosebită putere cristalizării ideilor”, ajungând la „forma impecabilă” a stilizării textului⁸⁹. În schimb, Take Ionescu, cel poreclit în epocă „Guriță de aur”, dovedea un „mai mare talent de improvizator”, secretul inspirației sale aflându-se „în inteligența-i superioară, în activitatea-i prodigioasă, în sesizarea instantanee, divinatoare, a esenței unei chestiuni cu toate punctele ei șubrede sau tari, într-o sensibilitate feminină, într-o emotivitate de fiecare clipă contra căreia luptă dar care-l consumă, în marea-i tenacitate de rezistență combativă, în conștiința ce are despre valoarea sa, în ambiția lui, proteguitoare”⁹⁰. Dar socotim că este preferabil să-l urmărim pe biograful consacrat al lui Take Ionescu, pe Constantin Xenii, surprinzându-și eroul în momentele sale de triumf parlamentar incontestabil la finele anului 1915:

*„Atunci, în decembrie 1915, în zilele de 16 și 17, rosti Take Ionescu cel mai important, cel mai răsunător, cel mai elocvent discurs din viața lui: discursul **politicii instinctului național**”⁹¹. Acesta a fost tradus în franceză și engleză⁹² și conține adevărate pagini de antologie. Camera era ocupată până în ultimul loc. Senatorii abandonaseră ședința Senatului, care trebui să fie ridicată. Tribunele publice erau supraîncărcate. Banca ministerială în completul ei, cu Ion Brătianu în cap, palid și copleșit de o emoție pe care și-a stăpânea cu greu. Take Ionescu, în redingotă, se urca la tribună. Într-o tăcere impresionantă, oratorul începe astfel: «Domnilor deputați, debaterile Adresei din anul acesta ...» Camera fu ridicată în picioare. O furtună de entuziasm se descărcă în lungi ovații cu care amicii, ca și adversarii, acoperiră ultimele lui cuvinte. Ședința se ridică imediat. O rumoare îndelungată plutea deasupra valului de lume, care încet-încet se îndrepta spre ieșiri. Niciodată Parlamentul românesc nu trăise astfel de clipe. La ieșire E. Costinescu, ministrul Finanțelor, radia de fericire. Vechiul adversar politic al marelui orator, spunea la ieșire:*

- S-a făcut. Vom intra [în război]. Așa discurs n-a răsunat încă în acest Parlament.

Un scriitor francez, analizând acest discurs, scrie: «Nu s-a găsit niciodată mai mult idealism, în nici un discurs antic, nici mai mult realism în nici o discuție precisă de afaceri. Politica se împletește cu morală, calculul cu sentimentul, istoria trecutului cu perspectivele viitorului, ironia cu pateticul,

⁸⁹ *Ibidem*, p. 17, 21.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 25.

⁹¹ Vezi *Discursuri și debateri parlamentare (1864-2004)*, doc. nr. 9.

⁹² În mod semnificativ, discursul în discuție avea să fie inclus de Take Ionescu și în volumul său de amintiri acoperind epoca primului război mondial (cf. Take Jonesco, *Souvenirs*, Paris, 1919).

fără ca inspirația largă și puternică a oratorului să aibă o ezitare sau o slăbiciune. E elocința clasică cea mai desăvârșită și mai senină...». Iar un altul scrie: «Era cu neputință să se vorbească mai de sus și să se vadă mai departe»⁹³.

Henri Stahl, la care revenim, și-a compus textul pe atunci când Nicolae Iorga nu strălucise încă de la tribuna Parlamentului, deși convingerea autorului era aceea că istoricul avea să devină „cel mai puternic orator al neamului”⁹⁴. Să-l urmărim însă pe N. Iorga așa cum a fost surprins de Henri Stahl⁹⁵:

„Speriat, stângaciu, în redingota-i strânsă ce-i prinde trupul înalt, înaintează d-l Niculae Iorga la tribună și începe a vorbi pripit, uneori prea pripit, sunând pe R într-un chip special, tulburat de aplauzele cu care este întâmpinat.

Fraze de efect nu face, intonațiuni căutate de voce nu are, gesturi nu face de loc, ba chiar își prinde mâna stângă de cea dreaptă trecută pe la spate. Vastele-i cunoștințe în domeniul istoriei, al literaturii, numeroasele călătorii ce a făcut, temperamentu-i de artist apreciator a tot ce este mare și frumos, imaginațiunea-i puternică, o memorie prodigioasă și un spirit de contrazicere original și hazliu, sunt secretul copleșitorului său talent oratoric; iar ochii lui mari, negri, aici ironici, aici inspirați, aici furibunzi, strălucitori de superioară inteligență și claritate, au atâta putere de convingere; vocea-i, la evocarea unui trecut duios, la batjocorirea usturătoare a unui prezent dubios, sau la întrevederea unui viitor glorios, vibrează de atâta sinceră emoțiune, încât această emoțiune cuprinde și stăpânește o ală întreagă și sunt momente când nu poți opri lacrimile să-ți înece ochii.

*La Iași, la Teatrul Național, am văzut pe orator întrerupt de o sală întreagă, elita societății ieșene, spre a intona **Deșteaptă-te Române!**, și am auzit doamnele în lojă cântând imnul nostru național. Care este oratorul care, fără mijloace artificiale, a putut comunica altora în acest grad, emoțiunea sinceră de care este cuprins?*

Îi place să presare în cuvântarea sa biciuiri usturătoare, caracterizări lapidare, comparațiuni hazlii care fixează în minte un adevăr și, atunci, ochii săi râd înainte de a fi ajuns la comparațiunea hazlie, iar sala râde și ea, presimțind-o. Creier intuitiv, zvârlă din belșug, tumultuos, idei noi, vederi originale; fire adânc impresionabilă, de copil nervos și susceptibil în multe privințe, redă cu o curagioasă sinceritate toate impresiunile sufletului său, cucerind inimile prin necontenitele asalturi ce le dă spre a goni apatia sau vițiile de care le crede cuprinse; mintea însă cu greu poate urmări ideea diriguitoare care ar trebui să înlănțuie mai strâns seria de impresiuni; iar idei

⁹³ Constantin Xenii, Take Ionescu, București, Editura Tritonic, 2002, p. 148-149.

⁹⁴ Henri Stahl, op. cit., p. 29.

⁹⁵ Ibidem, p. 26-28.

secundare, aluzii și înțepături, prea subtile și prea personale, te abat de la esența cuvântării. Ai dori parcă mai puțină bogăție, mai puține digresiuni și aluzii prea subtile, în favoarea unei așezări mai strategice a ideilor ce luptă pentru a infiltra în inimă și în minte convingerea”.

În diverse volume au fost cuprinse, în primul rând datorită temeiniciei analizelor și frumuseții paginilor, cele mai multe dintre cuvântările parlamentare ale celebrului nostru polihistor⁹⁶. Ele trebuie citite și recitite, fără a ignora opiniile și impresiile celor care, dintre personalitățile noastre de elită, l-au „văzut” ori l-au „interpretat” pe savant și patriot - George Călinescu, Șerban Călinescu, Dimitrie Anghel, Pompiliu Constantinescu, Constantin Ciopraga ș.a., unii referindu-se fie la **„efectul hipnotic”** al discursurilor sale, alții fie la ... **„Moise spărgând tablele legii”**⁹⁷. Fapt remarcabil, în anii Războiului din Est, mai precis în 1941-1944, figura legendară a lui N. Iorga, inclusiv calitățile de excepție ale oratorului, au fost evocate, la Academie ori la Universitate, la Radio ori la Institutul ce-i purta numele, de savanți precum I. Petrovici, Gh. Brătianu, N. Bănescu ori de I. V. Gruia, fost ministru al Justiției⁹⁸. Reținem, din conferința N. Iorga – oratorul, ținută la Radio în 4 august 1943 de prof. I. V. Gruia, care – după ce a elogiat contribuțiile din 1931 ale lui I. Petrovici și H. Stahl pe aceeași temă – a evidențiat: „... *Prins în vârtejul pasiunilor politice, în asprimea luptelor naționale și politice, în descrierea suferințelor neamului, în puterea creatoare a izbânzilor lui și în silințele tuturor răscolirilor din adâncuri, N. Iorga a folosit, ca nimeni altul, puterea cuvântului. Toată fapta și tot cugetul său s-au desprins din această uriașă, vijelioasă, zguduitoare virtute a cuvântului. Durerile și bucuriile, îngrijorările și certitudinile, resemnările și suferințele ieșeau larg din zgura și puterea misterioasă a veacurilor, prin cuvântul însuflețit și luminos al profesorul Iorga. El devenea făptură de lumină călăuzitoare pentru un neam întreg, în fața căruia toate frământările josnice, toate interesele mărunte, toate ambițiunile fără conținut și toate răzbunările fără înțeles erau strivite de această putere a cuvântului, deschizător de cale*”⁹⁹. Au succedat, în 1944, studii și comunicări despre N. Iorga, datorate lui Gh. Brătianu, Alexandru Lapedatu, Tudor Vianu, M. Berza, D. M. Pippidi, Dimitrie Gusti, Barbu Theodorescu și N. Bănescu, până când scriitorul ratat I. Ludo, la 15 decembrie 1944, să publice în fițuica proletcultistă „Răspântia”, la comemorarea a patru ani de la asasinarea savantului de către legionari în

⁹⁶ Vezi *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, doc. nr. 12, 18, 48, 52 și 58.

⁹⁷ Vezi Florin Mihăilescu, *N. Iorga interpretat de ...*, București, Editura Eminescu, 1979, p. 90-91.

⁹⁸ Vezi mai ales Valeriu Râpeanu, *Nicolae Iorga 1940-1947*, II, București, Editura Gramar, 2002, p. 14 și urm., Ion Ștefan Baciuc, Constantin Dobrescu, *N. Iorga in memoriam. 1871-2001. Prezența în Prahova*, Ploiești, 2001, p. 238 și urm.

⁹⁹ Valeriu Râpeanu, *Nicolae Iorga 1940-1947*, II, p. 16.

noiembrie 1940, un odios articol împotriva marelui istoric¹⁰⁰. Materialul, alături de altele de același gen, a inaugurat în fapt **holocaustul roșu** în cultura română, de influențele cărora se resimte parțial – după cum și prețuirea în ansamblu a operei magistrale a lui N. Iorga¹⁰¹ - până în prezent!

Mai aproape de noi, istoricul literar Valeriu Râpeanu, care ar fi fost preferabil să nu-i fi ignorat pe *Brătieni*, *Vasile Conta*, *Iuliu Maniu*, *Al. Vaida-Voievod*, *Vasile Goldiș*, *M. Manoilescu* sau *Gh. Tătărescu*, l-a încadrat admirabil pe N. Iorga în **galeria ilustră a celor „cari au fost” maeștri ai elocinței la români**: „... *Dacă oratorul e pentru noi o abstracțiune, pentru contemporani a fost una dintre cele mai fascinante apariții. Așa se explică și faptul că cele mai semnificative pagini despre Iorga pun în prim plan portretul oratorului care a dominat epoca într-o vreme în care oratoria cunoștea la noi reprezentanți de mare clasă, maeștri ai genului fiind prezenți în parlament sau la catedră. El nu l-a mai ascultat pe Kogălniceanu, ale cărui discursuri i-au servit drept model și a căror tehnică o regăsim câteodată în structura discursurilor lui Iorga, dar a fost contemporan, a putut fi comparat cu colegi de universitate, cu oratori parlamentari, alături de care sau împotriva cărora a fost. Să amintim că N. Iorga a fost orator în același timp cu câteva generații de mari oratori ai catedrei, ai parlamentului, ai întrunirii publice: Titu Maiorescu, Nicolae Filipescu, C. C. Arion, P. P. Carp, Gh. Panu, Alexandru Lahovary, Take Ionescu, Delavrancea, Alexandru Djuvara, Al Marghiloman, iar după primul război mondial cu Nicolae Titulescu, Grigore Iunian, Vasile Pârvan, Simion Mehedinți, Constantin Stere, Armand Călinescu, Virgil Madgearu, Octavian Goga, Ion Petrovici, I. G. Duca, Victor Iamandi, Petre Andrei, Ion Mihalache etc. Cu toți a fost comparat, cu cei mai mulți s-a înfruntat, deoarece a fost adversarul unora dintre ei și, în primul rând, al celor ce susțineau o politică de dreapta, conservatoare, antipopulară. Pentru că, spre deosebire de cei mai mulți amintiți, N. Iorga avea și darul de a fascina, de a ține sub puterea magnetică a cuvântului său auditorul, de a-l face să participe. Iorga întrunea înzestrările oratorului care capta auditorul cu o idee, îl însuflețea putând chiar să declanșeze mișcări colective. Dar nu în sensul facil al unui Nicolae Fleva, «tribunul poporului», unul dintre acei care, după cum spunea Caragiale, instaurase «tirania vorbei». Oratorul N. Iorga reușea să creeze acea stare de spirit fascinantă despre care am vorbit prin ceea ce se credea atunci a fi puțin «popular», adică prin caracterul primordial savant al cuvântărilor sale, încărcate de acea erudiție ramificată pe toate meridianele gândului, ale cunoașterii, ale sensibilității, mereu involburată, deoarece răscolea straturile cele mai adânci ale trecutului și aducea la lumină fața acoperită pe care o releva cu forța unui mag. A fost oratorul popular prin excelență, servindu-se de*

¹⁰⁰ Ibidem, pp. 141-152.

¹⁰¹ Vezi Mihai Ungheanu, *Holocaustul culturii române. Ipoteze de sociologie literară (1944-1989)*, București, Editura DBH, 1999, p. 44 și urm.

darurile unei erudiții neobișnuite. Aici, la confluența elocvenței, a plasticității și a erudiției copleșitoare, toate retopite într-un farmec aparte ce făcea din apariția lui la tribună un spectacol în sensul superior al cuvântului, s-a născut acest fenomen: oratorul Iorga”¹⁰².

În sfârșit, nu putem încheia mai nimerit aceste rânduri consacrate lui N. Iorga fără a face trimitere la excelenta biografie datorată lui de Pamfil Șeicaru, marele contemporan al Apostolului neamului românesc într-ale ziaristicii și scrisului istoric:

„N. Iorga, anahoret al unui cult, istoria românilor, rămâne în amintirea generațiilor viitoare grandios și neverosimil”¹⁰³.

¹⁰² *Ibidem*, p. 87-88. Vezi și N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric. Conferințe la radio*, I-II, București, 1936-1940; idem, *Conferințe. Ideea unității românești*, ediție Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, p. 341 și urm.

¹⁰³ Pamfil Șeicaru, *Nicolae Iorga*, București, Editura Clio, 1990, p. 142.

22 Iunie 1941 - „AGRESIUNEA” ROMÂNIEI ÎMPOTRIVA RUSIEI COMUNISTE: ZIUA ASTRALĂ A ISTORIEI NAȚIONALE¹

GH. BUZATU

După mai mult de o jumătate de veac, în mod concret chiar din ultimele luni ale conflagrației mondiale din 1939-1945, istoricii și comentarii politico-diplomatici sau militari care și-au focalizat atenția asupra situației României în cursul ostilităților au investigat, cu obligativitate, *dosarul* sau *cazul* Mareșalului Ion Antonescu, șeful atotputernic al Guvernului și, concomitent, Conducătorul Statului Român din 1940-1944. Învingătorii din 1945 – Democrațiile Occidentale și, deopotrivă, Kremlinul, cu uneltele sale de la București, în primul rând comuniștii – numai legalitatea nu și-au propus s-o impună, ci doar să ... „închidă” o problemă, chiar dacă printr-o execuție, în 1 iunie 1946, un spectacol la care Mareșalul și trei dintre colaboratorii săi principali (Mihai Antonescu, Constantin Piky Vasiliu și Gheorghe Alexianu) au „cooperat” din plin, căci, cu toții, au dovedit atunci că *au știut să moară!* Ceea ce jalnicii scenariști ai cvadruplului asasinat nici măcar n-au bănuț, după cum nu au prevăzut nici faptul că filmul cinematografic realizat, intrat pentru moment în posesia lor și păstrat decenii la rând sub șapte lacăte, era, în fond, *destinat Istoriei*. De mai mulți ani, cum se știe, se află în circulație pelicula românească surprinzând crima de la Jilava din 1 iunie 1946, iar vizionarea ei provoacă, involuntar, admirația, dar – vai! – nicidecum față de „justițiarilor” anului 1946, ci față de „criminalii de război”, cum au fost și mai sunt desemnați în mod complet eronat – într-o grabă suspectă și dintr-o gravă eroare judiciară, în temeiul unor probe selectate cu mare grijă și interpretate în „spiritul epocii”, dominat de atotputernicia Kremlinului asupra Europei Est-Centrale – cei condamnați la moarte în 17 mai 1946 de către așa-zisul „Tribunal al Poporului” de la București. Motiv pentru care oprobiul se revarsă asupra asasinilor învingători, care, nefiind în stare să regizeze o execuție, au înfăptuit pur și simplu *un masacru...*

Pe deasupra, momentul ales nu era cel mai nimerit: cu sau fără ajutorul Occidentului (dar, în mod sigur, *cu acordul său*), U.R.S.S. ocupase România, amenințând s-o transforme oricând într-o veritabilă gubernie rusească, iar „Cortina de Fier” fusese deja trasă în inima Europei, astfel că victimele

¹ Gh. Buzatu, George Rotaru, *Stalin, Hitler, Antonescu*, II, R. Vâlcea, Rottarymond and Rotarexim S.A., 2007, p. 19-71.

răzbunării, al căror deznodământ fusese așteptat în mod sincer de către unii, apăreau inevitabil – în ciuda erorilor și limitelor lor, peste care istoricul obiectiv este forțat a nu trece – victime ale silniciei moscovite și a delegaților comuniști la putere în București după 6 martie 1945, întru totul și cu toții huliți de întregul popor român umilit.

Sursele de care dispunem indică modul cum cei care avansaseră la „procesul” din 6-17 mai 1946 al Mareșalului documente și acuzații neîntemeiate („agresarea” U.R.S.S., „încălcarea” normelor internaționale de purtare a conflictelor, „înfeudarea” politică, economică și culturală a țării Germaniei naziste, cooperarea la aplicarea „soluției finale” promovată de Adolf Hitler etc. etc.) au resimțit imediat și pe deplin toată insatisfacția sau au intuit posibilitatea „rejudecării postume” a lui Ion Antonescu.

Cu observația că expresia respectivă nu reflectă nicidecum, mai ales pentru istorici, esența *cazului Antonescu*, reamintim² că excelentul diplomat care a fost Grigore Gafencu, aflat în exil în Elveția, a notat în seara de 1 iunie 1946 în *Jurnalul* său că „*Mareșalul cade ca un martir al cauzei românești, pentru că România nu mai cunoaște decât o singură amenințare: Rusia. În jurul lui se va naște o legendă care va îndulci judecata istoriei*”³.

S-au bucurat de o largă audiență opiniile deschise – nici nu se putea să fie altfel! – exprimate de Mareșalul Ion Antonescu în replică la interviul realizat în 1943 de scriitorul Ion Al. Brătescu-Voinești pe tema comunismului sovietic⁴.

Punctul de vedere expus de Mareșal a fost cu atât mai relevant, mai șocant cu cât, în acel moment, România era deja angajată, alături de Germania și de aliații ei, într-un război total împotriva U.R.S.S., iar, prin forța lucrurilor, în ceea ce ne privea, și în contra restului aliaților conjuncturali ai Moscovei, Națiunile Unite, în speță S.U.A. și Marea Britanie.

Războiul României, declanșat la 22 iunie 1941, a fost de la un capăt la altul, deci până la 23 august 1944, *unul drept*, pentru repararea nedreptăților imense cauzate țării în vara anului 1940, când U.R.S.S. ocupase teritoriile istorice din Est, în primul rând Basarabia și Bucovina de Nord.

În condițiile concrete ale timpului, lupta României pentru restabilirea granițelor istorice în Răsărit, pe Nistru, a căpătat multiple înțelesuri. A fost, astfel, după limbajul tipic al epocii, prioritar o bătălie *pentru neam și pentru cruce* și, nu mai puțin, pentru *zdrobirea comunismului*⁵, fapt menționat anume de Ion Antonescu în cele două documente istorice difuzate de la București la 22

² Cf. Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești, Mileniul III, 2005, p. 131.

³ Idem, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 338.

⁴ Mareșalul Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, I, ediție Gh. Buzatu, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 13.

⁵ Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu și războaiele anticomuniste ale României*, în „Orizont XXI”, Pitești, nr. 3/2006, p. 34 și urm.

iunie 1941⁶: *Proclamația către Țară și Ordinul de zi către Armata Română*. Astfel, *Ordinul de zi* îndemna oștile: „... *Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți*”!, în timp ce faimoasa *Proclamație* chema la *lupta sfântă* în contra „*năvălitorilor asupra civilizației și bisericii, a dreptății și propriilor noastre drepturi*”, pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei, unde se impuneau a fi sparte „*cătușele roșii ale anarhiei și pradei cotropitoare*”.

22 iunie 1941: A început *Războiul Sfânt*!
Trupele române forțează Prutul

Dar, mai mult decât atât, războiul declanșat de Germania împotriva U.R.S.S. dăduse României lui Antonescu „*mândria unei lupte puternice și curajoase nu numai pentru reclădirea drepturilor naționale, dar și împotriva celui mai mare dușman al lumii: bolșevismul*”. Cu alt prilej, la 18 mai 1943, în interviul acordat inginerului C. Filipescu, Mareșalul Antonescu se destăinuia că primise provocarea unui război cu URSS numai bazat pe „*credința neșrămutată că, luptând împotriva comunismului, slujim nu numai crezul național, dreptul de conservare și onoare al poporului român, dar – ca și în trecut – prin lupta și jertfa noastră servim civilizația însăși. Satisfacțiunile imediate și vizibile nu ne-au lipsit, ca urmare a acestui impus – dar și justificat – război. Provinciile au fost eliberate, inamicul zvârlit peste hotare* (subl. ns.)”⁷. Ceea ce, cel mai adesea s-a neglijat după 1944-1945, a fost faptul că – prin acțiunea sa militară – Antonescu, propunându-și anularea nedreptăților din 1940 și combaterea pericolului comunist⁸, n-a pierdut din vedere în principal

⁶ Mareșalul Ion Antonescu, *Un ABC ...*, I, p. 158-161.

⁷ ANIC, fond PCM – CM, dosar 202/1944, f. 406. De remarcat că, în cursul Campaniei din Est, I. Antonescu a abordat, în contextul luptei împotriva slavilor, și problema acțiunilor antievreiești (telegrama de pe front, 3 septembrie 1941, către M. Antonescu, idem, dosar 90/1941, f. 46).

⁸ Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Stalin cenzurat/necenzurat*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, p. 237 și urm.

refacerea integrală a unității românești, astfel cum triumfase la 1918 și în realizarea căreia avusese modesta sa contribuție⁹. Dintre atâtea dovezi la care s-ar putea apela, în acest sens, ne mărginim la *Cuvântul către Țară* al Mareșalului de la 1 ianuarie 1944, când și-a exprimat – pentru a câta oară? – „crezul neșovăielnic” în atingerea „drepturilor noastre”¹⁰. Iată de ce, convins că „libertatea noastră slujește Europa și legile civilizației”¹¹, Mareșalul și-a exprimat convingerea că, numai uniți, românii aveau să înfrunte „vitregia ceasurilor ce vor să vină”, asigurând astfel **„dreptatea neamului nostru și unitatea pământurilor, care ale lui au fost și ale lui trebuie să rămână”**¹². Fără a mai reveni asupra considerentelor expuse în volumul precedent al seriei, *Hitler, Stalin, Antonescu* (2005), toate problemele esențiale ale Războiului din Est au fost abordate de Mareșal în cadrul forurilor competente civile și militare de la București, dar și în întrevederile¹³ sau corespondența cu Hitler¹⁴ și ceilalți lideri germani. Referitor la încrederea lui Antonescu în victorie, dat fiind că vom reveni în finalul cap. V, reținem în acest loc că el și-a manifestat constant, exceptând desigur anume nuanțe și îndoieli de moment, încrederea în succesul final. În prima parte a războiului, el întrevedea izbânda „după lupte grele”, alături de *Axă*, dar, fapt memorabil, într-un rând – culmea, la doar câteva zile după eșecul trupelor coaliției de-a bara contraofensiva sovietică la Stalingrad! – a admis, totuși, că „*vom pierde războiul* (subl.ns.)”, dacă resursele petroliere ale României ar fi lovite în chip vital¹⁵. Ceea ce s-a și produs în perioada următoare, iar, în anul următor, la 15 noiembrie 1943, Conducătorul i-a reamintit Führerului despre rolul petrolului românesc în război, ca și despre involuțiile operațiunilor

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Mareșal I. Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, II, p. 120.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 121.

¹³ În cursul întrevederii cu Hitler la Berlin, în 22 noiembrie 1940, Antonescu i-a mărturisit Führerului, că România lui Carol al II-lea, izolată pe plan extern și slăbită în interior, se prăbușise pentru că „*forțele sinistre ale bolșevismului și iudaismului, dispuse în spatele Vechiului Regim, au provocat deodată și intenționat dezorganizarea țării pentru a o lăsa să cadă în brațele bolșevismului*” (apud Andreas Hillgruber, ed., *Les entretiens secrets de Hitler*, I, 1939-1941, Paris, Fayard, 1989, p. 356-358). Aflat din nou la Hitler, de data aceasta la München, în 12 mai 1941, Antonescu a revenit asupra problemei, considerând că în sfârșit sosise momentul ca Germania și România „*să se opună unui pericol comun*”, iar acesta a fost precis indicat: „*Este vorba de pericolul slav, care revine mereu în cursul secolelor și care, acum, trebuie lichidat o dată pentru totdeauna*” (*ibidem*, p. 590-592).

¹⁴ Vezi ANIC, fond PCM – CM, dosar 144/1943; idem, fond PCM – CM, dosar 324/1941.

¹⁵ AMR, Pitești, fond 951, dosar 12 (textul olograf și cel dactilografiat ale scrisorii adresate de I. Antonescu generalului A. Gerstenberg, București, 26 noiembrie 1942, înregistrate la Cabinetul Militar al Conducătorului Statului sub nr. 243/S).

din Est¹⁶. Hitler a răspuns abia după o lună, mai precis la 15 decembrie 1943, dar, recunoscând rostul petrolului românesc pentru determinarea „viitorului nostru comun” în război¹⁷, a insistat pentru intensificarea eforturilor întru apropierea victoriei, interesul fiind comun. „... O Românie victorioasă, cu Germania la Răsărit, va privi – îl asigur Hitler pe Antonescu – cu liniște în față orice amenințare a ființei sale europene. Va fi, prin propria sa putere, destul de tare spre a-și asigura linia intereselor sale naționale. O Românie care însă, în această luptă de partea Germaniei, va pierde războiul, nu va mai trebui să-și facă iluzii despre dificultățile sale naționale sau altele, fie ele fondate sau nefondate. În acest caz, tot atât de puțin va exista o Românie, cât va mai exista alt stat național european (subl. ns.)”¹⁸. Iată de ce Hitler urgenta pentru ca România să-și mobilizeze „toate mijloacele pe care le poate da (subl. ns.)”, pentru a se obține în conflict „un sfârșit plin de victorie (subl. ns.)”¹⁹.

Din motive care n-au cum să scape pătrunderii cititorului, Antonescu a abordat problemele purtării și necesității Războiului din Est în discuțiile și corespondența cu colaboratorii săi. Una dintre formulările categorice și exemplare am întâlnit-o în telegrama de răspuns adresată la 18 august 1943 profesorului Napoleon Crețu, secretarul general al Ministerului Culturii Naționale în acel moment, căruia i se destăinuia: „Mulțumesc cu atât mai mult astăzi corpului didactic secundar pentru înalta sa ținută patriotică și pentru înțeleaptă înțelegere a chemărilor impuse de lupta în războiul dreptății naționale, cu cât șefii fostelor partide politice²⁰ mă somează prin memorii, în numele lor și al câtorva persoane bine cunoscute prin trecutul lor, să retrag armata din luptă, fiindcă le-o cere, amenințând, bine cunoscuții domni Citta Davila, Cornel I. Bianu, Botez și alți evrei prin posturile de radio din Londra și Washington. Este evident pentru cea mai simplă minte că părăsirea luptei pe care o ducem în Răsărit, pentru asigurarea ființei de azi de totdeauna a vieții, libertății și integrității neamului, fără nici o garanție serioasă că sacrificiile ce am făcut nu au fost zadarnice, ar fi un odios de trădare față de Moldova, Bucovina și Basarabia, față de istorie și de onoarea noastră; și chiar față de ardeleni, care nu numai că n-ar avea nimic de câștigat, dar ar avea totul de pierdut, dacă Regatul ar intra în parte sau în total sub sclavia asiatică. De aceea sunt recunoscător corpului didactic și tuturor celor care exprimă, în aceste momente, simțăminte de încredere în conducerea neamului/ (subl. ns.)”²¹. Trebuie să fim siguri că, în același timp, Mareșalul Antonescu era pe deplin informat în privința proiectelor și acțiunilor antiromânești ale Kemlinului, ale lui

¹⁶ ANIC, fond PCM – CM, dosar 324/1942, f. 71-77.

¹⁷ Idem, fond PCM – CM, dosar 144/1943, f. 13.

¹⁸ Ibidem, f. 13-14.

¹⁹ Ibidem, f. 14.

²⁰ Referire, cu predilecție, la Iuliu Maniu și Constantin [Dinu] I. C. Brătianu.

²¹ ANIC, fond DGP, dosar 71/1943, f. 1.

Stalin în mod special²², ca și asupra „obiectivelor” anunțate de PCR - interior²³. Să nu neglijăm că multe dintre ordinele de zi ale lui Stalin se încheiau cu formula: „*Răzbunare și moarte cotropitorilor germano-fasciști!*”, fiind astfel vizați Hitler și toți aliații săi din Est²⁴, iar la 1 mai 1944 liderul de la Kremlin anunța: „... *Armata Roșia a ieșit la frontiera de stat cu România și Cehoslovacia*²⁵ *și continuă să nimicească armatele dușmane pe teritoriul României [...] Spaima și zăpăceala domnesc printre aliații români, unguri, finlandezi și bulgari ai lui Hitler [...] România, Ungaria, Finlanda, Bulgaria au numai o singură posibilitate pentru a evita catastrofa. Aceea de a rupe alianța cu nemții și de a ieși din război ...* (subl. ns.)”²⁶. În ceea ce-i privește pe comuniștii locali, aceștia avansau exclusiv lozinci radicale. Reținem, ca exemplu, din *Chemarea Frontului Patriotic*, găzduită de publicația ilegală „România Liberă” din 28 ianuarie 1944, asemenea obiective: „ – *Ieșirea imediată din războiul nemțesc și unirea cu țările democratice; - alungarea nemților din țară; - doborârea guvernului trădător al lui Antonescu; - formarea unui guvern cu adevărat național; [...] – pedepsirea criminalilor de război hitleriști; Jos tirania hitleristă! ...*”²⁷

Numeroși politicieni ai epocii²⁸, în primul rând M. Antonescu, liderii religioși²⁹ și elita cultural-științifică a țării, aparatul de propagandă militară și civilă, presa și radio-ul au admis și relevat caracterul anticomunist al Războiului din Est. Relativ la Mihai Antonescu, acesta, ca ministru de externe, a semnat la 25 noiembrie 1941 la Berlin protocolul de prelungire a *Pactului Anticomintern*, declarând la festivități că România, care aderase la *Pact*, sprijinea „acțiunea anticomunistă a Axei” și „marea luptă” a lui A. Hitler împotriva URSS, pentru salvarea Europei³⁰. N-a ezitat să se angajeze plenar în numele Bucureștilor: „*România a început lupta împotriva comunismului în anul 1919 și o va continua întotdeauna sincer și fără vorbe* (subl. ns.)”³¹. Apreciind constant că succesele militare din 1941 reprezentau „*prefața unității românești*”³², M. Antonescu a

²² Vezi cuvântările și declarațiile lui Stalin din 1941-1944, reunite într-o mapă specială (ANIC, fond CC al PCR, Cămară, dosar 3/1942).

²³ Idem, dosar 8/1943.

²⁴ Idem, dosar 3/1942, f. 24 (Ordinul de zi din 7 noiembrie 1943).

²⁵ Referire la frontiera “stabilă” în urma notelor ultimative din 26-27 iunie 1940!

²⁶ ANIC, fond CC al PCR, Cămară, dosar 3/1942, f. 31.

²⁷ Idem, vol. 8/1943, f. 55.

²⁸ Cu excepțiile binecunoscute!

²⁹ Vezi Irineu, Mitropolitul Moldovei, *Cum trebuie sărbătorit Anul Nou*, în “Mitropolia Moldovei”, Iași, nr. 1-2/1942, p. 1-7.

³⁰ Cf. Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 97.

³¹ *Ibidem*.

³² ANIC, fond PCM, dosar 306/1941, f. 53 (declarație la conferința de presă din București, 13 noiembrie 1941).

argumentat adeseori și în multiple forme necesitatea combaterii comunismului – „expresia de viață” a lumii slave³³ –, de unde concluziona că „războiul acesta nu este numai un război ideologic, nu este numai un război economic, este un grav război al forțelor vitale ale lumii, al biologiilor mondiale”³⁴; tot atunci, el descoperea că Rusia reprezenta „cea mai vastă mașină de război, cea mai odioasă mașină de imperialism prăbușitor de civilizație”, deslușind, în consecință, „cât de aproape am fost [în 1940-1941] de primejdia înecării ființei românești în mare slavă”³⁵. Cu un alt prilej, liderul diplomației Bucureștilor a detaliat cauzele Războiului din Est: „Apăsați de primejdia comunistă, cu granițele prăvălite și sub presiunea diviziilor rusești, trebuia să ne fixăm destinul, pentru ca să ne putem apăra și ființa națională amenințată de slavism, și ființa noastră socială amenințată de comunism, și ființa noastră politică și militară, amenințată de cea mai înverșunată, mai obscurantistă și mai salbatecă din armatele pe care le-a cunoscut istoria ... (subl. ns.)”³⁶. Problemele războiului l-au preocupat, se înțelege, pe Mihai Antonescu în mod deosebit în volumul de Memorii sau în cel de Gânduri, proiectate și realizate insuficient, dar în care aflăm capitole întregi abordând aspecte precum *Destin românesc și civilizație* sau *Destin românesc și politică externă*³⁷. Aflat, fără vreun fel de pretenții, pe urmele inegalabilului N. Iorga, M. Antonescu opina: „Politica externă a unui Neam trebuie să fie întemeiată pe permanente și nu pe oportunități. Permanentele românești sunt independența națiunii și unitatea pământului românesc. Permanente Europei sunt libertatea tuturor popoarelor și jocul de forțe care, echilibrând puternic, să asigure națiunilor mici și mijlocii viața și independența (subl. ns.)”³⁸.

Pe tema gravității extreme a pericolului imperialismului sovietic și al comunismului, Ion și Mihai Antonescu au întâlnit adeziunea personalităților culturale și științifice, a diplomaților epocii (I. Petrovici, L. Blaga, Liviu Rebreanu, Gh. Brătianu, C. C. Giurescu, I. Simionescu, Silviu Dragomir, Mircea Vulcănescu, Al. Marcu, Victor Papacostea, A. Golopenția, Sabin Manuilă, G. Sofronie, N. Dașcovici, Gh. Leon, Vespasian Pella, Valer Pop, Vasile Stoica, Gh. Davidescu ș.a.), în 1942-1944 exprimată cu insistență în cadrul lucrărilor

³³ Idem, dosar 143/1941, f. 42 (lecție la Școala Superioară de Război, București, 7 mai 1941).

³⁴ Idem, dosar 306/1941, f. 39 (conferința de presă din București, 3 noiembrie 1941).

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Idem, dosar 182/1941, f. 119 (expunerea din 20 noiembrie 1941, în fața organizațiilor profesionale și a organizației avocaților din România).

³⁷ Idem, dosar 127/1941, f. 1-19.

³⁸ *Ibidem*, f. 4.

faimosului *Birou al Păcii*, fondat de titularul MAE al României³⁹. În același sens s-au pronunțat ori au acționat, dintre ziariști, Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru sau Ștefan Ionescu, acesta din urmă, mai puțin cunoscut astăzi, remarcându-se printr-o inspirată sinteză a Rusiei moderne⁴⁰, cum și prin seria de articole din cotidianul bucureștean „Viața” (1943-1944) consacrate pericolului comunist⁴¹. Reținând elementul fundamental, că în orice moment după 1917 comunismul a reprezentat „o formă a morții noastre naționale (subl. ns.)”⁴², Ștefan Ionescu a demonstrat și afirmat, fără nici o reținere, că poporul român „nu a trădat niciodată îndatoririle istorice și europene și nici rolul pe care este chemat să-l joace [...] în Europa de azi sau în Europa de mâine. Lupta noastră împotriva comunismului, invariabil aceeași ca fond doar variată ca formă, după cum indicau realitățile, constituie unul de titlurile noastre de onoare în fața popoarelor europene, care, deși mai depărtate și mai bine apărute de primejdia de la Răsărit, au cochetat, într-o formă sau alta, cu bolșevismul sau derivatele lui (subl. ns.)”⁴³. În același context, publicistul Petre Mihail Mihăilescu și-a susținut și publicat teza de doctorat intitulată *România în calea imperialismului rus. Rusia, România și Marea Neagră*⁴⁴, interzisă imediat după 23 august 1944⁴⁵, dar din care desprindem acest ultima paragraf (și avertisment): „Pentru România, noua politică sovietică [din anii conflictului din 1939-1945] nu poate constitui o surpriză. De-a lungul secolelor, ea a trebuit întotdeauna să înfrunte asalturile înverșunate și mereu repetate ale imperialismului rus. Scopurile au fost întotdeauna aceleași, numai metodele folosite s-au schimbat după împrejurări. Așa stând lucrurile, România, deși constituind un obiectiv principal al imperialismului sovietic, nu trebuie să fie mai alarmată decât alte state europene, așezate mult mai departe de sfera intereselor rusești. Așa cum a luptat timp de secole, România va continua să lupte și de acum înainte pentru apărarea teritoriului ei, pentru salvarea existenței ei naționale. Rusia Sovietică nu trebuie să-și facă iluzii; ea nu va găsi niciodată în România un guvern

³⁹ Vezi, în acest sens, Gh. Buzatu, Hitler, Stalin, Antonescu, p. 447-468; Petre Otu, *Pacea de mâine. Documente ale Comisiei constituite în vederea pregătirii Conferinței de Pace de după cel de-al doilea război mondial (1942-1944)*, București, Editura Militară, 2006.

⁴⁰ Ștefan Ionescu, *De la Petru cel Mare la Stalin. Istoria unei revoluții*, edițiile I-II, București, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, 1941-1942.

⁴¹ Materialele au fost reunite la ... Direcția Generală a Poliției (ANIC, fond DGP, dosar 60/1943).

⁴² Ștefan Ionescu, *O constantă a politicii noastre: Anticomunismul*, în “Viața” din 27 noiembrie 1943, p. 1-2.

⁴³ *Ibidem*. Articolul a fost prilejuit de împlinirea a doi ani de la aderarea României, la 25 noiembrie 1941, la Pactul Anticomintern.

⁴⁴ București, 1944, 441 p.

⁴⁵ A figurat la “loc de cinste” în rândul *Publicațiilor interzise în România* din 1945-1948!

capabil să se preteze jocului ei perfid. România se va apăra și va lupta până la moarte, dacă va trebui să moară. Dar ea va trăi cu siguranță! (subl. ns.)”⁴⁶.

Caracterul doctrinar și predominant anticomunist al Războiului în Est al României dintre 1941 și 1944, atestat prin fapte, prin toate manifestările specifice și prin însăși natura regimului antonescian (1940-1944), nu a fost pus de nimeni la îndoială, nici de prieteni și, cu atât mai puțin, de inamici, în speță de către U.R.S.S., de liderii moscoviți și de teoreticienii lor⁴⁷. Nu s-a pus în discuție nici după răsturnarea regimului antonescian, la 23 august 1944, mai ales de către noile structuri comunizante impuse treptat de Kremlin la București după 1944.

În modul cel mai curios, contestarea caracterului doctrinar anticomunist al Războiului din Est a survenit abia după... prăbușirea sistemului în Europa Est-Centrală în 1989-1991⁴⁸, când victoria Vestului asupra Estului, intervenită - surprinzător - „pe cale pașnică”, a stimulat oarecum preferințele specialiștilor pentru tot soiul de ... modele pretinse „democratice”. Ceea ce, în chip inimaginabil, a impus ca preferințele pentru prezent și viitor să fi fost translate asupra trecutului, ajungându-se la deformarea flagrantă a realităților care au fost! S-a pierdut din vedere până și elementul esențial că, în tratarea trecutului, în analiza documentelor nu are ce căuta, să zicem, principiul labil al „corectitudinii politice”, recomandabil, poate, pentru ultimele două-trei decenii în abordarea și fenomenelor și evoluțiilor specifice „societăților civile”⁴⁹.

Revenind la interviul Mareșalului Antonescu din 1943, cuvintele sale de răspuns la chestionarul pătrunzător al lui Ion Al. Brătescu-Voinești dovedeau nu numai o cunoaștere perfectă a sistemului comunist, ci sunau și ca un avertisment a ceea ce, din nefericire, avea să urmeze pentru România și pentru o bună parte a planetei:

⁴⁶ Dr. Petre Mihail Mihăilescu, *România în calea imperialismului rus*, p. 440-441.

⁴⁷ Vezi, îndeosebi, C. I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, I-II, ediție Gh. Buzatu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995; General P. Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice. 22 iunie 1941-23 august 1944*, ed. a IV-a, Iași, Editura Fides, 1998; Ilie Ceaușescu, ed., *România în anii celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Militară, 1989; Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995; Fl. Constantiniu, Al. Duțu, M. Retegan, *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie*, București, Editura Militară, 1995; I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX. 1918-1948*, București, Editura Paideia, 1999; D. C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Editura All, 1999.

⁴⁸ Cf. Dominique Colas, ed., *L'Europe post-communiste*, Paris, PUF, 2002, *passim*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 29 și urm.; vezi, pe larg, Jean Sévillia, *Corectitudinea istorică*, București, Editura Humanitas, 2005, *passim*.

„Cărmuirea proletariatului, instaurată într-o mare țară (U.R.S.S.) a răsturnat domnia unor tirani și a instaurat pe aceea a altora. Cine poate afirma că proletariatul, care a sângerat pentru a se elibera de tiranie, are astăzi libertatea de a-și spune cuvântul și de a decide în alt fel, decât avea, unul singur, de soarta lui? Democrația, pentru a pune mâna pe putere și pentru a se menține, a recurs la demagogie, demagogia a dus la anarhie și anarhia la cea mai groaznică tiranie”⁵⁰.

Cea mai groaznică tiranie ori cel mai mare dușman al lumii (potrivit *Proclamației* din 22 iunie 1941) se confundau, așadar, în viziunea Mareșalului Ion Antonescu, cu însuși sistemul comunist întemeiat de Lenin și Stalin. Este necesar să descoperim la Mareșal un *anticomunism doctrinar*? Ori, pornind de la realitatea geopolitică a evoluției României moderne – vecinătatea Rusiei –, care s-a tradus, în atâtea rânduri, în tragedia țării, trebuie să admitem că, după ce troika Lenin – Troțki – Stalin a triumfat la Petrograd și Moscova, apoi și în imensitățile noului Imperiu Roșu de până la Pacific, pentru militarul și omul politic Ion Antonescu, animat de cel mai profund și mai curat patriotism, *antirusismul cel mai vehement și anticomunismul fățiș s-au întâlnit pe același plan*.

Ca militar, în primul rând, apoi și ca lider politic (din 1940), Ion Antonescu nu s-a mulțumit nicicând să ofere doar *soluții de cabinet* pentru combaterea și stăvilirea pericolului și expansiunii moscovite de culoare comunistă, deci cu atât mai periculoasă pentru existența României și a civilizației europene, ci s-a remarcat, înainte de orice, *drept omul de acțiune*.

În 1917-1918, ca șef al Secției Operații din cadrul Marelui Cartier General român, locotenent-colonelul Ion Antonescu s-a detașat ca autor al tuturor acțiunilor hotărâte constând în lichidarea nucleelor comuniste rusești din România (al cărei teritoriu cuprindea numai Moldova dintre Prut și Carpați)⁵¹.

În decembrie 1917, el a elaborat cunoscutele *Constatări și aprecieri asupra situației actuale a Armatei și Țării Românești*, enumerând opțiunile României în cadrul conflictului general (pace separată cu Centralii; capitulare; dispersarea trupelor române ori retragerea lor peste Prut și chiar peste Nistru;

⁵⁰ Apud Mareșal Ion Antonescu, *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*, I, p. 13.

⁵¹ Vezi în V. F. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *Plata și răsplata istoriei: Ion Antonescu, militar și diplomat (1914-1940)*, Iași, Institutul European, 1994, p. 173 și urm., documentul din 1926 intitulat *Rezumat asupra acțiunii României în Războiul cel Mare*, în care autorul sublinia efectul dezastruos pentru existența României al revoluțiilor rusești din 1917 (*ibidem*, pp. 180-181).

continuarea cu orice preț a rezistenței) în funcție de fatalitatea evenimentelor survenite în Rusia vecină⁵².

Tot el, la 2 ianuarie 1918, la Iași, a elaborat *Studiul referitor la trimiterea de trupe în Basarabia*⁵³, pentru a se asigura condițiile revenirii teritoriului dintre Prut și Nistru la patria-mamă, lichidând amenințările „bandelor roșii, care, eventual, ar încerca să restabilească, prin forță, starea de anarhie care domnește actualmente”⁵⁴.

Același tânăr locotenent-colonel Ion Antonescu, în primăvara-vara anului 1919, a elaborat planul de campanie, ori a controlat direct pe Frontul de Vest desfășurarea operațiunilor trupelor române care, răspunzând agresiunii Ungariei Roșii, au asaltat Budapesta⁵⁵ pentru a impune recunoașterea drepturilor istorice românești asupra Transilvaniei, proclamate la Alba Iulia la 1 decembrie 1918.

În perioada interbelică, având funcția de atașat militar la Paris, Londra și Bruxelles; ca participant la conferințele militare din anii ‘20; în calitate de comandant al unor unități și mari unități din teritoriu; ca șef al Marelui Stat Major în 1933-1934; ca ministru de război în 1937-1938 etc., Ion Antonescu s-a preocupat de pregătirea armatei⁵⁶ pentru a face cu prioritate față imensului pericol rezultând din vecinătatea Rusiei comuniste.

Și, atunci când s-a produs agresiunea U.R.S.S., la 26-27 iunie 1940, Ion Antonescu s-a prezentat personal Regelui Carol II, protestând hotărât contra poziției adoptate de București – retragerea fără luptă a autorităților și trupelor din Basarabia și Bucovina de Nord. Ceea ce el n-a acceptat nicidecum, după cum avea să revină, adeseori, asupra faptelor (precum în scrisoarea adresată Regelui la 1 iulie 1940)⁵⁷, pentru ca la 1 octombrie 1940 să observe că, dacă Bucureștii se decideau să reziste față de agresorii sovietici, „armata [română] s-ar fi luptat”⁵⁸.

⁵² Cf. V. F. Dobrinescu, H. Dumitrescu, *Plata și răsplata istoriei: Ion Antonescu și Războiul de reîntregire a neamului*, Focșani, Editura Vrantop, 1997, pp. 161-167.

⁵³ *Ibidem*, pp. 173-175.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 173.

⁵⁵ Gh. Magherescu, *Antonescu, purtătorul decorației de pe pieptul Regelui*, în Gh. Buzatu, ed., *Istorie interzisă. Mărturii și documente cenzurate despre mareșalii României: Alexandru Averescu, Constantin Prezan, Ion Antonescu*, Craiova, Editura Curierul Doljean, 1990, p. 51 și urm.

⁵⁶ Vezi L. Watts, *O Casandă a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918-1941*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, *passim*.

⁵⁷ Cf. *Pe marginea prăpastiei*, I, ediția a II-a, București, Editura Scripta, 1992, pp. 57-58.

⁵⁸ Cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 262.

Dar, abia instalat la conducerea guvernului român și devenit Conducător al Statului, în septembrie 1940, Ion Antonescu a făcut cunoscut fără reținere că nu avea să recunoască cedările teritoriale din iunie și august 1940: Basarabia, Bucovina de Nord și Transilvania de Nord.

Într-un atare context, generalul Ion Antonescu a explicat că *fusese forțat de împrejurări* să orienteze țara spre Berlin⁵⁹, unde, de la prima întâlnire cu

⁵⁹ Relativ la această problemă, Ion Antonescu a răspuns adeseori de-a lungul anilor 1941-1946, dar cu strălucire în cursul falsului proces ce i-a fost înscenat lui și colaboratorilor săi în 1946. Reținem, pentru forța adevărului, temeinicia și conciziunea expunerii, acest paragraf din faimosul *Memoriu* prezentat „Tribunalului Poporului” la 15-16 mai 1946: „Sunt acuzat că am sprijinit România pe Germania, despărțind-o de aliații ei firești. «Aliații ei firești», de la acea epocă, se prăbușise[ră], se prăbușise Franța, se prăbușise[ră] Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, se prăbușise[ră] Polonia, Țările Baltice și Finlanda, se prăbușise[ră] Liga Națiunilor și securitatea colectivă. Se prăbușise[ră] și toate granițele noastre, și procesul nu era terminat. Ungurii pretindeau tot Ardealul. Rusia, după cum ne-a[u] declarat-o de mai multe ori d-nii Ribbentrop și Hitler, pretindea Moldova până la Carpați, Delta Dunării și baze strategice în Dobrogea, ceea ce însemna și pierderea acestei provincii. În fața acestei perspective și în lipsă de altceva, Regele Carol, pentru a salva Țara și pe el, a dat, pe plan economic, Germaniei tot ce i s-a pretins; a admis cursul mărcii la 60 și chiar la 80 [de lei]; a repudiat public garanțiile britanice; a propus Germaniei un pact de alianță perpetuă militară și politică; a cerut trimiterea unei Misiuni Militare germane, atât pentru instruirea cadrelor noastre, cât și, mai ales, ca un simbol al garanțiilor date; a acceptat aderarea la Pactul Tripartit; a dat Germaniei monopolul exportului petrolului în schimbul armamentului necesar armatei, intrând astfel total, și fără putință de ieșire, în orbita germană. Aceasta este situația economică și politică internațională pe care am găsit-o în septembrie 1940. Orice altă politică nu era posibilă. Orice gest de ieșire făcut ar fi dus la protectorat, sigur la pierderea Ardealului de Sud și poate la ocuparea Moldovei, a Deltei și a Dobrogei de către Rusia. Propunerile făcute Rusiei de înțelegere, în noiembrie 1940, au rămas fără răspuns. Raporturile între noi și ruși au fost, între iulie 1940 și iunie 1941, foarte încordate. În arhiva Marelui Stat Major și a Cabinetului Militar se găsește o documentare completă. Stâlpii graniței provizorii, stabilite după acceptarea ultimatumului, erau zilnic deplasați; se schimbau zilnic focuri; după urma lor cădeau morți și răniți; avioanele ruse făceau zilnic incursiuni până în Carpați. D-l [Anatoli I.] Lavrentiev mi-a cerut Condominium la Dunărea Maritimă și dreptul pentru vasele de război ruse de a pătrunde până la Brăila; tot d-sa mi-a cerut să dau din vasele și materialul rulant și locomotive cota corespunzătoare suprafeței teritoriului ocupat [de către ruși, adică Basarabia și nordul Bucovinei], ceea ce nu era prevăzut în condițiile ultimatumului: s-a[u] ocupat cu forța insulele din brațul Chilia – decembrie 1940 – și s-a încercat să se pătrundă cu forța în Canalul Sulina la 2 ianuarie 1941. Toate aceste acte de agresiune erau cunoscute de miniștrii Marii Britanii și Americii. În concluzie, am mers cu Germania fiindcă am găsit țara angajată în această politică și nu putea nimeni atunci, oricine ar fi fost el, să-i dea altă orientare, fără riscul de a prăbuși total Țara. Trebuia, deci, făcută o politică de moment pentru a evita protectoratul cu toate consecințele lui cunoscute” (vezi Mareșal Ion Antonescu, *Un*

Adolf Hitler, la 22-23 noiembrie 1940, a atacat Dictatul de la Viena⁶⁰, pentru ca mai apoi, în primele luni ale anului 1941, să aducă în discuție Basarabia și Bucovina de Nord.

În această privință, în mai-iunie 1941, planurile lui Ion Antonescu s-au conjugat cu acelea ale lui Hitler, care, încă din decembrie 1940, pregătise o campanie-fulger energetică împotriva U.R.S.S., prevăzută inițial pentru 1 mai 1944, dar amânată, din diverse rațiuni militare, pentru 22 iunie 1941⁶¹.

Orientarea spre Reich-ul nazist, concepută și pusă în practică de guvernele regimului dictatorial al lui Carol II, dar desăvârșită de regimul legionaro-antonescian în toamna anului 1940, nu a fost cu nimic mai presus imorală, în raport, de exemplu, cu alierea Marii Britanii și a S.U.A. cu U.R.S.S. în războiul contra statelor Axei Berlin-Roma-Tokio în 1941-1945. Căci, în fapt, și Germania, și U.R.S.S. erau deopotrivă responsabile de izbucnirea conflagrației mondiale; pe plan extern practicau cel mai cras imperialism, iar ca linie de conduită Moscova, spre deosebire de Berlin, tindea nu numai spre un holocaust de rasă, ci și de clasă!

În concepția lui Ion Antonescu, românii, și nu numai ei, au fost amenințați sute și sute de ani de pericolul slav⁶². Imperialismul rus în secolele

A.B.C. al anticomunismului românesc, II, ediție Gh. Buzatu, București, 1999, documentul nr. 105).

⁶⁰ Gh. Buzatu, *Diplomați români în acțiune pentru asigurarea spațiului geopolitic românesc (Un studiu de caz: Dictatul de la Viena)*, în *Național și social în istoria românilor: Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare*, Iași, 1996-1997, pp. 438-439.

⁶¹ Reținem, din minuta întrevederii Hitler-Antonescu de la München din 12 iunie 1941, următorul fragment extrem de semnificativ sub aspectul abordat: „La o remarcă a Führerului, că el se întreabă dacă România ar urma chiar începând din primele zile să colaboreze la acțiunea împotriva Rusiei sau dacă o rămânere a României în afara conflictului n-ar determina pe ruși la o anumită reținere față de frontul românesc, Antonescu a răspuns că el însuși dorește să lupte alături [de Germania] din prima zi. Rușii vor bombarda zonele petrolifere și în cazul unei neagresiuni inițiate din partea României, iar România «nu i-ar ierta lui Antonescu niciodată dacă ar lăsa armata română cu arma la picior, în timp ce trupele germane ar fi în marș prin România împotriva rușilor». De aceea, el este de părere că România din prima zi trebuie să participe activ la luptă. La sfârșit s-a mai abordat problema Comandamentului suprem din România. Führerul i-a explicat lui Antonescu că el (Führerul) intenționează să-l lase să apară în fața poporului român drept comandant suprem al acestui spațiu. [...] Antonescu a răspuns vizibil bucuros că el, ca soldat, acceptă cu plăcere această propunere de a fi comandant suprem, nu de dragul faimei, ci că promite să facă totul pentru a îndeplini cu succes misiunile ce îi revin”.

⁶² Este interesant de reținut că, în primele luni ale Războiului din Est, Mareșalul și, mai cu seamă, Mihai Antonescu, ministrul de externe al României și vicepreședintele

XVIII-XIX ori, în secolul XX, cel sovietic s-au succedat în chip armonios, exprimând, în esență, aceleași tendințe acaparatoare. Rând pe rând, imperialismele țarist sau sovietic s-au slujit de biserică (țarismul) ori de ideologie (comunismul).

Pentru stăvilirea și eradicarea pericolului roșu – a fost opinia fermă a Mareșalului Antonescu – în Europa numai Germania mai reprezenta un element de bază. Lucru semnificativ, Ion Antonescu nu s-a pronunțat în acest sens doar la începutul conflictului, în 1941, când șansele victoriei germane apăreau ca sigure, ci chiar și în ultimele zile ale bătăliei României în Est (august 1944), adică atunci când totul era iremediabil compromis, pentru Europa Est-Centrală profilându-se, amenințător, spectrul comunizării.

Reamintim, în această privință, declarația făcută la 21 august 1944, la Slănic-Moldova, de Mareșal generalului Friessner, comandantul Grupului de Armate german „Ucraina de Sud”, ce reunea trupe germane și române destinate apărării României de Nord-Est împotriva Armatei Roșii:

*„... Interesul alianței și al colaborării între poporul român și poporul german nu cuprinde numai această perioadă de timp a războiului actual, ci se întinde în timpurile viitoare, atât în domeniul politic, cât și în cel economic. Cum și războiul poate să meargă spre sfârșit, Rusia va ieși de aici mai puternică decât a intrat. Aceasta va însemna, așadar, și mai departe pentru Europa un pericol mare și de durată. Poporului european căruia îi revine misiunea să înfrâneze aspirațiile statului covârșitor de puternic ruso-sovietic este poporul german, care are în Estul și Sud-Estul Europei un singur aliat natural: poporul român, care ocupă o regiune întinsă pe circa 40% din linia dreaptă a distanței între Marea de Est și Marea Neagră. Statul german trebuie să fie tare pe Marea de Est și la Sud; Statul român și poporul român trebuie să fie mare și tare la Marea Neagră și la Nord, ca să formeze un bastion contra intervențiilor Rusiei Sovietice...”*⁶³

În fața Tribunalului numit pompos „al poporului”, iar „procesul”, „al marii trădări naționale”, Mareșalul Ion Antonescu și echipa sa au fost judecați – potrivit Actului de acuzare nr. 1 din 29 aprilie 1946 – pentru *dezastrul țării și crime de război*.

S-a apreciat că Mareșalul și ceilalți 23 de inculpați, dintre care șapte absenți, „au trădat interesele poporului român, punând țara în slujba dușmanului fascist și hitlerist”. Acuzatorii au pretins, în chip cu totul fals, că pentru dreaptă judecată „am deschis arhive, am cercetat documentele, am examinat date, am întrebat experți acolo unde am avut îndoială. Nu am făcut nici o afirmație care să nu fie sprijinită pe documente sau pe fapte cunoscute și nu am tras nici o

guvernului (1941-1944), au abordat problema și sub aspectul ei „rasial”: al bătăliei angajate împotriva „mării slave” de către germanici, susținuți de „latinii de la Dunăre”!

⁶³ Vezi Mareșal Ion Antonescu, *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*, II, București, 1999, documentul nr. 84.

concluzie, înainte de a pleca de la date verificate... Am urmărit... cu sârguință ca ceea ce dezvăluim să corespundă riguros realității”⁶⁴.

Judecătorii, care vorbeau în numele comuniștilor și falșilor democrați de la București, ori exprimau punctul de vedere al Puterilor Ocupante și Învingătoare în al doilea război mondial (U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie), s-au străduit să asigure opinia publică internă și internațională în privința intențiilor lor formidabile de obiectivitate, fiind convinși că, nici mai mult, nici mai puțin, jucau rolul celor dintâi istorici ai faptelor în derulare. „... *Am fost călăuziți – glăsuia Actul de acuzare – de o supremă dorință, și anume: atunci când, mai târziu, în timpul de răgaz și liniște, se va scrie istoria dureroasă a regimului Antonescu, această istorie să fie o adâncire și o completare a cercetărilor noastre și nicidecum o dezmințire*”⁶⁵.

Dar, nu a trecut mult timp, și verdictul „Tribunalului” din 1946 a apărut în adevărata lui lumină: strâmb și nedrept, întemeiat pe documente alese „pe sprânceană” ori falsificate, totalmente insuficiente pentru a susține tot ceea ce acuzarea se străduise să ateste: dezastrul României și crimele de război.

Generalul magistrat Ioan Dan, cel dintâi care a avut posibilitatea și curajul de a investiga întreg dosarul „procesului” fantomatic din 1946⁶⁶, a concluzionat fără nici un fel de dubii:

„Judecata [din 1946] a fost pățimașă și sentința [condamnarea la moarte a Mareșalului Antonescu și a unora dintre colaboratori] era dată înainte de așa-zisa judecată...”⁶⁷ S-a adevărit, astfel – observa înaltul magistrat – prezicerea Mareșalului Antonescu cuprinsă în scrisoarea adresată soției sale la 17 mai 1946, referitoare la modul în care „poporul român de jos” fusese constrâns să asiste neputincios la „opera” infamă a „Tribunalului” din București⁶⁸:

„*Judecata lui pățimașă de azi nu ne înjosește și nici nu ne atinge. Judecata lui de mâine va fi singura dreaptă și ne va înălța*”.

Atât *Actul de acuzare*, sentințele dictate, cât, mai ales, dezbaterile din cadrul „Tribunalului Poporului” (6-17 mai 1946) au insistat, cum era și firesc, având în vedere momentul desfășurării „procesului”, asupra *pregătirii, declanșării și purtării Războiului din Răsărit*.

Așa după cum au atestat fără putință de tăgadă cercetările de specialitate din ultimele decenii, România lui Ion Antonescu a fost obligată, în toamna anului 1940, să se alieze cu Axa Berlin-Roma-Tokio, alături de care va participa, cu începere de la 22 iunie 1941, la războiul împotriva U.R.S.S.

⁶⁴ Vezi M.-D. Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, I, București, 1995, pp. 62-63.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 63.

⁶⁶ În ceea ce ne privește, am studiat dosarul „procesului” în anul 2004.

⁶⁷ Vezi I. Dan, „*Procesul*” Mareșalului Ion Antonescu, București, 1993, p. 279.

⁶⁸ Cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 274.

*Războiul din Est*⁶⁹ a fost, de la un capăt la altul (22 iunie 1941-23 august 1944), unul drept, pentru zdrobirea comunismului și eliberarea provinciilor istorice ale Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța, ocupate de către U.R.S.S. în vara anului 1940. Războiul, așa după cum prea bine se știe, a fost proclamat de la început drept *Sfânt*⁷⁰. El era purtat nu numai pentru reintrarea în drepturile istorice românești la Est ori pentru zdrobirea comunismului, ci, deopotrivă, pentru *apărarea și salvarea credinței*.

Subliniem că acesta era nu numai rostul oficial al campaniei, ci astfel a fost perceput de către toți cei care s-au bătut în Răsărit. „Să ne rugăm bunului Dumnezeu să ne ajute să făurim o Românie Mare și Sfântă” – opina un profesor din București într-o epistolă destinată fiului său pe front⁷¹.

În contradicție flagrantă cu faptele, actele și dezbaterile „procesului” din 1946 s-au străduit să acrediteze cele mai năstrușnice puncte de vedere privind caracterul „nedrept” și „premeditat” al operațiunii militare din 22 iunie 1941, denumită exclusiv „act criminal”, astfel după cum s-ar fi desfășurat și acțiunile pentru eliberarea teritoriului național (Basarabia și nordul Bucovinei) ori acelea din interiorul U.R.S.S., până în regiunile Stalingradului și Caucazului, adică tot... criminale.

Din *Actul de acuzare* reținem aceste constatări: că regimul antonescian și-ar fi propus în 1940 să subjuge România lui Adolf Hitler, țara având a servi „drept bază militară și economică, bine organizată, pentru realizarea planurilor de agresiune [ale Germaniei] în Balcani și contra U.R.S.S.”⁷²; în același scop, trupele germane ar fi fost invitate să „ocupe” România⁷³; aderarea Bucureștilor la Pactul Tripartit în 23 noiembrie 1940 a echivalat cu recunoașterea „spațiului vital” și a „ordinei noi” naziste în Europa, cu susținerea „politicii imperialiste a

⁶⁹ La declanșarea războiului și imediat după aceea a apărut o literatură foarte bogată privind U.R.S.S., agresiunea trupelor roșii în iunie-iulie 1940 împotriva României, crimele bolșevice în Basarabia și nordul Bucovinei etc. Menționăm în această privință: I. Vișoianu, Gh. Nicola, *U.R.S.S., 1917-1941. O pată de întunec în istoria civilizației*, București, Socec et Co., 1941; Maior D. Stancov, *Acțiunea subversivă sovietică. I. Propaganda, alarmismul, defetismul. Constatări și învățăminte*, București, 1941; Colonel V. Nădejde, *Primejdia moscovită și misiunea poporului român*, Bacău, Tip. Lumina, 1941; D. Pădure, *Basarabia și Bucovina de Sus sub noua stăpânire. Noemvrie 1940*, f.l., f.a.

⁷⁰ Vezi M. Antonescu, *Războiul Sfânt. Cuvânt către Români rostit la Radio în ziua de 22 iunie 1941*, București, 1941, 19 p.

⁷¹ Vezi Al. Lascarov-Moldovanu, *Scrisori din război. Din anul vitejiei românești – 1941*, București, 1942, p. 101. Vezi și G. Macrin, *Războiul dreptății*, București, Editura Dacia Traiană, 1943, *passim*; D. Pădure, *Sub călcâiul comunist. Pagini de crud adevăr*, [București, 1941], *passim*. Acest din urmă autor, care-și datează ultimele rânduri 15 iunie 1941, îndemna la „întregirea țării” (p. 24).

⁷² Apud M.-D. Ciucă, *op. cit.*, I, p. 66.

⁷³ *Ibidem*, pp. 68-71.

hitlerismului și a fascismului”⁷⁴; „*echipa scelerată*” a lui Ion Antonescu, sprijinită de liderii reacționari ai P.N.Ț. și P.N.L. (?!), a „*deschis frontierele țării*” trupelor germane pentru a înfăptui agresarea U.R.S.S.⁷⁵ ș.a.m.d.

Războiul din Răsărit – desprindem, în continuare, din *Actul de acuzare* – ar fi reprezentat, chipurile, culmea trădării și a crimelor înfăptuite de regimul antonescian. Războiul a fost „*nebunesc*”, cu urmări *incalculabile, dezastruoase*⁷⁶.

Declanșarea operațiunii eliberatoare de la 22 iunie 1941 a fost blamată și sancționată de „Tribunal”, atât acțiunea în sine, cât și modul în care s-a purtat ea, ceea ce îngăduia să se presupună, fără dificultate – de la deschiderea „procesului”, la 6 mai 1946 – condamnarea ce-i aștepta pe unii dintre reprezentanții regimului Antonescu aflați în boxa acuzaților, în frunte cu însuși Mareșalul: „*Crima de agresiune contra U.R.S.S. nu constă numai în realizarea planului banditesc imperialist de jaf și cotropire. Ea se angrenează prin modul cum războiul a fost premeditat și condus. Așadar, crima clicilor fasciste-reacționare, în frunte cu Ion Antonescu, îmbracă un dublu aspect: jefuirea, cotropirea și exterminarea populației din teritoriile ocupate și trimiterea cu cruzime la moarte într-un război de jaf a sute de mii de tineri români*”⁷⁷. De unde, acest verdict: „*Dacă intrarea în război este o crimă, continuarea lui este [a fost] o agravanță și mai mare*”⁷⁸.

Așa cum era de așteptat, Mareșalul Ion Antonescu a fost chestionat în privința *Războiului din Răsărit* în cursul interogatoriului la care a fost supus, chiar în prima zi a „procesului”. În zadar președintele „Tribunalului”, Alexandru Voitinovici, unii dintre „acuzatorii publici” (Vasile Stoican sau Dumitru Săracu) s-au străduit să-i creeze „probleme” acuzatului.

Ion Antonescu a replicat, consecvent, cu claritate și demnitate. Precizările Mareșalului la „capcanele” ce i-au fost întinse de acuzare (precum întrebarea lui Vasile Stoican: „*Dacă nu avea intenția de a ocupa teritoriile U.R.S.S.-ului, ce a căutat cu trupele române până la Stalingrad?*”), cu adevărat s-au adresat *Istoriei*, iar nu Curții improvizate, manevrată din interiorul și din exteriorul țării și debusolată sub imperiul patimei ce o copleșea.

Unele dintre răspunsurile Mareșalului Antonescu vor fi avute, posibil, în atenție de istoricii de mâine și de pretutindeni:

1. În privința *caracterului „premeditat” al ofensivei* de la 22 iunie 1941, imputat de „Tribunal”, Ion Antonescu a observat:

⁷⁴ *Ibidem*, p. 73.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 75.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 76.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 77.

„Este un principiu militar... [...] Statele Majore de pretutindeni, pentru orice acțiune de război, au în vedere ipoteze cu zeci de ani înainte și prospecționează tot timpul” (subl. ns.)⁷⁹.

⁷⁹ Cel mai strălucit răspuns în privința „premeditării” agresiunii împotriva U.R.S.S. Ion Antonescu l-a formulat în menționatul *Memoriu* înaintat „Tribunalului Poporului” la 15-16 mai 1946 (cf. textul în *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*, II, documentul nr. 105): „... Am fost acuzat că am premeditat războiul contra U.R.S.S. S-a sprijinit această afirmație cu planurile găsite la Marele Stat Major și cu crâmpie de discuții extrase din conversațiile pe care generalul [Alexandru] Ioanițiu le avea cu generalul [Erik] Hansen, șeful Misiunii Militare. Am explicat în ședință publică că planurile se încadrau în lucrările cu caracter tehnic al ipotezelor de război, defensiv sau ofensiv, pe care orice armată din lume le întocmește anual, pentru apărarea granițelor țării în eventualitatea războiului. Ar fi o crimă de trădare dacă nu s-ar face. Franța a fost zdrobită în 1870 pentru că nu a avut pregătite aceste planuri. Discuțiile cu Hansen erau o consecință a cadrului politic internațional în care eram situați. Primisem garanțiile Germaniei. Germania trebuia să lupte, conform acestor garanții, alături de noi în caz de violarea granițelor. Aveam astfel de planuri militare și în cadrul Micii Înțelegeri, a[1] Înțelegerii Balcanice și cu Polonia. Pentru ca să ajungi la planuri, trebuie să ai discuții. Dar germanii afirmau totdeauna că au înțelegere cu Rusia și, la graba și dorința ofițerilor noștri de a spăla onoarea armatei și a înlătura nedreptatea din 1940, ei răspundeau că: «nu vor ataca Rusia și planurile trebuiau să fie numai de apărare». Eu însumi, după întoarcerea de la Berlin și în alte ocazii, până în aprilie 1941, am declarat textual în Consiliile de Miniștri, când se analiza politica externă: «Problema granițelor de Est este cea mai complicată. Nu o putem soluționa noi. Se va rezolva la pacea generală, pe plan european și în cadrul politicii mondiale». Pentru problema Ardealului, am raportat în Consiliul de Miniștri ceea ce îi spusese lui Hitler: «O vom soluționa singuri când va veni momentul potrivit», făcând afirmațiunea că, «dacă 16 000 000 de Români nu vor fi în stare să scoată din robia ungurească cele 1 300 000 Români, să piară cei 16 000 000». Iată poziția luată de mine față de soluționarea problemelor pe care le puneau României «Arbitrajul» de la Viena și ultimatumul rus. Nici o premeditare. Am fost acuzat că am făcut un război de agresiune în 1941 și, deci, România trebuia să sufere consecințele agresorului și eu am fost pus în categoria criminalilor. Am arătat mai sus care erau raporturile cu Rusia în 1940 și 1941. Adaug că, pe când Rusia a ținut în lungul noii linii circa 35 divizii, eu demobilizasem toată armata și nu lăsasem în Moldova decât 4 divizii de infanterie, cu efective sporite, 3 divizii cavalerie și 2 [de] vânători de munte nemobilizate (valoare 1,5 divizii). Am fost pus la curent cu hotărârea de a se ataca Rusia numai în mai 1941 și de data atacului la 10 iunie 1941. Dovada că nu am avut intenția să particip la operațiuni, decât până la limita revendicărilor și drepturilor noastre, o face faptul că nu am mobilizat decât o treime din forțe și nu am exercitat comanda decât până la Nistru. Nu pot fi socotit agresor, fiindcă România era în stare de război cu Rusia din 1940 iunie, când Rusia a fost agresorul. Acceptarea ultimatumului nu a fost decât o retragere strategică și politică la care recurge orice țară, orice om, când este surprins fără sprijin și nu este în măsură de a se apăra. Din iulie 1940 până în aprilie 1941, actele izolate de agresiune parțiale ruse au continuat. Am arătat aceasta mai sus. Deci, în iunie 1941 am atacat în cadrul

2. Respingând o dată mai mult planificarea „crimei” de „agresiune” contra U.R.S.S., atunci când lucrurile s-au petrecut exact invers, și referindu-se la momentul începerii ostilităților, Ion Antonescu a asigurat „Tribunalul” că:

*„Războiul s-a declanșat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiți pentru el...”*⁸⁰.

3. Relativ la scopul fundamental al Războiului din Răsărit, contestat cu vehemență și în mod repetat de către „Tribunal”, și anume că eliberarea teritoriilor străvechi românești ar fi fost în discuție, Ion Antonescu a declarat cu fermitate, indiferent de verdictul ce-l aștepta, că acțiunea peste Prut, alături de Germania și aliații ei, o angajase numai *„pentru recuperarea provinciilor din Est, care ne fuseseră luate cu un an înainte”*⁸¹.

4. Chestionat de președinte dacă, la declanșarea războiului, ar fi fost confruntat cu vreo opoziție, Mareșalul a precizat: *„Nici una”*.

Președintele „Tribunalului” insistând și asigurând că dispunea de proteste scrise referitoare la problemă, Ion Antonescu a revenit, făcând trimitere, mai mult ca sigur, la documentele ce puteau fi atribuite extremei stângi, în frunte cu P.C.R., aflată în slujba Moscovei:

*„Nu-mi amintesc [de protestele scrise]. Și depinde cine le face. Trebuie să le facă persoane responsabile și persoane care se cade să vorbească în numele poporului român, acelea care aveau adeziunea maselor. Dacă sunt aceste persoane și le-am văzut și nu le-am luat în considerare, sigur că răspund. Dar nu există proteste și indicațiuni de la persoane care erau obligate să vorbească în numele neamului românesc”*⁸².

5. Stăruind, în sfârșit, asupra întrebării: *„Ce-a căutat la Stalingrad?”*, al cărei răspuns a preocupat atât de mult „Tribunalul” din 1946 și, ulterior, pe toți istoricii, Mareșalul Ion Antonescu a oferit aceste precizări:

*„... Când o țară se angajează într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă până în fundul pământului pentru ca să distrugă forțele inamice, să câștige războiul. Este un principiu capital de conducere strategică a operațiunilor militare, care s-a aplicat de la romani și până astăzi. Căutați în istoria secolelor și veți vedea că nimenea nu s-a oprit la frontieră”*⁸³, *ci a mers acolo unde a putut să distrugă armatele. Când Hanibal a fost bătut în Italia,*

unui război început în 1940 și, cum orice atac este un act de agresiune, nu pot fi considerat agresor decât numai în acest sens, și, deci, nu pot fi încadrat în Pactul [Briand-]Kellogg”.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 199.

⁸¹ *Ibidem*, p. 197.

⁸² *Ibidem*, p. 199.

⁸³ În 1943, generalul Constantin Pantazi, ministru de Război, a făcut o declarație, reținută de către autoritățile militare ale S.U.A., în sensul că securitatea națională a României nu se apăra la frontiere (cf. L. Watts, *O Casandă a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918-1941*, p. 14).

Scipione s-a dus după el în Africa, Spania, în Africa l-a distrus la Zama și a distrus Cartagina. Napoleon a fost până la Moscova. Alexandru I al Rusiei a fost până la Paris, pe urmă. Rușii au fost de atâtea ori până la... [Aici, președintele „Tribunalului” îl întrerupe pe cel interogat, solicitând să i se aducă drept probe... „rațiuni militare”, drept care Mareșalul continuă:] Da. Rațiune militară și numai rațiune militară. Și nu se poate opri. Și răspunsul cel mai bun care vi-l dau este că, atunci când s-a intrat în a doua fază a războiului [României], pentru cucerirea Transilvaniei de Nord, Ardealului de Nord, armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers până în inima Europei, până la Viena, mi se pare, și până la Budapesta”⁸⁴.

Toate argumentele expuse de Ion Antonescu și documentele aflate la dispoziție nu au fost suficiente pentru ca „Tribunalul” să ajungă la o concluzie fermă și reflectând realitatea. Dimpotrivă.

În *Hotărârea nr. 17*, din 17 mai 1946, „Tribunalul Poporului” din București, în capitolul special rezervat ex-Mareșalului României, a reținut:

„... Astfel, data de 22 iunie 1941, când Hitler a declarat război împotriva U.R.S.S., găsește România cu totul aservită politicii germane și aceasta prin fapta acuzatului Ion Antonescu și a celor care l-au secondat în politica sa, comițând cea mai mare crimă petrecută în istoria poporului român, alăturându-se Germaniei hitleriste, la agresiunea contra popoarelor din Rusia Sovietică, care doreau o colaborare pașnică cu poporul român. Această crimă a avut urmări dezastruoase și prin aceea că nemții au folosit armata noastră, în cursul luptelor, în situațiunile cele mai primejdioase și deasupra puterilor omenești; că, în același timp, acuzatul Ion Antonescu, în două scrisori consecutive, îl asigură pe Hitler că va merge până la capăt cu acțiunea ce a pornit în Răsărit, adăugând că nu pune nici o condițiune și nu discută cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu... (subl. ns.)”⁸⁵.

În consecință, „Tribunalul”, constatând delictul de „*crimă de dezastrul țării, prin săvârșirea crimei de război*”, l-a condamnat pe Ion Antonescu la zece ani degradare civică, la detențiune grea pe viață și, prin șase capete de acuzare cuprinse în tot atâtea alineate, la pedeapsa cu moartea. Potrivit Codului Penal în vigoare în 1946, condamnatul trebuia să execute numai una dintre pedepse, și anume pe cea mai grea, adică pedeapsa cu moartea⁸⁶.

Cercetările istoricilor, descoperirea unor noi documente în arhive, intervenția factorului *timp* în analiza și aprecierea evenimentelor din 1939-1945, precum și, cel mai recent, războiul din Iugoslavia, îndeamnă astăzi pe specialiști, și nu numai, la *regândirea și rediscutarea „cazului” Mareșalului Ion Antonescu*.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 205.

⁸⁵ *Ibidem*, II, p. 220.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 278-279.

Acest nou „proces” fiind în curs, ne îngăduim să subliniem, în baza documentelor și în perspectiva distanței în timp ce ne separă de evenimentele studiate, temeinicia profețiilor Mareșalului, cuprinse în *Testamentul politic* expus la ultima ședință a „Tribunalului” din mai 1946:

„Scump popor român,

[...] *Am luptat în două războaie*⁸⁷ *pentru gloria ta!* [...]

Las Țării tot ce a fost mai bun în guvernarea mea. Tot ce a fost rău iau asupra mea, în afară de crimă!

Acest război, care s-a sfârșit cu înfrângerea Germaniei hitleriste, nu va pune capăt conflictului mondial deschis în 1914.

Prevăd un al treilea război mondial, care va pune omenirea pe adevăratele ei temelii sociale. Ca atare, dv. și urmașii dv. veți face mâine ceea ce eu am încercat să fac astăzi, dar am fost înfrânt! Dacă aș fi fost învingător, aș fi avut statui în fiecare oraș al României.

Cer să fiu condamnat la moarte și refuz dinainte orice grațiere.

[...] *Am terminat!*...”⁸⁸

În desfășurările istoriei, intervin momente care se înscriu profund în memoria generațiilor succesoare. Vom menționa că, în privința datelor memorabile ale trecutului național, s-a ajuns, deja, la un consens, în nici un caz nefiind necesar cumva de vreun scrutin: 24 ianuarie, 1 decembrie, 9 mai, iar, nu în ultimul rând, 22 iunie, evenimentele survenite în zilele respective confundându-se de-acum, fără nici o exagerare, cu înseși *clipele astrale* ale istoriei noastre.

Nu este cazul să insistăm asupra *cauzelor și împrejurărilor* în care, în urmă cu peste 65 de ani, România a ajuns să se implice în cel de-al Doilea Război Mondial din 1939-1945, alături de Germania și împotriva URSS. Atunci, în condiții politico-diplomatice și militare extrem de complexe și de contradictorii, Ion Antonescu, conducătorul statului român, având de ales între Adolf Hitler și I. V. Stalin, a optat categoric pentru cel dintâi, cu obligativitate, s-ar putea afirma, pentru orientarea spre Germania fiind în mod practic îndemnat de întregul nostru trecut și de realitățile tragice ale anilor 1939-1941, de “dosarul” ce-și depășise exagerat “prea plinul” al vecinătății și al raporturilor

⁸⁷ Trimitere la campaniile României din primul și al doilea război mondial, respectiv: 1916-1918 și 1941-1944. De remarcat că, în *Memoriul* înaintat „Tribunalului Poporului”, Mareșalul Antonescu vorbea de *patru războaie* în care luptase pentru România, ceea ce nu era exagerat; adică, alături de cele deja menționate, el aducea în atenție și campania din 1913 din Bulgaria (al doilea război balcanic) și campania din 1919 din Ungaria.

⁸⁸ Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, p. 336.

româno-ruse și sovietice, vechi de aproape două secole și jumătate, ca și, netăgăduit, de preferința netăgăduită a liderului de la București, ce putea să fie – și a fost! – una pur subiectivă, dar în perfect acord cu tradițiile sau sensurile devenirii noastre istorice. În acest context, actul de la 22 iunie 1941 a reprezentat, mai mult decât un capăt de drum, nu mai puțin, după cum rezultă din perspectiva deceniilor care s-au scurs, un început de drum, totul înglobând, așadar, un debut și un final al problemelor majore ce preocupă România la acest început de Mileniu III!

Legat de “alegerea” lui Antonescu, pentru Berlin dar contra Moscovei în 1941, anumite elemente se impun, cu prioritate, a fi reținute:

♦ În epocă, *nu numai România* s-a situat de partea celui de-al III-lea Reich al lui Hitler, căci, anterior, în 1935⁸⁹ sau în 1938, și Marea Britanie și Franța l-au secondat pe Hitler la ciopârțirea Cehoslovaciei⁹⁰; în 1939-1940, ele s-au aflat cu Führerul doar într-un “război ciudat”, care, oricând, se putea solda cu o înțelegere peste linia frontului; în același timp, după faimosul Pact Hitler-Stalin din 23 august 1939, soldat cu sacrificarea țărilor din Marea Baltică și Marea Neagră, inclusiv România, URSS și Germania au întreținut cele mai bune raporturi, fiind deopotrivă responsabil de declanșarea – la 1 și 17 septembrie 1939 – ostilităților în Europa.

♦ În 1940, URSS a săvârșit împotriva României, neprovocată în vreun fel, o acțiune criminală, prin agresiunea fâțișă de la 26-27 iunie materializată în notele ultimative ale lui V. M. Molotov, în urma cărora a ocupat cu forțele militare provincii (ori părți din provincii) românești străvechi: Basarabia în întregime, Nordul Bucovinei, Ținutul Herța și mai multe ostroave din zona Gurilor Dunării, iar aceasta nu era *totul*, întrucât URSS urmărea să-și apropie și alte porțiuni ale României ciuntită în iunie-septembrie 1940, așa după cum, în noiembrie 1940, aflat în vizită la Berlin, același Molotov i-a precizat lui Hitler. Oricum, agresiunea URSS din zorii zilei de 28 iunie 1940 a declanșat reacția în lanț care, în vara-toamna anului 1940, a condus nemijlocit la sfârșitul României

⁸⁹ Pactul naval anglo-german din 18 iunie 1935 (cf. Maurice Baumont, *Les origines de la Deuxième Guerre mondiale*, Paris, Payot, 1969, p. 157 și urm.).

⁹⁰ Cf. Maurice Baumont, *La Faillite de la Paix (1918-1939)*, I-II, Paris, PUF, *passim*. Rețin din concluziile reputatului istoric francez, fost membru al Institutului Franței; „Învingătorii din 1918, incapabili să se pună de acord pentru a face ei înșiși corectările sugerate de experiență și de rațiune, au lăsat în mod pasiv învinșilor toată libertatea de acțiune, pentru a demola prin lovituri succesive tratatele încheiate, pentru a-și reface potențialul de luptă, în fine pentru reînarmare, pentru reocuparea militară a malului stâng al Rinului, pentru absorbirea Austriei, dezmembrarea Cehoslovaciei. Succesul a necesitat succesul și teribila Germanie s-a putut reînarma [...] În loc de-a se fi ajuns la o pacificare generală comună, cum se voia în 1919, s-a ajuns în 1939 la incendiarea Europei, apoi a tuturor continentelor” (II, p. 891).

Mari, parafat în august-septembrie 1940 și de acțiunile revizioniste ale Ungariei și Bulgariei.

♦ În momentele în care s-a pregătit și a început Războiul în Est, la 22 iunie 1941, URSS *încă nu era aliată cu SUA și Marea Britanie*, tabăra Națiunilor Unite închegându-se abia *în urma* agresiunii hitleriste, pentru a se coagula în lunile următoare, când România era angrenată în eliberarea teritoriului național și în pedepsirea agresorului sovietic. Reiese că nicidecum nu se poate susține cum că, din start, de la 22 iunie 1941, România s-ar fi pus în stare de beligeranță cu Puterile Occidentale (cu Marea Britanie și SUA, în primul rând), iar starea de război dintre București și Aliații Occidentali, tradiționali, a rezultat, ulterior, din jocul alianțelor în anii 1941-1942. Campania României în Est (**Războiul Sfânt**, cum a fost denumit, în chip nimerit și din prima zi, de către Mihai Antonescu) a beneficiat, indiferent de “culoarea” aliatului (A. Hitler) ori de stadiul deplorabil al pregătirii armatei noastre, de susținerea întregului or român, a partidelor istorice și a Monarhiei, *mai puțin* de suportul comuniștilor și al altor indivizi aflați în solda Moscovei ori subjugăți propagandei staliniste. *Cântecul Basarabiei*, lansat în noaptea de 21/22 iunie 1941, după faimosul Apel “*Români vă ordon: Treceți Prutul!*” al generalului Ion Antonescu, Comandantul de căpetenie al Armatei și Conducătorul Statului Român, a exprimat în modul cel mai fericit situația intervenită.

Având în vedere situația concretă și țelurile campaniei (eliberarea provinciilor românești ocupate și zdrobirea comunismului), Războiul României din 1941-1944 a purtat, *de la un capăt la altul, un caracter național și popular*. România n-a luptat *decât pentru a-și recupera fiii și teritoriile istorice*, și pentru nimic altceva – NU! Ea n-a purtat nicidecum – cum mai pretind niscaiva “istorici” - *un război rasial*, nici unul *în afara legilor internaționale*. Așa după cum au demonstrat reputați specialiști, Războiul României în Est a fost *unul paralel* cu acela al Germaniei. Războiul din Est n-a fost *victorios*, este adevărat, dar faptele românilor nu au rămas *fără efect*, mai ales că ei au trebuit să plătească ulterior cu vârf și însutit – o mai fac și prezent (!) - pentru cutezanța lor ... După desprinderea României de Germania la 23 august 1944, țara a fost *ocupată* de URSS (de unde până atunci fusese doar *satelit al Berlinului*), i s-au pretins cedări teritoriale în Răsărit și enorme daune de război, ulterior i s-a impus un nou regim social (comunist), iar lordul războiului, Mareșalul Ion Antonescu, după ce a fost anchetat la Moscova (1944-1946), a fost trimis la București, pentru a i se intenta o farsă de proces, fiind condamnat la moarte și executat la 1 iunie 1946. Ca lider al unui război popular și național – în fond, *cel de-al doilea război al României pentru reîntregirea țării, după cel din 1916-1919* – Antonescu n-a fost și nu putea să fie... “*criminal de război*”. O asemenea etichetare nu are nici o substanță juridică, morală și istorică. Este cazul să mă întreb dacă nu cumva calificarea drept “criminal de război” a lui Antonescu nu este în măsură să *ascundă* pe cei care – fiind, evident, ei înșiși criminalii (Stalin

și colaboratorii săi, în prima ordine) – s-au opus (ori au sabotat) Războiul reunirii naționale din 1941-1944⁹¹, condus de Mareșal? De asemenea, este extrem de dificil a se face o *distincție* între Mareșalul Antonescu, în postura de “criminal de război” și poporul român, care l-a urmat până la 23 august 1944. Or, din cunoașterea chiar și superficială a realităților istorice, este *imposibil de culpabilizat, o dată cu Mareșalul, și poporul român*, cum că ar fi pregătit, declanșat, purtat și finalizat un... “război criminal”... Conchidem că *între* a ridica la rangul de “criminal de război” pe cel de-al III-lea Mareșal al României și a culpabiliza un popor ori statul român și armata sa, nu-i decât un pas – tentativă periculoasă, cu efecte greu de întrevăzut. Amintesc, în context, că în 1946, la Nürnberg, judecătorii au avut serioase rețineri în ceea ce privește trecerea Marelui Stat Major al Armatei Terestre Germane în rândul organizațiilor criminale; pe când, deducem, pentru România, acest lucru nu pare exclus a se re-experimenta. De altfel, în nenumărate alte situații, anterioare ori posterioare, în ochii asasinilor, atâtea dintre personalitățile trecutului au avut “cîntea” de-a fi fost plasate tot în rândul... ”criminalilor”: Mihai Viteazul, T. Vladimirescu, N. Iorga, Iuliu Maniu s.a. Și, desigur, pentru a conchide, ce-a mai *rămas* din toate poveștile astea?

Astfel că, după 65 de ani, poporul român n-a încetat a cuteza o nouă *trecere a Prutului*. Să fie clar, de această dată, *trecerea Prutului* echivalează, în Europa Unită, *nu* (repet: *NU*) cu o acțiune militară, ci cu *depășirea unor situații limită*. În 1941, cu siguranță, Mareșalul Antonescu a fost *omul faptei*; astăzi, el, cel chemat să rezolve problemele României, ne-ar apare demodat și neputincios. Dar, putem admite că acesta-i un motiv pentru care ar trebui să renunțăm cumva la pagina de istorie care *s-a scris între 1941 și 1944*? Or, dimpotrivă, a o rescrie – în temeiul noilor documente puse la dispoziția specialiștilor, în condițiile abolirii cenzurii și ale perspectivei ce ne-o oferă scurgerea timpului – este totuna cu a-l *reabilita* cu orice preț pe Antonescu?

Nicidecum!

Mai ales că nu-i în discuție decât *cunoașterea trecutului*, care revine – *trebuie* să se afle – *exclusiv* în sarcina istoricilor, cărora acest trecut (inclusiv Antonescu) le aparține netăgăduit, după ce politicienii de anvergură actuali, asistați de istorici nespecialiști și de o groază de analiști închipuiți, manevrați de serviciile secrete din toate zărilor, l-au asasinat, după 1989, a doua oară pe Mareșalul Antonescu. Și asta chiar aici, în țara lui, și cu aportul, conștient sau inconștient, al multora din noi. Cu adevărat – ISTORIA SE REPETĂ!

⁹¹ Gh. Buzatu, *Mareșalul Ion Antonescu, ultimul domn al tuturor românilor*, în vol. *Sub semnul Muzei Clio – Prof. univ. dr. Ion Șt. Baicu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Ploiești, Editura Mileniul III, 2004, p. 253-271.

Întrucât toate acestea s-au mai întâmplat cândva cu atâția. Oricum, în mod sigur, cu Mihai Viteazul, T. Vladimirescu, N. Iorga, Iuliu Maniu, Gh. Brătianu ...

S-a afirmat, și nu mai revin, pentru ce și cum, din primul moment, implicarea României la 22 iunie 1941 în cel de-al doilea război mondial pentru eliberarea provinciilor istorice din Est și Nord și pentru anularea amenințării comuniste – pentru atât și, pentru nimic mai mult, nu, cum s-a exprimat plastic la 1916, în împrejurări omoloage, strălucitul Nicolae Iorga - a reprezentat una din clipele astrale ale trecutului nostru, precum, altcândva, 1600, 1859 sau 1918⁹². Discuțiile și toate cercetările din ultimele decenii relativ la cauzele îndepărtate sau imediate ale războiului, analiza condițiilor concrete în care ostilitățile româno-sovietice au devenit inevitabile s-au dovedit și vor rămâne, oricând, extrem de interesante și de utile, iar nicidecum, după cum se afirma cândva sau după cum ar mai dori careva azi, provocatoare și, mai ales, nostalgice. Încă în urmă cu exact 62 de ani, la Fribourg (Elveția) și la Paris, sub egida comună a Editurilor Egloff și Librairie Universelle de France, marele diplomat Grigore Gafencu a tipărit o carte care avea să se înscrie pentru câteva decenii în top în istoriografia mondială, devenind una dintre cărțile de referință privitoare la „preliminariile” Războiului din Est din 1941-1945⁹³. Beneficiar al unor solide studii și informații și al unei experiențe netăgăduite în domeniul diplomației române și europene, el însuși un strălucit practician și un excelent memorialist al anilor 1939-1941, Gafencu, cum era și firesc, a insistat asupra originilor războiului româno-sovietic din 1941, depistând, așadar, cauze care, în timp, coborau cel puțin până spre anul 1812, când, în urma faimoasei păci de la București, Rusia a ocupat Basarabia⁹⁴. Iar, cu referire la cauza imediată a conflictului din 1941-1945, Grigore Gafencu, în raportul diplomatic întocmit după încheierea misiunii lui din 1940-1941 la Kremlin și insistând asupra ultimei întrevederi cu V. M. Molotov, la două zile după intervenția stării de război între București și Moscova, relatează categoric, inadmisibil în raporturile oficiale, în care liderul diplomației U.R.S.S. i-a reproșat:

- „România nu avea dreptul să rupă pacea cu U.R.S.S. (subl. ns.)”⁹⁵.

⁹² Cf. Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2003, p. 125-127.

⁹³ *Vezi Préliminaires de la Guerre à l'Est. De l'accord de Moscou (21 août 1939) aux hostilités en Russie (22 juin 1941)*, Fribourg – Paris, 1944; ediția a X-a, Fribourg – Paris, 1947.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 260 și urm.

⁹⁵ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova. 1940-1941*, eds. I. Calafeteanu și colaboratori, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 230. Versiunea avea să

Replicând cu demnitate, trimisul Bucureștilor, după cum pretinde, a observat că, din contra, după ce succesiv „brutalului ultimatum” din iunie 1940 Kremlinul ocupase Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța și mai multe ostroave din zona Gurilor Dunării, „*Uniunea Sovietică a distrus în România orice simțământ de siguranță și de încredere și a trezit îndreptățita teamă că însăși ființa statului român este în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte [la Germania]. Nu am fi avut nevoie de acest sprijin și nu l-am fi căutat, dacă nu am fi fost loviți și dacă nu ne-am fi simțit amenințați [...]* Lovitura cea dintâi, care a zdruncinat temelia unei asemenea României [independente], cheazășie de siguranță și de pace, acoperire firească și atât de folositoare a unui hotar întins și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nenorocire, de guvernul sovietic. Cele ce se întâmplă azi [războiul!] sunt urmările acestei nenorociri care a dus acum la un război între două popoare care niciodată în istoria lor nu au luptat unul împotriva altuia (subl. ns.)”⁹⁶. Astfel că declanșarea ostilităților, calificate de autoritățile de la București, în evident scop propagandistic, drept începutul Războiului Sfânt, după cum s-a observat, a provocat un entuziasm cvasi-general în rândurile opiniei publice naționale. Generalul Platon Chirnoagă, autorul celei dintâi istorii serioase consacrate conflictului din Răsărit, a reținut, ca analist și ca participant, că „*acest război era dorit de toată națiunea română, pentru că prin ele se vedea de toți salvarea neamului de sub permanenta amenințare rusească* (subl. ns.)”⁹⁷. Un alt analist și martor ocular, Constantin I. Kirițescu, același care, după 1918, a publicat faimoasa trilogie privind *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*⁹⁸, s-a dovedit mai reticent, consemnând că, reacția provocată în rândul opiniei publice în urma războiului, „*a fost mai curând un simțământ de strângere de inimă, decât o explozie de entuziasm* (subl. ns.)”⁹⁹. Înțelegând motivele subiective ale unei atare observații, trebuie consemnat însă că, la 22 iunie 1941, entuziasmul țării a fost sincer și plenar, în nici un fel trucat. Ceea ce se petrecuse, la numai un an după pierderea ținuturilor istorice, era pur și simplu neașteptat și incredibil pentru cei mai mulți, astfel că, în prima ordine, ambele proclamații către Țară și Armată ale

fie reconfirmă și în Jurnalul diplomatului (Grigore Gafencu, *Jurnal*, I, ediție Laurențiu Constantiniu, București, Editura PRO HISTORIA, 2006, pp. 218-222).

⁹⁶ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova*, p. 231.

⁹⁷ General Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice. 22 iunie 1941 – 23 august 1944*, ediția a IV-a, București, Editura Fides, 1998, p. 178 (ed. I – Madrid, Editura Carpați, 1965).

⁹⁸ Lucrarea s-a bucurat de trei ediții în limba română (București, 1922-1924, 1926-1927 și 1989) și una în limba franceză (Paris, 1934).

⁹⁹ Constantin I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, II, ediție Gh. Buzatu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 216.

generalului Ion Antonescu¹⁰⁰, președintele Consiliului de Miniștri și Conducătorul Statului, au avut un ecou imediat și imens, mai cu seamă că, intervenind prin surprindere și fiind excelent scrise, adresate de-a dreptul inimilor românilor simpli, răspundeau direct așteptărilor tuturor. A intrat, deja, în legendă îndemnul lui Antonescu adesea invocat în cazul unor condiții imposibile: „Ostași, vă ordon: Treceți Prutul!” Mai ales că ordinul exprima, fără nici o reținere, scopul chemării la război: „Zdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul Țării glia străbună a Basarabiei și codrii voievodali din Bucovina, ogoarele și plaiurile voastre”¹⁰¹. Proclamația către Țară relua ideea, subliniind că Războiul Sfânt ce începuse se purta „nu numai pentru reclădirea drepturilor naționale, dar și împotriva celui mai mare dușman al lumii: bolșevismul”¹⁰². Presa acelor zile, peste diferențele de nuanțe și dispozițiile primite din partea puterii, a reflectat veridic și din belșug măreția clipelor¹⁰³. Relativ la atitudinea față de război, ea avea să se desprindă categoric din rezultatul referendumului național de la 9 noiembrie 1941, când, cu 3 481 311 voturi pentru și doar 74 voturi contra, națiunea și-a exprimat aprobarea pentru tot ce înfăptuise până atunci „guvernarea dezrobitoare a Mareșalului Antonescu”¹⁰⁴. Țelurile campaniei din Răsărit au fost expuse, din prima clipă, nu numai prin proclamațiile lui Ion Antonescu, dar și prin inspiratul Cuvânt rostit la Radio București în miezul zilei de 22 iunie 1941 de către Mihai Antonescu¹⁰⁵, urmat, în curând, de alți lideri civili și militari¹⁰⁶ sau de corifeii

¹⁰⁰ Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, I, ediție Gh. Buzatu, Iași, Editura Moldova, 1992, p. 158-161.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 158.

¹⁰² *Ibidem*, p. 161.

¹⁰³ Cf. Gh. I. Florescu, *Intrarea României în al doilea război mondial și presa românească a timpului*, în vol. *Romania and World War II/ România și cel deal doilea război mondial*, ed. Kurt W. Treptow, Iași, Centrul de Studii Românești, 1996, p. 107-133.

¹⁰⁴ Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p. 22-23.

¹⁰⁵ Vezi Mihai Antonescu, *Războiul Sfânt*, București, 1941, 19 p.

¹⁰⁶ Vezi General Radu Rosetti, *Războiul pentru reeliberarea Bucovinei și Basarabiei*, București, 1942 (comunicare susținută în plenul Academiei Române, 20 martie 1942); general Nic. Sc. Stoenescu, *Pentru ce luptăm?*, București, 1941. Pentru alte exemple, vezi bibliografie în Gh. Buzatu, *România și războiul mondial*, pp. 74-76, 93-99. Reținem din textul generalului Stoenescu: „22 iunie 1941 este o piatră de hotar în istoria neamului românesc. Ea separă zile de întuneric de zile de lumină [...] Pentru ce luptăm? ... este o întrebare a trecutului pentru noua așezare a viitorului românesc [...] Luptăm pentru a ne păstra întreagă ființa noastră națională și pentru a ne împlini rolul civilizator pe care destinul ni l-a hărăzit...” (pp. 3, 20-21).

spiritualității naționale¹⁰⁷. În fond, ceea ce a contat decisiv a fost credința în misiunea ostașului de pe front. Să exemplificăm, în context, cu câteva „voci” dintre cele incluse de scriitorul Al. Lascarov-Moldovanu în cunoscuta-î antologie de război¹⁰⁸. Astfel, locotenentul I.N.D. comunica prietenului său Tătunu din București: „... *Nu e ușor războiul [...] dar ne ținem cu sufletul tare că luptăm pentru cruce și credință, pentru mai multă dreptate și atât de așteptata înnoire a omului*”¹⁰⁹. De asemenea, căpitanul de cavalerie E.I., adresându-se mamei, o implora: „... *Și să fiți convinși că noi aici [pe front] zidim serios și puternic temeliiile unei Românie mari și frumoase, așa cum dorim cu toții*”¹¹⁰. În ceea ce-l privea pe maiorul M.C., acesta, destăinuindu-se căpitanului I.P., îi vorbea deja de „*victoria finală*”¹¹¹, în vreme ce sublocotenentul N.C., mai optimist, îi comunica fratelui său G.C. din București: „*Ne apropiem de visul nostru al tuturor: victoria totală*”¹¹²!

Cu scopul mărturisit de a nu mai reveni, în continuare, asupra unor aspecte cunoscute ori deja tratate, intenționăm să stabilim un cadru precis de cercetare. Din extrem de numeroasele mesaje (cu predilecție, telegrame și scrisori) transmise generalului Antonescu pentru fapta de la 22 iunie 1941¹¹³, am reținut numai 15¹¹⁴ schimbate prin excelență între personalități marcante ale

¹⁰⁷ Vezi numărul special memorabil al „Revistei Fundațiilor Regale”, închinat lui I. Antonescu, București, an. VIII, nr. 8-9/1 august – 1 septembrie 1941, 707 p., îndrumat de D. Caracostea, cu colaborări semnate de C. Rădulescu-Motru, S. Mehedinți, D. Caracostea, Ștefan Ciobanu, C. C. Giurescu, Mihail Sadoveanu, Nichifor Crainic, Ion Pillat, Tudor Arghezi, Gala Galaction, Adrian Maniu, Emanoul Bucuța, Ion Minulescu, Ion I. Nistor, I. D. Ștefănescu, Mircea Streinul, Leca Morariu, D. Marmeliuc, Ion Pelivan, Ion Buzdugan, D. Iov, P. Cazacu, George Drumur, G. Bezviconi, Olga Crușevan, V. Harea, Corneliu Crăciun, Valeriu Șt. Ciobanu, Aurel Cazacu, Iulian Vesper, Sergiu Grosu, Paul Mihailovici, Octav Sargețiu, Neculai V. Coban, George G. Dumitrescu, Petru Iroaie, Petru Comarnescu și Sextil Pușcariu.

¹⁰⁸ Al. Lascarov-Moldovanu, *Scrisorii de război. Din anul vitejiei românești. 1941*, ediția a II-a, București, 1942, 351 p.

¹⁰⁹ *Ibidem*, cap. II – *Frontul de foc*.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*. Vezi și despre ecourile războiului în creația populară: Ion Diaconu, *Poesia populară de „militărie” în războiul nostru din 1941*, în „Ethnos”, I, nr. 2/1942, Focșani, p. 111-134.

¹¹³ Mesajele respective, diseminate în întreaga corespondență primită/expediată de Cabinetul Militar al Conducătorului Statului, a fost în parte adunată și în dosare speciale, precum, mai ales, în ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri – Cabinetul Militar, dosar 558/1941.

¹¹⁴ Precizăm că, în presa acelor zile, s-a difuzat un comunicat al Președinției Consiliului de Miniștri prin care Ion Antonescu mulțumea expeditorilor mesajelor și-i îndemna ca, pe mai departe, să ofere cel mai bun sprijin *prin muncă*, fiecare unde se

timpului și Conducătorul Statului pe tema semnificațiilor multiple și majore ale evenimentului investigat. Pentru precizie, menționăm că am selectat corespondențele primite/trimise sau schimbate de la/de/între generalul Antonescu și următorii subiecți:

1-2 – **Regele Mihai I**

3 – Patriarhul României **Nicodim**

4 – Episcopul Dobrogei **Gherontie**

5 – **Valer Pop**, fostul lider al PNȚ, implicat în negocierile finalizate cu impunerea Dictatului de la Viena din 30 august 1940

6 – Profesorii Facultății de Litere a Universității din București, în frunte cu decanul în funcție, prof. **Alexandru Marcu**, susținut în demersul său de universitariei (unii membri sau viitori membri ai Academiei Române) **I. Andrieșescu, N. Bănescu, Gh. I. Brătianu, T. Capidan, D. Caracostea. N. Cartoian, Ștefan Ciobanu, N. Florian, C. C. Giurescu, D. Gusti, I. Nistor, Gh. Oprescu, I. Petrovici, M. Ralea, Al. Rosetti, I. D. Ștefănescu** ș.a. (în total – 30)

7 – Prof. **Ștefan Ciobanu**, în nume personal

8 – Prof. **I. Simionescu**, președintele în exercițiu al Academiei Române

9 – Dr. **Daniel Ciugureanu**, luptător basarabean pentru Unire, fost ministru al Basarabiei

10 – Prof. **N. Smochină**, originar de peste Nistru și președintele „Asociației Românilor Transnistrieni”

11 – Mitropolitul Ardealului **Nicolae Bălan**

12 – Dr. **W. Filderman**, președintele în exercițiu al Federației Comunităților Evreiești din România

13 – Prof. **M. Manoilescu**, fost ministru de Externe, negociator și semnatar pentru România, alături de **Valer Pop**, al Dictatului de la Viena

14 – General **Ștefan Panaitescu**

15 – Prof. **Al. Procopovici**, în fruntea unui grup de refugiați bucovineni stabiliți la Sibiu.

Dintre mesajele luate în considerație, 9 sunt date 22 iunie 1941, 2 – 23 iunie 1941, 2 – 24 iunie 1941, 1 – 28 iunie 1941 și, în sfârșit, 1 – 28 iulie 1941, acesta din urmă fiind transmis lui Antonescu de către Mihai I, imediat după ce „*vitezele trupe româno-germane au alungat peste Nistru armatele comuniste și au reîntregit pe vecie [sic!] țara Moldovei*”¹¹⁵. Nu am ignorat, de asemenea, documente privind organizarea propagandistică a campaniei din Est (vezi **E**) sau preliminarile diplomatice ale crizei (vezi **F**).

De remarcat că, odată cu felicitările adresate Conducătorului Statului pentru acțiunea declanșată, în colaborare cu A. Hitler, expeditorii au insistat,

afla pe frontul intern, în vreme ce armata își făcea datoria pe teatrul de război (ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 309).

¹¹⁵ ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 14.

fiecare separat sau combinat în cuprinsul aceluiași mesaj, asupra următoarelor probleme, ceea ce dovedea cunoaștere profundă și realism în abordarea situației existente:

A. Avantajul obținut prin inițiativa în război, scopul fundamental al campaniei:

- reîntregirea hotarelor românești și, concomitent, răpunerea bolșevismului (Valer Pop)¹¹⁶;
- reîntregirea Sfintei Țări a lui Ștefan cel Mare (Mihai I)¹¹⁷;
- dezrobirea Basarabiei (Ștefan Ciobanu)¹¹⁸;
- eliberarea României dintre Prut și Bug (dr. Daniel Ciugureanu)¹¹⁹;
- recucerirea provinciilor pierdute (dr. W. Filderman)¹²⁰;
- reîntregirea țării (general Ștefan Panaitescu¹²¹, grupul bucovinenilor din Sibiu¹²², prof. I. Simionescu¹²³ etc.).

B. În privința destinului eforturilor viitoare, necesare atingerii scopul final al războiului:

- România Mare și veșnică (episcopul Gherontie¹²⁴, Valer Pop¹²⁵);
- mărirea țării, pentru a se reuni toți frații (prof. N. Smochină¹²⁶, mitropolitul Nicolae Bălan¹²⁷ ș.a.);

Dintr-o asemenea perspectivă, Ion Antonescu se impunea – în viziunea prof. M. Manoilescu – drept un reparator al istoriei¹²⁸.

C. În context, nu au lipsit, se înțelege, urările pentru un sfârșit glorios al ostilităților, de care depindea, categoric și exclusiv, atingerea obiectivului fundamental al războiului - reîntregirea țării. S-a apelat la formule de tot felul, care de care mai optimiste: victorie deplină (Patriarhul Nicodim)¹²⁹; victorie, pentru ca Patria să ajungă a-și exprima plener vrerea (prof. Al. Marcu și colegii

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 99.

¹¹⁷ *Ibidem*, ff. 13, 19.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 170.

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 164.

¹²⁰ Idem, fond PCM – SSI, dosar 109/1941, f. 32.

¹²¹ Idem, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 215.

¹²² *Ibidem*, ff. 271-274.

¹²³ *Ibidem*, f. 217.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 203.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 99.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 205.

¹²⁷ *Ibidem*, f. 117.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 233.

¹²⁹ *Ibidem*, ff. 24-25.

săi de la Universitatea bucureșteană)¹³⁰; tot victorie, pentru ca granițele să fie fixate ... pe vecie (Mihai I)¹³¹; îzbândă deplină (prof. N. Smochină)¹³².

D. Pe de altă parte, în ceea ce-l privea pe Ion Antonescu, acesta – răspunzând mesajelor receptate – și-a exprimat acordul față de expeditori, în sensul că aceștia întrevăzuseră cu temei rostul Războiului Sfânt în direcțiile juste și naturale proclamate oficial, adică:

- pentru refacerea Patriei i biruința Crucii (răspuns Patriarhului Nicodim)¹³³;

- pentru refacerea Patriei mutilate și răstignite pe timp de un an pe crucea tuturor suferințelor (răspuns lui Valer Pop)¹³⁴;

- alungarea întunericului, prin zdrobirea comunismului (răspuns prof. I. Simionescu)¹³⁵;

- în fine, replicând Mitropolitului Nicolae Bălan, Ion Antonescu definea în chintesență Războiul Sfânt, „*în care fiii tuturor ținuturilor românești luptă biruitor pentru reîntregirea Patriei și pentru dezrobirea fraților răpiți*”¹³⁶.

E. Un document special se referă la pregătirea corpului de „misionari” pentru munca propagandistică¹³⁷, cel puțin în etapa inițială a războiului¹³⁸.

F. Un alt set de documente – sinteze ale SSI-ului sau directivele transmise lui Grigore Gafencu, la Moscova, de Ion Antonescu și, nu mai puțin, de Mihai Antonescu, care se pregătea să preia de la General, după declanșarea ostilităților, conducerea efectivă a diplomației Bucureștilor – atestă situația explozivă germano-sovietică din „ajunul furtunii”¹³⁹.

G. În sfârșit, în funcție de evoluțiile ulterioare, parafate de deznodământul de la 23 august 1944, de cea mai mare importanță s-au dovedit

¹³⁰ *Ibidem*, ff. 121-122.

¹³¹ *Ibidem*, ff. 13, 19.

¹³² *Ibidem*, f. 205.

¹³³ *Ibidem*, f. 23.

¹³⁴ *Ibidem*, f. 96.

¹³⁵ *Ibidem*, f. 217.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 175.

¹³⁷ Vezi Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu și războaiele anticomuniste ale României*, în “Orizont XXI”, Pitești, nr. 3/2006, p. 32-36.

¹³⁸ ANIC, fond DGP, dosar 176/1941, ff. 139-143. Vezi și numeroase alte dispoziții ulterioare pe temele combaterii acțiunilor comuniste, terorismului, spionajului, sabotajelor etc. (ANIC, fond Ministerul de Interne – Diverse, dosar 66/1941; idem, fond DGP, dosar 5/1942; idem, fond PCM – CM, dosar 415/1942, vol. II etc.). La 27 noiembrie 1942, de exemplu, Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului (șef: lt. – col. Gh. Corivan) a transmis, din dispoziția Mareșalului, o Notă cuprinzând instrucțiuni pentru combaterea propagandei subversive dușmane (idem, dosar 415/1942, f. 665).

¹³⁹ Arhiva CNSAS, fond 40 010, vol. 127/II, *passim*.

mesajele schimbate între Ion Antonescu și Iuliu Maniu¹⁴⁰, chiar cu începere din 22 iunie 1941, pe tema Războiului din Est. În context, la 18 iulie 1941, liderul PNȚ, a observat, cu referire la „supărătorul” aliat impus de situație României în campania eliberatoare, și a oferit singura explicație plauzibilă: „... Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori față de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia – în tovărășie de arme cu Ungaria și cu Axa, care ne-au rupt printr-un act arbitrar, neratificat de nimeni, o parte importantă a țării noastre, vătămându-ne teritoriul, mândria și onoarea noastră națională. Chiar și tovărășia de arme de până acum, impusă de împrejurări, este cât se poate de supărătoare, câtă vreme încă nu am primit nici o satisfacție în problema Transilvaniei, dar ea are totuși o singură justificare: aceea că este menită să repare pierderea ce am suferit, înainte cu un an, în urma presiunii exercitată de Axă, care la vremea sa ne-a legat mâinile, oprindu-ne să ne apărăm. Acum ea ni le-a dezlegat (subl. ns.)”¹⁴¹.

H. Toate celelalte mesaje din 1940-1943 pe tema rosturilor naționale ale Războiului din Est, atestând o netăgăduită unitate de vederi și ideal!

Este de la sine înțeles că, în condițiile date, din partea Conducătorului Statului și Comandantului de Căpetenie al Armatei Române nu puteau porni, către toți admiratorii și suporterii săi, în afară de considerațiile specifice fiecărui mesaj primit, decât asigurări ferme de convingere în victoria pe Frontul de Est! În acest sens, pilduitor rămâne mesajul adresat lui Mihai I de pe front, la 23 iunie 1941, ca răspuns la telegrama din ajun a suveranului (vezi, în anexa acestui capitol, doc. nr. 9)¹⁴², deși cel mai frumos schimb de mesaje realizat rămâne cel cuprinzând telegramele semnate succesiv de Valer Pop și Ion Antonescu, la 22-23 iunie 1941, cel dintâi exprimându-și convingerea în „răpunerea bolșevismului, a celui mai crunt dușman al nostru și al omenirii. Trăiască România Mare!” (subl. ns.)¹⁴³. Cu câteva luni înainte de evenimente, generalul Iosif Teodorescu, coleg de promoție cu Ion Antonescu la începutul studiilor militare, expedia din R. Vâlcea o impresionantă scrisoare Conducătorului Statului, din care extragem acestea rânduri finale:

„... *Faci parte din promoția [a] 19-a Turda. Cred că ai încă viu în spirit jurământul promoției noastre, de a răzbuna uciderea marelui Domn.*

Acest jurământ este tot atât de valabil astăzi, ca în 1902.

Dumnezeu să-ți ajute să conduci armatele române peste Tisa, pe drumul de glorie străbătut acum 21 de ani, tot sub impulsivitatea puternică a sufletului tău.

¹⁴⁰ Vezi Ion Calafeteanu, ed., *Iuliu Maniu – Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice. 1940-1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 79.

¹⁴² *Idem*, fond PCM – CM, dosar 558/1941, ff. 3, 4, 11-12, 21.

¹⁴³ *Ibidem*, f. 96, 99. Vezi textele integrale în anexa cap. VI.

Ardealul și Nistrul te cheamă! (subl. ns.)”¹⁴⁴

În concluzie, având în considerație personalitatea semnatarilor mesajelor examinate și valoarea intrinsecă a documentelor, dintre care unele sunt cunoscute de vreme ce au apărut în presa epocii, nu ne rămâne decât să relevăm rolul probelor de acest gen în aprofundarea și determinarea caracterului dreptului și justificat al războiului declanșat de România la 22 iunie 1941.

ANEXE

1 - [16 aprilie 1941] – Mesajul Prof. Mihai Antonescu către Grigore Gafencu, ministrul României în URSS

16 aprilie 1941

Nr. 27 156

STRICT CONFIDENȚIAL

Domnule Ministru,

Referindu-mă la telegrama Dvs. nr. 1 196 din 9 aprilie, am onoarea a vă informa că avansurile D-lui Vâșinschi nu constituie o manifestare izolată. Aluziuni la dorința Guvernului sovietic de a vedea o ameliorare a raporturilor între cele două țări ne-au fost făcute, în ultimul timp, atât prin Ambasadorul Sovietelor la Berlin cât și, pe diferite căi ocolite, prin București. Este vorba, deci, de o adevărată acțiune concertată a Guvernului Sovietic¹⁴⁵.

Cum a recunoscut-o și Dl. Vâșinschi, politica Generalului Antonescu a fost întotdeauna de a întreține bune raporturi cu Uniunea Sovietică și, dacă o ameliorare mai sensibilă nu s-a produs până în prezent, aceasta nu a fost din vina Guvernului Român. Nu se poate, într-adevăr, contesta că atitudinea Guvernului Sovietic în diferite împrejurări și, în special, în chestiunea delimitării liniei de demarcațiune, nu era cea mai bine calculată pentru a contribui la stabilirea unor

¹⁴⁴ Idem, fond PCM, dosar 208/1940, f. 426-427 (scrisoare din 24 decembrie 1940).

¹⁴⁵ Referiri la aceste demersuri ale Kremlinului, cu scop de a destabiliza Axa din interior, vezi în Declarația MAE al Reichului din 21 iunie 1941, prezentată Moscovei după începutul Războiului din Est (*Proclamația Fuiererului către poporul german și Nota MAE al Reichului adresată Guvernului Sovietic, împreună cu anexele*, Berlin, 1941, p. 27).

relațiuni mai încrezătoare între cele două țări. În aceeași ordine de idei, menționez de asemenea că, chiar în ultimul timp, deși credem că atitudinii noastre față de U.R.S.S. nu i se poate aduce nici un reproș, se produc zilnic incursiuni de avioane sovietice în spațiul nostru aerian. Unul din aceste avioane a aterizat chiar pe teritoriul nostru, reluându-și zborul.

Trebuie, deci, să constatăm că, până în prezent, politica Guvernului Sovietic nu a fost în armonie cu eforturile Generalului Antonescu de a se ajunge la raporturi sincere de bună vecinătate.

Așa fiind, față de propunerile ce ne-au fost făcute prin Dl. Vâșinschi, Guvernul Român este de acord de a se proceda la examenul chestiunilor a căror rezolvare ar fi de natură a deschide calea unor raporturi mai bune româno-sovietice. Dând urmare acestei cereri a Guvernului Sovietic, Guvernul Român nu face, deci, în ce-l privește, decât a se menține pe linia atitudinii sale constante față de U.R.S.S.

Printre aceste chestiuni, principalele sunt următoarele:

A. Chestiunea delimitării liniei de demarcațiune

Guvernul Român împărtășește dorința exprimată de Dl. Vâșinschi de a se ajunge la încheierea lucrărilor pentru delimitarea liniei de demarcațiune. Pentru ca un asemenea act să poată contribui la o destindere în relațiunile celor două țări, ar trebui ca atitudinea delegației sovietice să fie mai suplă ca până acum și să se țină seama de punctul nostru de vedere. Ar face, deci, o foarte mare impresiune asupra opiniei noastre publice dacă linia de demarcație ar fi readusă:

a. În Nord, pe traseul determinat de termenii înșiși ai notei sovietice din 26 iunie 1940, notă care vorbește în mod exclusiv de Basarabia și de Bucovina de Nord. Ar trebui, deci, în special exclusă din teritoriul ocupat regiunea Herța care a aparținut întotdeauna Moldovei și n-a fost niciodată sub stăpânire străină, nici rusească, nici austriacă.

b. La Dunăre, potrivit de asemenea notei sovietice din 26 iunie 1940, linia de demarcațiune ar trebui să urmeze frontiera istorică a Basarabiei dinainte de 1918 fixată prin Tratatul de la Berlin din 1878, și anume linia talvegului pe întreg Brațul Chilia, iar la vărsarea în Mare pe brațul Stari-Stambul, rămânându-ne astfel ostroavele Salangic, Dalerul Mare, Dalerul Mic și Musura, ocupate actualmente de trupele sovietice în virtutea unei soluțiuni unilaterale de forță.

Reluându-se pe aceste baze discuțiunile întrerupte în octombrie trecut, Guvernul Român este convins că s-ar aduce o importantă contribuțiune pentru ameliorarea raporturilor româno-sovietice.

B. Chestiunea acțiunii comuniste în România

Nu ar putea fi însă trecut cu vederea faptul că eforturile Guvernului Român de a se ajunge la o ameliorare a raporturilor româno-sovietice întâmpină unele rezistențe în opinia publică românească. Aceste rezistențe sunt datorate activității ce desfășoară în România unele elemente comuniste, atât pe calea propagandei comuniste directe, cât și pe alte căi deghizate. Opinia noastră

publică are impresiunea că această activitate se bucură de unele sprijine din afară și, în consecință, nutrește temerea că o strângere a raporturilor româno-sovietice ar putea avea drept rezultat intensificarea acestei activități, ceea ce ar putea periclita actuala ordine socială din România. Așa fiind, ar trebui subliniat că una din condițiunile necesare unei ameliorări a raporturilor între cele două țări ar fi și o abstențiune reciprocă completă de la orice imixtiune în afacerile interioare respective.

Prin o atitudine înțelegătoare în aceste chestiuni Guvernul Sovietic ar aduce o dovadă concretă a dorinței sale de destindere și ar ajuta în același timp Guvernul Român față de opinia noastră publică în realizarea destinderii.

În concluziune, nu veți declina oferta sovietică de îmbunătățire a relațiunilor între cele două țări. Veți arăta că ea corespunde unei dorințe reciproce și că Guvernul Român este dispus a începe negocieri în acest scop.

Vă rog, de asemenea, a exprima în același timp D-lui Vâșinschi mulțumirile D-lui General Antonescu pentru sentimentele ce a manifestat la adresa D-sale, asigurându-l de satisfacțiunea ce resimte de a vedea recunoscute lealitatea și eforturile ce depune pentru îmbunătățirea raporturilor româno-sovietice.

Pentru informarea Dvs. și pentru a se risipi orice neînțelegere ce s-ar putea ivi în jurul acestor încercări de îmbunătățire a raporturilor româno-sovietice, țin a sublinia că România continuă a merge cu calm și fermitate pe drumul drept al politicii sale actuale. În consecință, în conversațiunile Dvs. veți evita orice ar putea lăsa impresiunea că România s-ar putea îndepărta de la actuala sa politică externă, precum și orice ar putea fi utilizat pentru a ne înfățișa ca făcând o politică de duplicitate.

Consider, totuși, util de a se evita atitudini prea rigide sau prea categorice, căci, urmărite cu abilitate și prudență, discuțiunile cu Guvernul Sovietic ar putea conduce la constatări interesante cu privire la intențiunile sovietice și la fondul adevărat al avansurilor ce ni se fac. În conversațiunile Dvs. veți putea, deci, întrebuința formulele generale obișnuite de apropiere, fără a pune în discuțiune actuala politică externă a României. În cazul în care ați avea însă impresiunea că Guvernul Sovietic ar avea intențiunea de a utiliza o eventuală îmbunătățire a relațiunilor româno-sovietice ca un element al jocului său politic față de actualul conflict veți sublinia că, în concepțiunea Guvernului Român, o asemenea apropiere trebuie să se poată încadra în politica noastră actuală.

ss. Mihai Antonescu

Se certifică conformitatea cu originalul ce se află în arhiva M.A.S.

ss. indescifrabil

Domniei Sale
Domnului Gr. Gafencu
Ministerul României la Moscova

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 76, f. 5-9).

**2 - [14 mai 1941] – Mesajul Generalului Ion Antonescu,
ad-interim al MAS al României, către Grigore Gafencu**

14 mai 1941

Domnule Ministru,

Vă comunic pentru informarea Dvs. că Guvernul român nu este deloc grăbit de a relua negocierile româno-sovietice cu privire la delimitarea liniei de demarcațiune. Într-adevăr este preferabil ca răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord să rămână caracterizată ca un act de forță pe care România nu l-a acceptat decât ca atare. Nu avem nici un interes de a legaliza acest act, oferind astfel Sovietelor un titlu juridic pentru deținerea acestor provincii.

Spre deosebire de concluziunile raportului Dvs. nr. 1 405 din 25 aprilie, Guvernul român socotește că nu este momentul de a se proceda la o consacrare a frontierelor noastre cu Uniunea Sovietică tocmai din cauza caracterului actual instabil al situațiunii și de posibilitățile de dezvoltare ulterioară a evenimentelor. Așa fiind, Guvernul român dorește a se amâna cât mai mult posibil reluarea lucrărilor Comisiunei de delimitare.

Veți arăta deci Guvernului sovietic că fiind dat refuzul său de a lua în considerațiune punctul de vedere românesc, refuz de altfel în contradicție cu asigurările de prietenie ce ni s-au dat, Guvernul român socotește că o reluare a lucrărilor de delimitare nu ar fi oportună, dacă nu s-ar fi stabilit în prealabil cel puțin un acord de principiu. Este evident că astfel lucrările în chestiune nu ar putea conduce la nici un rezultat. Or, o nouă întrerupere a lor, după cea din octombrie, nu ar putea avea, prin efectul ce l-ar produce asupra opiniilor publice respective, decât consecințe inoportune asupra relațiilor dintre cele două țări, ceea ce, în ce îl privește, Guvernul român dorește a evita.

De altfel, intransigența Guvernului sovietic înseamnă că prin aceste negocieri nu se face în realitate decât a ni se cere dinainte să recunoaștem pur și simplu actuala linie de demarcațiune rezultată din acte arbitrare și din fapte împlinite în fața cărora am fost pus de Guvernul sovietic. Or, nu este în intenția Guvernului român de a renunța la pozițiunea sa de principiu, de a nu se recunoaște soluțiile unilaterale sovietice. Întreruperea din octombrie a lucrărilor

de delimitare se datorează de altfel tocmai acestei atitudini de principiu adoptată de Guvernul român.

Aștept de la Dvs. multă abilitate în această privință.
General Antonescu

Se certifică conformitatea cu originalul ce se află în arhiva M.A.S.
ss. indescifrabil
Domniei Sale
Domnului Gr. Gafencu
Ministerul României la Moscova

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 76, f. 10-11).

3 - [21 iunie 1941] – Ministerul Afacerilor Interne
către Direcția Generală a Poliției –
Propaganda anticomunistă

ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Cabinetul Secretarului General
No. 4008/ 21 iunie 1941
Confidențial
Operat
Direcțiunea Generală a Poliției

Am onoare a trimit alăturat, în copie, ordinul Președinției Consiliului de Miniștri Nr. 62783/941, însoțit de o notă informativă, relativă la activitatea Serviciului Secret al Misionarilor de pe lângă Ministerul Propagandei Naționale, rugându-vă să binevoiți a dispune executarea ordinului în rezoluție al Domnului Ministru al Afacerilor Interne, General de Divizie D. Popescu.

Rugăm a ne comunica, până la 8 iulie 1941, rezultatul măsurilor luate de Dvs.

Secretar General,
Colonel Al. Pătruțoiu¹⁴⁶

COPIE

¹⁴⁶ Pe original: DGP, intrare Nr. 40772/25 iunie 1941.

de pe ordinul
Președinției Consiliului de Miniștri Nr. 62783/m.c.i.
din 19 iunie 1941, către
Ministerul Afacerilor Interne Nr. 4008 din 19 iunie 1941

Cu onoare se trimite alăturata Notă Informativă – relativă la activitatea Serviciului Secret al Misionarilor de pe lângă Ministerul Propagandei Naționale – pe care Domnul General Antonescu, Conducătorul Statului, a pus următorul ordin de rezoluție:

- „Executarea rezoluțiilor din text¹⁴⁷.
- Să se închidă toate cafenelele evreiești din Moldova¹⁴⁸.

a) Să fie identificați pe regiuni toți jidanii, agenți comuniști sau simpatizanți¹⁴⁹.

Ministerul de Interne trebuie să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, când va fi momentul oportun¹⁵⁰.

b) Trebuie să se pregătească Serviciul, care să adune¹⁵¹ – din Basarabia și Bucovina – toate crimele și toate suferințele populației, în timpul dominației bolșevice¹⁵², pentru a fi imediat folosit la țară, în fabrici, cinematografe și în școli¹⁵³.

De asemenea, Domnia Sa a aprobat toate propunerile, făcute de Ministerul Propagandei Naționale, prin darea de seamă înaintată cu Nr. 83/M, din 31 mai 1941, și arătate în nota alăturată¹⁵⁴.

Vă rugăm să binevoiți a dispune¹⁵⁵, raportându-se Președinției Consiliului de Miniștri (Serviciul Central de Informații), rezultatul măsurilor luate de Dvs., până la data de 10 iulie 1941.

¹⁴⁷ În dreptul acestui paragraf: *Direcția Generală a Poliției*.

¹⁴⁸ În dreptul acestui paragraf: *S-a dat ordin telegrafic Nr. 40772/25.6.*

¹⁴⁹ În dreptul acestui paragraf: *Să se urmărească, cu noi tabele. S-au luat deja măsuri.*

¹⁵⁰ În dreptul acestui paragraf: *Măsuri de executare. Este necesar de identificarea și ținerea în permanentă evidență a celor de la a).*

¹⁵¹ Informații despre.

¹⁵² În Basarabia și Bucovina (1940-1941).

¹⁵³ În dreptul acestui paragraf: *Trebuie pregătit personalul care să descopere și să adune pe cei de la b).*

¹⁵⁴ În dreptul acestui paragraf: *Toate aceste măsuri vor fi raportate la Președinția Consiliului de Miniștri.*

¹⁵⁵ În dreptul acestui paragraf: *General: ss/D. I. Popescu.*

Din Ordinul
Președinției Consiliului de Miniștri,
General I[lie] Șteflea
Pt. Conformitate
Șef de Cabinet
Căpitan,
P. Băbeanu

(ANIC, fond DGP, dosar 176/1941, f. 139-140).

COPIE
ACTIVITATEA SERVICIULUI SECRET AL MISIONARILOR
DE LA 1 APRILIE 1941 PÂNĂ LA 1 IUNIE 1941

Ca răspuns la dispozițiunile date de Domnul General Antonescu, referitoare la modul cum s-a organizat propaganda anticomunistă și orientarea acestei activități pentru viitor, Ministerul Propagandei Naționale înaintează o dare de seamă generală asupra activității Serviciului Secret al Misionarilor, din care rezultă următoarele:

1. Recrutarea, organizarea și instruirea misionarilor.

a) Recrutarea misionarilor s-a făcut dintre refugiații basarabeni și transnistrieni; a întâmpinat diferite dificultăți îndeosebi din cauza lipsei de aptitudini propagandistice și din cauza recrutajului agenților germane, în același scop.

b) Organizarea zonelor de acțiune misionară.

De comun acord cu Marele Stat Major, Moldova și Bucovina au fost împărțite în 7 zone de acțiune, dintre care până la 1 iunie 1941 s-a activat numai în trei zone, și anume:

- Zona Nr. 1 Iași, cu 22 misionari;
- Zona Nr. 2 Galați, cu 22 misionari;
- Zona Nr. 3 Botoșani, cu 7 misionari.

c) Instruirea misionarilor.

Instruirea s-a făcut individual de către un personal specializat, detașat de la MStM, Direcțiunea Generală a Poliției și Ministerul Propagandei Naționale. Pentru fiecare misionar s-a întocmit o fișă și un angajament personal.

2. Activitatea misionarilor.

a) Misionarii au fost camuflați sub diferite aspecte și ocupațiuni: vânzători de icoane și cărți, fotografi ambulanți, muncitori, anchetoare speciale la domiciliu etc.

b) Materialul difuzat – în afară de propaganda orală – a constat din broșuri și manifeste, care s-au împărțit după cum urmează:

- în Zona Nr. 1 Iași, 15 000 manifeste și 4 000 broșuri;
- în Zona Nr. 2 Galați, 12 000 manifeste și 3 000 broșuri;
- în Zona Nr. 3 Botoșani, 4 000 manifeste și 2 000 broșuri;
- în Zona Capitalei, 11 000 manifeste și 1 600 broșuri.

Aceasta în afară de cele 75 000 broșuri răspândite în armată și 40 000 difuzate în țară prin alte mijloace.

În total s-au difuzat 230 000 broșuri și 110 000 manifeste anticomuniste.

Se menționează titlurile acestor lucrări anticomuniste:

- *Cătușе roșii*, de A. Diaconu;
- *Basarabia și Bucovina sub noua stăpânire*, de D. Pădure;
- Manifestul *Îndemn către toți românii și*
- Manifestul *Adevăratele cauze ale greutăților prin care trecem*.

c) Pentru acoperirea cheltuielilor, s-a acordat fiecărui misionar suma de lei 4 000 lunar, minus reținerile pentru impozite, plata călătoriei pe CFR și o sumă globală de lei 600 drept misie de deplasare.

3. Atitudinea comuniștilor și evreilor (care formează majoritatea agenților comuniști) față de materialul difuzat prin serviciul misionarilor este extrem de dușmănoasă:

- Ei caută să distrugă acest material, fie acaparându-l, fie rupându-l, fie denunțând poliției activitatea subversivă a propagandei misionare.

- Cele trei zone în care activează actualmente misionarii sunt bânuite de o propagandă comunistă activă, dublată de o stare de agitații, provocată de știrile alarmiste la a căror răspândire contribuie în mod inconștient însăși populația, îndeosebi basarabenii.

- Un focar puternic de propagandă comunistă se află la Iași¹⁵⁶.

4. Primele rezultate și constatări ale activității pe teren a misionarilor:

- Propaganda anticomunistă, dusă cu perseverență, dă rezultate frumoase. Populația, convinsă de misionari, difuzează mai departe cele auzite și păstrează cu sfințenie broșurile primite.

¹⁵⁶ În dreptul paragrafului: *Aviz Insp[ectoratul de Poliție] Iași*.

- Pătura muncitorească de la Iași e instigată de militanți și comuniști de frunte, recrutați în special dintre ceferiști. Aci, se impun și alte măsuri, paralel cu acțiunea de propagandă orală¹⁵⁷.

- Cu cât materialul difuzat se ocupă de probleme de mare activitate [actualitate], cu atât este primit mai bine¹⁵⁸.

- Rezistența agenților străini ia adesea forme agresive, fără ca autoritățile polițienești să-și facă datoria¹⁵⁹.

- Cei mai activi agenți comuniști sunt evreii, care exercită o influență puternică asupra tuturor autorităților locale, îndeosebi în orașele de mai mică importanță¹⁶⁰.

- Cu toate rigorile legii al alarmismului, cafenelele evreiești sunt un focar de agitațiuni comuniste. Se impune o foarte drastică aplicare a acestei legi.

- Serviciul secret german recrutează agenți informatori dintre elementele basarabene și bucovinene, în condiții materiale destul de bune.

5. Propuneri făcute de Ministerul Propagandei Naționale.

Pentru îndrumarea activității de propagandă anticomunistă, se propun următoarele:

- Să se sporească numărul misionarilor, pentru a se putea încadra complet toate cele 7 zone, din Moldova și Bucovina¹⁶¹.

- Membrii corpului didactic, refugiați, puși actualmente la dispoziția Ministerului Culturii Naționale și Cultelor, să fie utilizați pentru propagandă și contra-propagandă¹⁶².

- Să se folosească, pentru fiecare departament, câte un grup de funcționari, care să difuzeze în toate straturile sociale, pe baza unui normativ – alcătuit și multiplicat săptămânal sau bilunar -, materialul Biroului Central al Misionarilor. Acest oficiu mai are și avantajul de a fi gratuit¹⁶³.

- Să se reia în gazete folosirea imaginilor pentru difuzarea plastică a ideilor de contra-propagandă, accentuând și ridiculizând unele stări și acțiuni care formează obiectul propagandei de stat¹⁶⁴.

¹⁵⁷ În dreptul paragrafului: *Să ne dea preciziiuni.*

¹⁵⁸ În dreptul acestui paragraf: *Este poezie curată.*

¹⁵⁹ În dreptul acestui paragraf: *Unde s-a petrecut și cu cine, pt. a lua măsuri.*

¹⁶⁰ În dreptul acestui paragraf: *Se cunosc, din o mie, românii. Ei [evreii] au fost puși la lagăr. S-a dat ordin.*

¹⁶¹ În dreptul acestui paragraf: *Da.*

¹⁶² În dreptul acestui paragraf: *Da.*

¹⁶³ În dreptul acestui paragraf: *Da.*

¹⁶⁴ În dreptul acestui paragraf: *Da.*

- Să se utilizeze imaginea (desemnul, c. p. Ilustrată etc.), de la caricatură până la alegorie, pentru combaterea comunismului și afirmarea drepturilor noastre românești.

- Să se reia utilizarea ilustrației de stradă (afișul), pentru popularizarea anumitor teme sau idei conducătoare de stat.

- Să se intensifice contra-propaganda, prin difuzarea de broșuri ilustrate în mod atractiv și cu subiecte interesante¹⁶⁵.

- Modul de răspândire va fi cel confidențial - deci cu un aparent aspect de clandestinitate, pentru o cât mai deplină eficacitate¹⁶⁶.

6. Pe lângă aceasta, Serviciul Central de Informații mai propune:

- Recrutarea de misionari chiar din rândul lucrătorilor din fabrici și întreprinderi, urmărindu-se să se aibă în fiecare fabrică sau întreprindere – în care lucrează peste 200 muncitori – unul sau mai mulți misionari¹⁶⁷.

- Să se utilizeze pentru contra-propagandă mai cu osebire manifeste scurte redactate [editate] periodic (la 15 zile spre exemplu), luându-se drept temă evenimentele de actualitate, ce se pretează comentariilor defavorabile comunismului și afirmațiilor de propagandă comuniste, ce pot fi combătute cu argumente convingătoare¹⁶⁸.

Pt. conformitate,
Șef de Cabinet, Căpitan P. Băbeanu¹⁶⁹

(ANIC, fond DGP, dosar 176/1941, f. 141-143).

4 - [22 iunie 1941] – Fragmente din răspunsul Generalului Ion Antonescu la memoriile lui Iuliu Maniu din 4.XII.1940, 27.II.1941 și 4.IV.1941

“[...] Dv. sunteți însă de părere că intrarea noastră în înțelegerea tripartită, fără să ni se dea ceva în schimb, a fost o greșeală, pentru că hotarele noastre erau deja garantate de *Axă*, în baza altei înțelegeri¹⁷⁰, iar, pe de altă

¹⁶⁵ În dreptul acestui paragraf: *Da*.

¹⁶⁶ În dreptul acestui paragraf: *De acord, cu poliția și prin ea*.

¹⁶⁷ În dreptul acestui paragraf: *Da*.

¹⁶⁸ În dreptul acestui paragraf: *Da*.

¹⁶⁹ Vezi Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu și războaiele anticomuniste ale României*, în „Orizont XXI”, Pitești, an I, nr. 3/2006, p. 34-38.

¹⁷⁰ În urma „garanțiilor” acordate României, imediat după impunerea Dictatului de la Viena, prin schimbul de scrisori Joachim von Ribbentrop – Galeazzo Ciano – M.

parte, cu intrarea noastră în înțelegerea tripartită¹⁷¹ ni s-a făcut imposibilă reclamarea vechilor noastre hotare, cu energia și mijloacele cuvenite, de la vecinii noștri care fac și ei parte din înțelegerea tripartită. Aderarea noastră la Pactul Tripartit nu s-a făcut pentru garantarea hotarelor noastre actuale, pentru că acestea erau într-adevăr garantate prin schimbul de note intervenit în legătură cu arbitrajul de la Viena. Ea s-a făcut în vederea colaborării amintite mai sus și tocmai pentru a ni se da posibilitatea de a pune la timpul său în discuție revendicările noastre îndreptățite; regimul actual nu recunoaște granițele actuale ciuntite și înțelege să reprezinte, ceea ce a făcut și până acum, legitimitatea revendicărilor românești totale, în care intră și întregirea granițelor sfârtecate [...] Orice concepție politică își are o justificare teoretică și o justificare practică, verificată prin aplicarea și rezultatele sale. Teoretic oricine poate să considere drept ideală concepția pe care o reprezintă. Politica fiind însă o artă a guvernării, singură verificarea practică poate da măsura justă a valorii unei concepții (subl. ns.)”.

(Ion Calafeteanu, ed., Iuliu Maniu – Ion Antonescu.
Opinii și confruntări politice. 1940-1944,
Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 66-67, 74).

5 - [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Patriarhul Nicodim – General I. Antonescu,
prilejuit de începerea Războiului Sfânt

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului Român
Loco

[Să se mulțumească.
Să se publice]¹⁷²
București
Nr. 015983 – 22.6.1941, ora 12,00

Dumnezeu v-a ales să fiți Conducătorul Neamului Românesc în aceste vremuri de adâncă prefacere socială în lume.

Manoilescu din 30 august 1940 (apud Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri. 1939-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 231-232).

¹⁷¹ Aderarea României la Pactul Tripartit - Berlin, 23 noiembrie 1940 (*ibidem*, p. 179).

¹⁷² Adăugiri de I. Antonescu.

Pe El îl rugăm și Îl implorăm să ducă Armata noastră și a puternicului aliat și sprijinitor Adolf Hitler la izbândă deplină hărăzind sufletului Dv. marea mulțumire că v-ați împlinit cu prisosință datoria către Rege, Neam și Lege.

Chem binecuvântarea lui Dumnezeu asupra Dv. și armatelor aliate spre a vă duce la victoria desăvârșită.

Patriarh Nicodim

Înalt Prea Sfinției Patriarhului
Nicodim al României
București

Din mijlocul trupelor care poartă în lupta lor biruitoare drapelul dezrobirii naționale pentru mult încercatul pământ străbun al Basarabiei și Bucovinei, mulțumesc Înalt Prea Sfinției Voastre pentru binecuvântarea Bisericii, cerută Atotputernicului asupra armatelor aliate și asupra strădaniilor mele de refacere a Patriei și a onoarei românești.

Biruința ostașului român, înfrățiț în aceeași caldă camaraderie de arme și de simțăminte cu soldatul glorios pe toate fronturile al Marelui Reich German, este biruința crucii.

Altarele dăruite și pângărite de potrivnicii luminii vor fi refăcute în toată strălucirea, pentru mărturisirea smeritei închinări de mulțumire a Neamului și pentru mai marea mărire a Dumnezeului părinților noștri.

General Antonescu
7 iulie 1941

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 23-25).

6 - [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Episcop Gherontie – General I. Antonescu

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului și
Comandant al Forțelor Armate de Operațiuni

Constanța
Nr. 2563 – 22.6.1941, ora 13,30

Biserica dobrogeană și ialomițeană la datorie a îngenuncheat azi ora 11 în catedrală și s-a rugat lui Dumnezeu să ajute Domniei-Voastre și armatelor în luptă spre a realiza România Mare și veșnică.

Să trăiți, Domnule General!

Episcop Gherontie

Prea Sfinției Sale
Episcop Gherontie
Constanța

Mulțumesc Prea Sfinției Voastre pentru bunele urări făcute armatelor luptătoare și strădaniilor mele.

General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 201, 203).

7- [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Facultatea de Litere din București –
General I. Antonescu

Domnului
General Ion Antonescu,
Comandantul de Căpetenie al Armatei
Loco

București Nr. 16426 – 22.6.1941, ora 16

În momentul în care bravura, demnitatea și destinul neamului românesc își spun iarăși cuvântul prin bravura, demnitatea și destinul Generalului său de astăzi, Corpul Didactic și studenții Facultății de Litere din București, printre care se găsesc profesorii și studenții Facultății din cernăuți, se închină în conștiințele lor de buni români pentru prima noua izbândă la care v-a chemat Dumnezeu și trecutul de gloria al acestui Neam. Pe drumul victoriei vă ocrotesc toți voievozii și vă urmează țara pe care o faceți să-și rostească iar cuvântul în istoria sa și a lumii.

Trăiască Patria, Regele și Conducătorul României!
Decanul Facultății de Litere,
(ss) Alexandru Marcu

Profesor I. Andrieșescu, Gh. Antonescu, N. Bănescu, Gh. Brătianu, P. Cancel, T. Capidan, D. Caracostea, N. Cartoian, Șt. Ciobanu, N. Florian, C. Giurescu, V. Grecu, D. Gusti, N. Herescu, S. Lambrino, D. Marmeliuc, L. Moraru, V. Moraru, B. Munteanu, C. Narly, I. Nistor, Gh. Oprescu, I. Petrovici, Sever Pop, D. Protopopescu, M. Ralea, Al. Rosetti, Sauciu Săveanu, Radu Sbierea, I. Ștefănescu.

Domnului
Alexandru Marcu,
Decanul Facultății de Litere
Loco

Mulțumesc profesorilor și studenților Facultății de Litere din București pentru mărturia profunde și simțiri patriotice și pentru calde urări făcute Patriei.

General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 119, 121-122).

**8 - [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Regele Mihai I – General I. Antonescu**

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului

Castelul Peleş, Sinaia
Nr. 41114 – 22.6.1941, ora 18,10

*[Să se publice – A/ntonescu]*¹⁷³

În clipele când trupele noastre trec Prutul și Codrii Bucovinei, pentru a reîntregi Sfânta Țară a Moldovei lui Ștefan cel Mare, gândul Meu se îndreaptă către Domnia Voastră, Domnule General, și către Oștirea Țării.

Vă sunt recunoscător, Domnule General, pentru că numai prin munca, tăria și străduința Domniei Voastre, Neamul întreg și cu mine trăim bucuria zilelor de glorie străbună.

¹⁷³ Adăugat cu creionul roșu în textul original.

Iar ostașilor noștri dragi, le urez sănătate și putere ca să statornicească,
pentru vecie, dreptele granițe ale Neamului.

Trăiască în veci România!

Trăiască viteaza noastră Armată!

MIHAI R.

București, Președinția Consiliului de Miniștri

Nr. 114 – 23.6.1941, ora 10

Majestății Sale Regelui,

Mulțumesc respectuos Majestății Voastre pentru cuvintele de
îmbărbătare și de apreciere cu care ați cinstit Armata și pe mine.

Fiți sigur, Majestate, de devotamentul nostru.

Pentru Țară și pentru Majestatea Voastră ne batem.

Pentru Țară și pentru Majestatea Voastră trebuie să învingem.

GENERAL ANTONESCU

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 3, 4, 11-12, 21).

9 - [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Prof. Ștefan Ciobanu – General I. Antonescu

Domnului

General Ion Antonescu¹⁷⁴,

Conducătorul Statului Român

Loco

București

Nr. 018774 – 22.6.1941, ora 20

În clipele în care numele Dv. se gravează în Istoria Neamului Românesc,
îmi iau permisiunea, cu tot respectul cuvenit, să aduc prinosul de recunoștință
dezrobitorului provinciei unde am văzut lumina zilei.

Profesor Ștefan Ciobanu

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 170.

Domnului
Profesor Ștefan Ciobanu¹⁷⁵
București

Mulțumesc pentru bunele sentimente mărturisite în ceasurile jertfelor
pentru dezrobirea pământului scump al Basarabiei.
General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 168, 170).

10 - [22 iunie 1941] – Schimb de mesaje
Prof. I. Simionescu – General I. Antonescu

Scrisoare

ACADEMIA ROMÂNĂ
București
No. 2342

22 iunie 1941

Domnule General,

În momentele prin care trecem, înălțătoare și plin de speranțe, întreaga
suflare românească are datoria sfântă de a face zid de susținere celor meniți să
învie vitejia străbună.

Academia Română, în trecutul căreia s-a înfăptuit unirea sufletească a
reprezentanților românimii de pretutindeni, își îndreaptă urările sale de biruință
către brava oștire română și către vrednicul ei Conducător.

Trăiască Patria în granițele ei firești, trase până unde se aude graiul
românesc.

Trăiască Majestatea Sa Regele Mihai I, a cărui domnie să însemne unire
veșnică, deplină, a poporului român.

Să trăiți, Domnule General; fie ca faptele Dv. să se înscrie în Istoria
neamului, alături de ale tuturor din trecut, care au condus la glorioase
biriințe.

PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE,
I. Simionescu

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 168.

Domniei-Sale
Domnului
General Ion Antonescu
Conducătorul Statului și
Președintele Consiliului de Miniștri –
Loco

Telegramă
Domnului
Prof. I. Simionescu,
Președintele Academiei Române
Loco

Temeiul acțiunilor noastre naționale a fost totdeauna adevărul. Slujitoare a adevărului, Academia Română a luminat drumurile și țintele strădaniilor românești de unitate și de stăpânire a drepturilor firești din cuprinsul spațiului nostru etnic și istoric. Urările adresate oștirii de către cel mai înalt așezământ al spiritualității românești, în ceasul în care armele naționale cuceresc o nouă împlinire a destinului, sunt deosebit de prețioase pentru conștiința neamului întreg. Ele au un înțeles cu atât mai înălțător, cu cât steagurile noastre dezrobitoare, alături de steagurile aliate ale Marelui Reich German, alungând întunericul și crima, re-întronează în Răsăritul Europei puterile libertății, credinței și culturii.

Vă rog să primiți personal și să transmiteți membrilor Academiei Române mărturia caldă a prețuirii și mulțumirilor mele.

General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 217, 219).

11 - [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Dr. Daniel Ciugureanu – General I. Antonescu

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului
- Pe zonă -

În clipa când armata română, sub strălucita comandă a Domniei-Voastre, a călcat pe pământul Basarabiei, gândul tuturor românilor dintre Prut și Bug se îndreaptă către Conducătorul Statului cu sentimentul de adâncă recunoștință și

cu speranța de a reîntra în curând în căminurile noastre, de unde să contribuim cu toate puterile la propășirea neamului.

Trăiască România Mare!
Președintele Cercului Basarabenilor,
Dr. Daniel Ciugureanu,
fost Ministru

București, 2 iulie 1941

Domnule Președinte,

Vă mulțumesc pentru bunele sentimente exprimate în numele „Cercului Basarabenilor”.

Speranțele D-Voastre sunt cheazășuite de vitejii și jertfa soldatului român, căruia toți trebuie să-i aducem prinosul recunoștinței noastre.

Primiți, vă rog, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

General Antonescu

Domniei-Sale

Domnului Doctor Daniel Ciugureanu,

Președintele „Cercului Basarabenilor”

București,

Șoseaua Iancului, nr. 104

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 163-164).

12 - [22 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Prof. N. Smochină – General I. Antonescu

Domnului

General Ion Antonescu,

Conducătorul Statului Român

București

Asociația Românilor Transnistrieni, adânc mișcată de apelul Domniei-Voastre adresat ostașilor și poporului român de a sfârâma lanțurile robiei și de a readuce pe toți frații la sânul patriei libere, vă urează deplină izbândă în realizarea acestui ideal național. Pătrunși de măreția momentului, suntem gata de a servi ca ostași credincioși pentru mărirea țării care va îngloba în viitoarele granițe și pe românii de peste Nistru ce zac în închisori și duc o viață umilită sub jugul de oțel al fiarelor roșii.

Trăiască România de la Tisa până la Bug!
Trăiască Conducătorul Statului Român și al glorioasei noastre armate!

Președinte, N. Smochină
Secretar General, A. Niculescu

București, 1 iulie 1941

Domnule Președinte,

Glasul fraților noștri din străvechile așezări românești dintre Nistru și Bug a găsit răsunet viu și adânc în inima mea. Armele oștirii române înfrățite cu armata Marelui Reich German, ducând cu ele biruința ocrotitoare a dreptății, vor asigura mult încercatului românism transnistrian deplinătatea mântuitoare a unei vieți naționale statornic și îndelung așteptate.

Mulțumesc călduros Asociației Românilor Transnistrieni pentru simțămintele patriotice și pentru bunele urări făcute în ceasul pornirii războiului sfânt al dezrobirii fraților și al reîntregirii hotarelor.

General Antonescu
Domniei-Sale
Domnului N. P. Smochină
Președintele Asociației Românilor Transnistrieni
București

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 204-205).

13 - [23 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Mitropolitul Ardealului Nicolae – General I. Antonescu

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului
București
Sibiu Nr. 2412 – 23.6.1941, ora 17,20

Întreg clerul și poporul drept-credincios al Ardealului e străbătut și înfiorat până în adâncul ființei sale de măreția epocală a zilelor ce i le-ați hărăzit – cu tot sufletul și cu toată puterea lui de sacrificiu – face zid în jurul Conducătorului care a pornit să spele rușinea anului trecut, să scape pe frații noștri de sub jugul barbariei și să împrăștie adunarea vrăjmașilor lui Dumnezeu

de pe fața pământului. Dumnezeu este cu noi și cu viteazul nostru Conducător. În numele Crucii, pășiți înainte spre fericirea țării și spre salvarea omenirii.

Nicolae,
Mitropolitul Ardealului

Înalt Prea Sfinției Sale
Mitropolitului Nicolae al Ardealului
Sibiu

Mulțumesc clerului și Românilor ardeleni pentru caldă mărturie a simțămintelor patriotice, exprimate prin telegramă Înalt Prea Sfinției Voastre, față de războiul sfânt în care fiii tuturor ținuturilor românești luptă biruitor pentru reîntregirea Patriei și pentru dezrobirea fraților răpiți.

General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, filele 175, 177).

14 - [23 iunie 1941] – Dr. W. Filderman și D. Rosenkrantz
către Ion Antonescu

Acum, când glorioasa armată a țării este mobilizată pentru a recuceri provinciile pierdute, într-un gând și o simțire, populația evreiască Vă roagă să binevoiți a-i reda onoarea de a-și apăra țara.

Urmașii veteranilor din războiul pentru independență, veteranii, frații și copiii veteranilor din războiul independenței, Balcanic și întregire, ca și toți ceilalți evrei însuflețiți de cel mai curat patriotism, așteaptă să-și jertfească pe altarul patriei viața lor.

Nădăjduind că veți binevoi a da curs dorințelor unanime ale populațiunii evreiești, vă rugăm, Domnule General, să primiți asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte,
Dr. W. Filderman
Domniei Sale
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului și Președinte
al Consiliului de Miniștri

Secretar General,
D. Rosenkrantz

(ANIC, fond PCM – SSI, dosar 109/1941, f. 32).

15 - [24 iunie 1941] – Schimb de telegrame
Prof. M. Manoilescu – General I. Antonescu

Domnului
General Antonescu,
Conducătorul Statului

I. C. Brătianu
Nr. 9 – 24.6.1941, ora 8

Rezultatele diplomatice și politice repezi și strălucite obținute de Domnia-Voastră personal trezesc admirația bucuroasă a oricărui român și mai ales a acelor care au fost cei dintâi să cunoască și să sufere greșelile unui trecut atât de împovăraător. Dumnezeu va fi alături de Dv. și pe câmpul de bătălie, unde veți desăvârși opera Domniei-Voastre de reparator al istoriei și de izbăvitor al umilințelor neamului.

Profesor Mihail Manoilescu

Domnului
Profesor M. Manoilescu
Str. Viilor, nr. 44
București

Vă mulțumesc călduros pentru bunele sentimente.
General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 231, 233).

16 - [24 iunie 1941] – Schimb de telegrame
General Ștefan Panaitescu – General I. Antonescu

Domnului General
Ion Antonescu,
Conducătorul Statului
Loco
București

Nr. 024919 – 24.6.1941, ora 11, 40

Declarându-se război, ca fost ostaș, pun din nou la dispoziția Țării serviciile mele pentru reîntregirea României în hotarele ei firești. Izbândă deplină și cu multă sănătate să vă ajute Dumnezeu.

General Ștefan Panaitescu

Domnului
General Ștefan Panaitescu
București,
Str. Cobălcescu, nr. 38

Mulțumiri pentru mărturia simțirii Dv. patriotice și pentru urările ce-mi adresați.

General Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 213, 215).

**17 - [28 iunie 1941] – Telegrama unui grup de bucovineni
adresată Generalului I. Antonescu**

General
Ion Antonescu,
Conducător al Statului Român și al
Oștirilor Aliate
București
Sibiu Nr. 3524 – 28.6.1941, ora 19,30

Astăzi se împlinește un an de când urgia roșie și neomenia comunistă au cotropit Basarabia și Bucovina. Fiii Bucovinei, adunați la Catedrala din Sibiu, înfrățiți cu pribegii Basarabiei și Ardealului, înalță fierbinți rugăciuni de mulțumire și de biruință pentru Neam și Țară. Vă fericesc că ați tras sabia sfântă a Țării și că o purtați cu vitejie. Suntem cu toate vrerile alături de Armata noastră, nădejdea și paza ființei și credinței și înălțărilor românești.

Rugăm să ne știți gata de jertfa supremă ascultând poruncile Dv.

(ss) Profesor universitar Al. Procopovici, Al. Hurmuzachi, Eugen Grigorcea, Prof. Teodor Bălan, Prof. Silvia Bălan, Elena Flondor, Prof. N. Tcaciuk-Albu, Prof. I. Tarnavski ș.a.

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 271-274).

18 - [28 iulie 1941] – Schimb de telegrame
Regele Mihai I – General I. Antonescu
prilejuit de atingerea Nistrului

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului și
Comandantul de Căpetenie al Forțelor Româno-Germane
- Pe zonă -

Castelul Peleş
Nr. 115 – 27.8.1941, ora 22

Cu adâncă bucurie am văzut că vitezele trupe româno-germane au alungat peste Nistru armatele comuniste și au reîntregit pentru vecie Țara Moldovei. Pentru modul strălucit cu care, în calitate de Comandant de Căpetenie al Forțelor Româno-Germane, ați pregătit și condus operațiile care au asigurat victoria trupelor noastre în această campanie, cât și pentru bravura și exemplul personal prin care ați însuflețit, zi de zi, avântul eroic al trupelor, vă confer Ordinul Mihai Viteazul clasa a II-a.

Dorința Mea este să înmânez insignele Ordinului în Basarabia în fața trupelor pe care le-ați dus la glorie.

MIHAI R.

Majestății Sale Regelui
Castelul Peleş

Predeal
31 iulie 1941, ora 8,00

Mulțumesc cu adâncă recunoștință Majestății Voastre pentru această prețuire și deosebită cinstire. Ea se cuvine însă în primul rând Armatei. De aceea, Vă rog respectuos, Sire, să începeți cu cei din linia I-a și să mă lăsați pe mine la urmă, fiind sigur de înalta Majestății Voastre acceptare. Vă voi ruga să reveniți în curând pe teatrul de luptă unde voi aduna eroii germani și români pentru a-i prezent Majestății Voastre.

GENERAL ANTONESCU

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 558/1941, f. 14-16).

**19 - [Aprilie-iunie 1941] – Documente atestând pregătirea
Războiului din Est**

MARELE STAT MAJOR
SECȚIA II-a
Biroul I Informații

COPIE de pe Telegrama nr. 408 din 29 mai a.c.
a Atașatului Militar Român la Berlin

Mari mișcări de trupe germane spre Est.
Circulația trenurilor aproape întreruptă.

Mi s-a spus la Marele Stat Major german că Germania a cerut Rusiei îndeplinirea unor condițiuni menite să dea Germaniei siguranța deplină economică și strategică în Est.

Am cerut precizii dacă aceste condițiuni sunt de natură economică sau și teritorială.

Nu mi s-a răspuns lămurit, dar mi s-a afirmat că este vorba de înlăturarea oricăror surprize viitoare din partea U.R.S.S.

Se pare că este vorba a ocupa provizoriu de către Germania a unor puncte și regiuni sovietice de interes economic și strategic.

Mi s-a mai spus că Rusia nu a luat încă o hotărâre, ceea ce explică transporturile de trupe spre Est, dar că probabil Rusia va ceda.

În ce ne privește pe noi, mi s-a spus că ar fi cuminte însă să fim gata pentru oricare eventualitate.

În vederea că s-ar putea ajunge la o înțelegere între Germania și U.R.S.S., cred că ar fi cazul să cerem Germaniei a nu sacrifica sau trece pe plan secundar interesul nostru în Est.

ATAȘAT MILITAR BERLIN

(Arhiva C.N.S.A.S., vol.127/II, f. 134).

S.S.I.
11 iunie 1941

NOTĂ

Activitatea ministrului sovietic și a personalului Legației U.R.S.S.

În ziua de 10 iunie a.c., între orele 16,30 – 17,40, Legația U.R.S.S. a fost vizitată de ambasadorul Turciei, Suphi Tanrioer.

Între orele 19 – 20,10, Legația a primit vizita ministrului chilian Miguel Angel Riviera.

La ora 20, ministrul sovietic [A. I.] Lavrentiev, însoțit e secretarul său Serghei Mihailov, a plecat cu automobilul nr. 6 640 BCD, condus de șoferul Ejov, și au mers până în comuna Săftica, de unde s-au întors la București, privind trecerea unei coloane motorizate germane în drum spre Ploiești.

Șutov Nicolae, al doilea secretar al Legației, a plecat la ora 18,15 și, după un ocol prin Șoseaua Kiseleff, Parcul Jianu, Parcul Filipescu, Calea Victoriei și Bd. Elisabeta, a ajuns în Splaiul Independenței, unde s-a întâlnit cu o coloană motorizată (reflectoare) care venea dinspre Cotroceni.

La ora 19, Feodorov Nicolae, funcționar la Secția Consulară a Legației U.R.S.S., a plecat cu automobilul de piață până la “Galeriile Laffayette”, unde a lăsat un pachet numitului Marcovici Arion.

Șarov Nicolae, conducătorul agenției sovietice “TASS”, însoțit de Sergheev Nicolae și de Labov, funcționar la această agenție, au luat parte la expoziție.

S.S.I.

13 iunie 1941

NOTĂ

Activitatea ministrului Lavrentiev și a personalului Legației Sovietice

În ziua de 12 iunie a.c., Ministrul Lavrentiev nu a părăsit Legația.

Serghei Mihailov, împreună cu șoferul Ejov și cu soțiile, au mers prin oraș, privind vitrinele mai multor magazine. Au consumat câte ceva la “Trocadero”, înapoindu-se la Legație la ora 12,40.

Șutov Nicolae pleacă la ora 13,15 cu Colesnicov și Semenov cu mașina nr. 6 463 BCD și merg până în comuna Săftica, unde consumă lapte bătut la o lăptărie.

La ora 14, se înapoiază la Legație.

Crîmov pleacă la ora 19,10 cu soția și face mici cumpărături de la magazinele de pe Calea Griviței. Se înapoiază la ora 20,50.

Seydikh merge la Gara de Nord, unde la ora 14,55 sosește cu acceleratul de Arad fostul colaborator al Legației Rodin cu soția și doi colaboratori: Vladimir Kozlov și Martin Ivan, curieri diplomatici. Aceștia vor pleca în ziua de 13 crt. cu avionul la ora 8,30, spre Sofia.

Verificată

(Arhiva C.N.S.A.S., vol.127/II, f. 3-4).

S.S.I.
15 iunie 1941

NOTĂ
Informațiuni din cercurile diplomatice străine
Legatia U.R.S.S.

Problema relațiilor germano-sovietice, readusă pe tapet de comunicatul Agenției “TASS”, a făcut obiectul principal al frământărilor și discuțiilor diplomatice.

Trebuie remarcat din primul moment o deosebire între tonul general al comunicatului “TASS”¹⁷⁶ și acela al membrilor Legăției Sovietice din București.

Aceștia din urmă, dacă păstrează rezerve în aprecieri față de tot ceea ce privește Reichul, afișează o atitudine care merge până la sfidare în ceea ce privește relațiile cu Ungaria, România, Slovacia și Bulgaria.

S-a adoptat chiar un limbaj foarte ieftin față de cercurile responsabile de mai sus și nu se ezită a se lansa amenințări împotriva “provocatorilor”.

S-a declarat chiar că, în urma raportului Legăției bucureștene asupra “stării de spirit a cercurilor conducătoare românești”, Guvernul sovietic va avertiza serios pe Dl. Gafencu asupra „consecințelor ce pot decurge dintr-o astfel de atitudine”.

În privința comunicatului “TASS” s-a declarat la Legatie:

- Acest comunicat are misiunea să împrăștie zvonurile: “Guvernul sovietic nu este obligat să înregistreze toate fanteziile”.

- El vrea să dea numai un avertisment acelor guverne care, conducându-se după zvonuri, au pășit la acțiuni diplomatice și militare de mare amploare și care si pregătesc pentru o modificare a *statu-quo*-ului actual.

- Aceste zvonuri au fost lansate de cei ce au avut motive să ducă trupele germane în Est de la Sud și la acele motive probabile se referă comunicatul.

În vreme ce la Legatia Sovietică se refuză a se da vreun detaliu – și subliniem că aici domnește o stare de depresiune și de nervozitate vizibilă – la Agenția “TASS” s-a adoptat o atitudine extrem de cinică. S-a spus între altele:

“Serbia, Bulgaria și mai ales Grecia sunt țări extrem de sărace. A fi reținut peste 30 de divizii germane în aceste țări ar fi însemnat, în această perioadă a anului, pe de o parte, a consuma din propriile rezerve, pe de altă parte, a afecta transportului subsistenței, spre alte regiuni, un mare număr de vagoane necesare în alte părți. Din această cauză s-au lansat zvonurile privitoare la un conflict probabil și iminent între U.R.S.S. și Reich”.

Acesta este limbajul adoptat de cei de la Agenția “TASS”.

¹⁷⁶ Referire la comunicatul oficial din ajun prin care Kremlinul dezmințea „zvonurile” care circulau pe plan mondial în privința preparativelor Germaniei de-a ataca URSS.

În ceea ce privește comunicatul, Sergheev a declarat la Agenție, câtorva atașați de presă interesați să informeze legațiile respective asupra adevărului cuprins printre rândurile comunicatului, că:

- El nu are misiunea de a împrăști zvonurile, ci de a avertiza “pe cei care își conduc politica lor diplomatică și militară după zvonuri interesate”.

S-a refuzat a se preciza care sunt aceste cercuri interesate.

Sarov a declarat numai că:

“Trupele germane, neavând ce mânca în Balcani și trebuind să consume din rezervele al căror transport ar fi necesitat multe vagoane de cale ferată, au fost aduse să se întrezeze pe spinarea României prin cumpărături pe loc, așa că Reichul a profitat de aceste zvonuri”.

Mai mult încă, Sarov a declarat:

“În cursul săptămânii viitoare se vor produce două fapte de natură a dezumfla toate iluziile militariștilor români”.

D-sa a refuzat să spună care vor fi aceste fapte noi.

Personalul Legației U.R.S.S. a primit dispozițiuni de a adopta un limbaj mai mult decât obraznic față de toate problemele care interesează România.

Legația, sesizându-se că postul de radio București a cerut în mod indirect o campania antisovietică, prin afirmarea drepturilor istorice asupra Basarabiei (și anume o piesă de teatru la “Ora Ostașului”), a manifestat în cursul zilei de ieri după-amiază – probabil în urma unor dispozițiuni de la Centru – atitudini foarte nepotrivite cu cuviința diplomatică.

Astfel, s-au întâlnit în limbajul personalului cu lumea exterioară, expresii ca “clică militaristă”, “manechinele de paie ale Berlinului”, “inconștienți” etc.

Sarov de la “TASS”, care de mult era belicos, a spus în această privință:

“Se va răspunde foarte categoric la toate provocările românești” și că “Bucureștiul va avea ocazia să piardă în curând morga de azi”.

Legația Sovietică a pregătit un memoriu cuprinzând o serie de manifestări ale oficialității românești, ale opiniei publice și ale anumitor cercuri din țară, care ar putea fi privite ca “antisovietice” și “provocatoare”.

Acest memorandum, care este o simplă înșirare de fapte, cuprinde o anexă cu documente referitoare la datele din el.

Aceasta urmează să servească – după cele ce se spune la Agenția “TASS” – unui protest formal pe care Guvernul U.R.S.S. îl va înainta Guvernului român.

Legația a fost informată vineri că Societatea “Solagra” a înaintat Legației Germaniei un tablou cu terenuri însămânțate cu semințe oleaginoase pe care societatea le posedă în Basarabia, mai înainte de rășluirea sovietică.

Legația pune în legătură acest fapt cu anumite asigurări pe care Societatea “Solagra” le-ar fi primit din partea Legației Reichului că înapoierea

Basarabiei este o chestiune iminentă și că tablourile cerute sunt necesare planurilor economice germane.

Vineri seara, Ostrovski – atașatul adjunct comercial sovietic – a declarat unui membru al Legației U.S.A. că, în mod categoric, nu se întâmplă nimic, susținându-și afirmația cu faptul că pleacă în provincie pentru recepționarea sodei caustice cumpărată de U.R.S.S.

Cu această ocazie, la Legația Sovietică s-a dezvoltat următoarea temă:

“Colportorii Legației Germane din București au lansat ieri dimineață că U.R.S.S. a cedat acceptând opt din cele zece puncte formulate de Berlin.

Un oficial a declarat:

“Cine a urmărit până acum politica externă a Moscovei, care a fost una și aceeași, poate conchide că U.R.S.S. într-adevăr n-a dorit războiul cu Germania. Dar aceasta nu de teama de a fi înfrântă. Aceasta este o copilărie și mai mare să se creadă. Realitatea este că Moscova știe că Germania nu poate subzista iernii viitoare și de aceea preferă ca eventuala înfrângere a lui Hitler să se producă în altă parte decât pe teritoriul sovietic sau la frontierele sovietice. Și aceasta pentru că U.R.S.S. nu vrea să-și asigure poziția sa mondială omorând zeci de mii de oameni”.

Am înregistrat toate aceste declarații și comentarii dat fiind că ele exprimă starea de nervozitate extrem de încordată care domnește la Legația Sovietică și Agenția “TASS”.

Conducătorii Legației U.R.S.S. afirmă că la Stettin au început noi conversații între delegați speciali germani și sovietici și că aceste convorbiri au de scop să întârzie răspunsul Uniunii Sovietice la cererile germane, până la înapoierea la Moscova a ministrului englez Crips.

Legația Sovietică posedă un post radiofonic pe lungimea de undă 1 200, pe care în fiecare seară între orele 21-24 primește ordine cifrate de la Moscova.

Ordinele sunt transmise de o femeie.

Legația Bulgariei

În urma ordinului Ministrului, arhiva Legației s-a depozitat în subsolul Școlii Bulgare.

De asemenea, familiile personalului Legației vor pleca la Rusciuk în ziua de 15 iunie a.c.

Legația Statelor Unite

La Legația Statelor Unite se fac următoarele comentarii:

Faptul că în comunicatul “TASS” se dă o dezmințire și eventualității încheierii unui acord economic mai strâns între Germania și Rusia dovedește că Moscova își păstrează conduita de neutralitate absolută, nelivrând contingente suplimentare Germaniei, ceea ce bineînțeles nu este deloc favorabil Berlinului.

De altfel, tensiunea germano-sovietică persistă. Și o dovadă eclatantă o constituie acțiunea Berlinului de a definitiva noile frontiere ale țărilor din Sud-Estul balcanic, fără a consulta Moscova, după cum se angajase formal Berlinul, atunci când a trebuit să renunțe la conferința convocată la Viena pentru problemele Sud-Estului Balcanic.

La Legație se pretindea a se știe că deocamdată Moscova se menține în rezervă față de această chestiune (acțiune de definitivare politică în Sud-Estul european) pentru a pretinde apoi, drept preț al asentimentului său, Gurile Dunării.

La Legația Statelor Unite se arăta, invocându-se certitudinea, că obiectul călătoriei D-lui Bardossy la Roma a privit o așa-zisă insulă Mur, adică teritoriul triunghiular cuprins între Mur și Drava.

Premierul ungar a demonstrat importanta strategică pentru Ungaria a acestui teritoriu, revendicându-l cu ocazia determinării frontierelor Croației.

De asemeni, Dl. Bardossy a cerut la Fiume o zonă liberă arătând că înainte de război acest port a fost al Ungariei.

La Legație, în legătură cu cele de mai sus, se subliniau următoarele:

- Ungaria și-a formulat revendicările prin Roma și nu prin Berlin.
- Nu a atins sub nici o formă pretențiunile asupra Transilvaniei rămasă României.

Principalul obiectiv al discuțiilor de ieri dimineată la Legația S.U.A., l-a constituit comunicatul Agenției “TASS”¹⁷⁷, de al cărui text se luase cunoștință încă de vineri după-masă la ora 6, când a fost retransmis de radio Moscova în franțuzește. În general, se consideră că în tensiunea germano-sovietică a intervenit o degonflare.

Nu se ascunde însă că Londra și Washingtonul au contat foarte mult pe conflictul dintre aceste două Puteri.

Din examinarea textului sovietic, se trăgea concluzia că Moscova menține o atitudine de fermitate față de Berlin și că un punct este câștigat definitiv de U.R.S.S. - renunțarea din partea Guvernului german de a iniția orice fel de acțiune militară împotriva Turciei sau pe teritoriul acesteia.

¹⁷⁷ Vezi, pe larg, despre această problemă, în Gabriel Gorodetsky, *Grand Decision. Stalin and the German Invasion of Russia*, New Haven and London, Yale University Press, 1999, p. 287-293.

Se susținea chiar că sunt de așteptat nu numai garanții formale din partea Berlinului, dar și o declarație publică de nepretenții de tranzit sau de alte presiuni asupra Turciei.

Ministrul Mott Gunther a informat pe conducătorul Partidului Național-Liberal că nu există nici o teamă de război între Germania și U.R.S.S. și că toate pregătirile n-au decât un rol demonstrativ.

În legătură cu anumite indiscrețiuni ce s-ar fi făcut la Legația Italiei – de care au fost sesizate legațiile interesate –, la Legația U.S.A. se spunea următoarele:

- Vizita Domnului General Antonescu la München și aceea a Regelui Boris, acelea ale D-lor Bardossy și Pavelici sunt consecința directă și iminentă a întrevederii de la Brennero.

- În curând, Domnul General Antonescu va face o a doua vizită la Roma, conform aceleiași decizii de la Brennero.

- Aceste decizii privind statutul teritorial al Sud-Estului european, inclusiv România, au necesitat luarea de contact a șefilor germano-italieni cu conducătorii Statelor sud-estice, pentru a nu se lăsa impresia că s-au luat deciziile fără consultarea celor direct interesați.

- Conform acestor decizii, România, Ungaria, Bulgaria, Croația și Albania sunt considerate State succesorale ale fostei Iugoslavii și ale fostei Grecii.

- România primește partea ei între Dunăre și Tisa din fostul teritoriu iugoslav, pentru a se putea împlini visul secular.

- Ungaria ocupă toată partea nord-estică a Iugoslaviei, până la frontiera croată.

- Bulgaria – Macedonia și Tracia.

- Albania – restul de coastă dalmată.

- Serbia devine “Deutsches Interessengebiet im Gemaligen Serbien”, iar Grecia de la Olimp spre capul Matapan, cu excluderea Cretei și a insulelor din Egee, ocupată de Reich, trece sub protectorat italian. În afară de aceasta, Reichul mai ia întreaga Carinție, cu posibilitatea unui coridor la Adriatică.

- Domnul General Antonescu se întoarce cu promisiunea formală a Basarabiei și Bucovinei de Nord și cu despăgubirile aferente.

(Arhiva C.N.S.A.S., vol.127/II, f. 7-15).

S.S.I.

15 iunie 1941

NOTĂ

Informațiuni din cercurile diplomaților și ziariștilor străini

Cu toate dezmințirile date de Agenția de presă “TASS”, în cercurile germane se manifestă convingerea că, conflictul armat germano-sovietic este inevitabil.

Comunicatul Agenției “TASS” este îndreptat în special către populația din U.R.S.S., deoarece ultimele evenimente privitoare la declanșarea războiului germano-sovietic au redeșteptat în sânul populației sovietice anumite aspirațiuni cu caracter anti-comunist și anti-sovietic.

COMUNICAT:

- Președ. Cons. de Miniștri
- Dl. Ministru Mihai Antonescu
- M.St. Major (Secția II-a)

(Arhiva C.N.S.A.S., vol.127/II, f. 217).

20 - [18 iulie 1941] – Fragmente din memoriul adresat de Iuliu Maniu Generalului lui Ion Antonescu

[...] Profit de această împrejurare, pentru a vă împărtăși preocupările mele asupra obiectivelor ce trebuie să urmărim în acest război și asupra unor întâmplări, care, dacă sunt adevărate, nu pot să rămână nedezaprobate.

Prin hotărârea de a intra în acțiune împotriva cotropitorilor, tindem la eliberarea Basarabiei și Bucovinei și a unui colț din Moldova de nord¹⁷⁸; în această clipă, pentru toate conștiințele românești problema stăpânitoare este afirmarea drepturilor noastre etnice și istorice, prea bine cunoscute, asupra întregului nostru patrimoniu național. Basarabia și Bucovina fac parte integrantă din aceste drepturi, care au fost recunoscute ultima oară și prin Conferința de la Londra din 1920.

Pierderea acestor provincii nu s-a datorat vreunei hotărâri a unei instanțe internaționale, nici hotărârii națiunii însăși, prin reprezentanții ei legal împuterniciți.

Lupta armatelor române pentru recucerirea lor nu este, prin urmare, agresiune cu intențiuni de cucerire, intențiuni care trebuie să ne fie străine, ci urmarea unei invaziuni, care trebuia respinsă din primul moment. În această luptă, întreaga națiune și toții fiii săi ei trebuie să se înșire sub drapel sau, acolo unde cred că pot fi utili, în serviciul voinței naționale unanime, de a ne păstra

¹⁷⁸ Ținutul Herța.

hotarele și a recâștiga Basarabia, Bucovina și toate provinciile pierdute prin slăbiciunea unei cârmuiri vinovate, impusă țării prin lovituri de stat.

Întreaga națiune a fost cuprinsă de nespusă bucurie, când a aflat că Cernăuții, Chișinăul și alte orașe au fost eliberate de cotropitori.

Vom încerca cu toții cea mai mare satisfacție când vom afla în comunicate că reocuparea întregii Basarabii și Bucovine s-a terminat.

Bucuria și satisfacția noastră, a tuturor românilor, va fi fără margini nu numai pentru că am recâștigat două provincii frumoase și că am readus milioane de suflete românești la vatra strămoșească, ci și pentru că jertfa sângelui scump al armatei noastre glorioase a reparat rușinea pe care cârmuitorii inconștienți de pe vremuri au adus-o țării noastre.

Recunoștința țării pentru generalii, ofițerii și soldații români și pentru Dv., Domnule Generale, Comandantul de Căpetenie, va fi eternă.

Cea mai grea zi pentru o națiune și pentru un comandant este însă aceea de a doua zi după victorie [...]

Dacă întreaga opinie publică românească, cu noi toți, am fost pentru recucerirea provinciilor rupte prin agresiune de la patria mamă, suntem categoric în contra ca România să urmărească obiective de agresiune.

Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori față de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia – în tovărășie de arme cu Ungaria și cu Axa, care ne-au rupt printr-un act arbitrar, neratificat de nimeni, o parte importantă a țării noastre, vătămându-ne teritoriul, mândria și onoarea noastră națională. Chiar și tovărășia de arme de până acum, impusă de împrejurări, este cât se poate de supărătoare, câtă vreme încă nu am primit nici o satisfacție în problema Transilvaniei, dar ea are totuși o singură justificare: aceea că este menită să repare pierderea ce am suferit, înainte cu un an, în urma presiunii exercitată de Axă, care la vremea sa ne-a legat mâinile, oprindu-ne să ne apărăm. Acum ea ni le-a dezlegat.

Basarabia și Bucovina s-au unit cu Regatul Vechi, prin voința lor liberă și pe baza principiului auto-determinării popoarelor. Ar fi prea pretențios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puțin pretențios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizarea ei internă, de stat și socială¹⁷⁹. Războiul

¹⁷⁹ Era evident că, într-un sistem internațional consolidat, situația se prezenta astfel. Numai că, în vreme de război și confruntat cu un regim comunist de natură asiatică, precum cel stalinist, lucrurile nu stăteau întocmai. Liderul național-țărănist dovedea un suficient idealism, căruia, de altfel, avea să-i cadă victimă, după aproximativ un deceniu. De asemenea, Ion Antonescu, mai curând, dar în primul rând ca lider al unui război drept și ideologic anticomunist, în care de fapt se angajase încă din 1917-1918 și în privința căruia și-a făurit și expus deschis o concepție (vezi Mareșal Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, I-II, ediție Gh. Buzatu, Iași – București, 1991-1998).

sfânt, militar și politic, *să-l prestăm* pentru România Mare, cu toate provinciile sale.

Nu avem nici un soldat român de sacrificat pentru scopuri străine.

Trebuie să cruțăm armata noastră pentru scopurile noastre românești, care sunt multe și mari și de tragică actualitate pentru foarte apropiatele vremuri.

Este adevărat că la nord și la est de Nistru avem foarte mulți frați români așezați acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru întregirea națională. Pe aceștia însă nu-i putem câștiga și mai ales nu-i putem păstra cu armele.

Anexarea lor trebuie să se întâmple cu liberul lor consimțământ și cu aprobarea Marilor Puteri, atunci când se va stabili statutul teritoriale definitiv al Europei.

Fără această aprobare noi nu ne vom putea bucura de alăturarea fraților noștri de peste Nistru, ci vom avea din ea numai nesfârșite încurcături și greutăți.

În schimb, în baza unei înțelegeri generale se pot găsi soluții, care să ne satisfacă pe noi și să nu provoace nici rivalitatea sau dușmănia vecinilor noștri ...”

(Ion Calafeteanu, ed., *Iuliu Maniu – Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice. 1940-1944*, p. 78-80).

21 - [23 iulie 1941] – Fragmente din memoriul adresat de Iuliu Maniu lui Ion Antonescu, ca răspuns la mesajul generalului din 22 iunie 1941

“[...] Ați găsit bine ca în ziua când România a intrat în război să-mi trimiteți răspunsul Dvs., care a putut întârzia foarte multe luni și care mai putea întârzia câtva timp, fără nici un prejudiciu.

Am fost foarte mișcat de accentele sentimentale ale cuvintelor Dv. de încheiere, care exprimă necesitatea unirii dintre frați. Această necesitate ne frământă pe toți. O unire fecundă nu se poate realiza, însă, decât pe bază de identitate a țărilor și metodelor, într-o atmosferă sufletească prielnică. O asemenea atmosferă însă nu se poate produce prin acuzațiuni jignitoare de nedrepte, din partea Dv., care, asumându-vă rolul de Conducător al Statului, aveți tocmai menirea de a înlătura asperitățile, refuzând să vă prezentați, în același timp, acuzator și judecător.

Doresc ca accentele mele de sinceritate – atât de necesare acelor care dețin înalte funcțiuni de stat – să nu vă împiedice ni un moment în împlinirea măreției misiunii ce împliniți la hotarele țării, care vă doresc să fi încununate de succes.

Cu cele mai calde urări în victoria armatei române, vă rog să primiți asigurarea înaltei mele considerațiuni”.

(Ion Calafeteanu, ed., *Iuliu Maniu – Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice. 1940-1944*, p. 107).

**22 - [10 august 1941] – Telegrama Generalului
N. Samsonovici adresată Generalului I. Antonescu**

Domnului
General Ion Antonescu,
Conducătorul Statului și
Comandant de Căpetenie al Armatei,
Marele Cartier General
- Pe zonă -

București Nr. 15462 – 10.8.1941, ora 13

Prin vitejia armelor româno-germane de pe frontul român, prin conducerea superioară de către Domnia Voastră a acestor forțe pe care le comandați, s-a înfăptuit, Domnule General, Conducător al Statului și Comandant de Căpetenie al Armatelor, realipirea la Patria-Mamă a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Decorarea Domniei Voastre cu Ordinul *Mihai Viteazul* clasa II și Cavaler al *Crucii de Fier*, ce v-au fost conferite de M.S. Regele Mihai I și Führerul Marelui Reich German, ne-au umplut nouă, foștii luptători, care, împreună cu Domnia Voastră, ne-am făcut datoria pe front în războiul de întregire a neamului¹⁸⁰, inimile de bucurie și mândrie, văzând că meritele Generalului nostru sunt răsplătite iar decorarea lui se răsfrânge asupra întregii Armate care și-a făcut datoria atunci când Țara a cerut-o.

Personal și în numele ofițerilor în rezervă și retragere proveniți din activitate din Societatea „Regele Mihai I”, vă rog, Domnule General, să primiți, o dată cu felicitările noastre, expresiunea admirației și recunoștinței pentru ceea ce ați înfăptuit și devotamentul nostru ostășesc întreg.

Să trăiți și cu Dumnezeu înainte pentru înfăptuirea întregirii complete a neamului nostru.

Președintele Societății,
General de Corp de Armată rezervă

¹⁸⁰ Războiul din 1916-1919.

Samsonovici¹⁸¹

(ANR, fond PCM – CM, dosar 560/1941, filele 74-75).

**23 - [Decembrie 1941] – Mareșalul Ion Antonescu,
proclamat *doctor honoris causa* al Universității din București**

ROMÂNIA
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
Nr. 7 895/ 3 decembrie 1941

Domniei Sale
Domnului
Mareșal Ion Antonescu,
Conducătorul Statului
***__¹⁸²

Domnule Mareșal,

Senatul Universitar în ședința sa de la 2 decembrie 1941, luând act de propunerea Facultății de Drept cu Nr. 4 828 din 18 octombrie a.c., înregistrată la noi sub Nr. 7 895 din 18 octombrie a.c.;

Adresă prin care Consiliul acelei Facultăți propune, în unanimitate, să vi se confere titlul de Doctor *Honoris Causa* ca un omagiu pentru înaltele Domniei Voastre calități de om de Stat și ca recunoștință pentru îndeplinirea Reîntregirii și Reînălțării României, a hotărât în unanimitate și cu deosebit entuziasm să vi se deearne titlul de Doctor *Honoris Causa* al Universității din București.

Universitatea noastră este mândră de noul ei membru, care va aduce o strălucire nouă bătrânei și venerabilei noastre Instituții, după cum a reînviat și pus în valoare forțele străbune de rezistență și progres ale națiunii românești.

¹⁸¹ Ion Antonescu a replicat la 18 august 1941 (*ibidem*, f. 72). Anterior, generalul N. Samsonovici, în calitate-i de șef al MStM General sau de Inspector General al Armatei, a apreciat adeseori elogios activitatea lui I. Antonescu: „este un element de mare valoare din toate punctele de vedere” (1927), „ofițer de mare valoare” (1928), „un ofițer de foarte mare valoare” (1928), dar, ulterior, a introdus și unele note critice (1933) (cf. V. F. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *Plata și răsplata istoriei: Ion Antonescu, militar și diplomat (1914-1940)*, Iași, Institutul European, 1994, pp. 107-114).

¹⁸² Rezoluția Mareșalului: 4.XII[1941] – *Să se mulțumească în scris. Proiect de răspuns. Relații de la D-l M. Antonescu care cunoaște punctul meu de vedere/ Mareșal Antonescu.*

RECTOR,
Horia Hulubei

SENATUL

Decani:

Delegați:

Fac. de Drept: I. N. Fințescu
„ „ Teologie: S. Ionescu
„ „ Litere: Al. Marcu
„ „ Științe: I. Atanasiu
„ „ Medicină: Dr. V. Ciocâlteu
„ „ Med. Veter.: Dr. Al. Vechiu
„ „ Farmacie: I. Vintilescu

B. Dimitrescu
T. Popescu
N. Bănescu
V. Vâlcovici
Dr. Em. Crăciun
Dr. M. A. Fălcoianu
Al. Ionescu Matiu

SECRETAR GENERAL,
G. Ianul

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 415/1942, f. 393).

Nr. 9 086 / A
20 ianuarie 1942
Domnule Rector¹⁸³,

Vă mulțumesc cu recunoștință Dvs. și membrilor Senatului Universitar pentru onoare pe care mi-ați făcut-o conferindu-mi titlul de Doctor Honoris Causa, după cum prin Dvs. mulțumesc Facultății de Drept din București pentru măgulitoarea inițiativă ce a luat.

Pentru mine Universitatea este îndrumătoarea spirituală și morală a Neamului și [de] forța, prestigiul și răspunderea ei depinde viitorul României.

Veți înțelege, deci, cu câtă mândrie primesc titlul pe care mi l-ați acordat și în care nu văd decât expresia unității noastre morale a Neamului întreg.

Doresc din tot sufletul ca tineretul universitar să înțeleagă că, în ceasurile acestea sfinte și grele, orice lipsă de unitate și orice abținere de la poruncile istoriei este o adevărată trădare; după cum orice întârziere în ridicarea spirituală a Neamului este o amenințare de prăbușire a destinului nostru.

Voi veni cu mândrie la Universitate, mai ales dacă întreaga Universitate, cu profesorii și studenții săi, face din unirea și lupta noastră un singur crez neșovăitor și din alegerea mea de Doctor Honoris Causa o expresie a uniunii noastre totale.

¹⁸³ ANIC, fond PCM – CM, dosar 415/1942, f. 391-392, 395-396.

Antonescu
Mareșal al României
și
Conducătorul Statului

Domniei Sale
Domnului Horia Hulubei
Rectorul Universității din București

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 415/1942, f. 391-392, 395-396).

**24 - [24 decembrie 1940] – Fragmente din scrisoarea
Generalului Iosif Teodorescu adresată
Generalului I. Antonescu**

[...] Faci parte din promoția 19-a Turda¹⁸⁴. Cred că ai încă viu în spirit jurământul promoției noastre, de a răzbuna uciderea marelui Domn.

Acest jurământ este tot atât de valabil astăzi, ca în 1902. Dumnezeu să-ți ajute să conducere armatele române peste Tisa, pe drumul de glorie străbătut acum 21 de ani, tot sub impulsunea puternică a sufletului tău.

Ardealul și Nistrul te cheamă!

General Iosif Teodorescu

R. Vâlcea, 24 decembrie 1940

(ANIC, fond PCM, dosar 208/1940, f. 426-427).

**25 - [7 ianuarie 1941] – Fragmente din scrisoarea
colonelului în rezervă Sterea Costescu
adresată Generalului I. Antonescu**

[...] Timpurile au trecut, fiecare urmându-ne destinul hărăzit de colo de sus de tot. Dintre toți ai avut parte de cel mai frumos, dar în același timp și de cel mai greu destin, pe care trebuie să-l parcurgi până la capăt. Căci o țară întreagă stă în așteptare, ascultând, privind, citind, interpretând tot ce face! Ca și altădată, îngăduie-mi, dar, ca de aici mai departe să ridic paharul, făcând și eu urarea mea, care să dea Dumnezeu să fie vorbire de profet: În anul 1942, Sfântul Ion Botezătorul și Înainte Mergătorul – patronul ce ai – să ajute ca să împlânți

¹⁸⁴ Școala Militară de Infanterie și Cavalerie Craiova (1902-1904).

iarăși tricolorul nostru pe țărmurile Tisei, de la obârșie până la vărsare în Dunăre. Să ne redai Cadrilaterul, căci la mare sunt plămânii țării și avem nevoie de plămâni mari și puternici, ca să putem respira în voie. Cartierul General, de unde să pornești noua acțiune mult așteptată, să-l ai nu la Alba Iulia ci la Turda, căci acolo ungurii au tăiat capul lui Mihai. De la Turda să pornească dar și acțiunea de răzbunare, pentru decapitarea Țării prin smulgerea Ardealului.

Legământul de la 1902 să-l ai mereu pavăză a inimii, căci acolo la Turda, odată și odată, noi, colegii din „Promoția XIX – Turda”, va trebui să te sărbătorim, cum n-a mai fost încă nimeni sărbătorit. Așa să-ți ajute Dumnezeu! Așa să te ocrotească Sf. Ion Botezătorul! Așa să fie!

Colegul Colonel Sterea Costescu
Focșani

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 563/1942, f. 400-401).

**26 - [7 ianuarie 1942] – Telegrama prof. Aurel Gociman
adresată Mareșalului cu prilejul zilei onomastice**

Domniei Sale
Domnului
Mareșal Ion Antonescu
Predeal

Președinția Consiliului de Miniștri, București – nr. 73 – 24 - //1 – 942 – 13/10

Respectuoase urări de sănătate și fericire, cu împlinirea năzuințelor,
pentru fericirea românilor de pretutindeni.

Aurel Gociman¹⁸⁵

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 564/1942, f. 151).

**27 - [7 ianuarie 1942] – Telegrama dr. docent D. I. Vasiliu
adresată Mareșalului I. Antonescu**

Mareșal Antonescu
Predeal

Dumnezeu să vă dăruiască sănătate multă spre fericirea României Mari.

¹⁸⁵ Răspunsul Mareșalului (ANIC, fond PCM – CM, dosar 564/1942, f. 150).

Docent dr. D. I. Vasiliu¹⁸⁶

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 565/1942, f. 420).

**28 - [7 ianuarie 1942] – Telegrama lui C. Tănase, directorul
Teatrului „Savoy” din București, adresată Mareșalului I. Antonescu**

Urgentă
Mareșal Ion Antonescu,
Conducătorul Statului

București – nr. 142 836 – 24 – 7/1 – 18,30

Din tot sufletul vă doresc să trăiți mulți ani cu sănătate pentru fericirea și
întregirea neamului românesc.

Tănase¹⁸⁷

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 565/1942, f. 335).

**29 - [8 ianuarie 1942] – Telegrama Prof. Victor P. Papacostea
adresată Mareșalului I. Antonescu**

Domnului
Mareșal Ion Antonescu
Președinția Consiliului
Predeal
București telefon – 6563 – 35 – 8/1 – 10

Rog să binevoiți a primi respectuoase felicitări pentru ziua numelui,
omagiul de recunoștință pe care, ca român, îl aduc Conducătorului Întregitor de
țară.

Prof. Victor V. Papacostea¹⁸⁸

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 565/1942, f. 33).

¹⁸⁶ Răspunsul Mareșalului (ANIC, fond PCM – CM, dosar 565/1942, f. 420).

¹⁸⁷ Vezi răspunsul Mareșalului (ANIC, fond PCM – CM, dosar 565/1942, f. 334).

¹⁸⁸ *Ibidem*, f. 32 (răspunsul Mareșalului).

**30 - [3 aprilie 1942] – Telegrama adresată Mareșalului Ion Antonescu
de Petre Papacostea,
cu prilejul Sărbătorilor de Paște**

Mareșal Antonescu,
Conducătorul Statului
București

București – 32 6z86 – 132 – 3/4 – 19/40

Spunându-vă tradiționalul *Hristos a înviat*, vă rog, Domnule Mareșal, să primiți cele mai respectuoase urări de sănătate și biruință pentru realizarea României Mari.

Petre Papacostea¹⁸⁹

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 56).

**31 - [4 aprilie 1942] – Telegrama Generalului
N. Stoenescu adresată Mareșalului I. Antonescu**

Domnului
Mareșal Ion Antonescu,
Conducătorul Statului

Președinția Consiliului de Miniștri – nr. 816 din 4/4 1942, ora 16/30

De Sf. Paște vă spunem: *Hristos a înviat* cu gândul spre reînvierea neamului în totalitatea lui. În această zi a speranțelor românismului, slujitorii Ministerului Finanțelor vă dăruiesc toată ființa lor pentru izbânda cauzei naționale al cărui purtător de grijă sunteți.

Ministrul Finanțelor,
General Nic. Stoenescu¹⁹⁰

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 21).

¹⁸⁹ Răspunsul Mareșalului (ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 57).

¹⁹⁰ Răspunsul Mareșalului ((ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 20).

**32 - [4 aprilie 1942] – Telegrama adresată Mareșalului Antonescu
de General ing. Năsturaș**

Domnului
Mareșal Ion Antonescu,
Conducătorul Statului
Loco

București – 0125231 – 45 – 4/4 – 11

Cu profund respecte și devotament, rog a primi de Sfintele Paște cele mai bune urări de sănătate și la mulți ani.

Să trăiți, Domnule Mareșal Conducător și Întregitor al neamului românesc.

General inginer Năsturaș
Str. Paris, 7 bis¹⁹¹

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 539).

**33 - [5 aprilie 1942] – Telegrama lui Mihai Antonescu
adresată Mareșalului Ion Antonescu**

Mareșal Antonescu

Președinția Consiliului de Miniștri – nr. 812 din 5 aprilie 1942, ora 0,30

În numele Guvernului și exprimând devotamentul cald al tuturor colegilor din Minister [Cabinet], vă rog, Domnule Mareșal, să primiți urarea noastră credincioasă ca Dumnezeu că vă ajute să ridicați istoria neamului și a drepturilor noastre pe culmile de glorie unde ați dus scumpa noastră armată.

Mihai Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 9).

**34 - [5 aprilie 1942] – Telegrama lui Virgil Potârcă
adresată Mareșalului Ion Antonescu**

¹⁹¹ Răspunsul Mareșalului (ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 537).

Domnului
Ion Antonescu
Predeal

București – 13 529 – 54 – 5/4 – 12

În această zi mare și sfântă a întregii obști creștine pentru care soldații români sângerează în lupta dâră cu vrăjmașii omenirii, și ai noștri îndeosebi, urez Conducătorului un *Hristos a înviat* într-o țară întregită renăscută la viață nouă în granițe noi.

Virgil Potârcă¹⁹²

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f.26).

**35 - [6 aprilie 1942] – Telegrama Regelui Mihai I
adresată Conducătorului Statului, cu prilejul Sărbătorilor de Paște**

Domnului
Mareșal Ion Antonescu
Transilvania¹⁹³

Carpați¹⁹⁴ - 1 391 – 64 – 6/4 – 127/45

Adevărat a înviat!

Vă mulțumesc din adâncul inimii, Domnule Mareșal, pentru bunele urări ce-mi faceți, Mie și Mamei Mele.

Vă rog să arătați vitejilor noștri ostași dragostea cu care urmăresc mărețele lor fapte de arme și toată recunoștința ce o port pentru eroismul cu care luptă pentru viitorul neamului românesc.

Urez tuturor sănătate și glorie.

Mihai R.

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 4).

**36 - [8 mai 1942] – Telegrama ing. N. Mares
adresată Mareșalului Ion Antonescu**

¹⁹² Răspunsul Mareșalului ((ANIC, fond PCM – CM, dosar 562/1942, f. 25).

¹⁹³ Denumirea codificată a adresei.

¹⁹⁴ Denumirea codificată a adresei expeditorului.

Domnului
Mareșal Antonescu
București

Wien – 731 – 35 – 11 – 15/20

Cu prilejul zilei de 10 Mai îmi îngăduiți, Domnule Mareșal, să vă aduc urările mele cele mai fierbinți pentru victorie și pentru îndeplinirea tuturor dorințelor naționale și pentru reîntregirea României.

Mareș

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 477/1942, vol. I, f. 63).

**37 - [31 mai 1942] – Telegrama adresată de prof. dr. Iuliu Hațieganu
Mareșalului Ion Antonescu**

Domnului
Mareșal Ion Antonescu,
Conducătorul Statului

Sibiu – 5287 – 58 – 31 – 17

Profesorii Universității Daciei Superioare și studențimea universitară din toată țara, întruniți de marea sărbătoare a preotului român în satul lui Șaguna și Goga, vă trimit cele mai entuziaste urări de vigoare pentru a duce la îndeplinire marele ideal național: unirea tuturor românilor în hotarele etnice¹⁹⁵.

Rectorul Universității Sibiu,
Dr. Iuliu Hațieganu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 415/1942, vol. II, f. 435).

**38 - [24-30 decembrie 1942] – Schimb de telegrame între
Generalul C. Pantazi și Mareșalul Ion Antonescu**

Domnului
Mareșal Antonescu,

¹⁹⁵ Vezi telegrama de răspuns a Mareșalului la acest mesaj (ANIC, fond PCM – CM, dosar 415/1942, f. 434).

Conducătorul Statului
Loco

București 301063 – 39 – 24 – 12 – 10/30

Ostașii Țării vă roagă să primiți respectuoase urări de sănătate, noroc și izbândă.

Vă asigură că sunt gata de orice jertfă.

Ministrul Apărării Naționale,
General de Divizie C. Pantazi

Domnului
General de Divizie
Constantin Pantazi,
Ministrul Apărării Naționale¹⁹⁶
Loco

Mulțumesc generalilor, ofițerilor și soldaților pentru sentimentele lor de încredere și de dragoste.

Luptă pentru ființa, drepturile și libertățile Neamului.

Ca și Decebal, vom muri până la cel din urmă, dacă va fi nevoie, dar nu vom ceda.

Mareșal Antonescu

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 569/1942, f. 6-7).

39 - [Decembrie 1942] – Răspunsul Mareșalului Ion Antonescu
la felicitările de Crăciun 1942 și Anul Nou 1943
ale colonelului Florin Rădulescu,
Comandantul Școlii Superioare de Război¹⁹⁷

Școala Superioară de Război poate fi mândră de Comandanții, profesorii și elevii săi, care, prin activitatea, fapta și jertfa lor, au contribuit din plin la mărețele biruințe obținute contra bolșevismului, care amenință însăși ființa Neamului nostru.

Sunt cu tot sufletul lângă ofițerii acestei școli și le trimit întreaga mea dragoste, împreună cu cele mai bune urări pentru Noul An.

Mareșal Antonescu

¹⁹⁶ Răspuns notat de Antonescu direct pe textul telegramei.

¹⁹⁷ ANIC, fond PCM – CM, dosar 569/1942, f. 42.

**40 - [1 ianuarie 1943] – Telegrama Rabinului Șef Al. Șafran
adresată Mareșalului Ion Antonescu**

Excelenței Sale
Domnului Mareșal Ion Antonescu,
Conducătorul Statului
Loco

București 110209 – 50 – 1 – 1 – 13/30

Clerul și credincioșii Cultului Mozaic din țară își îngăduie a vă ruga să binevoiți a primi, cu prilejul Anului Nou, adânc respectuoasele lor urări și expresiunea devotamentului lor către Patrie, Tron și Conducătorul Statului.

Șef Rabin,
Dr. Al. Șafran

(ANIC, fond PCM – CM, dosar 569/1942, f. 667).

**UN TRIO PENTRU ISTORIE:
N. TITULESCU – I. ANTONESCU – GH. BRĂȚIANU¹**

**CORNELIU BICHINEȚ
GH. BUZATU**

Un fapt este netăgăduit: oriunde și oricând, descoperirea și publicarea unor documente inedite de sau despre personalitățile de rezonanță ale istoriei naționale și universale sunt în măsură să contribuie, adeseori în chip esențial, la redeschiderea unor “cazuri” considerate încheiate, la dezbateri și reevaluări, soldate cu aprofundări și elucidări absolut necesare fiecărei etape a cursului istoriografiei generale. În funcție de preocupările noastre anterioare, am avut șansa și satisfacția unor “capturi” de documente sau fonduri interesând pe diferiți “actori” sau momente ale veacului trecut, precum în prima ordine:

¹ Mihai Iacobescu, coordonator, *Istorie și contemporaneitate: Profesorului Ion I. Solcanu la a 65-a aniversare*, Iași, Editura Junimea, 2008, p. 266-279.

corespondența politică și științifică a lui N. Iorga²; corespondența politică și diplomatică (*Jurnalul*) lui N. Titulescu³; *Jurnalul de război* al Mareșalului Ion Antonescu⁴ sau – la sfârșit, dar nu în cele din urmă – românii în arhivele capturate de KGB⁵; tehnica, culisele și rațiunile loviturii de stat de la 23 august 1944⁶ ori divizarea Europei Est-Centrale în sfere de influență (acordul Churchill-Stalin de la Kremlin, din octombrie 1944)⁷.

Cu trimitere directă la N. Titulescu, aflat de această în centrul atenției noastre, se impune a preciza că, în ciuda unor ample și serioase cercetări, concretizate până acum în nenumărate și temeinice studii, monografii și sinteze, volume de documente, albume și volume omagiale, importante aspecte relativ la viața și opera sa au rămas totuși în penumbră, altele, pur și simplu, necunoscute. Iar aceasta, desigur, în așteptarea definitivării investigațiilor desfășurate sub egida Fundației Europene N. Titulescu, care, sub coordonarea prof. G. G. Potra, ne-a prezentat mai multe volume anticipând o excelentă și definitorie *opera omnia*.

Acestea fiind precizate, vom intra de-a dreptul în subiectul intervenției noastre. Se admite, tacit ori nu, că unul dintre episoadele activității lui Titulescu care rămâne parțial controversat privește demiterea lui de la cârma diplomației României la 29 august 1936. Este de prisos să detaliem cum faptul în sine, echivalent al unui cutremur în domeniul politico-diplomatic de la București, a modificat brusc și iremediabil însuși cursul orientării externe a României lui Carol II și, nu mai puțin, a avut unele implicații la scară europeană la nivelul

² Vezi Constantin Bușe, Constantin Găucan, eds., *N. Iorga*, I-V, București, Editura Universității, 2000-2007; Gh. Buzatu, ed., *N. Iorga – omul și opera*, I-III, Iași – Bacău, Editura Junimea, 1971-1996.

³ Idem, ed., *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 375-447; idem, *Octavian Goga, implicat în demiterea lui Nicolae Titulescu*, în „Saeculum”, Focșani, nr. 5, iulie 2003, p. 91-93.

⁴ Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, eds., *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu*, I, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008; Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești; Mileniul III, 2005; Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I, București, Editura Mica Valahie, 2005.

⁵ Idem, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

⁶ Gh. Buzatu, ed., *Actul de la 23 august 1944 în context internațional. Studii și documente*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984; idem, ed., *Trecutul la judecata istoriei: Mareșalul Antonescu - Pro și contra*, București, Editura Mica Valahie, 2006; idem, *23 august 1944: Probe epistolare ale conspirației*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, t. IX, Constanța, 2006, p. 15-37.

⁷ Idem, *Din istorie secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 305-327; idem, *România sub Imperiul Haosului. 1939-1945*, 2007 (sub tipar).

anilor 1936 și următorii (oricum, până în 1939, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial). Studiile anterioare au reflectat premisele, contextul și cauzele, persoanele și factorii responsabili, consecințele imediate sau îndepărtate ale demisiei. Cu toate acestea, natural, anume factori și elemente n-au scăpat din vedere. Nefiind însă posibil, în limitele unei comunicări a surprinde ansamblul, ne mulțumim asupra rolului istoricului Gh. Brătianu.

După cum este cunoscut, în 1982, în volumul *Titulescu și strategia păcii*, l-am inclus fără rețineri, în temeiul probelor, pe ilustrul istoric în rândul adversarilor de marcă și, mai mult, al responsabililor nemijlociți ai demiterii lui Titulescu, în rând cu Carol II, Al. Vaida-Voievod, Octavian Goga, N. Iorga sau Grigore Gafencu⁸. Am apreciat atunci că, dacă Gh. Brătianu a acționat din convingere și patriotism ori dacă (alături de N. Iorga) n-a aprobat modul destituirii diplomatului⁹, el, totuși, se detașase dintre contestatarii eminenți ai politicii externe titulesciene, militând pentru imprimarea unui “curs nou” al orientării României în afacerile europene, pentru o acțiune de “adaptare la împrejurări”, cum solicitase Octavian Goga¹⁰. Pe atunci, era în discuție, pe de o parte, implementarea proiectului franco-sovietic de organizare a *frontului păcii*, cuprinzând în aceeași formulă Parisul, Moscova, Praga, București și chiar Londra, pentru a prinde Germania lui Adolf Hitler, izolată, în “sârma ghimpată” a securității; pe de altă parte, se admitea și încuraja colaborarea Germaniei, receptându-se semnalul lui Hitler în sensul că pericolul major în calea organizării păcii îl reprezentau, dimpotrivă, comunismul și Kremlinul, care trebuiau eliminate, ele fiind cele dintâi interesate și propovăduitoare ale sistemului securității europene, căci corespundea situației și obiectivelor lor imediate sau îndepărtate. În context, Titulescu, fiind un susținător de bază (chiar inspirator) al sistemului preconizat de Paris și Moscova, se situase automat pe o poziție contrară celei preconizată de Goga sau Brătianu, care insistau pentru o *politică de realități*, în sensul de respingere categorică a avansurilor Moscovei în schimbul orientării spre Berlin. Mai ales că, în răstimp, o dată cu izbucnirea războiului civil din Spania, în care aveau să se implice toate marile capitale, apele politicii europene s-au tulburat, brusc, la extrem! ... Iar, la București¹¹ confruntările s-au intensificat, căci Titulescu, după exemplul Parisului și al Pragăi¹², nu ascundea că avea în vedere să le urmeze întocmai exemplul, semnând și el un pact cu Kremlinul. Revenit în țară în toiu verii anului 1936 și pentru a forța oarecum decizia cabinetului în funcție al lui Gh. Tătărescu,

⁸ *Titulescu și strategia păcii*, p. 300 și urm.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 301 (Din scrisoarea către Carol II de la 14 iulie 1936).

¹¹ La 11 august 1936, România s-a declarat pentru „neintervenție” în Spania (cf. *Titulescu și strategia păcii*, p. 238).

¹² Care parafaseră deja, la 2 și 16 mai 1939, pacte de asistență mutuală cu URSS.

Titulescu și-a prezentat demisia. Presimțise, după cum avea el să se explice în faimoasa scrisoare din septembrie 1939 destinată lui Carol II, că “locul meu nu mai era în guvernul Tătărescu, deoarece se contracara politica externă pe care o duceam, autorizat în regulă, prin politica internă ce se urma”¹³. Totuși, pe moment, guvernul Tătărescu și Carol II nu l-au abandonat pe Titulescu: la 14 iulie 1936 – printr-o rezoluție unanimă – guvernul a exprimat “solidaritatea” (sic!) cu solicitantul demisiei, care a bătut în retragere, mai ales că primise mandat, prin același document, “să aducă la stricta îndeplinire această politică [externă], care *este însăși politica Guvernului și a țării* (subl. ns. – Gh. B.)”¹⁴. Plecat din București în zilele imediat următoare, Titulescu, odată ajuns în Elveția, a reluat negocierile cu comisarul sovietic afaceri externe, M. M. Litvinov, cu care a parafat, la 21 iulie 1936, la Montreux, un faimos protocol secret, preludiu al unui tratat de asistență mutuală România-URSS¹⁵, și care urma să fie semnat în septembrie 1936, în cursul viitoarei sesiuni a Adunării Generale a Ligii Națiunilor; nu dispunem de informații în sensul că Titulescu ar fi înștiințat Guvernul ori pe Carol II despre parafarea protocolului¹⁶, dar, oricum ar fi evoluat realitățile, următoarele ipoteze nu se exclud, ele presând decisiv asupra evoluțiilor politico-diplomatice:

1. Dacă Titulescu n-a informat București, el a greșit, dat fiind că soluția adoptată era din toate punctele de vedere inacceptabilă;

2. Dacă Titulescu n-a informat iar parafarea protocolului cu M. M. Litvinov a devenit cunoscută la București pe căi colaterale, faptul în sine a determinat ca situația să se inflameze, coalizându-i pe toți adversarii săi redutabili, inclusiv Gh. Brătianu și toți ceilalți;

3. Dacă Titulescu în adevăr n-a informat Bucureștii, parafarea protocolului de la Montreux a putut deveni cunoscută prin “scurgerea” involuntară a unor detalii, în primul rând prin canalele germane și chiar ... sovietice, fiind în interesul ambelor părți să verifice trăinicia tratatului sovieto-român în perspectivă.

Or, fapt demn de toată atenția, Gh. Brătianu se remarcase din 1932 dezbaterile problemelor politicii externe românești¹⁷, pentru ca, din 1935, să se

¹³ *Ibidem*, p. 277.

¹⁴ *Ibidem*, p. 278.

¹⁵ *Ibidem*, p. 155.

¹⁶ *Ibidem*, p. 290-292.

¹⁷ Vezi, în acest sens, interpelările sale parlamentare începând din 1932, inițial pe tema unui tratat de neagresiune sovieto-român, apoi în 1934 cu referire la revizionismul ungar (Gh. Buzatu, ed., *Discursuri și dezbateri parlamentare. 1864-2004*, ediția a II-a, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 466-494). Intervențiile istoricului au fost justificate de preocuparea majoră de a se respecta și recunoaște în context suveranitatea și integritatea teritorială a României Mari, subliniind în context:

impună decisiv în tabăra celor care combăteau activ și, mai grav, subminau prin orice mijloace demersurile lui Titulescu¹⁸. Este remarcabil că toate acțiunile din 1935-1936 lui Gh. Brătianu, dimpreună cu acelea ale lui Octavian Goga sau Al. Vaida-Voievod, împotriva politicii lui Titulescu și, mai cu seamă, a proiectatului pact de asistență mutuală București-Moscova, agitat cu înverșunare în mass-media locală și europeană, a reținut atenția Legației germane din București care a ținut la curent Berlinul¹⁹. Mai mult decât sigur, în nici o clipă nu s-a pus cumva problema ca istoricul să fi fost corupt ori coordonat de agenții Berlinului, însă – influențat în vreun fel sau într-o măsură, tot ce-a fost cu puțință!

Pentru aflarea unor probe sigure, nici nu trebuie să mergem prea departe. Iată de ce vom apela la unele mărturii care, deși cunoscute, până acum n-au fost luate în considerație²⁰ la judecarea episodului demiterii lui N. Titulescu. Ceea ce, în fond, ne determină – nu-i așa? – să admitem și să constatăm ineditul situației.

Despre ce este vorba:

I – La scurt timp după evenimentul de referință, mai precis la 16 noiembrie 1936, ora 12, aflat la Berlin, Gh. Brătianu a avut privilegiul – care ulterior s-a dovedit nefast pentru destinul său – de a fi beneficiat de o întrevedere cu Adolf Hitler. Au fost asistați doar de Otto Meissner, ministru de stat la Cancelaria Führerului, care și-a luat note, dar acestea, cel puțin la ora actuală, sunt considerate – din câte știm - pierdute. Dispunem, în schimb, de relatarea istoricului care, în chip miraculos, s-a păstrat în Arhivele MAE din

“Tare pe dreptul și pe pământul ei, țara noastră nu are de formulat nici o revendicare imperialistă, dar NU ARE DE CEDAT NICI CEA MAI MICĂ FĂRĂMĂ A TERITORIULUI NAȚIONAL (subl. ns.)” (intervenția din 4 aprilie 1934, *ibidem*, p. 491).

¹⁸ Drept dovadă, cf. interpelările pe tema pactului sovieto-român de neagresiune din 5 octombrie, 26 noiembrie, 19 decembrie 1935 și 16 iunie 1936, campania fiind inaugurată de A. C. Cuza în iunie 1934 (*Titulescu și strategia păcii*, p. 246). Răspunzându-i istoricului într-un rând, la 13 decembrie 1935, N. Titulescu a precizat: “Nu știu dacă România va încheia vreodată un tratat de asistență mutuală cu URSS. Ceea ce știu este că interesul național cere să nu micșorăm cu nimic libertatea de acțiune a României pentru ziua de mâine. Ceea ce știu este că nu se grevează viitorul unui neam cu povara unei negațiuni internaționale, oricare ar fi ele și împotriva oricui ar fi îndreptate [...] Nu cunosc limită în setea mea de înțelegere cu alții” (*ibidem*).

¹⁹ *Ibidem*, p. 298-299. În acel cadru, Legația a raportat Berlinului despre interpelările parlamentare ale lui Gh. Brătianu din 5 octombrie și 26 noiembrie 1935 pe tema blocării negocierilor Titulescu-Litvinov pentru un pact bilateral.

²⁰ Cu excepția colegului I. Calafeteanu.

București, textul integral al documentului fiind nu demult editat de istoricul I. Calafeteanu²¹.

Fără îndoială, nu este cazul să rezumăm tot documentul în discuție. Este suficient să reținem că, în nota istoricului, am identificat două pasaje esențiale suficiente și relevante pentru a desprinde temeiul și obiectivele campaniei sale anti-Titulescu din 1935-1936, astfel cum le-a întrevăzut el și cum le-a expus lui Hitler. În fața lui Hitler, istoricul nu a menționat numele lui Titulescu, dar, urmărind să-l sensibilizeze pe Führer ori, probabil, voind să-i facă plăcere, n-a ascuns că declanșase, în 1935, “o *dezbatere în Parlamentul român asupra politicii noastre externe*”²². La nici trei luni după izgonirea lui Titulescu din guvern, Gh. Brătianu a apelat la un limbaj care, dacă excludea *nominalizarea* victimei de la 29 august 1936, i-a îngăduit cu certitudine interlocutorului său, Adolf Hitler, să o identifice. Dar să-l urmărim pe Brătianu: “*În fruntea partidului pe care îl conduc, am luptat – a precizat istoricul – de un an de zile împotriva pactului sovietic, a cărui primejdie pare înlăturată (subl. ns.)*”²³. Ultimele cuvinte – oricine putea să intuiască, mai cu seamă Adolf Hitler – readucea în atenție un element fundamental, și anume că iminența pactului Titulescu-Litvinov dispăruse o dată cu demiterea celui dintâi și cu rezervele ridicate, în consecință, de către cel de-al doilea. Și asta nu era totul, dat fiind că, de vreme ce Brătianu deplânsese “*urmările vechii politici*”, aceasta, în mod categoric, nu purta decât un nume, acela al lui N. Titulescu, iar îndepărtarea sa provocase o certă reorientare, exemplificată de istoric prin intensificarea raporturilor României cu Polonia și Iugoslavia, ceea ce – l-a asigurat solul român pe Adolf Hitler - marca “*un echilibru mai sănătos*” al orientării externe a Bucureștilor²⁴. Pentru ca, imediat în continuarea expozeului său, Gh. Brătianu să-i releve Führerului punctele cardinale ale “noului curs”, care se dovedea 100% anti-titulescian. Spre exemplificare, reținem din textul redactat de Gh. Brătianu în persoană:

“... *În ce privește problemele externe, politica noastră se poate rezuma în următoarele puncte, care corespund unei tendințe tot mai accentuate în opinia publică:*

1. *Barieră împotriva comunismului. România trebuie să-și reia, ca mai înainte, misiunea la Nistru și la Marea Neagră.*

2. *Nu voim să fim drum de trecere, nici câmp de bătaie [...] De fapt, chiar în cazul unui război germano-rus, o Românie neutră e mai importantă pentru Germania decât una aliată, care ar prezenta greutăți de prelungire a frontului. Această poziție nu întrerupe legăturile noastre cu Franța, cu care*

²¹ Vezi Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 13-16 (doc. nr. 2).

²² *Ibidem*, p. 13.

²³ *Ibidem*, p. 14..

²⁴ *Ibidem*.

avem, de altfel, un tratat de consultare și amicitie, dar arată că nu voim să ne subordonăm unui pact sovietic, fie francez, fie ceh.

3. *Raporturi economice mai strânse cu Germania, în care vedem posibilitățile de dezvoltare normală ale economiei românești*”²⁵.

În ceea ce-l privește, Hitler l-a asigurat pe Brătianu că Germania n-ar fi fost stăpânită decât de “*interesul general european*”²⁶. Führerul l-a autorizat pe interlocutor să transmită factorilor responsabili de la București, Regelui Carol II în persoană, că, împotriva pericolelor decurgând din partea revizionismului Ungariei, România putea beneficia de asistența Berlinului, cu aceste două condiții precise: “... *Dacă politica României se desface de influența sovietică și dacă se realizează mai bune legături economice cu Germania*”²⁷. În general, l-a asigurat Hitler pe Brătianu, “*în ceea ce privește sprijinul de care are nevoie România, ea trebuie să-l caute la state care fac aceeași politică de stăvilire a comunismului, în principal Germania*”²⁸.

Un trio politic celebru

Concluzia ce se degajă, în baza documentului examinat, coroborat însă cu informațiile provenind și din alte surse, nu poate fi decât una singură: fără a fi în intenția noastră se detaliem prezența lui Gh. Brătianu în combinațiile din iulie-august 1936 care au condus la demiterea lui N. Titulescu, în mod sigur contribuția sa a fost decisivă în postura de gropar al diplomației titulesciene, și

²⁵ *Ibidem*. Este semnificativ faptul că peste ani, mai precis în cursul întrevederii sale cu Hitler de la Salzburg (Castelul Klessheim) din 12 aprilie 1943, Mareșalul Antonescu, vorbind în apărarea lui Mihai Antonescu, îl asigura pe Führer că ministrul român de externe în funcție, fusese „împreună cu Gheorghe Brătianu ... unul din protectorii politici [a se citi – dintre susținătorii în România] pentru Germania. Mihai Antonescu s-a despărțit mai târziu de Brătianu, deoarece acesta i se părea prea inactiv” (apud Vasile Arimia și colaboratori, eds., *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite. 1940-1944*, II, București, Editura Cozia, 1991, p. 72-73).

²⁶ Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, p. 16.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

aceasta nu oricum și oricând, ci rapid și direct, pe canalul sau la nivelul cel mai eficace cu putință pe atunci, și anume pe relația Carol II – Adolf Hitler. Nu vom stăruii, dacă a fost mult ori a fost puțin?, de vreme ce, în mod sigur, n-a fost defel nesemnificativ!

II – Appreciem că, studiind implicarea lui Gh. Brătianu în destituirea lui N. Titulescu și în abandonarea politicii sale externe, nu putem ignora un alt episod marcant al istoriei noastre recente: prezența istoricului, după numai opt ani, în rândul complotiștilor de elită care la 23 august 1944, înfăptuind arestarea lui Ion și Mihai Antonescu, au provocat răsturnarea regimului Mareșalului! Dat fiind că am abordat cu alt prilej aspectele acestui caz²⁹, ne mulțumim să-l expunem în liniile esențiale:

Înainte de a veni cu tot felul de argumente *pro* sau *contra* implicării lui Gh. Brătianu și în destituirea Antoneștilor, trebuie să ne adresăm – în prima ordine – **recunoașterilor proprii ale istoricului**, reunite într-un document fundamental pe care l-am publicat în premieră încă în anul 1985, în colaborare³⁰, reeditat în 1990 în seria *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*³¹. Din această sursă, indiscutabil decisivă, depășind toate detaliile asupra desfășurărilor din 22 și 23 august 1944, reținem faptul că, de îndată după lovitura de stat, în jurul orei 17,30, la Palatul Regal din București, Mihai I, în prezența a numeroși complotiști, le-a prezentat amănuntele ultimei audiențe cu Antoneștii, încheind într-un fel tovărășește:

“... *Și acum la lucru*”³².

Cum nimeni n-a cerut explicații suplimentare, Gh. Brătianu, fiind de față, a constatat sec:

“*Rolul meu de purtător de cuvânt al opoziției luase sfârșit. După ce mi-a mulțumit, Regele mi-a făcut din ochi și m-a condus la ușa holului* (subl. ns.)”³³.

Suntem, cu siguranță, în fața unei recunoașteri esențiale și a unei mărturii cardinale referitoare la actul de la 23 august 1944.

Ca o culme a ironiei, exact la o lună de zile după lovitura de stat, mai precis la 23 septembrie 1944 Gh. Brătianu a fost atacat, dur și murdar, de către

²⁹ Vezi Gh. Buzatu, *23 august 1944: Probe epistolare ale conspirației*, p. 28-30.

³⁰ Vezi Gh. Buzatu, Claudiu Secașiu, *Din arhiva istorică a României contemporane*, I, în “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A. D. Xenopol>>”, Iași, t. XXII/2, 1985, p. 679-682.

³¹ Vezi Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, II, Iași, Editura B. A. I., 1990, p. 143-149.

³² *Ibidem*, p. 148.

³³ *Ibidem*.

... *Anonymus* – pe care, azi, îl știm: obscurul romancier Ion Călugăru – chiar pe tema participării sale la răsturnarea regimului Antonescu³⁴. Era doar începutul, întrucât, în săptămânile următoare, atacurile s-au înmulțit iar lista s-a lărgit, cu N. Iorga, Constantin C. Giurescu, I. Lupaș, Traian Ciufu³⁵ ș.a. În vreme ce despre Gh. Brătianu se afirma în nr. 3/1944 al organului CC al PCR “Scânteia” (an I, nr. 3) că se situase “*alături de agenții hitleriști și legionari*”³⁶, despre neîntrecutul N. Iorga un alt pseudo-romancier de tristă memorie, I. Ludo, avea să considere, la 15 decembrie 1944, în revista bucureșteană “Răspântia” (an I, nr. 2)³⁷ că în 1940 ... “*n-a fost ucis. S-a sinucis...*”!!! Ce se întâmplase? Sub regimul comunist, întronat pe baionetele Kremlinului, începuse *Holocaustul roșu* împotriva culturii române ...

Revenind la evenimentele din 1944, reținem că, în toiul preparativelor pentru lovitura de stat, Gh. Brătianu avea să colaboreze îndeaproape cu numeroși dintre diplomații provenind din “școala titulesciană” (Grigore Niculescu-Buzești, Victor Rădulescu-Pogoneanu ș.a.), iar “eroului” nostru chiar i s-a pus în vedere – lui, care se remarcase în actul de la 29 august 1936 și în abandonarea liniei diplomatice anterioare a Bucureștilor – să vegheze ca, în noile condiții ale “erei” post-Antonescu, să se asigure (după cum singur a consemnat) o orientare a României demnă ... “*de memoria lui Titulescu*” (subl. ns. – Gh. B.)”³⁸!!!

Pe tot parcursul anilor 1940-1944, Gh. Brătianu, voluntar de prima oră al războiului pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord declanșat la 22 iunie 1941, deținuse și beneficiase de pe urma raporturilor excelente stabilite și cultivate cu Ion și Mihai Antonescu³⁹. Anterior, vice-premierul și ministrul de externe în funcție, profesorul Mihai Antonescu, fusese chiar membru al disidenței „georgiste” în cadrul PNL. Iar istoricul, personaj obișnuit la

³⁴ Detalii în Aurel V. David, *Studii de istorie a înălțării și declinului nației românești*, București, Editura Dacoromană, 2006, p. 592-594.

³⁵ Strălucitul nostru Profesor și autor de manuale naționale de istorie de la Liceul “Regele Ferdinand” din R. Sărat.

³⁶ *Ibidem*, p. 593.

³⁷ Apud Valeriu Râpeanu, *Nicolae Iorga 1940-1947*, II, București, Editura 100 + 1 Gramar, 2002, p. 151.

³⁸ *Ibidem*, p. 144.

³⁹ Fapt reținut, de fel întâmplător, în *fișele biografice* întocmite de autoritățile comuniste după 1945. Din *fișa* nr. 112, datată 14 aprilie 1950, reținem: „... [Gh. Brătianu] a avut permanent legături cu Ion și Mihai Antonescu, precum și cu restul guvernului antonescian și cu nemții din țară, militând tot timpul, cu intensitate, în orbita hitlerismului, [fiind] de acord cu vederile dictaturii antonesciene ...” Asemenea afirmații trebuie privite cu circumstanță, inclusiv această constatare: „Urma să fie numit urmaș al lui Antonescu la conducerea statului, cu asentimentul Legației germane” (apud Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, eds., *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității. Documente*, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 277).

convorbirile de la Președinția Consiliului de Miniștri cu Conducătorul Statului⁴⁰ ori cu Mihai Antonescu, piesă de rezistență în activitatea „Biroului Păcii” în 1942-1943⁴¹, și-a jucat în prima parte a zilei de 23 august 1944 rolul politic major al vieții, față de care ulterior comuniștii n-au manifestat nici un fel de admirație și prețuire. Dimpotrivă. I-au imputat rosturile și chiar l-au amenințat, în chip cu totul absurd, de ... sabotare a complotului?! La 23 august 1944, aproximativ la ora 11,00, Gh. Brătianu s-a prezentat la Snagov, unde guvernul antonescian fusese convocat într-o reuniune restrânsă, obținând să-i scoată din ședință pe Ion și Mihai Antonescu. Vorbindu-le în numele lui Iuliu Maniu și Constantin (Dinu) I. C. Brătianu, istoricul a insistat ca Mareșalul să încheie el negocierile de armistițiu cu URSS, SUA și Marea Britanie⁴². Ceea ce Mareșalul a acceptat, dar, avându-se în vedere pretențiile exacerbate ale Aliaților (în chip precis, ale Rusiei, asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord) și surprizele viitorului, a solicitat ca liderii PNȚ și PNL să-și asume de asemenea responsabilitatea, exprimată printr-un „angajament” scris⁴³, care să fie publicat. Într-o atare perspectivă, Ion și Mihai Antonescu au avut, fiecare în parte, inițiativele unor audiențe la Palat, la Mihai I în persoană, aproximativ în jurul orelor 15,30 și 16,00. Gh. Brătianu s-a angajat pe loc să revină la Snagov, cu documentul respectiv semnat de Maniu și Dinu Brătianu, cel mai târziu până la ora 15,00. Astfel ca, la Palat, Antoneștii să abordeze problema armistițiului în perspectivă în temeiul „angajamentului” tocmai convenit. După câteva ceasuri, de data acesta deja arestat, ex-Mareșalul va consemna în celebrele sale *Însemnări din celulă*: „DL. [Gh. I.] Brătianu urma să-mi aducă adeziunea scrisă înainte de audiența mea la Rege, fiindcă voiam să merg la această audiență cu hotărârea luată, adică să-i pot confirma că, dat fiind faptul că s-a realizat unirea politică internă, îmi pot lua angajamentul să încep tratativele de pace...”⁴⁴ Toate bune, numai că Gh. Brătianu nu a reușit să se țină de cuvânt. El n-a respectat termenul propus, astfel că, la ora 15,00, l-a asigurat pe Mihai Antonescu cum că

⁴⁰ Vezi Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I, pp 85-386.

⁴¹ A se vedea, cu trimiteri speciale la anii 1940-1944, Gh. Buzatu, *Gheorghe I. Brătianu – evoluții politice. Documente*, în Victor Spinei, ed., *Gheorghe I. Brătianu. Confluențe istoriografice românești și europene*, Iași, 1988, pp. 461-499; Mioara Anton, *Biroul Păcii și propaganda în interes național*, în „Dosarele istoriei”, nr. 12/2005, p. 24 și urm. Despre rolul lui Gh. Brătianu, cf. și mărturiile, datate 2 decembrie 1961, ale altui complotist de elită – Victor Rădulescu-Pogoneanu, în Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, I, p. 158-183.

⁴² Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 255, 271-272, 291-292,

⁴³ *Ibidem*, p. 292. În alte texte, documentul de referință este denumit „scrisoare de garanție”.

⁴⁴ *Ibidem*.

„angajamentul” liderilor opoziției va urma, drept care Antoneștii puteau să-l ... evoce în cursul discuțiilor cu Mihai I⁴⁵. Putem bănuî, că Maniu și Dinu Brătianu nu s-au grăbit să semneze „scrisoarea de garanție”, preferând s-o facă după ce vor fi constatat rezultatele audienței Antoneștilor la Palat⁴⁶. După cum este foarte bine cunoscut, în cursul respectivei audiențe, desfășurată între orele 16,00 și 17,00, Mareșalul a respins pretenția Regelui de-a începe „imediat” negocierile oficiale cu Aliații⁴⁷, deși, de această dată, nu le-a mai respins, dar a insistat pentru un răgaz de cel puțin 24 de ore⁴⁸, pentru definitivarea unor acțiuni diplomatice realmente declanșate de Mihai Antonescu, ca ministru de externe în funcție, în ceasurile imediat precedente prin Cairo, Ankara și Stockholm⁴⁹. Dar, în acel moment, a fost rândul conspiratorilor de-a aprecia că nu mai trebuia așteptat nici un minut, din moment ce au considerat că puteau/trebuiau să-și asume EI semnarea armistițiului⁵⁰. Dacă nu cumva complotiștii, speriați după ce Conducătorul fusese confruntat cu intențiile lor și bănuind că acesta îl va informa pe Hitler în privința retragerii României din război (?), ceea ar fi însemnat eșecul operațiunii, au apreciat că era preferabilă arestarea imediată a Mareșalului⁵¹ unei ... confruntări ulterioare⁵². Așa cum s-a remarcat, „o nervozitate surescitantă pusese stăpânire pe complotiști, domnea febra nerăbdării. Lovitura fusese concepută de Grigore Niculescu-Buzești, în spatele căruia se afla, în realitate, Iuliu Maniu, chiar autorul acțiunii. Camarila nu mai avea răbdare, aștepta cu sufletul la gură momentul acțiunii, care trebuia să se întâmple cât mai repede posibil”⁵³. După o altă sursă, în acele condiții, Niculescu-Buzești, șeful complotiștilor de la Palat și de la Ministerul Regal al

⁴⁵ Cf. Gh. Buzatu și colaboratori, *Din istoria unei zile – 23 august 1944*, Iași, 1979, p. 30-31.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 27. Vezi, de asemenea, Iosif Toma Popescu, *Memorial Iuliu Maniu*, București, Criterion Publishing, 2006, p. 83 și urm.

⁴⁷ Relatarea Mareșalului, Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu – Pro și contra*, p. 315 și urm.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Cf. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, *23 august 1939-1944. România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003, pp. 31-35.

⁵⁰ În fond, într-un prim stadiu, tratative pentru armistițiu!

⁵¹ Vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Un diplomate d'autrefois: Edmond Ciuntu*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. IV, 2005, p. 172-173 (anexa 5, scrisoarea lui E. Ciuntu către Mircea Mavriki, Nisa 4 martie 1986).

⁵² *Ibidem*. Potrivit recunoașterilor ulterioare a doi dintre complotiști (?) față de diplomatul Edmond Ciuntu (*ibidem*; idem, *Edmond Ciuntu. 1894-1988*, în “Dosarele istoriei”, nr. 1/2006, p. 29-30), Sănătescu “și-ar fi pierdut capul văzându-se deja arestat și executat”, numai Niculescu-Buzești a rămas “cu singe rece”, spunând că “*Mareșalul nu trebuie lăsat să plece din Palat, ci imediat arestat*”.

⁵³ René Al. de Flers, *Radio “Europa Liberă” și Exilul românesc. O istorie încă nescrisă*, București, Editura Vestala, 2005, p. 13.

Afacerilor Străine din București, „se temea că Mareșalul face armistițiu înaintea lor, spulberându-le toate planurile de viitor. Văzând cum stau lucrurile, l-a sfătuit pe Rege împreună cu ceilalți să ordone imediata arestare a celor doi Antonești, spunând că era mai bine să nu-i [nu le] scape din mână. Graba Mareșalului cu armistițiul era un motiv și lovitura de stat trebuia imediat executată (subl. ns.)”⁵⁴. În acest fel, sub impulsul lui Grigore Niculescu-Buzești, cel mai proeminent dintre conjurați⁵⁵, Regele Mihai I a dat semnalul pentru arestarea Antoneștilor, survenită aproximativ la orele 16,55 – 17,00, moment care **a coincis cu declanșarea loviturii de stat.**

... Într-un atare context, episodul legat de „angajamentul” opoziției promis de Gh. Brătianu în 23 august 1944 și-a avut, incontestabil, rolul său, istoricul fiind implicat – conștient ori nu? – în decizia precisă a Antoneștilor de a solicita să fie primiți la Palatul Regal din București⁵⁶. Iar, dacă acolo totul era pregătit pentru a fi arestați oricum ori s-a procedat în consecință, ceea ce era același lucru, aceasta înseamnă obligatoriu că efectul intervenției istoricului în desfășurarea faptelor fusese unul singur și univoc: atragerea Antoneștilor „în cursă”, deci la Palat, cu rezultatul cunoscut! Și, în adevăr, dacă lucrurile au stat astfel, ele contraziceau flagrant gândurile transmise de Gh. I. Brătianu⁵⁷ și soția sa, Elena, prin telegrama destinată Mareșalului cu prilejul ultimului Sf. Ion liber

⁵⁴ *Ibidem*, p. 15.

⁵⁵ Vezi Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuție la istoria exilului românesc*, V, București, Editura Vremea, 2005, p. 17 și urm. Fapt relevant, Pamfil Șeicaru, excelent cunoscător al realităților istorice, avea să vorbească după numai câțiva ani (1950) despre “*banda buzeștiană*”, în care mai intrau C. Vișoianu și Al. Cretzianu. În fond, seria faimosul ziarist și istoric, era vorba de cei “*trei cavaleri ai apocalipsului capitulării*” de la 23 august 1944 – Gr. Niculescu-Buzești, C. Vișoianu și Al. Cretzianu (Pamfil Șeicaru, *Scrieri*, vol. 3, București, Editura Victor Frunză, 2003, p. 274; idem, *Scrieri*, vol. 4, București, Editura Victor Frunză, 2005-2006, p. 142-143) sau “*cei trei regizori*” ai defectiunii din 23 august 1944 și ai ocupației rusești (*ibidem*, p. 157). De asemenea, Pamfil Șeicaru l-a desemnat pe Niculescu-Buzești drept “*sinistrul individ..., promovat mentorul partidelor democratice în problemele externe*” (*ibidem*, p. 155).

⁵⁶ A se vedea, în acest sens, declarațiile ulterioare ale lui I. Antonescu în cursul anchetei care a precedat “procesul mării trădări naționale” (aprilie – mai 1946) sau acelea ale lui I. Mihalache față de Eugen Cristescu (Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 309-313).

⁵⁷ Este posibil ca istoricul să fi acționat “deschis”, câtă vreme întreaga responsabilitate și-au asumat-o complotiștii de la Palat. După 23 august 1944 – a pretins Gh. I. Brătianu – Regele i-ar fi declarat că: “Dacă îl lăsam [la 23 august 1944] pe Antonescu să facă singur armistițiul, ne va ține iar sub papuc”, context în care lovitura de stat trebuie judecată drept “un act personal și trebuie judecată altfel” (René Al. de Flers, *op. cit.*, p. 16).

(7 ianuarie 1944): „Cele mai bune urări”⁵⁸. Nici vorbă de așa ceva, dacă avem în vedere rostul lui Gh. Brătianu, asupra căruia avea să insiste – în aprilie 1946 - Mihai Antonescu. Cum era de așteptat, mărturia fundamentală în privința rolului nefast al istoricului Gh. Brătianu nu a putut veni decât din partea acelor care au cunoscut tertipurile conspirației de la 23 august 1944 și, pe deasupra, s-au aflat între victime. Și, dintre aceștia, cine l-ar putea tăgădui pe Mihai Antonescu, care, interogat la 13 aprilie 1946 de Avram Bunaciu, a declarat categoric: „... *Lăsați-mă să vă spun că Gh. Brătianu este a doua amărăciune pe care am avut-o după 23 august. Pentru că în ziua de 23 august a avut un rol atât de odios, [iar] dacă voi fi liber și voi mai putea să întind mâna oamenilor, nu voi mai întinde mâna lui Gh. Brătianu. Oricine putea să facă ce a făcut [el] la 23 august, dar Gh. Brătianu nu putea să facă. L-am ținut la curent pe Gh. Brătianu de absolut tot ce am întreprins, de greutățile mele cu Mareșalul în politica externă. L-am informat de tot. Nu avea dreptul să facă să-mi sfârșesc viața arestat (subl. ns.)*”⁵⁹. De asemenea, într-un alt context, Mihai Antonescu destăinuise: “*În toamna anului 1943, [Gh.] Brătianu a venit să discute posibilitatea unui guvern cu Mareșalul și l-am informat în permanență de toată acțiunea mea diplomatică [pentru desprinderea de Axă], până în ultimul moment, și mărturisesc că în ziua de 23 august, dimineata, el a avut un rol foarte penibil* (subl. ns. – Gh. B.)”⁶⁰. Precizarea lui Mihai Antonescu, el însuși unul dintre succesorii lui N. Titulescu la conducerea MAE al României (1941-1944), avea în seamă un moment precis: deplasarea lui Gh. Brătianu la Snagov în dimineata zilei de 23 august 1944, ca sol al așa-numitei “opoziții democratice” (PNT, PNL și PSD) – a nu se neglija că, în noiembrie 1936 jucase același rol pe lângă Hitler cu mandatul lui Carol II! -, de această ultimă dată

⁵⁸ Arhivele Naționale ale României, București, fond PCM, dosar 252/1944, f. 89. Este cu totul semnificativ că, ulterior evenimentului investigat, Elena Brătianu, într-o declarație din august 1947, pentru a-și apăra soțul în fața acuzațiilor comuniștilor pe tema „colaboraționismului” istoricului cu regimul antonescian, a relevat că, la nevoie, liderul liberal își va susține în principal argumentele insistând pe „rolul pe care l-a jucat în pregătirea loviturii militare a zilei de 23 august 1944” (subl. ns. – Gh. B.)” (cf. Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, eds., *op. cit.*, p. 70). Iar, în continuare, pentru a-și întări afirmația, Elena Brătianu promitea că Gh. Brătianu „*va arăta că a primit însărcinarea de a lua contactul cu șefii unităților militare care trebuiau încadrați în lovitura de stat*”. Iar această „misiune”, susținea Elena Brătianu, „*Gh. Brătianu a îndeplinit-o cu succes*” (subl. ns. – Gh. B.)” (*ibidem*). Se poate conchide, ca atare, că fișa menționată din aprilie 1950 reținea, în mod justificat, cel puțin în temeiul declarațiilor soției sale, că Gh. Brătianu „*a fost unul din aceia care au inițiat capitularea României* [de la 23 august 1944], *însă în fața anglo-americanilor, nu față de Uniunea Sovietică*” (subl. ns.) (*ibidem*, p. 277).

⁵⁹ Marin Radu Mocanu, Avram Bunaciu. *Documente*, București, Fundația Culturală Libra, 2006, p. 175-176.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 151.

urmând să-l convingă pe Mareșalul Antonescu să solicite Regelui Mihai I o audiență pentru a se decide semnarea armistițiului cu Națiunile Unite și retragerea României din războiul de partea Axei. Ceea ce, în funcție de desfășurările ulterioare de la 23 august 1944, s-a tradus în ... “atragera în cursă” a Mareșalului, în consecință și a lui Mihai Antonescu, întrucât ambii au fost finalmente arestați la Palatul Regal din București. De aici, verdictul de penibil acordat de Mihai Antonescu fostului său șef politic și coleg, Gh. Brătianu.

În concluzie, ne întrebăm, dacă i se poate cumva reproșa lui Gh. Brătianu participarea la pregătirea și declanșarea loviturii de stat din 23 august 1944? Netăgăduit că, având în seamă calibrul personalității istoricului și experiența sa, nu poate fi vorba de așa ceva. În schimb, rămâne în discuție rezultatul concret al operei practice realizate. Sub acest aspect, împărtășim întru totul punctul de vedere al reputatului nostru ziarist, în cele din urmă și istoric, care a fost Pamfil Șeicaru, și anume că toate nenorocirile abătute asupra României și-au aflat originea în lovitura de stat de la 23 august 1944⁶¹.

În acest fel, într-un răstimp limitat de numai opt ani, dar bogat peste măsură în evenimente cardinale, istoricul Gh. Brătianu a fost implicat, incontestabil din proprie voință, în două demiteri politice, una mai spectaculoasă decât alta, dar ambele cu consecințe grele pentru România. Nu contează că victimele, fiind colegi de generație (născuți în 1882!) și colaborând fructuos în cadrul Legației române din Londra, și nu numai, se prețuiseră reciproc, deși ilustraseră tendințe deosebite, chiar opuse. În ambele situații, în 1936 sau în 1944, debarcărilor impuse au fost finale, deși, în vreme ce N. Titulescu a avut posibilitatea să mai aleagă calea exilului și a unui sfârșit pecetluit de prăbușirea-i psihică, Mareșalul în schimb a fost deferit practic nemijlocit plutonului de execuție. Ceea ce, trebuie să admitem, Gh. Brătianu n-a întrevăzut, dar nici n-a reușit să preîntâmpine. Este adevărat că, pentru moment, în 1946, Gh. Brătianu s-a salvat, dar sfârșitul necruțător nu l-a ocolit. Negreșit că istoricul și-a evaluat în vreun fel rolurile interpretate, în 1936 sau la 1944. Neînțelese pentru studios rămân obiectivele îmbrățișate în vremuri atât de cumplite și în sensuri atât de contradictorii și dezacordate: mai întâi, pentru apropierea de Germania lui Adolf Hitler, iar apoi pentru desprinderea de Reichul nazist ... Dacă este adevărat că, în timp, condițiile generale și speciale se schimbaseră substanțial, nu-i de neglijat că, de fiecare dată, în ultimă instanță au fost în discuție nu anume personaje, ci însăși România, al cărei destin a fost grav prejudiciat. Astfel că singura problemă care mai rămâne în discuție nu-i decât aceasta: oare n-a fost prea mult, din partea unui alt personaj provenind și reprezentând nu numai o ilustră familie

⁶¹ Pamfil Șeicaru, *Opere*, vol. 3, București, Editura Victor Frunză, 2003, p. 215.

în politica românească, ci dublat, culmea, și de un mare istoric. Putem cuteza, în actualul stadiu al informațiilor, să răspundem: *cum* și *de ce*?

23 AUGUST 1944: CONSPIRAȚIA ... CONSPIRATORILOR

GH. BUZATU
CORNELIU BICHINEȚ

Examinând *Dedicația ca gen literar*¹, Andrei Pleșu observa cu temei că – prin definiție – dedicația este ipocrită, fiind o „punere în scenă” a afecțiunii. Intervenind, așadar, o „comandă” ori o „manevrare” abilă a cuvintelor, pentru a se exprima, forțat, gânduri și sentimente care, obligatoriu, nu-și au cât de colo și acoperirea reală. În afară, evident, de ... interesul disimulat, cu bătaie apropiată sau lungă. Cercetând un set de documente inedite din Arhivele Naționale, am constatat că lucrurile se prezintă întocmai și în cazul *mesajelor de felicitare* schimbate între 1940 și 1944 mai cu seamă între personalitățile publice (politicieni, diplomați, militari, oameni de știință sau slujitori ai literelor, juriști etc.)².

Ne reamintim, fără îndoială, de lucrarea clasică a marelui italianist Al. Marcu consacrată, cândva, rostului și rolului *conspiratorilor* care s-au remarcat în contextul evenimentelor revoluționare de la și după 1848³. Facem această referire întrucât, în opinia noastră, într-un alt episod memorabil al istoriei naționale în cursul secolului al XX-lea, facem trimitere directă la lovitura de stat de la 23 august 1944, faptele s-au repetat aidoma. Numai că, în vreme ce desfășurările dintre 1848 și 1877 trimit la fapte interesând progresul României

¹ Vezi *Comédii la Porțile Orientului*, București, Editura Humanitas, 2005, pp. 90-108. Dintre zecile de dedicații descoperite pe cărțile prezentate liderului PCR în decursul „epocii de aur”, autorul reține această mostră monumentală a genului: „Domnului Nicolae Ceaușescu, *Eminescul politicii*”?!

² Cf. Gh. Buzatu, George Rotaru, *Stalin, Hitler, Antonescu*, II, p. 293-327.

³ Cf. Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României. 1848-1877*, București, 1930. Pentru situația generală actuală a se vedea Dr. John Coleman, *Ierarhia conspiratorilor. Povestea Comitetului celor 300*, traducere, București, Editura Antet, 2005, unde întâlnim, la anexa 7, lista membrilor *Comitetului celor 300* (Dean Acheson, Lord Asquith, George Bush, H. S. Chamberlain, Casa de Braganza, Casa de Hohenzollern, Lord Gladstone, Sir H. Deterding, H. Kissinger, Lord Mountbatten, Lord Palmerston, David Rockefeller, Cyrus Vance, H. G. Wells ș.a., pp. 246-253), iar, în anexa 9, *structura ierarhiei conspiratorilor* (p. 263).

moderne, acelea din 1944, survenite în vreme de război, au avut la bază principiul „se salvează cine poate”, indiferent dacă formele de manifestare și scopul aminteau de trădarea națională. Totuși, la atâtea decenii după consumarea evenimentelor, este cazul să ne preocupăm ca, în dependență nemijlocită de esența răsturnării intervenite la București, *să-i distingem pe conspiratori de eroi*⁴... Observând că, dacă cei din urmă au putut juca rolul celor dintâi, viceversa n-a fost posibil oricum!

Este cunoscut că, de îndată după terminarea conflagrației mondiale din 1939-1945, dacă nu cumva paralel cu desfășurarea ostilităților, cercetarea istoriei conflictului s-a impus pe plan universal și național⁵, bilanțul istoriografic fiind cel puțin sub raport cantitativ, dacă nu și calitativ, pur și simplu impresionant. Cu toate acestea, numeroase probleme ale istoriei anilor 1939-1945 au rămas neelucidate. Deși, pe de o parte, „deschiderea arhivelor”, în cazul țărilor ex-comuniste, intervenită după 1989-1990, ar fi trebuit să constituie un serios impuls, dispersiunea specialiștilor și a fondurilor de cercetare n-au dat rezultatele scontate. Nici nu putea fi altfel, din momentul în care unele teme au fost proclamate ca prezentând „interese de stat” ori „universale” (?!), altele, precum – cine ar fi presupus prin anii '70-'80? – lovitura de stat din 23 august 1944 și consecințele ei, au fost lăsate în seama ... istoricilor. Ceea ce nu-i, câtuși de puțin, nesemnificativ. Deși, pentru evoluția studiilor de specialitate, este excelent.

În context, se impune a releva că, pentru istoric, prezintă un mare interes acțiunile personajelor care s-au aflat în epicentrul evenimentelor în august 1944. Cu atât mai mult, se înțelege, mărturiile „actorilor” se dovedesc extrem de prețioase, în ciuda faptului că, adesea, pot excela prin subiectivism. Cu alt prilej, am analizat acțiunile celor aproximativ 30 de *actori* implicați în drama de la 23 august 1944, inclusiv valoarea relatărilor lor. Sub acest aspect, lucrurile stau cât se poate de clar: în după-amiaza de 23 august 1944 s-au aflat la Palatul Regal din București⁶:

- Regele Mihai I
- Mareșalul Ion Antonescu
- Mihai Antonescu
- Generalul C. Sănătescu
- Generalul A. Aldea
- Colonelul Emilian Ionescu

⁴ Despre rolul *complotiștilor* în pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944, considerații în René Al. de Flers, *Radio “Europa Liberă” și Exilul românesc. O istorie încă nescrisă*, București, Editura Vestala, 2005, p. 11 și urm.

⁵ Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981.

⁶ Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002, *passim*.

- Grigore Niculescu-Buzești
- Ioan de Mocsonyi-Styrcea
- Căpitanul Anton Dumitrescu

Dintre aceste personaje, fiecare a avut prilejul să se „pronunțe” într-un fel, unii în chip special, iar alții (precum, mai ales, Grigore Niculescu-Buzești și Mihai Antonescu) sporadic. Rămân ceilalți *actori*, pentru care propunem (în funcție de veridicitatea și promptitudinea mărturiilor) următoarea „ierarhie”:

1. Ex-mareșalul Ion Antonescu, care, cu o sa relatare rămasă inedită vreme de aproape 50 de ani (?!), i-a devansat pe toți conspiratorii, el așternându-și considerațiile la numai 5-6 ore după complot;
2. Generalul Aurel Aldea (relatare din 1946);
3. Regele Mihai I (diverse relatări ulterioare, cel mai adesea – voit? – imprecise);
4. Generalul Constantin Sănătescu (pagini dintr-un *Jurnal* aproximativ);
5. Ioan de Mocsonyi-Styrcea (memorii scrise în marfă grabă și detordonat în închisoare, o condiție de-a fi fost eliberat condiționat în 1963 și, apoi, lăsat să emigreze în Elveția, unde n-a mai fost integrat Exilului românesc);
6. Emilian Ionescu, cu mărturii definitive și publicate în timpul epocii comuniste, în bună măsură „coafate” în redacțiile unor reviste și edituri bucureștene;
7. Anton Dumitrescu – idem.

Nu spunem o noutate: toți cei care au pregătit și au participat la arestarea Antoneștilor în după-amiaza de 23 august 1944 n-au împlinit o misiune lipsită total de riscuri, după cum nici n-au realizat una „curată”, patriotică, cavaleriească. În esență, din câte știm, toți cei implicați într-o lovitură de stat sunt denumiți, în cel mai neaoș grai românesc, conspiratorii. Asta fie că le plac sau nu, iar situația este identică și-n cazul celor care, la București, în 22 decembrie 1989, au acționat pentru răsturnarea lui N. Ceaușescu. Netăgăduit, un complot rămâne un complot, astfel că toate eforturile ulterioare pentru a le ... înfrumuseța (declarându-le *salvatoare, binefăcătoare, necesare, inevitabile etc. etc.* pentru națiune) nu-și au alt rost decât grija de-a intra onorabil în istorie.

Vom reține un exemplu desprins din excelentele amintiri ale lui Gh. Barbul – *Memorial Antonescu – Al III-lea om al Axei*⁷: În noaptea de 5-6 septembrie 1940, ultima pentru Carol II ca rege, acesta ar fi putut să determine eșecul loviturii lui Antonescu dacă afla un general dispus a-l „pedepsi” (eventual – a-l executa!) pe ... „rebel”! Regele a apelat, în ultimă instanță, la generalul Coroamă, comandantul garnizoanei Bucureștilor, dar, acesta refuzând, suveranul se văzu silit să abdice în zorii zilei de 6 septembrie 1940. În minutele următoare, Coroamă s-a prezentat generalului Antonescu pentru a-l felicita, însă proaspătul

⁷ Iași, Institutul European, 1992, p. 13-14.

Conducător al Statului, care cunoștea deja rolul decisiv al colegului de arme, a refuzat, în chip cu totul surprinzător, să-l primească, explicându-se:

„El și-a trădat Regele. Eu nu-i voi strânge mâna”!

Revenind la conspiratorii din august 1944, descoperim că aceștia, într-o majoritate copleșitoare, cooperaseră, în clipe bune sau rele, cu Antoneștii, le-au solicitat ori și-au oferit sprijinul, au beneficiat de incontestabile avantaje, iar – ca probe de necontestat – rămân intensele schimburi de mesaje (telegrame, scrisori, felicitări etc.) din 1940-1944. Pentru ca, brusc, firul să se fi rupt precis la 23 august 1944. Oare totul să fi fost înscenat sau premeditat? Sau, cumva, cuvintele mari și frumoase adresate/returnate numai ascundeau sentimentele ostile, după bunul obicei balcanic de-a adormi vigilențele? Suntem dispuși să admitem aceasta, deși, dacă-i vorba de personaje ilustre (rege, miniștri și generali, înalte fețe bisericești, reputați scriitori și oameni de știință), situațiile nu-s prea lesne de admis. Fără a avea pretenția de-a detalia „cazurile”, vom stăruii asupra celor pe care le considerăm „flagrante”. Înainte de orice, însă, unele precizări se impun, și anume: la nivelul Președinției Consiliului de Miniștri din București în anii 1940-1944 s-a organizat și a funcționat eficient un serviciu însărcinat, în rândul întâi, a întocmi și păstra masivele registre de „activități zilnice” ale Conducătorului Statului, Mareșalul Ion Antonescu. Deopotrivă, s-au repertoriat cu precizie toate decretule-legi semnate de Antonescu, toate cuvântările și rezoluțiile sale; nu mai puțin, dispunem și de un „inventar” complet al tuturor reuniunilor guvernului din septembrie 1940 și până la 21 iulie 1944⁸. În plus, numeroase dosare speciale au cuprins corespondența primită/expediată de instituția Conducătorului Statului⁹. Fondul respectiv, incluzând memorii și scrisori, telegrame și cărți de vizită etc., a fost, de regulă, ignorat de către specialiști, cu toate că, în documentele respective, se pot desluși interesante mistere ale anilor 1940-1944 și, în primul rând, se poate stabili

⁸ Vezi Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I-II, București, Editura Mica Valahie, 2005, *passim*.

⁹ Facem trimitere, mai ales, la dosarele depozitate în Arhivele Naționale ale României, București (în continuare, se va cita: ANR) și înglobând: Scrisori și telegrame primate de D-l Mareșal Ion Antonescu la începutul războiului – 22 iunie 1941 (ANR, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 558/1941); Scrisori și telegrame primate de D-l Mareșal Ion Antonescu cu ocazia eliberării Basarabiei și Bucovinei – iulie 1941 (idem, dosar 560/1941); telegrame după cucerirea Odesei (idem, dosar 561/1941); corespondență 1941-1942 (idem, dosar 563/1941); telegrame fără adresă (idem, dosar 540/1941); felicitări de Crăciun și Anul Nou, 1941-1942 (idem, dosar 554/1942); Scrisori și telegrame omagiale primate de D-l Ion Antonescu. De la legionari, după rebeliunea din ianuarie 1941 (idem, dosar 562/1941); telegrame schimbate la un an de guvernare, septembrie 1941 (idem, fond PCM – CM, dosar 516/1941); diverse (idem, dosar 556/1941); felicitări 1942-1943 (idem, dosar 568/1942); felicitări 1944 (idem, dosar 249/1940) etc.

gradul de apropiere și de colaborare între expeditori și, respectiv, destinatari¹⁰. A se vedea, în această privință, mesaje trimise/primate de Ion Antonescu de la: Adolf Hitler¹¹; Papa Pius al XII-lea¹²; Hermann Goering¹³; Wilhelm Keitel¹⁴; Joachim von Ribbentrop¹⁵; marele amiral Doenitz¹⁶, „Ducele” Benito Mussolini¹⁷ și, desigur, regele Mihai I¹⁸ și Regina-Mamă Elena¹⁹; Ion Mihalache, Nichifor Crainic, dr. N. Lupu²⁰, Gh. I. Brătianu²¹, Pamfil Șeicaru²²; foștii premieri Arthur Văitoianu²³, Barbu Știrbey²⁴, Gh. Tătărescu²⁵, I. Gigurtu²⁶, Al. Vaida-Voievod²⁷, C. Argetoianu²⁸ și G. G. Mironescu, Liviu Rebreanu²⁹, I.

¹⁰ De reținut că unele mesaje (semnate de profesorii Al. Marcu, C. Daicovici, N. Bănescu, I. Andrieșescu, Gh. Brătianu, Th. Capidan, D. Caracostea, N. Cartojan, C. C. Giurescu, Al. Rosetti, G. Oprescu, Tudor Vianu, I. Nistor ș.a.), parvenite lui Ion Antonescu imediat după lichidarea rebeliunii legionare, au fost publicate chiar atunci (cf. *Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie 1941*, II, București, 1942, pp. 257-260).

¹¹ Vezi mapele reunind corespondența Antonescu-Hitler (ANR, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 29/1940; idem, fond PCM – CM, dosar 127/1941; idem, dosar 324/1941); idem, dosar 554/1942; idem, dosar 442/1943, f. 21. Cel dintâi mesaj al lui A. Hitler către I. Antonescu (9 septembrie 1940), după instalarea acestuia la putere (idem, fond PCM, dosar 29/1940, f. 284).

¹² Idem, fond PCM, dosar 29/1940, f. 287; idem, fond PCM – CM, dosar 568/1942.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Idem; vezi și corespondența din anii războiului (idem, fond PCM – CM, dosar 122/1942).

¹⁵ Idem, fond PCM, dosar 29/1940, f. 294.

¹⁶ Idem, dosar 442/1943, f. 42.

¹⁷ Idem, dosar 29/1940, f. 321. Cel dintâi mesaj al lui Benito Mussolini către I. Antonescu (9 septembrie 1940).

¹⁸ Idem, fond PCM, dosar 57/1940, *passim*; idem, dosar 442/1943, f. 13.

¹⁹ Idem, fond PCM – CM, dosar 414/1942, f. 45. Nu mai departe decât la 21 mai 1944, Regina-Mamă, răspunzând felicitărilor din ajun, exprima Mareșalului și soției sale, Maria Antonescu, „*cele mai calde mulțumiri ... pentru bunele urări ce Mi-ați făcut*” (idem, dosar 202/1944, f. 323-324).

²⁰ Idem, fond PCM – CM, dosar 561/1942, f. 58.

²¹ Idem, dosar 253/1944, *passim*; idem, fond PCM, dosar 253/1944; idem, fond PCM – CM, dosar 561/1942, f. 64.

²² Idem, fond PCM – CM, dosar 555/1942, f. 339.

²³ Idem, dosar 204/1940.

²⁴ Vezi mai jos.

²⁵ ANR, fond PCM, dosar 535/1940-1941, f. 34-35.

²⁶ *Ibidem*, f. 175.

²⁷ Idem, fond PCM – CM, dosar 568/1942.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Idem, dosar 495/1942.

Al. Brătescu-Voinești, I. Agârbiceanu³⁰, profesorii³¹ I. Simionescu³², Ion Petrovici³³, D. Caracostea³⁴, Th. Capidan³⁵, George Murnu³⁶, Al. Marcu³⁷, C. C. Giurescu³⁸, C. Kirițescu³⁹, I. Găvănescul⁴⁰, Anibal Teodorescu⁴¹, Mircea Vulcănescu⁴², Constantin Moisil⁴³, N. Bănescu⁴⁴, I. D. Ștefănescu⁴⁵, arhitectul

³⁰ Idem, dosar 203/1940, f. 95.

³¹ Dintre cei care urmează, majoritatea erau membri titulari, membri corespondenți sau membri de onoare ai Academiei Române (Gh. Brătianu, Nichifor Crainic, G. G. Mironescu, D. Caracostea, Th. Capidan, George Murnu, C. C. Giurescu, I. Petrovici, Liviu Rebreanu, I. Al. Brătescu-Voinești, Al. Marcu, Iuliu Hațieganu, C. Moisil, N. Bănescu, Traian Săvulescu, Sextil Pușcariu, D. Gusti, Ștefan Meteș, Sabin Manuilă, Radu Rosetti și A. C. Cuza), iar C. Rădulescu-Motru și I. Simionescu – președinți ai înaltului for științific (1938-1941 și, respectiv, 1941-1944) (cf. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-1999. Dicționar*, ed. a II-a adăugită, București, Editura Academiei Române, 1999, *passim*). Celor mai mulți dintre aceștia, de îndată după 23 august 1944, mai precis începând de la 2 septembrie 1944 (potrivit lui Oscar Lemnaru, *Perna cu ace*, în “Dreptatea”), atunci când s-au declanșat – în cadrul debutului stalinizării României și al holocaustului împotriva culturii române – “demascările”, li s-a cerut și aplicat expulzarea din cultură și știință. În context, Liviu Rebreanu a fost “dezvăluit” drept ... “agent de Gestapo”, Brătescu-Voinești – “creatură teutonă”, “huligan” și “antisemit” notoriu (Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor. Reeducare și prigoană*, ed. a II-a, București, Editura Cartea Românească, 2005, p. 31 și urm.), iar Ion Petrovici și Gh. I. Brătianu pur și simplu – “hitleriști”! Nici ilustrul N. Iorga nu a fost ignorat (*ibidem*, p. 42), la 15 decembrie 1944 I. Ludo, în “Răspântia”, la patru ani de la asasinarea savantului, l-a alungat din Pantheonul culturii naționale în temeiul unor netrebnice acuzații. Și, mai mult, l-a făcut responsabil de ... odiosul asasinat legionar căruia i-a căzut victimă: “[N. Iorga] n-a fost ucis. S-a sinucis ... Vinovat numai el e...” (Valeriu Râpeanu, *N. Iorga 1940-1947*, II, București, Editura Gramar, 2002, pp. 141-153). În context, în octombrie 1945, Perpessicius a intervenit pentru “primenirea” Academiei Române (cf. *Jurnal de lector: Petainii Academiei Române*, în “Revista Fundațiilor Regale”, an XII, nr. 2/octombrie 1945, pp. 309-311).

³² Idem, fond PCM – CM, dosar 202/1940, f. 173.

³³ Idem, dosar 252/1944, f. 40.

³⁴ Idem, dosar 553/1941.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, f. 52.

³⁸ Istoricul, numit director al Institutului de Istorie Națională recent creat, dădea asigurări Mareșalului, la 16 martie 1942, că instituția „își va face datoria, făurind arme ideale care să ajute la biruința dreptții noastre” (idem, dosar 414/1942, f. 245).

³⁹ Idem, dosar 535/1940-1941, f. 117-179.

⁴⁰ Idem, dosar 203/1940, f. 156.

⁴¹ *Ibidem*, f. 157.

⁴² Idem, fond PCM, dosar 330/1940-1941, *passim*; idem, fond PCM – CM, dosar 555/1942, *passim*.

⁴³ Idem, dosar 202/1944, f. 276.

H. Clejan⁴⁶, dr. W. Filderman și Al. I. Zissu⁴⁷, M. David, rectorul Universității din Iași⁴⁸, Iuliu Hațieganu, rectorul Universității din Sibiu-Cluj⁴⁹, Traian Săvulescu, Sextil Pușcariu, C. Rădulescu-Motru, D. Gusti⁵⁰, Ștefan Meteș, Sabin Manuilă⁵¹, A. C. Cuza⁵² și Horia Hulubei, rectorul Universității din București⁵³; N. I. Herescu, președintele Societății Scriitorilor Români⁵⁴; generalul R. Rosetti⁵⁵, Patriarhul Nicodim⁵⁶; Eugen Cristescu, directorul *Serviciului Special de Informații*⁵⁷, avocat Vasile Ionescu, directorul Societății de Radiodifuziune⁵⁸, Ionel Perlea⁵⁹, D. Cuclin⁶⁰, Elvira Popescu⁶¹, Monica Lovinescu⁶², I. Vineanu⁶³ și D. Iov⁶⁴, Pan Halippa⁶⁵, ing. D. Leonida⁶⁶, D. D. Negel, Octav Ullea și I. Th. Florescu⁶⁷, Barbu Theodorescu⁶⁸, istoricul Al. Boldur⁶⁹, diplomații noștri în străinătate sau cei străini acreditați la București (Manfred von Killinger, F. M. Gunther, Renato Bova Scoppa, nunțul papal Andrea Cassulo ș.a.)⁷⁰. Fapt

⁴⁴ *Ibidem*, f. 174.

⁴⁵ Idem, fond PCM, dosar 252/1944, f. 305.

⁴⁶ Idem, fond PCM – CM, dosar 202/1944, f. 138.

⁴⁷ Idem, dosar 535/1940-1941, f. 332-333.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 150.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 154; idem, fond PCM – CM, dosar 555/1942, f. 336.

⁵⁰ Idem, fond PCM, dosar 535/1940-1941, *passim*.

⁵¹ Idem, fond PCM – CM, dosar 555/1942, f. 102.

⁵² Idem, fond PCM, dosar 253/1944, *passim*.

⁵³ Idem, fond PCM – CM, dosar 554/1942, f. 342.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 342.

⁵⁵ Idem, dosar 535/1940-1941, f. 92.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 196.

⁵⁷ Idem, dosar 252/1944, f. 184.

⁵⁸ Idem, fond PCM – CM, dosar 555/1942, f. 7-8.

⁵⁹ Idem, dosar 203/1940, f. 110.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 121.

⁶¹ *Ibidem*, f. 186.

⁶² Idem, dosar 341/1943, f. 469, cu referiri la „expresia profundului meu respect și asigurarea că voi încerca să fiu demnă atât de numele tatălui meu, cât și de gestul Domniei Voastre”.

⁶³ Idem, dosar 495/1942.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 93. Expeditorul, în numele actorilor Teatrului Național din Iași, întrevedea, prin eforturile Mareșalului, o Românie „de la Bug până la Tisa”.

⁶⁵ Idem, dosar 341/1943, f. 230-231,

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Idem, dosar 362/1943.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Idem, dosar 561/1942.

⁷⁰ Relevăm că liderul comunist Lucrețiu Pătrășcanu nu s-a adresat Mareșalului, dar, la un moment dat (19 mai 1944), o notă în numele său parvenea lui Mihai

semnificativ⁷¹, nu lipsesc din arhive (dimpotrivă, abundă) mesajele de felicitare și încurajare de la⁷²: feldmareșalul Mannerheim și G. Enescu⁷³, de la Carl Clodius și H. Neubacher, feldmareșalul List, generalii Gerstenberg și Hauffe, László de Nagy, ministrul Ungariei la București, Ante Pavelici, generalii⁷⁴ C. Pantazi, E. Zwiedenek, Gh. Jienescu, C. Sănătescu și C. Z. Vasiliu, Gh. Cuza, diplomații Gh. Davidescu, V. Cădere, G. I. Duca și V. Stoica, prof. Mircea Djuvara, D. Iov, industriașii N. Malaxa și D. Mociornița, C. Bușilă⁷⁵, Gh. M. Dobrovici⁷⁶, Gh. Leon, D. R. Ioanițescu, mitropoliții Irineu al Moldovei și Nicolae al Ardealului, Al. Tzigara-Samurcaș, Ionel Perlea, I. Agârbiceanu, Elvira Popescu, Nadia I. G. Duca, soția fostului premier, preotul Paul Mihail, Titus Czerkawski, fost senator la București și refugiat polonez⁷⁷, Napoleon Crețu, dar și oameni simpli⁷⁸, precum Petrache Lupu din Maglavit⁷⁹, după cum nici amenințări și blesteme de la ... „Unul din cei mulți”⁸⁰, „R. Aurelian, zidul României”⁸¹, „Un grup de buni români”⁸², „Comitetul de vigilență”⁸³ sau general Vasilescu Petru⁸⁴.

Pentru a ne forma o imagine fidelă, vom preciza că, la 7 ianuarie 1944, slujbașii Președinției Consiliului de Miniștri au clasat corespondența

Antonescu, vice-președintele Consiliului de Miniștri și titularul Externelor, pentru “ridicarea domiciliului obligatoriu” (idem, fond PCM, dosar 119/1944, f. 229).

⁷¹ Este interesant că, adeseori, schimbul de mesaje nu rămânea fără a fi fost ... concretizat. Așa, de exemplu, în 1944 s-au făcut intervenții la Mihai Antonescu (*ibidem, passim*) pentru: tipărirea *Chestiunii Dunării*, de către D. Gusti (f. 37); pentru un liber pe CFR pentru procuristul lui Barbu Știrbey (f. 43); fonduri pentru o revistă, de către Gh. I. Brătianu (f. 139); pentru cauciucuri și camere învechite de Buick, de către fostul premier dr. C. Angelescu (f. 215); pentru autorizația de sinistrați, de către dr. W. Filderman (f. 234); pentru o lucrare enciclopedică, de către prof. Al. Ciorănescu (f. 247); pentru fișe de evacuare la Sinaia sau Slobozia-Ilfov, de către A. L. Zissu (f. 249); pentru susținerea teatrelor particulare din Capitală, de către Liviu Rebreanu (f. 259) ș.a.

⁷² Idem, fond PCM – CM, dosar 568/1942, *passim*; idem, dosar 249/1940, *passim*.

⁷³ Idem, dosar 414/1942, f. 5.

⁷⁴ Separat, corespondența primită de la 362 de ofițeri superiori din toată țara, în septembrie 1940, cu prilejul preluării puterii (idem, dosar 204/1940, *passim*).

⁷⁵ Idem, dosar 203/1940, f. 112.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 118.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 156.

⁷⁸ Idem, fond PCM – CM, dosar 256/1944, *passim*.

⁷⁹ Idem, dosar 555/1942, f. 37.

⁸⁰ Idem, dosar 58/1940, f. 104-105.

⁸¹ *Ibidem*, f. 107.

⁸² *Ibidem*, f. 114.

⁸³ *Ibidem*, f. 119.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 125-130.

Conducătorului potrivit „surselor”, marcând expeditorii, mai precis: 1 – Scrisoarea comună a membrilor guvernului (20); 2 – miniștrii în funcție (3); 3 – subsecretarii de stat (6); 4 – foștii miniștri (17); 5 – secretarii-generalii (7); 6 – foștii secretari-generalii (1); 7 – guvernatorii provinciilor istorice (2); 8 – Legațiile României (14); 9 – personalități care au semnat în *Cartea de aur*, deschisă între 1 și 7 ianuarie 1944 (52); 10 – telegrame de la diverse personalități (19); 11 – membrii clerului (43); 12 – comandamentele armatei, diverse unități etc. (57); 13 - școli și cămine culturale (12); 14 - prefectii județelor (25); 15 – primării (67); 16 – societăți culturale, asociații etc. (84); 17 – diverse persoane (547)⁸⁵.

Dintre mesajele expediate lui Antonescu, reținem unele în măsură să ne îngăduie degajarea unor „modele”:

- „... *Călduroase felicitări de ziua numelui și cele mai sincere urări de izbândă deplină în înalta chemare ce aveți și de sănătate deplină întru mulți ani fericiți*” (Patriarhul Nicodim, care nu avea să participe la complot);

- „... *Prezint Mareșalului României, Conducătorului Statului, ctitor al Universității refugiate, sincere urări de sănătate și de putere de muncă pentru a duce neamul prin biruință la realizarea deplină a idealului național*” (profesorul Iuliu Hațieganu, neinclus în grupul complotiștilor);

- „... *În fața Dumnezeului care ocrototești popoarele și oamenii după meritele lor, ne închinăm gândul nostru de credință în Neam și în dreptate, cu urarea pentru Domnia Voastră ca ocrotirea de totdeauna să vă vegheze răspunderea în împrejurările de azi, ca și în 1940, pentru ca Țara să-și urmeze drum de destin, care să-i asigure veșnicia, onoarea și pământurile*”⁸⁶ (semnatari

- toți membri guvernului, inclusiv Mihai Antonescu, Ion Petrovici, Mircea Vulcănescu, generalii C. Pantazi și Ilie Șteflea, cu toții victime ale loviturii de stat)⁸⁷;

- „*Pe locul sfânt de la Maglavit, unde Tatăl ceresc s-a coborât, m-am rugat în continuu – transmisea în decembrie 1941 Petrache Lupu – pentru sănătatea întregii familii a Dv. și de acum înainte mă rog mereu să vă dea*

⁸⁵ Idem, dosar 253/1944, *passim*.

⁸⁶ Idem, dosar 252/1944, f. 35.

⁸⁷ Reținem răspunsul Mareșalului: “10.I.1944 – Iubite Domnule Vice Președinte, Vă mulțumesc călduros pentru sentimentele exprimate de Sfântul Ioan în numele Domniei Voastre și al membrilor guvernului. Destinul ne-a sortit să purtăm împreună cele mai apăsătoare răspunderi. Nun e vom lăsa clintii de greutate și nici copleșiți de pericole. Prin unirea tuturor, prin înțelepciune și înțelegere, prin muncă neșovăitoare și sacrificii trebuie să trecem și prin această groaznică furtună. Lupta este grea dar și dreptatea noastră este sfântă. De aceea, nu pot pierde încrederea și merg înainte. Vă datorez Dv. Și tuturor celorlalți colaboratori recunoștință nețărmurită pentru devotamentul, priceperea și conștiința cu care serviți Patria – MAREȘAL ANTONESCU” (*ibidem*, f. 34).

*Dumnezeu putere să conduceți țara pe care ați mărit-o. Mulți ani să vă ajute să o mai măriți. La Mulți Ani cu sănătate, noroc și fericire*⁸⁸;

- „... Cele mai bune urări pentru sănătatea personală a Domniei Voastre și viitorul poporului român” (din partea lui A. Hitler, iunie 1943)⁸⁹ sau: „... Cele mai cordiale urări cu ocazia zilei de naștere, atât pentru prosperitatea Excelenței Voastre, cât și pentru succesul continuu în conducerea Statului” (mesaj din 4 iunie 1944, semnat de același)⁹⁰;

- „De ziua Domniei Voastre onomastică, vă urez să purtați noroc Țării așa precum merită marile Domniei Voastre virtuți și însușiri”⁹¹ (telegrama expediată la 7 ianuarie 1944 de profesorul Ion Petrovici, membru al guvernului, ilustru filosof și academician, victimă a conjurației)⁹²;

- „Anul Nou, transmitea la 31 decembrie 1941 Mircea Vulcănescu, să vă aducă sănătate, voie bună, spor în toate și bucuria împlinirii năzuințelor Dv. pentru întărirea, sporirea și întregirea neamului românesc”⁹³, urare nelipsită și în telegramele lui Pamfil Șeicaru⁹⁴, dr. Iuliu Hațieganu⁹⁵, Al. Ottulescu, guvernatorul BNR⁹⁶, prof. N. Smochină, președintele Asociației Românilor Transnistrieni⁹⁷, dr. Aurel Tudoran, primarul orașului Târnăveni⁹⁸;

- La rândul său, colaboratorul nr. 1 al Mareșalului, prof. Mihai Antonescu îi transmitea în iunie 1943: „De ziua Dumitale îmi amintesc cu mândrie de ceasurile grele din trecut și-ți doresc ca Dumnezeu să-ți ajute misiunea istorică și să ne îndeplinească drepturile Neamului și onoarea de români”⁹⁹.

Orice comentarii pe marginea extraselor de mai sus le considerăm de prisos, preferând că insistăm – din motive lesne de apreciat – asupra „cazurilor” ce urmează. Ca metodă de lucru, relevăm că, din documentele investigate, am selectat, fără a fi preferat o ordine anume, numele a 15 personalități, mai precis:

- generalii Ilie Șteflea, N. Dăscălescu, M. Racoviță și C. Sănătescu;

⁸⁸ Idem, fond PCM – CM, dosar 555/1942, f. 37 (cu răspunsul mareșalului, f. 36).

⁸⁹ Idem, fond PCM, dosar 442/1943, f. 21.

⁹⁰ Idem, fond PCM – CM, dosar 29/1940, f. 301.

⁹¹ Idem, dosar 252/1944, f. 40.

⁹² Cf. I. Necula, *Ion Petrovici în vizorul Securității*, București, Editura Saeculum I. O., 2005.

⁹³ ANR, fond PCM – CM, dosar 555/1942, f. 395.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 339.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 336.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 151.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 341.

⁹⁸ Idem, dosar 256/1944, f. 27.

⁹⁹ Idem, fond PCM, dosar 442/1943, f. 81.

- profesorii Gh. I. Brătianu, Grigore Nandriș, Alexandru Marcu, I. D. Ștefănescu și Traian Săvulescu;
- politicieni ca I. Mihalache, dr. N. Lupu și Barbu Știrbey (după ce pe Gh. I. Brătianu l-am inserat deja între profesori);
- dintre diplomați – Vespasian Pella și N. Dumitrescu, miniștrii României în Elveția și, respectiv, în Spania;
- Eugen Cristescu, atotputernicul și experimentatul șef al *Serviciului Special de Informații*¹⁰⁰;
- în cele din urmă și, desigur, nu cel mai puțin important – regele Mihai I.

În stadiul imediat următor, vom proceda la diferențierea personalităților în funcție de anume criterii:

I) Personalitățile care nu se regăsesc în rândul complotiștilor (profesorii I. D. Ștefănescu, Traian Săvulescu, Grigore Nandriș);

II) Cei care, fiind titulari ai cabinetului și regimului Ion Antonescu, s-au aflat automat între victimele loviturii de stat de la 23 august 1944 (Ilie Ștefleă, Eugen Cristescu, Alexandru Marcu);

III) Diplomații (Vespasian Pella și N. Dumitrescu, fără probleme);

IV) Cei implicați într-o măsură în pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat (I. Mihalache, Barbu Știrbey, M. Racoviță, N. Dăscălescu);

V) Cei care s-au situat ori au fost propulsați (!) în epicentrul evenimentelor, precum, în rândul întâi, regele Mihai I, generalul C. Sănătescu și istoricul Gh. I. Brătianu.

În felul acesta, am ajuns la cel mai interesant și substanțial capitol. Cu observația că am avut în vedere toate disculpările avansate de conjurați de-a lungul anilor pentru a-și motiva/argumenta comportamentul din Ziua „Z”, Ora „H”, trebuie să adăugăm că, pentru viitorime, nu se pot admite toate explicațiile oferite pentru justificarea erorilor trecutului. Că nu ne îngăduim a ignora principiul stabilit de inegalabilul N. Iorga în sensul că – peste tot și în toate – Istoria se dovedește un mare tribunal moral pentru toate generațiile viitoare¹⁰¹.

Propunem să revenim la cele cinci categorii identificate:

I) Dintre corespondenții Mareșalului pe care nu-i regăsim între conspiratori, i-am remarcat pe profesorii I. D. Ștefănescu și Traian Săvulescu, ca și pe Mircea Grigorescu, președintele Sindicatului Ziariștilor din București. Acesta din urmă, căruia Ion Antonescu nu întârzia să-i răspundă¹⁰², i-a exprimat mareșalului la aniversarea unirii Basarabiei, în numele tuturor ziariștilor, urările

¹⁰⁰ Cf. Cristian Troncotă, *Omul de taină al Mareșalului*, București, Editura Elion, 2005.

¹⁰¹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, *passim*

¹⁰² A. N. R., fond PCM, dosar 252/1944, f. 320.

lor „pentru o Românie unită și puternică”¹⁰³. Tot pe atunci, I. D. Ștefănescu, cunoscutul istoric al artei românești, mulțumea mareșalului că-l primise în audiență și despre care relata: „... Am stat mișcat în fața Domniei Voastre și m-am simțit în fața făuritorului României celei noi, care trebuie să fie așa de bună cum o dovedește cugetul mare al Mareșalului nostru Conducător. Am fost fericit”¹⁰⁴. Formula din finalul scrisorii i-a influențat, probabil, după 1947 îndepărtarea de la catedră: „... Primiți, vă rog, Domnule Mareșal, cu bunătate și îngăduință, mărturisirea aceasta sinceră de adâncă gratitudine și de prea respectuos și înalt devotament”¹⁰⁵. În contrast cu acest caz, semnez situația profesorului Traian Săvulescu, care n-a ratat ocaziile de a-l congratula pe Antonescu, ceea ce nu l-a împiedicat să ajungă după război președintele Academiei Române.

II) Dintre membrii cabinetului, Antonescu a primit cel mai adesea inspirate rânduri de bun simț și urări cutezătoare din partea profesorului Al. Marcu, menționat deja, și care după 1944 nu numai că a fost judecat și condamnat în lotul celor „vinovați pentru dezastrul țării”, sfârșind în detenție (1955), dar, în consecință, a fost chiar alungat pentru decenii din analele culturii române. La 7 ianuarie 1944, felicitându-l pe Mareșal cu prilejul zilei onomastice, italianistul transmitea prin telegramă șefului statului „urarea izbândeii depline spre binele Neamului, pentru al cărui destin luptați”¹⁰⁶. Antonescu, bineînțeles, a mulțumit pentru „gândul trimis”¹⁰⁷. Tot astfel după cum i-a răspuns și lui Eugen Cristescu, care, tot atunci, prin telegramă, îl asigurase pe Mareșal, în acord cu voința personalului SSI-ului, de „neclintitul nostru devotament în marea luptă ce o duceți pentru izbânda cauzei românești cât și pentru neobosita străduință ce o depuneți în interesul Neamului și al Țării”¹⁰⁸. Ca lider al Biroului de spionaj al regimului, Eugen Cristescu, fără să fi fost implicat în prepararea loviturii de stat, altfel decât prin pasivism, rămâne, totuși, sub observație, cel puțin pentru culpa de-a nu fi „descifrat” toate informațiile grave receptate de agenții SSI-ului mai ales în 1944, iar aceasta, poate, cu gândul la ... viitor. Trebuia, cu alte cuvinte, să-și fi asigurat „tranziția”, iar în seara de 23 august 1944 a dispărut din Capitală, evident cu o parte din arhiva serviciului, dar a fost capturat după 30 de zile. S-a discutat că, la negocierile ce au urmat, ar fi oferit arhiva drept piesă de schimb... Nu s-a aflat precis însă, nici până azi, ce, cât și unde? Oricum, după arestarea sa, Eugen Cristescu a fost expedit la Moscova, pe urmele Mareșalului Antonescu și altor colaboratori apropiați de-ai săi. A fost anchetat, la un moment dat, chiar de către

¹⁰³ *Ibidem*, f. 321 (telegramă din 9 martie 1944).

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 305.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 52.

¹⁰⁷ *Ibidem*,

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 185.

liderii înspăimântătorului NKVD, predecesorul direct al KGB-ului; retrimis la București, o dată cu întreg „grupul Antonescu”, în aprilie 1946, Eugen Cristescu fu în continuare anchetat, de data aceasta de autoritățile române, judecat, iar, în 17 mai 1946, condamnat la moarte, alături de Ion și Mihai Antonescu, Radu Lecca, profesorul Gh. Alexianu, generalii Constantin Pantazi și C. Z. Vasiliu. La 1 iulie 1946, în ziua împlinirii sentinței, Eugen Cristescu, deopotrivă cu Pantazi și Lecca, a fost radiat de pe lista celor destinați plutonului de execuție. Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul comunist al Justiției în exercițiu, va declara peste câțiva ani, după 1950 aflat el însuși sub ancheta la Securității, că în favoarea lui Eugen Cristescu intervenise, în ultimul moment, N. Xenopol, care a promis că ex-liderul SSI-ului va preda autorităților comuniste subjugate Kremlinului arhiva ... agenților *Intelligence Service*-ului din România. La fel, nu mai știm ce și cum s-a întâmplat în continuare¹⁰⁹. Ceea ce este sigur, Eugen Cristescu a murit în detenție, în iunie 1950¹¹⁰.

III) Mesajele diplomaților nu prezintă aspecte deosebite. Vespasian Pella nu-și ascundea sentimentele de „admirație și respect” față de Mareșal, căruia îi transmitea prin telegramă la 7 ianuarie 1944, în numele său și al personalului Legației României din Berna, „cele mai calde urări de lungă și glorioasă conducere a destinului statului”¹¹¹. Toate bune, numai că „lunga și glorioasă conducere” a lui Antonescu s-a mai prelungit încă vreo opt luni. Sub acest aspect, al predicției, nici N. Dumitrescu, ministrul român la Madrid, s-a dovedit tot atât de neinspirat. Astfel, în telegrama din ianuarie 1944, diplomatul vorbea despre rostul Mareșalului de-a duce „la izbândă drepturile veșnice ale românilor de pretutindeni”¹¹².

IV) Am inclus în această categorie pe cei care, dacă nu au avut legătură nemijlocită cu pregătirea și declanșarea loviturii de stat, în schimb au contribuit la crearea *premiselor*. Generalii N. Dăscălescu și M. Racoviță, de exemplu, s-a aflat pe linia frontului din Moldova cu misiuni precise de comandament, deși ultimul, în contactele cu conjurații de la București, este bănuie că le-ar fi înlesnit calea, prin „deschiderea” pentru trupele sovietice a dispozitivului de apărare în cursul operațiunii Iași-Chișinău, după 20 august 1944. Potrivit planului complotiștilor, prăbușirea dispozitivului româno-german din Moldova, corelat cu succesele Armatei Roșii, constituia, dacă nu semnalul, condiția esențială a declanșării „acțiunii” la București, prin arestarea Antoneștilor. În ceea ce-l privește pe prințul Barbu Știrbey, fostul prim-ministru, acesta fusese delegat personal de Mareșal să negocieze la Cairo cu aliații anglo-sovieto-americani. Ajunsese acolo în martie 1944, iar coordonatele misiunii sale le-am examinat cu

¹⁰⁹ Cf. Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *op. cit.*, II, *passim*.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 421.

¹¹¹ ANR, fond PCM, dosar 252/1944, f. 127.

¹¹² *Ibidem*, f. 120.

alt prilej¹¹³. Despre desășurarea tratatelor secrete pentru armistițiu cu Puterile Națiunilor Unite, Știrbey l-a informat prompt și corect pe Antonescu, dar și pe Iuliu Maniu, liderul opoziției. Astfel că finalmente, Barbu Știrbey, asistat din mai 1944 și de C. Vișoianu, a fost folositor cu precădere complotiștilor, care, imediat după 23 august 1944, l-au trimis la Moscova pentru definitivarea negocierilor și semnarea armistițiului cu Națiunile Unite. Un armistițiu pe care, trebuie reținut, Mareșalul nu l-ar fi semnat, preferând să fie sacrificat. După cum o dovedesc faptele sale și ale colaboratorilor apropiați din 22-23 august 1944¹¹⁴. Mesajul lui Știrbey pe care-l avem în vedere i-a fost expediat lui Antonescu din Berna, încă la 6 septembrie 1940, imediat după alungarea de pe tron a lui Carol II. Receptarea telegramei și prezentarea ei lui Antonescu n-au fost lipsite de incidente, care, ulterior, au fost investigate și descifrate¹¹⁵. Expeditorul nu-și ascundea bucuria în urma abdicării prigonitorului său, regele Carol II, exprimându-i premierului complotist „cele mai vii felicitări pentru curajul cu care, jertfind liniștea Dv. personală, pentru binele Patriei în primejdie, ați îndeplinit o grea sarcină în momente tragice”¹¹⁶. În același ton, Ion Mihalache, insista prin telegramă, cu prilejul zilei onomastice a Mareșalului, pentru „sănătate, noroc și bucuriile împlinirii nădejdelor neamului”¹¹⁷. În fapt, în 1940-1944 fruntașul țărănist a păstrat un fructuos contact cu Antonescu, care l-a primit adesea în audiență ori a apreciat gestul politicianului de-a participa ca voluntar în prima fază a războiului din Est¹¹⁸. Definitiv pentru poziția liderului PNT în perioada respectivă rămâne declarația lui din 4 aprilie 1943, în următorul sens, explicat de interlocutorul său N. Penescu: „În politica externă [Mihalache] presupune că victoria finală va fi a Aliaților, dar afirmă că nu se poate ști în ce măsură victoria va fi obținută în mod total de puterile anglo-saxone și ce participație vor avea la aceasta Sovietele. [Mihalache] este, în același timp, încredințat că germanii dispun încă de o forță puternică și că, deci, misiunea guvernului Antonescu n-a încetat, dimpotrivă, trebuie sprijinit, fiindcă este cea mai bună formulă¹¹⁹ atâta vreme cât germanii sunt puternici (subl.

¹¹³ Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 august 1944 în context internațional. Studii și documente*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

¹¹⁴ Cf. Gh. Buzatu, D. Puzdrea, *Actul de la 23 august 1944 în perspectiva unor noi documente*, în *Istorie și societate*, II, București, Editura Mica Valahie, 2005, pp. 9-34.

¹¹⁵ ANR, fond PCM, dosar 252/1944, f. 188.

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 189. Telegrama lui Barbu Știrbey a rămas fără răspuns, fapt pentru care, după cum s-a precizat, au urmat investigații (*ibidem*, f. 190).

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 65.

¹¹⁸ Vezi Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., „*Jurnalul de război*” al Mareșalului Ion Antonescu, în *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I, pp. 85-386.

¹¹⁹ Se va observa că, în toamna anului 1940, Iuliu Maniu răspândise aceeași opinie în privința rostului guvernului I. Antonescu (vezi *infra*).

ns.)”¹²⁰. Finalmente, în seara de 22 august 1944, ca delegat al opoziției, Mihalache a avut o întrevedere decisivă cu Mareșalul¹²¹, pe care l-a consiliat stăruitor să procedeze imediat la încheierea armistițiului, preludiul al păcii cu Aliții. În ciuda situației grave a momentului, Antonescu i-a argumentat lui Mihalache perspectiva oribilă a viitorului – „Țara pentru vecie în robie”, căci, în lipsa unui gaj serios din partea anglo-americanilor, „rușii vor ține Țara ocupată nedefinit”¹²². Spre surpriza șefului statului, Mihalache a admis și el că anglo-americanii erau „total nepregătiți pentru a indispune pe ruși și că suntem lăsați la totala lor discreție, ca și Polonia și, poate, alte țări. În consecință, trebuie să ne considerăm o generație sacrificată, să ne resemnăm și să așteptăm”¹²³. Chiar în asemenea condiții, Mihalache a insistat ca Antonescu „să facă el” armistițiul, ceea ce Mareșalul a respins categoric, fiind preferabil ca poporul român, față de soarta ce-l „așteaptă”, „să moară eroic, decât să-și semneze singur sentința de moarte”¹²⁴. Ion Mihalache nu a fost implicat altfel în lovitura de la 23 august 1944, la finele lui septembrie 1944, solicitat fiind de Eugen Cristescu, este bănuț că ar fi destăinuit autorităților locul în care se ascundea ex-liderul SSI-ului.

V) Am ajuns, în acest fel, la persoanele implicate nemijlocit în înfăptuirea loviturii de stat – în ordine descrescândă: Regele Mihai I, generalul Constantin Sănătescu și profesorul Gh. I. Brătianu. Nu insistăm asupra rațiunilor pentru care ne vom ocupa de ei în ordine inversă. Pe tot parcursul anilor 1940-1944, istoricul Gh. Brătianu, voluntar de prima oră a războiului pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, deținea și a păstrat cele mai bune raporturi cu Ion și Mihai Antonescu. Anterior, profesorul Mihai Antonescu fusese chiar membru al dizidenței „georgiste” în cadrul PNL. Personaj obișnuit la convorbirile de la Președinția Consiliului de Miniștri cu conducătorul statului¹²⁵ ori cu Mihai Antonescu, piesă de rezistență în activitatea „Biroului Păcii” în 1942-1943¹²⁶, istoricul și-a jucat rolul politic major al vieții, față de care ulterior comuniștii n-au manifestat nici un fel de prețuire, dimpotrivă, chiar în prima

¹²⁰ ANR, fond PCM – CM, dosar 297/1943, f. 17.

¹²¹ Care, după precizările acestuia, s-a prelungit „câteva ceasuri” (cf. Ion Antonescu, *Însemnări din celulă*, în Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, p. 290).

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*, p. 291.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ Vezi Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., „*Jurnalul de război*” al Mareșalului Ion Antonescu, în *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I, pp. 85-386.

¹²⁶ A se vedea, cu trimiteri speciale la anii 1940-1944, Gh. Buzatu, *Gheorghe I. Brătianu – evoluții politice. Documente*, în Victor Spinei, ed., *Gheorghe I. Brătianu. Confluențe istoriografice românești și europene*, Iași, 1988, pp. 461-499; vezi, mai sus, capitolul *Un trio istoric ...*

parte a zilei de 23 august 1944. Atunci, aproximativ la ora 11,00, Gh. Brătianu s-a prezentat la Snagov, unde guvernul fusese convocat într-o reuniune restrânsă, dar a obținut să-i scoată din ședință pe Ion și Mihai Antonescu. Vorbindu-le în numele lui Iuliu Maniu și Constantin (Dinu) I. C. Brătianu, istoricul a insistat ca Mareșalul să încheie el negocierile de armistițiu cu URSS, SUA și Marea Britanie¹²⁷. Ceea ce Mareșalul a acceptat, dar, avându-se în vedere pretențiile exacerbate ale Aliatilor (în chip precis, ale Rusiei) și surprizele viitorului, a solicitat ca liderii PNT și PNL să-și asume de asemenea responsabilitatea, exprimată printr-un „angajament” scris¹²⁸, care să fie publicat. Într-o atare perspectivă, Ion și Mihai Antonescu au avut, fiecare în parte, inițiativele unor audiențe la Palat, la Mihai I în persoană, aproximativ în jurul orelor 15,30 și 16,00. Gh. Brătianu s-a angajat pe loc să revină la Snagov, cu documentul respectiv semnat de Maniu și Dinu Brătianu, cel mai târziu până la ora 15,00. Astfel ca, la Palat, Antoneștii să abordeze problema armistițiului în perspectivă în temeiul „angajamentului” tocmai convenit. După câteva ceasuri, de data acesta deja arestat, ex-Mareșalul va consemna în celebrele sale *Însemnări din celulă*: „Dl. [Gh. I.] Brătianu urma să-mi aducă adeviziunea scrisă înainte de audiența mea la Rege, fiindcă voiam să merg la această audiență cu hotărârea luată, adică să-i pot confirma că, dat fiind faptul că s-a realizat unirea politică internă, îmi pot lua angajamentul să încep tratativele de pace...”¹²⁹ Toate bune, numai că Gh. Brătianu nu a reușit să-și țină cuvântul. El n-a respectat termenul propus, astfel că, la ora 15,00, l-a asigurat pe Mihai Antonescu cum că „angajamentul” liderilor opoziției va urma, drept care Antoneștii puteau să-l ... evoce în cursul discuțiilor cu Mihai I¹³⁰. Putem bănuî, după cum am subliniat cu alt prilej, că Maniu și Dinu Brătianu nu s-au grăbit să semneze „scrisoarea de garanție”, preferând s-o facă după ce vor fi constatat rezultatele audienței Antoneștilor la Palat¹³¹. După cum este foarte bine cunoscut, în cursul respectivei audiențe, desfășurată între orele 16,00 și 17,00, Mareșalul a respins pretenția Regelui de-a începe „imediat” negocierile oficiale cu Aliții¹³², pe care, de această dată, nu le-a mai respins, dar a insistat pentru un răgaz de cel puțin 24 de ore¹³³, pentru definitivarea unor acțiuni diplomatice realmente declanșate de Mihai Antonescu, ca ministru de externe în funcție, în ceasurile

¹²⁷ Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, pp. 255, 271-272, 291-292,

¹²⁸ *Ibidem*, p. 292. În alte texte, documentul de referință este denumit „scrisoare de garanție”.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Cf. Gh. Buzatu și colaboratori, *Din istoria unei zile – 23 august 1944*, Iași, 1979, p. 30-31.

¹³¹ *Ibidem*, p. 27.

¹³² Relatarea Mareșalului (*ibidem*).

¹³³ *Ibidem*.

imediat precedente prin Cairo, Ankara și Stockholm¹³⁴. Dar, în acel moment, a fost rândul conspiratorilor de-a aprecia că nu mai trebuia așteptat nici un minut, din moment ce au considerat că puteau/și trebuia să-și asume ei semnarea armistițiului¹³⁵. Dacă nu cumva complotiștii, panicați după ce Conducătorul fusese confruntat cu intențiile lor și bănuind că acesta îl va informa pe Hitler în privința retragerii României din război (?), ceea ar fi însemnat eșecul operațiunii, au apreciat că era preferabilă arestarea imediată a Mareșalului¹³⁶ unei ... confruntări ulterioare¹³⁷. S-a remarcat că „o nervozitate surescitantă pusese stăpânire pe complotiști, domnea febra nerăbdării. Lovitura fusese concepută de Grigore Niculescu-Buzești, în spatele căruia se afla, în realitate, Iuliu Maniu, chiar autorul acțiunii. Camarila nu mai avea răbdare, aștepta cu sufletul la gură momentul acțiunii, care trebuia să se întâmple cât mai repede posibil”¹³⁸. După o altă sursă, în acele condiții Niculescu-Buzești, șeful complotiștilor de la Palat și de la Ministerul Regal al Afacerilor Străine din București, „se temea că Mareșalul face armistițiul înaintea lor, spulberându-le toate planurile de viitor. Vă văzând cum stau lucrurile, l-a sfătuit pe Rege împreună cu ceilalți să ordone imediata arestare a celor doi Antonești, spunând că era mai bine să nu-i [nu le] scape din mână. Graba Mareșalului cu armistițiul era un motiv și lovitura de stat trebuia imediat executată (subl. ns.)”¹³⁹. În acest fel, sub impulsul lui Grigore Niculescu-Buzești, cel mai proeminent dintre conjurați¹⁴⁰, Regele Mihai I a dat semnalul pentru arestarea Antoneștilor, survenită aproximativ la orele 16,55 – 17,00, moment ce **a coincis cu declanșarea loviturii de stat**. Într-un atare context, episodul legat de „angajamentul” opoziției promis de Gh. Brătianu în 23 august 1944 și-a avut, incontestabil, rolul său, istoricul fiind implicat – conștient ori nu? – în decizia precisă a Antoneștilor de-a solicita să fie primiți la Palatul Regal din

¹³⁴ Cf. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, *23 august 1939-1944. România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003, pp. 31-35.

¹³⁵ În fond, într-un prim stadiu, tratative pentru armistițiu!

¹³⁶ Vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Un diplomate d'autrefois: Edmond Ciuntu*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. IV, 2005, p. 172-173 (anexa 5, scrisoarea lui E. Ciuntu către Mircea Mavriki, Nisa 4 martie 1986).

¹³⁷ *Ibidem*; Potrivit recunoașterilor ulterioare a doi dintre complotiști (?) față de diplomatul Edmond Ciuntu (*ibidem*; idem, *Edmond Ciuntu. 1894-1988*, în “Dosarele istoriei”, nr. 1/2006, p. 29-30), Sănătescu “și-ar fi pierdut capul văzându-se deja arestat și executat”, numai Niculescu-Buzești a rămas “cu singe rece”, spunând că “*Mareșalul nu trebuie lăsat să plece din Palat, ci imediat arestat*”.

¹³⁸ René Al. de Flers, *op. cit.*, p. 13.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴⁰ Vezi Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuție la istoria exilului românesc*, V, București, Editura Vremea, 2005, p. 17 și urm.

București¹⁴¹. Iar, dacă acolo tot era pregătit pentru a fi arestați oricum ori s-a procedat în consecință, ceea ce era același lucru, aceasta înseamnă obligatoriu că efectul intervenției istoricului în desfășurarea faptelor fusese unul singur și univoc: atragerea Antoneștilor „în cursă”, deci la Palat, cu rezultatul cunoscut! Și, în adevăr, dacă lucrurile au stat astfel, ele contraziceau flagrant gândurile transmise de Gh. I. Brătianu¹⁴² și soția prin telegrama destinată Mareșalului cu prilejul ultimului Sf. Ion liber (7 ianuarie 1944): „Cele mai bune urări”¹⁴³.

Sau, pe de altă parte, confirmau integral declarațiile lui Iuliu Maniu, datând din primele zile de după instalarea regimului antonescian. Atunci, la 11 septembrie 1940, o notă informativă reținea opinia liderului PNT de-a constitui „rezerva pentru eventualitatea unei victorii a Angliei”, situație în care el afla lui Ion Antonescu un „rol” bine determinat: „Generalul Antonescu este omul cel mai indicat pentru a putea duce România alături de Axă, făcând totuși o politică de demnitate românească”, mai ales că – s-a exprimat Maniu – „Nu putem să ne afundăm toți în politica Axei”¹⁴⁴. Numai în acest fel s-ar putea înțelege și declarația făcută de Iuliu Maniu ziariștilor (vezi „Dreptatea” din 3 septembrie 1944) despre semnificația actului recent înfăptuit la 23 august 1944: „Lovitura de stat, egală cu o mare revoluție, a fost bine pregătită. Fără nici o modestie falsă, pot afirma că Partidul nostru Național-Țărănesc a avut, în această pregătire, o parte de merit pe care istoria nu va întârzia să i-o recunoască... Ziua de 23 august este p zi de biruință și un izvor de propășire națională”¹⁴⁵. Ceea ce liderul de atunci al PNL, Constantin (Dinu) I. C. Brătianu, s-a grăbit să confirme¹⁴⁶.

Comparativ cu istoricul Gh. I. Brătianu¹⁴⁷, lucrurile au stat cu totul diferit în privința generalului Constantin Sănătescu. Acesta a început Războiul din Est la comanda Corpului 4 Armată (februarie 1941 – februarie 1943), cu

¹⁴¹ A se vedea, în acest sens, declarațiile ulterioare ale lui I. Antonescu în cursul anchetei ce a precedat “procesul mării trădări naționale” (aprilie – mai 1946) sau acelea ale lui I. Mihalache față de Eugen Cristescu (Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești, Mileniul III, 2005, pp. 309-313).

¹⁴² Este posibil ca istoricul să fi acționat “deschis”, câtă vreme întreaga responsabilitate și-au asumat complotiștii de la Palat. După 23 august 1944 – a pretins Gh. I. Brătianu – Regele i-ar fi declarat că: “Dacă îl lăsam [la 23 august 1944] pe Antonescu să facă singur armistițiul, ne va ține iar sub papuc”, context în care lovitura de stat trebuie judecată drept “un act personal și trebuie judecată altfel” (René Al. de Flers, *op. cit.*, p. 16).

¹⁴³ ANR, fond PCM, dosar 252/1944, f. 89.

¹⁴⁴ Idem, fond PCM – CM, dosar 199/1940, f. 4.

¹⁴⁵ Apud Ana Selejan, *op. cit.*, p. 28-29.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 29; Florian Tănăsescu, Nicolae Tănăsescu, *Constantin (Bebe) I. C. Brătianu – istoria PNL la interogatoriu*, București, Editura Paralela 45, 2005, pp. 124-132, 325-326.

¹⁴⁷ *Ibidem*, pp. 237-240.

care a ajuns până la Cotul Donului. După eșecul trupelor germano-române la Stalingrad (noiembrie 1942 – februarie 1943), el a preluat comanda Armatei 4 Române (1 februarie 1943 – 5 februarie 1944), dirijându-i retragerea în țară pentru refacere. Între timp (martie 1943) a fost numit șef al Casei Militare Regale¹⁴⁸, la inspirația lui Ion Antonescu, care a presupus că plantase un „om sigur” în „cuibul de viespi” din preajma Suveranului și a Reginei-mame. N-avea să fie așa, întrucât generalul, la 23 august 1944, avea să-și joace cu adevărat rolul – acela al lui Brutus... Și aceasta după ce, la solicitarea lui Mihai I, devenise la 1 aprilie 1944 mareșal al Palatului Regal, tocmai pentru a nu mai fi restricționat în mișcări de către Antonescu¹⁴⁹. Integrându-se perfect anturajului regal, Sănătescu a participat la toate conciliabulele conjurațiilor de la Palat vizând răsturnarea regimului antonescian. Rolul lui a sporit treptat, mai ales după ce numele său a fost tot mai frecvent vehiculat, prin iunie-iulie 1944, ca posibil prim-ministru al guvernului ce avea să-i succeadă cabinetului Mareșalului după lovitura de stat. Pentru a înțelege atmosfera în care acționau conjurații, reținem, din *Jurnalul* lui Sănătescu, aceste dezvăluiri din 1 aprilie 1944: „Sunt chemat dis-de-dimineață la Sinaia. În lipsa mea, Regele și cu cei mai tineri din jurul său au hotărât să nu mai aștept nimic și să dea ei lovitura de stat. Planul constă în a trece frontul în nordul Moldovei, la Botoșani, unde vor lua legătura cu rușii și vor încheia armistițiul...”¹⁵⁰ Proiectul era evident unul prost, din moment ce însuși Sănătescu l-a respins, calificându-l *aventuros*¹⁵¹. Demersurile complotiștilor au continuat, ajungând la „formula” la carerecurseră la 23 august 1944¹⁵², nici aceasta nefiind, cum s-a dovedit, ideală, ceea ce, la 20 august 1944, Ion Mihalache, fiind primit în audiență, le-a declarat Regelui și generalului Sănătescu: „... Ne-a spus că ce vrem noi să facem este o aventură (subl. ns.) și că numai Mareșalul poate încheia armistițiul”¹⁵³. Referitor la *Jurnalul* lui Sănătescu, proba lui esențială pentru activitatea desfășurată la Palat, piesa nu este completă, precisă și adeseori nici inspirată. Spre exemplu, ca și cum generalul ar fi intuit evenimentele ce aveau să succeadă, el își începe notele pentru ziua de miercuri, 23 august 1944 în acești termeni¹⁵⁴: „Zi memorabilă, care va rămâne în istoria poporului român”! Notă posibilă, netăgăduit, numai în situația în care autorul și-a compus „jurnalul” după desfășurarea faptelor... Un material semnificativ de epocă, ne referim la *Istoria camarilei de la Palat*¹⁵⁵,

¹⁴⁸ Detalii în Constantin Sănătescu, *Jurnal*, ediție Simona Ghițescu-Sănătescu, București, Editura Humanitas, 1993, *passim*.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 145-146.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 151.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² *Ibidem*, pp. 152-159.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 159.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 160.

¹⁵⁵ ANR, fond PCM – SSI, dosar 13/1944, vol. I, filele 3-27.

delimita cercul persoanelor implicate în prepararea „loviturii”¹⁵⁶: Ioan de Mocsonyi-Styrcea, Mircea Ioanițiu, generalii Niculescu, Sănătescu, Dombrowski și Negulescu, coloneii Octav Ulea, Emilian Ionescu, Râmniceanu și Bosie, M. Negel, Eugen Bianu ș.a.¹⁵⁷ Un rost import i-a revenit Reginei-Mame Elena, care, considerându-se mult prea adesea jignită, avea toate motivele să se manifeste anti-Antonescu¹⁵⁸. Se impune să observăm că, pentru o bună perioadă, Regele și camarila au lăsat „mână liberă” pentru pregătirea loviturii de stat pe seama liderilor partidelor istorice¹⁵⁹, care s-au dovedit exasperanți, tergiversând lucrurile în așteptarea unor semnale clare din partea anglo-americanilor. Ceea ce nu s-a mai putut admite în condițiile declanșării ofensivei Armatei Roșii în zona Ia-și-Chișinău, începând cu 20 august 1944¹⁶⁰. În atare situație, s-a „acționat” în după-amiaza de 23 august 1944, când Mihai I i-a demis pe cei doi Antonești, semnal al declanșării loviturii de stat. Regele a avut inițiativa numai aparent, căci, în fond, atât Mihai cât și Regina-Mamă au trebuit „să joace cum li s-a cântat” de camarilă¹⁶¹. Putem admite că, prin aceasta, s-au salvat membrii camarilei în perspectiva evenimentelor ce s-au succedat sub dominația sovietică? Cu excepția celor care au reușit să emigreze la timp (unii chiar în anturajul Regelui, în ianuarie 1948), cei ceilalți vor deveni azilanți ai închisorilor comuniste, pentru un număr apreciabil de ani și în condiții groaznice, iar, dacă generalul C. Sănătescu n-a beneficiat de o asemenea „șansă”, faptul s-a datorat decesului său în 1947, cu numai un ceas înainte de-a începe „marea răfuială”!

Mareșalului Antonescu nu i-a fost imposibil să deceleze jocul camarilei. Mai ales că beneficia, după cum rezultă din documentele descoperit recent în arhive, de informații precise. Nu surprinde că, la 3 august 1944, deci cu numai 20 de zile înaintea fatidicului 23 august 1944, Mareșalul a pus această rezoluție pe o notă de cabinet ce făcea trimitere la un Înalt Decret solicitat de Palat pentru elucidarea unei persoane: *„Să se comunice Generalului Sănătescu că îi interzic să se mai adreseze direct ministerelor sau direcțiilor din ministere. Toate cererile sale vor fi făcute prin Președinție [a Consiliului de Miniștri] și îmi vor fi supuse. Să se comunice Generalului Sănătescu că nu are nimeni dreptul să ceară încălcarea legilor și mai cu seamă nu se poate cere această călcare în*

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 12 și urm.

¹⁵⁷ În registrul de „Audiențe” al Palatului Regal, aceștia au fost, de altfel, consecvent menționați în lunile iunie-august 1944 (ANR, fond Casa Regală Mihai I, dosar 10/1940, vol. II, *passim*). De asemenea, la 6 august 1944 Regele i-a primit pe Ion și Mihai Antonescu (*ibidem*, f. 7), precum și la 21 august 1944, în prezența lui Sănătescu (*ibidem*, f. 9).

¹⁵⁸ ANR, fond PCM – SSI, dosar 13/1944, f. 15-16.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 20.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 20-21.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 21.

numele MS Regelui de șeful Casei Militare. Generalul Sănătescu să nu uite și să se comunice la toți de la Palat că Dinastia a ajuns în pragul catastrofei în septembrie 1940 și a târât [și] datorită faptului că a uitat adeseori ceea ce poate să facă și ceea ce nu trebuie să facă. Aceasta s-a datorat în mare parte și anturajului și guvernanților care au înconjurat-o, care au povățuit-o rău. Să se știe odată pentru totdeauna că oricare regim va fi la conducerea Țării, dacă Dinastia va reveni la vechile metode, va fi spulberată, de data aceea definitiv, de popor”¹⁶². După cum constatăm, Mareșalul nu numai avertiza, ci și pronostica o anume desfășurare a evenimentelor...

Dar, la 20 mai 1944, deci în ajunul zilei onomastice a generalului Constantin Sănătescu, Antonescu i-a adresat această telegramă: „De ziua numele, Vă rog să primiți, Domnule General, cele mai bune urări”¹⁶³. Replica celui omagiat a fost neîntârziată și, mai mult decât sigur, în raport invers proporțional cu participarea sa la actul de la 23 august 1944: „Respectuos vă mulțumesc pentru felicitări”¹⁶⁴. Nu putem aprecia tonul decât ca fiind „rece”, comparativ, de pildă, cu această telegramă expediată la 7 ianuarie 1942 în numele ofițerilor și soldaților Corpului de Armată 4 pe care-l comanda pe Frontul de Est: „... Cele mai respectuoase și vii urări de sănătate și izbândă desăvârșită, asigurându-vă de nețărmuritul lor devotament în lupta dărză pe care o duceți pentru gloria Patriei. Să trăiți, Domnule Mareșal!”¹⁶⁵. Totul era – s-ar putea observa – minunat, cu totul nepotrivit era, în perspectiva evenimentelor de la 23 august 1944, termenul devotament... Probabil însă că, tot din ... devotament, printre semnatarii mesajelor de felicitări trimise Mareșalului între 1940 și 1944 îi întâlnim și pe alți „actori” de anvergură din august 1944, precum colonelul D. Dămăceanu¹⁶⁶ sau generalul M. Racoviță¹⁶⁷.

Ajungem, în acest fel, la cel din urmă dosar epistolar pe care ne-am propus să-l examinăm: Regele Mihai I – Antonescu. Dosar care, deopotrivă cu acela privind raporturile Hitler-Antonescu, prezintă o deosebită semnificație. În ambele cazuri el a coincis în timp (1940-1944), iar inițiativa a aparținut lui Antonescu. Acesta, de îndată după preluarea puterii la 5-6 septembrie 1940, s-a adresat direct lui Adolf Hitler și Benito Mussolini, care, bineînțeles, cointeresați, n-au întârziat să răspundă. Presa germană, în primul rând, la 9 septembrie 1940 făcea cunoscut acest mesaj expediat de Führer Excelenței Sale Ion Antonescu, președintele Consiliului de Miniștri al României: „*Mulțumesc sincer Excelenței Voastre pentru amabilul mesaj trimis cu prilejul luării guvernului român. Sunt încredințat că, în noua ordine europeană, viitorul poporului român e asigurat în*

¹⁶² Idem, fond PCM - CM, dosar 230/1944, f. 196.

¹⁶³ Idem, fond PCM, dosar 252/1944, f. 386.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 385.

¹⁶⁵ Idem, fond PCM – CM, dosar 561/1942, f. 163.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 210.

¹⁶⁷ Idem, dosar 204/1940.

strânsă legătură cu Puterile Axei, Germania și Italia. Opera Dv. constructivă în noua Românie va fi întotdeauna urmărită de mine și de poporul german cu cald interes”¹⁶⁸. Răspunsul lui Mussolini a apărut în presă a doua zi, la 10 septembrie 1940, prezentând lui Antonescu obișnuitele urări de succes în „opera regeneratoare” inaugurată la București¹⁶⁹. Pentru a nu depăși limitele acestui capitol, la sfârșit, în 15 iunie 1944, Führerul îl felicita pe Mareșal cu acazia zilei de naștere, exprimându-i „cele mai calde urări de prosperitate personală și un viitor fericit al poporului român”¹⁷⁰.

În septembrie 1940, nu Antonescu a avut nevoie de complimentele tânărului rege Mihai I. După cum se știe, la 6 septembrie 1940, în scurta ceremonie organizată la Palatul Regal din București pentru reîncoronarea lui Mihai, generalul s-a introdus cu de la sine putere în ecuație, menționând în lapidara intervenție făcută imediat după jurământul suveranului: „Dumnezeu să ajute nației, Majestății Voastre și mie”¹⁷¹. La sfârșitul lui decembrie 1940, răspunzând felicitărilor primite de la Antonescu în numele Armatei cu prilejul Crăciunului¹⁷², Mihai I dădea asigurări că: „Scumpa Mea Mamă și cu Mine vă mulțumim din toată inima pentru bunele urări, exprimate în numele oștirii, cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Crăciunului. Gândul Meu urmărește pretutindeni pe bravii Maei ostați ale căror sacrificii sunt demne de trecutul glorios al neamului nostru”¹⁷³. La scurt timp, în 27 ianuarie 1941, în urma lichidării rebeliunii legionare, generalul Antonescu beneficia, cu ocazia formării noului cabinet cvasi-militar, de următoarea telegramă regală: „Ați binemeritat de la Patrie, redându-i ordinea și liniștea. O dată cu formarea guvernului, vă exprim întreaga Mea admirație și încrederea. Trăiască România – Mihai R”¹⁷⁴. Iar, la 5 februarie 1941, de la Sinaia pornea scrisoarea Regelui ce-l vestea pe Antonescu cum că fusese recompensat, după ce la 21-23 ianuarie 1941 reprimase lovitura de stat legionară, cu gradul de general de armată¹⁷⁵. Mulțumind, Antonescu îl asigura pe suveran că nu-și făcuse „decât datoria”, precum „cel din urmă soldat” și după cum „mi-o voi face și de-acum înainte (subl. ns.)”¹⁷⁶. Nu știm dacă Antonescu a voit, astfel, să transmită Regelui și Curții un avertisment, ceea ce nu-i exclus, dar cu siguranță că, din acel moment, raporturile sale cu

¹⁶⁸ Idem, dosar 29/1940, f. 284; idem, dosar 331/1940, f. 6.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 9; idem, dosar 29/1940, f. 321.

¹⁷⁰ Idem, dosar 258/11944, f. 12. Vezi răspunsul lui Antonescu, din 19 iunie 1944 (*ibidem*, f. 10).

¹⁷¹ Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, I, ediție Gh. Buzatu, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 68.

¹⁷² ANR, fond PCM – CM, dosar 568/1942, f. 5.

¹⁷³ *Ibidem*, f. 3-4.

¹⁷⁴ Idem, fond PCM, dosar 57/1940, f. 10.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 1.

¹⁷⁶ *Ibidem*, f. 2.

suveranul au evoluat, încet dar sigur, în direcția loviturii de stat de la 23 august 1944. Deși, între timp, dacă reținem anume episoade, Mihai I l-a felicitat pe Conducător prin telegramă la 22 iunie 1941, fiind sigur că trupele noastre vor statornici „*pentru vecie dreptele granițe ale neamului*”¹⁷⁷; după cum, la 28 noiembrie 1941, atunci când trupele lui Hitler se aflau la marginile Moscovei, Mareșalul și Mihai Antonescu i-au asigurat lui Mihai I și Reginei-Mame, în drum spre Italia, o întrevvedere particulară cu Hitler la Berlin¹⁷⁸. În iunie 1943, Mareșalul a primit de la Mihai I această telegramă: „*Cu ocazia aniversării Domniei Voastre, vă trimit din toată inima urări de sănătate și fericire*”¹⁷⁹, un text, fără îndoială, anodin, comparativ cu mesajul primit tot atunci de la Adolf Hitler: „*De ziua de naștere a Domniei Voastre, vă transmit, Domnule Mareșal, felicitările mele cele mai sincere și cordiale, împreună cu cele mai bune urări pentru sănătatea personală a Domniei Voastre și viitorul poporului român, ai căror soldați luptă într-o credincioasă fraternitate de arme pentru o nouă și mai bună Europă*”¹⁸⁰.

Un fapt trebuie stabilit precis din momentul în care, la 23 noiembrie 1940, România a aderat la Axa Berlin-Roma-Tokio¹⁸¹, Mihai I a devenit, alături de Hitler și Antonescu, membru al „troicii epistolare” ce s-a fondat instantaneu. Nimic straniu ori în afara legii, dar faptul nu poate fi trecut cu vederea. În septembrie 1940, Regele deja și-a înștiințat „omologii” din străinătate despre faptul accederii pe tronul României, între cei avertizați aflându-se atât Adolf Hitler (la 28 septembrie 1940)¹⁸², de la care a primit confirmarea¹⁸³, cât și Mihail Ivanovici Kalinin, în calitate-i de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS¹⁸⁴. Pe acesta din urmă, Regele îl asigura, la 8 octombrie 1940, de cea mai „înaltă stimă” și de disponibilitatea de-a cultiva „*relațiuni de bună vecinătate între țările noastre*”, după ce fusese „*chemat pe Tronul României prin ordinea de succesiune*”¹⁸⁵. Schimbul de mesaje Mihai I – Hitler a

¹⁷⁷ Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mreșalul Antonescu în fața istoriei*, I, Iași, 1990, p. 233.

¹⁷⁸ Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 12. Vezi și relatările acestora: Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 157-158; Arthur Gould Lee, *Regina-Mamă Elena a României, Prințesă de Grecia și Danemarca. O biografie autorizată*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 220-221, Mai apoi, la 26 februarie 1942, Hitler însuși a vorbit colaboratorilor săi despre primirea lui Mihai I și a Reginei-Mame (Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 98).

¹⁷⁹ ANR, fond PCM, dosar 442/1943, f. 13.

¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 21.

¹⁸¹ Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 89.

¹⁸² ANR, fond Casa Regală Mihai, dosar 15/1940, f. 1-2.

¹⁸³ *Idem*, dosar 28/1940.

¹⁸⁴ *Idem*, dosar 23/1940, f. 5.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

continuat, precum de Anul Nou 1944¹⁸⁶ sau la 20 aprilie 1944, la aniversarea zilei de naștere a Führerului¹⁸⁷. Probabil că acesta a fost ultimul mesaj adresat de Regele României lui Hitler, după cum, tot cu un prilej similar, aniversarea zilei de naștere a Mareșalului la 2/15 iunie 1944, Mihai I-a felicitat pe Antonescu. A fost un document fundamental, întrucât, după cum von constata, prin conținut și semnificație, mesajul în discuție îngăduie să-i surprindem pe cei doi actori ai scenei istorice în postura lor reală. În chip precis, din punctul de vedere al sincerității raporturilor statornicite și urmărite între ei după 6 septembrie 1940. Este evident că, în acest caz, nu o să insistăm asupra evoluției (în fapt, involuției) relației Mareșal-Rege pe măsura desfășurării conflagrației mondiale din 1939-1945, mai ales în urma înșelăciunilor forțelor Axei pe Frontul de Est. A predominat, se cunoaște, o stare încordată, plină de suspiciuni, insatisfacții și cu vinovății de ambele părți, Antonescu, după cum s-a rfelevat, fiind acela care ținea „sub control” Curtea¹⁸⁸. Iar situația a condus nemijlocit la lovitura de stat din 23 august 1944, care după aproximativ doi ani, la 1 iunie 1946, avea să fie desăvârșită, prin sancționarea (parțială) de către Mihai I a sentinței din 17 mai 1946 a așa-zisului „Tribunal al Poporului” privind execuția lui Ion și Mihai Antonescu, Gh. Alexianu și C. Z. Vasiliu¹⁸⁹. A reprezentat decizia Regelui o surpriză pentru ex-Mareșal? Hotărât, nu. De altfel, Antonescu a refuzat cu obstinență să apeleze la clemența regală, iar, înainte de-a fi condus la locul execuției de la Jilava, a declarat fără reținere, fapt consemnat într-un raport din 6 iunie 1946: „Dacă mor, este pentru Bucovina și Basarabia. De ar fi să reîncep, așa face la fel ... Regele este un monstru moral, într-o lună își va pierde tronul”¹⁹⁰. O prezicere care s-a adeverit; dacă nu peste o lună, în anul următor! De altfel, Mareșalul Antonescu fusese avertizat și de către Hitler, în cursul întrevederii lor de la Salzburg din 13 aprilie 1943. Atunci, Führerul, sub impresia ce-i lăsase Mihai în noiembrie 1941, când îl primise la Berlin, i-a atras atenția lui Antonescu, cu gândul la asigurarea succesiunii acestuia, că „*și copiii pot deveni periculoși, când ajung pe mâini rele*”¹⁹¹. Hitler n-a specificat ce anume „mâini rele” avea în vedere? Desfășurarea evenimentelor îl va confirma, în sensul precis că răul evocat se va confunda cu înseși tenebrele unei conspirații, aceea care a pregătit și înfăptuit lovitura de stat de la 23 august 1944!

¹⁸⁶ Idem, dosar 34/1944, f. 2.

¹⁸⁷ *Ibidem*, f. 1.

¹⁸⁸ Cf. Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei, passim*.

¹⁸⁹ Vezi *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, II, ediție Marcel-Dumitru Ciucă, București, Editura Saeculum/Editura Europa Nova, 1988, p. 428; Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, *Arhive secrete, secretele arhivelor*, II, p. 518 și urm.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 528.

¹⁹¹ Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, p. 12.

Este îndubitabil că recunoașterea erorii de la 23 august 1944 nu putea veni de nicăieri altundeva mai bine decât de la *inamicul ce beneficiase nemijlocit!* Și a venit, mai precis, *din partea Moscovei...* Astfel, la 19 iulie 1946, înmânându-i Regelui Mihai I, în Sala Tronului de la Palatul Regal din București, Ordinul „Victoria”, cu care fusese distins de I. V. Stalin, mareșalul I. Tolbuhin a remarcat: „... Această decorare este recunoașterea aportului personal al Majestății Voatsre în înțeleapta și brusca întorsătură de la 23 august. Lucrul acesta nu-l va uita istoria. Această decorare este simbolul care subliniază eterna prietenie între popoarele noastre...”¹⁹² Răspunzând, suveranul a dat asigurări în sensul că aprecia gestul lui Stalin drept „o nouă mărturie pentru apropierea și strângerea relațiunilor de prietenie”¹⁹³ între bravele popoare sovietice și poporul român, prietenie care este sincer dorită de întregul *Mau popor*”.

Să revenim însă la documentul fundamental de referință. Este în discuție această telegramă, expediată la 2 iunie 1944 din Sinaia: „**DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU – CU OCAZIA ZILEI DE NAȘTERE, SCUMPA MEA MAMĂ ȘI CU MINE VĂ EXPRIMĂM URĂRILE NOASTRE DE MULTĂ SĂNĂTATE ȘI VIAȚĂ ÎNDELUNGATĂ – MIHAI R.**”¹⁹⁴. Pe textul telegrame, transmisă sub nr. 128, la orele 11, de către un anume „Popescu”, s-a specificat numele sergentului care a receptase la Cabinetul Militar – Sfetcu Dumitru¹⁹⁵. Pe textul care i-a fost prezentat Mareșalului¹⁹⁶, colonelul Radu Davidescu, șeful Cabinetului, a notat: „Răspuns imediat”, sub „*mulțumirile respectuoase*” exprimate de destinatar expeditorului. Sunt, probabil, detalii, care n-au vreo relevanță în context. De vreme ce relevantă cu adevărat rămâne această urare histrionică de „**MULTĂ SĂNĂTATE ȘI VIAȚĂ ÎNDELUNGATĂ**” venită din partea cuiva care, exact peste doi ani, avea să decidă, cu luciditate și în deplină responsabilitate, execuția celui omagiat anterior!!! Nu se poate afirma că acestea ar fi *răsturnările istoriei...* Ce se petrecuse într-un interval atât de scurt? Se prefigurase, deja, *sfârșitul istoriei*? Sau, mai degrabă, intervenise, sub presiunea grozavă a evenimentelor, *pervertirea și prăbușirea caracterelor*? Mai ales dacă-i avem în seamă pe actorii scenei istorice care au preferat să acționeze în rolul de conspiratori de duzină¹⁹⁷.

¹⁹² Apud „Revista Fundațiilor Regale”, an XII, nr. 1/septembrie 1945, p. 180.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 181.

¹⁹⁴ ANR, fond PCN, dosar 258/1944.

¹⁹⁵ *Ibidem*, f. 57.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 58.

¹⁹⁷ Sublinem în context că, în 1946, Regina-Mamă Elena, posibil pentru respectarea ... echilibrului situațiilor, a preconizat, la rândul-i, organizarea unui proces pentru ... judecarea Mariei Antonescu, soția ex-Mareșalului (cf. *Cartea Albă a Securității*, București, 1997, p. 409).

Finalmente, se impune să mărturisim imposibilitatea de a-l contrazice pe comentatorul istoric despre ipocrizia dedicațiilor așternute de autori pe cărțile lor prezentate unor personaje istoric. În baza documentelor prezentate și examinate, se impune constatarea că ipocrizia trebuie extinsă mai cu seamă în cazul mesajelor oficiale din 1940-1944. Cu o observație: toți cei care (dar fără nici o excepție!) au preferat fățarnicia au căzut, la rândul lor, victime sub presiunea evenimentelor care au urmat. Să fi fost o consecință a faptului că persoanele în discuție preferaseră, pur și simplu, să se „joace cu istoria” ori o confirmare a unui spirit de dreptate imanentă care, mai devreme sau mai târziu, trebuie să intervină? Ori, mai presus de orice, reconfirmarea unei realități indubitabile, în sensul că „ghilotina istoriei” intervine, orișicând, neiertătoare și în absolut toate cazurile?

O **încheiere**, cum vedem, care nu-i de fel neglijabilă, mai ales dacă avem în vedere faptul că numeroși dintre corespondenții Mareșalului Ion Antonescu, la nici șase luni după lovitura de stat din 23 august 1944, să-u înghesuit să-și impună „principiile” și îndeosebi să-și un loc în cadrul „societății civile” ce se nășteă – ARLUS. Dintr-o lungă listă posibilă, vom reține aceste nume: Traian Săvulescu, George Enescu, generalii Ilie Crețulescu și C. Vasiliu-Rășcanu, D. Gusti, Sabin Manuilă ș.a.¹⁹⁸ Dar ce-și propuneau mai nou *arlusiștii*? Să reținem dintr-o telegramă expediată în decembrie 1944, de această dată dată, *altui mareșal*: „... Noi știm că numai o prietenie sinceră cu URSS poate și va asigura țării noastre independența ei națională, libertatea și înflorirea culturii... Trăiască Mareșalul Stalin!”¹⁹⁹. Evenimentele trebuie interpretate, iar „spiritul” lor trebuie surprins, în orice clipă, dacă este posibil. Așa cum, de altfel, sugerau și expeditorii, acuzându-se desigur, nicidecum explicându-se²⁰⁰. Întrucât, după numai câteva luni, o notă a *Serviciului de Informații* din București (succesorul SSI-ului) evidenția în mod semnificativ că: „ÎN CERCURILE GAZETĂREȘTI NAȚIONALISTE SE AFIRMĂ CĂ **ARLUS ÎNSEAMNĂ: ANEXAREA ROMÂNIEI LA UNIUNEA SOVIETICĂ**”²⁰¹. Indiscutabil, comentariile devin de prisos, fiind în discuție catastrofa prăbușire a României după numai șase ani de război – de la 1939 la 1945. Cu o observație: **ȘI DOAR NU ERA DECÂT ÎNCEPUTUL ocupației staliniste brutale!**

¹⁹⁸ ANR, fond PCM – SSI, dosar 66/1944, *passim*.

¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 19.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ *Ibidem*, f. 141 (Notă din 14 mai 1945, provenind de la sursa „D”). În iunie 1945, o delegație a Academiei Române (C. I. Parhon, Traian Săvulescu, M. Sadoveanu, D. Gusti, Mitiță Constantinescu și Iorgu Iordan), s-a deplasat la Moscova, pentru a participa la jubileul Academiei de Științe a URSS, pentru a expune bilanțul vizitei la sediul ARLUS din Capitală (cf. „Revista Fundațiilor Regale”, an XII, nr. 1/septembrie 1945, p. 174 și urm.).

ROMÂNIA ȘI PROBA LABIRINTULUI – EVOLUȚII ȘI INVOLUȚII (1939-1989)

GH. BUZATU

Conflagrația mondială din 1939-1945¹ a fost marcată, în chip firesc, de numeroase date marcante. Și, totuși, o singură zi – **23 august 1939** – prezintă în context o semnificație aparte, în sensul că, fără a trimite la vreun eveniment notoriu din perioada ostilităților, pe care dimpotrivă le-a precedat, totuși intră în discuție dat fiind că, pur și simplu, a determinat de o manieră categorică desfășurările istorice la scară planetară.

Atunci, în noaptea de **23/24 august 1939**, la Kremlin s-a semnat **faimosul Pact Hitler-Stalin** sau **Ribbentrop-Molotov**, după numele miniștrilor de externe desemnați de către cei doi dictatori pentru a-l negocia și parafa, și care document, de atunci încoace, deține o întâietate indiscutabilă în privința tuturor superlativelor negative posibile: cel mai catastrofal, cel mai controversat, cel mai nenorocit, cel mai odios, cel mai sumbru și cel mai plin de consecințe act găzduit în cuprinsul veacului al XX-lea. În mod practic, el a închis o epocă, aceea a păcii armate dintre 1919 și 1939, a condus nemijlocit la izbucnirea celui de-al doilea război mondial și a inaugurat calvarul pentru milioane și milioane de oameni, state și civilizații.

Istorici de faimă mondială ai conflictului din 1939-1945 (Arnold Toynbee, A. J. P. Taylor, Pierre Renouvin, Edward H. Carr, Maurice Baumont, Donald Cameron Watt, Jean – Baptiste Duroselle, Andreas Hillgruber, Henri Michel, Ernst Nolte, William L. Shirer, A. M. Nekrici, Stéphane Courtois) s-au exprimat de mult în privința rolului și locului **Pactului din 23 august 1939** în determinarea evenimentelor, iar studiile recente, întemeiate pe dezvăluirile de ultim moment ale arhivelor secrete, confirmă pe deplin concluziile avansate. Fapt remarcabil, România nu a fost de fel implicată, devenind, din contra, una dintre cele dintâi victime ale „sistemului” introdus de Pactul Hitler-Stalin. Ceea ce, pentru statul și națiunea română n-a constituit vreun temei de recunoaștere, dimpotrivă, un impuls pentru a-l repudia cu violență, fapt survenit la 22 iunie 1941.

Relativ la cursul evenimentelor în direcția datei fatidice de 1 septembrie 1939, studiile de specialitate datorate unor prestigioși istorici din întreaga lume conchid că, în determinarea faptelor spre finalitatea cunoscută, s-au dovedit

¹ Cf. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, III, *România și proba labirintului, 1939-1945*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, p. 9-29.

hotărâtoare *tendențele de expansiune teritorială și ideologică* ale puterilor revizioniste – în ordine: Germania, U.R.S.S., Italia și Japonia. Pe de altă parte, liderul celui de-al III-lea Reich, Adolf Hitler, nu ar fi putut să „arunce” lumea în război, dacă nu ar fi beneficiat, în sensul cel mai deplin al cuvântului, de avantajele faimoasei *politici de conciliere* promovată după 1933 de cabinetele de la Londra și Paris față de Germania nazistă, și care, cum se știe, a culminat cu înțelegerea de la München din septembrie 1938.

29 septembrie 1938 – Acordul de la München

Deopotrivă, în momentul decisiv, mai precis în luna august 1939, Hitler a beneficiat decisiv de cotitura survenită în politica generală a U.R.S.S.: de la negocierile angajate cu Marea Britanie și Franța pentru bararea agresiunii fasciste în Europa, inclusiv pe cale militară, la apropierea față de cel de-al III-lea Reich, concretizată la 23 august 1939 într-un pact bilateral de neagresiune. Având în vedere atât conținutul documentului care, cel puțin momentan, regla în felul său „conturile” dintre cele două puteri reprezentând forțele ireconciliabile ale comunismului și fascismului, cât și consecințele sale, imediate și de perspectivă, Tratatul de neagresiune sovieto-german a avut un rol determinant și fatal pentru destinul păcii europene și mondiale. De vreme ce, grație Pactului, Hitler a devenit arbitru indiscutabil al păcii europene, atunci când el nu mai dispunea în repertoriu decât de o singură soluție – războiul!

Elocvent în acest sens a fost dialogul liderilor diplomați ai Germaniei și Italiei din 11 august 1939, atunci când contele Galeazzo Ciano s-a interesat de pretențiile reale ale Berlinului la adresa Poloniei: „Ei bine, ce doriți Dv. în definitiv – Coridorul [polonez] sau Danzigul?”, l-a chestionat ministrul de Externe al Italiei pe omologul său german, Joachim von Ribbentrop. Replica acestuia din urmă a fost în consens cu politica promovată de Führerul Adolf Hitler: – „... Noi vrem războiul!”

23 august 1939 – Kremlin, semnarea Pactului sovieto-german

Derularea evenimentelor în linie dreaptă în direcția izbucnirii celui de-al doilea război mondial a fost marcată de Acordul de la Munchen din 29 septembrie 1938 și de Pactul Hitler-Stalin din 23 august 1939. Dintre marii istorici care au investigat „Munchenul”, reținem pe Maurice Baumont, Pierre Renouvin, J.-B. Duroselle, A. J. P. Taylor, Telford Taylor, Klaus Hildebrand, Jiri Hochman, M. S. Hitchins, Martin Gilbert și Richard Gott. În opinia lui Telford Taylor, acordul din 28 septembrie 1938 a constituit „un punct crucial al istoriei moderne”, în vreme ce, potrivit celebrului istoric britanic A. J. P. Taylor, prin voința liderilor guvernelor Germaniei, Italiei, Marii Britanii și Franței, în capitala bavareză sistemul de la Versailles „a fost nu numai ucis, ci și înmormântat”. Comparativ cu Munchenul, Pactul de la 23 august 1939 încheiat la Moscova a fost și este mult mai aspru judecat de istorici, iar aceasta, evident, în raport cu rostul său nemijlocit în sacrificarea păcii și deschiderea căii spre declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Vom aminti, în acest sens, demonstrațiile și concluziile convingătoare expuse de cunoscuți istorici și kremlinologi, precum, în primul rând: Michel Heller și A. M. Nekrici, A. J. P. Taylor, Donald Cameron Watt, William Carr, William L. Shirer, Pierre Renouvin, Maurice Baumont, Alan Bullock, Sebastian Haffner, Wolfgang Leonhard, P. M. H. Bell, V. M. Falin, N. V. Zagladin, Gabriel Gorodetsky, David Fisher și Anthony Read. Punctele de vedere exprimate de aceștia, dincolo de unele nuanțe, explicabile date fiind unghiul și momentele abordării problemei, concordă în mod tulburător. Michel Heller și A. M. Nekrici, de pildă, au descifrat că, la 23 august 1939, „o cotitură s-a produs realmente în istoria Europei și a lumii – *Uniunea Sovietică a deschis poarta războiului* [mondial] semnând Pactul cu Germania (subl. ns.)”, în vreme ce cunoscutul ziarist și istoric american William L. Shirer a consemnat că Stalin, „inamicul mortal” din ajun al lui Hitler, „a făcut posibilă” decizia acestuia de a

ataca Polonia la 1 septembrie 1939. Maurice Baumont, membru al Institutului Franței, nu i-a contrazis pe cei menționați, ci a adăugat că Pactul de la 23 august 1939 „a încurajat puternic pe Hitler să riște declanșarea <<marelui conflict>> (subl. ns.)”, ceea ce și marele istoric Pierre Renouvin reținuse, anume că „*Pactul de la 23 august 1939 a fost acela care a decis soarta păcii* (subl. ns.)”. Alan Bullock, cel dintâi biograf de celebritate mondială al lui Hitler, observa că, mulțumită Pactului cu Stalin, Führerul a căpătat „mâinile libere” pentru a putea invada Polonia în 1939 fără nici un fel de riscuri.

Un alt aspect, examinat în detaliu, este acela al prețului cu care Hitler i-a smuls, în 1939, lui Stalin semnătura pe Pactul de neagresiune. Și în această privință, în prezent, lucrurile sunt clare. Condiția finalizării negocierilor, desfășurate în cea mai mare taină, a fost încheierea unui protocol adițional secret, în conformitate cu care Berlinul recunoștea în „sfera de interese” a Kremlinului – mergându-se până la acordarea „dreptului” de ocupație – mai multe state sau porțiuni de state, incluzând ori vizând Finlanda, Țările Baltice, Polonia și România. Lucrurile fiind de-acum prea bine cunoscute, vom face apel la recunoașterile unor specialiști. Revenim, prin urmare, la Michel Heller și A. M. Nekrici, atât de categorici și sub acest aspect: „După ce U.R.S.S. a semnat protocolul secret în privința sferelor de influență, Germania și-a văzut asigurat spatele în Est. Calea atacului împotriva Poloniei era deschisă”. William L. Shirer insista în a demonstra cum, prin „târgul cinic” cu Hitler, Stalin „a dat semnalul unui război [contra Poloniei] care, după toate probabilitățile, avea să ia proporțiile unui conflict mondial”. În ceea ce-l privea, istoricul rus N. V. Zagladin, confirmat de apariția la Moscova a pseudo-jurnalului lui V. M. Molotov, conchidea fără șovăire: „În asemenea condiții istorice concrete [august 1939], Hitler a fost mai interesat în neutralizarea U.R.S.S.-ului decât Uniunea Sovietică în neutralizarea Germaniei. Aceasta s-a și reflectat în semnarea protocolului secret, propus Germaniei ca anexă la Pactul de neagresiune și care delimita sferile de influență în Europa de Est. U.R.S.S., după cum i se părea lui Stalin, neriscând nimic, dobânda posibilitatea să-și extindă teritoriul, recăpătând ceea ce pierduse în cursul războiului civil. *Practic, Stalin, încheind târgul cu Hitler, a aprins <<lumina verde>> pentru agresiunea fascistă în Europa* (subl. ns.). Această alegere reflecta concepția sovietică despre <<interesele U.R.S.S.>> și despre a căror prioritate s-a vorbit încă la Congresul al XVII-lea al P.C. (b) [în ianuarie 1934]”².

² Detalii despre dezbaterile istoriografice relevate – Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului, 1939-1945*, București, Editura RAO, 2007, p. 33-37.

Divizarea și cotorpirea Europei Est-Centrale:
„Opera” lui Stalin și von Ribbentrop (1939-1941)

Semnificația generală și consecințele dezastruoase pentru România ale Pactului și Protocolului secret din 23 august 1939 au fost evidențiate și de istoricii români (Viorica Moisuc, Valeriu Florin Dobrinescu, acad. Florin Constantiniu, Ioan Scurtu). Nu demult, investigând aceeași temă, am apreciat vigoarea și logica argumentelor lui Pamfil Șeicaru, unul dintre cei mai de seamă ziariști români ai veacului trecut. Având în seamă că, oriunde și oricum, evenimentele trebuie examinate și expuse cu obiectivitate în înlănțuirea lor cauzală, trebuie să admitem că, dacă la început au fost Pactul Hitler-Stalin și Protocolul său secret (articolul 3), din acestea au rezultat în chip logic și necesar, la 26-27 iunie 1940, notele ultimative ale U.R.S.S. succedate, din partea României, de evacuările Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța, apoi de subscrierea dictatelor de la Viena (30 august 1940) și Craiova (7 septembrie 1940). România Mare a eșuat, iar Războiul Refacerii Unității Naționale din 1941-1944, care i-a urmat, a fost stăvilit, urmare a capitulării și trădării de la 23 august 1944, când – considera Pamfil Șeicaru (1950) – „*Statul român s-a prăbușit*”. Și, tot pe atunci, el observa că România se dovedise în general după primul război mondial un factor neglijabil al oricărei „*politici de insurecție împotriva geografiei și a istoriei, politică inițiată de cei care <<jucau cartea rusească>>. Astăzi poporul român expiază concluzia politicii făcute de la 1919 până la 23 august 1944*”. Iar, pentru a ne opri aici, același a reținut, în termenii adecvați, această realitate de forță și blestem a evoluției noastre contemporane: „*Tot ce s-a abătut, după 23 august [1944], asupra nenorocitei noastre patrii era virtual cuprins în actul loviturii de stat*” (1952).

Pentru cititorul nostru, trebuie să fie cât se poate de clar că, stăruind asupra datei de **23 august 1939**, nu ne propunem decât să evidențiem semnificația majoră a zilei respective în istoria veacului trecut. Departe de noi gândul de-a afirma că la 23 august 1939 ar fi survenit începutul și sfârșitul

tuturor lucrurilor, cu hotărâre – nu, dar, în mod sigur, atunci, **România, și nu numai, a intrat în Labirint!**

Despre ce-a fost vorba, cititorul va afla în continuare.

Nu însă înainte de-a desprinde, din *Dicționarul Enciclopedic*, sensurile la propriu și la figurat ale termenului: „**Labirint** – 1. Construcție cu foarte multe încăperi și galerii, încât orientarea este dificilă (de exemplu palatul Hampton Court, lângă Londra). 2. (În arhitectura parcurilor) Alei întortocheate, mărginite de arbuști. * Drumuri încâlcite; (prin extensie) problemă, situație încâlcită, greu de rezolvat”; „**Labirintul din Creta**: – (în mitologia greacă), operă arhitecturală, alcătuită dintr-un număr foarte mare de încăperi și coridoare, cu o dispunere atât de complicată, încât ieșirea era aproape de negăsit. Construit de Dedal, în Creta, la porunca regelui Minos, pentru a-l închide pe Minotaur. Teseu a reușit să-l străbată ajutat de firul Ariadnei. Unul dintre simbolurile mitice ale **Labirintului** este acela al lumii sau al vieții considerate o carceră, ale cărei drumuri întortocheate nu pot duce, în cele din urmă, decât către moarte”³.

În raport cu presiunile grozave ale prezentului și provocările crescânde ale viitorului, considerăm ca fiind de maximă relevanță și actualitate apelul lansat în decembrie 2005 de reputați istorici francezi (Alain Decaux, Marc Ferro, Pierre Milza, René Rémond ș.a.) sub titlul **Libertatea pentru istorie**, care surprindea elementele definitorii⁴, înseși *permanențele* scrisului istoric modern, în sensul că:

„Istoria nu-i o religie. Istoricul nu acceptă nici o dogmă, nu respectă nici un lucru interzis, nu cunoaște tabù-uri. El poate să deranjeze. Istoria nu este tot una cu morală. Istoricul nu are rolul de-a exalta ori de-a condamna, el explică. Istoria nu este sclava actualității. Istoricul nu aplică trecutului schemele ideologice contemporane și nu introduce în evenimentele de odinioară sensibilitatea prezentului. Istoria nu-i tot una cu memoria. Istoricul, într-un demers științific, colecționează amintirile oamenilor, le compară între ele, le confruntă cu documentele, cu obiectele, cu urmele existente, și stabilește faptele. Istoria ține cont de memorie, dar nu se reduce la ea. Istoria nu este un domeniu juridic. Într-un stat liber, definirea adevărului istoric nu aparține nici Parlamentului, nici autorității judiciare. Politica statului, chiar animat de cele mai bune intenții, nu este politica istoriei”⁵.

... Este – trebuie să recunoaștem – tulburător de frumos și de adevărat.

³ *Dicționar Enciclopedic*, vol. IV, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 2-3.

⁴ Textul integral al documentului poate fi aflat în vol. II al *Europei în balanța forțelor*, cap. privind lovitura de stat de la 23 august 1944.

⁵ „L'Histoire”, Paris, no. 306/Janvier 2006.

Dar să rememorăm: „... *Politica statului, chiar animat de cele mai bune intenții, nu este politica istoriei*”. Iar, dacă lucrurile stau astfel, cu certitudine, atunci la noi, în peisajul științific actual, ilustrat de o școală istorică prin ai cărei corifei (A. D. Xenopol, Gh. I. Brătianu, Andrei Oțetea, P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu, David Prodan și, cu supra de măsură, fenomenalul Nicolae Iorga) am pătruns de mult în elita istoriografiei universale, apariția așa-ziselor **Rapoarte finale** Wiesel ori Tismăneanu a fost, mai mult decât inutilă, ci pur și simplu penibilă. Mai ales dacă avem în seamă ținuta lor cvasi-științifică, semnificația și scopurile propagandistice predominante în exces.

Cu referire însă la prezentul nostru volum, vom preciza că nu ne propunem o investigație formidabilă și vastă, nici definitorie pentru vreo tendință istoriografică. Nu ambiționăm să realizăm mai mult decât o lucrare interesantă, bazată pe surse relevante și indiscutabile, referitoare la o problemă care ne-a preocupat adeseori, dar n-a și stăruit în atenția noastră specială. Mai precis, avem în vedere istoria unei perioade de 50 de ani (1939-1989) reprezentând un segment cardinal și spectaculos al unui veac, al XX-lea, ce s-a dovedit în integralitate nenorocit, fie numai dacă avem în vedere că „a găzduit” 3 păci armate, 2 conflicte mondiale și un război rece și care, reunite, întrucât a decurs unul din altul, fac toate laolaltă 100 de ani!!!

În context, prin urmare, limitele cronologice propuse de noi reprezintă prin forța lucrurilor un interludiu, dar care se recomandă, sub multiple aspecte (premise și proporții, desfășurare și consecințe), drept **devastator** ... Avem tot dreptul, așadar, să ne întrebăm: cum de-a fost posibil așa ceva? Diverși istorici, de orientări diferite, vor da, natural, explicații deosebite. Deși, în opinia noastră, răspunsul depinde de o singură și tristă realitate: Secolul al XX-lea a fost, mai înainte de orice sau mai presus de toate, unul nenorocit, fiind – vai! – „rezervat” manifestărilor extreme și conflictelor fatidice dintre **-isme**. Nu ne propunem, aici și acum, să le enumerăm, mărginindu-ne să le menționăm pe cele mai frecvente în dicționare și sinteze ori mai ales frecventate și chiar exersate⁶ în societate, deci pe seama indivizilor⁷:

- **liberalism/conservatorism**
- **capitalism/socialism**
- **sionism/comunism**
- **creștinism/islamism**
- **iudaism/hinduism**
- **extremism/rasism**
- **naționalism/internaționalism**

⁶ Cf. Gh. Buzatu, *O istorie a prezentului*, Craiova, Editura Mica Valahie, 2004, p. 437 și urm.; Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, I, 1919-1939, București, Editura Mica Valahie, 2007, p. 11-12.

⁷ Ernst Nolte, *Fascismul în epoca sa. Action française. Fascismul italian. Național-socialismul*, București, Editura Vivaldi, 2009, p. 44-46.

- **regionalism/ globalism**
- **bolșevism/fascism/național-socialism**
- **hitlerism/stalinism/franchism**
- **horthysm/codrenism**
- **castrism, maoism** etc. etc.

Fideli opiniilor exprimate de maeștrii istoriografiei universale moderne, facem apel la N. Iorga, care, identificând în 1938 permanențele istoriei (pământ, idee, rasă), a deslușit fără ezitare că, „în stările acestea de spirit, stă forța motrice a oricăror evoluții istorice, rezultatul material care decurge de aici putând fi, bineînțeles, și un motiv, prelungit, pentru acțiuni viitoare”, pentru a stabili finalmente: ideea – „iată ceea ce pune în mișcare popoarele”⁸. La rândul său, Arnold J. Toynbee, în celebru *A Study of History*, releva, tot pe atunci, că „este posibil ca pentru orice societate, indiferent de vârstă, un sfârșit moral să reprezinte întotdeauna provocarea decisivă pentru viitorul ei. Oricum ar fi, fără îndoială însă că propria noastră societate de astăzi se confruntă cu o provocare mai degrabă de ordin moral decât material”⁹.

Revenind cerbicia disputei **-ismelor**, reținem că în ansamblu, din perspectiva actuală, decisivă s-au dovedit, prin amploare, intensitate și consecințe, confruntările – un eufemism mascând nu o dată războaiele generale și totale – dintre capitalism, comunism și fascism, mai cu seamă în anume perioade nu prea îndepărtate¹⁰, iar epilogul încă se lasă așteptat, de vreme ce, după eșecul istoric al Germaniei, Italiei și Japoniei în 1945, a urma în 1989-1991 prăbușirea sistemului comunist est-european și a U.R.S.S. și, în prezent, S.U.A. și China își dispută supremația de lideri mondiali autoritari. În context, se admite o singură certitudine, formulată categoric de cel care a fost Jean-Baptiste Duroselle, celebrul istoric francez al relațiilor internaționale¹¹, dar este dificil de

⁸ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 252.

⁹ Arnold J. Toynbee, *L'Histoire. Un essai d'interpretation*, Paris, Gallimard, 1951, p. 231.

¹⁰ Vezi, în acest sens, excelentele sinteze datorate lui Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, București, Grupul Editorial Corint, 2005; Stéphane Courtois, coordonator, *O noapte atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953*, București, Editura Vremea, 2008; C. J. Bartlett, *The Global Conflict. The International Rivalry of the Great Powers, 1880-1970*, London – New York, Longman, 1984; Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria Războiului Rece, 1941-1955*, București, Editura Saeculum, 1997; A. W. DePorte, *Europe between the Superpowers*, New Haven – London, Yale University Press, 1979; Andreas Hillgruber, *Die Zerstörung Europas. Beiträge zur Weltkriegsepoche 1914 bis 1945*, Frankfurt – Berlin, Propyläen, 1989; Imanuel Geiss, *Istoria lumii din preistorie până în anul 2000*, ediția a II-a, București, Editura All, 2008.

¹¹ Vezi *Tout Empire périra. Théorie des relations internationales*, ediția a III-a, Paris, A. Colin, 1992.

apreciat ce se va petrece în rest. Este motivul pentru care preferăm să ne orientăm după opiniile specialiștilor de prestigiu. Un autor frecvent menționat în ultima vreme, l-am numit pe Eric Hobsbawm, observa în această privință că: „Structura Secolului XX apare [...] ca o eră – catastrofă, din 1914 până în anii care cuprind consecințele celui de-al doilea război mondial, ce a fost urmată de aproximativ 25-30 de ani de extraordinară dezvoltare economică și transformări sociale, care, probabil, au schimbat societatea umană mai mult decât orice altă perioadă de aceeași durată. Această din urmă perioadă o putem considera retrospectiv ca un fel de Vârsta de Aur, și așa ar fi fost considerată dacă ar fi ajuns la un rezultat la începutul anilor '70. Ultima parte a secolului a fost o nouă perioadă de descompunere, nesiguranță și criză, și realmente, pentru mari părți ale lumii, cum sunt Africa, fosta U.R.S.S. și fostele țări socialiste din Europa, o nouă perioadă de catastrofă. Pentru că anii '80 au deschis drumul pentru ultimul deceniu, dispoziția celor care au reflectat la trecutul și viitorul secolului a fost o crescândă tristețe fin de siècle. De la punctul de avantaj al anilor '80, Secolul XX a trecut printr-o scurtă epocă de aur, pe drumul de la o perioadă de criză la alta, spre un viitor necunoscut și problematic, dar nu și obligatoriu apocaliptic”¹².

Volumul îngăduie cititorului să parcurgă – după modelele, din fericire, frecvente în istoriografia contemporană universală – traseul unei perioade de 50 de ani (1939-1989), care aproape se confundă cu *sfârșitul secolului nenorocit* la care ne-am referit dintru început. Practic, un *fin du siècle*, și nu mai puțin de mileniu, plin de evenimente de anvergură, aglomerate într-o manieră ce, în mod curent, ar necesita chiar 2-3 veacuri pentru a le fi „găzduit”, cu prefaceri de proporții nemaiîntâlnite, unele desfășurându-se chiar sub ochii noștri, cu efecte departe străbătătoare în timp și spațiu. Este remarcabil faptul că perioada aflată în atenție, departe de-a se confunda cu un exercițiu de sinteză, propune cititorului de-a pătrunde secretele anilor 1939-1989 grație unor documente fundamentale, atât de mult căutate și gustate de către iubitorii trecutului. Și asta pentru că ele redau cu exactitate și direct, adeseori cu farmec, episoadele surprinse, fapt pentru care istoricii însuși sunt în prima ordine interesați în descoperirea și valorificarea lor prin publicare. Sunt în discuție *stenogramele* întrevederilor desfășurate la nivelul șefilor de state și de guverne, al diplomaților (miniștrii de externe, ambasadorii și plenipotențiarilor cu misiuni speciale), al delegațiilor marilor cartiere generale, al șefilor și agenților serviciilor secrete etc. Este lesne de presupus că, în asemenea situații, al discuțiilor organizate *la vârf* erau abordate și soluționate problemele sau „dosarele” esențiale, de către

¹² Cf. *O istorie a secolului XX. Era extremelor. 1914-1991*, București, Editura Cartier S.R.L., 2000, p. 17.

personalitățile cele mai avizate din structurile oficiale civile și militare, iar, în caz de război ori pace, informațiile expuse ori schimbate cu asemenea ocazii devin „secrete de stat”, cu atât mai mult ori poate tocmai de aceea căutate cu febrilitate de cercetătorii arhivelor ori de oamenii serviciilor de spionaj interne și, mai ales, străine sau adverse! Situațiile se prezintă cu totul fericit atunci când, pentru unele cazuri, s-au efectuat și păstrat înregistrări radio ori video, după cum și atunci când întâlnirile „la nivel înalt” beneficiau de prezența și, deci, de serviciul unor stenografi calificați, unii dintre ei deveniți – tocmai de aceea – celebrii, așa precum *Paul Otto Schmidt*, interpret și funcționar în cadrul M.A.E. german, traducătorul oficial al lui Adolf Hitler și al altor lideri naziști, ulterior memorialist; *B. F. Podțerob*, de la M.A.E. din Moscova sau la București Gh. Barbul, interpretul preferat al lui I. Antonescu în întâlnirile sale cu Adolf Hitler, cel dintâi memorialist de nivel european al Mareșalului¹³, stabilit după război la Paris, unde l-am cunoscut în 2001, când ne-a atenționat cu un izbutit „portret” al fostului său șef și pe care-l publicăm în anexa volumului.

Istoriografia consacrată celui de-al doilea război mondial, marcată de unele realizări aparținând chiar anilor ostilităților, a înregistrat după 1945 succese remarcabile pe plan general, rezultatele înregistrate – sub raport cantitativ și calitativ – plasând-o indubitabil la cel mai înalt nivel științific, probat exemplar de faptul că, judecat în ansamblu, conflictul din 1939-1945 a devenit cel mai studiat eveniment din întreaga istorie a umanității, acoperit deja de o bibliografie imensă însumând cel puțin 1,5 milioane titluri cărți și studii¹⁴.

În context, se înțelege, domeniul *izvoarelor istorice* s-a impus grație marilor *colecții de documente diplomatice și militare*, editate de echipe de

¹³ Cf. Gh. Barbul, *Mareșalul Antonescu. Al III-lea om al Axei*, ediție completă Valeriu Florin Dobrinescu, București, Editura Pro-Historia, 2001. Cel dintâi volum al *Memorialului* a apărut în 1950 la Paris, astfel că lui V. F. Dobrinescu îi datorăm nu numai ediția completă, ci și versiunea în limba română. În fond, în ordine strict cronologică, Gh. Barbul a fost precedat ca memorialist dedicat epocii celui de-al doilea război mondial, de către inegalabilul Grigore Gafencu, fostul ministru de Externe al României și ministru la Moscova (1938-1940; 1940-1941), care publicase două cărți de referință rămase în bibliografia mondială a problemei (vezi *Préliminaires de la Guerre à l'Est. De l'accord de Moscou (21 août 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Fribourg, W. Egloff, 1944; idem, *Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939*, Fribourg – Paris, Egloff – Éditions L.U.F., 1946, ambele bucurându-se de traduceri în principalele limbi de circulație internațională). După Gafencu și Barbul, în perioada imediat următoare, galeria memorialiștilor provenind din seria proeminentă a diplomaților români de calibru s-a îmbogățit grație lui Ion Gheorghe, Al. Cretzianu, N. Petrescu – Comnen, Mihail Sturdza, George I. Duca, Raoul Bossy ș. a.

¹⁴ Cf. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981, p. XXXIX; Gh. Buzatu, *Actul de la 23 august 1944 în perspectiva unor noi documente*, în vol. *Istorie și societate*, II, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 9-10.

specialiști din Marea Britanie, S.U.A., Germania, Franța și Italia, după ce, în 1946 U.R.S.S. s-a retras. Având în vedere poziția și politica României în 1919-1945, de cel mai mare interes pentru noi sunt documentele germane, din volumele publicate după 1950 reținând îndeosebi *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945* (seriile C/1933-1937, D/1937-1941 și E/1941-1945) și *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungstab) 1940-1945*, îngrijite de Helmuth Greiner, Percy Ernest Schraum și colaboratorii (4 vols. Frankfurt, 1965, respectiv 8 vols., München, 1982). Unul dintre editori, Andreas Hillgruber, reputat specialist în istoria celui de-al doilea război mondial și al relațiilor româno-germane (1938-1944), a procedat la selecționarea stenogramelor întrevederilor lui Adolf Hitler cu șefii de state și de guverne sau cu diplomații străini dintre 1939 și 1944¹⁵, care au servit ca model și colegilor noștri¹⁶. Să reținem de asemenea că, simultan, au văzut lumina tiparului numeroase documente din colecțiile diplomatice britanice¹⁷, americane¹⁸, franceze¹⁹, italiene²⁰, iar, în ultima vreme, Federația Rusă²¹.

¹⁵ Andreas Hillgruber, Hrsg., *Staatsmänner und diplomaten bei Hitler*, I, 1939-1941; II, 1942-1944, Frankfurt, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1966-1970. Volumul I a apărut și în versiune franceză: *Les entretiens secrets de Hitler. Septembre 1939 – Décembre 1941*, Paris, Fayard, 1969.

¹⁶ Vezi, în acest sens, Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999; Vasile Arimia, I. Ardeleanu, Ștefan Lache, Antonescu – Hitler. *Correspondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, I-II, București, Editura Cozia, 1991.

¹⁷ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, E. L. Woodward, Rohau Butler, eds., London, HMSO, 1946 (trei serii).

¹⁸ United States of America, Department of State, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers*, 1938 (5 vols.), 1939 (5 vols.), 1940 (5 vols.), 1941 (7 vols.), 1942 (7 vols.), 1943 (6 vols.), 1944 (7 vols.), 1945 (9 vols.), 1946 (10 vols.), 1947 (3 vols.).

¹⁹ Vezi *Documents diplomatiques français, 1933-1939* (în două serii, după 1964); *Documents diplomatique français, 1944* (mai multe volume, după 1996).

²⁰ Ministero degli Affari Esteri. Commissione per le pubblicazione dei documenti diplomatici, *Documenti Diplomatici Italiani*, în mai multe serii pentru anii 1861-1943 (seria 9, 1939-1943, Roma, 1954 ...)

²¹ Ministerstvo Inostrannîh Del Rossiiskoi Federații, *Dokumentî vneșnei politiki 1939 god*, vol. XXII, 1-2, Moskva, Mejdunarodnîe Otnoșenia, 1992; *Dokumentî vneșnei politiki, 1940-22 iunia 1941*, vol. XXIII, 1-2, Moskva, Majdunarodnîe Otnoșeniia, 1995-1998; idem, *God Krizisa, 1938-1939*, I-II, *Dokumentî i materialî*, Moskva, Izdatelstvo Politiceskoi Literaturî, 1990; Ministerstvo Inostrannîh Del Rossiiskoi Federații, Ministerstvo Inostrannîh Del Rumânii, *Sovetsko-Rumînskie otnoșeniia*, I, 1917-1934; II, 1935-1941. *Dokumentî i materialy*, Moskva, Mejdunarodnîe Otnoșeniia, 2000 (vezi și ediția în limba română – 2 vols., București, Editura Enciclopedică, 1999-2002); O. A. Rzhesheshevsky, ed., *Stalin i Churchill. Vstreči*.

Istoricii și, deopotrivă, cititorii români se pot considera de-a dreptul privilegiați de vreme ce beneficiază, grație eforturilor antemergătorilor, de numeroase lucrări de referință declarațiile făcute „în intimitate” de liderii Germaniei, U.R.S.S., României și colaboratorii lor în cursul conflagrației din 1939-1945. Din motive lesne de înțeles vom reține, și în această situație, doar unele exemple privind-l pe Adolf Hitler²², I. V. Stalin²³ sau Ion Antonescu²⁴, în cazul celui din urmă dispunând de un *Jurnal* (septembrie 1940-iulie 1944), ca șef al Cabinetului Militar de la București²⁵.

În urmă cu mai mulți ani, având prilejul să valorificăm un important set de documente descoperite în arhivele străine. Documentele însoțite de un amplu studiu²⁶, au fost recent reeditate²⁷, punând în evidență aspecte cardinale interesând *statutul internațional al României* în perioada determinată de cele două date nefericite ale istoriei contemporane în ansamblu: 23 august 1939 și 23 august 1944. Titlul volumului, *România și proba bumerangului*, așa după cum am subliniat, ne fusese sugerat de Mircea Eliade cu clasica sa *Probă a bumerangului*, pe care de acea dată chiar ni l-am asumat în subtitlu; care urmărea să ateste, și sperăm că am reușit, că, în ciuda drumului parcurs și a

Besedi. Diskussii. Dokumenti. Komentarii, 1941-1945, Moskva, Nauka, 2004; Galina P. Muraško, T. V. Volokitina, T. M. Islamov, A. F. Noskova, L. A. Rogovaia, eds., *Vostochnaia Evropa v dokumentah rossiiskov arhivov 1944-1953 gg*, I-II, Moskva – Novosibirsk, Sibirskii Hronograf, 1997-1998. Vezi în context și Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, edițiile I și II, București – Iași, 1996, 2010.

²² Vezi mi ales Dr. Henry Picker, Hrsg., *Hitlers Tischgespräche in Führerhauptquartier, 1941-1942*, Bonn, Athenäum-Verlag, 1951; traduceri: *Hitler, cet inconnu*, Paris, Presses de la Cité, 1969; *Zostolnîie razgovorî Ghitlera*, Smolensk, Rusiș, 1998; Martin Bormann, *Libres propos sur la guerre et la paix, recueillis sur l'ordre de ...*, I-II, P. Flammarion, 1952-1954; alte ediții – H. R. Trevor Roper, ed., *Hitler's Table Talks, 1941-1944. His Private Conversations*, New York, 2000 (prima ediție L, 1953); *Conversazioni Segrete*, Napoli, Richter, 1954; Helmuth Heiber, Hrsg., *Hitlers Legebeprechnungen. Die Protokollfragment seiner militärischen Konferenzen, 1942-1945*, I-II, Stuttgart, 1962.

²³ Vladimir Nevejin, *Stalin o voine. Zastolnîie reči 1933-1945 gg*, Moskva, Iauza-Eksmo, 2007.

²⁴ M. D. Ciucă și colab., eds., *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vols. I-XI, 1940-1944, București, Arhivele Naționale ale României, 1997-2008.

²⁵ Vezi Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, eds., *Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu. 1940-1944*, I-II, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008-2010.

²⁶ Cf. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, *23 august 1939-1944. România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003.

²⁷ Cf. *Românii în arhivele străine*, II, Iași, Tipo, 2009.

evenimentelor tragice survenite din 1939 până în 1944, România a revenit după numai cinci ani sub blestemul groaznicei realități geopolitice sancționată de odiosul Protocol secret al Pactului Hitler – Stalin din 23 august 1939²⁸. Iar aceasta s-a produs în urma „actului istoric” de la 23 august 1944. Un asemenea deznodământ ne determină să considerăm că 23 august 1939 a marcat pentru destinul istoric al României, o dată fatidică și nu numai după cum s-a evidențiat, de vreme ce teritoriul național (în speță, Basarabia), fără știrea și voința posesorului, a fost parțial mutilat prin înțelegerea criminală dintre guvernele totalitare ale U.R.S.S. și Reichului nazist. Astfel că, în virtutea faptelor grave instantaneu declanșate și îndeosebi a celor ce s-au succedat pe decenii întregi într-o perfectă cauzalitate, se poate aprecia fără reticență că a survenit *intrarea României în labirint*. Probabil că experimentul continuă, dar, pentru moment, acceptăm că pentru România proba labirintului a cuprins cel puțin anii 1939-1989, incluzând așadar integral epoca celei de-a doua conflagrații mondiale sau a „Războiului Rece” și a unor regimuri sociale distincte (capitalist și comunist, separate de o minimă tranziție prin 1944-1947)²⁹.

După cum cititorul poate constata, noi avem în atenție *cazul României*, pe când – s-a afirmat dintru început – la 23 august 1939 nu numai țara noastră ci *lumea în ansamblu*, prin voința lui Hitler și Stalin, beneficiari ai „înțelegerii” manifestate de liderii tuturor celorlalte Mari Puteri ale momentului, s-a aflat aruncată în flăcările celui mai groaznic război din istorie, din care au rezultat legic, am putea spune, „Războiul Rece” și, în prezent, cruciada planetară împotriva terorismului.

Nu credem că ar fi decurs cumva vreun avantaj în urma faptului că doar România, ci toate statele și națiunile de pe mapamond au fost constrânse după 23 august 1939 să exerseze proba labirintului. Dimpotrivă, faptul a fost în măsură să agraveze parcurgerea traseului, exacerbandu-i dificultățile, ascuțind contradicțiile și amânând peste măsură ieșirea din tunel. Acesta-i, în fond, motivul pentru care trebuie să constatăm cu maximă atenție dacă, după peste 70 de ani, am părăsit cu adevărat *Labirintul*?

Față cu complexitățile extraordinare și interpretările exagerate, unele de-a dreptul aberante, ale problemei labirintului exersată de România între 1939 și 1989, am socotit că este cel mai nimerit să lăsăm să se pronunțe înseși personajele-cheie care au fost implicate, într-o ordine cronologică pe care, înainte de-a o socoti *obligatorie*, se dovedește oricum *firească, dacă avem în vedere că îngăduie* cunoașterea progresivă a evenimentelor, desprinderea unora din altora și deznodământul ineluctabil. Răstimpul celor 50 de ani în atenție a

²⁸ Cf. Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului*, p. 32 și urm.

²⁹ Vezi Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 511-566.

constituit una din perioadele cele mai grele ale istoriei noastre, în care adeseori s-a pus în discuție *însăși existența* statului și a națiunii române! Este posibil, firește, să fim contraziși, deși, dintre atâtea mărturii, nu putem ignora declarația lui I. V. Stalin făcută în mai 1945 liderului Iugoslaviei I. B. Tito în sensul că, apreciat comparativ cu primul război mondial din 1914-1918, conflictul mondial în curs (1935-1945) oferea drept beligeranților victorioși o *șansă* nemaiîntâlnită, astfel încât „acela care ocupă un teritoriu își impune și sistemul său social. Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajung armatele sale. Altfel nici nu poate fi”³⁰. Or, în acel moment (mai 1945), România, într-adevăr, după Pactul nefast Hitler-Stalin și războiul o forțase provizoriu spre o neutralitate imperfectă (1939-1940), apoi spre alianță cu Germania nazistă (1940-1944) și spre Războiul din Est în tabăra lui Adolf Hitler și contra Națiunilor Unite (1941-1944), răstimp în care, grație lui Ion Antonescu, și-a păstrat independența și suveranitatea cu o integritate teritorială încălcată, după 23 august 1944 a devenit instantaneu și a rămas (1944-1958) *un stat ocupat de U.R.S.S.*, situație rezultată din realități și consacrată prin acte internaționale impuse de învingătorii din 1945, inclusiv S.U.A. și Marea Britanie. Mai mult decât atât, situația s-a agravat în urma acordurilor secrete încheiate între învingătorii de moment privind divizarea Europei est-centrale, inclusiv răsăritene, în „sfera de interese” (de genul „înțelegerii” W. Churchill – I. V. Stalin, Kremlin, 9-10 octombrie 1944)³¹, ceea ce în 1947 Tratatul de Pace impuse foștilor „sateliți” ai Germaniei (România, Finlanda, Ungaria și Bulgaria) au recunoscut ca atare³². Altfel spus, România a ajuns, sub limitele înseși ale catastrofei, *o țară nu numai ocupată dar și jefuită cu tratat.*

Așa după cum s-a observat³³, situația și evoluția de după 1944-1945 a Europei Est-Centrale – și nu numai – a fost determinată în chip decisiv de realitățile rezultate din conflația mondială a anilor 1939-1945. Se poate afirma, fără nici reținere, că al doilea război mondial, prin consecințele sale și, deopotrivă, prin „realitățile” pe care le-a impus în Europa, și în lume, a reprezentat fără nici o exagerare începutul și sfârșitul tuturor relelor. „Opera” războiului a fost desăvârșită, mai ales în 1944-1947, pe calea diplomației, sub paravanul unor demersuri și presiuni politico-militare și ideologice brutale. Evoluțiile sunt prea bine cunoscute, pentru că, în perioada de referință, I. V. Stalin și colaboratorii săi apropiați, în frunte cu V. M. Molotov, titularul

³⁰ Cf. Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Craiova, 1990, p. 74-75.

³¹ Cf. Gh. Buzatu și colaboratori, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)*, I-II, Iași, TipoMoldova, 2009, *passim*.

³² Cf. Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului*, p. 388 și urm.

³³ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, p. 511 și urm.

Externelor de la Moscova, au smuls realmente partenerilor lor din Coaliția Antifascistă, în primul rând Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii, recunoașteri decisive în ceea ce privește plasarea Europei Est-Centrale în „sfera de interese” a U.R.S.S. pentru epoca postbelică. Negocierile în acest sens, inițiate de prin 1942-1943, au fost concretizate în 1944-1945 sau în 1946-1947, prin sistemul Tratatelor de Pace impuse în 1946-1947 foștilor sateliți ai Germaniei naziste, în speță României, Ungariei, Bulgariei și Finlandei. Iar, acolo unde și atunci când, în epocă, diplomația a eșuat, procesul a fost aprofundat de desfășurările „războiului rece”, care a succedat nemijlocit ostilităților „calde” dintre 1939 și 1945, ele separându-i complet și pentru multe decenii pe Marii Învingători din 1945: U.R.S.S. – pe de o parte, S.U.A., Marea Britanie și susținătorii lor – pe de altă parte. În iulie 1947 surveni, în context, refuzul statelor de sub dominația sovietică (Polonia, România, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia, Albania și ... Finlanda) de-a accepta *Planul Marshall*, evenimentul consacrand „ruptura Europei”³⁴. Și aceasta nu era totul. Pentru că, din anii războiului mondial, serviciile secrete sovietice și organismul creat anume pentru declanșarea și conducerea *revoluției proletare mondiale*, *Cominternul* (1919-1943), succedat de *Cominform*, s-au pregătit pentru momentul în care forțele armate ale U.R.S.S., respingându-i pe agresorii germani ori pe aliații lor, au trecut la „eliberarea” – în fapt, la ocuparea – țărilor Europei Est-Centrale – Polonia și România, Cehoslovacia și Ungaria, zona Balcanilor, unde trebuia ca – așa după cum i-a prezis Stalin lui Tito, din câte ne reamintim – în urma tancurilor roșii să fie instaurate *noi regimuri social-politice*, după chipul și asemănarea celui comunist moscovit. Totul a fost preparat în detaliu, astfel că, în clipa oportună, Kremlinul, acționând în forță și fără nici un respect față de tradițiile locurilor ori față de legile internaționale, au procedat la instalarea unor guverne marionetă atât la București cât și la Varșovia, atât la Praga cât și la Budapesta, la Sofia, Tirana și chiar în sectorul estic al Berlinului, proiectat capitală a zonei de ocupație sovietică din Germania. Nu s-au pus probleme în privința statelor baltice, acestea fiind de-a dreptul absorbite de Imperiul sovietic în baza „transformărilor istorice” deja operate de Kremlin prin 1939-1940 în litera acordurilor secrete Hitler-Stalin! Toate acestea explică zguduiri suportate în 1944-1945 de țările Europei Est-Centrale, confruntate în egală măsură cu ocupația sovietică (proclamată „*eliberare*” de către agenții Moscovei reuniți în *partidele comuniste* din țările vizate) și „*procesele revoluționare*” declanșate și derulate sub protecția tancurilor și a forțelor de securitate rusești. S-au creat, în acest mod, „condițiile propice” pentru schimbarea regimurilor social-politice existente și adoptarea „modelului” moscovit. Un specialist binecunoscut precum Jean-François Soulet a observat cu temei că, în 1944-1945, „*Armata Roșie devine omniprezentă în Europa*

³⁴ André Fontaine, *Istoria războiului rece*, I, traducere, București, 1992, p. 104.

Orientală și balcanică. Prin dreptul de cuceritor, ea deține România, Bulgaria, Ungaria, părțile orientale ale Austriei și Germaniei, iar, ca aliat, se stabilește provizoriu în Polonia și Cehoslovacia. În țările ocupate de armata lor, comportamentul sovieticilor este totalitar. Reprezentanții Uniunii Sovietice (Vișinski, viceministru al afacerilor externe, trimis în România și Bulgaria; mareșalul Voroșilov și generalul Sviridon în Ungaria...) Intervin fără rușine în toate domeniile, mai ales în cele politice. În România, Armata Roșie permite câtorva comuniști să răstoarne guvernul de coaliție al generalului Rădescu, în favoarea unuia dintre ai lor. La fel procedează și în Bulgaria. Protestele membrilor englezi și americani ai Comisiilor Aliate de Control – total neutralizate de sovietici – nu servesc la nimic... ”³⁵ Să reținem că, pretutindeni în Europa Est-Centrală, procesul comunizării forțate a fost asemănător, numai cronologia faptelor a diferit, în funcție, desigur, de condițiile și de forțele locale (diferite de la o țară la alta) ori în funcție de dispoziția sau comportamentul ocupanților sovietici.

Așa după cum s-a relevat³⁶, în toate statele amenințate de comunizare după 1944/1945 din Europa Est-Centrală modelul sovietic a fost impus cu brutalitate și numai prin forme oarecum distincte. În general, însă, forțele Armatei Roșii ori ale NKVD-ului, consilierii sovietici și comuniștii locali (aflați de ani și ani în serviciul Kremlinului) au avut rolurile esențiale. S-a acționat decisiv pentru acreditarea și impunerea forțată a opiniei că sistemul social-economic sovietic reprezenta unica formă „valabilă” cunoscută de istorie, că, în mod sigur, după exemplul U.R.S.S., numai modelul stalinist era singurul capabil să rezolve absolut *toate problemele* de viitor.

Un capitol foarte interesant al problemei abordate privește, desigur, pe eroii exportului/importului de modele totalitare, în cazul în speță – cel comunist. Vom observa că, de regulă, istoricii și kremlinologii i-au avut și-i au în vedere cu predilecție pe principalii „actori”, mai precis pe: **Enver Hodja** în Albania; **Gheorghi Dimitrov** în Bulgaria; **Klement Gotwald** în Cehoslovacia; **Wladislaw Gomulka** și **Boleslaw Bierut** în Polonia; **Mátyás Rákosi** și **László Rajk** în Ungaria, **Wilhelm Pieck** și **Walter Ulbricht** în Germania de Est ș.a.m.d.³⁷ Cercetările noastre în biblioteci și arhive vor stăruia asupra acestui aspect – considerăm noi – fundamental al comunizării, stăruind în context asupra rolului acestor „eroi ai stalinizării” după 1944-1945 în România. Cu alte

³⁵ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 22-23.

³⁶ Cf Gh. Buzatu, *Sistemele totalitare: „modele” de export/import*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 22-23/1999, p. 8-11.

³⁷ Pentru detalii Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, ed. a II-a, London, 1952 (ediția originală – London, 1946); R. J. Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, London, 1994 (vezi și traducerea în limba română – București, 2003).

cuvinte, în atenția noastră se vor afla, atât în text cât și în anexele tezei de doctorat, personaje precum **Gh. Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Ana Pauker, N. Ceaușescu, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Iosif Chișinevski, Gh. Apostol, Miron Constantinescu, Leonte Răutu, M. Roller** ș.a. În România, „asaltul” comunismului s-a declanșat imediat ori în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, care a marcat prăbușirea regimului mareșalului I. Antonescu și retragerea Bucureștilor din **Axa** fascistă, un corolar al înregimentării în tabăra Națiunilor Unite, în frunte cu U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie. Ceea ce a „pregătit” contextul pentru extinderea și consolidarea dominației U.R.S.S. în Europa Est-Centrală. Istoricul francez Jean-Marie Le Breton a reținut faptele și procesele și consecințele lor profunde: *„Prăbușirea Germaniei hitleriste, instalarea Armatei Roșii la Berlin și la Viena, cu, drept corolar, prezența ei la Varșovia, Budapesta, București și Sofia, distrugerea structurilor burgheze ale vechilor sateliți ai Reichului, îndepărtarea polonezilor de la Londra și a iugoslavilor lui Petru II și ai lui Mihailovici, absența în Europa Occidentală a unei contra-puteri serioase care să facă față Uniunii Sovietice, toți acești factori s-au conjugat pentru a deschide calea celei mai mari zguduirii care afectase vreodată ansamblul lanțului de țări ce se întindea de la Marea Baltică la Marea Neagră și la Marea Adriatică, la est de Germania. Evenimentele, mai mult decât un plan prestabilit, au favorizat Uniunea Sovietică și i-au permis să instaureze în această regiune regimuri nu numai calchiate după al ei, dar și întrutotul obediente față de Moscova”*³⁸. În ansamblu, procesul comunizării Europei Est-Centrale a cunoscut trăsături comune, dar nu identice, iar faptele s-au derulat potrivit unui calendar și ritm deosebite. Sub acest aspect, istoricul Jean-François Soulet, pe care l-am menționat deja, a surprins în modul următor situațiile intervenite în spațiul de referință după terminarea celui de-al doilea război mondial: *„Fiecare an de la sfârșitul celui de-al doilea conflict mondial marcase o etapă în construirea edificiului stalinist în Europa de Est: fundațiile solide fuseseră săpate în 1944-1945; <<marele edificiu>> de patru <<etaje>> fusese terminat în 1946 (Bulgaria, România, Polonia, viitoarea Germanie de Est); pentru acestea din urmă, 1947 fusese anul finisărilor (desemnarea, după alegerile din ianuarie, a unui prim-ministru și a unui președinte al republicii comuniste în Polonia; dispariția oricărei opoziții legale în Bulgaria, începând cu luna august...). În 1948 au fost terminate ultimele patru <<etaje>>: în România, regele Mihai părăsind țara pe 3 ianuarie, alegerile au dat (în martie) 405 din 414 mandate comuniștilor; în Cehoslovacia, adunarea (aleasă imediat după <<lovitura de la Praga>>, pornind de la o listă unică) a promulgat o nouă constituție de tip sovietic; Ungaria a devenit și ea o <<democrație populară>>, după fuziunea*

³⁸ Jean-Marie Le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*, București, 1996, p. 73.

Partidului comunist cu cel socialist în iunie și demisia forțată, la 30 iulie, a președintelui republicii, Tildy, liderul Partidului micilor proprietari; în sfârșit, în Germania, divizarea (latentă în 1946) a devenit efectivă după decizia luată la 19 iunie 1948 de autoritățile celor trei zone occidentale de a aplica aceeași reformă monetară înainte de a <<fuziona>> pe față într-o singură entitate. Eșecul blocadei Berlinului de Vest de către sovietici (iunie 1948-mai 1949) a dus la constituirea a două state separate, dintre care unul, Republica democrată, a fost condus (din septembrie 1949) exclusiv de Partidul comunist”³⁹. Faptele ilustrează, în opinia aceluiași, „puternicul val de expansiune a comunismului sovietic controlat în totalitate de Moscova”⁴⁰.

Nu-i cazul să revenim, dar perioada ocupației brutale sovietice (1944-1958)⁴¹ a echivalat în multe privințe cu reîntoarcerea la barbarie. Foștii lideri politici „burghezo-moșierești” și mai toată elita culturală, dacă n-au fost lichidați precum Mareșalul Antonescu și colaboratorii săi, au împânzit curând după aceea închisorile și lagărele, iar țara învinsă, care – vai! – a fost jefuită prin Armistițiul din 1944 și Tratatul de Pace din 1947, a fost desfigurată în privința teritoriului național. Ținuturi scumpe și sfinte ale spațiului dintre Nistru și Tisa (Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța, Insula Șerpilor, Cadrilaterul, ostroavele de pe Dunăre) au fost înghițite prin voința Învingătorilor din 1945 și nu știm sigur când/sau dacă vor mai reveni acasă ... Țara întreagă, după voința și chipul ocupantului, a devenit un imens abator, măcelarul însuși fiind în pericol de-a se îneca în baia de sânge nevinovat. Bilanțul dezastrului (însumând peste 2,4 milioane de victime) nu-i de fel exagerat, ci doar nesigur⁴² ... Cine și când va stabili cu precizie cândva cifrele exacte, dar, mai ales, care au fost victimele și cine – călăii? Pretutindeni în lume, se știe prea bine, au fost urmăriți exemplar responsabilii Holocaustului nazist, iar românii de ce n-ar proceda identic întru depistarea și pedepsirea celor culpabili în cazul Holocaustului Roșu extins în România pe etape, mai întâi prin 1917-1920, apoi în 1940-1941, iar global după 23 august 1944? Despre pericolul care plana asupra României dispunem de numeroase și pilduitoare probe, dar, în acest cadru, apelăm la una singură, de sorginte comunistă, mai precis la mărturia fostului lider comunist Gh. Apostol. Desprindem din amintirile acestuia, referirile la faptul cu sfârșitul celui de-al doilea război mondial a coincis la București cu „o adevărată invazie a

³⁹ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, p. 30-31.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Cf. Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Durham – London, Duke University Press, 1992, *passim*; Alesandru Duțu, *România în istoria secolului XX*, București, Editura Fundației România de Măine”, 2007, p. 165 și urm.

⁴² Florin Mătescu, *Holocaustul Roșu, III, Addenda*, București, Editura Irecson, 2008, p. 27.

kominterniștilor sosiți din Uniunea Sovietică, în conducerea partidului și statului”, în fruntea invadatorilor situându-se Ana Pauker⁴³, care, alături de Vasile Luca și Ștefan Foriș, ar fi urmărit să formeze o troică pe postul de „principalii gropari ai poporului român”⁴⁴. Și toate acestea în condiții externe deosebit de grave, de vreme ce, „după terminarea războiului, Marile Puteri (U.R.S.S., S.U.A. și Anglia) ar fi șters de pe harta Europei România. Moldova s-ar fi alipit Moldovei Sovietice, Transilvania ar fi fost dată Ungariei, Banatul – Iugoslaviei, Dobrogea – Bulgariei. România ar fi rămas cu Muntenia și cu Oltenia. Desigur că s-ar fi găsit o soluție și pentru aceste două provincii. Probabil că ar fi avut și ele soarta Moldovei, devenind teritorii ale U.R.S.S.-ului”⁴⁵. De partea cealaltă a baricadei, C. Rădulescu-Motru, reputatul filosof și fost președinte al Academiei Române, din corpul căreia a fost ... lustrat în 1948, a consemnat, în amplul său Jurnal acoperind chiar perioada comunizării după 1944, că România era amenințată să devină colonie a U.R.S.S. prin cooperarea „agenților Moscovei” la București – Ana Pauker, Vasile Luca, Emil Bodnăraș ș.a.⁴⁶ Dintre toți liderii comuniști ai epocii, memorialistul o individualiza pe Ana Pauker, caracterizată fără reținere drept „cea mai perfectă unealtă a Rusiei în România”⁴⁷. Previziunile savantului erau sumbre în toate privințele, din moment ce, la 11 ianuarie 1949, se destăinuia ca: „Mă aștept ca în curând Academia R. P. R. să nu se lase mai prejos și, pentru a face plăcere lui Stalin, să declare că neamul românesc este o colonie rusească și că Decebal a fost un rus neaoș [...] Adaug la aceste însemnări câteva reflecții care nu sunt acum de actualitate dar care pot ajunge de actualitate, în cazul că România va fi eliberată de sub ruși de către puterile apuse și se vor chema la răspundere acei cari au mijlocit comunismului bolșevic supunerea neamului românesc. După ce normă se va judeca culpabilitatea românilor rusofili? Eu cred că cei mai culpabili nu sunt acei de origine străină ca Ana Pauker, Vasile Luca, Bodnăraș și toții evreii care au ocupat locuri în poliție, ci mai culpabili sunt aceia de origine română, care prin situația lor erau adunați să apere Statul românesc. În primul rând membrii Academiei Române, care era considerată ca sanctuarul naționalismului românesc: un Mihai Sadoveanu, un [Traian] Săvulescu, un [C. I.] Parhon, Andrei Rădulescu chiar, [...] Iorgu Iordan, părintele [Gala] Galaction și toți intelectualii de seamă care prin trecutul lor prezentau o cheazășie a naționalismului românesc în ochii mulțimii ...”⁴⁸

⁴³ Cf. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, București, 1998, p. 86.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 87.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Cf. C. Rădulescu-Motru, *Revizuirii și adăugiri. 1945*, vol. 3, București, Editura Floarea Darurilor, 1999, p. 373-374 (însemnare din 24.9.1945).

⁴⁷ *Ibidem*, vol. 8, p. 165.

⁴⁸ *Ibidem*, vol. 7, p. 13-14.

Din toate punctele de vedere, ocupația Armatei Roșii în România, a 12-a în ordinea istorică a invaziilor care au debutat în prima jumătate a secolului al XXVIII-lea⁴⁹, s-a dovedit indiscutabil cea mai gravă și mai dură în raport cu restul țărilor est-centrale europene, situate dincoace de „Cortina de Fier”. Nu este cazul să intrăm în detalii, dar România, în viziunea cotropitorilor, trebuia să plătească pentru participarea din proprie inițiativă la atacul din 22 iunie 1941, fiind, după Italia, al III-lea aliat militar de valoare al lui Adolf Hitler în campania din 1941-1944. Entuziasmul la invadarea celei dintâi țări „inamice” pe continentul european, conjugat cu răzburarea mai nedismulate în vreun fel s-au transformat într-un veritabil val pustiitor amintind de timpurile barbarilor, cu atât mai mult cu cât „eliberatorii” au fost – în unele cazuri – invitați cu inconștiență chiar dinlăuntrul României să procedeze ca atare! Citez în acest sens: „Soldații ăștia ruși, care trec pe străzile Bucureștiului, cu zâmbetul lor de copil și cu bătăria lor cordială, sunt niște îngeri. De unde iau putere să nu pună foc peste tot, să nu ucidă, să nu prade, să nu prefacă în scrum orașul acesta în care locuiesc mamele, nevestele, surorile, amantele celor care au asasinat, incendiat și nimicuit propria lor țară?” Iar în continuare: „... Nu pot lua în tragic toate incidentele sau accidentele. Mi se par normale. Chiar juste. Nu e drept ca România să scape prea ușor (subl. ns.)”⁵⁰.

Perioada 1944-1989 au fost intens investigată de istoricii români și străini, mai ales în ultimul deceniu apărând numeroase studii, monografiile și sinteze⁵¹, volume de documente⁵² și bibliografii⁵³. În funcție de tematica

⁴⁹ Aurel Sergiu Marinescu, *1944-1958: Armata Roșie în România*, II, București, Editura Vremea, 2001, p. 516.

⁵⁰ M. Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 561-562, 569.

⁵¹ Vezi, în acest sens, Academia Română, *Istoria Românilor*, X, *România în anii 1940-1946*, coordonator Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2008; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 523-566; Vasile Pascu, *Regimul totalitar comunist în România (1945-1989)*, I-II, București, Editura ClioNova, 2007; Valentin Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile, coordonatori, *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, Humanitas, 2007; Vasile Ernu și colaboratori, *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Chișinău, Cartier, 2008; Florin Mătrescu, *Holocaustul Roșu. Crimele comunismului internațional în cifre*, I-III, ed. a III-a, București, Editura Irecson, 2008; Liu Yong, *Sino-Romanian Relations: 1950's – 1960's*, București, INST, 2006.

⁵² Vezi, de exemplu, Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Agresiunea Comunismului în România. Documente din arhivele secrete, 1944-1989*, I-II, București, Editura Paideia, 1998; Mihnea Berindei, Dorin Dobrinu, Armand Goșu, eds., *Istoria Comunismului din România. Documente. Perioada Gh. Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009; Romulus Ioan Budura, ed., *Relațiile româno-chineze, 1880-1974. Documente*, București, 2005; idem, ed., *Politica independentă a*

volumului de față, prezintă un interes deosebit problemele privind politica externă a României dintre 1944 și 1989, rolul și locul ei în relațiile internaționale. În această privință aspectele fundamentale în atenție cuprind: lovitură de stat de la 23 august 1944 și consecințele sale pe planul poziției externe a României, regimul Convenției de Armistițiu din septembrie 1944, prezența la Conferința Păcii de la Paris din 1946 și Tratatul de Pace din februarie 1947; „căderea” în comunism (1944-1947) și România sub obediența exclusivă a Kremlinului (1947-1952); cele dintâi semnale ale slăbirii subordonării totale a Bucureștilor de Moscova (1952-1958); retragerea trupelor sovietice din România, drumul spre independența politică limitată⁵⁴, Declarația din aprilie 1964 și cele dintâi manifestări de insubordonare față de Kremlin (1958-1965); manifestări, privilegii și limite ale insubordonării (1965-1978); succese și eșecuri (1978-1989); prăbușirea regimului comunist în România, succedată de o aparentă ieșire din Labirint (1989)⁵⁵. Aparentă, întrucât, după mai mult de 20 de ani de la execuția lui Nicolae Ceaușescu, trebuie să admitem că, fiind confrunțați cu dificultățile și eșecurile enorme ale acestei perioade de reconversie a socialismului în capitalism, admițând că *Istoria se repetă*, suntem siliți să admitem că exercițiul ieșirii din Labirint rămâne pentru România o

României și relațiile româno-chineze, 1954-1975. Documente, București, 2008; Dan Cătănuș, ed., *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, I, 1957-1965, București, INST, 2004; Ion Buzatu, *Istoria Chinei și a civilizației chineze. România și China*, București, Editura Uranus, 2009; anexele documentelor tipărite periodic în „Analele Totalitarismului”, cea mai bună revistă academică de istorie contemporană, apărută sub egida Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române.

⁵³ Vezi *Bibliografia istorică a României*, vols. VIII-XIX, București, Editura Academiei, 1996-2010.

⁵⁴ Vezi faptele și considerațiile expuse în finalul acestui capitol.

⁵⁵ Din bogata literatură recentă de specialitate consacrată acestor probleme, inclusiv acelor privind periodizarea desprinderii Bucureștilor de Kremlin, reținem: Gh. Buzatu și colaboratori, *România în ecuația războiului și a păcii*, I-II, ed.; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri, 1939-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2003; Alexandru Duțu, *Sub povara Armistițiului. Armata română în perioada 1944-1947*, București, Editura Tritonic, 2003; Cezar Stanciu, *Devotați Kremlinului. Alinierea politicii externe românești la cea sovietică în anii '50*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2008; Florin Constantiniu, ed., *Diplomați români și devierea de dreapta*, București, Editura Tritonic, 2004; dr. Constantin Moraru, *Politica externă a României, 1958-1964*, București, Editura Enciclopedică, 2008; Ștefan Lache, *România în relațiile internaționale, 1939-2006*, București, Editura Fundației România de Măine, 2007; Dan Vățăman, *Politica externă a României de la Armistițiu și până la semnarea Tratatului de pace (1944-1947)*, București, Editura Pro Universitaria, 2009; idem, *România în relațiile internaționale (1939-1947)*, I-II, București, Editura Pro Universitaria, 2009; Lucian Popescu, *Istoria recentă a politicii mondiale*, București, Editura Corint, 2010.

probă pentru veacul următor ... Iar, pentru a încheia, trebuie să conchidem că nici n-ar fi posibil altcumva de vreme ce debutul „noii ere” postcomuniste a coincis cu Crima de Crăciun din 1989!

Nicolae și Elena Ceaușescu,
asasinați la numai cinci minute după
pronunțarea sentinței de către “Tribunalul”
de la Târgoviște (25 Decembrie 1989, ora 14,45)

Mai mult decât era de prevăzut și, oricum, dincolo de ceea ce se prognozase, chiar și de către cei mai optimiști sau de către cei mai înfocați anticomuniști, Europa Est-Centrală și de Sud-Est, de îndată după moartea lui I. V. Stalin, a adoptat și promovat „o nouă direcție”, dacă nu pornind de la ori impulsionată de Moscova, în mod sigur determinată de schimbările „de gardă” petrecute acolo⁵⁶. Este dificil de apreciat cât de serios pregătit era Occidentul pentru așa ceva, predominând pesimismul, surprins la 16 august 1953 de celebrul cotidian „The New York Times”: **„Nici un popor nu are mai multă repulsie față de comunism decât cel român și nici unul nu face mai puțin decât acesta pentru a-l înlătura”**.

În atare condiții, nu a fost straniu că, la 23 decembrie 1953, proiectând noua politică a S.U.A. pentru Europa de Est, președintele D. D. Eisenhower considera România drept „cel mai sovietizat” stat de sub tutela Kremlinului⁵⁷.

⁵⁶ Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *Relații româno-americiane, 1940-1990*, Iași, Institutul European, 2002, p. 159.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 153.

Numai că, în răstimp, țările Europei Est-Centrale și de Sud-Est nu stagneră. Este adevărat că nu în ritmul și la amplitudinea nădăjduite de Washington sau de celelalte capitale vestice, dar, oricum, ceva se schimbă, totul prevestind evident **desprinderea de U.R.S.S. și de stalinism**, tendință vizibilă în 1953-1956 în cazurile **Iugoslaviei** (cu importante momente prevestitoare), în **Germania de Est** (1953), apoi în **Polonia** și în **Ungaria** (1956)⁵⁸. Pretutindeni, în țările menționate, se optase pentru „noul curs”, iar **Bucureștii n-au întârziat** să intervină identic, deși orientarea clară și viguroasă s-a impus mai cu seamă prin 1956-1958, cu un rezultat remarcabil, fără precedent în ce privește forțarea deciziei Moscovei, **impunerea retragerii trupelor U.R.S.S. din România (forțele armate și ale KGB-ului)**, un **eveniment crucial** care, produs efectiv și date fiind consecințele sale multiple și ample pentru întreaga comunitate europeană, a depășit ca însemnătate din toate punctele de vedere revoluția din Ungaria din 1956. În aprecierea faptelor survenite, netăgăduit că istoricul trebuie să aibă în seamă esența iar nu aparențele lor, care pot fi – se știe prea bine – înșelătoare ...

Sub acest aspect, un istoric deja menționat de noi, britanicul R. J. Crampton, a consemnat într-o sinteză de largă și meritată circulație științifică: „Chiar dacă România nu a mers la fel de departe în a respinge influența sovietică, între anii 1956 și 1968 legăturile dintre români și restul blocului socialist au suferit însemnate modificări. Gheorghiu-Dej părea a fi stalinist, dar nu era decât în ce privește afacerile interne; dacă în interiorul țării era stalinist, în afara ei era de fapt titoist”⁵⁹.

Finalmente, după adoptarea **Declarației din aprilie 1964**, consideră tot Crampton, „România a pornit pe propriul său drum [...] Gheorghiu-Dej a murit în martie 1965. Succesorul său, Nicolae Ceaușescu, a dus mai departe procesul de separare a României [de politica Kremlinului] ...”⁶⁰

Prin urmare, după dispariția lui Stalin, războiul civil european – în accepția celebrului profesor german Ernst Nolte – care incendiasse bătrânul nostru continent, plonjându-l „într-o noapte atât de lungă”, potrivit lui Stéphane Courtois, ambele provocate și întreținute de disputa implacabilă dintre Puterile Totalitare ale epocii (1917-1953)⁶¹, Rusia Sovietică și, respectiv, Germania, au ajuns în etapa terminală. Nu deodată, cum ar fi fost firesc, și nici prin

⁵⁸ R. J. Crampton, *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea ... și după*, București, Editura Curtea Veche, 2002, p. 305-332.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 342. Pentru detalii, vezi Mircea Chirițoiu, *Între David și Goliath. România și Iugoslavia în balanța Războiului Rece*, ediție Silviu B. Moldovan, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2005, *passim*.

⁶⁰ R. J. Crampton, *op. cit.*, p. 344.

⁶¹ Cf. Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, București, Corint, 2005; Stéphane Courtois, coordonator, *O noaptea atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953*, București, Vremea, 2008.

soluționarea radicală a tuturor controverselor impactului, un atare deznodământ dovedindu-se imposibil câtă vreme, simultan ori în etapa finală a confruntării dintre totalitarismul hitlerist și stalinist sau, îndeosebi, ulterior, Europa și, treptat, Lumea au fost cuprinse în vâlvătaile Războiului Rece⁶². Cu toate acestea, în plină desfășurare a Războiului Rece, U.R.S.S. și „lagărul” statelor socialiste euro-asiatice au traversat – la intensități deosebite – un salvator dezgheț poststalinist, care a coincis, pe planul raporturilor Est-Vest, cu restabilirea ori aprofundarea principiilor coexistenței pașnice între cele două sisteme extreme socialist și capitalist. Procesul a fost plin de repercusiuni pozitive, România, alături ori deopotrivă cu restul țărilor aflate în sfera de dominație a Moscovei, a avut de profitat. În primul rând dat fiind că a avut posibilitatea să opteze pentru a-și impune propria-i cale, care n-a fost nici simplă și nici rectilinie, nici lipsită de mari probleme și de eșecuri alternând însă cu succese, după cum nici văduvită de pericole sau garante ale reușitei finale. Mai degrabă, dimpotrivă, cum au dovedit-o evenimentele din 1989⁶³.

În opinia majorității specialiștilor, debutul acțiunilor României pentru a-și alege propria cale a survenit – mai cu seamă în situația în care, astfel după cum a probat și argumentat în mod strălucit, cu totul recent, excelentul istoric american Larry L. Watts, de la 1944 până la 1989 capitalele „surori” Moscova, Budapesta și parțial Varșovia au combătut și chiar au sabotat toate inițiativele pozitive ale Bucureștilor⁶⁴ - în 1958⁶⁵, simultan și consecință firească a retragerii

⁶² Jeremy Isaacs, Taylor Downing, *Cold War. An Illustrated History, 1945-1989*, Boston – New York – Toronto – London, Little, Brown and Co., 1998; Thomas Parrish, *Enciclopedia Războiului Rece*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002.

⁶³ Vezi, în acest sens, Ștefan Lache, *România în relațiile internaționale, 1939-2006*, București, Editura România de Măine, 2007; Alesandru Duțu, *România în istoria secolului XX*, București, Editura România de Măine, 2007; Andrei Miroiu, *Balanță și hegemonie. România în politica mondială, 1913-1989*, București, Editura Tritonic, 2009; Mioara Anton, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, București, INST, 2007; Constantin Moraru, *Politica externă a României, 1958-1964*, București, Editura enciclopedică, 2008; Cezar Stanciu, *Devotați Kremlinului. Alinierea politicii externe românești la cea sovietică în anii '50*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2008; idem, *Frăția socialistă. Politica R.P.R. față de țările „lagărului socialist”, 1948-1964*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2009; Florin Constantiniu, ed., *Diplomații români și devierea de dreapta*, București, Editura Tritonic, 2003; Lucian Popescu, *Istoria recentă a politicii mondiale*, București, Editura Corint, 2010; *Pagini din diplomația României*, I-II, Iași, Editura Junimea, 2009-2010; Vasile Buga, *Relațiile politice româno-sovietice, 1953-1958*, în „Arhivele Totalitarismului”, București, nr. 1-2/2004.

⁶⁴ Cf. Larry L. Watts, *With Friends Like These ... The Soviet Bloc's Clandestine War Against Romania*, I, Bucharest, Editura Militară, 2010, *passim*. Reținem concluziile finale ale reputatului istoric: „... Since the early 1960s at least, Romania had been by far and away the most constructive international actor within the Soviet

trupelor sovietice de pe teritoriul național⁶⁶. Tentativele României din stadiul incipient s-au concretizat cu timpul în eforturi conjugate, Bucureștii câștigând un rol și un loc distinct în cadrul politicii pe plan internațional⁶⁷. Așa după cum rezultă din studiile menționate sau după cum am precizat noi înșine în considerațiile introductive ale prezentului volum din *Europa în balanța forțelor*, politica și realizările succesive ale Bucureștilor pe plan extern s-au subsumat în fond unui amplu program – pregătit și aplicat de Gh. Gheorghiu-Dej și Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș și Nicolae Ceaușescu, Corneliu Mănescu și colaboratorii acestuia din Ministerului de Externe de la București⁶⁸ – care viza esențialmente ieșirea României (cel puțin parțială și sensibilă, dacă nu totală) de sub tutela Moscovei.

Istoricii au apreciat în mod deosebit politica Bucureștilor – de la „reviriment”⁶⁹ și „distanțare ci nu ruptură” față de Kremlin⁷⁰, la „ieșirea din

Bloc, and was recognized for its mediating capabilities and achievements by the international community. Not only did its regime actively participate in the peaceful resolution of international conflict while blocking the expansion of disruptive Soviet influence, it had refused to participate in the narcotics trafficking, terrorist support, and anti-Western active measures operations in which the Moscow loyalist services and Party leaderships engaged at Kremlin behest. However, within a few short years, the <<closely cooperating>> partners would transform the image of Romania and its regime from that of valued Western partner to international pariah, <<not only in the eyes of the world community but in the self-imagery of its own people>> (Henry J. Barnes, Jr.). With friends like these, Romania had no need to go outside the Warsaw Pact alliance to find better enemies” (ibidem, p. 663-664).

⁶⁵ Drept consecință a unor proiecte și demersuri anterioare, datând în mod concret încă de prin 1954. Revenim că faptele au fost posibile după sau în urma dispariției lui Stalin, când schimbările petrecute la Kremlin „au condus la slăbirea presiunii sovietice asupra sateliților [...] În această etapă, regimul lui Gheorghiu-Dej continuă să respecte linia Moscovei din punct de vedere formal, însă se observă în același timp o întârziere în reacții. Dispare totodată și excesul de zel în aplicarea liniei muscovite, exces ce caracterizase perioada stalinistă. Aceste manifestări sunt cauzate de faptul că, pentru prima dată de la instalarea la putere, regimul Gheorghiu-Dej percepe o posibilă amenințare la adresa propriei puteri, venită tocmai de la Moscova” (Cezar Stanciu, *Devotați Kremlinului*, p. 111).

⁶⁶ Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania. 1944-1958*, Durham – London, Duke University Press, 1992, p. 159 și urm.; Ioan Scurtu, coordonator, *România – Retragerea trupelor sovietice, 1958*, ed. a II-a anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 48 și urm.

⁶⁷ Ștefan Lache, *op. cit.*, p. 256 și urm.

⁶⁸ Vezi *Pagini din diplomația României*, I, *passim*; Ion M. Anghel, Valeriu Tudor, Corneliu Mănescu – *diplomat*, București, Lumina Lex, 2006. Corneliu Mănescu a condus Centrula Externelor în răstimpul 1961-1972.

⁶⁹ Alesandru Dușu, *op. cit.*, p. 174.

⁷⁰ Constantin Moraru, *op. cit.*, p. 57.

cerc”, în viziunea mai amplă și aproape de adevăr a dr. Mioara Anton⁷¹. În ce ne privește, după cum am precizat deja, orientarea respectivă a pledat **pentru ieșirea din Labirint**, iar originile și manifestările concrete țin de sfârșitul anilor '50 – începutul anilor '60, marcate fiind de retragerea trupelor sovietice în 1958, de fundamentarea politicii externe românești în contextul disputelor politico-ideologice sovieto-chineze ale epocii, de restabilirea și promovarea relațiilor economice și culturale, într-un prim stadiu, ale Bucureștilor cu Puterile Occidentale, pentru a culmina cu **Declarația din aprilie 1964**. Nu putem neglija că, într-un prim stadiu, cel mai îndelungat (1958-1985), rezultatele României prestigioase și au înregistrat, sub Gh. Gheorghiu-Dej sau N. Ceaușescu, un curs cel mai adesea ascendent, pentru ca, după accederea lui M. S. Gorbaciov la frânele Kremlinului, rolul lui Ceaușescu ca „preferat” al Occidentului în dialogul Est-Vest, să se fi diminuat rapid (1985-1989), iar aceasta în mod decisiv și continuu, fie în urma erorilor profunde și eșecurilor externe și interne ale liderului comunist român, fie datorită complexului raporturilor internaționale.

Emil Bodnăraș, în cercul puterii
(Fototeca online a comunismului românesc, 212/1966)

În același context, trebuie să avem în vedere că politica României și succesele repurtate au depins esențialmente, dar simultan cu declinul tot mai accentuat al Puterii de la Moscova și ascensiunea incredibilă a Beijingului, de „șansele” oferite Bucureștilor de bunăvoința și cooperarea Chinei⁷², precum și

⁷¹ Mioara Anton, *op. cit.*, *passim*.

⁷² Vezi Ion Buzatu, *Istoria relațiilor României cu China din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Meteor Press, 2005, p. 126 și urm.; idem, *Istoria Chinei și a civilizației chineze. România și China*, București, Editura Uranus, 2009; Liu Yong, *Sino-Romanian Relations: 1950's – 1960's*, București, INST, 2006; Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, I-II, ediția a II-a revăzută și completată, București, Editura Enciclopedică, 2000; idem, *De la Comintern la comunism național*, București, Editura Evenimentul Românesc, 2001; Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, I, 1957-1965, București, INST, 2004; Romulus Ioan Budura, ed., *Relațiile româno-chineze, 1880-1974*.

de atitudinile ori de susținerile efective al Franței, S.U.A., Marii Britanii, R.F.G., Italiei, Spaniei și Japoniei. În atare condiții a fost posibil ca România să-și exprime, cu vigoare propriile atitudini ori să pretindă respectul integrității teritoriale, al suveranității și independenței naționale, în **aprilie 1964**, în **august 1968** ori în **noiembrie 1989**, urmare a provocărilor sistematice ale Kremlinului⁷³.

Nu mai puțin, se impune să avem în vedere, după cum desprindem din documentele anexate prezentului volum al *Europei în balanța forțelor*, excelentele raporturi statornicite între București și Paris (întrevederile generalului Charles de Gaulle cu I. Gh. Maurer în iulie 1964 și N. Ceaușescu în mai 1968, apoi cu Giscard d'Estaing în martie 1979 sau în iulie 1980), între București și Vatican (mai 1973) și, mai ales, între București și Washington (începând cu vizita Președintelui Richard Nixon în România în august 1969).

București, 23 august 1966
(Fototeca online a comunismului românesc, 271/1966)

De reținut că, în septembrie 1965, efectuând cea dintâi vizită la Moscova în calitate-i de lider politic la București, N. Ceaușescu și-a asumat cu un deosebit curaj rolul de a-i sfida pe liderii sovietici chiar în bârlogul lor, adică la Kremlin. Însă factorul decisiv care le-a îngăduit lui N. Ceaușescu și colaboratorilor săi să acționeze hotărât pe scena internațională l-au reprezentat exemplul, impulsurile și susținerile Chinei lui Mao Zedong, Zhou Enlai sau

Documente, București, 2005; idem, ed., *Politica independentă a României și relațiile româno-chineze, 1954-1975. Documente*, București, 2008; Cezar Stanciu, *Frăția socialistă*, p. 249-276.

⁷³ Vezi, în acest sens, Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964 – „Primăvara de la București”*. *Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României*, București, Editura Enciclopedică, 2004; Lavinia Betea, coord., *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Deng Xiaoping, iar, sub acest aspect, documentele reținute de noi se dovedesc, în adevăr, pilduitoare.

Sfidarea lui N. Ceaușescu avea să înregistreze și un punct terminus. Ea nu putea surveni decât în urma acțiunilor Kremlinului, astfel că **finalul planificat** s-a petrecut chiar la Moscova, la 4 decembrie 1989 cu prilejul ultimei întrevederi N. Ceaușescu – M. Gorbaciov. Eveniment marcant, succedat de „**revoluția**” **din decembrie 1989, în fapt o veritabilă lovitură de stat**⁷⁴, și căreia N. Ceaușescu și „România comunistă” în nici un caz, nu i-au mai supraviețuit.

Faptul în sine marchează o dată cu multiple semnificații. Elementele și fenomenele intervenite în răstimpul scurs după 1989 nu îngăduie, din nefericire, vreun temei serios pentru prefigurarea unor evoluții sigure în perspectivă. În afară, poate, de certitudinea că **România se va confrunta cu grave probleme pentru a fi depășit proba ieșirii din LABIRINT!**

⁷⁴ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, IV², „*Revoluția din decembrie 1989*” – o tragedie românească, București, Editura ARO, 2005; Grigore Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, București, Editura Adevărul, 2010.

SCURTĂ ISTORIE A SECURITĂȚII¹

MIRCEA STĂNESCU
GABRIEL CATALAN

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial serviciile secrete din România erau: Siguranța - serviciul secret intern, Serviciul Special de Informații - serviciul secret extern și Secția a II-a a Marelui Stat Major al Armatei - serviciul secret militar. Toate aceste servicii secrete au continuat să funcționeze după 23 august 1944 cu aceleași cadre, doar șefii lor fiind schimbați.

Infiltrarea vechilor servicii secrete și epurarea vechilor angajați

Infiltrarea serviciilor secrete de către Partidul Comunist din România² a început imediat după 23 august 1944, pentru această acțiune fiind folosite “gărzile patriotice”, unități paramilitare ale Partidului instruite de NKVD³. Bolșevizarea lor s-a accentuat odată cu instalarea la putere de către Vișinski - trimisul lui Stalin - a guvernului Petru Groza, în 6 martie 1945. După această dată, Regele Mihai, sub controlul căruia se aflau până atunci structurile informative, nu s-a mai putut bizui pe nici una dintre ele. PCR a preluat controlul lor prin Emil Bodnăraș, secretar general la președinția Consiliului de Miniștri însărcinat cu supravegherea serviciilor secrete, prin ordinul semnat la 27 aprilie 1945 de primul ministru Groza, și de către Teohari Georgescu, ministrul de Interne în funcție. De acum înainte, în serviciile secrete sunt

¹ Textul de față reprezintă o formă revăzută și actualizată a capitolului privind istoria Securității dintr-un proiect de broșură informativă (niciodată publicată) pentru persoanele care își exercită accesul la propriul dosar, scris în perioada în care autorii au lucrat ca cercetători la CNSAS. Vezi și *Istorie și societate*, II, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 267-314. Cea mai recentă apariție pe această temă: Florian Banu, “*Un deceniu de împliniri mărețe*”. *Evoluția instituțională a Securității în perioada 1948-1958*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010 (nota editorilor).

² Prima denumire a partidului. Pentru aceasta, ca și pentru cele ulterioare, vom folosi, pentru simplificare, sigla PCR.

³ Pentru toate denumirile serviciilor secrete sovietice vom folosi în continuare, pentru simplificare, sigla KGB.

încadrați numai comuniști, instituțiile amintite nemaifiind controlate în nici un fel de către Rege, ci de PCR⁴.

Proiectul Moscovei și al Partidului presupunea apoi epurarea vechilor cadre din Poliție, Siguranță, SSI, Armată și Administrația Publică, întrucât erau legate “prin concepțiile și poziția lor social-economică” de Vechiul Regim. Aceste “elemente ostile regimului democrat popular, cele compromise printr-o activitate dușmănoasă față de mișcarea muncitorească” vor fi înlocuite cu “comuniști cu o bogată activitate revoluționară, căliți în lupta cu dușmanul de clasă în anii crunți ai ilegalității”⁵.

Infiltrarea și acapararea serviciilor secrete române de către KGB prin epurarea vechilor angajați a fost unul din principalele obiective ale ocupației sovietice, acțiunea fiind desfășurată sub acoperirea aplicării prevederilor Convenției de Armistițiu semnată de România la Moscova în 12/13 septembrie 1944, cu Comisia Aliată (Sovietică) de Control. Acțiunea, paralelă cu preluarea puterii în stat de către PCR, făcea parte din planul general de sovietizare a României, în care contribuția esențială au avut-o ofițerii și diplomații sovietici, în cvasitotalitatea lor agenți ai KGB și GRU⁶.

Comuniștii experimentați care au preluat conducerea serviciilor de informații erau, de fapt, cu toții agenți sovietici. Astfel, conducătorul real al SSI a devenit, o dată cu ocupația sovietică, Serghei Nikonov (alias Serghei Nicolau), rus de origine, în perioada interbelică șeful unei rețele de spionaj a KGB în România. După lovitura de stat de la 23 august 1944 el a primit noi sarcini ca ofițer al Direcției de Informații Externe a KGB fiind numit oficial, în martie 1945, director al SSI. În martie 1954, Nikonov a fost transferat la conducerea Secției a II-a a Marelui Stat Major al Armatei (spionajul militar), instituție subordonată celei similare sovietice (GRU)⁷.

Direcțiunea Poliției de Siguranță a fost condusă, din martie 1945, de către Gheorghe Pintilie (pe numele său real Pantelei Bodnarenko, zis Pantiușa), agent sovietic de origine ucraineană, condamnat în perioada interbelică, în România, pentru spionaj. Ca și Nikonov, acesta era subordonat direct lui Emil

⁴ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu regele Mihai*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 26, 28 și 66.

⁵ Vezi Decretele de epurare a Administrației Publice și de urmărire a celor vinovați de dezastrul țării, în *România. Viața politică în documente. 1945*, București, Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), 1994, doc. 2, 4, 51 și 55 (p. 61-66, 67-69, 230-232 și 238-242).

⁶ Ghiță Ionescu, *Comunismul în România. 1944-1962*, București, Editura Litera, 1994; Robert R. King, *A History of the Romanian Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980; Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, București, Editura Univers, 1995.

⁷ Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 39.

Bodnăraș, toți primind ordine de la Moscova prin intermediul lui Dmitri G. Fedîcikin, prim-consilier sovietic în România între anii 1944 și 1947 și reprezentant al INU/KGB⁸.

În 1946 Pintilie era în același timp și șeful secției politico-administrative a CC al PCR, însărcinată cu securitatea (a se citi: cu puritatea ideologică) partidului, când din ordinul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej l-a asasinat pe Ștefan Foriș, fostul secretar general al partidului până în aprilie 1944. Tot el a ordonat și uciderea mamei fostului șef al partidului⁹. Drept recompensă pentru credința și duritatea sa, din iunie 1948 Pintilie a devenit membru al CC al PCR. Soția sa, Ana Toma, și ea agentă a INU/KGB, avea printre însărcinări și pe aceea de a-l supraveghea.

Una din practicile utilizate de KGB pentru supravegherea demnitarilor comuniști era deci “încadrarea” lor cu militante comuniste fidele Moscovei. Multe dintre soțiile membrilor nomenclaturii de vârf erau astfel de agente, dirijate fie pe lângă soții lor, fie pe lângă alți înalți membri ai conducerii Partidului. Astfel, Nina Nikonova, soția lui Serghei Nikonov, era secretara lui Gheorghiu-Dej, secretarul general al Partidului. O altă practică era numirea agenților sovietici în poziții cheie ale aparatului comunist. Așa se face că șeful de cabinet al lui Gheorghiu-Dej era Mihail Gavrilovici, iar șeful gărzii personale Valerian Bucikov, ambii agenți KGB¹⁰.

Un alt agent KGB cu rol important în sovietizarea României a fost Vladimir Mazuru, ucrainean din Basarabia care, împreună cu Alexandru Nikolschi - și el agent sovietic - va fi numit adjunct al lui Gheorghe Pintilie, directorul general al Securității¹¹.

O altă instituție care a fost trecută sub controlul partidului a fost Corpul Detectivilor, unitate a Ministerului de Interne alcătuită acum din cadre comuniste și din vechi polițiști, transformată radical prin reorganizarea din 14 martie 1945. În fruntea ei este numit Alexandru Nikolschi. Boris Grünberg, alias Alexandr Sergheevici Nikolski, cetățean român de origine evreiască, membru al Komsomol și UTC al PCR din anul 1932, a fost instruit de KGB și trimis pe teritoriul României pentru spionaj. Arestat și condamnat, a fost eliberat, ca și alți comuniști, în urma loviturii de stat de la 23 august 1944. În octombrie, același an, este numit comisar de poliție, iar din martie 1945 devine șeful Corpului Detectivilor. A condus Securitatea împreună cu Gheorghe Pintilie și Vladimir Mazuru, având un rol de prin rang în organizarea acesteia după canoanele sovietice și în declanșarea terorii care i-a urmat¹².

⁸ *Ibidem*, p. 39-40.

⁹ *Ibidem*, p. 41; Dan Cătănuș, Ioan Chipper, *Cazul Ștefan Foriș*, București, Editura Vremea, 1999.

¹⁰ D. Deletant, *op. cit.*, p. 40.

¹¹ *Ibidem*, p. 41.

¹² *Ibidem*, p. 39-42.

Până în 1948 Corpul Detectivilor este implicat în reprimarea opozițiilor politici ai Partidului Comunist, în acțiunile de infiltrare a mediilor ostile regimului, împiedicând astfel - la adăpostul trupelor sovietice de ocupație și sub ochiul vigilent al KGB și GRU - formarea unei opoziții unite față de instaurarea comunismului. Infiltrărilor în organizațiile necomuniste și/sau anticomuniste li se adaugă și alte acțiuni operative - verificări, urmăriri, arestări și asasinate - pentru înfăptuirea cărora a fost creată o Brigadă Mobilă Specială¹³.

Activitatea Corpului Detectivilor se suprapunea peste atribuțiile SSI și ale Secției a II-a a Marelui Stat Major al Armatei, fiind nucleul dur a ceea ce se va numi mai târziu Securitatea, faptul fiind probat ulterior și de preluarea masivă de cadre în noua instituție.

Ministerul de Interne, condus de Teohari Georgescu, a făcut o mișcare foarte abilă, reintegrând temporar în Poliție și Siguranță cvasitotalitatea cadrelor și agenților concediați de guvernul Rădescu. Drept mulțumire, ei s-au năpustit asupra opozițiilor guvernului Groza. Mai târziu, partidul s-a dispensat de serviciile lor, rezervându-le o soartă dintre cele mai crunte: arestându-i, închizându-i și supunându-i la interogatorii repetate, dar nu înainte de a le exploata aptitudinile, cunoștințele și, nu în ultimul rând, zelul. Iată doar trei exemple din cele mai semnificative: Eugen Cristescu - fostul șef al SSI de până în septembrie 1944, Traian Borcescu - adjunctul lui Cristescu și Nicolae D. Stănescu - fost șef al SSI între 1944 și 1945.

Siguranța, Poliția, Jandarmeria, SSI și Armata au fost treptat aservite intereselor PCR în perioada 1945-1948 și au lucrat cu sârg la promovarea intereselor sale: lichidarea și compromiterea adversarilor politici, falsificarea ultimelor alegeri libere (noiembrie 1946) și episodul Tămădău, când conducerii PNT i s-a înscenat o încercare de plecare în exil - fiind cele mai notorii¹⁴.

Înființarea Securității

Securitatea, numită oficial Direcțiunea Generală a Securității Poporului (DGSP), a fost înființată prin Decretul nr. 221 din 30 august 1948¹⁵. Ea a continuat să pună în practică opera de sovietizare a țării începută din 1945 de PCR sub protecția trupelor sovietice de ocupație.

¹³ *Ibidem*, p. 40-42; Marius Oprea, *Nașterea Securității*, în *Analele Sighet* 6, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 271-306.

¹⁴ Pentru acțiunea Tămădău v. Nicolae Carandino, *Noapți albe și zile negre*, București, Editura Eminescu, 1992, p. 291-297 și *Cartea albă a Securității*, vol. 1: 23 august 1944 - 30 august 1948, p. 608-638 și fotografiile anexe. Această ultimă producție a serviciilor secrete române de după 1989 trebuie folosită cu extrem de mare prudență, dat fiind că se înscrie într-o tentativă de reabilitare a Securității.

¹⁵ *Decretul nr. 221 pentru înființarea și organizarea Direcțiunii Generale a Securității Poporului*, în "Monitorul Oficial", nr. 200 din 30 august 1948, p. 7245-7246.

Conform principiului marxist-leninist al luptei de clasă, Securitatea a acționat pentru identificarea și lichidarea tuturor persoanelor considerate periculoase pentru regim. Conform “Art. 2. Direcțiunea Generală a Securității Poporului are ca îndatoriri apărarea cuceririlor democratice și asigurarea securității Republicii Populare Române, contra uneltirilor dușmanilor din interior și exterior. [...] Art. 4. Ofițerii de Securitate sunt singurii competenți a instrumenta infracțiunile ce primejduiesc regimul democratic și securitatea poporului”.

Ca poliție politică a regimului comunist, structura organizatorică, metodele de operare, mijloacele folosite și politica de cadre ale Securității erau secrete și nesupuse vreunui alt control decât cel de partid: “Art. 3. Organizarea, încadrarea, dotarea, atribuțiile și funcționarea tuturor serviciilor centrale și exterioare ale Direcțiunii Generale a Securității Poporului se vor reglementa prin deciziunile și instrucțiunile interioare ale Ministerului Afacerilor Interne. Aceste deciziuni și instrucțiunile interioare nu se publică. Ele devin executive prin înscrierea lor într-un registru special și comunicarea către cei interesați. [...] / Art. 7. Prin derogare de la dispozițiunile Legii contabilității publice, bugetul Direcțiunii Generale a Securității Poporului va fi publicat numai prin suma sa globală, fără detalieri pe posturi, în bugetul Ministerului Afacerilor Interne”.

Conducerea Securității era formată din: gen.-lt. Gheorghe Pintilie - director general; gen.-mr. Alexandru Nikolschi și gen.-mr. Vladimir Mazuru - directori adjuncți. Securitatea era subordonată MAI, ministru de Interne fiind Teohari Georgescu, iar Marin Jianu ministru adjunct. În realitate, Securitatea se afla sub controlul unei echipe de consilieri sovietici, agenți KGB și GRU, conduse de D.G. Fedicikin (1944-1948), apoi de gen. Alexandr Saharovski (1949-1953)¹⁶. În anul 1956, cel din urmă a fost numit în fruntea primei direcții a KGB, care se ocupa cu spionajul extern, ceea ce arată aprecierea de care s-a bucurat activitatea sa desfășurată în România. Un rol similar îl avea ambasadorul sovietic la București, Serghei Kaftaradze, care răspundea de activitatea spionilor sovietici din România, el fiind subordonat miniștrilor de Externe sovietici - Viaceslav Molotov (până în anul 1949) și Andrei Ianuarevici Vișinski (ulterior) - care la rândul lor erau subordonați lui Lavrenti Beria, șeful KGB și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S..

Prin înființarea Securității, regimul comunist arată că este un regim ideologic, în sensul că puterea este exercitată de un grup restrâns de persoane care formează Biroul Politic al CC al PCR, conducere susținută de trupele sovietice staționate în țară și de omniprezenta Securitate, regim coordonat de CC

¹⁶ Cf. Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB. Istoria operațiunilor sale secrete de la Lenin la Gorbaciov*, București, Editura All, 1994, p. 251-252; D. Deletant, *op. cit.*, p. 40-41; Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, ediția a II-a revăzută, vol. 1 - *Poliția politică și spionajul în România comunistă*, București, Editura Omega, 1999, p. 76-88.

al PCUS prin comisarii și consilierii sovietici. Securitatea este copia fidelă a KGB, atât în ceea ce privește scopurile, modul de organizare și funcționarea, cât și în privința metodelor și tehnicilor operative.

Organizarea internă

Structura organizatorică a Securității reflectă sarcinile ideologice primite de la partid și modul în care ea le-a aplicat. Era împărțită în 10 direcții centrale deservite, la rândul lor, de secțiile care se ocupau cu cenzura corespondenței, supravegherea și interceptarea convorbirilor telefonice, secretariat, cifru, evidență și arhive. În teritoriu, Securitatea avea 11 direcții regionale care aveau în subordine birouri în diferite localități. Tot ca structură teritorială distinctă a fost organizată și Securitatea Capitalei¹⁷.

Prima conducere a Securității a fost următoarea: gen.-lt. Gheorghe Pintilie - director general; gen.-mr. Alexandru Nikolschi și gen.-mr. Vladimir Mazuru - directori adjuncți; mr. Wilhelm Einhorn, director/secretar.

În 1948 sunt constituite trupele MAI, care cuprindeau, pe lângă Trupele de Miliție, și Trupele de Securitate, Trupele de Grăniceri și Pompierii. Pe 23 ianuarie 1949 Jandarmeria a fost desființată, atribuțiile sale fiind preluate de către Direcția Generală a Miliției și de Trupele de Securitate, acestea din urmă fiind constituite la 17 februarie, prin Decretul nr. 455 din 1949, ca unități proprii ale Securității. Noile unități vor cunoaște o mărire continuă a efectivelor, ajungând în 1953 la 40 000 de angajați, pentru Trupele de Miliție și 55 000 pentru Trupele de Securitate¹⁸.

În perioada 1948-1951, existența unei Direcții de Contrainformații Penitenciare și Miliție în componența Securității, încadrată cu ofițeri numiți “politici”, indică sarcinile pe care poliția politică le avea în represiune, care este generalizată în această perioadă. Pe de altă parte, Direcția Politică avea ca sarcină asigurarea purității ideologice a Partidului, fapt care arată că Securitatea era în egală măsură cea care se ocupa cu depistarea dușmanilor reali sau potențiali “strecurați în partid”.

După ce regimul comunist s-a consolidat și a avut loc epurarea instituțiilor statului și a partidului, prin Decretul nr. 50 din 30 martie 1951 DGSP devine Direcția Generală a Securității Statului (DGSS), noua denumire indicând că de acum înainte Partidul Comunist a înghițit statul, cu care se identifică. În același an, în cadrul Securității este înființată Direcția de Informații Externe, constituită la inițiativa sovieticilor pentru a înlocui SSI. Generalul Alexandr Saharovski, șeful consilierilor sovietici din România, este cel care o

¹⁷ Pentru toate organigramele Securității și pentru șefii direcțiilor centrale și regionale, vezi D. Deletant, *op. cit.*, p. 73-82, 112-114 și 345-349.

¹⁸ *Ibidem*, p. 44.

construiește de la zero, cu ofițeri din celelalte direcții ale Securității¹⁹. Dat fiind că în 1951 se încheie o primă fază a represiunii, Direcția de Contrainformații Penitenciare este transferată la Ministerul de Interne.

În contextul extern al declanșării campaniei antievreiești din U.R.S.S., al pregătirii unui război împotriva Occidentului de către Stalin și al “ascuțirii luptei de clasă” în interior, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu sunt eliminați de la conducerea PCR de către Gheorghiu-Dej, sub acuzațiile de “împăciuatorism”, “deviaționism” și “pactizare cu dușmanii”. Ca urmare, prin Decretul nr. 324 din 20 septembrie 1952 Securitatea este reorganizată sub denumirea de Ministerul Securității Statului (MSS), ca structură independentă de MAI. Cu excepția modificării denumirilor unor direcții, servicii și secții structura sa a rămas însă neschimbată. Totodată, prin înlăturarea ofițerilor apropiați grupului Pauker-Luca-Georgescu crește controlul direct al prim-secretarului partidului, Gheorghe Gheorghiu-Dej, asupra Securității.

În septembrie 1953 - după căderea lui Beria și reorganizarea părintelui Securității, KGB-ul - MSS fuzionează din nou cu MAI. Ministerul de Interne a fost restructurat (iulie 1956) în: Departamentul Internelor, care îngloba Miliția și Penitenciarele, și Departamentul Securității.

Întrucât mișcarea de rezistență armată a fost lichidată până în 1958, iar colectivizarea agriculturii încheiată (1962), la 30 mai 1963 Trupele de Securitate vor fi reduse la dimensiunile unei secții speciale a Ministerului de Interne.

În baza Decretului de reorganizare nr. 141 din 30 martie 1963, Direcția I este redenumită Direcția Generală de Informații Externe, care ulterior avea să se numească Direcția de Informații Externe (DIE), până în 1978, și Centrul de Informații Externe, până în 1989²⁰. Cu prilejul acestei reorganizări a Securității, DIE este ridicată la rang de direcție generală, ceea ce indică sarcinile sporite care i se acordă în această perioadă. Unitatea se afla sub comanda lui Nicolae Doicaru, DIE acționând în permanență în colaborare cu serviciile de spionaj sovietice și fiind coordonată de ele.

În august 1958, în urma tratativelor cu U.R.S.S., trupele sovietice au părăsit România, dar consilierii sovietici au rămas. Abia în 1964 marea majoritate a consilierilor KGB părăsește teritoriul României, Securitatea găzduind însă un număr limitat și după această perioadă.

Preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu în 1965 nu a adus nici o schimbare în scopul și metodele folosite de Securitate. Ceaușescu s-a limitat doar la eliminarea rivalilor personali și a fidelilor lor din conducerea Securității și a MAI - ca Alexandru Drăghici, ministru de Interne (1952-1965). Acțiunea a debutat prin marcarea “abuzurilor” - în fapt, a crimelor, represiunii și a terorii - săvârșite în perioada Dej de conducerea PMR și a Securității, pe care Ceaușescu

¹⁹ I.M. Pacepa, *op. cit.*, vol. 1, p. 142 și urm.

²⁰ D. Deletant, p. 81-82.

le punea, în mod abil, pe seama concurenților săi personali și a celor indezirabili. Astfel, secretarul general al Partidului, el însuși unul din responsabilii însărcinați cu supervizarea organelor de represiune, reușește atât eliminarea rivalilor, cât și delimitarea sa de crimele făcute anterior de Partid și Securitate, îmbunătățindu-și imaginea și prin operațiuni de reabilitare a foștilor lideri comuniști uciși, în special a lui Ștefan Foriș și Lucrețiu Pătrășcanu (în 1968).

Prin Decretul nr. 710 din 22 iulie 1967 Securitatea este redenumită Consiliul Securității Statului, făcând în continuare parte din Ministerul de Interne. La 3 aprilie 1968 redevine organism independent de Ministerul de Interne, aflat sub controlul Biroului Politic și al lui Ceaușescu personal. Măsura este luată în perioada liberalizării regimului comunist cehoslovac (*Primăvara de la Praga*) și al sângeroasei intervenții sovietice din Cehoslovacia. Numai că la 19 aprilie 1972 revine în structura MAI, ceea ce arată că schimbarea a fost pur conjuncturală, singurele modificări dintre cele două reorganizări fiind crearea, la 10 septembrie 1971, a Centrului de Informare și Documentare și a Centrului de Cercetări Parapsihologice (pentru perfecționarea metodelor de anchetă și investigații)²¹.

Prin Decretul nr. 362 din 27 iunie 1973 al Consiliului de Stat direcțiile de Securitate și serviciile auxiliare sunt restructurate, iar DIE devine un organism complet separat de Securitate. În 1977 este înființat Centrul național de transmisiuni cifrate, în subordinea DIE, cu rolul de a deservi: ambasadele României, Direcția de Informații Militare și CC al PCR²².

Ultimele modificări de substanță în structura Securității au fost operate în 1978, printr-un decret al Consiliului de Stat. Astfel, din martie 1978 Securitatea se numește Departamentul Securității Statului, făcând în continuare parte din Ministerul de Interne. Dincolo de schimbarea de denumire, restructurarea este o consecință a mișcărilor de opoziție din 1977 și, mai ales, a defecțiunii generalului Ion Mihai Pacepa, directorul adjunct al DIE, care a trădat comunismul și pe Ceaușescu, trecând la americani, ceea ce a determinat o reorganizare totală. Ofițerii români cunoscuți de Pacepa și aflați în rezidențele din Occident au fost retrași în Centrală și trecuți “în conservare”. Pacepa nu a fost primul *defector* al serviciilor secrete comuniste române, ci cel mai important. Cunoaștem astăzi numele câtorva zeci de cazuri de defectori din DIE, în marea lor majoritate înainte de fostul adjunct al DIE.

Importanța sporită a Securității din această perioadă este probată și de ridicarea șefului său la rangul de ministru secretar de stat, în timp ce o parte din șefii principalelor direcții au fost numiți, la rândul lor, miniștri adjuncți. De acum Securitatea are și sarcina de a coordona “activitatea de prevenire,

²¹ *Ibidem*, p. 113.

²² *Ibidem*, p. 114.

depistare, neutralizare și lichidare a acțiunilor teroriste pe teritoriul României”, în acest scop fiind creată Unitatea Specială de Luptă Antiteroristă condusă, la început, de colonelul Ștefan Blaga. Ea avea în 1989 un efectiv de 795 de ofițeri și soldați²³.

În anii '80 structura Securității a rămas, în linii mari, aceeași cu cea stabilită în 1978.

Personalul Securității

Cadrela moștenite de Securitate de la SSI, Poliție și alte instituții “burgheze” au fost extrem de puține. Pentru angajare erau căutate persoane tinere, dornice de afirmare și fără o pregătire prealabilă în domeniu, ele fiind recrutate exclusiv din Partid și în cea mai mare parte dintre muncitori. Personalul Securității era angajat pe baza purității dosarului, dar, în unele cazuri, partidul făcea excepții.

Compoziția socială a cadrelor Securității, în februarie 1949, este ilustrativă. Dintr-un total de 3 553 de persoane, 64 % erau muncitori, 28 % funcționari, 2 % intelectuali, 4 % țărani și 2 % fără profesie (revoluționari de profesie). După apartenența politică 95 % erau membri ai PCR și 5 % nu erau membri de partid. După sex, 88 % erau bărbați și 12 % femei.

După originea etnică, 83 % erau români, 10 % evrei, 6 % maghiari, iar celelalte minorități cumula 1 %, cifră aflată sub pragul de semnificație statistică. Tot din punct de vedere etnic, din cei 60 de ofițeri superiori, 63,3 % erau români, 25 % evrei, 5 % maghiari, 3,3 % ucrainieni, restul de 3,4 % reprezentând procentajul cumulat al cehilor și armenilor²⁴. De remarcat numărul foarte mare de evrei în raport cu procentul acestei minorități din totalul populației din România (2-2,5 %) ²⁵, precum și numărul mare de ucraineni raportat la numărul total al acestor minoritari din România (sub 1 %).

²³ *Ibidem*, p. 301.

²⁴ M. Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949-1989*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 65-67 (doc. 1); D. Deletant, *op. cit.*, p. 43. În lucrarea lui Deletant cifra privitoare la procentul evreilor în nomenclatura superioară a Securității este greșită.

²⁵ În absența unor recensăminte pentru prima parte a epocii comuniste ne-am raportat la recensămintele din 1930, 1941 și 1942, operând estimări ce țin cont de pierderile teritoriale și de populație din 1940 și 1944 în favoarea Bulgariei și U.R.S.S., de ponderea victimelor crimelor, pogromurilor și deportărilor evreilor sub dictatura lui Ion Antonescu, de tendințele negative ale indicilor natalității, mortalității și excedentului demografic, precum și de numărul foarte mare de emigrări în Israel (116 500-118 000 între 1948 și 1951 sau 124 000 din 1948 până în 1953). Conform acestui calcul rezultă o cifră maximă de 2,5 %. Vezi Congresul Mondial Evreesc. Secțiunea din România, *Populația evreească în cifre. Memento statistic*, vol. I, 1945, p. 20-22, 24-25, 28-30, 34-43, 56-60; Carol Bines, *Din istoria emigrărilor în Israel. 1882-*

Șefii Securității, Miliției și Armatei, alături de persoanele cu funcții importante în aparatul de partid și în administrație erau formați în Uniunea Sovietică. Ei alcătuiau elita politică a regimului comunist (nomenclatura), cifrată la câteva zeci de mii de persoane, care controla în mod total și discreționar societatea și avea acces la o gamă largă de privilegii: salarii foarte mari, vile, mașini luxoase, magazine speciale etc.

Cadrelor Securității, Miliției și Armatei au fost formate în instituțiile de învățământ speciale ale partidului și în școlile militare, întemeiate după model sovietic. Primele dintre ele erau formate în U.R.S.S., o bună parte din personalul Securității perfecționându-se ulterior pe lângă organismele similare sovietice. Cele mai importante erau Școala Superioară de Partid “A.A. Jdanov” (devenită apoi Academia de Partid “Ștefan Gheorghiu”), Academia Militară (numită “I.V. Stalin” în primii ani), Școala de ofițeri de Securitate de la Băneasa, înființată în 1948, și cele de la Oradea și Câmpina. În general, cadrele au fost obligate să-și completeze studiile la cursurile serale. Ofițerii erau trimiși periodic la cursuri de reciclare, din anii '60 la Școala de perfecționare a cadrelor de Securitate de la Grădiștea, de lângă București, și la cele de la Bran și Brănești, pentru DIE. Programa de învățământ cuprindea două laturi: pregătirea militară de specialitate și formarea culturii politice și generale. În ultimul modul de învățământ erau predate: Limba rusă, Istoria PCUS, Istoria RPR, Economia politică socialistă, Socialism științific, Geografia generală, Matematica, Fizica, Chimia și Limba și literatura română.

În septembrie 1948 Securitatea avea prevăzute în organigramă 3 973 de posturi, dar efectivul existent era de doar 2 281. El a crescut constant, pentru a ajunge în 1989 la cifra de 38 682 de oameni, repartizați astfel: 23 370 în trupele de Securitate, 6 602 în direcțiile centrale și unitățile speciale, 2 426 în CIE, 6 059 în birourile județene și 225 în școlile de pregătire a cadrelor²⁶.

Începând din 1962, absolvenți de facultăți din întreaga țară sunt selectați de partid și pregătiți să devină ofițeri, continuându-se însă, totodată, vechile practici de completare a studiilor liceale și superioare cu ajutorul unor adeverințe și recomandări ale conducerii Securității sau ale conducerii de partid

1995, București, Editura Hasefer, 1998, p. 64, 80, 90, 92, 94, 95; D. Deletant, *Transnistria: soluția românească la “problema evreiască”*, în “Despre Holocaust și comunism”, Anuarul IRIR, vol. I, 2002, p. 79-101. De asemenea, a se vedea M. Oprea, *Emigrarea: un reflex de păstrare a identității*, în “Observator cultural”, nr. 101, 29 ianuarie-4 februarie 2002 și documentul anexat, publicat sub titlul: *Evreii din România: o minoritate care dispare*, în care pentru anul 1950 cifra populației evreiești este estimată ca fiind de 2 %.

²⁶ D. Deletant, *Ceaușescu și Securitatea*, p. 43, 79 și 348; M. Oprea, *Banalitatea răului*, p. 66; Cezar Zugravu, *Cum și din cine s-a format Securitatea. Câteva comentarii și ipoteze pornind de la niște cifre*, în *Analele Sighet*, 7, Anii 1949-1953: *Mecanismele terorii*, București, Fundația Academia Civică, 1999, p. 239-259.

și de stat. Metodele de lucru se diversifică și se perfecționează după 1964, punându-se accentul pe conspirativitate și pe prevenirea acțiunilor anticomuniste, însă continuă și acțiunile brutale de intimidare, teroare și reprimare. Astfel, la finele anilor '60 se schimbă modul în care se ține evidența agenturii și a ofițerilor implicați în lucrul cu ea: din conținutul fișelor au fost excluse rubricile privitoare la domiciliul, locul de muncă și numele ofițerilor care îi aveau în legătură pe informatori.

În anii '70, la ordinul expres al lui Nicolae Ceaușescu, au fost arse, în timpul derulării operațiunilor denumite "Jarul" și "Cenușa", dosare ale nomenclurii de partid și ale membrilor de partid informatori ai Securității. Măsura a avut ca efect o întărire a controlului Partidului asupra Securității și sporirea fidelității ideologice a membrilor săi, informatori cu dosar. De altfel, toți membrii PCR aveau datoria să informeze Securitatea și să o ajute în orice împrejurare, după cum prevedea chiar Statutul partidului. Singura condiție, pur formală, era obținerea de către Securitate a unui aviz din partea secretarilor organizației de partid teritoriale (regionale și, mai târziu, județene)²⁷. Nu toate dosarele informatorilor au fost însă arse, la fel cum nu întotdeauna Securitatea cerea aprobarea organelor partidului pentru urmărire informativă sau pentru racolare, poliția politică procedând în practică la numeroase excepții.

Modul de acțiune

De la înființare și până în 1989 Securitatea a procedat la puține schimbări în modul de operare și în maniera de ținere a evidenței informativ-operative. Acestea au fost conturate în primii ani de funcționare, fiind o copie fidelă a modelului lor sovietic.

În limbajul Securității urmărirea dușmanilor regimului (reali sau presupuși) se numește "activitate informativ-operativă" și constă în trei tipuri de acțiuni, cu rol progresiv, mergând de la verificarea informațiilor de primă sesizare, până la urmărirea cea mai complexă²⁸. Prima "formă" a activității informativ-operative este "supravegherea informativă". Ea se realizează cu începere din 1957 printr-un aparat deplin conspirat numit Serviciul de

²⁷ V. Hotărârile Comitetului Executiv al C.C. al P. C.R. din martie 1968, februarie 1971 și ianuarie 1979.

²⁸ Pentru cele ce urmează, a se vedea Arhiva Securității, fond "D" (Documentare), *Directiva despre munca cu agentura*, 1951; *Directiva (nr. 70 din 15 martie 1954) Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Populare Române despre munca organelor de informații grănicerești cu agentura*, 1954; *Instrucțiuni cu privire la munca informativă a organelor informative grănicerești*, f. a.; *Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate*, 1951; *Instrucțiuni nr. D - 00190/1987, privind organizarea și desfășurarea activității informativ-operative a organelor de Securitate*, 1987.

Supraveghere Operativă, al cărui rol este de a descoperi, aresta sau reține în mod secret “criminalii de stat”. Termenul de supraveghere a unei persoane era de 10-15 zile, iar tipul de dosar care se întocmea se numea “dosar de supraveghere operativă”²⁹. Acest prim tip de acțiune avea rolul nu să aștepte ca “dușmanii” să se manifeste, ci să-i identifice în mod sistematic.

Cel de-al doilea tip de urmărire este “verificarea informativă”. Este o acțiune care are loc pe o perioadă redusă, de până la 6 luni, timp în care informațiile de primă sesizare sunt verificate. Tipul de dosar întocmit este “mapa de verificare”³⁰. Dacă primele informații se confirmă, se trece la tipul următor de acțiune; dacă nu, acțiunea de verificare încetează, însă persoana în cauză va fi urmărită în continuare prin “dosar de obiectiv” sau “dosar de problemă”.

Ultima formă de acțiune este “urmărirea informativă”. Ea are ca scop “lichidare[a] în timpul oportun și cât mai complet a activității criminale dusă în țara noastră de elementele dușmănoase”³¹. Dosarul întocmit poartă numele de “dosar de urmărire informativă”. După numărul celor urmăriți și după importanță, acesta este, la rândul său, de mai multe tipuri: “individual” sau “de grup”, “de urmărire locală” ori “de urmărire pe țară”.

Din datele oficiale ale Securității publicate în ultimii ani, în anul 1967 erau urmărite 424 464 de persoane. În contextul intervenției sovietice în Cehoslovacia, în 1968, numărul urmăriților scade drastic, ajungând la 49 319 persoane. Din 1969 acest număr va crește constant până în 1989 - 71 671 în 1978, cifră în care nu intră, în mod cert, persoanele “supravegheate operativ” și probabil nici cele urmărite prin “mapă de verificare”, ceea ce înseamnă că numărul real al celor urmăriți trebuie să fie cu mult mai mare. Nu deținem cifre oficiale cu privire la numărul persoanelor urmărite după 1978³².

La rândul său, urmărirea informativă se realizează, în primul rând, prin “mijloace specifice”: “rețeaua informativă” - totalitatea informatorilor Securității³³; “tehnica operativă” (TO) - adică tehnologia aferentă urmăririi, cu

²⁹ V. Arhiva Securității, fond “D”, *Ordinul Ministerului Afacerilor Interne al RPR nr. 85 din 1.IV.1957 și Instrucțiuni privind munca de supraveghere operativă a organelor MAI din RPR*, 1957, p. 7.

³⁰ Pentru tipurile de dosare a se vedea *Directiva asupra organizării evidenței operative de către organele securității statului, a elementelor dușmănoase din Republica Populară Română*, 1951; *Instrucțiuni pentru organizarea și funcționarea birourilor și secțiilor de evidență din regiunile de securitate*, 1951 și *Completare la instrucțiuni*, f. a.

³¹ Arhiva Securității, fond “D”, *Directiva despre munca cu agentura*, 1951, p. 3.

³² *Cartea Albă a Securității*, vol. IV, 1995, f. ed., f. l., doc. 73 și 218.

³³ A se vedea *Directiva despre munca cu agentura*, 1951; *Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate*, 1951; și *Directiva (nr. 70 din 15*

ajutorul căreia se efectuau în special ascultările telefonice, fotografierea și urmărirea video; “filajul” - urmărirea pe teren a dușmanilor sau suspectilor; “investigația” - obținerea secretă, pe teren, a materialelor asupra persoanelor care sunt obiectul unei acțiuni de supraveghere sau verificare³⁴; “controlul unor canale interne sau externe care pot fi folosite în scopuri ostile” - supravegherea și verificarea anturajului persoanei urmărite și/sau interceptarea corespondenței sale³⁵; și “culegerea personală de informații prin relațiile oficiale și legăturile operative ale ofițerilor de securitate” - altfel spus, discuțiile ofițerului cu secretarii de partid, șefii de cadre, directori de instituții și alte persoane cu autoritate.

În al doilea rând, urmărirea informativă se realizează prin “metode specifice”: “legenda informativă”, adică versiunea verosimilă folosită cu scopul de a asigura conspirarea și “secretizarea” activității Securității și inducerea în eroare a dușmanului; “combinația informativă”, care reprezintă un complex de măsuri informativ-operative îmbinate după o tactică prealabilă, care se folosește pentru rezolvarea unor sarcini ale poliției politice cu grad sporit de dificultate; “infiltrarea informatorului sau a ofițerului”, care reprezintă introducerea “legendată” a acestuia în anturajul unor persoane, într-un “obiectiv” sau “mediu” prezentând interes pentru securitatea statului; “pătrunderea secretă”, adică intrarea legendată sau ascunsă a cadrelor Securității în anumite încăperi, cu scopul rezolvării unor sarcini operative; “percheziția secretă”, reprezintă controlul “legendat” sau secret al unor încăperi, mijloace de transport, bagaje sau obiecte aparținând persoanelor de care se interesează Securitatea, cu scopul clarificării unor informații sau al documentării unor aspecte de interes operativ; “dezinformarea”, adică acțiunea prin care se plasează dușmanului date și informații special prelucrate în așa fel încât să nu sesizeze lipsa lor de autenticitate, ori prin care se lansează deliberat știri cu scopul influențării, în vederea susținerii și promovării unor interese operative; “jocul operativ” constă în complexul de metode și mijloace informativ-operative care se aplică de regulă în confruntarea directă cu serviciile de informații străine, opoziția anticomunistă (“organizațiile extremist-teroriste”), organizațiile pentru apărarea drepturilor omului sau guvernele occidentale (“cercurile sau organizațiile dușmănoase din străinătate”), cu scopul de a cunoaște și dejuca planurile “ostile” puse la cale, ori cu scopul interceptării și ținerii sub control contrainformativ a acțiunilor acestora; “cercetarea informativă” constă în acțiunea de clarificare a unor informații în legătură cu care există temeuri de veridicitate și se realizează prin

martie 1954) Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Populare Române despre munca organelor de informații grănicerești cu agentura, 1954.

³⁴ Vezi Arhiva Securității, fond “D”, *Directiva despre munca informativă de investigații a organelor ministerului securității statului*, 1954.

³⁵ A se vedea *Directiva despre cenzura secretă a corespondenței*, nr. 80 din 20 martie, 1954; și *Orientare despre controlul și cenzura secretă a corespondenței*, 1959.

investigarea - directă sau sub acoperirea altor organe - oricăror persoane care prezintă interes operativ.

Rețeaua informativă este compusă din mai multe categorii de colaboratori. Până la recrutare, persoanele avute în vedere, numite în dosare “candidați”, erau verificate informativ, iar aptitudinile și posibilitățile lor informative erau testate. Prima categorie o reprezintă “informatorii”. În deceniile cinci și șase existau două subcategorii de informatori: “necalificați” și “calificați”. Primii sunt cei lipsiți de aptitudini și de posibilități de pătrundere pe lângă “dușman”, iar uneori și de experiență. Sunt recrutați, de obicei, dintre membrii de partid și dintre cei atașați regimului (“cetățenii patrioți”). Cei calificați au posibilități de pătrundere în mijlocul dușmanilor reali sau presupuși ai regimului (“elementelor subversive”), pentru a duce acțiuni împotriva lor. Sunt recrutați, de regulă, dintre aliații regimului așa cum aceștia sunt definiți ideologic de linia politică, prin raportare la originea socială (“elementele strânse de clasa muncitoare”) sau dintre dușmanii reali sau presupuși, așa cum sunt definiți din punctul de vedere al originii lor sociale, recrutați prin amenințări și șantaj (“elementele compromise prin legăturile și activitatea lor criminală”).

Cea de-a doua categorie sunt “rezidenții”: informatori care conduc rețele de 5-8 informatori necalificați, recrutați dintre membrii de partid sau din organizația comunistă de tineret și, în mod excepțional, dintre cei fără de partid “aparținând categoriei speciale mai apropiată de clasa muncitoare”. Ultima categorie o reprezintă “gazdele”, care sunt proprietarii caselor conspirative unde au loc întâlnirile ofițerului operativ cu agentura. Din motive de siguranță și conspirativitate gazda era de regulă recrutată dintre membrii de partid pensionari³⁶.

Pe lângă colaboratorii care făceau parte din rețeaua informativă, ofițerul operativ obținea informații de la “persoane de sprijin” (administratori de bloc, responsabili de stradă, membri de partid sau alții) sub acoperirea unor instituții centrale și locale (legendat). El cerea informații despre mai multe persoane, între care și despre persoana urmărită, tocmai pentru ca interlocutorul să nu își dea seama despre cine se interesează cu adevărat. Această categorie de informatori

³⁶ Vezi Arhiva Securității, fond “D”, *Directiva despre munca cu agentura*, 1951; *Directiva (nr. 70 din 15 martie 1954) Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Populare Române despre munca organelor de informații grănicerești cu agentura*, 1954; *Instrucțiuni cu privire la munca informativă a organelor informative grănicerești*, f. a.; *Directiva pentru organizarea și conducerea muncii informative la sate*, 1951; *Instrucțiuni nr. D - 00190/1987, privind organizarea și desfășurarea activității informativ-operative a organelor de Securitate*, 1987.

este similarul a ceea ce în RDG se numea “colaborator neoficial” (*Inoffizieller Mitarbeiter*)³⁷.

Notele informative olografe redactate de colaboratorii Securității erau păstrate în “mapa anexă”, care însoțea dosarul de informator (“de rețea”). Pentru informațiile importante din punct de vedere operativ ei erau recompensați în bani (chitanțele sunt păstrate uneori în dosarele de rețea), cu cadouri, în alimente sau obțineau alte facilități (favoruri în plan profesional, plecări în străinătate etc.).

Fondul “Rețea” al Securității păstrează încă un număr de aproximativ 400 000 de dosare de informatori, pentru perioada 1948-1989. Pentru o comparație, Stasi, Securitatea est-germană, păstra în 1989, la o populație cu 6 milioane mai mică decât cea a României, circa 100 000 de dosare de informatori, ceea ce arată că Securitatea română era mult mai grafomană, altfel spus: birocratizată³⁸. Deși păstrează informațiile, arhivele nu înregistrează numărul colaboratorilor neoficiali ai Securității (persoane de sprijin, colaboratori ocazionali, secretari de partid etc.). Conform cifrelor oficiale, în 1967 existau 118 576 de informatori înregistrați. În anul următor cifra scade drastic la 84 875, pentru ca din 1970 să crească în mod constant până în 1989, în anul 1972 ea fiind de 100 093 de persoane³⁹.

Începând cu a doua jumătate a deceniului șase Securitatea a trecut la măsuri preponderent preventive. Le vom detalia începând de la cea mai simplă, până la cea mai complexă, ceea ce corespunde creșterii în intensitate a represiunii. Prima dintre ele este “pregătirea contrainformativă” a populației, rolul său fiind “dezvoltarea vigilenței față de încercările dușmănoase”. Urmează “influențarea pozitivă”, care are loc în cazul în care oamenii vehiculează idei neconforme cu ideologia (“idei și concepții negative”) și cu practica politică a regimului (“acte antisociale ce pot aduce prejudicii intereselor statului”). Se realizează prin rețeaua informativă sau prin persoane cu autoritate de la locul de muncă ori din familie, iar uneori chiar de către ofițer.

Cea de-a treia măsură operativă este “atenționarea”, aplicată persoanelor despre care Securitatea consideră că pot acționa altfel decât o cere regimul (“fapte antisociale”), sau care fac parte dintr-un grup care scapă controlului Organelor (“anturaj cu preocupări necorespunzătoare”). Urmează “avertizarea”, adică măsura prin care unei persoane i se cere să se conformeze ideologiei și politicii regimului (“legilor și normelor de conviețuire socială”), deoarece comportarea sa poate conduce la acțiuni contrare politicii partidului-stat (“împotriva securității statului”). Persoanelor avertizate li se iau angajamente în

³⁷ Helmut Müller-Engbergs, *Agenții, informatorii și spionii STASI în Republica Federală Germania*, traducere de Mihaela Fianu și Raluca Schiau, București, Fundația Academia Civică, 1999.

³⁸ D. Deletant, *Ceaușescu și Securitatea*, p. 11.

³⁹ *Cartea Albă a Securității*, vol. IV, 1995, Editor SRI, f. 1., doc. 75.

care declară că au înțeles că măsura este “justă” și se angajează că vor respecta politica regimului (“legile”) și nu vor mai aduce sub nici o formă atingere ideologiei și practicii politice comuniste (“intereselor de apărare a securității statului”). Ea este aplicată atât cetățenilor români, cât și celor străini.

Cea de-a patra măsură operativă este “punerea în dezbatere publică”, și se aplică de către organizațiile paravan ale partidului comunist, cărora Securitatea le pune la dispoziție datele necesare. Ea reprezintă o “demascare” publică, adică un tip de tortură psihică specific țărilor de “democrație populară”. Prim-secretarul Comitetului Județean de partid (sau al municipiului București) își dă acordul pentru aplicarea măsurii, șefii Securității județene (ori al municipiului București) aprobarea și Direcția de Cercetări Penale a Securității avizul. Urmează “destrămarea”, care reprezintă un complex de măsuri cu scopul încetării acțiunilor de grup neconforme ideologic (“activități necorespunzătoare”) și care pot să conducă la opoziția față de regim (“infracțiuni ori alte fapte antisociale”). Este o îmbinare a măsurilor indicate mai sus, iar ținta sa nu este doar destrămarea anturajului, ci și a concepțiilor membrilor care îl compun.

Cea de-a șaptea măsură operativă este “neacordarea ori retragerea avizului de securitate”. Este aplicată persoanelor incomode ideologic, având ca efect retragerea unor privilegii care depindeau nemijlocit de avizul Securității, ca de pildă viza pentru a călători în străinătate. Întrucât Securitatea era un organism care funcționa complet conspirat - a se citi: ilegal - această măsură era luată în orice caz în care ofițerul responsabil o considera necesară. Penultima măsură este cea privind “aplicarea de amenzi contravenționale”. În cazul în care o persoană continua să se opună regimului, după ce a fost “atenționată”, “influențată”, “avertizată” sau, după caz, “destrămată”, primea amenzi foarte mari tocmai pentru a-i anihila nu doar posibilitățile de acțiune, ci chiar și mijloacele de subzistență.

Ultima măsură este “întreruperea dreptului de ședere în RSR sau declararea ca persoană indezirabilă”. Prima parte a ei îi privea pe cetățenii români, cărora, pe motiv că protestau împotriva regimului și/sau se exilau (“lezarea securității statului”), li se retrăgea cetățenia română. Cea de-a doua parte a măsurii îi avea în vedere pe cetățenii străini care denunțau flagrantele încălcări ale drepturilor omului⁴⁰.

Represiunea

Rolul Securității era de a asigura supravegherea opozanților reali și presupuși ai regimului comunist și de a lua măsuri de prevenire și reprimare a

⁴⁰ *Instrucțiuni nr. D - 00190/1987, privind organizarea și desfășurarea activității informativ-operative a organelor de Securitate, 1987.*

acțiunilor lor. Obiectivul fundamental a fost distrugerea oricărei opoziții față de Partidul Comunist și menținerea puterii cu orice preț, concluzie care rezultă atât din documentele interne, cât și din modul de operare al Securității. Arestările în plină stradă, perchezițiile domiciliare repetate, ținerea în arest luni la rând fără mandat sau detenția prelungită în absența unei sentințe judecătorești, torturile la care erau supuși arestații și anchetații au fost și au rămas practici curente ale Securității de la înființare și până la prăbușirea regimului Ceaușescu⁴¹.

După anii '60 metodele Securității devin mai "rafinat" - dat fiind că regimul este pe deplin consolidat, iar opoziția distrusă, acțiunile Organelor fiind orientate prioritar către prevenirea și împiedicarea formării unor noi nuclee de opoziție. Protestatarii sunt atent supravegheați - chiar pe față, ca metodă de intimidare - și sunt descurajați prin chemări repetate la Securitate, compromitere și alte metode. Nu se renunță nici la practicile brutale, a căror eficiență a fost probată în primii ani, o dovadă fiind "cazul" Gheorghe Ursu, ucis în noiembrie 1985 în urma torturării de către ofițeri de Securitate și Miliție în cursul anchetei și de către deținuți de drept comun, colaboratori ai acestora, în arestul Securității din Calea Rahovei⁴². Securitatea reușește să fie omniprezentă în societatea românească, populația fiind permanent supravegheată printr-un mare număr de informatori din toate instituțiile și mediile sociale.

Dosarele Securității înregistrează doar sarcinile și o parte din măsurile operative luate împotriva celor urmăriți și persecutați de regim, nu însă și: crimele, violurile, torturile și celelalte violări ale drepturilor omului comise în mod sistematic.

Primele valuri de arestări au avut loc în perioada de tranziție 1945-1948, în care represiunea a fost organizată și condusă de PCR și KGB, îndreptată împotriva persoanelor și structurilor de vârf ale Vechiului Regim. Rolul represiunii a fost acela de a lichida fizic și social dușmanul ideologic⁴³. Primele arestări sunt făcute, începând din 1945, de către "Corpul Detectivilor", embrion al viitoarei Securități, la conducerea căruia se afla Alexandru Nicolski. În data de 14 ianuarie 1945, 75-80 000 de etnici germani sunt deportați în Siberia, fiind prima operațiune de anvergură realizată de către poliția politică a partidului sub coordonarea KGB⁴⁴. În această perioadă sunt arestați, anchetați și condamnați

⁴¹ Vezi și M. Oprea, *Tortura în România anilor '50*, în *Analele Sighet 8, Anii 1954-1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*, București, Fundația Academia Civică, 2000, p. 335-343.

⁴² Victor Bârsan (ed.), *Marea călătorie. Viața și moartea inginerului Gheorghe Ursu*, București, Editura Pythagora, 1998; Gabriel Catalan, *Un caz emblematic și simptomatic*, în "Academia Cațavencu", nr. 4 (633), 27 ianuarie-2 februarie 2004, suplimentul "Lista lui Secu", nr. 7, p. IV.

⁴³ V. Adriana Georgescu, *La început a fost sfârșitul*, București, Fundația Academia Civică, 1998.

⁴⁴ Ernest Volkman, *Spionaj*, București, RAO, 1998, p. 240-245.

funcționari de rang înalt ai Vechiului Regim, membri ai PNT (1947), ierarhia greco-catolică (1948), PNL (1948), PSDI (1948) și ai Mișcării Legionare (1948)⁴⁵.

Împotriva represiunii s-au constituit, încă din 1944, grupuri de partizani, care aveau ca scop organizarea rezistenței armate împotriva regimului comunist și a ocupației sovietice, în speranța izbucnirii unui nou război mondial între Occident și Blocul sovietic. Rezistența armată era formată dintr-un nucleu combatant (compus din foști ofițeri deblocați și rezerviști) și grupul de sprijin (cei care îi aprovizionau cu alimente, îmbrăcăminte, medicamente, muniție, și îi informau despre măsurile luate de regim și acțiunile Securității). A existat chiar un proiect de unificare a organizațiilor anticomuniste (“Organizația T”, “Sumanele Negre”, “Haiducii lui Avram Iancu” ș.a.) și a grupurilor de partizani, dar a fost zădărnicit de Securitate, care i-a arestat pe lideri și a izolat grupurile de rezistență existente în diferite regiuni. Până în 1958, când trupele sovietice se retrag din România, acest tip de opoziție este lichidat de trupele de Securitate și de Miliție.

Principalele grupuri de rezistență armată au fost conduse de: Vladimir Macoveiciuc (1944-1946) și Gavril Vatamaniuc (1949-1955) în Bucovina; Spiru Blănaru (1948-1949) și Gheorghe Ionescu (1949-1951) în Banat; Nicolae Dabija (1948-1949) în Munții Apuseni; Nicolae Trocan (1949-1952) în Oltenia; Ion Gavrilă (1949-1957) în Făgăraș; Gheorghe Arsenescu și Toma Arnăuțoiu (1949-1959) în Argeș; frații Fudulea și Gogu Puiu (1949-1950) în Dobrogea⁴⁶.

De-a lungul perioadei 1948-1964 represiunea este generalizată pentru că atinge toate straturile sociale, urmărind distrugerea în profunzime a societății și a valorilor tradiționale. Valurile de arestări se succed neîntrerupt, alimentând sistemul de detenție.

O primă acțiune de amploare, în care Securitatea a avut un rol important, a fost aplicarea Decretului nr. 83 al Marii Adunări Naționale (MAN), din 3

⁴⁵ V. Silvestru Augustin Prunduș și Clemente Plăianu, *Cei doisprezece episcopi ai Bisericii Unite cu Roma*, Cluj, Casa de Editură Viața Creștină, 1998 și *Catholicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj, Casa de Editură Viața Creștină, 1994; Vasile Marcu, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică). Documente și mărturii*, București, Editura Crater, 1997; Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica întemnițată. 1944-1989*, București, INST, 1998; “Credința noastră este viața noastră”. *Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu*, Cluj, Casa de Editură Viața Creștină, 2003.

⁴⁶ Adrian Brișcă, *Rezistența armată din Bucovina, 1944-1950*, București, INST, vol. 1 și 2, 1998 și 2000; *Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara*, București, Editura Humanitas, 1993; Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Din rezistența anticomunistă în Munții Făgăraș*, Timișoara, Editura Marineasa, vol. 1 și 2, 1993 și 1995; Ioana-Raluca Voicu-Arnăuțoiu, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu. Grupul de la Nucșoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției*, București, Editura Vremea, 1997.

martie 1949, prin care era confiscat ceea ce mai rămăsese din proprietățile de până la 50 de ha. Numărul familiilor afectate de măsură a fost de 2 000, reprezentând 3 000 de persoane⁴⁷.

În 1950, în baza HCM nr. 2 din 13 ianuarie, prin decretul nr. 6 al MAN sunt înființate lagărele de exterminare prin muncă forțată și de reeducare, numite atunci “unități de muncă”, iar din 1952 “colonii de muncă”⁴⁸. În baza acestui decret și a Decretului nr. 257, a HCM nr. 1554 din 22 august și a Deciziei MAI nr. 77 din 25 august - toate din 1952 -, între 1950 și 1954 au fost trimise în lagăre de muncă forțată un număr de 22 077 persoane⁴⁹. Toate aceste cifre oficiale provin din arhivele Securității.

Între 1949 și 1952 sunt arestați și restul ierarhilor greco-catolici și romano-catolici⁵⁰, iar în 1950 demnitarii Vechiului Regim⁵¹. În 1951 sunt “dislocate” în Bărăgan 43 900 persoane din regiunea Banat și 1 100 persoane din regiunea Constanța, nesigure din punct de vedere politic⁵². Preoții și credincioșii de toate cultele sunt arestați în 1952, iar în perioada 1948-1956 partizani și membri ai grupurilor de sprijin. Prin Decizia MAI nr. 239 din 1952 au fost “dislocate” din centrele aglomerate, ca să fie mai bine supravegheate, un număr de 6 000 de familii⁵³.

În 1956 sunt arestați studenți de la Timișoara și București care s-au solidarizat cu revolta maghiară⁵⁴. Prin HCM nr. 237 din 12 februarie 1957 (dată în completarea HCM nr. 337 din 1954), a fost fixat domiciliu obligatoriu unui număr de 2 241 de persoane. Conform cifrelor oficiale, numărul persoanelor

⁴⁷ “Sfera Politicii”, nr. 64, noiembrie 1998, p. 41.

⁴⁸ “Sfera Politicii”, nr. 66, ianuarie 1999, p. 52 și nr. 67, februarie 1999, p. 42.

⁴⁹ “Sfera Politicii”, nr. 64, noiembrie 1998, p. 43.

⁵⁰ Sergiu Grosu, *Calvarul României creștine*, Iași, Convorbiri literare - ABC Dava, 1992; Ioan Ploscaru, *Lanțuri și teroare*, Timișoara, Editura Signata, 1994; P. Caravia, V. Constantinescu, F. Stănescu, *Biserica întemnițată. 1944-1989*; Ioan M. Bota și Cicerone Ionițoiu, *Martiri și mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989)*, Cluj, Editura Patmos, 1998.

⁵¹ *Memoria închisorii Sighet*, Fundația Academia Civică, București, 1999.

⁵² “Sfera Politicii”, nr. 64, noiembrie 1998, p. 42; Smaranda Vultur, *Istorie trăită - istorie povestită. Deportarea în Bărăgan 1951-1956*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997.

⁵³ “Sfera Politicii”, nr. 64, noiembrie 1998, p. 42.

⁵⁴ Paul Goma, *Scrisuri*, București, Editura Nemira, 1999; Ioana Boca, Teodor Stanca și Mircea Popa, *1956 - un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, București, Fundația Academia Civică, 2001; Alina Tudor și Dan Cătănuș, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu-Iosif Chișinevschi*, București, Editura Elion, 2001.

căroră li s-a stabilit domiciliu obligatoriu este, pentru perioada 1949-1961, de circa 60 000⁵⁵.

În 1958, înainte de retragerea trupelor sovietice, sunt arestați din nou, în mod preventiv, “legionarii”⁵⁶, foștii membri marcanți ai partidelor istorice, foștii deținuți politici care nu fuseseră reeducați, țăranii care refuzau să intre în CAP, membri ai asociațiilor de scriitori, de artiști, filателиști și jucători de bridge⁵⁷. Rolul acestui din urmă val de arestări era să lichideze ultimele vestigii ale societății civile, căci societatea civilă este cea care produce opoziția.

Prin decretul nr. 89 al MAN din 17 februarie și HCM nr. 282 din 1952, erau stabilite locuri de muncă obligatorii, măsura fiind aplicată între 1958 și 1963 unui număr de 3 658 de persoane⁵⁸.

Unele dintre cele mai dure locuri de detenție erau Aiud, Gherla, Pitești, Jilava, Sighet, Râmnicu-Sărat și lagărele Canalului Dunăre-Marea Neagră. Nu cunoaștem date oficiale sau neoficiale globale despre numărul persoanelor deținute în închisori și lagăre, tot așa cum nu există nici estimări credibile despre numărul persoanelor exterminate.

Între 1949 și 1951, în cinci închisori (Pitești, Gherla, Târgu-Ocna, Ocele Mari și Brașov) și într-un lagăr (Peninsula) s-a desfășurat reeducarea “de tip Pitești”⁵⁹, al cărei scop era transformarea deținuților din opozanți reali sau presupuși ai regimului, în susținători reali, prin utilizarea tehnicilor de tortură fizică și psihică.

Între 1960 și 1964, în închisorile Aiud, Gherla, Botoșani, Jilava și în lagărul de la Periprava regimul comunist întreprinde o a doua mare acțiune de reeducare a deținuților politici, numită “reeducarea prin autoanaliză”⁶⁰.

⁵⁵ “Sfera Politicii”, nr. 64, noiembrie 1998, p. 42. Pentru “domiciliul obligatoriu” ca tip de detenție, în această perioadă, a se vedea Paul Goma, *Bonifacia și Lățești*, pe situl Internet al scriitorului, la www.biblioteca.paulgoma.net.

⁵⁶ Întrucât regimul nu făcea distincția între dușmani reali și presupuși, toate categoriile de arestați trebuie ghilimetate.

⁵⁷ Stelian Tănase, *Anatomia mistificării 1944-1989. Procesul Noica-Pillat*, București, Editura Humanitas, 1997.

⁵⁸ “Sfera Politicii”, nr. 64, noiembrie 1998, p. 44.

⁵⁹ Dumitru Bacu, *Pitești, centru de reeducare studențească*, București, Editura Atlantida, 1991; Grigore Dumitrescu, *Demascarea*, München, Editura Autorului, 1978; P. Goma, *Scrisuri*, București, Editura Nemira, 1999 și *Patimile după Pitești*, Cluj, Editura Dacia, 1999; Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*, București, Editura Humanitas, 1990 și *Le phénomène concentrationnaire en Roumanie*, introducere la ediția franceză a cărții *Gherla*, de Paul Goma; Mircea Stănescu, *Reeducarea comunistă din România anilor '50*, teză de doctorat, Universitatea București, Facultatea de Filosofie, 1999.

⁶⁰ Petre Pandrea, *Reeducarea de la Aiud*, București, Editura Vremea, 2000 și *Garda de Fier. Jurnal de filozofie politică. Memorii penitenciare*, București, Editura Vremea, 2001; *Istorie, memorie și practică în editarea lucrărilor lui Petre Pandrea*, “Memoria”, nr. 1 (34), 2001, p. 106-120.

O bună parte a sistemului de detenție politică este abandonată în 1964. Regimul este acum stabilizat, iar sistemul său carceral, care își îndeplinise sarcinile ideologice de etapă, devenise foarte costisitor, atât din punct de vedere politic cât și economic. Din 1962 regimul începe eliberarea deținuților politici, populația fiind bine controlată acum prin instituțiile statului. În 1964 marea majoritate a deținuților politici sunt eliberați, dar sunt în continuare urmăriți și anchetați periodic de Securitate, care căuta să-i recruteze ca informatori pentru a-i compromite și pentru a-și îndeplini sarcinile operative.

După 1964 arestările sunt mai rare, comparativ cu perioada precedentă. Cu toate acestea, sistemul de detenție durează tot atât cât regimul care i-a dat naștere. El funcționează însă camuflat. Opozanții regimului comunist sunt dați afară din serviciu, arestați, anchetați și amenințați sau șantajați de Securitate. Dacă aceste tehnici de control eșuează, ei sunt fie închiși sub un pretext de drept comun (deținere ilegală de valută și aur, evaziune fiscală, delapidare, homosexualitate etc.), fie trimiși într-un azil psihiatric. Cele mai importante centre de tratament psihiatric erau Spitalul din Poiana Mare, jud. Dolj, Spitalul "Gheorghe Marinescu" din București, Spitalul închisorii Jilava - salonul de psihiatrie, Spitalul din localitatea Dr. Petru Groza, jud. Bihor, Spitalul Voila din Câmpina⁶¹. La fel ca în U.R.S.S., România comunistă a folosit pe scară largă psihiatria în scopuri politice, ca soluție împotriva contestării din interiorul țării.

În perioada anilor '70-'80 singura formă eficace de opoziție la regimul comunist a fost *dizidența*⁶². Primul dizident din România este scriitorul Paul Goma care, începând din 1973, trimite în Occident scrisori deschise în care protestează împotriva încălcării drepturilor omului de către regimul comunist⁶³. Dizidența lui Goma debutează în februarie 1977, când se solidarizează cu Mișcarea *Karta '77* din Cehoslovacia. El reușește în scurt timp să contureze o mișcare de opoziție, alături de el asociindu-și semnăturile pe un protest circa 200 de persoane. După lichidarea rezistenței armate aceasta a fost prima încercare de coagulare a unei opoziții. Semnatarii protestului vor fi arestați, anchetați și o parte din ei constrânși să plece în exil. Goma însuși, după a fost arestat, bătut și drogat în arestul din Calea Rahovei, în noiembrie 1977 va fi obligat să se exileze la Paris, unde trăiește și în prezent.

În august 1977 a avut loc greva minerilor din Valea Jiului. Această primă acțiune de protest a muncitorilor a luat ca model *Mișcarea Goma* - de aceea prima declarație a greviștilor a fost una de solidarizare cu Paul Goma și cu

⁶¹ Amnesty International, *Romania*, 1980; Matei Călinescu și Ion Vianu, *Amintiri în dialog*, Iași, Editura Polirom, 1998.

⁶² M. Stănescu, *Despre dizidență în România comunistă (1977-1989)*, comunicare prezentată la Simpozionul de la Sighet din 5-7 iulie 2002, în "Timpul", Iași, nr. 10-11, octombrie-noiembrie 2003 sau în "Sfera Politicii", nr. 106, 2004, p. 39-47.

⁶³ P. Goma, *Scrisori întredeschise. Singur împotriva lor*, Oradea, Biblioteca Revistei "Familia" și Editura Multiprint, 1995.

acțiunea inițiată de el - și a fost grăbită de deteriorarea condițiilor lor sociale și economice. Greva a fost reprimată brutal de Securitate și Armată, din cei 35 000 de greviști circa 4 000 de mineri fiind "dislocați". Conducătorii grevei, Ioan Constantin Dobre și G. Jurcă, au fost arestați și au murit în accidente de mașină regizate de Securitate⁶⁴.

Al doilea dizident este muncitorul Vasile Paraschiv, unul dintre semnatarii apelului lui Paul Goma, din februarie 1977, motiv pentru care a fost, în repetate rânduri, răpit, bătut, concediat din serviciu și internat de Securitate în spitale psihiatrice. La invitația Comitetului pentru Apărarea Drepturilor Omului, ajunge la Paris unde, împreună cu medicul Ion Vianu, pe 6 februarie 1978 denunță represiunea psihiatrică. Pe 18 aprilie participă la o conferință de presă împreună cu secretarii confederațiilor sindicale franceze și cu reprezentanți ai muncitorilor din spatele Cortinei de Fier: Victor Fainberg - pentru U.R.S.S., Alexandr Smolar - pentru Polonia și Jan Letcinski - pentru Cehoslovacia, denunțând absența libertății de asociere sindicală și prezentând un program în unsprezece puncte de natură să conducă la crearea sindicatelor libere.

După întoarcerea în țară, Paraschiv aderă la recent înființatul Sindicat Liber al Oamenilor Muncii (SLOMR), organizat de muncitori din Turnu Severin și București, în câteva zile sindicatul numărând 2000 de aderenți. Crearea acestui sindicat necomunist reprezintă prima încercare de asociere liberă a muncitorilor, anterioară Solidarității poloneze (1980), reprimată brutal de Securitate⁶⁵.

În anii '80 dizidența este reprezentată de Doina Cornea, fostă profesoară la Universitatea din Cluj. Ea trimite la Radio Europa Liberă texte critice asupra situației din România începând din 1982, însă dizidența sa debutează în 1987, când se solidarizează cu greva muncitorilor brașoveni, protestând împotriva flagrantelor încălcări ale drepturilor omului⁶⁶.

În 15 decembrie 1987 muncitorii de la uzinele din Brașov se revoltă împotriva condițiilor de viață inumane impuse de regimul comunist sub pretextul lichidării datoriei externe a țării. Manifestația spontană din ziua alegerilor locale a fost reprimată violent de Securitate. În zilele următoare au fost arestate circa 300 de persoane, 61 de presupuși instigatori fiind anchetați,

⁶⁴ Christian Duplan și Vincent Giret, *Viața în roșu*, vol. I-IV, București, Editura Nemira, 1997-2000, traducere din franceză de Nicolae Baltă, vol. III, p. 257 și 511; Ioan și Dragoș Ștefan Velica, *Lupeni '77. Laboratorul puterii*, Editura Polidava, Deva, 2002.

⁶⁵ C. Duplan și V. Giret, *op. cit.*, p. 290-293; M. Stănescu, *Despre dizidență în România comunistă (1977-1989)*, p. 43.

⁶⁶ Doina Cornea, *Scrisori deschise și alte texte*, București, Editura Humanitas, 1991 și *Libertate?*, traducere din franceză de Oana Vlad, București, Editura Humanitas, 1992.

torturați sălbatic, apoi condamnați la închisoare cu suspendare și trimiși în “domiciliu obligatoriu” în diferite localități⁶⁷.

Protestele cele mai cunoscute din anii '80 împotriva lui Ceaușescu și a regimului său au fost cele ale lui William Totok, Söcs Gezá, Dorin Tudoran, Radu Filipescu, Gabriel Andreescu, Mircea Dinescu, Mariana Celac, Mihai Botez, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, Liviu Antonesei, Dan Deșliu și Lazslo Tókes⁶⁸.

În martie 1989, șase membri ai nomenclaturii superioare - Silviu Brucan, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Grigore Ion Răceanu, Corneliu Mănescu și Constantin Pârvulescu - au trimis o scrisoare de protest împotriva politicii lui Ceaușescu, difuzată și de posturile de radio occidentale de limbă română. Spre deosebire de dizidență sau de alte tipuri de opoziție, “Scrisoarea celor șase” reprezintă o acțiune care rămâne în perimetrul sistemului comunist, principala acuză la adresa lui Ceaușescu fiind aceea că s-a îndepărtat de tradiția marxist-leninistă. Acești foști membri ai nomenclaturii, care au beneficiat de protecția Moscovei, nu au suferit din partea Securității consecințele grave care urmau în mod obișnuit (anchete, bățai, torturi etc.).

Poliția politică a regimului comunist, Securitatea, a fost creată și organizată într-un singur scop: menținerea la putere a nomenclaturii și distrugerea oricăror inamici reali sau potențiali ai statului comunist. Alături de Securitate, PCR - partidul unic care se identifica cu statul și era, prin chiar legea de înființare a Securității, comanditarul ei (după modelul sovietic a cărui copie fidelă a fost) - a folosit permanent în scopuri represive și alte instituții: Miliția, Grănicerii, Pompierii (toate trei reunite în Ministerul de Interne, alături de Securitate), Armata, Procuratura, Justiția, ori altele precum: Ministerul de Externe (o anexă a DIE), Ministerul Învățământului (școlile de toate tipurile), Ministerul Cercetării, Ministerul Sănătății, Ministerul (Departamentul) Cultelor (el însuși o anexă a Securității) și chiar ierarhiile cultelor religioase oficiale⁶⁹.

⁶⁷ M. Oprea și Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov*, Iași, Editura Polirom, 2002; Vasile Gogea, *Fragmente salvate (1975-1989)*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 68-181; C. Duplan și V. Giret, *op. cit.*, vol. III, p. 343.

⁶⁸ V. William Totok, *Constrângerea memoriei. Însemnări, documente, amintiri*, Iași, Editura Polirom, 2001; Dorin Tudoran, *Kakistocrația*, Chișinău, Editura Arc, 1998; Herma Kopernik Kennel, *Jogging cu Securitatea. Rezistența tânărului Radu Filipescu*, București, Editura Universal Dalsi, 1998; Gabriel Andreescu, *Pentru o filozofie a dizidenței*, București, Editura Alternative, 1991; Dan Petrescu și Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus*, București, Editura Minerva, 1990; Daniel Nicolescu, *Vremuri de tinichea. Convorbiri cu Dan Deșliu*, București, Editura Eminescu, 1998.

⁶⁹ M. Stănescu, *Organismele politice românești (1948-1965). Documente privind instituțiile și practicile*, București, Editura Vremea, 2003; Gabriel Catalan, *Inventarul milițienilor, securiștilor, magistraților și nomenclaturiștilor din dosarele judiciare privind cazul Gheorghe Ursu*, în “Academia Cațavencu”, nr. 4 (633), 27 ianuarie-2 februarie 2004, suplimentul “Lista lui Secu”, nr. 7, p. I-III; *Un caz*

Gama de operațiuni a DIE

Ea cuprindea o suită foarte largă de acțiuni sub acoperire împotriva Exilului românesc, care mergeau de la spionaj, subversiune, propagandă a regimului și a imaginii lui Ceaușescu, dezinformare, furt de tehnologie, până la terorism, atentate, asasinate și răpiri de persoane. Toate aceste acțiuni erau subsumate principiului ideologic al luptei împotriva capitalismului și a dușmanilor din exterior.

Începând din 1951, când serviciul de spionaj extern este reînțemeiat de către KGB, gama sa de operațiuni se extinde treptat, în funcție de obiectivele politice ale regimului și de conjunctura internațională. De la înființare și până în 1989 DIE a fost mai întâi sub strictul control al Moscovei, iar apoi a operat în strânsă colaborare cu serviciile secrete sovietice.

Prima și singura acțiune de amploare a spionajului comunist român a fost realizată în anii '60 de către Mihai Caraman, ofițer DIE care lucra sub controlul sovieticilor (cu grad în KGB), care a construit o rețea de sustragere de documente secrete de la sediile NATO din Paris și Bruxelles⁷⁰.

După tipicul KGB, DIE a răpit persoane din Occident pentru a le aduce în țară, cu scopul de a le ancheta, judeca și condamna. Un exemplu este Ovidiu Beldeanu, răpit pe 31 august 1958 din Berlinul occidental, unul din cei care în 1955 au atacat Legația Română din Berna, cu scopul de a denunța activitatea acesteia ca agentură de spionaj sovietică. Acțiunii de atunci Securitatea i-a răspuns prin întocmirea unor liste de exilați români considerați periculoși, care urmau să fie anihilați⁷¹. În unele cazuri, Securitatea racola ca informatori persoanele răpite. Astfel, avocatul Traian Puiu, fost lider legionar, a fost răpit din Viena pe 20 ianuarie 1959 și ulterior a fost numit șef al Comitetului Român de Repatriere, organ care masca o vastă operațiune de recuperare a elementelor naționaliste, de dezinformare și de dezbinare a exilului românesc, inclusiv prin

emblematic și simptomatic, loc. cit.; P. Pandrea, Crugul mandarinului. Jurnal intim (1952-1958), București, Editura Vremea, 2002 și Călugărul Alb, București, Editura Vremea, 2003; "Credința noastră este viața noastră". Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu, Cluj, Casa de Editură Viața Creștină, 2003.

⁷⁰ Pierre Accoce și Daniel Pouget, *Rețeaua Caraman. Cei 13 români care au zguduit NATO*, București, Editura Compania, 1999; Thierry Wolton, *K.G.B. în Franța*, București, Humanitas, 1991, p. 119-136.

⁷¹ Ovidiu Beldeanu, *Memorial anticomunist din închisoare*, Editura Jurnalul literar, București, 1999; Dorin Dobrinu, *Ocuparea legației RPR din Berna și propaganda comunistă (februarie 1955)*, în "Analele Sighet" 8, p. 963-976; S. Olaru, *Cei cinci care au speriat Estul. Atacul asupra Legației RPR de la Berna (februarie 1955)*, Iași, Editura Polirom, 2003.

publicațiile specializate din țară (“Glasul Patriei” sau “Tribuna României”) și Occident (“B.I.R.E.”, “Stindardul” ș.a.)⁷².

O altă practică a DIE a fost atentatul, realizat fie direct de ofițerii săi, fie prin intermediari: traficanți de droguri, criminali plătiți sau teroriști. Ilustrative sunt “cazurile” Monicăi Lovinescu, care în 1977 a fost bătută îngrozitor cu scopul de a nu mai putea vorbi la Radio Europa Liberă, și al lui Paul Goma, Șerban Orescu (ziarist la Radio Europa Liberă) și Nicolae Penescu (personalitate a exilului), care în 1981 au primit colete cu bombe camuflate în cărți. În același an DIE a încercat răpirea fiului lui Goma, iar în anul următor scriitorul a fost ținta unei tentative de otrăvire. La rândul său, scriitorul Virgil Tănase a fost ținta unei tentative de răpire, însă ofițerul Matei Pavel Haiducu (Hirsch), însărcinat cu aceste misiuni, s-a predat DST-ului francez. Un alt caz a fost cel al lui Emil Georgescu, redactor la Radio Europa Liberă, asupra căruia au avut loc două atentate: mai întâi a fost accidentat de o mașină, apoi a fost înjunghiat⁷³.

Ca măsură de anihilare folosită de DIE, s-a încercat în permanență discreditarea, compromiterea și șantajarea opozanților anticomuniști. Cei trei directori ai Secției Române a Radio Europa Liberă, Noël Bernard, Mihai Cismărescu și Vlad Georgescu au murit în 1981, 1983 și, respectiv, în 1988 în urma unei forme de cancer galopant, datorată, după toate probabilitățile, iradierii lor de către agenții DIE. Toate operațiunile privind postul de Radio Europa Liberă s-au desfășurat sub numele de cod “Eterul”, iar seria de atentate a fost organizată și executată de cunoscutul terorist internațional Ilici Ramirez Sanchez (alias Carlos, Șacalul), care a fost instruit la București de către șeful DIE, generalul Nicolae Pleșiță⁷⁴.

DIE colabora strâns cu serviciile de securitate ale unor state și organizații recunoscute pe plan internațional că promovează și practică terorismul: Libia, Siria, Irak sau Organizația pentru Eliberarea Palestinei. România antrena trupele speciale ale acestor state și organizații, le furniza informații secrete și le vindea în secret tehnologie militară furată de DIE din Occident. De asemenea, România

⁷² I.M. Pacepa, *Cartea neagră a Securității. Viața mea alături de Gheorghiu-Dej*, vol. 2, p. 81 și 161; P. Accoce și D. Pouget, *op. cit.*, p. 136 și 146.

⁷³ Monica Lovinescu, *Unde scurte*, vol. I-VI, București, Editura Humanitas, 1990-1996, *passim*; *La apa Vavilonului. 1960-1980*, vol. 2, București, Editura Humanitas, 2001, *passim*; și *Jurnal. 1981-1984*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2003, *passim*; P. Goma, *Soldatul câinelui*, București, Editura Humanitas, 1991; T. Wolton, *op. cit.*, p. 296-297; I.M. Pacepa, *Red Horizons. Cronicles of a Communist Spy Chief*, ed. a II-a, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, p. 6, 154, 162-164, 191, 413-416; și *Cartea neagră a Securității. L-am trădat pe Ceaușescu*, vol. 3, 1999, p. 142-143 și 183-184.

⁷⁴ I.M. Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. 3, p. 142-143, 185-186 și *Red Horizons*, p. 35, 162-164, 402-416; Nestor Rateș, *Episoade violente din istoria Europei Libere*, în “22”, nr. 672, 21-27 ianuarie 2003.

fabrica și le livra arme bacteriologice și chimice. Politica de subminare a Occidentului era însoțită de operațiunile care vizau obținerea de valută forte prin orice mijloace, DIE implicându-se alături de serviciile de spionaj ale Bulgariei și Cubei în traficul de droguri și de armament⁷⁵.

Un alt sector al activității DIE în Occident era furtul de tehnologie, domeniu în care erau folosiți cu precădere ofițerii acoperiți din misiunile diplomatice, reprezentanțele economice și comerciale ale României în străinătate, întreprinderile și firmele mixte româno-occidentale, institutele de cercetare și firmele specializate ale Securității (“Terra”, “Crescent”, “Dunărea” etc.)⁷⁶.

Propaganda în favoarea regimului și a cuplului Ceaușescu era făcută prin organizarea cu minuțiozitate a vizitelor oficiale în străinătate, și în special în Occident, prin cumpărarea la prețuri exorbitante a spațiilor publicitare și a articolelor elogioase din presa străină, precum și a titlurilor științifice și academice. Un colaborator al regimului a fost Iosif Constantin Drăgan, om de afaceri italian de origine română, care lucra în strânsă legătură cu rezidența DIE de la Milano. Dezinformarea avea un rol esențial în fabricarea imaginii de independență a regimului Ceaușescu față de Moscova, pentru promovarea intereselor ideologice și economice ale regimului și deturnarea atenției opiniei publice occidentale de la situația internă dezastruoasă, represiunea internă, distrugerea civilizației rurale și a centrului istoric al Bucureștiului⁷⁷.

În politica de propagandă, subversiune ideologică, dezinformare și influențare a Exilului, un rol de frunte l-a jucat ierarhia Bisericii Ortodoxe Române. Dintre cei care erau trimiși în Occident de către DIE, cei mai cunoscuți sunt Valeriu (Bartolomeu) Anania (în prezent arhiepiscop al Clujului), Nicolae Corneanu (în prezent mitropolit al Banatului) - care și-a recunoscut colaborarea cu Securitatea -, Antonie Plămădeală (în prezent mitropolit al Ardealului), Nifon Mihăiță (în prezent episcop al Sloboziei și Călărașilor), Victorin Ursache, ierarh al BOR în S.U.A. și Canada între 1966 și 2001 și arhiepiscopul Teofil Ionescu din Paris. Însuși actualul Patriarh, Teoctist Arăpașu, încă de pe vremea când era episcop al Aradului (1962-1973), avea între atribuțiile sale și îndrumarea vieții românilor ortodocși din Statele Unite și Canada. De altfel, în martie-aprilie 1963 Sfântul Sinod și Congresul Episcopiei Ortodoxe Române din America îl numiseră arhiepiscop de Detroit și conducător al Episcopiei Române din S.U.A.,

⁷⁵ I.M. Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. 3, p. 54-57, 125-132, 185-186 și *Red Horizons*, p. 15-17, 19-20, 24-25, 31-32, 36, 89-91, 96, 101-103, 109-112, 123-124, 165-167, 177, 300-302, 377; C. Andrew și O. Gordievsky, *op. cit.*, p. 385-386.

⁷⁶ I.M. Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. 2, p. 55-83; vol. 3, p. 20-48 și 185-186.

⁷⁷ I.M. Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. 3, p. 94-110; Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români*, București, Editura Humanitas, 1991.

dar autoritățile americane nu i-au acordat viza, cunoscând relațiile sale cu spionajul comunist⁷⁸.

O operațiune extrem de cinică, practică pe scară largă în anii '80, a fost vânzarea etnicilor evrei și germani. Scopul operațiunii era dizlocarea comunităților etnice neromânești, obținerea de valută forte și crearea aparenței respectării dreptului la emigrare. Anual plecau din țară, în medie, 2 200-2 300 de persoane, prețul la care acești cetățeni români erau vânduți variind de la 2 000 până la 50 000 de dolari americani, în funcție de educație, profesie și locul de muncă. În cazuri speciale - persoane aflate în funcții de conducere sau în închisoare - prețul atinge suma de 250 000 de dolari americani. În total, au fost răscumparați de statul Israel aproximativ 200 000 de cetățeni români de origine evreiască. În perioada 1973-1978 prin DIE regimul Ceaușescu a vândut anual 22 000-23 000 de evrei, germani dar și români, sumele rezultate - estimate între 80 și 90 milioane de dolari pe an - fiind depuse într-un cont special al lui Ceaușescu⁷⁹.

Un decret secret din iunie 1973 consfințe transformarea DIE într-un instrument personal al lui Ceaușescu. DIE era scoasă de sub autoritatea formală a Consiliului de Conducere al MI, și de sub jurisdicția Comitetului PCR din MI și a Secției Militare a CC al PCR, căpătând independență administrativă, logistică, financiară, precum și în privința controlului de partid și a politicii de cadre. De asemenea, pentru menținerea și creșterea loialității față de Ceaușescu, salariile erau mărite cu 25 % față de ale celorlalți angajați ai Securității, angajații DIE beneficiind de tot soiul de salarii suplimentare, prime, sporuri și alte privilegii. Efectivele, organigrama, sediile și conducerea erau complet acoperite, DIE putând emite documente de identitate - inclusiv carnete de membri de partid și de sindicat - cu nume și locuri de muncă fictive⁸⁰. Structura, cadrele, sarcinile și activitățile de bază au rămas neschimbate, în ciuda modificărilor de denumire și a persoanelor din conducere. Astfel, între martie și iulie 1945

⁷⁸ P. Goma, *Jurnal american* (1978), în *Alte jurnale*, Cluj, Editura Dacia, 1998, p. 5-45; I.M. Pacepa, *Horizons rouges*, p. 215-216; Jean Miloe, *La riposte aux attaques du Gouvernement Roumain contre l'Eglise Roumaine de Paris*, Paris, f. ed., 1976; Gabriel Catalan, *Înscăunarea Patriarhului Justinian*, în "Analele Sighet", vol. 6, *Anul 1948 - instituționalizarea comunismului*, București, Fundația Academia Civică, p. 706-711, *Alegerea și cariera unor arhieri*, în "Mesagerul Sfântului Anton", nr. 47, iulie-august 2001, p. 23-26 și sub titlul *Alegerea și cariera unor arhieri ortodocși în România comunistă*, în "Dorul", Danemarca, nr. 164, octombrie 2003, p. 35-38 și *Rebeliunea legionară, pogromul antievreiesc, clerul ortodox și Securitatea*, în "Dorul", nr. 165, noiembrie 2003, p. 36-39; Sylvaine Guinle-Lorinet, *Bisericile din România în anii '50, văzute de la Vatican*, în "Mesagerul Sfântului Anton", nr. 46, mai-iunie 2001, p. 22-25, trad. de M. Stănescu, note de G. Catalan și în "Memoria", nr. 1 (34), 2001, p. 62-69.

⁷⁹ I.M. Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. 3, p. 53-54 și 154.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 75-81.

spionajul a fost condus de Nicolae Stănescu; între iulie 1945 și ianuarie 1947 de către Lucian Stupineanu; între ianuarie 1947 și 1954 de Serghei Nicolau (Nikonov); între 1954 și 1955 de Vasile Vâlcu; între 1955 și 1959 de Mihai Gavriiliuc; între 1959 și 1978 de Nicolae Doicaru; în 1978 de Alexandru Dănescu și Alexandru Tăulescu; între 1978 și 1980 de Romus Dima; între 1980 și 1984 de Nicolae Pleșiță; între 1984 și 1990 de Aristotel Stamatoiu; între 1990 și 1992 de Mihai Caraman; între 1992 și 1997 de Ioan Talpeș; între 1997 și 2001 de Cătălin Harnagea; și începând din 2001 de Gheorghe Fulga⁸¹.

Venirea la putere a lui Ceaușescu în 1965 nu a afectat imediat structura și modul de operare al Securității. Treptat, el și-a impus obiectivele prioritare, între care se afla propaganda internă și externă centrată pe cultul personalității sale și al Elenei Ceaușescu. Din martie 1980 soția lui Ceaușescu devine prim-vicepreședinte al guvernului, fiind în fapt numărul doi în ierarhia de partid și de stat. Schimbările ideologice și politice cele mai importante în această evoluție au fost “tezele din iulie” 1971, care au declanșat o nouă perioadă de represiune a libertății de expresie și de gândire și cumulara de către Ceaușescu a celor mai înalte funcții de partid și de stat (secretar general PCR, președinte al RSR și comandant suprem al forțelor armate), începând cu 1974.

După defecțiunea lui Pacepa, temându-se de un complot Ceaușescu a acționat pentru controlarea strictă a aparatului Securității, schimbându-i pe toți cei care i se păreau suspecti, nesiguri sau nu aveau o suficientă obediență. Manevra nu i-a întărit controlul asupra Organelor, ci a avut efectul contrar, acestea debarasându-se de el cu prima ocazie. Imediat după fuga lui Ceaușescu, din 22 decembrie 1989, și capturarea sa, Securitatea a înscenat - în colaborare cu Armata și Miliția, și probabil sub directă coordonare a serviciilor secrete sovietice - diversiunea “teroriștilor”, prin care a asigurat preluarea puterii de către eșalonul secund al nomenclaturii și păstrarea controlului asupra societății românești.

Securitatea după 1989

Securitatea a continuat să funcționeze fără întrerupere după decembrie 1989. Au fost păstrate aceleași structuri, s-a menținut cea mai mare parte a angajaților și au fost utilizate vechile practici și metode operative. Din declarațiile publice ale directorilor serviciilor secrete de după 1989 - cei ai Serviciului Român de Informații (Virgil Măgureanu și Radu Timofte) și Serviciului de Informații Externe (Gheorghe Fulga), între 15 și 25 % din angajații lor provin din cadrele Securității. Ceea ce nu spun șefii acestor servicii este că ierarhia lor superioară este, în cvasitotalitatea ei, formată din ofițeri ai

⁸¹ D. Deletant, *op. cit.*, p. 349; vezi situl SIE din 2001 la adresa www.dci.ro și cel din 2002-2004 la adresa www.sie.ro.

Securității, în timp ce numeroși foști ofițeri de Securitate ocupă poziții influente în instituțiile publice, în organizații civice și în marele patronat, dominând și controlând ansamblul societății românești⁸².

Activitatea serviciilor secrete a fost legiferată, mai întâi, prin decrete secrete ale Consiliului Frontului Salvării Naționale și/sau ale regimului Iliescu: în ianuarie 1990 pentru serviciul secret al MI (inițial UM 0215, în prezent UM 0962); în februarie 1990 pentru Centrul de Informații Externe (din decembrie denumit Serviciul de Informații Externe); în martie 1990 pentru Serviciul Român de Informații. Apoi, au fost date hotărâri de guvern, ordine ministeriale și ordonanțe de urgență (pentru Serviciul de Telecomunicații Speciale, Direcția Generală de Informații Militare, Serviciul Independent de Protecție și Anticorupție și Serviciul de Protecție și Pază), care ulterior au fost transformate în legi speciale (SIPA - Serviciul secret al Ministerului Justiției nu avea până în decembrie 2003 o astfel de lege). Activitățile tuturor acestor structuri informative au fost reglementate printr-o lege generală - *Legea nr. 51 privind siguranța națională a României*, din iulie 1991, la care s-a adăugat *Legea privind protecția informațiilor clasificate*, din august 2002.

După 1989 serviciile secrete născute din Securitate și-au împărțit vechile arhive și și-au construit propriile dosare pornind de la acestea. Principalii deținători ai arhivelor Securității sunt: SRI, SIE, DGIM și serviciul secret al MI. Un număr de dosare au fost arse sau sustrase în perioada decembrie 1989-ianuarie 1990, iar în 1991 SRI a distrus o parte din fondurile arhivistice conținând documente de dinainte și de după 1989 (cazurile Jiet și Berevoiești), sub directoratul lui Virgil Măgureanu.

Până în anul 2000 accesul la arhivele Securității a fost posibil numai pentru cele deținute de SRI și a fost strict controlat de responsabilii serviciului. În 1999 a fost promulgată *Legea privind accesul la propriul dosar și de deconspirare a Securității ca poliție politică*, prin care a fost înființat CNSAS. Aplicarea legii a trenat însă, uneori din cauza lipsei de susținere, alteori a opoziției fățișe a autorităților statului și a serviciilor secrete față de activitatea noii instituții. La rândul său, organismul de conducere al Consiliului, Colegiul, s-a supus politicii duse de președinție, guvern și serviciile secrete, a compromis în mod iremediabil statutul de independență pe care legea îl acorda Consiliului, ajungând astfel să transforme instituția într-una de conspirare a agenților și colaboratorilor Securității implicați în activități specifice poliției politice, adică a structurilor poliției politice comuniste. În loc să contribuie la asumarea moștenirii comuniste și să deconspire Securitatea, Colegiul CNSAS a împiedicat societatea românească să se rupă în mod decisiv de trecut⁸³.

⁸² M. Oprea, *Moștenitorii Securității*, în "Despre Holocaust și comunism", Anuarul IRIR, vol. I, 2002, p. 13-36.

⁸³ G. Andreescu, *Legea 187/1999 și primul an de activitate a Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității*, în "Revista Română de Drepturile

Persistența structurilor comunisto-securiste reprezintă unul din motivele pentru care în România nu există încă un regim democratic, ci unul liberalizat față de epoca Ceaușescu, țară care are nu doar mari probleme economice, ci și privitoare la: separația puterilor în stat, independența Justiției, corupție, și libertatea de gândire și de expresie. În consecință, eliminarea acestor structuri din viața publică face parte din sarcina construirii statului de drept.

Omului”, nr. 20, 2001, p. 37-53; M. Stănescu, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității și problema moștenirii comunismului, în “Revista Română de Drepturile Omului”, nr. 25, 2003, p. 37-62 și “Pagubele colaterale” ale războiului din Irak și “aspectele colaterale” ale distrugerii CNSAS, în “Timpul”, Iași, nr. 4, aprilie 2003; G. Catalan, *Un caz emblematic și simptomatic*, loc. cit.

DESPRE HAOSUL PLANETAR ACTUAL

GH. BUZATU

Din motive pe care le-am relevat în deschiderea acestui volum, revenim asupra unor însemnări mai vechi privind o carte care, la aproape un deceniu după apariție, se dovedește, totuși, extreme de actuală.

Dacă de cel puțin câteva sute de ani se știe cu precizie că *natura nu face salturi* ori că ea *are oroare de vid*, a trebuit, iată, să intrăm într-un nou mileniu pentru a înțelege un lucru: ceea ce părea imposibil cândva trebuie de-acum să intre în calculele noastre. Nu mai departe decât acum doi ani, apariția simultană, la Paris și la New York, a cărții semnificativ intitulată Imperiul haosului (tradusă, în 2003, în limba română) a pus cu brutalitate problema în atenția noastră a tuturor. Desfășurările din actualul război din Irak, care, evident, amintesc tot mai mult de conflictul din Vietnam, ne presează în acest sens. Domnul Alain Joxe, profesor la celebra *Școală de Înalte Studii și Științe Sociale* din Paris, fiul lui Louis Joxe, fost ministru al generalului Charles de Gaulle, autorul Imperiului haosului, și-a propus, deschis, să denunțe “politica internațională a S.U.A. ca generatoare a unei lumi a haosului distructiv”. Aceasta - *înaintea* evenimentelor din Irak, astfel că, *după martie 2003*, problemele examinate de universitarul francez câștigă o actualitate stringentă, ne obligă să regândim imaginea ce-o aveam despre complexul relațiilor internaționale în ambele etape, *ante* și *post-război* rece. Cartea d-lui Alain Joxe nu este una care se recomandă a fi povestită. Ea trebuie citită și recită, dat fiind că, de fiecare dată, aflăm referiri, judecăți, similitudini și trimiteri la faptele și procesele în curs de desfășurare frapante, deconcertante. În spiritul tradiției de excepție al școlii pariziene a istoriei relațiilor internaționale contemporane (Pierre Renouvin, Maurice Baumont, Henri Michel, Jean-Baptiste Duroselle ș.a.), cartea lui Alain Joxe se impune drept o contribuție novatoare, care ne determină să stăruim cu maximă atenție asupra evenimentelor ce intervin, adeseori în cavalcadă, pe arena vieții internaționale, cu deosebire în ultima vreme, o dată cu/drept urmare a prăbușirii sistemului mondial socialist, a încetării “războiului rece” și a situării S.U.A. pe post de unic lider mondial. Realitățile surprinse sunt crude dar exacte, și taxate ca atare, în termeni categorici, care pot, cel mai adesea (ori cel mai degrabă) apărea surprinzători și chiar ... anti-americani! Nimic mai puțin adevărat însă dacă-l avem în vedere pe autor, profesor de excepție, amator de calambururi și interpret fidel al situațiilor obiective, care și-a ales drept *motto*, dintr-o *Elegie* celebră de-a lui Goethe, paragraful relativ la disponibilitatea individului de a-și destăinui misterele vieții

stăpânului său, dar căruia îi refuză hotărât *încătușarea sufletului*. Cu referire la trecutul recent, Alain Joxe identifică germenii desfășurărilor actuale, convins fiind că - în raport cu “barbaria” războaielor angajate înainte de 1990 - “se poate și mai rău; totul este posibil”. Violența a devenit globală, după ce, în chip surprinzător, pe la 1990, coabitau “lumea liberă” și “lumea a treia” cu “lumea comunistă”, fiecare “supunându-se legilor sale, imaginilor sale, minciunilor și idolilor săi”. În prezent, S.U.A. își propun “să impună o lume după placul lor”, o lume a haosului, modelată după competiția raporturilor de forță și care ne îndeamnă ... să regretăm (!) epoca “războiului rece” ce ne apare - aflăm cu stupoare - drept o... “lume ordonată”! S.U.A., Imperiul global, în viziunea lui Alain Joxe, nu preferă ordinea, ci opusul ei. Ele refuză - atenție, analiști politici! - să-și asume “astăzi funcția protectoare față de prietenii săi auxiliari sau față de supuși, nu încearcă să cucerească lumea și să-și ia asupra lor responsabilitatea față de societățile supuse”, preferând regularizarea dezordinii, prin norme financiare și expediții militare. Cititorul poate descoperi plin de surprindere că S.U.A. își obligă aliații “să-și manifeste solidaritatea în termeni bizari și chiar absurzi”. În context, nici problema nr. 1 a momentului, combaterea terorismului, nu se realizează de pe platforma unui adversar, ci a devenit o formă de violență politică, care, obligatoriu, se află la originea unor rezistențe extreme, făcând, astfel, să funcționeze un “ciclu fără speranță”. Asemenea “reacțiilor în lanț”, ele nu ar prevesti nimic altceva decât noi riscuri și degradarea sistemului, cu consecințe care, mai devreme ori mai târziu, pot scăpa lesne de “sub control”. Mai ales că, de exemplu, S.U.A., preocupate să elimine sindromul Vietnamului, sunt tentate după 11 septembrie 2001 mai degrabă de acțiunile de pedepsire a terorismului, iar nu de prevenire a lui. În ce privește soluțiile, d-l Joxe se dovedește, o dată mai mult, sincer și tranșant. El află, drept “formă legitimă de rezistență” în fața Dezordinii, Statele, Republicile Uniunii Europene, Franța în rândul întâi, chemate și îndemnate să se organizeze și să se opună Haosului cultivat de Imperiu, a se citi: S.U.A.... Este, evident, o concluzie cu conotații politice, mai ales în urma întâmplărilor din/cu Irakul. Dar nu din acest motiv trebuie eliminată din calcul. În fapt, Alain Joxe recunoaște că încheierea sa echivalează cu un manifest având în seamă *speranța tuturor*, mai precis a acelor care - în Vietnam, Chile, Algeria, Cecenia, Africa Neagră ori în fostele republici sovietice etc. etc. - au militat “pentru cauze care păreau pierdute”. În atare condiții, doar *Speranța* - desprindem din finalul excelentului *Imperiul al haosului*, pe care-l recomandăm cu insistență cititorului - ne mai poate salva, și aceasta pur și simplu pentru că numai ea, cu siguranță, ar mai reuși ceva, mai precis ar “mușca Istoria cu poftă”... Ceea ce, trebuie să recunoaștem, nu-i cât de acolo prea puțin și nici chiar imposibil!

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

ROMÂNII, UN POPOR DE OI?

Motto: „*Cred că principalul vinovat de această situație este însuși poporul român! El ilustrează perfect observația că „un popor de oi naște un guvern de lupi”. Spiritul de demisie, pasivitatea, resemnarea românilor au permis clasei politice să-și bată joc, nepedepsită, de țară. Lipsit de spirit civic, poporul român nu a fost capabil, în acești 20 de ani, să tragă la răspundere clasa politică sau să tempereze setea ei de înavuțire. Pe român nu-l interesează situația generală. Cum să îndrepti o țară când cetățenii ei se gândesc fiecare la sine și nu la binele comun?*” (Internet)

- UN INTERVIU CU PROFESORUL ION COJA-

- *Domnule profesor ION COJA, circulă pe Internet o sumedenie de texte care propun un portret moral deprimant al poporului român, texte extrem de critice și, cel puțin aparent, extrem de lucide, de realiste. Socotiți, probabil, că aceste acuzații, căci acuzații sunt, ar fi nedrepte!*

Din fericire pentru poporul român, dar și pentru autori, aceste aprecieri sunt greșite. Partea proastă este că, așa greșite cum sunt, aceste vorbe aspre și nedrepte fac serie cu o mulțime de alte vorbe chitit defăimătoare la adresa românilor, vorbe care, cel puțin în parte, se înscriu în ultima vreme într-o strategie evidentă de descurajare și demobilizare a românilor! Cu siguranță că majoritatea autorilor de texte critice la adresa românilor nu participă cu bună știință la această diversiune! Dar e păcat că, prin autoritatea lor, oameni care și-au câștigat o binemeritată notorietate, un Dan Puric sau Florin Constantiniu ori Andrei Pleșu, le oferă, fără voia lor, un gir nemeritat detractorilor noștri. Detractori năimiți, profesioniști ai minciunii, mercenari ai anti-românismului! **Postulez: Cei care au conceput cu atâta pricepere programul de distrugere a economiei românești, a statului român, nu puteau să nu aibă o preocupare similară și pentru sufletul românesc! Se lucrează acum intens la demolarea sufletului național, comunitar, la relativizarea valorilor care, de când ne știm, ne dau încredere și speranță! Ne dau curaj! Ne mobilizează!**

- *Faptul că asemenea texte zburdă slobod pe Internet înseamnă că oamenii, tineretul internaut, apreciază aceste text, se regăsesc în spuselor*

domnilor autori, spuse care nu mai pot fi retrase din circulație. Cel mult pot fi contracarate. Vă ascult! Ce propuneți?

Eu încerc, mai înainte de orice, să-i înțeleg pe domnii autori. Firește, ei ilustrează perfect dictonul latin **qui bene amat, bene castigat!** Adică, cine iubește bine, pedepsește bine, critică cu asprime!... Și mă întreb, cu toată sinceritatea – l-am citat pe domnul academician, ce li se poate reproșa românilor, „poporului român”, pentru cele petrecute în istoria noastră mai veche sau mai nouă.

- Propun să n-o luăm de la Traian și Decebal, ci de la 22 decembrie 1989! S-o luăm metodic.

Da, cred că este bine să discutăm despre lucruri bine cunoscut, trăite de cei care ne citesc! Mai întâi în Decembrie 1989, așadar, când românul a ieșit în stradă. Țin bine minte de ce a ieșit în stradă! Ca să moară într-o luptă complet inegală, cu niște adversari nevăzuți, teribil de bine înarmați, iar românașii noștri, fără par, fără pistoale, numai cu palmele goale, conform unui model ancestral de comportament voinicesc, au ieșit la bătaie cu sutele de mii, dispuși la orice sacrificiu. Au ieșit să moară, numai ca să dovedească că nu suntem lași, așa cum susținea de ani de zile Europa Liberă, cum că mămăliga (românească) n-o să explodeze niciodată!

Românul, după părerea mea, poate mă înșel!, este răbdător și nu se revoltă ușor, dar nu din lașitate, cum cred nerozii, sau din teama de moarte, că ar putea fi ucis, ci mai degrabă din teama de a nu fi pus în situația să ia el viața cuiva! Românul lasă să treacă de la el și îl lasă pe netrebnic „în plata Domnului”!... **Românul crede profund în justiția divină!** Acesta este punctul său slab, cu care a pierdut mult pe termen scurt, cu care însă a răzbit prin veacuri de istorie grea, solicitantă cum nu a mai fost pe multe alte meleaguri ale Europei! Postulez din nou: **Credința profundă în justiția divină este însă și punctul nostru forte!**

Atunci însă, în decembrie 1989, s-a petrecut un gest extraordinar: lumea a ieși în stradă dispusă să moară demonstrativ, pentru a dovedi ceva, nu pentru a pedepsi sau răzbuna!... Nu pentru a câștiga o confruntare! Au ieșit la sacrificiu și atât! Fără nicio pregătire din timp, fără să știe exact împotriva cui! Cum nu s-a mai întâmplat de multe ori în istoria planetei! Eu, unul, nu cunosc alt caz!...

- Unii au spus atunci, în Decembrie, că românii fac astfel prima revoluție autentică, de la venirea lui Iisus pe pământ... Exact așa! Mă rog, o părere!

Dar nu trebuie trecut prea ușor peste o asemenea apreciere... Oricum, decembrie 1989 nu face serie cu Iulie 1789 sau cu noiembrie 1917, momente

penibile, jenante, în istoria planetei noastre... S-a uitat aspectul acesta, eroic și unic, profund românesc, al celor petrecute în Decembrie 1989. S-a uitat și s-a pierdut, pentru că a lipsit continuitatea. Lucrurile au fost deviate brutal și cinic pe linia mizeră a restaurării cominternismului, a raptului pângăritor, săvârșit de troica iudeo-gitano-bolșevică Brucan, Iliescu, Roman, aduși în fruntea bucatelor de valul KGBist al loviturii de palat! Lăsând deoparte aportul mizerabil al sus-numiților la desfășurarea evenimentelor, și rezumându-mă la componenta strict românească, populară, a evenimentelor, la felul în care mii de tineri, de copii, au ieșit în stradă fără să știe împotriva cui, fără să știe de unde și cine trage, îți mărturisesc, duminică, domnule coleg și domnilor autori, că eu, în acele zile am trăit clipe de extaz, m-am simțit confirmat cu asupra de măsură în părerea cea bună pe care o am dintotdeauna despre ai mei, rude, prieteni și necunoscuți, despre neamul românesc! Cu atât mai mare mi-a fost însă jalea, pricepând încă din seara de 22 decembrie că suntem mințiți și trădați!

Că au fost îngrozitor de mințiți, nu este vina lor, a celor care au ieșit în stradă! Numai că aflarea adevărului despre ce a fost în decembrie 1989 cu siguranță nu cade în sarcina poporului român! Ci în sarcina îndeosebi a istoricilor, a intelectualilor pe care poporul român i-a odrăslit! Am dreptate?

- Fiți mai clar, vă rog!

Avem nevoie de adevărul despre decembrie 1989, despre acei copilași uciși ca niște miei! Nu putem ocoli nici adevărul despre asasini! Avem, repet, nevoie de adevăr! Căci de 20 de ani criminalii își fac mendrele în viața noastră politică și nimeni nu-i cheamă la judecată! Cine ar trebui să-i acuze pe asasini și să producă dovada crimei lor? Poporul român? E absurd să pui pe seama „poporului” o asemenea sarcină, care cere mult profesionalism, multă specializare! Cui revine sarcina, obligația de a stabili adevărul?

- Justiției! Procuraturii, judecătorilor...

Justiției și istoriografiei, și mai ales istoricilor noștri! Dă-mi voie să pun o întrebare cu adresă mai exactă: Oare câți ani, câte secole trebuie să mai treacă pentru ca sub cupola Academiei Române să se constituie o savantă comisie de cercetare pe tema **Decembrie 1989 la români**?! Căci deocamdată, adică de 20 de ani, Academia Română nu face niciun pas spre luminarea poporului, să afle tot natul cu ce au greșit românii în decembrie 1989 și pe ce cale s-o apuce de-acum înainte. Deși este locul de întrunire al celor mai luminate minți din România, Academia Română nu face nici cel mai mic efort pentru a scoate poporul român din bezna în care-l ține comisia Sergiu Nicolaescu de falsificatori ai istoriei! Ce vină are, domnilor, poporul român pentru minciuna în care trăim de 20 de ani?! Cum să stabilească poporul român adevărul dacă istoriografii din elita academică nici nu se gândesc măcar că ei sunt nu doar îndreptățiți, ci sunt și

obligați, obligați să-i tragă la răspundere pe infamii erijați în istorici! În judecători! În justițieri! A ajuns pârâțul să fie judecător, iar lumea academică tace! Ce să facă poporul român în această situație?! Când vede în jurul său atâta tăcere?!

Sergiu Nicolaescu este un caz patologic, un iresponsabil megaloman, vinovat de moartea a zeci, poate sute de români. Și conduce taman el ancheta crimelor din decembrie!... La fel ca și Vladimir Tismăneanu, desemnat să facă ancheta/raportul asupra anilor de comunism, 1921-1989, asupra crimelor făptuite de taică-su și alții de aceeași teapă! Oare poporul român trebuia să protesteze la deciziile aberante ale Parlamentului, ale președinților Iliescu sau Băsescu?! Oare poporul român trebuia să scrie măcar o notă de protest la aceste anomalii?! Au nu cumva în primul rând elita academică și universitară avea obligația să intervină împotriva acestor încălcări flagrante ale metodologiei științifice și mai ales împotriva aberațiilor și minciunilor cu care raportul Tismăneanu ne prostește în față?! Domnii academicieni, ca istorici și ca oameni ai cetății, nu s-au simțit jigniți și revoltați pentru felul cum s-a constituit și a lucrat comisia de cercetare și condamnare a comunismului?!

Nu mă refer la persoana domnului profesor Florin Constantiniu în sine. Dînsul este unul dintre puținii academicieni – de fapt altul nici nu cunosc!, care deseori se pronunță public în chestiunile care ard, care dor! Dar ce facem cu ceilalți academicieni, cu însăși instituția numită Academia Română, care nu reacționează nicicum la tragedia pe care o trăiește poporul român?! Vorbele aspre cu care domnul academician a calificat reacția sau lipsa de reacție a poporului român se potrivesc mult mai bine elitei academice! Academiei Române în persoană! Formula „spiritul de demisie, pasivitatea” se potrivește mînușă Academiei Române, nu poporului român! Iar când spun elita academică, nu este greșit să se înțeleagă și lumea universitară, comunitatea rectorilor universitari!

Academia este instanța științifică supremă a oricărei nații! Este, după Biserică, cel mai important sediu al Adevărului! Și ce a făcut Academia Română pentru apărarea Adevărului nostru românesc? A tăcut ce a tăcut – în cazul Decembrie 1989 și al raportului despre crimele comunismului, iar când n-a tăcut a deschis gura ca să-l invite la București pe marele detractor al neamului românesc Elie Wiesel! Ca să-l cinstească cu cel mai înalt grad academic pe un impostor, un ins pe care conaționalii săi îl privesc ca pe o rușine națională! Noi l-am pus pe handicapat în fruntea mesei, i-am dat cinstirea cea mai înaltă! Președintele Țării l-a mai și decorat! În corolar, ne-am ales cu altă comisie, cu alt raport, **Raportul Wiesel**, care aduce poporului român cea mai gravă și mai mincinoasă acuzație: de holocaust!

- La acea dată domnul Constantiniu nu era membru al Academiei! Iar comisiile acelea le-au constituit niște oameni politici, niște guverne, de o anumită coloratură politică. Intervenția Academiei ar fi contravenit statului

Academiei, care stabilește clar neamestecul Academiei în disputele partizane, politice!

Fals argument! Miza comisiei Wiesel nu era partidul X sau Y! În dispută nu este angajată o idee politică sau o grupare politică ori o doctrină! Ci miza este onoarea poporului român și adevărul! Adevărul! Domnul academician, autorul unei celebre ***Istorii sincere*** a poporului român, declară că nu acceptă abaterea de la adevăr de dragul de a încropi o imagine pozitivă a poporului român! Și postulează: **Patriotism în limitele adevărului!**

- Și n-are dreptate?!

Are perfectă dreptate! Așa e corect! Dar cu atât mai mult nici dînsul și nici Academia Română să nu accepte abaterea de la adevăr pentru denigrarea românilor! Cunosce această scuză: nu putem face mai mult decât ce ne permite statutul!... Circulă și pe la alte instituții de interes public. *Pereat populus, pereat Patria*, dar statutul să fie respectat!... Statutul sau Constituția?! ...Câteva foi adică, cu fraze înseilate de mîna omului, de nenumărate ori modificate, după cum bate vîntul... De ce să punem acest petec de hîrtie mai presus de legea supremă: *Salus Patriae, salus populi suprema lex!* **Salvarea Patriei, a Neamului, este mai presus de orice lege, de orice statut sau regulament!** Căci, din păcate, domnule coleg, domnilor colegi, despre așa ceva este vorba azi: despre salvarea Țării, amenințată în existența ei cum nu a mai fost niciodată! Nici măcar pe vremea fanarioților nu am fost confrunțați cu o perspectivă atât de sumbră și de iminentă!

- Nu credeți că domnii autori sunt perfect conștienți de această primejdie și consideră că nu-i putem face față decât prin efortul nostru intern, intim? Prin încordarea puterilor noastre? Iar intransigența dumnealor ar avea menirea să trezească din letargie poporul român?! Să ne dea un brînci cu care să ne pună din nou pe picioare? Să ne ițească, dacă pot spune așa!

Noroc că poporul român nu umblă pe Internet!

- Ce vreți să spuneți!

Exact ce am spus: poporul român nu umblă pe Internet, nu citește ziarele, nu se uită la televizor!... Nu citește texte filosofice ori moralizatoare... N-are cum să reacționeze la acuzațiile domnilor cărturari!

...Adică este riscant să faci propoziții în care să apară substantivul **popor**. Conceptul denumit prin acest cuvînt este deosebit de complex, iar când încerci să stabilești referentul, adică în mod concret la ce, la cine te referi când spui **poporul**, descoperi că nu e deloc simplu și că riști, folosind acest cuvînt, să

te afunzi într-o sporovăială fără conținut. Poți să spui **Domnul Popescu a ieșit să se plimbe în parc**, dar nu poți să spui **Poporul român a ieșit să se plimbe în parc**! Nu cumva e la fel și cu propoziția **Domnul Popescu este fricos și lipsit de cuvânt**? Adică, este din nou greșit dacă vom face o propoziție înlocuind subiectul **Domnul Popescu** cu **Poporul român**, zicând **Poporul român este fricos și lipsit de cuvânt**. Amândouă subiectele sunt substantive, dar sunt substantive diferite din punct de vedere logic, filosofic. Să-ți mai dau un exemplu? Cunoști poezia lui Păunescu prin care el a lansat o întrebare care circulă și ea pe Internet: „**Unde erau românii când Mihai Viteazul a fost ucis de mercenarii lui Basta?!**” Mi se pare că a pus-o și pe muzică, sperând s-o facă șlagăr!

- *Nu-i un text rău!*

Ai zis bine. Este un text, nu e poezie, este probabil cel mai prost text scris de Păunescu! Petre Țuțea a scris un text de câteva sute de pagini intitulat **CARTEA ÎNTREBĂRIILOR**! În manuscris se numea **Cartea problemelor**. Cum eu m-am ocupat de dactilografierea manuscrisului, mi-am permis să-i sugerez modificarea titlului, iar bătrânul diafan a acceptat cu încântare.

- *Bătrânul „diafan”?!*

Deseori, în gând, așa îmi vine să-i spun. O fac acum prima oară cu glas tare... Atunci am discutat cu Țuțea despre necesitatea unei teorii care să ne ajute să nu mai punem întrebări greșite. Am ajuns la concluzia că multe dintre întrebările cu care se frământă mintea omului sunt întrebări greșite la care nu ai cum să găsești un răspuns corect! Ar trebui creată această ramură a epistemologiei! Aceasta, pe urmele semaseologiei, ar trebui să cerceteze și cuvintele greșite!... Dar ne depărtăm de subiect! Deci, întreb și eu: unde erau americanii când John Kennedy era ucis la Dallas? Unde să fie?! Fiecare pe la casa cui îl are, pe la treburile lui! Ca și românii atunci când turcii l-au ridicat pe Brâncoveanu sau când Ceaușescu a fost omorât la Târgoviște!... Cu alte cuvinte, nu ne putem juca cu conceptul/cuvântul **popor**, nu-i putem atașa orice predicat sau atribut! Mulți autori de texte critice se pripesc și folosesc cuvântul **popor** ca pe orice alt substantiv!... Și devin ridiculi, caraghioși, după regula bergsoniană: *du mécanique plaquée sur le vivant*... Cred că am scris corect!

- *Interesantă obiecție!*

Hai să vedem mai departe, cu ce s-a ocupat poporul român după revoluția lui Pește! Ce a urmat? Au urmat alegerile din 20 mai 1990! Te rog să fii atent acum! Cu ce a greșit poporul român dacă a votat masiv cu Frontul Salvării Naționale?! Poate că nu i-ar fi votat, dar de peste tot ni se spunea atunci

că FSN este de fapt PCR! Că feseniştii sunt tot comunişti!... Şi poporul român i-a crezut şi pe Ioan Raţiu şi pe Radu Câmpeanu când aceştia clamau pe toate lungimile de undă despre pericolul ca FSN să menţină România în comunism, adică în regimul social şi economic de care avuseserăm parte în ultimii douăzeci şi ceva de ani! Cum să nu-i creadă?! Erau amândoi bine informaţi, oameni subţiri, bine educaţi, veniţi din Occident, recomandaţi de tot Apusul!

V-aţi întrebat, domnilor critici, de ce la 20 mai 1990 românii, adică poporul român, făcea cozi interminabile la secţia de vot ca să voteze masiv cu feseniştii, adică cu comuniştii? N-a fost atunci nicio fraudă! Dar a fost atunci o ocazie pentru acest popor de neisprăviţi să-şi spună părerea. Şi au votat cu FSN-ul, despre care adversarii spuneau că sunt un partid de comunişti, care nu vor să facă reforma! Şi românii tocmai de aceea au votat cu ei, **au votat să nu se facă reforma! Acesta a fost sensul votului din mai 1990!** S-au înşelat încă o dată, crezând că în FSN erau tot comuniştii ăia care pe vremea lui Ceauşescu, de bine de rău, fuseseră în fruntea efortului naţional de a ridica Casa Poporului, de a construi Metroul şi nenumăratele centrale electrice, miile de blocuri ale Epocii de Aur!... La 20 mai 1990 românii au votat împotriva reformei, împotriva unor schimbări prea mari în viaţa pe care o duseseră până atunci. Căci ce lipsise pe vremea lui Ceauşescu acum aveau deja: paşaport în buzunar şi benzină pentru maşină. Mai multă schimbare nu le trebuia!... **Românii la 20 mai 1990 au reacţionat corect şi au votat pentru continuitate, au votat împotriva schimbării!**

- Azi, la 20 de ani de la alegerile din mai 1990, sondajele descoperă că 83% dintre români o duceau mai bine pe vremea lui Ceauşescu, şi declară că regimul acela – impropriu numit comunist, nu le-a făcut niciun rău!

Cifrele sunt cam aceleaşi! Coincid cu cei 85% care l-au votat pe Ion Iliescu cu FSN-ul său... Deci nu este vorba de mintea cea de pe urmă a românului! Nu putem spune că în 2010 le-a venit mintea la cap românilor şi acum regretă ce au făcut! Mintea pe care o au acum au avut-o şi atunci, numai că poporul, în aşa zisa democraţie, nu are ocazia să-şi folosească mintea decât două minute, o dată la patru ani, în cabina de vot! Vi se pare normal?!

- Care ar fi câteva puncte în care diferă viaţa de după 1990 de cea dinainte?

Bunăoară, lunar, la facultate aveam adunare generală de partid, profesori şi studenţi la un loc! Şi discutam lucruri serioase despre bunul mers al facultăţii, al învăţământului românesc, al Ţării. La noi, la Litere, înainte de 1990 s-a criticat demolarea satelor, faptul că ne sunt ascultate convorbirile telefonice şi multe altele, şi nimeni nu a fost arestat sau sancţionat pentru asta! Era exclus ca un profesor să lipsească de la ore şi să nu i se atragă atenţia în plenul adunării!

Azi mai ține cineva socoteala orelor, dacă se fac sau nu și cum? Era exclus înainte de 1990 să ajungă ministru un impostor caraghios ca actualul mizerabil! Era exclus să ne pomenim cu un decan ca Paul Cornea, chiar dacă sau tocmai pentru că se prea ilustrase în anii obsedantului deceniu prin participarea la represaliile anti-studențești!... Se ajunsese în anii '80 la o normalitate de care eu unul nu mi-am dat seama decât atunci când am pierdut-o! Dar poporul, în ipostaza sa sumară numită electorat, a avut instinct sau intuiție și a votat corect în 1990, a votat împotriva reformei! Împotriva schimbării! Căci nu era mult de schimbat ca să fie bine! Lipsea puțin ca să fie bine! Ce ne lipsea în Decembrie 1989? Ne lipsea un pașaport, posibilitatea de a cumpăra o casă la munte, dreptul de a circula cu mașina duminică, dreptul de scoate o revistă, o carte... În rest, nu era o problemă pentru nimeni să capete o locuință de la stat cu o chirie simbolică sau să o cumpere la un preț azi incredibil de mic, să aibă un serviciu sigur, să înghebeze o familie și să crească fără mari griji câțiva copii, cu siguranța pensiei, a alocațiilor, cu învățământ gratuit, asigurarea medicală la fel... Când mă gândesc cum au votat românii la 20 mai 1990, mă umilesc și mă simt mic și nerod dinaintea simțului istoric, de popor vechi, greu de păcălit, pe care l-au arătat atunci românii!...

- *Și totuși...*

Da! Nu i-a păcălit pe români propaganda anti-comunistă a domnilor Rațiu și Câmpănu, dar i-a păcălit însuși Ion Iliescu și gașca sa!

Căci, din păcate FSN nu era PCR, nu erau comuniști, nici măcar bolșevici, nu aveau nici urmă de simțământ al solidarității proletare, al fraternității și egalității etc., etc., ci **FSN era o adunătură de activiști și securiști oportuniști și jepcari, puși pe pricopseală, pe jegmăneală!** Adunătură condusă de urmașii cominterniștilor veniți de la Moscova după 23 august 1944. Dispuși să ucidă pentru a nu-și pierde privilegiile. Și chiar au ucis! Erau – și sunt mai departe, aripa nemernică, coruptă și bișnițară a securității, aripa declasată a PCR! Așa cum însuși Ion Iliescu nu era nici măcar cât umbra lui Nicolae Ceaușescu! Fusesse secretarul județean PCR cu cele mai slabe performanțe! Mult chiar și sub tovarășa Găinușă, de exemplu!.. Pe unde a fost, n-a rămas nimic de pe urma lui Ion Iliescu! Numai zâmbetul ca un rictus!...

În viața lui, Ion Iliescu n-a pus două cărămizi una peste alta!... N-a pus nimic în funcțiune! N-a inaugurat nimic! Și și-a început domnia prin sistarea lucrărilor la canalul București-Dunăre, lucrări deja executate în proporție de peste 80%! Un gest criminal! Pentru care trebuia pus la zid, căci săvârșea astfel infracțiunea de subminare a economiei naționale! Dar prima lor grijă, a noilor guvernanti, pentru că știau ce golănii și crime urmează să facă, știi care a fost! Au abrogat condamnarea la moarte!... Știau bine că o vor merita de zeci de ori!

Repet, **în 1989 lipsea puțin ca să ne fie bine!** Nu mai intru în detalii! Lumea nu este proastă când regretă ce e de regretat!

- *O să dezamăgiți multă lume cu aceste aprecieri!*

Da, știu! Vreo 5% dintre români. Oricum, subiectul nu mai poate fi ocolit sau discutat în fraze șablon. E timpul să facem un bilanț corect și nuanțat a tot ce a fost înainte de 1990 și ce a urmat!... Am cugetat mult asupra acestui subiect! ...Ce a urmat după alegerile din mai 1990?

- *Guvernarea Petre Roman.*

Adică o serie de reforme economice radicale, care au răscolit și dat peste cap Țara, fără ca poporul român să fie întrebat ce părere are! S-a găsit un academician, mai pe puncte făcut, dar care și-a spălat toate păcatele atunci când s-a ridicat, de la înălțimea funcției de președinte al Senatului, pentru a potoli zelul demolator al impostorului devenit peste noapte din nimic prim ministru. Un om de curaj, bietul Alexandru Bârlădeanu! A încercat de unul singur să se opună acțiunii de demolare a României! I-a sărit în cap toată presa, în frunte cu falsul dizident Petre Băcanu. Singur, profesorul N. N. Constantinescu, a încercat să fie alături de Bârlădeanu! Dar unde au fost ceilalți academicieni specialiști în economie politică, în sociologie? Unde au fost specialiștii de la Academia de Științe Economice? Cum de nu au intervenit împotriva impostorului din fruntea guvernului?! Trebuia s-o facă poporul român? Cum? Practic ce trebuia să facă poporul român când a devenit clar că suntem conduși de un dușman al poporului român, un dușman din tată-n fiu al României?!

Și totuși, poporul român s-a mișcat!

După mintea mea, mineriadele nu trebuie amestecate și puse toate la un loc, sub aceeași etichetă! Cele din 1990 au fost într-adevăr niște diversiuni criminale și cad în răspunderea lui Petre Roman și echipa sa. Mineriada din septembrie 1991 însă, nu a mai fost o mineriadă manipulată de Roman & Iliescu, nu a mai fost o diversiune mizerabilă, ci a fost o reacție firească, susținută de toți bucureștenii, iscată din instinctul de apărare al acestui popor! La fel cum a fost și următoarea, de pe vremea lui Emil Constantinescu! Sunt convins că mineriadele de după 1990, inclusiv cea din septembrie 1991, trebuie contabilizate în dreptul poporului român, ca expresii ale neputinței sale de a demisiona, de a se resemna! La fel cum și Piața Universității, cel mai lung miting din istoria lumii, trebuie trecut tot la activul capacității românilor de a reacționa energic și tenace la provocările istoriei. Marian Munteanu și Miron Cozma, împreună cu miile de români care i-au urmat, fac parte din bilanțul neputinței românești de a demisiona, de a ne resemna! Și, *nota bene*, aceste mișcări nu au avut pereche în celelalte țări fost comuniste!...

Îți mai ofer un motiv să fii mândru sau măcar mulțumit de concetățenii noștri: în martie 1990 bucureștenii au dat jos statuia lui Lenin, în huiduielile și ovațiile asistenței. La data aceea erau în lume sute, poate mii de statui ale

nemernicului, în care încă mai credeau sute de milioane de naivi. Românii nu au crezut niciodată și probabil de aceea le-a fost așa de ușor să-l dea jos de pe soclul nemeritat! A fost atunci pentru prima oară în istorie, repet pentru Guinness Book, era **prima oară** când o statuie a marelui criminal Vladimir Ilici Lenin a fost demolată și batojocorită, după cum se și cuvenea! O premieră mondială, de care istoricii români întârzie să facă caz! Nu se pricep să facă din acest eveniment un moment românesc de referință, de excelență, de grație! Atunci, în Piața Scânteii, varianta criminală a ideii comuniste a fost scoasă în șuturi de pe scena istoriei și aruncată la lada cu gunoi a istoriei!

Ca martor, vă pot spune că erau mii de bucureșteni adunați să dea greutate gestului, iar demolarea nu s-a consumat în câteva minute, ci a durat două zile, căci autoritățile, intrate deja sub ascultarea celui alt Ilici, nu s-au arătat dispuse să ofere utilajele necesare de-construcției! Dimpotrivă, s-au pus de-a curmezișul elanului popular. Dar în zadar perora la TV finul lui Lenin, tovarășul Ilici Iliescu, încercând să stăvilească elanul justițiar și eliberator al bucureștenilor! Al poporului român, pot spune! Nu s-au lăsat românii până n-au dat de pământ cu Anti-Cristul! Coincidență miraculoasă: demolarea lui Ilici s-a produs în ziua de 6 Martie! Așa au aniversat românii instalarea prin furt și minciună a primului guvern comunist, cel din 6 martie 1946! N-a fost cu intenție! Așa s-a nimerit! Demolarea a început pe 5 martie, și părea că va dura un ceas-două, dar Dumnezeu a aranjat să nu se poată finaliza decât a doua zi! Ca semn că a început demolarea leninismului, exact în ziua în care s-a instalat la guvernare în 1946! Alt detaliu: cel mai activ dintre demolatorii lui Lenin era un preot tânăr! Se pare că a lui a fost inițiativa! Ar merita pomenit în cărțile de istorie! Hainele sale preoțești au impus respect celor trimiși de Ion Iliescu să oprească istoricul gest! Așadar, demolarea leninismului, a bolșevismului, a început în România! Pe 6 martie 1990! Moment de istorie universală!

Toate cele de mai sus sunt întâmplări petrecute numai în România, fără pereche în celelalte țări așa zis comuniste!... Sunt convins că nu le putem aprecia ca pe niște semne ale resemnării, ale demisiei de la datoria cu care istoria încarcă fiecare popor! Ci dimpotrivă, ca pe semne de mare vitalitate națională, semne ale unui instinct istoric deosebit de corect!

Unde și când și în ce condiții au mai fost demolate sau demontate alte statui ale marelui criminal Vladimir Ilici Lenin, fie-i numele uitat?!

- Și atunci situația de dezastru național, după unii ireparabil, nu cade nicicum în vina poporului român?

În principiu, zi-mi, te rog, ce putea să facă poporul român și n-a făcut în acești ani? Ce i se reproșează în mod concret?

- Că nu a tras la răspundere clasa politică și nu i-a temperat lăcomia nesimțită...

Concret, cum putea acționa Măria Sa poporul în acest scop?

- *Prin mitinguri și alte manifestări de protest, prin memorii și reclamații... Și mai ales prin vot! Firește, asta în teorie! În practică...*

În practică, în realitate, democrația oferă puține posibilități poporului să tragă pe cineva la răspundere! M-aș fi așteptat ca domnii autori, care fac judecăți de valoare asupra poporului român, să consemneze eșecul sau măcar neajunsurile democrației, atât în România, cât și pe plan mondial! **Falsa democrație în care trăim este principala cauză a răului de care suferim!** Iar democrația – să nu uităm o clipă!, a fost instalată în România sub controlul și monitorizarea Occidentului! O falsă democrație, care a primit validarea instanțelor occidentale! Aceleași instanțe care, înainte de 1990, ne țineau în șah acuzându-l pe Ceaușescu de felurite încălcări ale regulilor democrației, acum, după 1990 închid ochii la nenumărate crime, la disprețul total față de regulile democrației arătat de guvernanți! Din păcate, asta se întâmplă nu numai în România, ci și pe plan mondial! Inclusiv în Occident!

- *În Occident?*

Sunt o sumedenie de exemple și dovezi, începând cu democrația americană – un veritabil fals, care a zăpăcit multă lume, și terminând cu democrația din orice altă țară. Inclusiv Uniunea Europeană. Sunt țări occidentale unde referendumul a consemnat refuzul poporului de a intra în UE. Și nu s-a ținut seama de acest refuz. Reacția autorităților: au decis să renunțe la organizarea de alte referendumuri... Poporul, ca subiect, nu face analize de subtilitate. Ci se manifestă instinctual sau după tradiție. Poporul, națiunea care este capabilă să edifice o statalitate proprie, își creează anumite instituții publice reprezentative, cărora le delegă dreptul de a trage la răspundere pe oricine din interiorul statului național. Prin alte instituții își satisface nevoia de adevăr! Sau nevoia de dreptate, de justiție! Și așa mai departe. Academia este una dintre aceste instituții! I-aș sugera domnului academician Constantiniu, fiind singurul academician cu o prezență vie în viața Țării, să facă o analiză critică a felului în care Academia Română a corespuns așteptărilor pe care poporul român este în drept să le aibă de la academicii săi! Nu cumva are și Academia partea ei de vină pentru situația catastrofală a Țării?

- *Sunt convins că domnul academician Constantiniu ar avea multe de spus pe acest subiect.*

Important este să vorbească public, în auzul poporului român, așa cum a făcut deunăzi prin **Formula AS**. A vorbit? A vorbit ceva mai mult decât alți

academicieni, dar n-a abordat propriu zis subiectul! Frontal! Repet întrebarea: Nu cumva are și Academia Română o parte importantă din vina pe care o punem pe umerii „poporului român”?

- *Întrebarea dumneavoastră este o acuzație în toată legea! Fiți mai explicit!...*

Am dat deja un exemplu, cu nespălatul care răspunde la numele Ellie Wiesel! Cum au putut să ofere fotoliul de academician unui individ care face propagandă celui mai deșucheat și mai dezgustător antiromânism?!... Dar pot să dau un exemplu și mai grav. Mă refer la una din principalele probleme și cauze de care se leagă criza în care ne-am înfundat de vreo doi-trei ani... Problema băncilor. S-a petrecut un fenomen absurd, de necrezut, pe care eu unul cu greu l-am priceput că este real și chiar se petrece: România a împrumutat câteva zeci de miliarde de euro de la FMI, de la Banca Mondială, bani din care s-au plătit ceva pensii și salarii, dar cei mai mulți bani din acest împrumut au mers la băncile din România, pentru a le ajuta să nu intre în faliment. Numai că băncile din România sunt, toate, sucursale ale unor bănci străine. Astfel că banii noștri se duc să sprijine banca mamă, din altă țară, să nu dea faliment. Lucrul cel mai grav, pe care îl știm cu toții, este că **nu mai există bănci românești în România!** Câteva au mers prost și au dat faliment, iar altele, care mergeau bine, au fost falimentate cu program de falimentare. În mod planificat! Mă refer astfel la Banca Religiilor, la Banca Dacia Felix... **Vinovatul principal pentru dezastrul din sistemul bancar românesc este un domn, Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale!** Neschimbat în funcție de 20 de ani! A fost răsplătit pentru aceste frumoase rezultate și prin laurii de academician care i-au fost puși pe nobila frunte! Am avut ocazia să-l întreb pe un coleg al domnului Constantiniu, pentru care merite științifice a fost Mugur Isărescu făcut academician. Mi s-a răspuns că înfotolierea lui Mugur Isărescu s-a făcut cu gândul la banii cu care acesta ar putea să sprijine Academia.

- *Și ce este chiar așa de grav?!*

Păi nu este nimic grav, dar ajungi astfel să te întrebi care mai este deosebirea între un academician și amărâțul care își dă votul unor infractori pentru un kil de făină și un pui schilod?!

- *Sunteți prea aspru!*

Întreb mai departe: dacă tovarășii academicieni s-au gândit la banii pe care îi va aduce Isărescu la Academie, de ce nu s-a gândit nimeni sub cupola Academiei la banii, mult, mult mai mulți, cu care Mugur Isărescu păgubește România?! Bani luați din pensiile cele mai sărace, din sistemul educației, al

sănătății, și externalizați, adică fraudăți în beneficiul finanței mondiale, cea care i-a luat capul și lui Ceaușescu! Și care este principala furnizoare de mizerie și disperare în România post-decembristă!

Eu nu mă pricep, dar specialiștii pe care îi cunosc, toți îi atribuie lui Mugur Isărescu un rol esențial în producerea dezastrului pe care îl trăim! La Academia Română sunt mari specialiști în economie și finanțe. Sunt mulțumiți domnii academicieni de starea în care se află România? Nu văd, ignoră sau trec cu vederea răul făcut României de finanța mondială prin Mugur Isărescu?!... Ah, România este altceva! Să nu amestecăm lucrurile! *Pereat Romania, vivat Academia!*... Pe domnii academicieni, din presupusul lor turn de fildeș, nu i-au interesat decât donațiile făcute de Banca Națională a României! Aripa nouă a Bibliotecii Academiei și manuscrisele lui Eminescu, vestitele Caiete, au beneficiat din plin de sponsorizările primite de la Banca lui Mugur Isărescu.

Păi acest domn Isărescu, academician de complezență, a făcut țării și poporului român atâta rău cât n-au făcut la un loc toți academicienii de conjunctură de după 1944, un Mihail Roller sau o Elena Ceaușescu, un A.Toma sau Manea Mănescu! Au fost copii mici pe lângă dezastrul din sistemul bancar românesc produs după 1990! Domnul Mugur Isărescu nu are nicio răspundere pentru asta?

- *Are, dar nu văd vinovăția domnului academician Constantiniu! Domnia sa a fost ales în Academie mulți ani după Mugur Isărescu!*

Dar eu, dragul meu, nu de domnul Constantiniu mă plâng! Doamne, ferește! Este singurul academician luptător! ...Mă rog, plec de la spusele domniei sale, profit de ocazie, exagerez puțin și ajung acolo unde nu credeam c-o să ajung: vinovăția, căci de vinovăție este vorba, a celor mai serioși oameni din Țara asta: academicienii!... Te rog să mă mai îngădui cu o întrebare.

- *Nu am cum să vă împiedic! Este pe răspunderea dumneavoastră!*

Da, îmi iau răspunderea și pentru următoarea nedumerire: A mai fost un referendum, mai important decât toate celelalte la un loc. Nu mai țin minte exact cum se numea emisiunea, parcă ***Zece pentru România***, la Televiziunea națională. O idee cam tembelă, preluată de la alte televiziuni naționale. Telespectatorii au fost invitați să voteze pentru una dintre marile personalități, pentru a se desemna personalitatea cea mai importantă, cea mai respectată de români. Țineți minte, nu?

- *Și a fost desemnat Ion Antonescu!*

Păi cine l-a desemnat? Nu poporul român?! Eu cred că putem spune că poporul român l-a ales atunci pe **Ion Antonescu președinte în eternitate al**

României!... Cum ar fi de comentat acest rezultat altfel decât ca un semn că poporul român nu este ușor de prostit și nici de intimidat?! Nemernicii i-au demolat lui Ion Antonescu statuile, au interzis prin lege să spui ceva de bine despre mareșal, iar la concursul cu pricina i-au pus lui Ion Antonescu un prezentator, un *laudator*, un apologet – căci așa prevedea regulamentul emisiunii, care s-a purtat exact ca și avocatul soților Ceaușescu la Târgoviște: în loc să-l apere și să-l laude pe mareșal pentru meritele pe care le are în eternitate, avocatul vândut știe el cui inventa pe seama mareșalului acuzații despre care românii știu demult că sunt false, mincinoase. Nu s-au lăsat românii prostiți de un pițifelnic! ...Așa se zice? Pițifelnic?

- *Cine a fost avocatul, cumva Adrian Cioroianu?*

Da, nefericitul!... Așadar, în ciuda unei vaste și susținute manipulări, poporul român nu s-a lăsat prostit și s-a rostit clar în favoarea mareșalului Ion Antonescu, a unui criminal de război! În felul acesta se cascadează o prăpastie cât hăul între poporul român și Academia Română! Nu știu să mai fie o țară în care Academia să funcționeze într-o divergență atât de mare cu propriul popor pe un subiect atât de important! La Academia Română, din august 1944 și până azi, se tace ori se minte cu tenacitate despre mareșal. Secția de istorie a Academiei, din care face parte și domnul Florin Constantiniu, nu se încumetă să spună adevărul despre mareșal și alte subiecte. Această abținere de la rostirea adevărului, deseori surmontată de afirmații de-a dreptul mincinoase cu privire la mareșal și supușii săi români, este mai rea și mai vinovată decât spiritul de demisie invocat. Cuvântul **demisie** este un termen prea blând pentru a califica vina istoricilor academicieni de a falsifica istoria României, capitolul Ion Antonescu! Îl las pe domnul profesor Constantiniu să propună termenul potrivit!

Ba mai mult: un mare istoric cum este domnul Gheorghe Buzatu nu are nicio șansă de a fi primit în Academia Română pentru că a spus mereu adevărul despre Ion Antonescu!...

Și mai pun o întrebare: faptul că poporul român l-a votat pe Ion Antonescu ca fiind cel mai mare dintre marii români a avut și un sens polemic, o ocazie nesperată și prompt speculată de publicul românesc, de „poporul român”, pentru a-i trage la răspundere pe netrebnicii care au scornit ordonanța de urgență nr.31 din 2002 și pe toți, inclusiv academicienii, cei aserviți puterii politice, care nu au mișcat în front și au acceptat umilințele impuse poporului român prin acea ordonanță nenorocită! Cine a demisionat de la datoria sa? Poporul român sau reprezentanții săi cei mai laureați, cei mai înzestrați de Dumnezeu cu toate darurile erudiției, ale atotștiinței?!

- *În concluzie?*

În concluzie aş comenta şi afirmaţia cum că poporul român şi clasa politică îşi împart în mod egal vinovăţia pentru situaţia de dezastru în care ne aflăm... Dă-mi voie să-i iau apărarea şi clasei noastre politice, atât de nemernicită cum e: cum adică? Alţi vinovaţi nu există? Decembrie 1989, ca eşec, ca minciună, nu are nicio legătură cu KGB şi CIA, cu trocul dintre Gorbaciov (lăsat să-şi facă de cap în România) şi Bush (liber şi el să intervină anti-democratic în Nicaragua), cu intrigile lui Mitterand? Nu mai zic ale Budapestei şi Belgradului! Costurile intrării noastre în NATO şi Uniunea Europeană noi le-am fixat? Clauzele secrete care ne-au fost impuse, dictate de partenerii internaţionali, şi consecinţele lor, nu fac parte din dezastrul post-decembrist? Doar este evident că lucrurile se desfăşoară după un scenariu anti-românesc pe care l-au conceput alţii, în cancelarii care ne poartă sâmbetele nu de ieri, de azi, ci de secole! Aşadar, mi se pare evidentă funcţionarea încă dinainte de decembrie 1989 a unor strategii anti-româneşti, profesionist concepute şi executate, fără de care nu se putea produce dezastrul generalizat de după 1990! A nu ţine seama de aceste strategii anti-româneşti atunci când comentezi cele petrecute după 21 decembrie 1989 este semn de neseriozitate, de aflare în afara subiectului...

Este atât de evident că asupra noastră se aplică un program anti-românesc apocaliptic, urmărind depopularea (de-românizarea) României, declinul demografic şi economic, şi strămutarea în România a unor străini, evrei în primul rând! Nu pot accepta ideea că domnii academicieni nu sesizează desfăşurarea acestui scenariu criminal şi perfid. Academia Română este datoare să pună în discuţie acest scenariu şi să se pronunţe asupra lui, pentru a cere socoteală clasei politice, guvernanţilor, complici la acest genocid. Avem nevoie de expertiza academică pentru a lumina poporul român şi clasa politică asupra stării reale a Naţiunii române! Actualul preşedinte şi echipa sa de consilieri nu sunt capabili să prezinte Țării un raport corect, cinstit şi avizat, aspra problemelor cu care ne confruntăm. Actualul preşedinte şi guvernanţii, în fapt întreaga clasă politică, se fac vinovaţi de trădare naţională. Nu putem imagina nicio soluţie de redresare naţională alături de aceşti iresponsabili.

Celor care comentează fenomenul românesc post-decembrist le ofer un reper pentru înţelegerea corectă a situaţiei în care ne aflăm. Le ofer în acest sens răspunsul unui demnitar chinez care ne-a vizitat ţara şi care, întrebat de ce nu au făcut şi în China o revoluţie anti-comunistă ca în România şi în celelalte ţări comuniste din Europa, dixit: **În China nu s-a făcut revoluţie anti-comunistă pentru că în Comitetul Central al Partidului Comunist Chinez nu există nici un evreu!...**

Mda, nici lui Cicero nu-i venea uşor să-i vorbească de rău pe evrei! Aşa că nu mă mir de cei care se fac că nu au auzit vocile care de ani de zile clamează, e drept – într-un mod neacademic, pericolul palestinizării României! Voci care, cu riscuri deloc neglijabile, avertizează suflarea românească asupra pericolului pe care îl reprezintă încetăţenirea în secret a un milion de evrei! Nu

vor academicii noștri să afle nici de strategia diasporistă din Israel, care preconizează deschis, în debateri publice, revenirea evreilor în țările din Estul Europei, proces istoric intrat deja în faza de desfășurare și care privește în modul cel mai direct viitorul statului și al poporului român! Numai lăcomia clasei politice trebuie temperată? Nu cumva această clasă politică a trădat, a vândut Țara străinilor, unor străini anume? Chiar nu se știe la Academia Română și în mediile universitare adiacente nimic despre această trădare? Nu se știe în beneficiul cui ne-au trădat guvernării, clasa politică?!... Sau, cumva, este prea periculos să vorbim despre trădare în aula spânzuratului?!...

O precizare: cele spuse mai sus despre elita academică se potrivesc încă și mai bine pentru elita universitară, adiacentă celei academice. Comunitatea rectorilor, când se întrunește, discută numai tehnici de alegeri în consiliile științifice, scheme de accesare a fondurilor europene, formule de prelungire sau chiar eternizare în funcțiile de conducere! Problemele Țării?! Păi nu avem Parlament? Guvern? Președinte?...

Mă întreb, ce va avea de spus cine va citi peste o sută de ani textele critice la adresa poporului român cu care în zilele noastre își exersează stilul și profunzimea de idei fel și fel de neica nimeni! Se va mira, probabil, bietul strănepot, că din peisajul dezastrului românesc descris de domnul X sau Y lipsesc principalii autori, persoanele și instituțiile care ne-au călcat Țara în numele democrației occidentale, de la care noi am așteptat, ca proștii, un sprijin dezinteresat, în numele interesului comun și impersonal de a se lărgi aria democrației pe planeta noastră!, iar în realitate ne-am confruntat dur cu mercantilismul și egoismul cel mai dezgustător! Lipsit de orice urmă de scrupul moral! Ehe, păi erau pionieri nevinovați rușii, cu vestitele lor sovromuri, față de jaful și distrugerile din economia românească post-decembristă!...

Noi, în 1990, ne-am racordat la o lume în care credeam, cu naivitatea vițelului dus la abator! Eram convinși că principiile democratice, ale legalității și legitimității, ale competenței va fi să ordoneze întreaga societate, întreaga planetă. Am intrat în NATO și în Uniunea Europeană convinși că intrăm într-un club de gentlemani! Și, Doamne, ce mult ne-am înșelat! Nici azi cei mai mulți dintre noi nu ne-am dumirit bine în ce cloacă am intrat! Iar poporul român nu se poate dumiri ca lumea fără ajutorul elitei intelectuale, universitare și academice! Iar această elită tace, tace și dă din coate să prindă care o bursă, care o sponsorizare, care un grant sau mai știu eu ce șpagă, ca preț al tăcerii! Al trădării! Primii care se gândesc la sine și nu la binele comun sunt înșiși învățații Neamului, cei care, după rânduiala lăsată de Dumnezeu, ar trebui să se afle în fruntea românilor capabili să se gândească la binele comunitar, național! Căci sunt destui români capabili și dispuși la acest sacrificiu...

Suntem o țară ocupată, domnilor judecători neîndurați, domnilor academicieni, domnilor rectori, domnilor profesori! O țară ocupată nu bărbătește, cu trupe militare, căci Ion și Gheorghe nu ar fi îngăduit asta!, ci ne-au ocupat prin forța perfidă a contractelor economice și financiare jegmănitore,

semnate de președinți și prim-miniștri trădători de Țară! Au semnat în mare secret, nu au întrebat pe nimeni, nu au informat pe nimeni! Au semnat deseori sub presiunea unui șantaj! Căci gentlemanii din Occident recurg și la șantaj, ba chiar și la crimă, la orice recurg dacă le-o cere imperativul profitului material cu orice preț moral!... Au căzut cu toții la înțelegere: politica și morala sunt două linii paralele care se întâlnesc la infinit...

Ne-am pierdut suveranitatea de stat într-un mod cu totul atipic, nemaixersat în istorie! Poporul român, poporul!, nu are cum să-și dea seama de subtilitățile și dedesubturile acestor contracte ale înrobirii financiare, nu are poporul român cum să găsească soluții la această inovație perversă a istoriei. Inteligența românească, în primul rând Academia și Universitatea, ne-au fost lăsate de la Dumnezeu ca să acționeze în asemenea situații! Să-și asume ieșirea la rampă, în ring, în arenă, la tribună, în numele Adevărului și al Datoriei față de Neam!

Nu suntem, încă nu suntem un popor de oi, popor demisionar, popor vegetal etc. etc... Suntem mânați însă în această direcție. Ne-ar prinde bine un cuvânt lămuritor și de încurajare, un ajutor, un punct de sprijin ca să putem ieși din mlaștina în care am fost împinși de liderii noștri, de aliații noștri, de prietenii în care am crezut și i-am așteptat să ne izbăvească!... Cine să rostească cuvântul de îmbărbătare și de iluminare dacă nu fiii cei mai învățați și mai doxați ai acestui neam românesc?!

Suntem o țară ocupată... Din păcate – sau din fericire, întreaga planetă este ocupată de o conjurație mondială a unor politicieni fără Dumnezeu, fără nicio sensibilitate față de ființa umană. În însăși țara care se pregătește să pună șaua pe planetă, s-a produs **„acapararea guvernării în mâna unei mici grupări de inițiați, care au folosit banii publici pentru a controla alegerile, pentru a influența și slăbi în mod sistematic orice control financiar”**. (Matt Taibbi, citat de Greg Gordon în articolul *Cum a cumpărat Wall Street-ul Congresul SUA*.) Evident, este vorba de aceleași structuri oculte care, în urmă cu 50 de ani, erau descrise de președintele John Kennedy ca **„o conspirație monolitică și cruntă care se bazează pe infiltrare în loc de invadare (s.n.), pe intimidare în loc de libera alegere(...) Operațiunile sale sunt ascunse, nu publice, greșelile sale sunt îngropate, nu puse pe prima pagină a ziarelor, criticii săi sunt reduși la tăcere(...)”** Aceasta este lumea în care trăim, o lume ale cărei mecanisme secrete nu au cum să fie cunoscute și înțelese de „popor”, oricare ar fi acesta, român sau american ori francez! O lume în care aproape nimic din ce se vede și se aude în viața publică nu este adevărat! Cum să se orienteze poporul român în această butaforie a minciunilor și diversiuilor, cum altfel decât prin mințile cele mai luminate cu care Dumnezeu a înzestrat poporul român?! Adică prin academicieni și profesorii universitari, în primul rând! Cu o condiție: aceștia să țină cu poporul, cu Neamul! Să nu se rușineze a-l mărturisi nici pe Domnul Iisus, nici pe Eminescu ori Avram Iancu sau Tudor din Vladimirești!...

Cu alte cuvinte, în 1990 noi am intrat în lumea democrației occidentale, o lume în care demult popoarele au fost transformate în turme de oi! Începând cu poporul cel mai democratizat, firește. Vezi neputința americanilor de a se trezi din coșmarul atât de bine înscenat la World Trade Center. Moment de rușine planetară! ...Păi, domnilor criticaștri, **niciodată în istoria lor românii nu au fost atât de oi ca americanii în septembrie 2001.**

...Sunt multe de spus! Închei - deocamdată! -, afirmând cu toată seninătatea, dar și cu obidă, că suntem un popor cu o istorie de care nu avem motive să ne rușinăm! Inclusiv istoria ultimelor decenii, de după 23 august 1944 sau de după 21 decembrie 1989. Din păcate, **istoriografia românească este mult sub nivelul istoriei românilor!** Adică istoricii noștri, istoriografii, cronicarii evenimentelor ce se petrec în lumea românească, sunt departe de a se putea spune despre ei că și-au făcut datoria față de adevăr, față de neam! **Istoricii noștri, ca și ceilalți componenți ai intelighentziei românești, nu suntem la înălțimea celor care au făurit această istorie!** Învățații neamului au amestecat prea multă viață personală în rostirea adevărului! Prea mult condiționează rostirea adevărului de interesele carierei lor, de confortul familiei lor sau de alte repere reale, valabile pentru orice individ de rând, dar penibile și jenante de la un nivel socio-cultural în sus! Firește, există nenumărate excepții, dar prea puține printre academicienii noștri, în mediul academic, universitar!... O spun fără nicio satisfacție! Dimpotrivă...

Dar dacă intri pe Internet, dai peste sute, mii de români, tineri mai ales, din Țară sau din străinătate, care caută adevărul cu tenacitate și cu credință în Dumnezeu, în Neamul românesc! O spun cu toată satisfacția! Sunt nemaipomeniți! Veritabili Făt Frumoși! Se pare că se vor descurca și fără modelele din aulă, de la catedră!

Doamne, ajută-i, Doamne!

București, 5 ianuarie 2011

A consemnat **Nichita Vancea**

Colecția

ROMÂNII ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ¹ (1986-2010)

1. *Românii în istoria universală*, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1986, XLVIII – 728 p.

Introducere: *Românii în istoria universală. Câteva considerații*, de Gh. Buzatu, p. VII-XLVIII (volum apărut cu sprijinul colegilor Stela Cheptea, Valeriu Florin Dobrinescu și I. Saizu).

2. *Românii în istoria universală*, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1987, XII – 818 p.

Volum apărut cu sprijinul istoricilor Stela Cheptea, Vasile Chirica, Ștefan S. Gorovei, Ștefan Lemny, Lucian Nastasă și I. Saizu, cu un *Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu (p. XI-XII).

3. *Românii în scrieri și documente străine*, coordonare și colaborare Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Valeriu Florin Dobrinescu, Ștefan Lemny, Ion Pătroiu, Sorin Pârvu, I. Saizu, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1987, VIII – 295 p. – *Argument* de Gh. Buzatu, p. IX-X.

4. *Românii în istoria universală*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, X – 1 012 p. (Studii și documente). (*Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu, p. IX-X).

5. Ștefan Lemny, *Românii în secolul XVIII. O bibliografie*, I, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, XL – 328 p. – *Argument* de Gh. Buzatu, p. IX.

6. Ștefan S. Gorovei, *Izvoare străine pentru istoria românilor, Românii în istoria universală*, volum îngrijit de ..., Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, XV+ 456 p.

7. Gh. Buzatu, Ștefan Lemny, I. Saizu, eds., *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*, I, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, XII – 1 076 p. (*Argument*, de Gh. Buzatu, p. V-VII).

¹ Pentru bibliografia colecției vezi Horia Dumitrescu, coordonator, *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Focșani, Editura Empro, 1999, 951 p.; Sorin Iftimi, Corneliu Ciucanu, B. Apăvăloaei, *Centrul de Istorie și Civilizație Europeană – 15 ani de activitate (1992-2007)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007; Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea, coordonatori, *Politică, diplomatie și război: Profesorul Gheorghe Buzatu la 70 de ani*, Craiova, Editura Universitaria, 2009, 655 p.; Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, III, *România și proba labirintului (1939-1989)*, Iași, Tipografia Moldova, 2010, p. 631-645.

8. Al. Zub, ed., *La Révolution française et les Roumains. Impact, images, interprétations. Études à l'occasion du Bicentenaire*, publiées par ..., Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989, 454 p.

9. Gh. Buzatu, Ștefan Lemny, I. Saizu, eds., *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*, II, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989, XI – 508 p., cu un Argument de Gh. Buzatu, p. IX-XI.

10. Vasile Diacon, *Vechi așezări pe Suha Bucovineană. Pagini monografice*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989, VIII – 313 p., cu un Argument de Gh. Buzatu, p. IX-X.

11. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Valeriu Florin Dobrinescu, I. Saizu, eds., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, I, Iași, Editura B. A. I., 1990, XLVI – 504 p.

În loc de Cuvânt înainte: Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu sau un om așa cum a fost*, p. VII-XV; *Cronologie*, p. XVII-XXXI.

12. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Valeriu Florin Dobrinescu, I. Saizu, eds., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, II, Iași, Editura B. A. I., 1990, 528 p.

13. Gh. Buzatu, ed., *În amintirea lui Nicolae Iorga*, Iași, 1990, 46 p. (Ediția originală – București, 1942).

14. Gh. Buzatu, ed., *România cu și fără Antonescu. Documente, studii, relatări și comentarii*, ediția I, Editura Moldova Iași, 1991, 389 p.; ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1998, 389 p.

15. Kurt W. Treptow, ed., *Dracula. Essays on the Life and Times of Vlad Țepeș*, Iași, 1991, 336 p.

16. Prințul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra coroanei României, Documente, amintiri și comentarii*, editori Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Sorin Pârvu, Iași, Editura Moldova, 1991, 206 p.

17. *Poems of Mihai Eminescu. A Bilingual Edition*, editor Kurt W. Treptow, Iași, 1992, 141 p.

18. I. Saizu, *Modernizarea României contemporane. (Perioada interbelică). Pas și impas*, București, Editura Academiei Române, 1991, 287 p.

19. Valeriu Florin Dobrinescu, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Iași, Editura Moldova, 1991, VII – 219 p.

20. Mihai I al României, *Cuvinte pentru români*, proclamații, interviuri, declarații, selectate, comentate și editate de Gh. Buzatu, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1992, XVII – 134 p.

21. Ion Antonescu, *Un A.B.C. al anticomunismului românesc*, I, ediția I, texte selectate și comentarii, studiu, note de Gh. Buzatu, cu un studiu special de Barbu B. Berceanu, Iași, Editura Moldova, 1992, 324 p.; ediția a II-a, Iași, 1998, 317 p.

22. Gh. Buzatu, ed., *Românii în arhivele Americii*, I, *Comunismul trece Nistrul (1944-1947). Studii, documente, comentarii*, Iași, Editura Moldova,

1992, XVIII – 182 p. (Cu un studiu special de Ion Constantin: *Comunismul și Basarabia*).

23. Mihail Manoilescu, *Tragica predestinare a geniului moldovenesc*, ediție îngrijită, note, postfață și indice de Valeriu Dinu, Iași, Editura Moldova, 1993, 171 p.

24. Nicolae Iorga. *Omul și opera*, II, editori Gh. Buzatu, C. Gh. Marinescu, Iași, Centrul de Istorie și Civilizației Europene/ Bacău, Editura Plumb, 1994, 294 p.

25. „Procesul” lui Corneliu Zelea Codreanu. (Mai, 1938), editori Gh. Buzatu, Kurt W. Treptow, Iași, 1994, LXII – 253 p. (cu un *Studiu introductiv privind istoriografia română și străină a Mișcării Legionare* de Gh. Buzatu, p. V-LI).

26. Nelu Zugravu, *Istoria romanității nord-dunărene (secolele II-VIII). Contribuții la etnogeneza românilor*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1994, XV – 253 p.

27. Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, 476 p.

28. Brândușa Viola Popescu, *Catastrofă și imaginație. (Eseu despre romanul primului război mondial în literaturile engleză, americană și română)*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1994, 170 p.

29. Al. Gh. Savu, Vasile Lupu. *Restituire*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, 85 p. (extras din „Europa XXI”, III-IV, 1994-1995, p. 1-85).

30. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, București, Editura Enciclopedică, 1995, 478 p.

Vol. I, apărut în anul 1988, nu a fost cuprins în colecție.

31. Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, 393 p.

32. Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, București, Editura FFPress, 1996, 426 p.

33. Constantin I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, I, text stabilit și îngrijit, adnotat și comentat de Gh. Buzatu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, 357 p.

34. Constantin I. Kirițescu, *România în al doilea război mondial*, II, text stabilit și îngrijit, adnotat și comentat de Gh. Buzatu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, 406 p.

35. Faust Brădescu, *Scurtă analiză spectrală a Mișcării Legionare*, editor Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1996, 152 p. (Prefață de Gh. Buzatu, p. 9-16).

36. Faust Brădescu, *Viziunea integrală a revoluției legionare*, editor Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1997, 326 p. (Prefață de Gh. Buzatu, p. 7-11).
37. Iulian Chifu, *Calea dreaptă. Pledoarie pentru o doctrină a Adevărului*, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1996, 239 p. (Cuvânt înainte de Gh. Buzatu, p. 5).
38. Vasile Marin, *Fascismul. Organizarea constituțională a statului corporativ italian. Teză pentru doctorat în științele politice și economice*, editor Radu-Dan Vlad, Cuvânt înainte de Ioan Scurtu, București, Editura Majadahonda, 1997, 142 p.
39. Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena. Continuarea statului român național legionar. 1944-1945*, ediție definitivă de Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1997, 237 p. (Prefață de Gh. Buzatu, p. 7-9).
40. Gh. Buzatu, *Așa a început holocaustul împotriva poporului român*, București, Editura Majadahonda, 1995, 60 p.
41. Horia Sima, *Mișcarea Legionară și Monarhia*, ediție îngrijită de Gh. Buzatu, Iași, Editura Agora, 1997, 93 p. (Cuvânt înainte de Gh. Buzatu, p. 5-14).
42. George Popescu, *Sub sabia Cavalerilor Apocalipsului*, București, Editura Majadahonda, 1997, 117 p.
43. Vasile Pârvan, Horia Sima, *Datoria vieții noastre/ Pentru ce am pierdut războiul din Răsărit și am căzut în robia comunistă*, București, Editura Majadahonda, 1997, 66 p. (Prefață de Gh. Buzatu, p. 5-7).
44. Ioan Muntean, *La pas, prin „reeducările” de la Pitești, Gherla și Aiud sau Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane*, București, Editura Majadahonda, 1997, 304 p.
45. Iulian Chifu, *Război diplomatic în umbra Kremlinului (Lupta politică din culise dintre CSI și Consiliul Europei pentru controlul strategic în Republica Moldova)*, Iași, Editura Loreley, 1997, LIV – 310 p. (Cuvânt înainte de Gh. Buzatu, p. XVII-XVIII).
46. Faust Brădescu, *Mișcarea Legionară în studii și articole*, I, editor Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1997, 246 p. (Prefață de Gh. Buzatu, p. 9-12).
47. Faust Brădescu, *Mișcarea Legionară în studii și articole*, II, editor Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1997, 204 p. (Prefață de Gh. Buzatu, p. 9-12).
48. Cătălin Ropală, *Periprava. Memorial din gulagul românesc*, București, Editura Majadahoda, 1997, 166 p.

49. Faust Brădescu, *Un deceniu de luptă în exil în slujba neamului și a Legiunii (1978-1987)*, I-II, editor Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1997, 208 p. – 183 p.

50. Dulciu Morărescu, *Personalități din alte țări despre România. Dicționar*, București, Editura Paideia, 1997, 245 p.

51. Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, I, *Studii și documente*, București, Editura Paideia, 1998, 250 p.

52. Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944)*, I, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, București, Editura Paideia, 1999, 380 p. (Argument de Gh. Buzatu, p. 5-7).

53. Paul Guiraud, *Codreanu și Garda de Fier*, ediția III, îngrijită de Radu-Dan Vlad, prefată de Ioan Scurtu, traducere de Bogdan Basarab, București, Editura Majadahonda, 1998, 80 p.

54. Cristian Sandache, *Doctrina național-creștină în România*, București, Editura Paideia, 1997, 150 p. (Argument de Gh. Buzatu, p. 5-7).

55. Iulian Chifu, *Război diplomatic în Basarabia (O istorie ultracontemporană)*, București, Editura Paideia, 1997, 427 p. (Cuvânt înainte de Gh. Buzatu, p. 5).

56. Cristian Sandache, *Viața publică și intimă a lui Carol al II-lea*, București, Editura Paideia, 1998, 147 p. (Argument de Gh. Buzatu, p. 7-8).

57. *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, I, ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad (documente selectate de Vitalie Văratec, Gh. Buzatu, Cezar Ardeleanu, Dana Beldiman și Radu-Dan Vlad), București, Editura Majadahonda, 1998, 176 p. (Studiu introductiv de Gh. Buzatu, p. 5-24).

58. Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, II, *Studii și documente*, București, Editura Paideia, 1998, 193 p.

59. C. Gh. Marinescu, *Din lupta pentru independența și unitatea de stat a românilor*. Studii, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1998, VIII – 441 p.

60. C. Gh. Marinescu, *Diplomația României și Tratatul de la Trianon*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1998, 361 p.

61. Gh. Buzatu, Petre Mălcomete, eds., *Nicolae Iorga. Omul și opera*, III, Iași, Editura Fundației Gh. Zane, 1999, 442 p.

62. Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, București, Editura Enciclopedică, 1998, 572 p.

63. *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, II, ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad (documente selectate de Cezar Ardeleanu, Dana Beldiman, Cornel Beldiman, Iulian P. Lică, Gheorghe Neacșu și Radu-

Dan Vlad), București, Editura Majadahonda, 1999, 250 p. (*Studiu introductiv* de Gh. Buzatu, p. 5-14).

64. Lucian Roșu, *Cu C. S. Nicolăescu-Plopșor prin veac*, I, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1998, 80 p.

65. Sorin Damean, *Carol I al României*, I, 1866-1881, București, Editura Paideia, 1999, 276 p.

66. Jipa Rotaru, Iulian P. Lică, *Grănicerii Marii Uniri. Basarabia și Bucovina*, București, Editura Majadahonda, 1998, 200 p. (*Prefață* de Gh. Buzatu, p. 7-8).

67. *Crimele lui Stalin. Raportul secret al lui Hrușciiov la Congresul al XX-lea al PCUS*, ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, *Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu, studiu introductiv și glosar de Vladimir Zoidan și Gheorghe Neacșu, București, Editura Majadahonda, 1998, 108 p.

68. Gh. Buzatu, *O istorie a prezentului*, Craiova, Editura Mica Valahie, 2004, 511 p.

69. Gh. Buzatu, *Faust Brădescu. Viața și opera*, București, Editura Majadahonda, 1999, 205 p. Cu o bibliografie a Donației Dr. Faust Brădescu întocmită de Sorin Damean, Silviu B. Moldovan și Cristian Sandache (p. 113-204).

70. Ioan I. Mogâldea, *Un aviator român pe Frontul de Est*, București, Editura Majadahonda, 1999, 140 p. (*Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu, p. 5-6).

71. Faust Brădescu, *Doctrine politice*, I, *Drept și politică internațională*, ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu, traducere de Faust Brădescu, București, Editura Majadahonda, 1999, 234 p.

72. Faust Brădescu, *Doctrine politice*, II, *Filozofie politică și socială*, ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, studiu introductiv de Georgiana-Margareta Scurtu, traducere de Faust Brădescu, București, Editura Majadahonda, 1999, 240 p.

73. Mareșal Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, II, ediție de Gh. Buzatu, Ștefan Corcău, Horia Dumitrescu și Iulian Lică, București, Editura Majadahonda, 1999, 226 p.

74. *Proceseale lui C. Z. Codreanu*, I, ediție îngrijită și prefătată de Dan-Radu Vlad, documente de arhivă selectate de Cezar Ardeleanu, București, Editura Majadahonda, 1999, 254 p.

75. *Proceseale lui C. Z. Codreanu*, II, ediție îngrijită și prefătată de Dan-Radu Vlad, București, Editura Majadahonda, 2000, 199 p.

76. Stela Cheptea, ed., *Horia Sima în fața istoriei. Studii și documente*, București, Editura Dosoftei, 1999, 276 p.

77. Nelu Zugravu, *Erezii și schisme la Dunărea Mijlocie și de Jos în mileniul I*, Iași, Editura Presa Bună, 1999, 161 p.

78. Dana Beldiman, Gh. Buzatu, eds., *Dosar Horia Sima (1940-1946)*, București, Editura Evenimentul Românesc, 2000, 343 p.

79. Faust Brădescu, *Europa Unită*, București, Editura Majadahonda, 2000, 95 p.

80. Stela Cheptea, *Un oraș medieval – Hârlău*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 2000, 290 p.

81. Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Stalin cenzurat/necenzurat*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, 333 p.

82. Faust Brădescu, *Mișcarea legionară în studii și articole*, III, cuvânt înainte de Gh. Buzatu (p. 5-6), ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 2000, 227 p.

83. Faust Brădescu, Traian Popescu, Rev. Silvan, *Sufletul poporului român/Transilvania Română/Demagogia revizionistă maghiară*, București, Editura Majadahonda, 2001, p. 84 p.

84. Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, I-III, edițiile III și IV, cu un *Argument* și *Documente* alese de Gh. Buzatu, Iași, Editura Moldova, 1990-1996.

Ambele ediții au înregistrat un tiraj total de 2,5 milioane exemplare.

85. Marian Cojoc, *Istoria Dobrogei în secolul XX*, I, *Canalul Dunăre-Marea Neagră (1949-1953)*, București, Editura Mica Valahie, 2001, 200 p.

86. Paul Mihail, *Corespondență*, II, ediție îngrijită de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, București, Editura Paideia, 2001, 443 p.

87. Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, coordonatori, *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, Focșani, Editura Empro, 1999, p. 361.

88. Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, coordonatori, *România și al doilea război mondial*, Focșani, Editura DMPress, 2000, 526 p.

89. Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, coordonatori, *Diplomație și diplomați români*, I-II, Focșani, Editura DM Press/Editura Pallas, 2001-2002, 451 p. – 562 p.

90. Gh. Crișan, *Piramida puterii (Oameni politici și de stat, generali și ierarhi din România, 23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, București, Editura Pro Historia, 2001, 318 p. (ediția a II-a, revăzută și adăugită, 2004, vol. II, 388 p. – 435 p.).

91. Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Doru Liciu, coordonatori, *Istorie și societate. În memoria Profesorului Valeriu Florin Dobrinescu*, I, *Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu, București, Editura Mica Valahie, 2004, 583 p.
92. Vlad Hoge, *Naționalistul*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 2001, 150 p.
93. Marian Cojoc, *Dobrogea. De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1957)*, Constanța, 2000, Editurile Muntenia & Leda, 277 p.
94. Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, coordonatori, *Istorie și societate. În memoria Profesorului Valeriu Florin Dobrinescu*, II, *Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu, București, Editura Mica Valahie, 2005, 608 p.
95. Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I, Studii și documente publicate în colaborare cu Mihai Lupoi, Gh. Mițărel, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Cezar Măță, Alin Spănu, București, Editura Mica Valahie, 2005, 386 p.
96. Gh. Buzatu, coordonator, *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei. Contribuții, mărturii, documente*, București, Editura Mica Valahie, 2003, 463 p.²
97. Radu Toma, *Reforma până la capăt*, București, Editura Globus, 2001, 325 p. (Argument de Gh. Buzatu, p. 9-10).
98. Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, II, Studii și documente publicate în colaborare cu Mihai Lupoi, Gh. Mițărel, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Cezar Măță, Alin Spănu, București, Editura Mica Valahie, 2005, 540 p.
99. L. Roșu, William H. Peck, *Ancient Roots of Romanian History*, edited by Carson Leftwich and Florin Curta, Iași, 2001, 137 p.
100. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, Eftimie Ardeleanu, eds., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, Craiova, Editura Helios, 2002, 380 p.
101. Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, 637 p.
102. Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939). Documente*, I, București, Editura Universității, 2003, 343 p.
103. Lucian Roșu, *With C.S. Nicolăescu-Plopșor Through Ages*, translated by Dana Roșu with Deborah Ann Percy and Arnold Johnson, București, Editura Mica Valahie, 2004, 140 p.
104. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, eds., *23 august 1939-1944. România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003, 382 p.

² Vezi ediția a II-a revăzută și adăugită – București, 2006 (nr. 117).

105. Marusia Cîrstea, *Din istoria relațiilor anglo-române (1936-1939)*, București, Editura Mica Valahie, 2004, 375 p. (Cuvânt înainte de Gh. Buzatu, p. VII-XI).

106. Mihai-Aurelian Căruntu, *Bucovina în al doilea război mondial*, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, Editura Junimea, 2004, 485 p. (Argument de Gh. Buzatu, p. 7-9).

107. Gh. Buzatu, ed., *Discursuri și debateri parlamentare (1866-2004)*, în colaborare cu Dana Beldiman, Gh. Prisăcaru și Const. Sava, București, Editura Mica Valahie, 2004, 940 p.³

108. Gh. Buzatu, *A History of Romanian Oil*, I, translated by Laura Chistruga-Schneider, Bucharest, Mica Valahie Publishing House, 2004, 615 p.

109. Daniel Hrenciuc, *România și Polonia (1932-1939). Relații politice și diplomatice*, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană Iași, Editura Universității Suceava, 2005, 268 p.

110. Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești, Editura Ploiești-Mileniul III, 2005, 586 p.⁴

111. Gh. Buzatu, *A History of Romanian Oil*, II, translated by Laura Chistruga-Schneider, Bucharest, Mica Valahie Publishing House, 2006, 614 p.

112. M. Chirițoiu, *Între David și Goliat – România și Iugoslavia în balanța războiului rece*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2005, 485 p.

113. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, I, ediția a X-a de Gh. Buzatu, București, Editura Majadahonda, 2001, 406 p. + ilustrații.

114. Mariana Cojoc, *Constanța – port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța. 1878-1939*, București, Editura Cartea Universitară, 2006, 614 p. – 17 planșe.

115. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, coordonatori, *Istorie și societate. În memoria Profesorului Valeriu Florin Dobrinescu*, III, București, Editura Mica Valahie, 2006, 635 p.

116. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, G. Rotaru, coordonatori, *Istorie și societate. În memoria Profesorului Valeriu Florin Dobrinescu*, IV, Râmnicu Vâlcea, Editura Rottarymond, 2006, 658 p.

117. Gh. Buzatu, ed., *Trecutul la judecata istoriei: Mareșalul Antonescu – Pro și contra*, București, Editura Mica Valahie, 2006, 638 p.⁵

118. Gh. Buzatu, George Rotaru, *Stalin, Hitler, Antonescu*, Râmnicu Vâlcea, Rottarymond & Rotarexim S. A., 2007, 568 p.⁶

³ Vezi ediția a II-a – București, 2006 (nr. 119).

⁴ Vezi, la nr. 118, vol. II al trilogiei *Antonescu*.

⁵ Vezi ediția I – Gh. Buzatu, ed., *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, 2002 (nr. 96).

119. Gh. Buzatu, ed., *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, ediția a II-a, București, Editura Mica Valahie, 2006, 840 p. (în colaborare)⁷.

120. Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului. Studii și documente*, București, Editura RAO, 2007, 700 p.

121. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu (Comentarii, anexe, cronologie)*, I, *Preludii. Explozia. Revanșa (4.IX.1940 – 31.XII.1941)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, 554 p. + ilustrații.

122. Sorin Iftimi, Corneliu Ciucanu, *Centrul de Istorie și Civilizație Europeană. 1992-2007*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 2007, 157 p. + ilustrații.

123. Gh. Buzatu, coordonator, *Românii între ruși și sovietici*⁸, Iași, Academia Română, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 2005, 407 p.

124. Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, eds., *Mărăști – Mărășești – Oituz. Ținut al jertfei și al biruinței*, Focșani, Editura Pallas, 2007, 426 p.

125. Gh. Buzatu, Stela Acatrinei, Gh. Acatrinei, eds., *Românii din arhive. Studii și documente*, București, Editura Mica Valahie, 2008, 525 p.

126. Gh. Buzatu, N. Nacu, eds., *Încoronarea. 1922-2007*, Iași, Editura Pym, 2007, XLVII + ilustrații.

127. Iulian Lică, *Sacrificiu pentru Reîntregire*, București, Editura Mica Valahie, 2007, 360 p.

128. Alexandru Moraru, Anatol Petrencu, eds., *Mareșalul Ion Antonescu și Basarabia, 1941-1944. Culegere de documente*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, 350 + ilustrații.

129. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor, 1919-1939*, București, Editura Mica Valahie, 2007, 600 p.

130. Vasile Diacon, *Berea la români. Pagini de istorie*, I-II, Iași, Tipo Moldova, 2009, 291 p. – 336 p.

131. Vasile Diacon, *Unirea Bucovinei*, ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 2009, 443 p.

132. Gh. Buzatu, *Antonescu, Hitler, Stalin – Un raport nefinal*⁹, III, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, 562 p.

133-134. Gh. Buzatu, Stela Acatrinei, Daniel Onișor, Corneliu Ciucanu, eds., *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)*, I-II, Iași, Editura Moldova, 2009, 516 p. – 268 p.

⁶ Vezi, la nr. 110, vol. I al trilogiei *Antonescu*.

⁷ Ediția I – București, 2004 (nr. 107).

⁸ Număr special al revistei „Europa XXI”, tom. XIII – XIV/2004-2005.

⁹ Vezi *supra* nr. 110 și 118 (volumele I și II ale trilogiei *Antonescu*).

- 135-136. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, eds., *Românii în arhivele străine. Studii și documente*, I-II, Iași, Editura Moldova, 2009, 364 p. – 489 p.
137. Gh. Buzatu, Ioana Panagoreț, Dan Botez, *Procesul și execuția Mareșalului Ion Antonescu*, Alexandria, 2008, 321 p.
138. Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, eds., *Marea Unirea a tuturor Românilor din 1918*, Focșani, Editura Pallas, 2008, 615 p.
139. Marusia Cîrstea, *Atașafi militari români în Marea Britanie (1919-1939)*, Craiova, Editura Universitaria, 400 p. (*Cuvânt înainte* de Gh. Buzatu, p. 7-12).
140. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Corneliu M. Lungu, *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu (Comentarii, anexe, cronologie)*, II, *Succese și eșecuri (1.I.1942 – 30.VI.1943)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, 626 p.
141. Stela Cheptea, coordonator, *Paradigmele istoriei – Discurs. Metodă. Permanențe: Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, I, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, LVI – 530 p.
142. Stela Cheptea, coordonator, *Paradigmele istoriei – Discurs. Metodă. Permanențe: Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, II, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, VIII – 566 p.
143. Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie*, Iași, Tipo Moldova, 2009, 487 p.
144. Gh. Buzatu, *Execuția Mareșalului Ion Antonescu*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 479 p.
145. Alexandru Moraru, ed., *Basarabia antisovietică. Documente privind rezistența națională, blestemul deportărilor și al „justiției” staliniste*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 267 p.
146. Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, eds., *România Mare în ecuația păcii și războiului (1919-1947). Aspecte și controverse*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 552 p.
147. Gh. Buzatu, ed., *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947). Aspecte și controverse*, ed. a II-a, București, Editura Mica Valahie, 2009, 340 p.
148. Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea, eds., *Politică, diplomatie și război: Profesorul Gh. Buzatu la 70 de ani*, Craiova, Editura Universitaria, 2009, 655 p.
149. Horia Dumitrescu, ed., *Viața politică în Vrancea între anii 1880 și 1948*, Focșani, Editura Pallas, 2009, 490 p.

150. Stela Cheptea, Gh. Buzatu, eds., *Convergențe istorice și geopolitice: Omagiu Profesorului Horia Dumitrescu*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 598 p.

151. Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 665 p.

152. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2009, 390 p. (Seria „Opera Omnia”).

153. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2009, 478 p. (Seria „Opera Omnia”).

154. Gh. Buzatu, *România în războiul mondial din 1939-1945*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 476 p. (Seria „Opera Omnia”).

155. Gh. Buzatu, *O istorie a prezentului*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 511 p. (Seria „Opera Omnia”).

156. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mareșalul Antonescu*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XLVI – 502 p. (Seria „Opera Omnia”).

157. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mareșalul Antonescu*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 523 p. (Seria „Opera Omnia”).

158. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 380 p. (Seria „Opera Omnia”).

159. Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 393 p. (Seria „Opera Omnia”).

160. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*, I/1-2, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XIII – 1 067 p. (Seria „Opera Omnia”).

161. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XI – 508 p. (Seria „Opera Omnia”).

162. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, I, 1919-1939, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 600 p. (Seria „Opera Omnia”).

163. Gh. Buzatu, V. F. Dobrinescu, Horia Dumitrescu, eds., *România și al doilea război mondial*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 526 p. (Seria „Opera Omnia”).

164. Kurt W. Treptow, Gh. Buzatu, „Procesul” lui C. Z. Codreanu, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, LXII – 252 p. (Seria „Opera Omnia”).

165. Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 637 p. (Seria „Opera Omnia”).
166. Gh. Buzatu, V. F. Dobrinescu, Horia Dumitrescu, eds., *Diplomație și diplomați români*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 451 p. (Seria „Opera Omnia”).
167. Gh. Buzatu, V. F. Dobrinescu, Horia Dumitrescu, eds., *Diplomație și diplomați români*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 562 p. (Seria „Opera Omnia”).
168. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, *23 august 1944: România și proba bumerangului*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 382 p. (Seria „Opera Omnia”).
169. Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Stalin cenzurat/necenzurat*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XXXI – 333 p. (Seria „Opera Omnia”).
170. Gh. Buzatu, *Mareșalul Ion Antonescu. Biobibliografie*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, 126 p.
171. Idem, ed., *Titulescu și strategia păcii*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 502 p. (Seria „Opera Omnia”).
172. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România: O bibliografie*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XL + 214 p. + anexa (Seria „Opera Omnia”).
173. Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 423 p. + anexa (Seria „Opera Omnia”).
174. Gh. Buzatu, ed., *Trecutul la judecata istoriei: Mareșalul Antonescu – Pro și contra*, ediția a III-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 638 p. (Seria „Opera Omnia”).
175. Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 685 p. (Seria „Opera Omnia”).
176. Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 250 p. (Seria „Opera Omnia”).
177. Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 193 p. (Seria „Opera Omnia”).
178. Gh. Buzatu, ed., *România cu și fără Antonescu*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 390 p. (Seria „Opera Omnia”).

179. Gh. Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XX – 271 p. (Seria „Opera Omnia”).
180. Gh. Buzatu, A. Karețchi, D. Vitcu, eds., *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași: 1600 – 1859 – 1918*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 410 p. (Seria „Opera Omnia”).
181. Gh. Buzatu și colaboratori, *Procesul și execuția Mareșalului Ion Antonescu*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 321 p. (Seria „Opera Omnia”).
182. Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 579 p. (Seria „Opera Omnia”).
183. Gh. Buzatu, George Rotaru, *Stalin, Hitler, Antonescu*, ediția a II-a, anastatică, Tipo Moldova, 2010, 568 p. (Seria „Opera Omnia”).
185. Gh. Buzatu, *Antonescu, Hitler, Stalin, III, Un Raport nefinal*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 562 p. (Seria „Opera Omnia”).
185. Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, coordonatori, *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 386 p. (Seria „Opera Omnia”).
186. Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, coordonatori, *Arhive secrete, secretele arhivelor*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 540 p. (Seria „Opera Omnia”).
187. Gh. Buzatu, *Dosare ale războiului mondial (1939-1945)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 263 p. (Seria „Opera Omnia”).
188. V. F. Dobrinescu, Horia Dumitrescu, *Plata și răsplata istoriei: Ion Antonescu și Războiul de Reîntregire a Neamului*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 260 p. (Seria „Opera Omnia”).
189. Mareșal Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 268 p.
190. Mareșal Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 226 p.
191. Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 august 1944 în context internațional. Studii și documente*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 616 p. (Seria „Opera Omnia”).
192. Gh. Buzatu, *Istorie interzisă*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 184 p. (Seria „Opera Omnia”).
193. Ioan Scurtu, coordonator, *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est (1918-2001)*, I, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 325 p. (Seria „Opera Omnia”).

194. Ioan Scurtu, coordonator, *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est (1918-2001)*, II, *România*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 325 p. (Seria „Opera Omnia”).

195. Gh. Buzatu, *Războiul mondial al spionilor (1939-1989)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 325 p. + anexă (Seria „Opera Omnia”).

196. Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, coordonatori, *Marea Unire a tuturor Românilor din 1918*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 615 p.

197. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, II, 1939-1945, Iași, Tipo Moldova, 2010 (Seria „Opera Omnia”).

198. Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor*, III, *România și proba labirintului (1939-1989)*, Iași, Tipo Moldova, 2010, 646 p. (Seria „Opera Omnia”).

199. Alexandru Philippide, *Originea Românilor*, I-II, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, 889 p. + 829 p. (Seria „Opera Omnia”).

200. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, 12 vols., ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010 (Seria „Opera Omnia”) ¹⁰.

201. D. Gusti, ed., *Enciclopedia României*, I-IV, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010 (ediția originală: I, 1938; II-III, 1939; IV, 1943).

202. Căpitanul M. D. Ionescu, *Dobrovia în pragul veacului al XX-lea*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 1 010 p. + planșe (Seria „Opera Omnia”). Ediția originală: București, 1904.

203. Gh. Buzatu și colaboratori, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)*, I-II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 513 p. - 268 p. (Seria „Opera Omnia”).

204. Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, *Românii în arhivele străine. Studii și documente*, I-II, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 364 - 489 p. (Seria „Opera Omnia”).

205. Ioan Scurtu, coordonator, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 604 p. (Seria „Opera Omnia”).

206. Anatol Petrencu, *Basarabia în timpul celui de-al doilea război mondial (1939-1945)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 222 p. (Seria „Opera Omnia”).

¹⁰ Ediția, coordonată de Gh. Buzatu, s-a realizat după cea apărută în 1889-1893, Iași, Tipo-Litografia H. Goldner, al cărei prim volum a fost premiat de Academia Română.

207. Ioan Scurtu, coordonator, *România – Retragera trupelor sovietice (1958)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 411 p. (Seria „Opera Omnia”).

208. Stela Cheptea, *Un oraș medieval – Hârlău*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 291 p. (Seria „Opera Omnia”).

209. Gh. Buzatu, Stela Acatrinei, Gheorghe Acatrinei, editori, *Românii din arhive. Studii și documente*, ediția a II-a, anastatică, Tipo Moldova, 2010, 525 p. (Seria „Opera Omnia”).

210. Alin Spânu, *Istoria Serviciilor de Informații/Contrainformații românești în perioada 1919-1945*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, 791 p.

211. Cezar Măță, *Serviciile Secrete ale României în Războiul Mondial (1939-1945)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010, 374 p.

212. Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi, I, Carol I*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 255 p. (Seria „Opera Omnia”).

213. Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi, II, Ferdinand I*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 214 p. (Seria „Opera Omnia”).

214. Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi, III, Carol II*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 348 p. (Seria „Opera Omnia”).

215. Gh. Buzatu și colaboratori, *Iluzii, teamă, trădare și terorism internațional = 1940. Omagiu Profesorului IOAN SCURTU*, I-II, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010.

216. Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi, IV, Mihai I*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 248 p. (Seria „Opera Omnia”).

217. Sorin Liviu Damean, *Carol I al României, I, 1866-1881*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 276 p. (Seria „Opera Omnia”).

218. Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 383 p. (Seria „Opera Omnia”).

219. Sorin Liviu Damean, *Diplomați englezi în România, I, 1866-1880*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 345 p. (Seria „Opera Omnia”).

220. Sorin Liviu Damean, *Diplomați englezi în România, II, 1881-1916*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 349 p. (Seria „Opera Omnia”).

221. Constantin Bușe, *Din istoria relațiilor internaționale. Studii*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 525 p. (Seria „Opera Omnia”).

222. Petre P. Panaitescu, *Istoria Românilor*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 328 p. (Seria „Opera Omnia”).

223. Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național-Țărănesc*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 486 p. (Seria „Opera Omnia”).

224. Ioan Scurtu, *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 374 p. (Seria „Opera Omnia”).

225. Constantin Bușe, coordonator, *Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii*, I, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 423 p. (Seria „Opera Omnia”).

226. Constantin Bușe, Constantin Găucan, coordonatori, *Nicolae Iorga. 1871-1940. Studii și documente*, II-X, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 448 p. (Seria „Opera Omnia”).

227. V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, I-IV, Iași, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010 (Seria „Opera Omnia”).

228. Vintilă I. C. Brătianu, *Scrieri și cuvântări*, I-V, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010 (Seria „Opera Omnia”).

229. Anatol Petrencu, *Istoria universală. Epoca contemporană (1939-1995)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 344 p. (Seria „Opera Omnia”).

230. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, I-XIV, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010. (Seria „Opera Omnia”).

231. Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoare - Decembrie 1989*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 318 p. (Seria „Opera Omnia”).

232. Gh. Buzatu, coordonator, *Bătălia pentru Basarabia*, București, Editura Mica Valahie, 2010.

233. Eugen Denize, Cezar Măță, *România comunistă. Statul și propaganda, 1948-1953*, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 422 p. (Seria „Opera Omnia”).

234. Petre Mihail Mihăilescu, *România în calea imperialismului rus. Rusia, România și Marea Neagră*, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 442 p. (Seria „Opera Omnia”).

235. Gh. Buzatu, editor, *Românii în arhivele Americii*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, XVIII + 182 p. (Seria „Opera Omnia”).

236. V. F. Dobrinescu, Doru Tompea, *România la cele două Conferințe de Pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 205 p. (Seria „Opera Omnia”).

237. Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Nicolae Iorga – Omul și opera*, I-III, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010.

238. Florian Banu, „*Un deceniu de împliniri mărețe*”: *Evoluția instituțională a Securității în perioada 1948-1958*, Iași, Tipo Moldova, 2010, 396 p. + anexe (Seria „Opera Omnia”).

239. Florian Banu, *Asalt asupra economiei României: De la Solagra la Sovrom, 1936-1956*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 215 p. (Seria „Opera Omnia”).

240. Spiru C. Haret, *Operele lui ...*, vols. I-XI, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010 (Seria „Opera Omnia”).

241. Dimitrie Cantemir, *Operele Principelui ...*, I-VIII, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010 (Seria „Opera Omnia”).

Ediția princeps, 1872-1901, I-II – *Descriptio Moldaviae; Descrierea Moldovei*; III-IV – *Istoria Imperiului otoman*, 1-2; V – *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor; Divanul*; VI – *Istoria ieroglică*; VII – *Vita Constantini Cantemirii; Colectanea Orientalia*; VIII – *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*.

242. Dinică Ciobotea, Ileana Marinaș, *Din istoria relațiilor româno-franceze: Charles de Gaulle la Craiova*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 234 p. (Seria „Opera Omnia”).

243. D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român. (Introducere)*, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, 478 p. (Seria „Opera Omnia”).

244. George G. Potra, editor, *Pro și Contra Titulescu*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, X - 687 p. (Seria „Opera Omnia”).

245. Corneliu Mihail Lungu, Ioana Grigorie, eds., 1920 - *Un act de justiție. Documente*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 493 p. – ilustrații (Seria „Opera Omnia”).

246. Corneliu Mihail Lungu, *Relațiile româno-austro-ungare. 1875-1900*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 399 p. (Seria „Opera Omnia”).

247. Corneliu Mihail Lungu, *Transilvania în raporturile româno-austro-ungare. 1876-1886*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 469 p. (Seria „Opera Omnia”).

248. Corneliu Mihail Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, *România în jocul Marilor Puteri. 1938-1940*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 559 p. (Seria „Opera Omnia”).

249. C. I. Băicoianu, *Dunărea. Privire istorică, economică și politică*, cu o prefață de Vintilă I. Brătianu, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 447 p. (Seria „Opera Omnia”).

250. Ilie Bădescu, *Mihai Eminescu. Realismul oriental. Opera teoretică. Filosofie, economie, etnoistorie, sociologie. Retrosociologie eminesciană*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 267 p. (Seria „Opera Omnia”).

251. Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, eds. George Macovescu și colaboratori, Argument de Gh. Buzatu, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 894 p. (Seria „Opera Omnia”).

252. Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru Pace*, ediție George G. Potra și Constantin I. Turcu, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 727 p. (Seria „Opera Omnia”).

253. Nicolae Titulescu, *Împărțeala moștenirilor*, ediția anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 324 p. (Seria „Opera Omnia”).

254. Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 423 p. (Seria „Opera Omnia”).

255. Nicolae Titulescu, *Basarabia pământ românesc*, ediție Ion Grecescu, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 136 p. (Seria „Opera Omnia”).

256. V. F. Dobrinescu, *Diplomația României: Titulescu și Marea Britanie*, ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 219 p. (Seria „Opera Omnia”).

